Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Des. Erasmi Rot. Ecclesiastae sive de ratione concionandi libri quatuor,

https://hdl.handle.net/1874/429793

DES. ERASMI ROT.

ECCLESIASTAE

SIVE DE RATIONE CONCIONANDI

libri quatuor, postremum ab autore recognîti, cum indice accuratiore quàm antehac & copiosiore.

BASILEAE IN OFFICINA FROBENIANA ANNO M. D. XXXIX.

CLARISSIMO PRINCIPI ET AMPLISSIMO PRAESVLI CHRISTOphoro à Stadio, episcopo Augustæ Vindelicorũ Des. Erasmus Roterodamus S. D.

REIPSA comperi Christophore præsulum huius æui decus, nequaquã esse uanum, quod priscis oraculis prodítum est, sponsionis comitem esse noxam. Ante complures annos pollicitus sum opus aliquod de ratione concionandi, nec serio, ut ingenuè quod res est fatear, nec satis ex animo. Dein quũ nõ serio promissum serio flagitaretur, nec esset ociũ ad prẽstãda de quib⁹ appellabar, cœpi obiter in chartis quẽdã annotare, uelut usui futura, si quãdo forte daretur uolũtas & facultas opus aggrediendi. Verum id factũ est nec diligenter, nec ordine, sed sparsim, ut quicq; sese cogitationi per occasionẽ offerebat. Postea quũ magis etiam urgeret flagitatio, cœpi schedas recolligere, non dissectas modo, uerumetiam laceras iam & situ corruptas. Quibus excussis, magis ac magis meus animus à negocio abhorrebat, cũ antea semper arcano quodam sensu mentis abhorruissem. Videbam argumẽtum uarium pariter ac uastum, q̃d in immensum uolumen esset euasurum, si iusta cura tractaretur, tum ut nunc quidẽ est temporũ status, non cariturum inuidia. Cæterũ quũ non esset appellãdi finis, ne uiderer omnino malæ fidei sponsor, reductãte genio calamũ admoui chartis. Quum nihil succederet, reieci quod orsus eram. Iterum atq; iterũ reiecta ex longis interuallis recẽpi in manus, si forte incalesceret animus: quem non aliter uinculis tenacibus strinxi, quàm apud Maronem Proteum stringit Aristæus. Sed illi successit conatus, mihi non successit. Sperabam interim in tanta mora aliquem exoriturum, qui sibi materiam hanc sumeret, præsertim in tanto prouentu felicium ingeniorũ quæ producit hoc seculum, tantoq; studio cudẽdi noua uolumina. Quũ nullus existeret qui uices meas susciperet, & indies acrius multorum tum uocibus tum literis appellarer, nec iam sine conuitio, propemodum inuita minerua syluã operis congessi, rudem quidem illam & indigestam, sed quæ testari possit mihi uoluntatem prẽstandi promissi no defuisse, si par animo fuisset facultas. Nec hoc ipsum tamen licuit perpetuo labore peragere. Sed nunc aduersa ualetudo, nunc alij labores transuersim incurrentes cõpulerunt ora de manibus deponere, uixq; datũ est post lõga interualla ad instituta redire. Hinc est q̃d eruditus lector fortasse deprehẽdet quẽdã hiulca, quedã inchoata, quædã repetita, quædã loco alieniore dicta. Dicet hic aliqs, quin igitur extrema manu quę displicebãt emẽdasti? Ne dicã dolo, piguit uastũ

opus retexere, quando hoc ipsum q̃d præstiti, ægre licuit per ualetudinẽ in dies afflictiorẽ. Necꝙ quisquam facile credat, quàm misere animus iamdudum affectet ab his laboribus in tranquillũ ociũ secedere, quodꝙ superest uitæ, supereſt autẽ uix breuis palmus siue pugillus, solũ cũ eo solo colloqui, qui clamauit olim, nec hodie mutat uocẽ suã: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. quandoquidẽ in tam turbulento ne dicam furente seculo, in tot molestijs quas uel ipsa tempora publicè inuehunt, uel priuatim adfert ætas ac ualetudo, nihil reperio in quo mẽs mea libentius conquiescat quàm in hoc arcano colloquio. Has ob res magis etiã confido fore, ut lector æquus hoc qualecũcꝙ est quod damus, boni cõsulat. Qua de re tecum non ago præsul ornatissimè, cuius scio tantum esse candorem, ut ad Erasmi tui neuos amanter conniuere soleas, & sicubi conatũ nostrum uires destituunt, promptam uoluntatem pro officio interpretari. Summam argumenti in quatuor libros digessimus. In primo demonstramus muneris dignitatem, & quibus uirtutibus oporteat esse præditũ Ecclesiasten. In secundo ac tertio quæ sunt in præceptionibus rhetorum, dialecticorum ac theologorum, ad usum concionandi accõmodamus. Quartus uelut elenchus commonstrat Ecclesiastæ, quas sententias ex quibus scripturę locis petere debeat, quem tamẽ hactenus absoluimus, ut studioso lectori uiam modo cõmõstrauerimus, alioqui res erat nec unius nec exigui uoluminis. Hanc operis syluam, sic enim appellare malim quàm opus, non qui dem promiseram, sed tacita duntaxat cogitatione propemodum destinarã

Ioannes Phiſcerus epiſcopus Roffenſis

Ioanni Phiscero episcopo Roffensi, uiro singulari pietate atꝙ eruditione, qui cum mihi uetus & arcta intercesit amicitia. Is enim potissimum meis suis ad hoc laboris impulit, significans se in celeberrima schola Cantabrigiensi, cui perpetuus erat tutor, illi Cancellarium uocant, tria instituere collegia, unde prodirẽt Theologi, non tam ad λογομαχίας armati, quàm ad sobriè prædicandum uerbum dei instructi. Erat ipse singulari linguæ gratia præditus, atque hoc nomine olim egregiè charus regis Henrici qui nunc Angliam moderatur, auiæ paternæ. Inspirarat deus ei mulieri cogitationem minimè muliebrem. Quum enim aliæ principes opimos cẽsus extruendis monasterijs legare soleant, idꝙ ut uereor, gloriæ causa magis qꝫ pietatis: hæc omne studium suum ad rem omnium sanctissimam contulerat, uiuens etiamnum ac ualens, adeo nihil inde captans auræ popularis, ut hæc propemodum furtim ageret. Compluribus in locis non mediocribus salarijs constituebat, si quos reperisset idoneos ad populo tradendam philosophiam Euangelicam: atꝙ etiam in hunc usum ingentem pecuniarum uim Ioanni episcopo tradidit, quam omnem uir integerrimus uel in prouehendos Ecclesiastas, uel in solatium egenorum impendit, adeo nihil indesibi detrũcans, ut suas etiam facultates largiter adderet. Rectè iudicauerũt & heroina

heroina illa sancta,& Episcopus ueræ pietatis unicum exemplar, nihil esse quod ad emendandos populi mores plus habeat momenti, q̄ si per idoneos concionatores spargatur semen Euangelicæ doctrinæ. Vnde enim in plurimorum pectoribus adeo friget Christus, ne dicā extinctus est: unde sub Christiano nomine tātum paganitatis,nisi ex inopia fidelium Ecclesiastarū? Mihi uisus est etiam Italiæ populus,de principibus nihil dicam,docilis ad pietatē,nisi deessent doctores.Sed hæc aliâs tēpestiuius. Nūc ut pergā quod cœperā,quādo præsul Roffensis mihi infelici fato ademptus est,uisum est hoc quicquid est laboris felicibus tui nominis auspicijs in manus hominum emittere, cuius insignis humanitas meum animū in tāta amicorum iactura præcipue consolatur. Deflentur merces naufragio amissæ, at quæ merx tam preciosa, ut cum syncero amico conferri queat? Quid igitur hac tempestate crudelius,quæ me tot spectatissimis amicis spoliauit? Pridē Guilhelmo Varramo,archiepiscopo Cātuariensi,nuper Guilhelmo Montioio,Episcopo Roffensi & Thoma Moro,qui fuit eius regni supremus iudex,cui pectus erat omni niue candidius,ingeniū quale Anglia nec habuit unquam nec habitura est, alioqui nequaquam infelicium ingeniorum parens. In tanta calamitate duæ mihi res præcipue dolorem leniunt.Primum dum cogito nos breui felicius apud Christum iungendos esse. Deinde dū reputo q̄ insignem amicorū chorū mihi dederit Augusta Vindelicorum: cuius tu ut primus es,ita longe syncerissimus, nisi quod tecum paria facere tēdit magnus ille Ioannes Paungartnerus,cui proximus est Antonius Fugerus benignissimus studiorum altor. Hic est funiculus triplex, quē Solomō negat facile rumpi:sed is fit firmior accessione Ioannis Cholerī,qui ceu quartus funiculus tribus illis circumuolutus,coniunctionem reddit prorsus indissolubilem. Vestra igitur beneuolentia mihi præstat, non quidem ne doleam,sed ne dolori succumbam. Orādus deus est,ut tam preciosum thesaurum mihi seruet incolumem. Porro quod ad operis spem attinet,si minus contingat eruditorum calculis approbari, illud fortasis efficiet, ut doctior aliquis hoc exemplo prouocatus, id præstet quod nos præstare uolui mus, procq̄ sylua proferat opus numeris omnibus absolutum,ac tādē fiat, ut dominus plures ac syncеros operarios mittat in messem suā.Etenim quē admodum iuxta ueteris prouerbij iocum, multi sunt boum stimulatores, sed aratores pauci:ita facile pares qui loquatur apud populum,at qui ex animo,qui instanter,qui bona fide dispenset uerbum dei,non perinde facile reperias. Dei munus est,ut sementis per fideles ministros facta bene proueniat.Mundus uidetur iam dudum parturire Christum, qui si uere formetur in animis nostris,multis indicijs sese proferet syncera radix cordis Neque enim euangelium uerba sunt,ut lucus ligna, quemadmodum ait Flaccus: sed quoties semen efficacis uerbi exceptum fuerit à terra bona, multiplices

edit fructus, ac uelut herbescens mentis occultam synceritatem uariis argu/
mentis foras profert. Populus fit magistratui obsequētior, legum tenacior,
pacis amātior, à bellis alienior. Inter coniuges maior est cōcordia, fides inte
grior, maior adulteriī detestatio. Maritus fit erga uxorē mitior, uxor erga
maritū reuerētior. Liberi maiore cū tremore parentibus obsequundāt, serui
magis ex animo parent dominis suis, famuli inseruiunt alacrius. Opifices et
qui debēt operas, meliore fide eas præstāt. Qui negociātur, nemini faciunt
quod sibi fieri nolunt. Atq; ut summatim dicā, omnes fiunt ad benemerē
dū proniores, ad uindictā ac lędendū tardiores, minus auidi, magis sobriī.
In quorum moribus hæc non apparent, sed his diuersa potius, pe/
riculum est, ne nondum bonum semen hæserit in cordibus
ipsorum. Sed desino concionari, quo iam uacet tibi
Concionatorē meum legere, si tamē tuis o/
culis auribusq; dignus uidebitur. Va
le. Basileæ postridie Nonas
Augusti, anno à Chri/
sto nato M. D.
XXXV.

ECCLESIASTES SIVE CONCIONATOR EVANGELICVS PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM.

DE DIGNITATE, PVRITATE PRVDENTIA cæterisq; uirtutibus Ecclesiastæ,

LIBER PRIMVS.

ECCLESIA Græcis est, quæ latinis concio, hoc est populus euocatus ad audiẽdũ de reipub. negocijs. Nam qui multitudinem ad nugas conuocãt, ἀγύρται circulatores & circumforanei uocantur: qui aduersus rempublicam, seditiosi nominantur. Ἐκκλησιάζειν est apud concionem uerba facere: Ἐκκλησιαστὴς qui publicitus orat apud multitudinem, quod munus apud Ethnicos etiã semper & arduum in primis, & honorificum est habitum. Quemadmodum autem duplex est politia, prophana, quam quidã externã malunt appellare, quod inter Christianos deo consecratos non conueniat quicquam esse prophanum: & sacra, quam ecclesiasticam hodie uocant: ita sunt duplices Ecclesiastæ, prophani, qui principum leges ac magistratuum constitutiones profe runt suadẽtq; plebi: & sacri, qui summi principis edicta, promissa ac uoluntatem exponunt suadentq; promiscuæ multitudini. Hæ functiones licet titulo diuersæ, haud quaquam inter se pugnant, sed utraq; subseruit alteri, & ad eundem spectant scopum: uidelicet ut resp. sit quieta ac tranquilla, eaq; tranquillitas impendatur non uoluptatibus aut luxui, sed Christianæ pietati. Nam hunc scopum oportet Christianis uniuersis in omni actione uniuersé propositum esse, quum priuata, tum publica. Alioqui frustra ciuitas tuta est ab hostibus, aut inundatione maris, aut pestilentia, si ciuium animi prauis cupiditatibus infecti tumultuentur. Nec est aliud omnino bellum intestinum exitialius, quàm quum homo secum ipse dissidet. Frustra item pax cum finitimis, si cum deo bellum est. Attamen quemadmodum corporis habitus & ualetudo frequenter impedit studium pietatis: ita externæ calamitates reip. frequenter officiunt religionis disciplinę, grauemq; morum inuehunt pestem, quod genus sunt bella, incursiones barbararum gentium. Externæ igitur reip. primus ac summus Ecclesiastes est rex, siue princeps in sua quisq; ditione: & sub hoc præfecti, legati ac magistratus: sacræ, episcopus, & sub hoc pastores, alij; ũe ad hoc munus obeundum legitime delega-

Ecclesiastes quid proprie

Politia duplex ut Ecclesiastes

Externa mala impediunt interna bona

Rex Ecclesiastes

ti. Videmus autem interdum & hic, ſicut in alijs pleriſq; rem præpoſterè ge
ri. Ad externam concionem faciendam de reip. negocijs nemo ſe temere in
gerit, nec quiuis in ſuggeſtum admittitur, ſed ex infinita hominũ turba ſeli
gitur idoneus: & qui ſuſcepit dicendi prouinciam, ingenti ſolicitudine diſcit
cauſam de qua uerba facturus eſt, omnemq; curam admouet, ne quid ex
cidat quod diſcrepet à uoluntate principis, aut nõ conducat reip. cõmodis.

Eccleſiaſtes inidoneus

Verũ ad conciones ſacras admittuntur, interdum etiam aſsiliunt, quilibet,
adoleſcentes, leues, indocti, quaſi nihil ſit facilius quàm apud populũ expo
nere diuinam ſcripturam, & abunde ſufficiat perfricuiſſe faciem, et abſterſo
pudore linguam uoluere. Hoc malum ex eo fonte manat, quod non per
penditur quanta ſit Eccleſiaſtici cõcionatoris tum dignitas, tum difficulta
tum utilitas, ſi rectè ſuo fungatur officio. Nos igitur Hierarchicum Eccleſia

Diuiſio

ſten aſpirante Chriſti ſpiritu, inſtruere cupientes, hinc ſumemus exordiũ.

Eccleſiaſtæ hierarchici dignitas

PLurima ſunt uariaq; chariſmata, quę diuina bonitas, ut eſtauida
noſtrę ſalutis, humano generi prouidit ad parandã uitam ęter
nam, ſed nullũ in his eſt magnificentius aut efficacius, quàm gre
gi dominico diſpẽſare uerbũ ipſius: nec eſt aliud munus in uniuerſa hierar
chia eccleſiaſtica, uel dignitate pręclarius, uel ad pręſtandum difficilius, uel
uſu copioſius, quàm diuinę uolũtatis ad populum agere pręconem, ac cœ

Chriſtus Eccleſiaſtes ſummus.

leſtis philoſophię diſpenſatorem. Proinde ſummus ille Eccleſiaſtes dei fi
lius, qui eſt imago patris abſolutiſsima, qui uirtus & ſapientia genitoris eſt

ὁ λόγος ſolus Chriſtus

ęterna, per quem patri uiſum eſt humanę genti largiri, quicquid bonorum
mortalium generi dare decreuerat, nullo alio cognomine magnificentius ſi
gnificantiúsue denotatur in ſacris literis, quàm quũ dicitur uerbum, ſiue ſer
mo dei. Hic enim titulus nulli creaturę cõmunicabilis, proprie competit in
diuinam illius naturam, quum Chriſti Ieſuq; uocabulum magis congruat
humanę naturę quam aſſumpſit. Nam Ieſu nomen cum multis habet cõ
mune, & unctio ſpiritus non cadit niſi in hominem: quod ipſum cognomẽ
illi cum regibus ac ſacerdotibus commune eſt. Quin & filij dei dicuntur o
mnes in Chriſtum renati & in illo piè uiuentes.

Lux mundi

An non pręclarum elogium eſt, appellari lucem mundi? Huius cognomi
nis honore dominus dignatus eſt Apoſtolos ſuos: Vos eſtis lux mũdi, uos
eſtis ſal terrę. Atqui huius tituli gloria debetur omnibus, qui ſicut in Apo
ſtolorum locũ ſucceſſerũt, ita uices illorum fideliter obeunt. Sublimius etiã

Angelus Eccleſiaſtes

eſt, appellari Angelum dei. Hoc titulo Malachias cohoneſtat ſacerdotem

Malach. 2

peritũ, & exercitatũ in lege domini, Labia, inquit, ſacerdotis cuſtodiũt ſcie
tiam, & legem requirunt de ore eius, quia Angelus domini exercituum eſt.

Filij dei ac dij

Sed hoc quoq; elogio glorioſius eſt, appellari filios dei, atq; etiã deos. Au
dierunt hoc homines pij, ad quos ſermo dei factus eſt, & qui quem accepe
rant, bona fide tradiderũt populo: Ego dixi dij eſtis, & filij excelſi omnes.

Neq;

Necꝫ uero phas eſt de hoc tergiuerſari teſtimonio, q̃d in pſalmo LXXXI prophetico ſpiritu dictum eſt, ipſe dominus Ioannis X. ut ſcripturã irrefutabilem adducit & interpretatur. In horum deorũ medio ſtat ipſe redemptor ſummus Eccleſiaſtes, iudex eorũ qui recte ſecusue diſpẽſant uerbũ dei. Sic enim habet Pſalmus: Deus ſtetit in ſynagoga deorum, in medio autẽ deos dĩjudicat. Quemadmodum per myſticam regenerationem unum natura efficimur cũ capite Chriſto, ita ſimul trãsferimur in cognominis honorẽ ac titulorũ conſortiũ. Ille filius dei nos ſibi aſciuit in ius fratrum, patrẽ habemus communem, ut iam & ipſi merito dicamur filij dei, præſertimſi in prædicando Euangelio, dei filium imitemur. Ille deus ex deo, in quo ſi permanemus, recte & nos appellamur dĩj. Quod enim ex deo natũ eſt, quod unum & idem factum eſt cũ deo, id deus aliqua ratione fit oportet. Hæc ita dicta ſint ad oſtendendã Eccleſiaſtici muneris ſublimitatem, ut tamen meminerimus, quo diſcrimine nobis & Chriſto tribuatur filij deiꝫ cognomen. Ille natura filius eſt, nos adoptione. Ille ex dei ſubſtantia ſine initio genitus eſt deus, nos per illũ in immortalitatis cõſortium miſericorditer aſciti ſumus. Sũt item & alia permulta honoris cognomina, quibus ſcriptura dignatur homines diuinæ uoluntatis interpretes, cælos illos appellans, qui enarrant gloriam dei. Dicuntur prophetæ de quo poſtea dicemus.

Chriſtus ſingulari modo filius dei

Cœli apoſtoli

Verbũ dei nemo dictus eſt prꝫter Chriſtum, qui ſolus natura eſt deus, iuxta quam naturam hoc titulo deſignatur uerbũ dei, cuius præcones ſunt Eccleſiaſtæ. Sermo hominis uerax imago eſt mentis, ſic oratione quaſi ſpeculo reddita. Ex corde enim procedũt cogitationes, ait dominus. Chriſtus autem eſt ſermo dei omnipotẽs, qui ſine initio, ſine fine ſempiternus, à ſempiterno corde patris promanat: per hunc pater condidit uniuerſa, per hunc gubernat omnia condita, per hunc reſtituit prolapſum hominum genus, per hunc ſibi cõglutinauit eccleſiam, per hunc ſingulari & inenarrabili modo uoluit innoteſcere mundo, per hũc uiuificat mortuos, per hunc dilargitur dona ſancti ſpiritus, per hũc arcanam energiam addit eccleſiæ ſacramẽtis, per hunc iudicabit orbem terrarũ, quum hꝫdi ſeparabuntur ab agnis, fietꝫ cœlum nouum & terra noua, non interitu ſubſtantiæ, ſed ademptione coruptelæ: per hũc inebriabit ſaturabitꝫ pater Angelos & uniuerſam ciuitatem Hieroſolymę cœleſtis, ubertate domus ſuæ. Filius enim ſapiens gaudiũ & gloria eſt patris. Hic eſt ille incõprehenſibilis ſermo, diuinæ mẽtis certiſsimus enarrator, & ab archetypo ſummæ ueritatis nuſquã diſcrepans: per hunc æterna illa mens loquuta eſt nobis mirabiliter condito mũdo, per hunc loquuta eſt nobis multipharíam in prophetis: per hunc euidentiſsime nobis loquutus eſt, miſsum in terras, hominem ex homine natum, ut iam non aures uelleret tantum, ſed omnibus etiam ſenſibus percipi poſſet, manibus etiam ipſis contrectabilis. At uerbum hominis nõ profertur

Verbũ in creatũ omnipotẽs

Pſal. 35

Verbum incarnatum

Pater, Verbũ Spiritus

fertur absq; spiritu. Cęterũ qualis est sermo noster, talis est spiritus noster. At in diuinis quemadmodũ proferens uerbũ est omnipotẽs, & uerbũ prolatum æquè omnipotens, ita & spiritus est omnipotens, pariter ab utroq; procedens Vt autẽ supra mentis illius diuinę sublimitatẽ nihil cogitari potest, si tamen illam ullo modo consequi potest humana cogitatio: ita nihil est in homine prętstantius mente, qua parte longissime absumus à natura pecudum, referimusq; quandam diuinę mentis imaginem. Hoc nimirum admirati philosophorum prępipui, suspicati sunt humanas animas esse ue luti scintillulas quasdam lucis illius incõmutabilis, quos imitatus Flaccus dixit: Atq; affigit humo diuinę particulam auræ: in hoc quidem turpiter errantes quod perinde quasi deus sit res corporea, sectilis, aut propagabilis, existimarunt ullam rem creatam posse dei portionem esse: sed tamen illud recte perspexerũt, hominẽ non alia re propius accedere ad naturam æternĩ numinis q̃ mente & oratione, quã Græci νοῦν & λόγον appellãt. Mens fons est, sermo imago à fonte promanans. Quemadmodum autem unius illud dei uerbum imago est patris, adeo nulla ex parte prometi dissimilis, ut eiusdem sit cum illo individuæq; naturę, ita humanę mentis imago quędam est oratio: qua nihil habet homo mirabilius aut potẽtius: unde & Hesiodus eam appellat prętstantissimum hominis thesaurum, quæ si dissideat ab animo unde proficiscitur, ne orationis quidẽ meretur uocabulũ, nihilo profecto magis, q̃ persona meret dici facies, aut fucus hominis color. Quẽ admodũ autem uentus spirans è loco pestilenti aut salubri, uim eius loci secum defert: ita sermo promanans è corde qui fons est orationis, mirabili quodam pacto refert uim & affectum illius, ut homo homini non alia sui parte sit uel utilior uel pernicioſior.

Mens sermonis fons

Sermo uerus non discrepãs à mente

γλῶσσης θησαυρὸς ἄνθρωπος

Porro quibus duplex est cor, cuiusmodi notat scriptura: In corde, inquiens, & corde loquuti sunt, Item Ecclesiasticus: Vę duplici corde: ijs omnino nullum est cor, nec loquuntur, etiã quũ loquũtur maximè. Sermonis enim usus est, proferre uerbis, quod animo concepĕris. Iam ut è quibusdam fontibus scatẽt aquę ebrietatem, insaniam, mortem ac mortem adferentes, rursus ut è specubus quibusdam efflantur exhalationes, quę uicinis prętsentaneum adferunt exitium, contra quę corporum morbis medeãtur: ita nihil salubrius oratione, quę à mẽte sana piaq; proficiscitur, ediuerso nihil pernicioſius sermone, quem exhalat cor, impijs opinionibus, prauis cupiditatibus acuitijs corruptum infectumq;. Horrent homines serpentis sibilum, moxq; sese propipiunt, metuentes ne quid afflet uenenĩ, nam sic quoq; lædunt serpentes, non morsu tantum: sed multo magis exhorrescendum est uiri pestilentis colloquium, qui nihil aspirat nisi letale uirus animę. Rectè monent medici, ne propius colloquamur cum infectis scabie, quam uulgus Gallicam appellat, quum ea lepręspecies ab Italia profecta sit, proh dolor omnium nationum ex æquo communis, quod

Cor duplex Psal. 11

Sermo pestilens

quod non alia uia facilius serpat contagium, quàm hausto halitu hominis hac lue corrupti. Sed infinitis partibus est periculosius, haurire sermonẽ ex infecto corde profluẽtem. Qualecũcp est cor hominis, talis est oratio. Qui cor habet terrenum, terrena loquitur: qui cor habet carneum, carnalia loquitur, qui diabolum habet in corde, diabolũ loquitur, & eum alijs afflat: qui Christi spiritũ habet in corde, cęlestia, pia, sancta, casta dignacp deo loquitur. Est illud quidem commune Christianorum omnium, habere Christi spiritum cordis inhabitatorẽ: sed pręcipuè competit Ecclesiastę, cui non aliud exemplar absolutius liceat proponere, quàm illius summi concionatoris, qui dictus est sermo, hoc est, imago & uox dei. Nec aliter efficax esse potest lingua concionatoris, quàm si Christi spiritus inhabitans cor eius, moueat oris plectrum, & uim arcanam uerbis promanantibus addat. Vox cõcionantis aures audientium ferire potest: solus autem deus est, qui secreto afflatu mentes transformat. Suam tamen operam sedulo pręstat Ecclesiastes, plantãs, ac rigans, à Christi spiritu postulans ut det incrementum, denicp in omnibus summum illum Ecclesiasten pro uiribus imitãs. Quid aũt ille de se prędicat? Ego, inquit, sum uia, ueritas & uita. Satanas per serpentẽ loquens seduxit humanum genus, deus per filium loquens reduxit oues erraticas. Ille mentiens decepit gentis humanę principes, Christus uera loquens liberauit mũdũ errore. Ille cœlo deiectus orbem pertraxit in ruinã, inuoluit in defectionis cõsortiũ: ac in mortis societatẽ implicuit: Christus è sinu patris descendẽs in terras, alienatos reconciliauit ac mortuos uitę restituit. Ille sibi credentes expulit paradiso: hic sibi fidẽtes subuehit in cœlum. Habet Ecclesiastes exemplũ quod fugiat, habet quod sequatur: fugiat serpentem & hodie loquentẽ per eos, qui Satanã ac mũdũ habet in pectore: sequatur Christũ in Apostolis, qui nõ ipsi loquebãtur, sed per eos ueluti p organũ uiuũ loquebatur spiritus ille diuin9. Quisquis igitur se prępparat huic tã excellenti muneri, multis quidẽ rebus instructus sit oportet, sacrorũ uoluminũ recondita intelligẽtia, multa scripturarũ exercitatione, uaria doctorũ lectione, iudicio sano, prudentia non uulgari, syncero fortícp animo, præceptis usucp dicendi, & parata linguæ copia, qua dicendum est apud multitudinem, alijscp quę suo loco commemorabimus: mea tamen sententia, nihil illi prius aut maiore studio curandũ est, qui tam excellenti muneri sese prępparat, quàm ut cor orationis fontem quàm purgatissimum reddat. Hoc ut facile numerocp, quod aiunt, prępcipitur, ita pręstare longe omniũ est difficillimũ, multamcp requirit ac longi temporis meditationem. Est aũt cum primis necessariũ, non solum ad erudiendos & inflammandos auditorum animos, non tantum ad constanter tuendam ueritatem aduersus oblatrantes, uerumetiam ad parãdam cognitionẽ cœlestis illius philosophię quã alijs sit traditurus. Humanę disciplinę percipiũtur & ab improbis: hęc autem

Diabolus concionator

Apostoli Ecclesiastæ

Cor purum

autem diuina ſapientia non ingreditur animum uitijs contaminatum, nec habitare dignatur in corpore peccatis obnoxio. Vt autem facilius diſcimus ea quę credimus eſſe ueriſsima, & ad perennem hominis felicitatem neceſſaria: ita efficacius alijs perſuademus, quibus ipſi uehementer afficimur: deinque fortius tuemur, reputãtes nos nihil aliud eſſe quàm diſpenſatores myſteriorum dei, deum eſſe qui robur addit, ac felicem euentum humanę laboris induſtrię. Huc igitur futuro Eccleſiaſtę à teneris ſtatim annis enitendum eſt, ut de ſcripturis diuinis quãmagnificentiſsime ſentiẽs, cor nouum & ſpiritum rectũ impetret à domino. Cor nouum in quo nihil, aut quam minimũ ſit ueteris Adę: & ſpiritum rectũ aduerſus omnes Satanę machinas infractum & erectũ. Solus enim ille eſt, qui pręſtare poteſt, quod per Ezechielem promiſit deus: Dabo uobis, inquit, cor nouum, & ſpiritum nouum ponam in medio ueſtri. Nouum uinum non capiunt niſi utres noui.

1. Cor. 4
Cor nouum
Ezech. 39
Matth. 9

Quod Ezechiel adpellat cor nouum, Dauid cor mũdum appellat. Hoc inſtãter à domino petit, pręconis officio functurus: Cor mundum crea in me deus, & ſpiritũ rectũ innoua in uiſceribus meis. Hoc accepto pollicetur officium Eccleſiaſtę: Docebo iniquos uias tuas, & impij ad te conuertẽtur. Oculo purgato certius cernimus rerum externarum differẽtias: corde mũdo rectius uidemus deum in ſcripturarum inuolucris latentem. Prius petitur mundum, deinde ſpiritum rectum. Inuictus enim ſpiritus uigor è cordis ſynceritate naſcitur, ſed utrunq; innouat deus. Quale cor, talis oratio: qualis fides, talis fortitudo. Nouato corde, protinus & nouę linguę ſonare incipiunt, non iam ea quę ſunt huius mundi, non iam ea quę ſapiũt terram ſed magnifica dei. Quid enim eſt tam ſublime in rebus humanis, quod nó uideatur luto uilius, ſi conferatur ad illa ſublimia diuinę philoſophię? Spiritus autem ille cœleſtis ac uerè igneus non ſolum ſcrutator eſt cordiũ, uerumetiam creator & innouator, idem habens uocis quoq; ſcientiam. Errat itaq; uehementer, qui credit ſe conſequi poſſe ueram canonicę ſcripturę intelligentiam, niſi afflatus eo ſpiritu, quo proditę ſunt. Nec minus errat, qui ſe credit uerum Eccleſiaſten agere poſſe, niſi hauſto cœleſti ſpiritu, ſine quo nemo poteſt dicere dominũ Ieſum. Ille largit cor igneũ, ille linguas igneas.

Act. 2
Sap. 1
Cor et lingua ignea.

Quid frigidius Apoſtolorum linguis, priuſquam hauſiſſent toto pectore cœleſtem illum nouorum cordium opificem? Petimus, inquiunt, ut alter tibi ſedeat dexter, alter ſiniſter in regno tuo. Ita Iacob⁹ & Ioannes. Quid Petrus futurus apoſtolorũ princeps? Domine propitius eſto tibi ne facias rem iſtam. Sed quid audiuit? Non ſapis ea quę dei ſunt, ſed quę ſunt hominũ. Veteris & humani cordis eſt, horrere mortem, in hac uita regnũ & felicitatem quęrere. Ab eodem corde ueniebat illa uox in monte: Domine bonum eſt nos hic eſſe, faciamus hic tria tabernacula. Illa frigidior etiã, licet

Matth. 20
Matth. 16

licet omnium apostolorum communis, quum aiunt: Quis nostrum erit primus in regno cœlorum? Illa uero frigidissima, quum aiũt: Vis iubeamus ignẽ descendere de cœlis, & exurere ciuitatem? Sed quid audiunt? Nescitis cuius spiritus sitis. Illa uerba erãt Iudaici spiritus & uindictã sitientis, quũ se profiterentur Christi mansuetissimi discipulos. Sunt alię complures Apostolorum uoces in literis Euangelicis, quę prorsus hominem & carnem sapiunt, quum nondum essent idonei Euangelij prędicatores. At simul atq; spiritus ille nouator omniũ delapsus in illorũ pectora cœlitus, finxerat cor in eis nouum, cor mundum, cor æthereum, cor igneum, protinus cœperunt loqui nouis linguis, uerba non iam humana qualia prius, sed digna spiritu quem hauserant. Si requiris fortitudinem, piscator ille qui prius ad uocem mulierculę toties abiurauit dominum, nũc audet apud infinitam hominũ multitudinem è uarijs gentibus ac linguis cõflatam, eamq; tumultuantẽ, prodire in concionem intentis in turbam oculis, sublataq; uoce prædicare Christum, eumq; crucifixum. Si quęris euentum, ad piscatoris extemporariam & illaboratam orationem, circiter tria milia hominum eo die cõuersa sunt ad Euãgelicam fidem. Ergo qui cupit iuxta Paulum esse διδακτικὸς, hoc est, ad tradẽdã dei doctrinam idoneus, det operã ut prius sit θεοδίδακτος, id est, diuinitus doctus. Dominus Iesus nõ egebat noua unctione spiritus, nec innouatore cordis, quẽ pater unxerat omni plenitudine spiritus ab ipso statim exortu: sed tamẽ à baptismo designatus imagine colũbę uertici insidẽtis ac manentis, in seipso nobis formã exhibuit, ne quis ad docendi munus prosiliat, nisi cœlesti afflatus spiritu.

Lucæ. 9

Spiritus rectus

Ecclesiastes

afflatus

Habet autem in nobis spiritus energia gradus quosdã, ut nõ satis sit futuro Ecclesiastę qualẽcunq; spiritus aurulam hausisse, sed proficiendum est usq; ad spiritum principalem. Triplicẽ enim spiritũ Dauid petit à domino, docturus uias illius, Spiritũ rectum aduersus incursus tentationum: spiritũ sanctum ad inflammandos ac ad sanctimoniam adducendos etiam aliorum animos: & spiritum principalem, siue, ut Hieronymus uertit, potentẽ, alius munificum seu liberalem, ad perfectionis opulentiam. Inspirauit dominus Iesus in facies Apostolorum suorum priusquam ascenderet in cœlum dicens: Accipite spiritum sanctum. Sed tamen adhuc residebat in illis aliquid humanæ infirmitatis quum aiunt: Domine num hoc tempore prę sentaberis, & quãdo regnũ Israel? Adhuc exprobratur illis duritia cordis, & ad credendum tarditas. At simul ut hauserunt spiritũ illum munificum, qui torrentis in morem sic inũdauit, ut impleret totam domũ, iam cunctis rebus humanis longe superiores tanta fiducia prędicabãt Euãgeliũ, ut cęsi uirgis gaudentes abirẽt à concilio, gaudẽtes autem non quod essent dimissi, sed quod eximię glorię sibi ducerẽt pro nomine Iesu ignominia affectos esse. Iam spiritu principali confirmati, nec ullis impiorũ minis terrentur,

Spiritus principalis

Act. 2

nec ullis afflictionibus deijciuntur, nec ullis honoribus efferũtur, aut insole
scunt: nam & hęc non leuis est machina. Quemadmodũ enim syncerè prę
dicantibus uerbum dei, uarię tẽtationum procellę sunt excipiendę: ita sem
per summus honos habitus est dignè prędicantibus Euangelium. Ingens
utrinque periculum, hinc minitantur Scyllę scopuli, ad insolentiam solici
tantes, hinc Charybdis afflictionum magnitudine mentem absorbens, &
Modestia Ec- in desperationem pertrahens. Aduersus utrũqꝫ discrimen Ecclesiasten pul
clesiastæ. chre munitum esse oportet: & haud scio, an plus sit periculi ab ijs quę blan
2. Cor. 12 diuntur, quàm ab ijs quę territant. Paulus gloriatur in afflictionibus suis
& infirmitatibus, ut in ipso inhabitet ac regnet uirtus Christi. De reuelatio
nibus metuit gloriari. Illic nomen suum profitetur, hic ἀνώνυμος est: Scio,
inquit, hominem. Paulus est, quum cęditur uirgis, quum uincitur cathenis,
quum obruitur bestijs, quum lapidibus obruitur: at quum rapitur in ter
Act. 16 tium cœlum, nomen supprimit. Idem apud Philippos laceris uestibus, ur
garum uulneribus lacero corpore, uinctus, in imo carceris, ieiunus, no
Act. 14 ctu canit cum Sila collega. At rursus Lystris cum collega Barnaba, quum
ob claudum erectum rudis ac superstitiosus populus appararet diuinos
honores, prosilijt conscissis tunicis, profitens se nihil aliud esse quàm ho
Act. 10 minem mortalem illis similem. Apud Cæsaream uero Petrus non fert
Cornelium procidentem & adorantem: sed erigens eum dicit, Surge, &
ego ipse homo sum: æquans semet illi, cui mox erat daturus spiritum san
ctum. Adeo mens illius erat ab omni gloriæ affectu libera. Quanta uene
ratione credentes soleant Paulum excipere, quanto cum honore dimit
Gal. 4 tere, satis liquet ex apostolorum Actis. Quin & ipse satis testatur hoc
scribens Galatis: Sicut angelum dei excepistis me, audis insignem honorẽ.
Sed addit aliquid sublimius: Sicut Christum Iesum. Ac mox inibi: Testi
moniũ perhibeo uobis, quòd si fieri posset occulos uestros eruissetis, & de
2. Cor. 10 dissetis mihi. Ob hos tamẽ honores, quos in omnibus ecclesijs promerue
rat, nullũ sibi sumpsit supercilium, sed ijsdem per infirmitatẽ carnis Euan
gelizat, præsentiam exhibens infirmam, quum armatus esset spiritu aduer
1. Thess. 2 sus omnem celsitudinem erigentem sese aduersus scientiam dei. Idẽ de se
testatur scribens Thessalonicensibus. Necꝫ aliquando fuimus in adulatio
ne, sicut scitis, necꝫ in occasione auaritiæ, deus testis est: necꝫ quærentes ab
hominibus gloriam, necꝫ à uobis, necꝫ ab alijs, quum possemus autorita
tem, & grauitatis dignitatem nobis uindicare, tanquam apostoli Christi:
1. Cor. 2 sed facti sumus paruuli in medio uestri, tãquam si nutrix foueat filios suos.
Idẽ studio prædicandi, se seruum fecit omnibus, quũ esset liber ab omnib.
Non erat hoc adulationis, nec hypocriseos, id arguit scopus: Vt plures, in
quit, lucrifacerem: domini lucrũ captabat undiqꝫ, non suum.

Multi mirantur beati Pauli perpetuã in tot curis, periculis, afflictioni-

bus

bus, ignominijs, mortibus, fortitudinẽ & alacritatem, & optimo quidẽ iu re mirantur. At ego magis admirandam arbitror constantem ac perpetuã in tãtis uirtutibus, tantaq; rerum gestarum gloria, animi modestiã ac sub/ missionem. Ad huius igitur exemplũ Christianus Ecclesiastes, posteaquã 2. Cor. 4
omni charismatum genere fuerit instructus, semper meminerit habere se thesaurum illum in uasis fictilibus, ut sublimitas sit uirtus dei, & non ex hu manis uiribus. Habenti dabitur: non habenti etiam quod habet aufere/ tur. Nescit habere dona spiritus, qui suum inde quærit emolumentum, aut propriam uenatur gloriã, Ille demum uerè habet qui sedulo dispen/ sat talenta sibi credita, non in lucrũ suum, sed in rem domini, cui debetur & fors & usura: non hic expectans præmium, sat habens, quod opera fi/ deliter nauata auditurus est beatam & optabilem illam uocem: Intra in gaudium domini tui. Sic igitur habenti addetur: secus habenti quàm o/ portet, hoc ipsum quod gratis datum est eripietur. Si habes ut alienum. non ut tuum, iam uerè fit tuum. Si habes ut tuum quod alienum est, non habes quod habes, eo quod habeas in tuum ipsius malum. Etenim si me rito laudata est à uiris eruditis illa Mimi sententia: Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet: eo quod nihil referat habere, si nullam inde capias utilitatem: multo magis dicetur nõ habere, qui quod habet in suam ipsius perniciem habet. Histriones qui populo saltant fabulam, postea/ *Fortitudo Ec/ clesiastæ*
quã nullum studij curæq; genus omiserunt, quo theatro placeãt coguntur tamen habere fortem animum aduersus multitudinis sibilos ac suppliosio/ nes, cui non semper placent optima. Est enim uerè, ut ait ille, belua multorũ capitum omnis populus, non Romanus tantum. Ast Ecclesiastes non solũ aduersus sinistra populi iudicia, aduersus malitiam etiam piè dicta calum/ niantium, aduersus simultates illorum, quibus ob uitam corruptam inuisa est ueritas, sed etiam aduersus acclamationes & applausus hominum lau/ dantium, debet habere solidum & immobilem spiritum, quẽ Dauid prin/ cipalem appellat. Regium est, quum facias bene, audire male: dixit quidam excelsæ mẽtis Ethnicus. Actor hoc agit, ut quę facit, populo sint gratissima applausu alitur, sibilis deiicitur. Ecclesiastes huc spectat, ut quæ per se sunt optima, ea populo fiant gratissima. Hæc præstare non poterit, nisi qui cor habeat mundum, purum ab amore diuitiarum, purum à siti glorię munda næ, purum ab ambitione cæterisq; cupiditatibus, quæ frequenter efficiũt, ut nec discendæ philosophiæ Christianæ simus idonei, nec ad eam constã ter prædicandam satis firmi, quippe nondum corroborati spiritu principa li, qui sic fiduciam omnem collocat in domino, ut nec mundum metuat, nec Satanam formidet, nec mortem horreat ob Euangelium intentatam, si modo id syncera conscientia prædicet. Hic igitur præcipuus est fons e/ loquentiæ Ecclesiastæ, cor mundum & triplici communitum spiritu. Vidit

hoc ceu per nebulam uir acutus Horatius,quum ait:

Sapere et scire differunt.

Dicendi rectè sapere est & principium & fons

Aliud est enim scire,aliud sapere.Multa sciunt & dæmones,hinc nimirum & nomẽ sortiti, si Grammaticis credimus,dicti dæmones quasi δαήμονες, hoc est,scientes,nemo tamen illos dicit sapere. Sapiens est qui didicit non omnia,sed ea quæ ad ueram felicitatem pertinent, & ijs quæ didicit afficitur,ac transfiguratus est. Hoc fit quoties cibus Euangelicæ doctrinæ cum plena fide sumptus,traiectus est in animi uiscera,& in habitũ ac robur spiritus transijt. Hoc igitur sicut est præcipuũ,ita par est ut prima sit ipsius cura. Id uero nec humana præstat philosophia,nec domesticæ hominis uires cuiquam dare possunt,ab eo petendum est,qui solus largitur uera bona. Petẽdum autem non oscitanter,sed assiduis simul & ardentibus precibus. Nec uotis modo postulandum est ut detur,sed bonis etiam operibus ambiendum,ut quod datum est seruetur,& indies augescat. Qui tantum bonum frigidè petit,indignus est qui accipiat:& ingratitudinis genus est negligenter habere, quod & precio sum & gratis acceperis. Ingratus autem dignus est,etiam cui adimatur quod datum est.Largitur quidẽ dominus cor nouum,largitur spiritũ cõfirmantẽ, idem seruat & auget quod dedit, uerũ nõ oscitantibus,non duplex habentibus cor.Habent autem cor duplex,qui stulto mul mundo militare studẽt & Euangelio:hoc est,qui cor uetus cum nouo miscere conantur,spiritũ Adæ cum spiritu Christi. Qui Cæsari militãt,homines homini,non implicantur curis,ut ait Apostolus βιωτικοῖς, omittũt negociationem, agriculturam,fabricam, aliaq; huius generis opificia,quibus consueuerant sibi parare uictũ,quo liberi à curis rei familiaris toto pectore seruiant imperatori,suo contenti stipendio. Quanto magis oportet eos qui deo præclaram hanc militiam militant,habere cor simplex,& immunes esse,non solum à luxu,uoluptatibus & cæteris huiusmodi uitijs, uerumetiam à curis istis humilioribus, quæ ut non pertrahant hominem ad crimen,tamen auocant animum ab illa sublimitate,quæ requiritur in Ecclesiasta.Militat quidem Christo,quisquis illi dedit nomen in baptismo, sed is præcipuè,cui in alios comissus est gladius spiritus,quod est uerbum dei.

Oratio

Cor duplex

Vacuitas à negocijs mundanis.

2.Timoth.2

Ad cordis mundiciem & illud pertinet, quòd uerbi diuini præconi non satis est esse purum ab omni crimine,nisi iuxta beati Pauli monita sese abstineat etiam ab omni specie mala, ne quà incurrat in suspicionem criminis.

1.Thessal.5

1.Timoth.3

Apostolus enim in episcopo, cuius præcipuæ partes sunt docere populũ, requirit tantam uitæ puritatem,tantam cq; cautionem,ut eorum quoq; qui foris sunt testimonio comprobetur. Habet enim hoc eximia uirtus,ut pro pius inspecta, malis quoq; sit ueneranda. Sic Balaam impius propheta uidit & laudauit Israelitarum castra, conductus ut deuoueret. Sic Pilatus reueritus, ac quoad potuit tutatus est Christi innocentiam toto uultu re-

lucentem

lucentẽ. Sic populus Hierosolymitanus reuerebatur Christi discipulos, ut nemo sese auderet illis adiungere, quod uticp dictũ est de ijs qui nondũ crediderant. Et tamen iam tum populus eos magnificabat, non tantũ ob miracula, sed multo magis ob admirandã in tanta potentia modestiam, ob stupẽdã in tãtis afflictionibus alacritatem, ob animũ nullum auaritiæ aut gloriæ uestigium præ se ferentem, sed gratis ad benemerendũ de omnibus expositum obuiumcp. Quin & in Ethnicorũ historijs frequẽter legimus, propter imaginem egregię uirtutis honorẽ esse habitũ quibusdã. Diogenes in Philippi Macedonũ regis castris pro exploratore captus, non tantũ impune exprobrauit armato regi dementiã, uerumetiã cũ præmio dimissus est. Eidem impune fuit, Alexandro Philippi filio, iuueni tam ambitioso ut totius orbis imperium animo concepisset, nec assurgere, nec quicquã honorifice respondere. An non magna fuisset humanitas, si monarcha tantus pro uindicta uicissim contempsisset Cynicũ? Non cõtempsit, sed huc prouocãtibus respondit, Nisi Alexander essem, Diogenes esse uellem: proximũ sibi dignitatis locum Cynico mendico tribuens. Si tantam uim habet umbra fallax, ac mendax imago uirtutis, quantum ualebit heroica ueracp uirtus diuini spiritus relucens in sermone, uita, uultucp cõcionatoris? Vnus est qui summa fiducia dixit, Quis ex uobis arguet me de peccato? Et rursus: Venit princeps huius mundi, & in me non inuenit quicquam. Et tamen ille purissimus agnus, obambulans, & gratis benefaciens omnibus, tãta mansuetudine docens, non effugit hominum calumnias, audiuit, socius publicanorũ, uini potator, seductor populi, Samaritanus & dæmoniacus, blasphemus, & lapidatione dignus. Quo minus hoc sperandum est homini, qui dum ex officio suo reprehendit aliorum uitia, ipse non est omnino purus à uitijs. Huc tamen quantum fert humana imbecillitas enitendum est, ut Ecclesiastes sicut ad Christi puritatem & innocẽtiam, sic ad eiusdem patientiam quàm potest proximè accedat. Ille patri fuit obediens usqp ad mortẽ crucis. Ecclesiastes itẽ obfirmet animũ aduersus omnes Satanæ machinas, quas ille nullis alijs intendere solet uel plures uel acriores, cũp ijs qui syncériter administrãt eam rẽ, quæ quãplurimos retrahit ab ipsius tyranni de, & Christi accquirit ditioni. Vt Ecclesia Christiana nihil habet salubrius nihil utilius, nihil efficacius cũp uerbũ dei, ita nulli Satanas est infensior. Sed nõ est quòd animũ despondeat Ecclesiastes: Dominus est qui dat uerbum Euangelizantibus uirtute multa. Ille dat, ut bonũ semen bona fide iactum suo tempore proueniat. Ille dat, ut impiorum conatus illustrent dei gloriã, eiusqp doctrinam cõfirment. Ille de suo corroborat humanã infirmitatẽ, ut par sit, aut, ut melius dicam, superior omnibus tẽtationem procellis. Dominus quidem ab omni leuissimarum culparũ næuo fuit purissimus. Hoc ut ab omnibus Ecclesiastis optãdũ est, atcp etiã conãdũ pro uiribus, ita nõ

Ioan. 8 et 14.

arbitror à quoquam præstari posse (Virginẽ matrẽ semper excipio, cuius nusquam oportet mẽtionem facere, ubi de uitijs agitur) saltem illud ope diuina præstabit, ut sit purus à criminibus, uitijsq; capitalibus.

Autoritas Ecclesiastæ quibus rebus admittitur.

Quòd si nec ista semper uitauit humana fragilitas, proximum est ut ea ueat ab ijs, quæ ad populum traducat fœdæ buccina famæ. Quod genus sunt, luxus, & quotidiana temulentia, notum adulterium, manifesta scortatio, pugnæ, rixæ. Hæc enim omnem fidem atq; autoritatem adimunt concionatori, etiã si recta doceat. Quis enim credat illũ ex animo suadere uirtutem, qui sic uiuit? Non est leuius uitium seruire Mammonæ quàm habere concubinam, sed tamen hoc magis adducit in contemptum. Perniciosius malum ambitio quàm ebrietas, uerũ apud homines hæc quàm illa magis attenuat hominis existimationem. Quin & anteactæ uitæ crimina, doctoris eleuant autoritatem, nisi quod ante baptismum cõmissa nec defendi solent, nec imputari, nisi quis ad eadem fuerit reuolutus. Et quæ in adolescentia patrata sunt, facilius obliterantur, si iuuentus adolescentiam exceperit sobria ac seuera.

Species mali uitanda

Quin & illud Ecclesiastæ perpendendum, quædã etiã esse generis, ut quamuis absint à crimine, tamen quoniam præ se ferunt malam speciem, non absint à criminis suspitione. Ab his quoq; circumspectè cauendum est Ecclesiastæ, ueluti possidere diuitias, splendidius ædificare, uestiri nitidius, cõuiuari lautius, uino hilarescere, consuetudinem habere cũ fœminis, per se non sunt crimina, tamen maligno uulgo, & ad obtrectandum quàm obtemperãdum procliuiori, præbent male suspicandi, maleq; loquendi materiam. Has ob res Paulus non admittit ad episcopi munus, qui defũcta uxore quã ante baptismũ duxerat, post baptismũ duxerit aliã: non quod hic ullum sit crimen, aut culpa, sed quod cũ pudicitia summã autoritatẽ cõciliet doctori, repetisse coniugiũ nonnullã incõtinentiæ præbeat suspitionẽ. Mirum non est, si matrimoniũ ambit, qui coniugij miserias nõ est expertus: & honesto colore quærit uxorem, qui liberos & hæredes deliderat. Sed quemadmodum ait Comicus, Improbe Neptunũ accusat, qui iterum naufragium facit: ita qui coniugium expertus, & susceptis liberis repetit matrimoniũ, quodammodo profitetur incontinentiam suam, ut periculũ sit, ne tertiam aut quartam ducat, fiatq; sine crimine populi iocus & fabula, quandoquidem & apud Ethnicos semper male adijt polygamia: aut si uxor abierit in fastidiũ, ab alienis uenetur incontinentiæ remedium. Paulus quidẽ omnibus Christianis præcipit, ut abstineant ab omni specie mala, quoniã id tẽporis Christianorũ nouitas ac raritas, uelut in theatro collocata, totius orbis oculos in se habebat intẽtos. Itaq; tum cuiuslibet Christiani profitentis mala uita non leue damnum erat Euangelij. Et hodie profectò nõ leue damnũ est, Christiana religione in tantas redacta angustias, quũ Turcę, Mahumetani, Iudęi alięq; nationes, quę Christũ uel ignorãt prorsus

1. Timoth. 3

sus,uel ex parte sunt amplexæ, nostris moribus redduntur alieniores ab ec
clesiæ catholicæ consortio. Atq; utinam in his regionibus quæ ex profesto
sunt diuionis ecclesiasticæ, pauciores essent qui nomine uerius quàm re sint
Christiani,ne quid interim cõmemorẽ de tanta ferè omnium imbecillitate.
Has ob res oportet Ecclesiasten in hoc theatrũ prodeuntem, & omniũ ocu
los in sese conuertentẽ,Argo oculatiorẽ esse, ne quid per incogitãtiam com
mittat,quod minuat usurã domini,huius lucri auidissimi, sed quod per ser/
uos suos uult quotidie crescere. Potest ille quidem ex ipsis uiarũ silicibus sibi
excitare filios Abrahę,nec quisquã dubitat quin hoc quoq; maiora possit,
sed ita uisum est illius incomprehensibili sapientiæ, per homines hominib.
largiri sua dona: nec quisquam pius rogat,cur ita uisum sit, si modo credat *Deus homini per hominem largitur sua dona*
huius autorem consilij,infinitam esse sapientiam,infinitam potentiam,infi
nitam bonitatem:ut phas non sit addubitare, quin quicquid optimus uult
sit optimum,quin quicquid sapientissimus statuit, sit sapientissimum, quin
quicquid omnipotens statuit, quocũq; modo id statuit sit præstaturus. Ta/
lis itaq; domini talẽta dispensans Ecclesiastes, liber ab omnibus curis priua
tis totus intẽtus esse debet ad lucrũ illius cui debẽtur omnia.nec est quod di *Ingratitudo populi*
cat,docebo indociles, laborabo ingratis, canã surdis,benefaciã maleuolis? *Esa. 55*
Ille profecto te partibus infinitis maior hoc fecit, extendit manus suas tota
uita sua ad populũ incredulũ &reclamãtẽ,nec desijt unquã seminare bonũ
semen,quanquã sciret non prouenturũ in omniũ cordibus. Ille oluit uineã *Esa. 8*
quæ pro dulcibus uuis produxit amaras labruscas. Tu cur id facere pigrita/ *1. Cor. 3*
ris, qui nescis sementis euentũ? Iaciẽdi seminis,plantandi,rigandiq; tibi ne
gocium traditum est, prouentus in manu dei est, qui qualiscunq; erit, nihil
decedet tuopræmio, qui bona fide nauasti operam debitã fundi domino,
quũ nihil ipse aliud sis quàm colonus alienum semen in alienũ agrũ iaciens.

Inter dispensatores illud unum quæritur,quemadmodũ ait Apostolus,
ut quis fidelis inueniatur. Si hoc requiritur inter homines ab ijs qui rerũ ui/ *1. Cor. 4*
lium dispensationem susceperunt, quanto magis hanc fidem requiret deus *Dispensator fidelis*
ab ijs quibus mysteriorum suorum dispensationem cõcredidit? Qui dispẽ/
satorem profitetur,nouit se tractare rem alienam,ex herilis animi sententia
dispensandam in usum familiæ. Si non præuaricatur à mandatis domini,
sed sedulo bonaq; fide peragit quod præscriptũ est,etiam si nõ succedat q̃d
agit,ipsi tamen sua merces in tuto est,damnum omne domini est, quod se/
dulo œconomo non potest imputari. Sin quod accepit erogandum, non
erogat,aut secus impendit quàm habet in mandatis (par enim utrunq; ui/
tium est)adeo nihil feret præmij, ut uocandus sit ad pœnas. Si euangeliza/
uero,inquit Paulus,nõ est mihi gloria. Rem alienam ago domini auspicijs, *1. Cor. 9*
effugi pœnam,non merui laudem,si metu supplicij tantum ac uelut neces si
tate coactus dominico gregi doctrinam impertio euangelicam. Væ enim

Euangelista uoluntarius

mihi,inquit, si non euuangelizauero.Si autem uolens hoc ago, mercedem habeo:sin secus,dispẽsatio mihi credita est. Quis autem dispensat uolens? Qui alacriter,qui instanter,qui non mercedis amore,sed charitatis impulsu totus in hoc incumbit ut quamplurimos ad Christum uel alliciat blandiẽs & cõsolans,uel impellat territans & arguẽs,uel adducat erudiens: qui lucro domini sui non minus gaudet quàm suo priuato,si quod tamen est peculiũ nostrũ,qui Christi serui sumus,nec id simplici iure: primum ab illo conditi, deinde ab eodẽ redempti, è cuius gratuita munificentia uenit quicquid uel possidemus uel sumus. Olim seruis qui cæteris ingenio fidoq; præstare uidebantur,cõmittebatur rei familiaris œconomia. Atq; hoc uerbo sacræ literæ gaudent designare doctorem ecclesiasticum. Ita Paulus de ecclesia loquens,quæ est domus dei, Cuius, inquit,factus sum ego minister secundum dispensationẽ gratiæ dei,quæ data est mihi in uobis, ut impleã uerbum dei.Rursus alibi.Si tamen audistis dispensationem gratię dei,quę data est mihi in uobis. Ad Titum aũt describẽs imaginem boni doctoris: Oportet, inquit, episcopum sine crimine esse,sicut dei dispensatorem,nõ superbum,non iracundum,non uinolentum, non percussorem. Atqui inter homines magnatum œconomi hoc ferociores sunt, quo potentiores sunt ij quibus inseruiũt. Nimirum homo imponit homini,& interdum pro fide li habetur qui perfidiosus est: at deo nemo potest imponere, qui scrutatur intima cordium. Adhæc potentes interdum metuunt suos œconomos, ut omnium domesticarum rerum conscios,& ab his nonnunquam subuertũtur: Deum autem ut nemo potest fallere, ita nemo potest lædere, nec illius uindictam quisquam potest effugere, quum hic infidi dispensatores sæpe fuga sibi quærant salutem. Sed quo te proripies ut effugias manum dei? si ascenderis in cœlum,illic est:si descenderis ad inferos,& illic adest. Nõ est igitur quod quispiam dispensator sub tali domino cristas tollat, ac ferociam sumat.Si uis esse tutus, agnosce te nihil aliud esse quàm alienæ rei ministrũ, quãtoq; muneris dignitate maior es inter homines,tanto te geras submissius,non cauponans,sed syncere tractãs uerbum dei. Sin optas habere laudem,cum alacritate & gaudio pasce gregem domini tui,ex abundantia charitatis,multa insuper erogans,ad quæ te non adigit necessitas. Itaq; dispensatoris titulus placuit Apostolo,suadens modestiã,deterrẽs ferociã, admonẽs debitę fidei.Sic & beatus Petrus loquitur, Vnusquisq; sicut accepit gratiã in uos inuicem administrantes,tanquã boni dispensatores multiformis gratiæ dei. Vt autem intelligas dispensatoris titulum inculcari ad deterrendam arrogantiam, audi quid mox inibi sequitur apud Petrum: Si quis loquitur, loquatur tanquam sermones dei: si quis ministrat, ministret tanquam ex uirtute quam suppeditat deus,ut in omnibus honorificetur deus, per Iesum Christum cui est gloria et imperium in secula seculorum,Amen.

Oeconomi uerbum conuenit Ecclesiastis

Colos.1

Ephes.3

Titum 1

1.Pet.4

Rursum

Rursum Paulus Corinthijs scribens: Sic nos, inquit, æstimet homo, ut ministros Christi ac dispensatores mysteriorum dei. Animus ille cœlestis, ministri ac dispensatoris titulo cõtentus est. Quin & apud Lucam euangelica parabola sub dispensatoris appellatione, fidi & infidi doctoris imaginem proponit. Quis putas est fidelis dispensator ac prudens, &c. & suo fungentem officio beatum appellat: alter, qui pro ministro gessit tyrannũ, & quos dominico frumento pascendos susceperat, fame enecat, nec hoc contentus, ipse satur & ebrius iurgijs ac uerberibus sæuit in conseruos & conseruas, cerius expectato reuertente domino dissecatur in duas partes, & in hypocritarum sortem addicitur. Nam hypocrita est, qui alius est absente domino quàm præsente. Non quod deus usquam absit, sed homines impij dei lenitate sic abutuntur ad quiduis audẽdi temeritatẽ, quasi aut nesciat quid homines agant, aut impunitum sinat quod aduersus ipsius imperata cõmittitur. Vtinam autem hodie nullos uideremus huiusmodi dispẽsatores τραχήλους, ut appellat Apostolus, hoc est in reprehendendo sæuos & asperos, non aliò spectantes quàm ad opes, ad galeros uirides ac purpureos, in gregem domini lupis quàm pastoribus similiores.

1. Cor. 4

Lucæ 12

Ecclesiastes ferox

Illud animaduertendũ quod euangelicus sermo in dispensatore non fidem modo requirit, uerumetiam prudentiam, Fides ad columbinam simplicitatem pertinet, prudentia ad serpentis cautionem. In hoc præstatur fides, si præter ea quę dominus mandauit, nihil doceamus populum, si ubicq; syncero corde ad illius gloriam, & sacri gregis commodum spectemus. Prudentiæ partes sunt, ex temporum, locorũ ac personarum circumstantijs dispicere, quid, quibus, quando, qua moderatione sit adhibendum. Paulus in quo uidemus summam simplicitatem cum pari prudentia fuisse coniunctam, ut sese uertit in omnia, non semper expendens quid liceat, sed quid expediat: ut interdum abijcit sese. Rursus ut attollit suam in Christo sublimitatem. Interdum exerit apostolicam uirtutem, ac minitatur uirgam seueritatis, sed sæpius obsecrat, blanditur, ac matrem se nutricemq; præbet potius quàm apostolum. Interdum obiurgat, rursum lenit quod durius dictũ uideri poterat: quædam differt, & in commodiorem locum dicenda reijcit. Quàm porro circumspectè inuitat ad ea quæ sunt consilij & perfectionis, cauens interim ne cui laqueum inijciat. Interdum præceptum domini non habet, habet tamen consilium utile, tanquam fidelis dispensator. Quàm de xtrè ad præsentem causam accommodat scripturarum testimonia, quàm sapienter aperit allegoriæ nubilum, ubi litera parum habet momẽti ad pietatem. Idem inter perfectos loquitur sapientiam reconditam in occulto, apud infirmos nihil nouit nisi Iesum Christum, eumq; crucifixum. Habet lac q̃ foueat infantes, habet solidũ cibũ quẽ porrigat adultis. Audet Petro apostolorũ principi resistere in faciem, & Philemoni supplex est, secq; sponsorem

Prudentia dispensatoris

ſorem facit, ut Oneſimum ſeruum fugitiuum recipiat. Aduerſus eos agēs qui Moſaicis ceremoniſs plus æquo tribuebant, ſic uerbis attollit fidem in Chriſtum & Euāgelij gratiam, ut uideatur opera charitatis negligere. Rur ſus eos reuocans, qui putantes ſatis eſſe baptiſmo tinctos eſſe & Chriſti no men profeſſos, non innouabant uitam, hortatur ad opera pietatis, charita tem omnibus præferens donis, etiam fidei, toties tā magnificè prædicatæ. Apud Areopagum Athenis diſſerens, ab aræ inſcriptione ſumit exordiū, & Callimachi citat teſtimonium elegantiſſimi quidem ſed Ethnici poetæ, Chriſtum ſic prædicans, ut uirum tantum appellet. Cęterum quum ad eos ſcribit, qui iam Euangelicam doctrinam receperāt, cęq; omnia ſunt ſublimia plenaq; diuinæ maieſtatis, quæ de Chriſto loquitur. Deniq; dū omnibus ſeſe accommodat, tam uarius eſt, ut interdum uideatur ſibi cōtrarius, ac pu gnātia loqui, quum ſibi maxime conſtet undiq;. Sed hæc eſt fidelis diſpen ſatoris prudentia, &, ut ita dicam, cœleſtium opum promi condi.

Veritas interdum ſupprimēda

Simili prudentia dominus uetat ſanctum dari canibus, & margaritas ob ijcí porcis, ipſe populo loquens in parabolis, quas diſcipulis propioribus aliquando non grauatus eſt exponere: quin & poſt reſurrectionem ita mā dauit Euangelij gratiam diſpēſandā, ut primū prędicarent Hieroſolymæ, deinde in Samaria, tandem inter gentes uſq; ad extrema terræ. Poſtremo dum ſcriptura ueteris inſtrumenti ſermonē ſuum ad populi rudis affectus attemperat, modo minitans externa incommoda, modo pollicens huius ſe culi commoda: quid aliud quàm prudentis diſpenſatoris exemplum nobis proponit?

Difficultas ex parte populi

Nunc ſi reputemus, in eodem populo quanta ſit uarietas, ſexuū, ætatum, conditionis, ingeniorum, opinionum, uitæ inſtitutionis, conſuetu dinis, quanta oportet eſſe præditum prudentia Eccleſiaſten, cui ſic temperā da eſt oratio, ne dum aliquorum medetur erroribus, aliįs errandi præbeat anſam, & dū uitia perſequitur, uitia doceat, aut dū ſcelera fortiter coarguit, ſeditionem excitet. Rhetores negant quenq; bene dicere, niſi dicat aptè, e tiamſi alioquí dicat ornatè, copioſè & ſplēdidè: & artis pręceptiones iubēt

Iudicium, Cōſilium

prudētiæ cedere, quā illi diuidūt in iudicium & cōſilium, quæ præceptis tra di non poſſunt, ſed ex oratoris petuntur ingenio, & è negocij circumſtātijs ſumuntur. Inter iudicium autem & conſilium haud ita multum exiſtimant intereſſe, nec mirū quū priſcis cōſulere fuerit iudicare: inde Senatus cōſulta, & ni fallor etiā Cōſulum nomē. Nunc ſi quid intereſt, hoc eſt, quod iudiciū adhibemus obuijs & expoſitis, conſilio utimur in retruſioribus ac dubijs, quæ nōnunq; extra cauſam è longinquo petūtur. Velut ars præcepit, ut an te cauſam exordio præparet auditoris animum, ſed conſideratis cauſæ cir cūſtantijs orator uidet aut omnino ſuperſedendū exordio, aut per inſinua tionem exordiē dū. Id iudicium dicas licet. At quod M. Tullius in Verrem maluit dicendi tempora contrahere, quum alioqui expedierit ad cauſæ in ſtructionem

structionem eā proferre, quàm in eum annum quo Hortensius erat consul futurus incidere, cōsilio tribuunt. Consulis enim patrocinātis autoritas subleuasset causam Verris. Verum hæc obiter attigisse sat est in præsentia: dabitur plura dicendi locus, quum ad artis præcepta uentum erit. In tātum uero non prosunt artis præcepta sine prudentia, ut quidam Rhetoricen nihil aliud esse putarint, quàm dicendi prudentiam: Prudentia uero quanq; tum institutione tum usu confirmatur, tamen à natura potissimū proficiscitur. Hinc est quod uerè dicunt, dicendi artem aut cito disci aut nunquam. Si adsit naturalis illa prudentia, preceptiones agnoscuntur potius q; discūtur. Si non adsit, ars efficit ut peius ac molestius dicamus. Quemadmodū enim nulli ratiocinantur ineptius, quàm ij qui natura stupidi dialecticen superstitiose didicerūt: ita nulli dicūt ineptius ijs, qui inuita, ut aiunt, Minerua, præcepta Rhetorum religiose obseruant: quum sæpe summa sit ars, artem negligere. Hāc prudentiam quum in causis prophanis requirāt homines prophani, quanto magis requirenda est in Ecclesiasta. Illic oratoris imprudentia perit fundus, aut unius hominis status, hic innumeræ periclitantur animæ. Nunc mihi quæso perpendas, quantum sit periculi, quum citra delectum in suggestum admittuntur, iuuenes interdum natura plusquam semitui, rerum imperiti, nullo iudicio, nec humanis, nec sacris literis eruditi, interdum, quod non raro uidimus, cibo potuq; onusti, atq; ut absit crapula mentis uigorem obfuscans, nihil adferunt ad dicendum, nisi ueste religiosam & impudentiam. Audiui quosdam concionantes, qui iam nō multum aberant à manifesta deliratione, sicut à populo cum risu desererentur. Non igitur satis est scire quid dicendum sit, nisi consilio dispexeris, quando, apud quos, quomodo, quibus uerbis: quo ordine, quibus figuris, quo uultu, quo gestu sit dicendum. Hæc prudentia tantum habet momenti, ut eadem causa ab hoc acta mereatur applausum, ab alio acta explodatur. Nec tamen inficior hanc prudentiam in oratore sacro, spiritus sancti donum esse. Verum ille spiritus energiam suam tēperat iuxta quod nactus est organum, præsertim nunc posteaquam miracula propemodum desierunt, ut non solum exercendus sit futurus Ecclesiastes, uerum etiam deligendus qui natura uideatur ad hoc muneris compositus. Nullus ignorat, deum & asinæ posse dare uocem hominis: nemo tamen est, qui hominē spirituosum, exili uoce, infirmis lateribus, hæsitāti & impedita lingua aut etiam prodigiosæ deformitatis, nulla memoria, ad concionandum instituat. Sed hæc uitia, quæ tamen ex parte possunt emendari, quoniam externa sunt, uehementius mouent nos: animi stuporem, inopiam iudicij, iracūdiam, intemperantiā, stultitiam, memoriā rimosam ac perfluentē, & huius generis alia, quoniam non perinde sunt oculis expositā, negligimus, quum in his multo plus sit momenti quàm in illis. Diuus Chrysostomus multus in hoc

Prudentia naturalis

Inidoneus Ecclesiastes

Naturæ aptitudo

in hoc est ut ubicq; commonstret prudentiam & consilium beati Pauli, quã uim illi à natura insitam spiritus sanctus non abstulit sed absoluit. In Ecclesiasta igitur hæc in primis spectanda sunt, ut cor habeat ab omnibus uitijs & humanis cupiditatibus mundum, ut uitam habeat non tantũ à criminibus, sed & à suspitione speciecq; criminum purã & inculpatam, ut spiritum habeat aduersus omnes Satanæ machinas firmum, adamantinũ, & inconcussum, ut mentem habeat igneam & ad bene merendũ de omnibus flagrantem, ut animum habeat sapientem ad condiendum populi stultitiam, cor habeat prudens & oculatum, ut facile dispiciat, quid silendum, quid dicendum, & apud quos, quo tempore, quomodo sit temperanda oratio, qui cum Paulo sciat mutare uocem suam, & omnia fieri omnibus, utcunque uiderit auditorum saluti expedire. Nam hunc oportet unicum esse scopum, ad quem Ecclesiastes rationes suas omnes dirigat, à quo si deflectas oculos, continuo fit, ut quo magis instructus fueris ad dicendũ, hoc maiorẽ inuehas perniciem in gregem dominicum. Nam linguę uolubilitas, plectri uocalitas, laterum firmitas, memoriæ fidelitas, scripturarum cognitio, si desit animi synceritas, nihil aliud sunt quàm uinum cicuta temperatum. Hæc enim mixtura uenenum fit præsentius. Vt igitur, quemadmodum ante dicere cœpi, nõ aliũde fructus uberior ecclesiæ uenit, quàm à pijs Ecclesiastis, ita nõ aliunde maior pernicies quàm ab impijs. Sed hanc eximiã facultatẽ nec homo dat homini, nec quisquam dat sibi: à deo postulanda est, nec uotis instanter postulanda tantum, uerumetiam pijs operibus ambienda.

Gal. 4

Vinum cicuta temperatum

Precationi addenda bona opera

Operũ bonorum duplex genus

Est autem bonorum operum duplex genus, unũ quod affine est ceremonijs, & ad corporalem exercitationem pertinet. Nam Paulino uerbo libenter utimur. Alterum propius ad spiritualẽ pietatem spectat. Prioris generis sunt, abstinere à cibis lautioribus, ieiunare frequẽter, cubitare humi, pernigilia, cilicia, uilis amictus, æstus ac frigoris tolerãtia, prolixæ preces, ad hominis præscripta uiuendi necessitas, & alia his similia, quæ quodammodo frenum inijciunt carni, ne ferociat aduersus spiritum, quã oportet in Ecclesiasta uehementer esse domitam ac subactam, &, ut Paulus loquitur, in seruitutem redactã: Posterioris sunt illa, quibus optimus ille discipulorum formator suos potissimũ instituit, & ex quibus præcipue cognoscitur arbor bona. Quæ sunt autem ista? Vt obfirmetur ac muniatur animus aduersus iracundiam pariter atq; ignominiam, denicq; aduersus omnes Satanæ machinas spirituales, quibus insignes etiã uiros frequenter deijcit. Hæc igitur præcipue meditanda sunt Ecclesiastæ, priusquã in hoc theatrũ prodeat. Primo ut sit aduersus omnem inanem gloriã pauper spiritu, nõ hic uenãs laudem ab hominibus, sed contentus illo præmio, quod dominus taliũ pronũciauit esse regnum cœlorum. Dein, sit aduersus omnes improborum iniurias mitis, non

ùs,non huius mundi ſpectans emolumenta,ſed omnibus neglectis prope/
rãs ad id mercedis,quod talibus pollicetur Chriſtus, affirmãs fore ut poſ/
ſideant terram : nõ hanc quam habemus cum pecudibus & ſerpẽtibus cõ/
munem,ſed ſolidam illam, nec ullius mutationis capacem beatam immor/
talitatem. Nec ſat habeat,ſic confirmaſſe animum,ut nec pro meritis gloriã
exigat ab hominibus,nec pro iniurijs ultionem repoſcat,niſi & in afflictio/
nibus ſit alacer,cõtentus ſolatio ſpiritus,cuius benignitas etiam hic interim
mitigat tẽtationũ acerbitatem , ut poſſint ſuſtineri,donec ueniat illlud gau/
dium,quod nulla doloris amaritudine fermentatũ eſt. In hac uita nihil eſu/
riat, nihil ſitiat, niſi iuſtitiam, hoc eſt, optet Euangelicæ pietatis fructum
quàm latiſsimè proferri,ſciens futurum ut breui cœleſtibus epulis, ac uino
nouo quod bibitur in regno cœlorũ,affatim ſaturetur. Excelſi cuiuſdam ani
mi eſt,nullo tangi gloriæ affectu,nulla hominũ petulantia à mentis trãquil
litate dimoueri,in exilijs,expilationibus,carceribus,tormentis ac mortibus,
non modo non deijci,uerumetiam partim bonæ cõſcientiæ ſecuritate, par/
tim æternæ felicitatis expectatione ſemper alacrẽ eſſe, nec ullis prorſus hu/
manæ uitæ uel illecebris uel terriculamentis à curſu pietatis, ac feruentiſsi/
mo de omnibus bene merendi ſtudio retardari : Sed excelſioris animi eſt:
pro maleuolentia reponere beneuolentiam, pro cõuicijs ſermonem amicũ,
pro deuotionibus bene precari. Dixerit hic aliquis: Quis iſta neſcit? Ad/
fer aliquid noui . Scio iſta quotidie cani in templis; recitari in monaſterijs,
audiri in concionibus,legi in Euãgelijs.Sed heu nimium rari ſunt,qui ſeriò
ac ſedulò ſemet ad iſta bene decantata exerceant,quum hæc demũ ſint,quę
uerè magnum reddant Eccleſiaſten Apoſtolorum ſimilem, quum in prio/
re genere non paucos uidere ſit,qui ſe gnauiter gerant. Multos reperias eſu
leguminum ac piſcium pallidos,inedia macilentos,uigilijs ac laboribus atte
nuatos,uili cultu ſordidos, duris culcitris & cilicijs ſtrigoſos : Sed quotum/
quenqꝫ reperies, qui gratis Euangelizet, qui contumeliam æquo ferat ani/
mo,qui laceſſitus iniuria,laceſſentem uincat beneficentia. Hæc nimirum eſt
illa pietas,quã D.Paulus ad omnia utilem prædicat, quum exercitatio cor/
poralis exiguam adferat utilitatem, At non ſimpliciter exiguam, ne quis il/ 1. Tim. 4
la quibus carnis domatur laſciuia putet negligenda . parum habent utilita/
tis,niſi ad illa ueræ pietatis argumẽta, ueluti ſubſeruientia adhibeantur:plu
rimũ uero ſi huc ſpectent ac præparent. Qui tantum in hoc auſterã ac par
cam agit uitam,ut aſſueſcat paucis eſſe contentus, nihil magni facit : fecerũt
idem Philoſophi Chriſtũ ignorantes.at qui in hoc corpus ad tolerantiam
exercet,necubi ſpiritum remoretur ad illa ſublimia Euangelicæ pietatis mu
nia properantem,rem ſanè quàm utilem facit. Tãtum abſint illa quatuor,
ſupercilium , ſuperſtitio,præpoſterum iudicium , & obliuio mediocritatis.
Videmus & olim factum eſſe,& hodie fieri ut non aliunde magis intume/

ſcant homines,quàm ex illis externis iuſtitijs, quę ſe uẽditant oculis homi-
num.Superſtitio uarijs obrepit modis: ueluti quũ hæc animo Iudaico ob-
ſeruantur, quaſi cibi genus per ſe purificet aut inquinet hominem:aut quũ
iſta ſibi quiſque præſcribit, non ad uſum ſed ad ſuperſtitioſum affectum:
ueluti fuerunt quidam olim, qui pro uino & aqua ſuccum herbarum non
bibebant,ſed ſorbebant, idq; non è poculo,ſed è concha, quum & ſimpli-
cius & utilius ſit ſimplicem aquam pro uino bibere. Nec aberat à ſuperſti-
tione quòd à quibuſdam numerabantur ieiuniorum dies, in triduũ, in he-
bdomadam, in quadraginta dies, à nõnullis in omnem etiam uitam. Nec
enim ieiunium adhibendum eſt ad præſcriptum numerum ut in rebus ma-
gicis,ſed ad utilitatem corporis & ſpiritus. Itaq; qui ſic ieiunãt,haud multo
minus inepte faciunt ijs,qui non ad modũ ſitis, ſed ad præſcriptũ numerũ
cyathos hauriunt,nunc quinq;,nunc tres,nunc nouem, quum cuiq; tãtum
bibendũ ſit,quantũ ſiti ſedandæ ſatis eſt.Præpoſtero iudicio peccatur,quo-
ties plus tribuitur ijs quæ leuioris ſunt momenti, minus ijs quæ propius ad
rem pertinent. Huius rei exempla quoniam undiq; ſunt obuia non opus
eſt referre. Vnum tamen indicabo,quo dilucidius ſit quod dico. Multi ual-
de perturbantur,ſi die Veneris per imprudentiã guſtauerint carnes.at ijdẽ
ſibi non diſplicent,ſi calumnijs & famam proximi læſerũt,& animũ contri
ſtarunt.Miſere trepidant, ſi per occaſionem ſacrum amictum poſuerunt,
at non trepidant ſi per temulentiam,auariciam,odiũ,inuidiã, abiecta ueſte
candida animi,quam Chriſtus in baptiſmo tradidit, nigrum Satanæ pal-
lium induerunt.In modo uero fortaſſe non ita multi peccãt,quod hominũ
uulgus ad dulcia quàm ad amara ſit procliuius.

Peccatur tamen & hic non leuiter, interdum & à magnis uiris,quorum de
numero ſunt Magnus ille Baſilius & Gregorius Naziãzenus. Si quidẽ ut
hic narrat,utercq; ſibi ieiunijs, hydropoſijs,uigilijs, chameunijs, reliquaq;
uitę auſteritate parum moderata,ualetudinem miſeram accerſiuerat.Ba
filio uita fuerit acerba, mors optabilis: Gregorius cogeretur epiſcopi mu-
nus deponere, q; obeũdis epiſcopi partibus corporis uires deeſſent.Nec di
uus Hieronymus diſſimulat,inter monachos fuiſſe quoſdam,qui humore
cellularum, aſſidua recitatione pſalmorum ac parum moderatis ieiunijs ſic
offenderent ualetudinẽ,ut Hippocratis fomentis potius opus haberent q;
ipſius præceptis. Quin ipſe noui quũ alios multos, quos immoderata uitæ
auſteritas ad omnem egregiam functionẽ reddidit inutiles, tum præcipue
Theologum quendam uirum alioqui bonum,nec uulgariter eruditum:cui
quum poſt lauream theologicam Pariſijs acceptam,in eccleſia quadam ce-
lebri ac metropolitana datum eſſet ſacerdotium, ſiue ut nunc uocant, præ-
benda cõcionatoria, ſtatuiſſetq; uir pius, licet mutata fortuna, de priſtina
auſteritate in qua fuerat educatus nihil remittere,adeò factus eſt inutilis, ut

Baſilij & Naziãzeni ſeueritas

intra

intra paucos annos in lepram inciderit. Noui & alterum quendã, qui è pau pertate ad similem fortunam euocatus, subito mutatis moribus, cœperit conuiuari, uenari diuitias, concubinam alere, seditionem excitare in epi scopũ à quo fuerat euectus, uix etiam aulæ principis tolerabilis ob arrogan tiam. Peccauit uterq; , ille honestiore specie quàm hic, sed in utroq; pariter perijt fructus pietatis, nisi quod magis etiam in priore. Verũ est media uia inter Scillam & Charybdim. Olim è desertis, in quibus duram agebant ui tam monachorum examina, plerunq; solent ad episcopi cathedram arces si, præsertim ij quos insignis actæ uitæ austeritas cõmendabat: ex his enim rebus imperita multitudo potissimum æstimat pietatem. At diuus Chry sostomus ingenuè fatetur, frequenter accidere ut qui ex eo uitæ genere uo cati sunt ad episcopi partes, reperiantur cæteris ineptiores, dum ad delicias resoluuntur, ad laudes & adulationes hominum intumescunt, ad leues e tiam iniurias conturbantur, difficiles aditu, morosi & asperi, ad omnem ui tæ cõsuetudinem incommodi, in reprehendendis uitijs amarulenti: quum beatus Ambrosius nondum sacro lauacro renatus, à profana præfectura ad episcopi functionem uocatus, tum mitem, tũ laborioſum, tum fortem, tum cõstantem & inuictum egerit sacerdotem. Quemadmodum & Chry sostomus à causis forensibus, Augustinus ac Cyprianus non è cellis Ana choritarum, sed è scholis rhetorum atq; è uita cõmuni ad regendam eccle siam uocati, quales se præstiterunt, res ipsa loquitur. Non hæc eò mihi di cuntur, quasi è secessibus ac cœnobijs non queant euocari, quibus docendi populum munus rectè committatur, reperiuntur nimirum & illic animi ue rè spirituales: sed ut ostendam, quantũ interfit inter institutionem Ioannis baptistæ, & domini nostri Iesu Christi. Ille præparãs ad doctrinam Euan gelicam discipulis suis præscripsit ieiunia, longas preces, uictum parcum & austerum, ipse nemorum alumnus, ferarum socius, ueste non è lana, sed ca melorum pilis contexta, quę cilicij quoq; uinceret asperitatem, cinctus non zona serica byssina ue, sed rudi loro. Si uictũ requiris, locustis uescens, & a quam bibens: & tamen huius discipuli Christi gloriæ inuident, eiusq; disci pulis obtrectant. Quid autem Christus? nec Ioannem nec illius institutio nem reprehendit, sed suis discipulis hoc præ cęteris inculcauit, ut omnem fi duciam in ipso collocarent, ut mundum contemnerent, cum omnibus suis uel blãdimẽtis uel terriculamẽtis, ut per ignominias, afflictiones, ac mortes ad cœleste pręmiũ anhelarẽt. Hæc uidelicet est fidei uis: charitatis illa sunt, ut ab ira, odio, liuore, uindicta, ambitione tam essent defecati, ut malis pro uocati bona reponerent, inimicos diligerent, ut dignis iuxta & indignis be ne uellent, ut quo maiores essent, hoc magis semet amore Christi omnibus summitterent. Verum, inquies, discipuli Christi diffugerunt ac latitarunt ca pto & occiso domino, unus eũ abiurauit, cęteris idẽ facturis si similis incidis set

Institutio Christi & Ioãnis quid differant

set tentatio. sed hæc ante hauſtum ſpiritum principalem, & ſubito obiecto terrore, qui ſolet fortibus etiam uiris mentem adimere. At probabile eſt ex Ioannis diſcipulis fuiſſe, qui clamarint, tolle tolle, crucifige crucifige. Multo aliud eſt metuere malum repente obiectū, aliud innocenti infligere mortē. Hæc nō temere geſta ſunt, ſed in his nobis forma propoſita eſt quam imitemur. Qualis aūt erat baptiſmus Ioannis, talis erat & doctrina. Qui Ioannis baptiſmo tincti fuerant, baptizātur denuo in nomine Ieſu, Act. xix. qui doctrina Ioannis fuerant imbuti, egent exactiore doctrina, ſicut Actorum xviij. Apollo genere Alexandrinus, quū à Ioannis diſcipulis eſſet edoctus uiam domini, ac feruēs ſpiritu loqueretur apud Corinthum, ac doceret diligenter ea quæ ſunt dei, magnaq; fiducia ſeſe gereret in ſynagoga, tamen à Priſcilla & Aquila ſeorſum arripitur, atq; è doctore factus diſcipulus, accuratius exactiusq; diſcit uiam domini, atq; ut eſt probabile, retinctus etiam eſt. Et proximo capite duodecim diſcipuli quos Paulus reperit Epheſi, qui baptiſmo tantum Ioannis tincti fuerāt, ab Apoſtolo rogati num accepiſſent ſpiritum ſanctū, ingenue fatentur ſe ne id quidē didiciſſe, eſſe aliquem ſpiritum ſanctum. Hūc à Chriſti diſcipulo non diſcunt modo uerum etiā accipiūt. Et nos igitur ut ueri germaniq; Chriſti diſcipuli ne præpoſtero ducamur iudicio, ſed agnoſcamus quid interſit inter elementa pietatis ac cœleſtem philoſophiam, inter initium ac faſtigium, inter fundamentum & colophonem: & illa quidem pro temporis ratione non negligamus, ſed ad excellentiorem uiam, quā dominus ipſe ſtrauit, toto pectore feſtinemus: ut tales uerbi præcones euadamus, quales fuerunt apoſtoli, foris quidem decenter ornati, pudicitia, ſobrietate, ieiunijs, uigilijs, orādi aſſiduitate, eleemoſynis reliquiſq; bonis operibus, ſed intus ſolidi munitiq; robore ſpiritus Euangelici. Hic eſt animi ſuccus, illa ueluti flores ſunt ac frondes. Audi ſponſa in cantico myſtico, Niſi cognoueris te ô pulchra inter mulieres, egredere & abi poſt greges ſodalium tuorum. Idem Eccleſiaſtes ſuæ quiſq; animæ dictum exiſtimet, niſi cognoueris quā ſumpſeris perſonā, noli eſſe dux gregis dominici, ſed ſequere magis gregarios homines. Vt lōge difficilimū, ita multo ſplēdidiſſimū eſt munus q̄d ſuſcipis. De utroq; iā antea nobis multa dicta ſunt, Vt aūt per coſdem locos recurramus, quāta ſit Eccleſiaſtæ dignitas, quātumq; differat à cæteris functionibus, cuidēter pronunciat diuina ſcriptura Danielis xij. Qui autē docti fuerint fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti: & qui ad iuſtitiā eruditi multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Habet enim ipſum firmamentum nonnihil luminis, ſed in hoc inſigniter eminent ſtellæ, inter ſe quoq; claritate differētes, quemadmodum docet Apoſtolus. Fons omnis luminis eſt ſol, qui unus illuminat uniuerſum orbem, quum aliæ ſtellæ alijs regionibus appareant aut abdantur. Inter minores autem ſtellas maximi gratiſſimiq; luminis eſt heſperus, quam

Doctrina Chriſti & Ioānis quid differrant

1. Cor. 15

candem

eandem Venerē ac luciferum appellamus. Doctos autem hic appellari puto, quotquot crediderunt Euangelio. Quur enim indocti debeāt appellari, qui, ut nihil aliud, è symbolo apostolorum didicerūt illam ultramundanā philosophiam, quam nō Pythagoras aut Plato, sed ipse dei filius tradidit hominibus: qui tenent præcepta legis utriusq;, qui à Christo docti sunt, quomodo debeant orare, qua uia ad quē felicitatis scopum tēdere. Qui hæc non didicerunt, quomodo credūt? qui didicerunt & credūt, qua fronte dicuntur indocti, & rusticitatis cognomine digni uidentur? Si uerum fateri uolumus, nulla est sancta rusticitas, sicut nulla est rustica na sanctitas: ubicunq; est uera sanctitas, ibi est magna philosophia, minimeq; uulgaris eruditio. Sed tamē inter hos egregie doctos excellūt, quibus peculiari spiritus munificentia datū est, ut ad iustitiam erudiant multos, quibus dominus dedit cor undiquaq; mundū, spiritum principalem & inuictum, prudentiam serpentinam cum columbina simplicitate coniunctam, linguam similem calamo scribæ uelociter scribentis, labia nō in quibus residet illa gentiū πειθὼ flexanima, sed in quibus ex unctione spiritus diffusa est gratia cœlestis. Aequum autem est, ut qui cæteris antecellit honore gradus, præcellat & uirtutibus: nec satis est, si inter malos sit bonꝰ, nisi et inter bonos appareat melior, inter lucidos lucidior. Infelix enim reip. status est, ubi locum habet illud Esaiæ: Et erit sicut populus sic sacerdos, & sicut seruus, sic dominus eius &c. Ecclesiastarum autem sublimitatem admiratur idem propheta exclamās: Qui sunt hi qui ut nubes uolant, & quasi columbæ ad fenestras suas? Nubes in sublimi uolant, ut terram subiectam irrigent reddantq; fœcundam. Doctores aūt Euangelici procul à terrenis cupiditatibus sublati, cœloq; uicini, cælestis pluuia uerbi, mentes hominum humiles ac steriles imbuūt, ut euulsis uepribus producāt fructus deo dignos. Per hos enim præcipue nostra terra aut fertilis est, aut sterilis. Volitant ut nubes ubicq; spargentes Euangelij gratiam, sed ijdem uolitant ut columbæ ad foramina sua nō enim nidulātur humi, sed in petrarū sublimium cauernis iugibus suspiriis ac precibus omnes humi repentes prouocant ad amorem uitæ cœlestis. Vidit & Iohel ab his nubibus uenientē ecclesiæ fœcunditatem, gratulans terræ nostræ, quum ait: Noli timere terra, exulta & lætare, & c. Ac mox: Filij Sion exultate & lætamini in domino deo uestro, quia dedit uobis doctorem iustitiæ, & descēdere faciet ad uos hymbrem matutinum ac serotinum in principio, & implebūtur areæ frumento, & redundabūt torcularia uino & oleo. Ab ijsdem nubibus uenit ros Hermon, qui descendit in montē Sion. Nimirum à monte in montē, siquidem in mōte est quisquis est in ecclesia, sed qui huc effundat euangelicæ doctrinæ rorem, in altiore monte sit oportet. Is est mons Hermon ab anathemate dictus. Anathemata autē dicuntur, quæ in sublimi fixa cum ueneratione seruantur, nec iam contrectantur ho-

Nemo Christianus indoctus

Esa. 24

Esa. 6

Iohel. 2

Psal. 132

Montes

minum manibus,nec in plebeios adhibentur usus,ueluti iam numini consecrata,procul modo uisuntur,& spectatores ad religionē prouocant. Huiusmodi decet esse uitā Ecclesiastæ. In poetarū fabulis est,Promethcū in mōte Caucaso affixum, iugiter cruciari aquila iecur arrodente: uerum in hoc mōte cessat tristitia, quam in hominū animis gignit humiliū rerum solicitudo, dum alius luget filij mortem, alius pecuniā furto amissam,alius aduersam ualetudinem,alius senectutem à uoluptatibus submouentem. Nam his omnibus affectibus superior est, qui philosophiæ cœlestis doctorem profitetur,si modo hoc est quod profitetur. In hūc mōtem ascenderat Abrahā, qui sine cōtatione, sine suspiriis, siccis oculis immolabat unigenitum suum quem diligebat Isaac. Quanquam de his montibus quorum frequēter meminit scriptura mystica declarans nobis uirtutum eminentiam,fortasse dabitur aliās dicendi locus. Nunc ad institutum sese recipiat oratio. Agnoscat dignitatem suam Ecclesiastes uerum meminerit etiam assit etiam,quicquid hic magnificum est, dei donum esse,non hominis uirtutē.

Dignitas à deo

Inter ueteris testamenti prophetas longe facundissimus est Esaias, sed is agnoscit tāti muneris autorem, Dominus,inquit, dedit mihi linguam eruditam,ut sciam sustētare eum qui lassus est uerbo, Nec inficior,nec ignoro,uaticinium hoc in Christum prēcipue cōpetere,sd nihil uetat quominus hæc uerba congruant in prophetam,& sub illius persona uaticinium habeāt dicto Christo: de quo quicquid scriptum est, uticp nobis erudiēdis scriptum est. Hoc autem capite ueluti depingitur nobis probati Ecclesiastę forma,ut nō abs re fuerit in huius loci contemplatione paulisper commorari. Dominus dedit mihi,audis protinus autoritatem irrefutabilē, dein modestiam omni tutam arrogātia, Quis enim sibi uindicet quod dominus dedit gratis? Quid dedit? mentem bonam? id quidem omnium piorum cōmune est. Quid igitur? linguam eruditā, quod Ecclesiastarum peculiare donum est. nec dicit linguam instructam philosophorum syllogismis, aut rhetorū floculis ornatam,sed eruditam in sermonibus domini, quemadmodū de Esdra scriptum est. In quem usum dedit? ut sciam, inquit,sustentare eum, qui lassus est,uerbo. Quum audis ut sciam, intelligis Ecclesiastæ prudētiam,de qua iam nonnihil diximus: ut sciam sustentare eum qui lassus est uerbo: neque enim eadem est sustentandi ratio,sed aliis aliter adhibetur sermo diuinus. Ergo non in hoc data est lingua Ecclesiastæ,ut sibi famam,opes, ac dominium paret,sed ut quamplurimis prosit. sustentare,non deprimere, contra pharisæorum supercilium,sustentare lassum iuxta illud facūdus comes in uia pro uehiculo est. Non habemus hic manentem ciuitatem,sed temporarij uiatores sumus, properantes ad cœlestem patriam. Angusta est uia quæ ducit ad uitam. Per desertum huius seculi,per mysticas mansiones tendimus ad terram illam repromissam, interim multa occurrunt quæ lassitudinem

Esa.50

dinem adferunt proficiscentibus, planè defecturis, ni assidue lingua eruditа sustentemur. Tot Hebræorum milia Moses eduxit ab Aegypto, uix ul- Gal.6
lus peruenturus erat ad terram fluentem lacte & melle, nisi idem lingua eruditа subinde fulsisset eos. Lassitudo enim corporis, aiūt medici, morbi imminentis, animi lassitudo defectionis præsagium est. Qui linguam habet eruditam, nouit ueniēti morbo occurrere, nouit infirmum in fide suscipere, nouit infantes fouere lacte, nouit eum qui occupatus est delicto restituere in gradum spiritu lenitatis. Sequitur apud Esaiam: Erigit mane, mane erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum. Quid sibi uult illa ἀναδί-πλωσις, erigit erigit, mane mane? Hominū aures natura immobiles sunt, cerui quum erigunt aures acutissimi sunt auditus, quū demisere surdi. sed animus noster habet aures maxime mobiles, quas oportet uehemēter esse arrectas, ut audiat uocem spiritus. Itaq; conduplicatio emphasim habet, sicut in illo mane mane. Ad humanas disciplinas sufficit utcunq; aures habere arrectas, ad hanc eruditionē oportet habere aures singulariter arrectas, nec eas tamen quisquam arrigere potest nisi deus, à quo magistro nisi docenda didiceris, frustra te magistrum profiteris, quemadmodū inquit Psal. Psal.39
Aures autem perfecisti mihi, tunc dixi: ecce uenio. Frustra habemus aures nisi eas perfecerit deus. Perficiuntur autem fide & obedientia. Hæ sunt aures de quibus dominus in Euangelio loquitur, qui habet aures audiendi audiat. Nemo dicit ecce uenio, nisi tractus ab aure. Dominus autem non uelli cat aurem, nisi mane manc, hoc est, primo diluculo. Qui profitentur humanas disciplinas, si quid subtilius docere parant, matutinas horas eligūt, quod id temporis & corpora commodius habeant, & animus crapula liberior magis idoneus sit ad rerum subtilium perceptionem: eoq; Stagiriten illum nobilem ferunt non nisi matutinis horis disserere solitum de physices difficultatibus, pomeridianis autē docuisse rhetoricam, idq; inambulantem. Sed eximium mane sit oportet, quod nos reddat dociles cœlestis illius philosophiæ. Nox, inquit Apostolus, processit, dies appropinquat, ab Rom.13
ijciamus opera tenebrarum. Ecce summum mane. Qui dormiūt, inquit, no- 1. Thess. 5
ctu dormiunt: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt. Si præceptor homo graue-
tur homini disciplinam humanam committere, puta dialecticen, aut arithmeticen, somnolento, oscitanti, aut crapula grauato, quanto magis sapientia cœlestis dedignabitur loqui, uoluptatum huius mundi amore temulētis, cœlestiū rerum neglectu nauseantibus? Sic & apud Solomonē loquitur illa sapientia preciosior cunctis opibus, Ego diligentes me diligo, Prouerb.8
& qui mane uigilauerint ad me, inuenient me. Et aliquanto inferius, Beatus homo qui audit me, & qui uigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ante postes ostij mei. Hoc faciunt amantes ad fores amicæ, damnosam uoluptatem aucupantes mox in pœnitudinem abituram: & dormitantes expecta-

mus illam qua nihil amabilius est sapientiam? Quid autem promittit hæc amatoribus suis? Qui me inuenerit, inquit, inueniet uitam, & hauriet salutē à domino. Adde quod illud mane mane, hoc quoq; nos admonet, ut Ecclesiastes futurus ab ipsa statim pueritia meditetur in lege domini, ne eueniat quod multis uidemus euenire, qui posteaquam in externę philosophiæ disciplinis, aut in politioribus literis consenuerunt, si de rebus sacris uel differere apud populum, uel aliquid mandare literis tentent, mire frigeant. Nihil felicius agimus, quàm quod à pueris didicimus agere. Laudat hoc in Timotheo Paulus, quod ab ipsa statim infantia sacras literas didicisset, hoc est mane mane. Præcipiendum igitur & hoc, ut concionatorio muneri destinatus, & mane, hoc est mature, mane mane, hoc est ualde sobrius, & quotidie uigilet ad fores arcanæ sapientiæ, ut dominus dignetur illi arrigere aurem, ut ipsum audiat quasi magistrum, non ut circulatorē, aut fabulatorem audit otiosus, sed ut uerus discipulus audit sublimis sapientiæ magistrum, cum tremore, cum attentione, cū obedientia. Vis audire tremorē? Dominus, inquit, deus aperuit mihi aurem. Quis talem magistrum nō metuat? Vis attentionem? Ego aūt non contradico, retrorsum non abij. Quādo enim præstabit quod audit, qui indiligenter auscultat? Nunc accipe obedientiam. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas uellentibus, faciem autem meam non auerti ab increpantibus & conspuentibus in me. Ecce cor paratum ad omnia, cor obediens usq; ad mortem. Nunc audi fortitudinem: Dominus deus auxiliator meus, & ideo non sum confusus, ideo posui faciem meam ut petram durissimam, & scio quod non confundar. Iuxta est qui iustificet me, quis cōtradicet mihi? stemus simul, quis est aduersarius meus: accedat ad me. Mira fiducia, nō modo nō metuit aduersarios, uerum etiam prouocat ad congressum, sed quibus fretus præsidijs? Suis? Nequaquam. Ecce, inquit, dominus deus auxiliator meus, quis est qui condemnet me? Itidem quum ait beatus Paulus: Omnia possum, non ædidit confidentiæ uocem, sed fidei: protinus enim addidit, in eo qui me corroborat. Sic demum magnanimum esse tutum est. Similem linguam, similemq; fiduciam dominus dedit & Hieremiæ ad populum concionaturo, Et misit, inquit, dominus manum suam, & tetigit os meum. ecce mūdum cor, unde nascitur mundum os, quod non dat nisi manus domini. Sequitur: Et dixit dominus ad me, Ecce dedi uerba mea in ore tuo. Ecce ego constitui te hodie super gētes & super regna, ut euellas & destruas & disperdas, & dissipes & ędifices & plantes. Summā pastoralis officij complexus est, quod totum in hoc situm est, ut primum reuellat ab animis auditorum prauarum opinionum radices, malaq; dogmatum impiorum semina, unde pullulāt fructus acerbi: ac malo fundamento superstructum ędificium demoliatur, zizaniā enatam dissipet, structuram malè cœptam disperdat, proq; reuulsis & diru-

Ab infantia discenda pietas

Philip. 4

Hiere. 1

tis

tis inſerat bonam plãtationem et ſtructuram erigat, nulli ceſſurã tẽpeſtati. Ad hæc omnia uerus Eccleſiaſtes non utitur niſi linguę inſtrumẽto, ſed in ſtructę uerbo dei, quæ eſt ſcriptura diuinitus inſpirata, utilis ut ait Apoſto lus, ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iuſtitia, ut perfectus ſit homo ad omne opus bonum inſtructus. Sed qui polluto corde pollutoq; ore tractat cœleſtem ſcripturam, audit in Pſalmis: Quare tu enarras iuſtitias meas, & aſſumis teſtamẽtum meum per os tuũ? Tu uero odiſti diſciplinam, os tuum abundauit malitia &c. 2. Timo. 3 Pſal. 49

Præcipuum igitur ad perſuadendum eſt, amare quod ſuades: amãti pectus ipſum ſuggerit orationis ardorem: & ad doctrinæ efficaciam plurimũ adfert momenti, ſi quæ doces alios, in teipſo præſtes. Pulcherrimum elogiũ quo à uiro longe omniũ laudatiſsimo laudatus eſt Ioannes Baptiſta, cõpetit in bonum Eccleſiaſtẽ: erat lucerna ardẽs & lucẽs. Ardere prius eſt, lucere poſterius. Ardor mẽtis eſt, lux doctrinæ. Habent & opera lucem ſuã, teſte domino: Luceat lux ueſtra coram hominibus, ut uideant opera ueſtra bona. Verum ut lux operũ ſine ardore hypocriſis eſt, ita doctrina diluta eſt & inefficax, niſi ab ardenti ſpiritu proficiſcatur. Quis enim credet laudanti pudicitiam ac ſobrietatem, qui concubinas alit domi, qui frequens eſt in compotationibus parum ſobrijs? Aut qua fronte quáue fiducia, reprehendet aliorum uicia, qui ijſdem aut etiam deterioribus madet? Talis obiurgatio etiamſi ſæua ſit, nihilo plus habet uirium, quàm fulgur ex uitro, ſicut eſt in Græcorum prouerbijs. leuiter præſtringit oculos fulmen imitatitium, non proſternit aut interimit. Proinde cor mundũ, & uita inculpata, fiduciam ſimul & autoritatem præſtat concionatori. Trepidat & Eſaias donec labijs erat pollutis: at ſimul ut ardẽti carbone unus è ſeraphim purgarat os illius, domino dicenti, quem mittam, & quis ibit uobis? intrepida fiducia reſpondet: Ecce ego, mitte me. Sed ut falſa mundicies eſt, quam homo parat ſibi, ita falſa eſt fiducia: quam gignit humana mundicies. Cedit enim, ubi ingruerit tentationis procella. Falſa mundicies eſt quam quidam ſibi uendicant ex operibus externis, ieiunijs, abſtinentijs, uigilijs, miſsis, precationibus, eleemoſynis, amictu & ſimilibus, quum cor habeant impurum & infectum ſtudio pecuniarum, ſiti gloriæ, amore ſui, odio proximi & inuidia, appetitu uindictæ, interdum & hæreſeos lepra. Sed is demum uere mundus eſt, quem igneus ac uiuus carbo non è foco prophano, ſed ex altari dei ſumptus ſuo contactu purgauit. Charitas enim uera fidei ſynceræ comes, operit multitudinem peccatorum, quia dei donum eſt, ac neſcit fucum & ſimulationem. Hanc mundiciem non præſtat aqua infuſa corpori, ſed is qui ſolus baptizat mentes hominum ſpiritu & igni. Vt impurum deoq; inuiſum eſt omne ſacrificium quod igni uulgari prophanoq; adoletur: ita ingratum eſt deo omne opus hominis, quod igni cœleſti nõ fuerit repurgatum. Amandum tibi quod alijs ſuades Ioan. 5

nam

nam est & humana charitas,quæ gignit opera peritura,si per ignem cœlestem examinentur. Hoc igni purgauit dominus apostolorum labia in die pentecostes, ut digne loquerentur magnifica dei mysteria. Quemadmodũ autem apud Iudæos animal quod mundum erat esui, non statim erat mundum sacrificio:ita non quisquis mundus est ad innocentiam, cõtinuo mundus est etiam ad Euangelizandi munus. In corpore nostro aliud est esse oculum,aliud quoduis membrũ. Eximiæ dotes requirũtur in doctore Ecclesiastico,exquisita mũdicies, magnũ fidei robur, singularis ardor charitatis: eoq; dominus à Petro ter requisiuit charitatẽ,nõ quãuis, sed ipsius, Amas me,amas me,amas me plus his,in Petro docens omnes qui sacerdotis munus suscipiũt. Nõ audemus ad dominicã mensam accedere,nisi ieiuni, idq; merito facimus,sed maior sobrietas necessaria est cõcionatori. Non aggredimur ad sacrificandum,nisi semel atq; iterum accurata confessione purgauerimus conscientiã. Quod facimus probo,at quod tractaturi uerbũ dei similem curã non adhibemus haud probo. Quoniam uero nobis persuasissimũ est,ut esse debet,legẽ esse spiritualẽ, & quicquid in uetere testamento uel scriptũ est uel gestum,ad nos erudiendos scriptũ gestumq; esse,& iuxta eundem Paulum spiritualia spiritualibus comparanda sunt:omnes Ecclesiastæ dotes,uelut in tabula nobis depinxit scriptura mystica in Aaron sacerdote,qui Mosi additus est ut loqueretur apud multitudinem, nõ hominum fabulas, sed præcepta dei, populiq; sequestrum ac patronum ageret apud dominum Sabaoth. Quanquam ipse Moses quàm est ubiq; concionabundus,docens,exhortãs,arguens,blandiens,minitans, lingua potissimum tam numerosam multitudinem eamq; duræ ceruicis moderãs, nihil tamen afferens nisi ex autoritate domini. Idem fecit Iosue & Samuel.Sed ut ad Aaronis imaginem redeam,hæc nisi sensum haberent mysticum, frigida curiosaq; uideri poterant illa,quæ tã multa tã exquisita diligentia tradidit Moses de cõsecrandi modo,de ornatu sacerdotis,de ritibus sacrificiorum,& quid ex quoq; animante rediret ad sacrificũ, deq; tota sacerdotalis uitæ ratione: quæ tam accurate describuntur in Exodo, aliisq; scripturæ uoluminibus,ut nisi spectemus retrusiorẽ sensum,uix absq; tedio legi possint. His omnibus nobis imago proposita est,quæ doceat spiritualem noui testamenti sacerdotem omnibus animi ornamentis longè uulgus antecedere oportere,mundicie cordis,castitate corporis,sanctitate morum,eruditione,sapientia,sed in primis eloquẽtia digna diuinis mysteriis. Verum horũ singulis ad allegoriã accõmodãdis hic remorari lectorem nõ est animus, præsertim quum extent ueterũ cõmentarij,unde liceat ista cognoscere. Nos in transcursu uelut aliò properantes,quædã summatim attingemus. Principio quũ totus populus deum colens iure dicatur sanctus, tamẽ Aarõ peculiari ritu consecratur: ut intellígas eũ qui partes Ecclesiastæ susceptur⁹ sit ante

Mundicia Ecclesiastæ eximia

Rom.7

Aaron exemplar Ecclesiastæ

ante omnia à mundanis negocijs seiunctũ,toto pectore diuinis rebus addictum deditumq; esse oportere. Decebat enim, ut per quẽ omniũ uictimæ cõsecrabantur,ipse in primis esset consecratus:ita qui in hoc constitutus est, ut omnium animos à mundi curis ad cœlestium amorem auocet,sit ipse purus à prophanis cupiditatibus. Consecrabantur autem manus sacerdotis, quarum contactus uictimam reddebat mundam sacrificio: & apostoli per impositionem manuum dabãt spiritum sanctum: & hodie sacerdos cõfessum absoluens manum imponit capiti, quasi qui prius erat seruus peccatorũ, manumissus asseratur in libertatem. Non decet autem deo consecratas manus,uel sanguine pollutas esse,ut bello militent: uel impuras esse, ut impudicitiæ seruiãt:uel rapaces,ut auariciæ sint intẽtæ. Nam hæ sunt duæ præcipuę pestes sacerdotũ. Impudicitiæ magister est luxus,auaricia mater & radix est malorum omnium,cuius primogenita filia est execrabilis illa Simonia,olim quidem execrabilis,quæ nunc penè in iocũ abijt. Consecrabantur & filij illius,quòd sicut præcepit beatus Paulus, nõ sat sit ipsum episcopum uacare crimine, nisi liberos totamq; familiã habeat inculpatam. ex horum enim uitijs interdum uulgus concipit sinistram de doctore opinionem, ita cogitans:si tam male morati sunt quibus cum assidue uiuit,& in quos priuatim habet imperiũ, quosq; facilime poterũt ad suos mores fingere,et quos parat suæ functionis hæredes:aut hypocrita est, qui faueat nequitiæ suorũ, aut indiligens moderator. Quando autem is bene præerit ecclesiæ, qui domi suæ nequit bene præesse? Sic & hodie non satis est episcopo,si ipse purè et inculpatè uiuat,nisi curet ut presbyteros ac diaconos habeat sui similes,et idoneos qui uel in societatem sacræ functionis ueniãt, quoties id res postulat,uel in demortui locum succedant. Consecrabantur autem non manus tantum,sed & caput & pedes. In capite ratio est, in pedibus affectus. Nec corpus tantum unctione consecrabatur,cõsecrabantur & uestes,ad significandum, Ecclesiastæ uitam adeo à uulgi inquinamentis puram esse oportere,ut in externis etiã actionibus,uelut in cibo potu,cultu,uultu, incessu, domicilio,famulitio,nihil appareat quod nõ præ se ferat sanctimoniam,ut omnia quæ facit in gloriam dei faciat. Oleum autẽ quod hilaritatem addit, excludit hypocriseos tristitiã. Alacris est enim nõ tristis uera sanctimonia. Porrò nihil horum absq; sacrificio peragitur,quod absq; diuino præsidio nullus præstare ualeat hanc uitæ integritatem:& si quid præstatur, non nostris arrogandũ est uiribus,sed cœlesti munificentię tribuendũ, quæ dat ut mortificatis pecuinis affectibus, puro spiritu seruiamus domino. Consecrantur & hodie sacerdotum manus, contrectaturæ corporis ac sanguinis dominici sacramenta, cõsecrantur uestes ac uasa,consecratur & ipsum templum: partim ut externis huiusmodi ceremonijs populus ad reuerentiam prouocetur:partim ut qui sacris initiantur, externis ritibus admoneantur,

1. Timoth. 6

1. Timoth. 3

quanta

quanta uitæ puritas requiratur ab ijs qui sacris functionibus admouentur. Septẽ diebus peragebatur consecratio, idq; in tabernaculo dei, quo tempore capitale erat ab eo loco progredi. Execrati sunt non cõsecrati, qui extra templum per Simoniã consecrantur, aut seipsos domi cõsecrant, quod faciunt schismatici. Quin & per omne tẽpus quo sacris operatur sacerdos prohibetur à sancto discedere, nec phas habet uel ad uxorem, liberos, aut cognatos accedere, non quod locus aut coitus licitus inquinet hominem, sed hæc omnia ueluti symbola quædã ad animi puritatẽ referenda sunt. Quisquis uerbũ domini statuit syncerè prędicare, perpetuus & assiduus sit oportet in sancti propositi meditatione, ut sibi cõstent omnia uitæ studia. Recedit aũt à sancto nõ qui templũ egreditur, sed qui peracto sacro aut perorata cõcione, ad humanas ac prophanas curas cõfert sese, ad cõciliandas aut dirimẽdas nuptias, ad quæstũ ac negociationem, ad apparanda conuiuia, ad hereditates, ad prophanas legationes, ad obeunda diuitum negocia, ad uenatum & aucupia, ut ne addam, ad comessationes, ad aleam, ad amicas, ad bella. Sunt in his quæ rectè geri possunt, fateor, sed nõ omnis fũctio decet sacerdotem: quemadmodum in corpore, aliud agit oculus, aliud auris, aliud manus, aliud pes. Dominus rogatus ut inter fratres diuideret hæreditatem, cum stomacho recusauit: non quod crimen sit, inter hæredes possessionẽ diuidere, sed quòd uerbi præconem sublimiora deceant. Idem nec imaginẽ nec inscriptionẽ Cæsaris agnoscit, non quòd iura principum sint omnino reprehendenda, sed quod in his multa insint, quæ pijs hominibus toleranda sint magis quàm approbanda, quædam uero dissimulanda ac uelut ignoranda. Quemadmodum Christus à Petro scisitatur, utrum penderent tributum regibus, filij regni an alienigenæ. Christum nihil omnium rerum latuit, sed suis indicare uoluit, tantam esse dignitatem Euangelici muneris, ut ad humi repẽtia negocia non debeat se temere demittere. Qui suscepit prouinciam docendi Christianos, necessum est ut ipse prius sit Christi discipulus. Dominus autem negat quenquam discipulum esse se dignum, qui non ipsius causa oderit, patrem, matrem, uxorem, liberos, propinquos, denicq; & animam suam: odit autem qui hæc omnia pieratis amore negligit, si per occasionem ab ea reuocant. Aaron itaq; perseuerans in sancto, nõ agnoscit carnis propinquitate coniunctos, quãdo Paulus professus se neminem omnino nosse secundũ carnem, addit ne Christũ quidẽ secundum carnem iam nosse, etiamsi quãdo nouisset aliãs. Affectus autem humani, ut absit crimen, tamen si quis illis indulgeat, frequenter auocant ab ea synceritate, quæ requiritur in episcopo. Mosaici quidem sacerdotes quoniam per uices ministrabant, non semper in templo uersabantur: tamen iuxta sensum spiritualem, episcopo perpetua necessitas est ministrandi sacris, nec unquam phas est à sancto recedere: licet sit in aula principis, licet in cõuiuijs

Ociũ à negocijs secularibus

Luc. 12

2. Cor. 5

uiuijs, licet in naui, aut curru, si uita, si dictis prouocat ad studiũ pietatis non recedit à sancto: Illic demum sacerdos in tuto est, alioqui periturus. Eodẽ pertinet, quòd in luctu filiorũ uetatur admisceri, nec sinitur nudare caput, necꝫ quod in acerbo luctu solẽt Iudæi, uestimẽta sua scindere: durum est, parenti in morte filiorum interdicere lacrimas, durum est fratribus in tristi fratrum exitio non permittere gemitũ, & tamẽ tacuit Aarõ, & cũ reliquis sijs Mosi iussis obtẽperat, quia sic præceperat dominus. Insuper Leuit. xxi. sacerdoti summo perpetua lex præscribitur, ut ne matris quidem aut patris aut ullius omnino defuncti exsequijs intersit, sed in tẽplo maneat nõ inter missis sacris functionibus. Additur causa quòd oleum sacrum infusum sit in caput illius. Non decet enim ut caput per unctionem spiritus deo uitæ autori consecratum, nudetur aut radatur ob carnales affectus. Quo maior est muneris dignitas, hoc maior requiritur uitæ puritas. Vera mors peccatum est, oportet autem Ecclesiasten etiam ab alienorum criminum contagio purũ & incontaminatũ esse. Hęc lex inhumana uidetur, si iuxta literam accipiatur. sepelire mortuos charitatis opus est: at lugere mortuos quemadmodũ lugebant Iudæi, illorum est qui non credunt resurrectionem corporum. Dignissimũ uero sacerdote est, ad spiritu mortuum accedere, at non ut conclamatũ inutili ploratu lugeat, ut exanimem lachrymis, ut ait ille, decoret, sed ut uerbo uitę ad uitam reuocet si queat, Hoc non est plorare mortuum, sed dormientẽ uellicare, & ægroto medicinã adhibere. Christo dormiebãt etiã mortui, nobis quoniã incertum est an futurum sit ut aliquãdo resipiscat peccator quamlibet magnis criminibus insepultus, uox quidem salutifera semper admouenda est, contactus uero nõ nisi reuiuiscenti. contactus autem est familiaris uitæ consuetudo. Hanc qui impendit impiè uiuẽtibus Ecclesiastes, uidetur illorum fauere uitijs. Imò sacerdos iubetur in tũ ab omnis morticini cõtactu abstinere, hoc est ab omnis peccati cõtagio, etiam à specie mali. Alioquí leuiter lapsis, & aliquo delicto præuentis, non est omnino negandus contactus. nam & dominus conuiuium agitabat cũ peccatoribus, et archisynagogi filiæ manum porrigit, at non sine uoce, Puella tibi dico surge, idꝫ eiecta turba. lapsus erat puellæ, mors erat recens, eóque pudori consultum est, eiecta turba, duobus tantum discipulis cum patre & matre admissis. hæc est prima correptio, quam dominus iubet priuatim fieri erga proximum. Adolescentem uero qui iam efferebatur, cuius luctus non intra domesticos parietes constiterat, sed extra ciuitatem perage batur, non legitur contigisse: sed tantum loculum attigit, ut sisterẽtur baiuli, primus enim ad correctionem gradus est, à uitijs desistere, priusquam cõ suetudo callum obducat, & mali sensum auferat. uiuum demũ contigit, tradens illũ matri suæ: peccator enim resipiscens benigna comitate fouendus est, quemadmodum beatus Paulus Corinthijs mandat, ut eum quem ob

Luctus facere dotum Leuit. 10

Morticinũ cõtingere quid

Luc. 7

inceſtum eiecerant,amanter recipiant,& afflictum conſolentur, ne grauio/re triſtitia abſorberetur. Quòd eiectus eſt inceſtus, datum eſt eccleſiaſticæ diſciplinæ:quòd benigne receptus eſt pœnitens,charitatis eſt,quam opor/tet in eiuſmodi comitijs ualere plurimũ. Lazarum amabat Ieſus, funeri ta/men intereſſe noluit:fleuit autem nõ perinde mortuum, qui illi dormiebat, ut Iudęorum incredulitatem,cui tot miraculis mederi nondũ poterat. Non nouit amici ſepulchrũ:iam enim illos figurabat Lazarus de quibus dictum eſt,Qui ignorat ignorabitur,& qui in ſordibus eſt ſordeſcat amplius. Non attingit ſaxum funeſtum,uocem tãtum ſonoram adhibet:ac ne rediuiuum quidem contigit,ſed ab alijs ſolui iubet, dariq; protinus cibũ, ut motu cor/poris naturali, atq; eſu daret euidens redditæ uitæ argumentum. Atq; ita demum legimus Lazarum in conuiuio accubuiſſe, in quo erat Ieſus. Qui in manifeſtis & atrocibus criminibus conſenuerunt, ijs non ſtatim fiden/dum eſt, ſed obſeruandi ſunt donec certis indicijs correctæ mentis fecerint fidem. Quin & illa ad declarandũ inſignem uitæ mundiciẽ pertinent,quòd quis de ſtirpe Aarõ teneat̃ profluuio ſanguinis, uetatur ad ſacerdotis mẽ/ſam accedere ſacrisq; ueſci panibus:item quòd quicũq; uitio maculáue cor/poris eſſent deformati, ſubmouentur à ſacris miniſterijs: rurſus quòd ipſe pontifex iubeatur uirginẽ ſuæ gentis ducere, à uidua,repudiata,ac proſtitu/ta,abſtinere. Non ſtatim quod plebi licet,licet & ſacerdoti: multitudini mul/ta conceduntur,à ſacerdote ſumma requiritur puritas in omni uitæ portio/ne. Nec ſacerdoti tantũ ſed & filijs ipſius præcipitur, ne ſacris miniſtraturi uinum bibant aut ciceram: nõ enim cõuenit,ut qui ſe cœleſtis philoſophiæ magiſtros profitentur,cor habeant crapula ac temulentia grauatum. & hic additur cauſa:ut habeatis,inquit,ſcientiam diſcernendi inter ſanctũ & pro/phanũ,inter pollutũ & mũdũ, doceatisq; filios Iſrael omnia legitima mea, Qualis eſt philoſophia,talem decet eſſe profeſſorẽ. Hæc ſapientia teſte Ia/cobo,pudica eſt,pacifica,modeſta, ſuadibilis,bonis cõſentiens, plena amo/re & fructibus bonis, iudicans ſine ſimulatione. At ebrietas & luxus gignit impudicitiam,parit rixas,docet uiolentiã,effutit ſilenda, adimit omne iudi/cium. Sed ne ſingula quæ plurima ſunt, diſcutiens,faſtidio ſim lectori, pauca perſtringam de ornatu ſacerdotali: qui totus, & lini candore purus eſt, & colorum uarietate picturatus, & gemmarum inſignium ſplendore ſtellatus, & auri fulgore lucidus, & undiq; artificis ingenio mire contex/tus. Conueniebant hæc illi populo, nobis quibus illuxit ueritas Euan/gelica declarant interna ſpiritus ornamenta, quæ non præſtringant impe/ritorum oculos earum rerum precio,quas dominus iuſſit contemnere, ſed quæ mentes intuentium ad amorem inæſtimabilis illius opulẽtiæ inflam/ment. Cultus Aaron fuit pluſquam regalis,at nihil horum geſtauit illeue/re ſummus ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech, nec huius diſci/puli

Ioan. 11

1. Cor. 14
Apoc. 22

Coniugium ſa/cerdotis.

Sobrietas ſa/cerdotum

Iacob. 3

Veſtes Aarõ

puli:sed intus habebant hæc omnia,multo splendidiora,non artificio Beseleel,sed energia spiritus sancti. Vt autem commodius ostendamus totum sacerdotis ornatum,à medio corporis,hoc est ab initimis exordiemur,hinc ad ima summaq; peruenturi. In primis nō ipse summus pontifex tantum, uerū & alī sacrificī, siue sacrorum ministri iubētur habere campestria linea, quæ à lumbis astricta, sic tegunt uerenda corporis, ad fœmina usq; porrecta, ne forte dum in sacris ministerijs ad uarias operas corpus accōmodāt, aliquid appareat oculis populi,quod uelatur decentius. supra hæc fœminalia,erat ποδήρης tunica non dissimilis,ut opinor ei,quam nunc uulgo camisiam appellamus,duplici sindone,colore hyacinthino, quæ supernè erat aperta ut inserto capite posset indui,nullam tamen habens cucullam,sic astricta toti corpori,ut nullam haberet rugam, ne lacinijs impedirentur, qui sacris ministrabant.Hæc & brachia tegebat. Circa summā eius tunicæ oram addita erat textura, qualis esse solet in oris ac fimbrijs uestiū, ne facile rumpantur:demittebatur aūt lōgius cēq; fœminalia,nimirū usq; ad crura siue talos.Hāc tunicā infra pectus ad umbilicū stringebat baltheus,uarijs coloribus ac flosculis picturatus, opere firmo,palmi latitudine, gestamē militare. Tiara, id est rotundū pileoli genus,ex byssо contextum, sic reliquum caput tegebat,ut supra frontem nonullam partem nudam relinqueret: ab occipitio stringebatur, ne facile excideret. Quæ hactenus de cultu Aaronis dicta sunt,erāt reliquis sacerdotibus cum summo pontifice communia. nam huic erant quædam peculiaria: uelut illud, quòd circa imam oram tunicæquam toti corpori adhærere diximus,addita erant mala punica ac tintinabula,ijsdem coloribus uariegata,qui erant supra cingulum. Tintinabula autē erant aurea,sic digesta,ut inter duo mala punica intercederet unum tintinabulum: ut quocunq; se moueret pontifex, uocalis incederet, morte plectendus si absq; sonitu ambularet. erant autem tintinabula numero septuaginta duo,ac totidem mala punica,quo clarior esset sonitus,et crebrior. Humeros tegebat epomis, quod uertūt super humerale, id à tergo demissius uelabat & aliquam scapularum partem:in pectus minus porrigebatur, quo locus esset omnium sacratissimo ornamēto quod rationale uocāt. Hieronymus existimat palliolum fuisse non dissimile caracallæ,nisi quod cucullam non haberet:si quis quærit ex hisce temporibus exemplū,arbitror non omnino fuisse absimile epomidibus,quibus hodie decēter teguntur fœminæ Germanorū, nisi quòd superhumerale pōtificis erat catenulis, anulis & uncinis aureis miro opere connexū,quatuorq; coloribus,hyacintho,cocco, byssо & purpura picturatū in utroq; humero habēs gemmā onychinā aurо includsam. De onyche autē dubitatū est à priscis,an inter gemmas censeri debeat:inuenitur enim tantæ magnitudinis, ut hinc pocula & unguentaria uascula sculpantur. In dextro lapide insculpta erāt sex nomina filiorum Ia

cob maiorum,in ſiniſtro totidem minorum.& addit ſcriptura: ponebatq; Aaron nomina eorum coram domino ſuper utrunq; humerum ob recordationem. Epomidi ſuper pectus catenulis & anulis aureis annexum erat indumentum cæteris magnitudine minus, ſed omnibus alijs ſacratius: λόγιον uertêre ſeptuaginta, Hieronymus rationale. Textũ erat ex auro, ijſdẽ picturatum coloribus quibus ſuperhumerale.Erat autem duplex ob firmitudinem,& quadrum,undiq; palmi ſiue quatuor digitorum ſpatiũ habẽs. in hoc erant quatuor ordines precioſiſsimarũ gemmarũ, quas nominatim recenſet ſcriptura:quiſq; uerſus habebat tres lapides,ut eſſent numero duodecim,in ſingulis gemmis inſculpta ſingula patriarcharum nomina. Arbitror hoc ipſum pectoris uelamẽ appellari δήλωσιν ſiue ἀλήθειαν, hoc eſt, declarationem & ueritatẽ,ob admirabilem gemmarũ fulgorem,in qua putant & diuinationem quãdam fuiſſe.Super eſt Tiara, quæ hoc in pontifice habet proprium ,quòd ſupra frontẽ hyacinthino filo alligatam oſtẽdebat laminam auream,in qua ſcriptum erat nomen domini tetragrãmatõ: cuiq; pontifex uetatur cuiquam nudare caput,ne dei cuius perſonam gerit,honi ni ſubmittere uideatur. Operoſum uero fuerit quid horũ quodq; uoluerit ſenſum moralem nobis declaret explicare, quum hoc ipſum negocij plarimum habeat,referre ſingula,quemadmodũ à Moſe deſcribũtur.illud percipicuũ eſt,hunc pluſquã regalem amictũ, in diaconis quidem ac presbyteris ſignificare mentem omni uirtutum heroicarum genere exornatam ſum mamq; uitæ mundiciem:ſed ab eo qui munus Eccleſiaſtæ ſuſcepit, his etiã excellentiora requiri chariſmata ſpiritus. In hac aũt ratione omnes presbyteri,epiſcopiq; pontifices ſunt:ſed poſteaquã refrigeſcente hominũ charitate,quod unius erat in plures cœpit diſtribui, id quod in pontifice præcipuũ erat,uidelicet populum docere præcepta domini,id nunc Eccleſiaſtis delegatum eſt. Aequum eſt igitur,ut qui primariã pontificum functionem ſibi uindicant, ijdem uniuerſum Aaronis ornatum non ad literam, ſed ſecundum allegoriam exhibeant:ut quocunq; ſe uertant,luceat lux illorũ coram hominibus,reſonet ſpiritualis doctrina, totaq; illorũ uita nihil aliud ſit q̃ egregium pietatis exemplar. Cidarim geſtat in capite hyacinthino lineo obtectam,quũ mens quæ ſumma pars hominis eſt,nõ ſpectat niſi cœlũ & cœleſtia:id declarat color ceruleus uittæ. Caput aperit ſacerdos, qui ſtudet placere hominibus, qui metu potentum deſerit Euangelicã ueritatem,qui ſacras literas ad hominum affectus detorquet. geſtat nomen domini in fronte, cuius myſteria diſpenſat:ut turpe ſit oblitum eius quem dominum & autorem profitetur, ſubmittere ſeſe cuiquam hominum, quum Paulus negat ſe uel angelo de cœlo prædicanti ceſſurum. Idem inibi: Quid? utrum deum ſuadeo an homines? ſi adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.Prodit ac prophanat unctionem ſuam,qui prophetię donum quòd à cœleſti

cœlesti spiritu accepit,uel in funere nudat, adulando peccatis hominũ: uel hominibus aperit,metu potentum ac diuitum adulterãs uerbũ dei. Primus honos primaq; charitas debetur deo,cuius nomẽ in summa frõte præfert: proxima gregi dominico,eoq; summis humeris portat nomina filiorũ Isra el:quæ portat non ad ostentationem humanam,sed corã deo,ut habet scri ptura, cui pro cõmissis ouibus redditurus est rationẽ. Hoc est illud egregiũ onus, quod Pauli quoq; grauabat humeros, solicitudo omnium ecclesia rum. Portat eos in humeris, dum agnoscit sibi impositam Euangelizan di necessitatem, iniunctamq; uerbi diuini quod est animarum pabulum di spensationem:portat in pectore,ne possit obliuisci, quos in filiorum uicem adoptauit,& in quos parẽtis affectum debet gerere. Omnes in pectore ge stabat Apostolus, qui sic exultat,quoties cõspicit filios in pietate Euãgelica proficere, ut illos appellet gaudium & coronam suam in domino,gaudens cum gaudentibus,flens cum flentibus,dum uritur si quis offendatur, dum cruciatur si quis infirmetur,dũ iterũ parturit filios suos ad Iudaismũ prolap sos, donec Christus formetur in illis, dũ cupit impẽdi & superimpẽdi pro animabus illorũ, & anathema fieri à Christo modo aliquos Christo lucri faciat:dum mutat uocẽ suã inter illos ac submittit sese,quasi si nutrix foueat filios:dum omnes,ut ipse scribit,gestat in corde & uisceribus suis. Non est igitur quod dicat pastor,quid mihi cũ sordido coriario,aut cũ abiecto men dico,aut triobolari mulierculaꝰ Nulla anima uilis debet uideri, pro qua do minus gloriæ mori dignatus est: nec pigeat te gẽmis inscriptos circũferre, quorũ nomina scripta sunt in cœlo. Tibi uero quoniã incertũ est,quę nomi na scripta sint in libro uitæ,quæ nõ,sic pro omniũ salute uigilabis,quasi sint inscripta. Tibi nõ imputabitur quorundã interitus, si delegatã functionem bona fide obieris. debes operã domino tuo,euentus ipsi in manu est non ti bi. Vnctio in capite est, λόγιον in pectore:quia ratio qua iudicamus, quam Paulus spiritũ appellat,si fuerit imbuta cœlesti afflatu,fons est,unde manat quicquid in nobis boni est. A capite uenit ut sapiamus ea quæ sunt sanæ do ctrinę,è pectore prodit uox & oratio. neq; enim sacerdoti sufficit scire quid rectũ piũq; sit,nisi adsit alios docendi facultas. ea quoniã cõplectitur utriusq; testamenti scientiã,geminum est λόγιον: ueteris quod figurarũ & æni gmatum inuolucris opertum est:et noui,quod aperit mysteria,pro umbris manifestam proferens ueritatem:quãquã hoc potest & ad geminũ scriptu rę sensum pertinere:quorũ alter humilior est,alter allegoricus et sublimior: utrunq; callere debet Ecclesiastes. In his explicandis adesse decet ἀλήθειαν, ne quid erroris habeat Ecclesiastæ doctrina: ex peruersis enim opinioni bus nascitur peruersa uita. deinde ἀνάλωσις accedat oportet, ut quod in scripturis opertum est, commoda interpretatione sic explicetur,ut rudibus etiam fiat perspicuum:quo uidelicet sublato uelamine quod positum fuerat

Philip. 4

2. Cor. 11

Philip. 1

ſuper faciem Moſi, qui in Chriſtum credunt retecta facie gloriam domini ſpeculentur. Nondum autem audimus aureorum tintinabulorum ſonitum, quem reddit ima ueſtis: non enim ſtatim ad docendi munus proſiliendum eſt: niſi prius multo tempore docendi facultas parata fuerit in pectore: nec aliis præcipiendū eſt, quid oporteat credere, quemadmodum oporteat uiuere, niſi prius in uita moribuſq; noſtris illuxerit, quod aliis ſumus perſuaſuri. Primum cœpit Ieſus facere, dein docere: & hoc efficaciſſimum doctrinæ genus eſt, ipſa uita declarare, quid ſit piè uiuere. In medio ſunt fœminalia linea, quæ ſic lumbos ac pudenda cohibēt, ut nec in animo lateat, nec in uita appareat ulla turpitudinis macula. Accedit tunica duplex linea ſiue byſsina, corporis ac mentis innocentiā figurans, quā in baptiſmo accepimus, in quo datur nobis candida ueſtis agni immaculati, pro pellicea ueſte quā acceperamus ab Adā. Hæc à mortuis animalibus detracta eſt, illa è terra progenita, uitæ candore nitens lucenſq;, nihil habens affine mortalis: qui em̄ ex deo natus eſt nō peccat. Hāc ſtringit baltheus, quo Chriſti miles ſuccinctus ſtat in ueritate, conſtringens tunicam ne qua diffluat. Et rationale pectoris ornamētum annectens ne fluctuet: nam rationale ſuperne annexum eſt ſuperhumerali, inferne baltheo. Duæ res ſunt quæ cuſtodiunt uitæ innocentiam in paſtore: timor & amor ſummi paſtoris à quo putat ſibi gregem eſſe cōmiſſum: & perpetua uitæ ſobrietas, quæ ſecum adcit uigiliā & precationē: eoq; Apoſtolus Epheſijs ſcripſit, State ſuccincti lumbos ueſtros in ueritate, indicans orationi caſtę conuenire uitam caſtam. Nā ubi ſimulatio eſt, ibi nō eſt ueritas: hoc Theſſalonicenſibus uelut explicans ait: Non ſumus noctis neq; tenebrarum: igitur non dormiamus ſicut cæteri, ſed uigilemus & ſobrij ſimus. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt, & qui ebrij ſunt, noctu ebrij ſunt: nos autē qui diei ſumus, ſobrij ſimus, induti loricā fidei & charitatis et c. Quod Moſes appellauit tunicā, Apoſtolus appellat loricā: quod ille dixit baltheū, hic appellat ſobrietatē & uigilātiam in ueritate. Milites in zona portāt uiaticum, in timore dei ſuperne imminēte, & perpetua uitæ ſobrietate ſeruatur integritas. Timor initium eſt ſapientiæ retrahens à malis, ſobrietas cingens hominis mollia, cohibet concupiſcentiam ne diffluamus per luxum ac negligentiam: ita demum reſonant aurea tintinabula mixta malis punicis. mala punica corticē habent amarū, ſed intus ſuccum grate refrigerantem: hæc eſt fraterna correptio, reprehenſionis auſteritatem Chriſtianæ conſolationis ſucco temperans: hæc non reſonāt quoniam tegendum eſt proximi uitium, quantum fieri poteſt. Sic Paulus ſupprimit pſeudoprophetarum nomina: ne inceſti quidē nomen nos ſcire uoluit. Dominus uero nec proditoris nomen prodere fuſtinuit, quia correctum malebat quàm perditum. Tintinabula reſonant, quoniam doctrina generalis prodeſt omnibus, neminem lædit.

Ephes. 6

Ephes. 6

1. Theſ. 6

Non

Non dubito, quin in ueſtitu ſacerdotum longe plura lateant myſteria, q̄ꝫ à me ſunt hic obiter perſtricta. præſertim quū ea ſcriptura myſtica locis ali/ quot tā accurate depinxerit, ut in his explicādis præcipui doctores eccleſiæ nō grauati ſint peculiarem operam ſumere, Origenes, Tertullianus & Hie/ ronymus, quanquā Tertulliani uolumen deſiderauit ipſe etiam Hierony/ mus: ſed quod ad præſens inſtitutum attinet, ſi in ueteris inſtrumenti ſacer/ dote typis huiuſmodi requiritur tanta mentis, ac uitæ totius mundicies, tan tus auri fulgor ſapientiam ſignificantis Euangelicam, tantus gemmarum ſplendor, quibus eximiæ uirtutes quas heroicas uocant indicantur, tanta co lorum precioſiſſimorum uarietas, quibus uirtutes illæ morales indicari ui/ dentur, quatuor enim recenſentur, & ne longior ſim, tā tus animi uitæq̄ or/ natus tam operoſe concinnatus, quanto maiora requirēda ſunt ab Eccleſia ſta Euangelico? Quanto functio ſublimior eſt, tanto maior exigitur à fungente perfectio. Aaron imponebat conſecratas manus mactandę uicti mæ, filij Aaron mactabāt pecudes, aſtabāt lebetibus, fuſcina ſublaturi car/ nium portionem quæ ſacrificis debebatur, apponebant ac reportabant ua/ ſa, purgabant altaria, in ſumma ſpecies illius negocij nō ita multum aberat à ſimilitudine lanienarum, culinarum aut popinarum, & tamen earum rerū miniſtris tantus honor eſt habitus. Quanta uero dignitas decet noui teſta/ menti miniſtros, qui quotidie immolant illam cœleſtem hoſtiam angelicis quoq̄ ſpiritibus adorandam, qui cōtrectant manibus carnē agni immacu/ lati. Tantum de miniſterijs, nūc doctrinæ diſcrimen uideamus. Quid do cuit Aaron? legitima dei. quæ ſunt illa? ut populus ſciret quid intereſſet in/ ter animal mundum & immundum, rurſus quid inter mundum ad immo/ lationem & inter mundum ad eſum, quod animal, quando, quo more, qui/ bus ritibus immolari deberet, quo tempore, & quibus modis coquēda la/ gana, quibus ex rebus conficiendum thymiama, hoc eſt ſuffitus. Hæc aut certe huiuſmodi ſunt præcepta quæ Aaron iubetur docere populum Iſrae/ liticū. Quid aūt promittebat? fore ut bene eſſet illis ac diu uiuerent ſuper ter ram, ut uxores haberent fœcundas, ut uiderēt filios filiorum, ut haberent agros fertiles. Craſſa craſſis conueniebant, & tamen in his obſeruandis tā ſeuera erat diſciplina, ut duo filij Aaron, quòd præter Moſi præſcriptum ignem prophanum adhibuerint ſacris, cœleſti incendio fuerint abſumpti. Ozias rex ob ſimile facinus lepra percuſſus, Oze qui labentem arcam ma/ nibus non uncti s fulcire conatus eſt ſubita morte perijt. Quantam igitur oportet eſſe religionem eorum qui populo tradunt illam inenarrabilē phi/ loſophiam: quam filius dei è ſinu patris detulit in terras, & quā ſpiritus il/ le cœleſtis inſpirauit Apoſtolorum animis, ſapientiam quam mundus ca/ pere nō poteſt: nec promittunt longam uitam in terris, nec regionem lacte & melle fluentem, uxores fœcundas, gregem numeroſum, agros fertiles,

Gal. 6

Functio ſacerdotis moſaici et Euangelici quid differat

Doctrina Aaronis & Eccleſiaſtæ Euāgelici quid differant

2. Paral. 26
2. Reg. 6
1. Paral. 13

ſed in hac uita pollicẽtur remiſsionem omnium peccatorũ per fidẽ in Chri
ſtum Ieſum,& in reſurrectione promittunt in cœlis uitam æternam. Hanc
ſacrã functionem qui ſibi uel uſurpant temere,uel adminiſtrãt indignè, nó
exuruntur igni cœleſti,non obruuntur ſubita morte, non lepra ſuffundun
tur,ſed cũ corpore ſimul & anima cõiiciuntur in ignem æternum. Quo ſub
limior eſt dignitas,hoc grauius eſt ſupplicium delinquentis. Hic fortaſſis
dixerit aliquis:ſi tantum eſt periculum & tam multa humanis uiribus maio
ra requiruntur ab Eccleſiaſta,ſatius eſt eam camarinã non tangere. Audiẽ
iſta,ſi res humanis uiribus eſſet gerẽda:nunc ipſe ſuggerit uires qui delega
officium, & pro difficultate muneris auget dona ſua, tantum ut toto corde
fiduciam in illo collocemus,& aſſiduis precibus ſpiritum illius appellemus.
Et hic rurſus alicui ueniet aliud in mentem,mecꝫ compellans dicet:ſi iſtaſa
cultas pendet ex benignitate numinis,deſine, iã tuo munere defunctus es,
qui admonueris unde petẽda ſit.nihil etiam opus tuis præceptionibus. Isi
bi rurſus hoc reſpõſum habeat,planè cœleſti ſpiritui acceptũ ferri oportere,
Induſtria adhibenda ſi quis habeat uel mentem uel linguã Eccleſiaſta dignam, ne tamẽ hoc nũc
quiſquam expectet,quod olim in Apoſtolis exhibitum eſt. Conueniebãt
prodigia naſcẽtis eccleſiæ primordijs, quanquã nec apoſtoli ſubito ex idio
tis facti ſunt Euãgeliꝫ præcones, annis aliquot attentiſſimas aures præbue
runt doctorum omnium doctori Chriſto: ieiunãt & orant diebus decem
accepturi ſpiritum ſanctũ, quod idem aſsidue poſt acceptũ faciebãt,et pro
babile eſt in ſacris uoluminibus aliquã temporis partem collocare ſolitos.
Certè Paulus petit ſibi mitti libros,præſertim in mẽbranis deſcriptos: hos
nõ arbitror fuiſſe Platonis aut Pythagoræ: aut Cabaliſticos Talmudicõs
ue, ſed ueteris inſtrumenti. Paulus qui ſcripſit, puto quod & ego ſpiritum
dei habeam, ſciebat ſibi illius opem non defuturam: ſed idem ſciebat ſpi
ritum illum odiſſe ſegnitiem, amare mẽtes induſtrias ac uigilãtes:coꝫ Pau
lus non dedignatur eſſe diſcipulus Ananiæ,necꝫ grauatur cum Petro & La
cobo conferre ſuum Euangelium. Vt horum nihil fuerit, tamen noſtrorũ
tẽporum diuerſa ratio eſt: nec enim quiſquam nunc audiretur, qui diceret,
Ego Euangelium meum non accepi per hominem necꝫ ab homine, ſed à
Ieſu Chriſto:quanquam & hodie ſunt præſertim apud Italos,qui propalã
apud populum ſibi uindicant ſpiritum prophetiæ. Vnum certè his auribus
audiui Romæ magna populi celebritate id aperte facientem.non hæc eò di
co quòd ſit abbreuiata manus domini, poteſt æque nunc atcꝫ olim aſinæ
dare uocem humanam, operatur Chriſti ſpiritus & hodie in prophetis:
nam prophetas appello, qui explanant arcanæ ſcripturæ myſteria,& hoc
prophetiæ genus inter præcipua dona ſpiritus commemorat Apoſtolus:
ſed requirit induſtriam noſtram, quo per illam non minus ſed occultius
in nobis operetur. Quòd ſi tum temporis quum tẽpeſtiua eſſent miracula,

hortatur

hortatur Petrus ut intendant prophetico sermoni, quasi lucernæ præluceti in loco caliginoso, & Paulus admonet quæcunq; in sacris uoluminibus scripta sunt ad nostram doctrinam esse scripta, ut per patientiam & consolationē scripturarū spem habeamus: quanto magis oportet hoc tempore, nō dormitantes aut oscitantes expectare dona spiritus. Vult enim ea, quod crebro repetendum est, flagitari precibus, nec raris nec frigidis: uult ambiri bonis operibus, uult ut ita loquar, emi laboribus, partim ut det dignis, partim ut det copiosius. Sic ille largitur quibus uult, et quatenus opus esse nouit & planè donum est gratuitū quod dat, ut inde nobis nihil arrogare ualeamus, ne inflati incidamus in laqueum diaboli: sed hanc munificentiā suam non impartit oscitantibus, non auersis, non aspernantibus, sed instanter cum fide postulantibus, secq; totos pro sua uirili accommodantibus diuinæ benignitati. 2. Pet. 1 Rom. 15 1. Timoth. 3

Clamat propheta: Cor mundum crea in me deus. sed si nullam hic industriam nostram requireret dominus, non admoneret per Ezechielem prophetam: Facite uobis cor nouum & spiritum nouum. Corde sapimus, spiritu loquimur. Nec Salomon diceret: Hominis est præparare cor, & domini gubernare linguam. Nec Roboam scriptura uitio uerteret: quòd cor suum non præparasset ut quæreret dominum. Nec baptista Christi πρόδρομος iuxta uaticinium Esaiæ clamaret in deserto: Parate uiam domini, rectas facite semitas eius. A patre luminum proficiscitur omne datum optimum & omne donum perfectum, à quo uelut à summo fonte manāt omnia quæ sunt: sed quemadmodū ille dicitur sibi perisse morbū, qui medico admonēti non obtemperauit: & quemadmodū morbo medeti dicitur, qui medici implorauit opem, eiq; sese curandum tradidit: ita quodāmodo facit sibi cor nouum, qui se nō subtrahit gratiæ diuinæ ad meliora uocanti, qui stanti ante ostium & pulsanti aperit: & is præparat domino uenienti uiam, qui agnoscit morbū, ac medicum uenientem comiter excipit, qui pharmacū admouēti semet obedienter accōmodat. nam hoc est quodammodo iuuare iuuantem, & operāti cooperari. Sicut qui medicū reiecit, se perdidisse dicitur: ita qui medico fideli sese cōmisit, uitā suam seruasse dicitur, non quòd ipse sibi salutem præstare potuerit, sed quòd præstare uolentem non reppulit. Neq; uerò hæc nostra uel obedientia uel industriola, si qua omnino nostra est, tantū habet momēti, ut non totum acceptum ferre debeamus numinis munificentiæ: sed nisi accedat hæc quantulacunq; est opella nostra, fit ut totum malum imputetur inertiæ nostræ, qui tot modis undiq; prouocanti bonitati diuinæ defuerimus. Olim quū dominus consultus iuberet Iudæos impetere hostem, pollicens uictoriam, ipsi nihilo segnius armabant sese, & quicquid ad uictoriam parādam pertinebat præparabāt, nec diffisi promissis oracuti, nec in suis uiribus uictoriæ spem collocātes, sed hoc agētes, ne per socordiā suam dei promissis reddē-

Ezech. 18 Esa. 40 Iac. 1

rentur

rentur indigni. quemadmodum enim Niniuitæ ſubmittentes ſeſe ad pœ-
nitentiam, coegerunt, ut ita loquar, deũ canere palinodiam, ac mutare pro-
mulgatam ſententiam, ira uerſa in miſericordiam: ita qui promptam & inui-
tantem dei benignitatem uel reijciunt, uel ingrati tenent, cogunt illum præ-
ter naturam ſuã, ſua dona uel negare, uel repoſcere, ac pro liberalitate ſpre-
ta minas intentare: ſiquidem dei natura eſt omnibus benefacere. Quòd ſi
priſcis illis ſeculis quibus uel Iudaicæ gentis duricies, uel eccleſiæ adhuc la-
ctẽtis infantia miracula requirebat, Iſraelitæ ſuam operam nõ ſubtrahebãt
promiſſis diuinis, & Apoſtolus, ut dictum eſt, prouocat ad ſtudiũ ſcriptu-
1.Cor.14 rarũ, ingenuè profitẽs, quòd ſpiritus prophetarũ prophetis ſubiecti ſunt:
quanto minus hiſce temporibus poſteaquã Euãgelica fides iam adulta, &
ad perfectam ętatẽ cõfirmata, nec oracula moratur nec prodigia, pro oracu-
lis habẽs ſcripturam canonicã, pro miraculis fidẽ, ac iuxta prophetã Eſaiã:
Lex domini ligata & ſignata in cordibus noſtris, nobis potior eſt omnibus
uiuorum ac mortuorum reſponſis: conuenit, ut ſomnolẽti expectemus do-
nec gratia ſpiritus oſcitãtibus illabat. Noſtra induſtria nõ minuet energiã
ſpiritus, tantũ abſit noſtri fiducia, ſed ſucceſſum omnẽ illi tribuamus, qui lo-
Dotes humanas perficit ſpiritus lus proſperat actus hominum. Imò ſi cœleſtis gratia ſuperueniẽs reperit in
nobis, ſiue naturę dotes aliquas, puta corporis ſalubritatẽ, os uocale, linguã
articulatam, ingenium uelox, memoriã fidelem: ſiue facultatem aliquã hu-
mana partã induſtria, ueluti colligẽdi argutiã quã præſtat dialectica, dicen-
di uim quã confert rhetorica, naturalium rerũ cognitionẽ quã præſtat phy-
ſica: eas non adimit, ſed perficit uertẽs in uſum pietatis & gloriam Chriſti.
Paulus eccleſiæ perſecutor, magno ſtudio didicit legẽ ad pedes Gamalielis,
hanc cognitionem prius exitialẽ, ſpiritus ſuperueniens abſoluit, & uertit in
uberrimum Euangelij fructum, Idem uidetur natura fuiſſe compoſitus ad
dicendum, præſenti animo, feruenti ingenio, lingua expedita: unde Barna-
ba tacente, qui Iuppiter creditus eſt, ipſe dictus eſt Mercurius, quòd eſſet
Act.14 dux uerbi. At ſpiritus acceſsio, nec Barnabæ minuit autoritatem, ac digni-
tatem quã uultu præſe ferebat, nec Paulo ſuas dotes ademit. Cypriani facũ
dia, non mediocriter illuſtrauit eccleſiam Chriſti: at eam ſibi pararat, etiam
num Idolis pro deo ſeruiẽs: hãc igitur nõ ademit ſpiritus, ſed perfecit. Simi-
liter diuus Auguſtinus rhetoricã ac philoſophiã in paganiſmo didicit, in
hæreſi Manicheorũ exercuit, Neutrum illi ademit ſpiritus, ſed quod erat
imperfectũ, abſoluit, illud etiam ipſum quod in eo ſceleratũ erat, uertens in
lucrum eccleſiæ. Niſi enim aliquando cum Manicheis inſaniſſet, nec tam e-
uidenter prodidiſſet, nec tam efficaciter redarguiſſet illorum inſaniam.

Eſt igitur parentum aut educatorũ, ſi quem Eccleſiaſtæ muneri deſtina-
runt, à primis ſtatim annis organum ſpiritui ſancto præparare, moribus
ac diſciplinis inſtituere, ijs præſertim quæ propius ad docendi faciant facul-
tatem

tatem. Quemadmodum enim non inscite dixit quidam, eum eruditum appellandum esse, non qui didicerit plurima: sed qui optima maximeq; necessaria: ita non est necesse, ut futurus Ecclesiastes in quibuslibet cōsumat operam atq; ætatem, quæ fugax est ac breuis, etiamsi contingat senectus, quæ non ita multis concessa est: sed ea primum ac potissimum discat, quæ ad docendi munus sunt accommodatissima. Ea cuiusmodi sint partim aliàs commonstrauimus, partim in hoc opere, quum erit opportunum indicabimus. necq; enim ijsdem rationibus educantur, qui instituuntur ad palæstram, & qui ad agriculturam, ad nauticam: qui ad militiam, & qui ad gerendum magistratū. Rursus qui ad medicinam, qui ad forenses causas, & qui ad aulica ministeria. Quòd si filij huius seculi tam uigilanter ac prudenter instituunt suos ad uulgares ac sordidas functiones, & si populari sibilo explodit, qui ad has sese ingerit imperitus: quāta cura oportet ad hoc munus omniū ut pulcherrimum ita difficillimū præparari. Si quis nunc stiuæ manum admoueat, eius artis indoctus, nónne statim irrisus abijcitur? Si quis oborta tempestate clauum arripiat artis nauclericæ rudis, nónne protinus à uectoribus iratis impetitur, periclitans ne in mare deturbetur? Docendi gratia ueniam ad humiliora. Si quis ad choream accedit ignarus saltationis gallicæ apud Gallos, germanicæ apud Germanos, italicæ apud Italos, nónne protinus omnium risu excipitur? & impudens habetur, qui ludit aleam ignarus legum ac morum quos habet ea disciplina. Et occiditur inter dū, qui gladiatorium ludum ingressus per imperitiā peccat aduersus eius artis præcepta. Quàm igitur sunt præpostera mortalium iudicia, qui quoslibet admittunt ad munus angelicum uerius quàm humanum, homines nec domitis affectibus, nec puros à uitijs, nec instructos literis, nec afflatos spiritu, nec fide stabiles, nec charitate feruentes, non addam, nec sobrios, nec sani cerebri. Satis est habere uestem cineraceā, pullum aut cādidum palliū. Atqui non statim ad militiam ascribitur, qui gestat galeam aut loricam, nec protinus clauo admouetur, qui uestem habet nauticam, nec domum extruendā committimus ei quisquis habet serram aut securim: sed diligenter inquirimus qualis sit artifex, & quæ sint illius opera. Nunc in suggestum, hoc est in cathedram plusquam regiam, insiliunt nulla institutione ad hoc munus præparati, qui perfricta fronte uoluant linguam, intendant uocem, detonantes quicquid in buccam uenerit, aut quicquid eis præscriptum sit ab indoctis, aut quicquid humanus dictauerit affectus: ut ne interim eos commemorem, quos heu nimium frequenter audimus, ita loquentes, ut illorum oratio nihil spiret nisi adulationem, gloriam, ac quæstum: & quod his deterius est, odium & liuorem proximi: id'que tam euidenter, ut populus interdum quamuis crassus & rudis surgat, ac dicentem deserat.

Optima ac necessaria discēda non omnia

Ecclesiastes inexploratus

Nec mirum, in theatro exploditur histrio, qui gerens personam Agamemnonis

memnonis, Therſitem geſtu repręſentet. Hoc enim nunc tantum licet multitudini, iam olim ſublato more applaudendi, acclamandi, exibilandi, atq; explodendi, qui à prophanis gentium concionibus, ac theatris ductus, diu hæſit in concionibus eccleſiaſticis. Quo magis deteſtandi ſunt qui non uerentur abuti, & ſacri loci reuerentia, & plebis religioſo ſilentio, & uerbi diuini autoritate. Multo aliud eſt de plauſtro aut de menſa loqui, aliud è ſacro ſuggeſto cœleſtem docere philoſophiam. Quo ſacratior eſt functio, hoc maior eſt fungentis dignitas: at quo maior eſt dignitas, hoc maiore circumſpectione peragenda res eſt. In politica hierarchia prima eſt regum dignitas, inter munia uero regia nullum eſt magnificentius, quàm quum pro tribunali ſedens cognoſcit cauſas, aut pro concione ſuadet ea quæ pertinent ad Reipub. tranquillitatem. In eccleſiaſtica hierarchia ſumma eſt epiſcoporum dignitas, quorum quum multæ ſint functiones, in queis præcipuæ ſunt adminiſtratio ſacramentorum, & doctrina ſpiritualis, in faſtigio dignitatis uerſatur, quoties animos populi paſcit carne & ſanguine Chriſti quod eſt uerbum dei. Olim baptizabant Apoſtolorum diſcipuli, quemadmodum dominus Ieſus non ipſe baptizabat, ſed Apoſtoli in eius nomine tingebant, ipſe per ſe docebat: & ſuboleſcente eccleſia, aliquãdiu in templis nemo concionabatur præter epiſcopum: poſt docendi uices in presbyteros delatæ ſunt, ſed eximios, nec id perpetuò, ſed ſi quando cõtigiſſet epiſcopus ſermonis uulgaris parum peritus, alioqui uir pius & doctus, quod accidit Auguſtino ſub Valeriano, natione græco, & ob id latino ſermone minus expedito: ſed Auguſtino ob muneris dignitatẽ tantus eſt habitus honos, ut uiuẽte adhuc epiſcopo, reſideret in epiſcopi cathedra: aut ſi negocijs urgẽtibus abſentia morbús ue epiſcopi poſtulat operam uicariã. Nunc tamen pars hæc paſſim monachis ac presbyteris delegatur, tamen quiſquis ad eũ locum conſcendit meminiſſe debet, ſeſe uerſari in munere, quod longe ſupe rat regiam dignitatem, & quod in epiſcopo, regibus omnibus maiore, ſane quod ad officij pertinet ſublimitatem, primarium eſt. Hæc oratio illuc ſpectat, non ut ſibi criſtas ſumat qui concionatur: ſed ut ſepoſitis humanis affectibus, ingenti religione ac ſyncerítate reſpondeat muneris amplitudini. Epaminondas uilem & contemptum magiſtratum ſibi populi ſuffragijs contumeliæ gratia delegatum ita geſſit, ut poſt cœperit pro magnifico ambiri munere. Merito laudatur ab Ethnicis Ethnicus, qui contemptæ functioni, ſuis uirtutibus dignitatem addidit, Sed quid laudis mereatur Chriſtianus, qui munus per ſe honorificentiſsimum male gerendo uile reddit & contemptibile? Poſt ipſum deum nihil habet eccleſia ſanctius, ſalubrius, uenerabilius, ac ſublimius quàm uerbum dei, hoc eſt ſcripturã canonicam. Quemadmodum autem dominus in prophetia queritur nomen ſuum ignominioſum fieri ac male audire inter gẽtes, ob impios mores profitentium

Eccleſiaſtæ ſumma functio docere

sitentium: ita iure optimo queri posset, Ecclesiastarum uitio munus illud sa/
crosanctum aspernabile. Quin & huius seculi reges ad suam existimant cō/
tumeliam pertinere, si legati præter decorū aliquid admiserint: proinde quo
maior est is à quo mittuntur, quoq; grauius est negocium quod mādatur,
hoc illi diligētius aduigilant, ut & principis dignitati, & delegatę causæ ma
gnitudini respondeant. At quod sæpe dicendū est, inter omnes huma/
næ uitæ functiones, nulla grauior, nulla splēdidior, adde nulla periculosior
quàm Ecclesiastæ. Si quæris unde missus sit? ab eo principe, qui condidit, su
stinet & gubernat uniuersa. Quid habeat in mandatis? ut illius populū do/
ceat philosophiam cœlestem. Nec igitur de matrimonio conciliando, aut
de ditione uindicāda, nec de pangendo inter duos potētes fœdere: sed hoc
agitur, ut quamplurimæ animę despondeantur Christo, tam feruido ama
tori, ut pro his mori non dubitauerit: agitur ne quod Christus redemit suo
sanguine, occupet sibi Satanas, ne lupi deuorent gregem domini, ne popu/
lus Christianus desciscat ab imperatore suo, cui semel nomen dedit in ba/
ptismo. Hæc autem legatio sic commissa est pastoribus, ut si nil præterie/
runt officij sui, nihil tamen hic laudis arrogent sibi, quod quicquid gerūt,
alieno nomine, alienis præsidijs atq; auspicijs gerant, Contrà si perperam
obierunt legationem, omne damnum ipsis imputetur. Hanc legem do/
minus per Ezechielem præscripsit Euangelistæ, ut si ipso in officio dele/ *Ezech.3*
gato cessante, uel impius non fuerit conuersus ad pœnitentiam, uel iustus
auersus fuerit ad impietatem, quum illum allicere debuerit, hunc retinere,
ambo simul moriantur, & impius ob admissam impietatem, & Ecclesiastes
ob neglectum officium. Et apud eundem prophetam minatur se requisi/ *Ezech.34*
turum oues suas de manu pastorum, qui neglecto grege seipsos pascebant,
tondentes, emulgentes, ac laniantes oues, quum earum nullam habeant
curam. Quam igitur paradisum sibi promittūt isti, qui multorum ouilium
susceptā cura, quatuor, aut quinq; episcopatibus onusti, ne cogitāt quidem
de pascendo, sed pro pastoribus agunt depastores, ac de prouentu ouium
erigunt satraparum palatia, apparant quotidie mēsas Siculas aut potius Sy
bariticas, alunt equos militares, alunt concubinas, alunt famulitiū ipsis pro/
phanis ptincipibus ambitiosius. Trifariam autem peccat legatus, si *Legatus trifa*
uel non peragit ea quæ accepit in mandatis, uel obiter aliud agit, quod com *riam peccat*
missum non erat, uel alioqui in moribus aliquid ostendit, quod leganti pa/
riat ignominiam, qui tali oratori negocium suum commiserit. Qui doctoris
locum occupat, & censum accipit, nec docet, iuxta primum modum peccat:
qui sic docet uerbum dei, ut humana quædam admisceat dogmata, aut qui
professus se militem ac ducem Christi, implicatur secularibus negocijs, co/
lens principum aulas, non ut eis impartiat salubria consilia, sed ut omnium
horarum socium præbeat, in cōuiurijs, in alea, in choreis, in uenatu, in nugis,

is peccat iuxta secundum modum. Qui sat uigilanter citraq; errorem præ-
dicat Euangelium, sed impure uiuẽdo fidem abrogat doctrinæ suæ, peccat
Esa. 56 iuxta tertium modũ. Qui primi ordinis sunt, eos propheticus sermo uocat
Canes muti canes mutos non ualentes latrare. In externis rebus, aliud est pastor, aliud
canis: in hac materia idem sunt. Vident prędonem noctes ac dies ob ambu
lantem, & uenãtem quem deuoret, uident lupos irruentes in ouile domini,
cum nec habent uocem qua furẽ abigãt ac prodant, qua lupos absterreãt,
atq; utinam interdum non habeant uocẽ, qua prædones ac lupos inuitent.
Zach. 11 Huiusmodi pastores Zacharias appellat idola, hoc est statuas ac simula-
chra, speciem modo summam pastorum præ se ferentia, cæterum nec men
te, nec uoce prædita. Si cultum inspicias, si titulum intueare, si decimas exigẽ
tes uideas, pastores esse dicas: si pro conscientiæ medicina requiras salubre
animæ consilium, si admonitionem, si consolationem, si sacræ doctrinæ pa-
bulum, plusquã statuas esse dicas, quæ adorari uolũt, benemereri nesciunt.
Pastor malus non pastor At paulo antè apud eundẽ prophetã dominus negat esse pastorẽ in Israel:
nec enim pastoris meretur nomen, qui gregi nihil adfert utilitatis. Inutilem
pastorem his uerbis describit propheta: Ecce ego suscitabo pastorem in ter
ra, qui derelicta non uisitabit, dispersum non quæret, & contritum non sa-
nabit, & id quod stat non enutriet, & carnes pinguium comedet, et ungulas
eorum dissoluet. Ac protinus in tale mõstrum exclamat uox irati dei: O pa
stor & idolũ, & derelinquẽs gregem. Huic pastori stulto nihil obiicitur ni-
si silentium & neglecta cura gregis, cũ è prouentu gregis ipse pascatur, pro
pastore depastorem agens. Et tamen audi grauissimas domini minas: Gla
dius, inquit, super brachium eius, & super oculum dextrum eius. Brachium
eius aridítate siccabitur, & oculus eius dexter tenebrescens obscurabitur.

Hunc pastorem propheta stultum appellat, qui sibi uidetur esse aliquid,
quum nihil sit nisi simulacrum: arrogat sibi potentiam, dum effulminat in
subditos, arrogat sibi prudentiam huius mundi, sed utroq; priuabitur, am-
putato brachio, & obscurato oculo. Secundæ classis sunt in quos com-
Actio πρα- petit actio παραπρεσβείας, id est, secus quàm oportet obitæ legationis.
πρεσβείας Nec hic uno peccatur modo, quemadmodum paulo antè dicere cœperam.
Primum si qua pars ex mandatis prætermittitur: dein si quid legatus præ-
ter mandata de suo addit: præterea si recepta legatione principis, obiter ali-
quid agit, siue quod sit indignum eo qui regis personam sustinet, siue quod
alienum sit, et à curãdo eo quod legatum est auocet. Inter παραπρεσβείας
crimina commemoratur & illud, si munus ab his ad quos missus est accepe
rit, præter illa mediocria, quæ honoris gratia solita sunt dari legatis: ueluti
si acceperit ditionem aliquam, aut opimum sacerdotium, aut census annuos
non exiles. Primo modo peccant qui tenuibus seuerè prædicãt legem dei,
potentibus muti, aut, quod turpius est, adulantes: in quos destomachatur

Esaias

Esaias ix. sub ęnigmate capitis & caudæ incuruantis ac deprauantis. Apud plebeculam clamant obediendū constitutionibus principum et episcoporū sub pœna gehennæ: apud principes aut muti sunt, aut loquūtur ad gratiā. princeps, inquiunt, est supra legem: princeps ex certa scientia & plenaria potestate nihil non potest: omnia bona ciuium sunt principis si exigat, nec est populi disquirere quare exigat. Atqui Christus in nullos uociferat̄ seuerius quàm in diuites, in scribas & pharisæos populi moderatores, non ignarus & in populo esse adulteros, auaros, ebrios & ganeones. Non hæc dixerim, quod eos probandos existimem, qui seditiosis & intempestiuis clamoribus exasperant principum animos. Aliud conueniebat ueteris legis prophetæ, aliud decet euangelicum doctorem: nec eadem congruunt homini euangelistæ, qui peccator admonet peccatores, quæ Christo, in quem nullus omnino delicti neuus hærebat. Alijs aliter aperienda ueritas, pro temporum ac personarum ratione, nulli tamen subtrahenda est, quum res postulat, ut cum Paulo liceat gloriari, qui sic testificatur apud Ephesios: Scitis quod nihil subtraxerim utilium, quo minus annunciarem uobis, & docerem uos publice. Nec leuior est eorum culpa, qui de suo addūt: quàm qui de diuinis subtrahunt: Nam interdum cælare uerum phas est, uel quum indignus est auditor, uel quum nondum est docilis mysterij. Cęterum humana miscere diuinis quasi paria, sacrilegij genus est, toties hoc prohibēte scriptura: uelut Deuteronomij quarto: Nō addetis ad uerbū q̄d uobis loquor, nec auferetis ex eo. Dira minitatur et in Apocalypsi spiritus sanctus, qui addiecerit aut detraxerit aliquid uerbis propheticis. Non diminuit aūt, qui quæ dam in præsens tempus reseruat, dispensandi prudentia: nec addit, qui scripturam suapte natura fœcundam ad uarios sensus accomodat (qua de re suo loco nonnihil dicemus) modo pios & utiles. Nec addit, qui è uerbis scripturæ sensum interpretatur, pium quidem illum, sed quē forte spiritus sanctus illis uerbis non expressit, modò adsit simplex animus facile cessurus, si quis germanum intellectum docuerit. Quis igitur addit? Qui constitutiones merè humanas æquat præceptis diuinis, qui scripturæ uerba sciens detorquet ad sensum impium aut hæreticum, qui apud imperitos citat è canonica scriptura quod illic nusquam reperitur, qui Platonem aut Aristotelem non minore supercilio citat quàm Esaiam aut Paulū: non quòd ueritas non sit Christi ubicunq; reperta fuerit, sed quod de uerbis humanis dubitare licet, de diuinis nō item. Aristoteles docet uxorem oportere morigeram esse uiro, uerum hoc non eo rectum est, quia pręcepit Aristoteles, sed quia sic dictat lex naturalis pariter & diuina: at quicquid deus præcipit, ideo rectum est, quia præceptum à domino est. Seruus audit in Comœdia: Quis te istæc iussit loqui? Quòd si legibus agitur cum ijs, qui tempore legationis uel principis uel Reipub. nomine susceptę, negociantur aut simile quiddam

Act. 20

Addere ac diminuere quid

Terentius in Phormione

agunt:quid dicendum de ijs, qui susceptо Ecclesiastæ munere,quod totum hominum pectus totasq; animi uires requirit,non negociantur modo,sed & fœnerant et belligerãtur,atq; ad sordida etiã ministeria semet abijciunt, pudet referre,dum exigua mercede cõducti præsunt culinis diuitum, dum canum uenaticorum,& auium aucupum assiduã curam gerũt. At inquies, isti non sunt Ecclesiastæ,tãtum presbyteri sunt.uerum olim omnium presbyterorum erat docere Euangelium, huc certè omnes debent incumbere, ut si res poscat,ad docendi munus asciscí possint. An igitur rem tantam molienti supersit tempus,quod impendat negocijs superuacaneis,quæ ut iam turpia non sint,certè hoc ipso pernicioſa sunt quòd auocant à curis necessarijs,indecora,quòd huic personæ non conuenit ea saltatio,criminalia,quòd his inuoluti, non præstant operam domino quam debent, audituri seruinequã,quum ad exactam illam rationẽ uentum fuerit. Quòd si in humanis legationibus tãta requiritur integritas,ut in crimẽ uocetur accepisse munus amplum ab ijs ad quos mittuntur, quid dicendum de ijs, qui populũ quem docent expilant,qui testamenta captant,qui opes, qui mundi gloriã uenãtur,quum Paulus tam insignis Ecclesiastes dicat: Habentes uictum & uestitum,his contenti sumus. Quanquam ille apud Corinthios ac Thessalonicenses plus hoc præstitit,suis manibus sibi parans uictũ, quo gratis doceret Euangeliũ.Scriptura uetat obligari os boui trituranti,et Apostolus agnoscit æquum esse, ne quis militet suis stipendijs.fatetur operarium esse digNum mercede sua,& Galatis scribens iubet,ut qui catechizatur ac docetur catechizanti communicet,sed addit,in omnibus bonis. Cæterum ditari in hoc seculo seruum dei,bonum non est,& mundi gloria deliniri bonum nõ est,& splendidis conuiuijs saginari bonum non est. Hæc igitur accipere à populo crimen est.In plerisq; locis præscripta sunt cõcionatoribus sua salaria,quæ ad mundicię uitæ sufficiunt,modo frugi sint & sobrij:datur stipendium Ecclesiastis non conuiuatoribus, non satrapis,non scortorũ aut equorum altoribus, hoc oportet eos esse contentos, præsertim quum expectent inæstimabile stipendium ab eo cuius negocium gerunt, uitam æternam. Quanquam dominus pollicitus est se & illa adiecturum, quæ ad corporis necessitatem pertinent, ijs qui toto pectore quærunt regnũ dei. Dei regnũ est Euangelij prouentus. Postrem ò inter mundanos si qui prius parum frugi fuerãt,et dissolutius uixerãt, suscepta legatione cõponunt sese,omnes ingenij uires aduocant,ac uelut aliam sumunt personam, quo muneri delegato respondeant: quãto magis oportet eandẽ adhibere solicitudinẽ, qui legatione fungitur pro Christo, ut per illũ mundũ reconciliet patri, quemadmodum ad Corinthios scripsit Paulus: Omnia autem ex deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis, quoniam deus erat in ipso mundum reconcilians sibi, nõ reputans delicta

Gal.6

2.Cor.5

licta ipsorum, & posuit in nobis uerbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquã deo exhortante per nos. Quum audis omnia ex deo, agnoscis dignitatem legantis: quum audis, qui nos reconciliauit sibi per Christum, audis sublime legationis argumentum, atq; etiam plausibile: quum audis, & posuit in nobis uerbum reconciliationis, agnoscis ineuitabile mandatum. A patre deo mitteris, pro filio dei, adfers nunciũ multo lætissimum, de pace facta cum deo filioq; eius: tuæ partes sunt persuadere singulis & uniuersis, qui in Christo collocarunt fiduciam, per eum gratis condonari peccata uitæ superioris omnia, uocari insuper ad hæreditatem uitæ cœlestis cum Christo, modò per illum resuscitati, posthac ambulent in nouitate uitæ. Similiter scribit Ephesijs: Vt detur mihi, inquit, sermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere mysteriũ Euangelij, pro quo legatione fungor in catena hac. Et qui tam arduã, tam magnificam, & tam plausibilem suscepit legationem, non se componet, & omnẽ solicitudinem aduocabit, ut bona fide, ut decenter, ut feliciter delegatũ munus obeat? aut committet etiam, ut suis moribus, & sibi fidem abroget, & functionem decoret, & legantis iram in se prouocet, & Christo suum lucrum interuertat? An potius hoc aget, ut uitæ sanctimonia, delegatam functionem commendabilem reddat. Paulus honorificat Euãgelium suum: Vobis enim dico gentibus, quatenus sum gentium Apostolus, ministerium meum honorifico, si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis. Sed quomodo Paulus glorificat functionẽ suam? nõ numero equorum, non strepitu appartuq; famulorum, quod solent huius mundi legati: sed quod studio lucrifaciẽdi quàm plurimos omnia fit omnibus, omniũ se seruũ facit, quòd gratis, hoc est, ut illius utar uerbo, ἀδιάπανον administrat Euangelium, quòd undiquaq; circumspectus est, ne quod offendiculum ponat Euãgelio, quod inter tot afflictiones, carceres ac mortes, constanti alacritate prædicat Christum. Ad hoc egregium exemplar oportet omnes Ecclesiastas properare pro sua quenq; uirili, & huc à teneris edu candi sunt, qui huic muneri destinantur. At non est, inquis, ambienda dignitas, nec quisquam eam prouinciam debet capessere nisi uocatus tãquam Aarõ. Sed aliud est ambire dignitatẽ humano affectu, aliud ardere desiderio benemerendi de plurimis: rursus aliud est sese præparare pulcherrimæ functioni, si forte uocetur, aliud est, nullo delegante prouinciam inuadere. Apostolus ait: Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Si quidem officij nomen est non dignitatis episcopus, & militare uerbum episcopus, hinc dictum, quòd qui se profitetur ducem exercitus, ὑπισκοπεῖν id est: dispicere debet, nequid desit sui uexilli militibus. Vnde & Homerus Hectorem ἐπίσκοπον, Agamemnonem Imperatorem ποιμένα λαῶν appellat, id est, populi pastorem. Laudatur igitur ore Pauli, qui officium egregium

Ephes. 6

Honorificare Euangelium quid sit

Ecclesiastæ munus desiderare non est uitium

1. Tim. 3

gregium desiderat, modo simul & illa curet, quæ requiruntur ad gerendum officium. Horum enim protinus subtexitur catalogus, oportet episcopum irreprehensibilem esse & c. Bonum opus desiderare charitatis est, dignitas comitatur ultro, non affectatur, & ea ipsa quæ contigit, tota uertitur in Christi gloriam. Qui sacerdotium ambit, ut quotannis accipiat quindecim milia, ut equis quadraginta stipatus incedat, ut ciuitates & arces occupet, ut Dux aut Comes appelletur, non desiderat opus, sed opes: sed qui in hoc mortificat carnem suam cum uitijs & concupiscentijs, qui pijs studijs in hoc colligit robur spiritus, qui in hoc instruit pectus suum salutifera doctrina, ut citra reprehensionem annunciet populo ueritatem ac legem Euangelicam, is reuera desiderat opus omnium maximum desideratque gratissimum, sed idem omnium difficillimum. Difficillimum est autem, non ob id tãtum quòd ardua sit philosophia quam docet, quòd populus bellua sit multorum capitum, quòd in omni hominum genere plures mali quàm boni, quòd multi uocati pauci electi: uerumetiam multo magis quòd Ecclesiastæ totum hoc negocium, non armis, non tormentis aut carceribus, sed lingua gerendum sit, non sæuitia sed mansuetudine, non uiolentia sed persuasione, non infligendis malis sed perferendis, non occidendo sed mortem oppetẽdo pro uiribus. Nimirum hæc prouincia sublimem animum, ac pectus eximia quadam philosophia instructum requirit. Hoc uidelicet est illud quod propheta uocat linguam eruditam, beatus Paulus διδακτικὸν εἶναι, id est, ad docendum appositum esse. Ad docendum diuina nemo idoneus est, nisi doctus diuinitus. Sed lugendum est, quod præposterè rebus humanis ac leuioris momenti longè maiorem curam adhibemus, quàm ijs unde pendet hominum æterna felicitas. Quare sæpius queri compellor, quia sine fine modoq; peccatur hoc uitio. Scio dictum à domino, filios huius seculi prudentiores esse in sua generatione q; filios lucis, sed nos Christiani, quibus illuxit sol iustitiæ Christus, quibus effulsit ueritas Euangelica, non sumus filij noctis neq; tenebrarum, sed filij diei: quo turpius est, in nobis inueniri non minus præpostera iudicia. Quis locat arãdum agrum colono, ni prius cognouerit illum ad agricolationem exercitatũ? Quis conducit uinitorem uitis colendæ rudẽ? Quis cõmittit currũ aurigandi imperito? Quis cõmittit equos suos huius artis ignaro? Quid loquor de equis? porcorum gregem non cuiuis committimus, sed fidelem, uigilantem, ac peritum requirimus subulcum. In rebus friuolis tam solicitè deligimus, & domini gregem nullo delectu cuilibet concredimus. Simili socordia fit, quòd maiore delectu plericq; potẽtes eligunt, quibus committãt equos suos alendos, quàm quibus liberos educandos. Principes sæpe negligentiore cura cõmittunt magistratũ quàm aucupiũ. sed quod de delectu dixímus, ad principes, episcopos, ac sacerdotiorum patronos magis pertinet. Verum

Ecclesiastes lingua rem gerit

Deligendus Ecclesiastes

Verum aliorũ in ſuſcipiendis functionibus diuinis præpoſterus eſt pudor. Si quis gladiatori dicat: Eſto nauclerus, Reſpondebit: Qui poſſum? Mare nunq; uidi, non eſt res harenæ meæ. Si quis nauclero dicat: Eſto medicus, cura ciuium morbos: recuſaturus ſit, negans ſibi lectum Hippocratem aut Galenum. Si quis agricolæ dicat: Extrue mihi domũ. Reſponſurus eſt: Ego aratrum ducere didici, non aſciam, ſecurim aut amuſsim. Et tamen ingerũt ſeſe ad ſacerdotium, ad paſtoris dignitatem, qui multo minus idonei ſunt ad prouinciam quam ſuſcipiunt, q; ſubulcus eſt ad regendã nauim, aut calcearius ad dandum pharmacũ. Quis eſt tam impudens, ut pro architecto uelit haberi, qui nunquam celtẽ ſumpſit in manum? Quis audet pictorem profiteri, qui nec colores terere nouit, nec penicillũ ducere? Quis ſibi ſumit citharœdi perſonã, qui muſices planè rudis eſt? Et tamen inueniuntur, qui paſtoris officium ſuſcipiunt, qui ſibi uindicãt epiſcopi munera, nihilo aptiores, quàm ſi ſambucam caloni aptaueris alto, ut inquit ille. Hic uideo quoſdam reſponſuros, qui per alios facit, per ſe facere uidetur: ſic reges nauigãt, ſic diuites ædificant. Fateor, uerum nec illi uocantur naucleri, nec hi architecti: at quidam ſacerdotes quum nihil habeant ſacerdote dignum, tamen hoc titulo ſe iactant, honorem ac cenſum ſacerdotibus debitum exigunt, dignẽs Malachiam admonet his uerbis: Sacerdos qui ignorantiam in cæteris diligentem, in ſcripturis ſanctis obtenderit negligentem, fruſtra iactat dignitatem, cuius opera non exhibet. Sed hiſce temporibus epiſcopi quidam aliquo colore ſunt excuſandi, qua de re paulo poſt nonnihil dicemus: uix tamen inuenio quo colore poſſint excuſari, qui ſacerdotia ſacerdotijs accumulant: item paſtores qui per uicarium redemptorẽ, rurſus uicarius qui per uicarium, uſq; ad tertium aut quartum uicarium præſtat officium ſuum: imò ne præſtat quidem, quoties, ut fere fit, poſtremus uicarius omnium eſt deterrimus. Sed hæc de epiſcopis ac ſacerdotibus uetus querela eſt, quam hic renouare non eſt huius inſtituti, præſertim hiſce temporibus, quibus adeo malis ſacerdotibus nullus habetur honos, ut boni quoq; cõtemnãtur à laicis. Si proficit admonitio, ſatis admoniti ſunt in ſcripturis canonicis, ac ueterum doctorum ſcriptis, in ipſis denicq; pontificum decretis. Illud hodie magis ſuadendum eſt, ut uniuerſus populus uita in melius commutata, precibus aſſiduis à deo flagitet, ut principum & ſacerdotum animos ad ea conuertat, quæ tum Chriſto grata ſint, tum populo ſalutifera. Si populus præbeat ſe docilem, deus non patietur deeſſe doctores. Fit enim frequenter, ut ob duram populi ceruicem, deus pro principe immittat tyrannum, pro epiſcopo hypocritam, per quos flagellentur potius quàm curentur. Sic populo Iſraelitico pro Samuele iudice mitiſsimo flagitanti regem, dedit Saulem tyrannum. Nec improbatur quod in ſacris literis ſub perſona non probata

Vicarij conducti

In caput ſecũdum

Datur ob rebellionẽ populi malus paſtor

Iob. 34

dicitur: Qui regnare facit hypocritã propter peccata populi. Quod hic appellat hypocritam, Zacharias uocauit Idolum & ſtultum paſtorẽ, quem dominus profitetur ſe excitaturum, nimirum ob populi rebellionem. Et iuxta uaticinium Micheæ mittitur à domino ſpiritus mẽdax, qui decipiat Achab regem. Digni ſunt ut per malos afflicti diſcãt ſtultitiam ſuam, qui benemonentibus auſcultare nolunt. Qui ueterũ ſcripta torquẽt in ſacerdotes & epiſcopos, meminiſſe deberent nunc in quibuſdam nationibus aliter eſſe ſtatum eccleſiæ, fortaſſe neceſſarijs de cauſis inductum. Germanorum feritas effecit, ut epiſcopi aduerſus populi rebellionẽ, opibus, armis, arcibus, ac mũdana ditione munirentur, quo multitudo quæ monitis ſalubribus parere nollet, ui metuq; mali coerceretur. Apud Anglos nulla quidem epiſcopis aut abbatibus prophana ditio eſt, ſed tamẽ bona pars opum eſt penes Eccleſiaſticos. Arbitror idem eſſe apud Hiſpanos. Greci ueterem adhuc ſeruant frugalitatem, cuius non obſcura ueſtigia & hodie uidere eſt in Italia, utcunq; iam olim irrupit ambitio ſtrepitusq; prophanæ ditionis, idq; per eos potiſsimum, per quos aliorum cupiditates oportuit corripi. Optandũ quidem eſſet ut omnes epiſcopi, nihil aliud eſſent quàm epiſcopi, ſpiritualibus armis inſtructi, ſpiritualibus diuitijs opulenti, & quo quiſq; eſſet dignitate maior, hoc eſſet à curis mundanis liberior: uiciſſim populus eſſet tractabilis, ac talibus epiſcopis moriger. Verũ Germanorũ epiſcopis par eſt hoc nomine æquiores eſſe, quòd iſtud exemplum non ipſi repererunt, ſed à prioribus uſq; ſeculis traditum acceperunt: adde quòd multorum præſulum ditio tam latè patet, ut ſi quàm maxime forent expediti omnibus mundanis negocijs, non poſſent tamen in omnibus oppidis concionari, quum hodie una ciuitas cõplures requirat Eccleſiaſtas. Quo magis admiror ſi Mediolani, aut Conſtantinopoli non fuit niſi unus epiſcopus ac doctor, illic Ambroſius, hic Chryſoſtomus. Et quemadmodũ expedit ad arcenda ſchiſmata unum eſſe pontificem Romanũ, qui præſideat eccleſijs omnibus: ita eadem ratione expedit, ut multæ ciuitates uni pareant epiſcopo, quem tamen decet eſſe inſtructum ſacris literis, ut & ipſe nonnunq; concionetur, & alios ad ſciſcere ualeat ad hoc munus idoneos. Exemplum excitabit alios, iudicium ſubmouebit inidoneos. Ac mea quidem ſententia, talis epiſcopus maiusq; perq; precium fecerit, ſi ſedulo per ſe ſuosq; aduigilet, ut ſingulis eccleſijs idonei paſtores ac Διδακτικοὶ præficiantur, palàm autẽ inutiles ab eo munere ſubmoueantur, quàm ſi ipſe concionandi negocio totus incumbat. Vtcunq; ſuppetat talium uirorũ copia, illa cõducent plurimum, ſi curet adoleſcentes bonæ ſpei in Academijs publicis erudiendos, & ſi neminem ad presbyterij gradũ admittat, niſi qui de ſe nõ obſcurũ ſpecimen dederit, fore ut aliquã do bonũ Eccleſiaſten poſſit agere. Hic enim fons eſt, unde ſcatet maxima pars calamitatum eccleſiæ. Epiſcopus in omnibus eccleſijs cõcionari nõ poteſt

8. Reg. 22

Epiſcopi Germaniæ

Epiſcoporum præcipuæ partes

reſt,unus tamen poteſt omnibus de fideli paſtore proſpicere: id licet ſubito fortaſſe nō poteſt fieri,tamen ſenſim ac paulatim fieri poterit. Quòd ſi quis contingat epiſcopus,qui magis idoneus ſit ad adminiſtrandū quàm ad docendum, hac cura facile penſarit quod diminutum eſt. Huc autem maiore ſtudio incumbet, ſi reputarit ſummum illum paſtorem ipſi imputaturum, quicquid illi deliquerint, quibus ſuas uices delegauit. Inter omnes igitur curas hanc decet epiſcopis eſſe primam ac præcipuam. Cordati principes nihil diligentius accurāt, quàm ut ſibi parent fidos ac peritos belli duces quibus cōmittant exercitū,quippe perſuaſi,ab his pendere belli fortunam: nec exiſtimant grauem eſſe iacturā, ſi gregarius miles cadat & ſine nomine uulgus,modò ſtrenui duces ſint incolumes:quāto magis aduigilandū,ut grex dominicus idoneos habeat paſtores. non agitur res ludicra, ſed periclitantur tot animarum milia,pro quibus liberandis Chriſtus ſanguinē ſuum fudit,pro quibus uiuificandis ſemet in mortē tradidit: ſed in primis periclitatur ipſe epiſcopus,de ſingulis ouibus domino rationē redditurus. Proinde ſi uſquam ſibi permittat epiſcopus ceſſare, alibi ceſſet potius: ſi delinquere, ubiuis delinquat potius quàm in hoc negocio longè omnium periculoſiſſimo. Nec ſatis ad excuſandum eſt argumenti,ſi dicat epiſcopus,iſthuc uicariis meis & officialibus delegaui, quandoquidem & horum integritas ipſi præſtanda eſt:in quos ſi animaduertit,in peculatu deprehenſos,quanto iuſtius puniendi ſunt,qui hanc rē mala fide geſſerunt. Non ab re fuerit hoc loco referre quid acciderit Dauidi quondam epiſcopo Traiectēſi,ducis Philippi cognomēto Boni filio: Vir erat apprimè doctus,reiq; Theologicæ peritus,quod in nobilibus & illius præſertim ditionis epiſcopis prophana dictione onuſtis perrarū eſt: audierat inter tam multos qui ſacris initiabantur, pauciſſimos eſſe qui literas ſcirent. Viſum eſt rem propius cognoſcere:in aula,in quam admittebantur examinandi,iuſsit ſibi poni cathedram, ipſe ſingulis propoſuit quæſtiones pro gradus quem petebant dignitate, hypodiaconis futuris leuiores, diaconis aliquāto difficiliores, presbyteris theologicas. Queris euentū? Submouit omnes exceptis tribus. Qui his rebus præeſſe ſolent,exiſtimarūt ingens eccleſiæ dedecus fore, ſi pro trecentis tres tantum initiarentur. Epiſcopus,ut erat feruido ingenio,reſpōdit:maius fore dedecus eccleſiæ,ſi in eam pro hominibus admitterentur aſini,& omnibus aſinis ſtolidiores. Inſtabāt ij quibus hinc aliquid emolumēti mētitur,ut moderaretur ſententiam, reputans hoc ſeculum nō gignere Paulos aut Hieronymos,ſed tales recipiendos quales ea ferret ætas. Perſtitit epiſcopus, negans ſe requirere Paulos ac Hieronymos,ſed aſinos pro hominibus non admiſſurū. Hic confugiendū erat ad extremā machinam. Admota eſt. Quæ nā? Si quà cœpiſti,inquiunt,uiſum eſt pertēdere,ſalaria nobis augeas oportet, alioqui ſine his aſinis nō eſt unde uiuamus. Hoc ariete deiectus eſt erectus

Dauid epiſcopus traiectenſis

ille

ille præsulis animus. Atqui hic aries multis modis retundi poterat, Salaria uobis dantur non ad luxum & ambitionem, sed ad sobriam uitam, ad hãc sufficiunt quæ damus. Verum hoc dictũ fortasse retorqueri poterat in episcopum, cui census Ecclesiasticus datur ad mundum uictum, non ad sattarum strepitũ. Generosius igitur erat dicere: si quid usibus uestris deest, aliunde sarcietur, uel de meo censu, modò ne ecclesia talibus ministris contaminetur. Periti belli duces malunt educere mediocrem manũ, sed ad conflictũ idoneam, cũ numerosam inutilium militum turbam. Quid autem refert utrum ecclesia pauciſſimos habeat sacerdotes ad ecclesiasticã functionẽ idoneos, an infinitam inutilium turbam, qui citius onerent ecclesiam cũ sub leuent? Omnes ecclesiæ census desiderant, opus ecclesiasticũ pauci aut nulli desiderant: pasci desiderant non pascere: subtrahe pabulum, & uidebis paucos ambire gradus ecclesiasticos. Quid quòd ecclesia pauciorib⁹ haberet opus, si singuli necessarijs ac proprijs tantum fungerẽtur officijs. Diaconi recitarent sacrã lectionem, presbyteri docerent Euangelium, & administrandis sacramentis adessent episcopis. Nunc ad canendũ consecrantur sacerdotes, quod olim erat laicorum, & ad missandum: utrunc tolerabilius, si hæc tantum intra publica templa consisterent. Nunc in nõnullis regionibus singulæ domus priuatim habẽt sacellum ac sacerdotes: & passim, sicuti creantur à suffragijs episcopi, qui possint à quouis cõduci episcopo, ita consecrantur presbyteri, nullo certo censu, sed qui uel à coriarij cuiuspiam uxore conducantur, ut dominæ in templũ deductæ codicẽ porrigant terflexo genu, & eandem simili ceremonia domũ reducãt. Atc in hũc usum creantur, per saltum ut aiunt, idc ante legitimam ætatem, modò numeretur aliquid. Paulus uult adolescentiores uiduas nubere, nec quaslibet recipi, sed eas modò quæ uerè uiduæ sunt, ne grauetur ecclesia. Quod in muliebribus ministerijs statuit Apostolus, cur non fiat idem in sublimioribus ordinibus, qui magis grauant ecclesiam: ut non recipiantur diaconi nisi qui uerè diaconi sint, hoc est, ecclesiæ ministri, non admittãtur presbyteri, nisi qui uerè presbyteri sint, uita puri, autoritate graues, eruditione salubres. Nunc in nonnullis locis, si cadauer ambit ossi diuitis sit efferendum, quãtam uidemus presbyterorum turbam. Videas sexcentos ad manum esse qui canant lugubria, qui celebrent parentalia, Si prædicandũ Euangelium, quanta eorundem paucitas, ibi uix unum reperias. Qui bellum mouẽt ob negatas decimas, indignè ferentes ac fulmen etiam torquentes in illos qui fraudant ecclesias: quanto iustius in eos cõmouerentur, qui quum luxurientur ecclesiæ stipendijs, grauant ac dedecorant ecclesiam uniuersam, non tantũ apud populum Christianũ, uerumetiã apud illos qui sunt extra ecclesiæ consortiũ. Nam hi ex ministris ecclesiæ uniuersam estimãt ecclesiam. Igitur episcopus qui ex animo fauet ecclesiæ cõmodis, hic in primis deberet uigilare. Quod si fecerit

Turba sacerdotum

1. Tim. 3

si fecerit, facile cõdonabitur quòd ipse nõ docet euangelicã philosophiam, et admittetur illud apud iurecõsultos decantatũ: qui per alium facit, per se fa cere uidetur. Nec absurdũ uidebitur illud Comici senis cõsiliũ, qui quũ uide ret uicinum senem in agro assiduè portãtem aliquid, fodientem, arantem ac sarrientẽ, sic illum admonuit: quod in opere faciũdo operæ cõsumis tuæ, si sumas in illis exercẽdis plus agas. Itidem episcopus cuius latè patet ditio, plus attulerit fructus, si totus in hoc sit, ut idoneos pastores præficiat singu lis ecclesijs, ac præfectos in officio contineat, quàm si ipse unam aut alteram ecclesiam diligenter administraret. Hæc cura non tantũ impendẽda esset oppidis, sed etiam uicis ac monasterijs. Vicorum ac pagorum sacerdotes, arbitror in priscis canonibus appellari Corepiscopos. Nam scribendũ opi nor Chorepiscopos, qd χώρας Græcis interdũ rus aut agrũ declaret. Quo tudior est agricolarum populus, hoc magis eget à quo sale condiatur Euã gelico. Et antiquitus monachi ac sacræ uirgines in templis cõmunibus quo tidie audiebant episcopum docentem. Nunc quoniam domi tenẽtur inclu sæ, curandum esset, ut domi habeant à quibus sacra doctrina doceãtur, exti mulẽtur, consolentur & admoneantur. Vnde alioqui uidemus in monaste rijs etiam bonæ disciplinæ, pro uera pietate tantum superstitionis, pro cha ritate tantum frigoris ac languoris, nisi quod non pascuntur assiduè uerbo dei. Hinc roboratur fides, hinc incalescit charitas, hinc efferuescit uitæ cœle stis desiderium: sine his ciborum delectus, uestis, cantiones, cæteræq; cere monijæ, ad superstitionem tendunt uerius q̃ ad pietatem. Hic quæso tecũ cogites, an cuius humeris tot ciuitatum, tot ecclesiarũ cura incumbit, ocium habeat ad uenatum, aucupium, aleam, operosa conuiuia &c. Hoc quale sit domi quisq; poterit æstimare. Modicæ domus paterfamiliâs, cui sit uxor, liberi aliquot & famuli, quot curis distrahitur ut paucos cõtineat in officio, quũ in hos habeat summũ ius, non imperandi tantum, sed & includendi, et uerberandi, & abdicandi: quum episcopus quatenus est episcopus nullum ius habeat nisi docendi, monendi, obiurgandi, obseruandi, & consolandi. Quod si nũc quoq; singulis ciuitatibus singuli præessent episcopi, tamẽ hoc etiam negocium quàm sit difficile, copiosè pariter & eruditè declarat diuus Chrysostomus in libris quos cõscripsit De sacerdotio. Scripsit ille quidem nondum episcopus, at iam pertractus ad hoc munus, uaticinium suum esse ueriſſimum, ipsa re expertus est. Vtinam autem hodie minor esset prin cipum uiolentia, clericorum rebellio, populi durities, hæreseon tumultus. Quantum igitur negocij credimus esse, cum præter uicos & pagos, uiginti frequentes & amplæ ciuitates uni parent antistiti. Sit hoc leue, unius hume risimponuntur quatuor aut quinq; tales episcopatus cum aliquot abbatijs annexis. Quis non fateatur hanc sarcinam esse maiorẽ humanis uiribus? Atqui hæc quoq; conduplicatur prophanæ ditionis accessione. Cũ primis

Vicani pastores

Virgines inclusæ

Sacerdotiorũ pluralitas

arduum

arduum est præstare bonum regem, multo difficilius est præstare piũ præ
sulem uel uni ciuitati. Quàm igitur grauẽ sarcinã portat, qui tot ciuitatibus,
tot regionibus simul debet & bonum episcopũ, & bonũ principem? Hæc
non ob id mihi commemorantur, ut suggillem nostri temporis episcopos,
sed ut cõmonstrem, quanta ab illis requiratur sobrietas ac uigilantia. Quæ-
dam enim ex his honesto colore possunt excusari. Vt uni Metropolitano
plures ciuitates committerentur, persuasit concordiæ studium ac seditionis
metus: ut adderentur opes ac prophana ditio, compulit gentis feritas. Qua
les & hodie ferũtur Hyberni, & olim fuit Germania ad arma promptior,
quàm ad philosophiam, priusquam Christi iugo ceruicem submitteret, ac
liberalibus disciplinis mitesceret, Atq; utinam nunc nulla extarent ueteris
ferociæ uestigia. Hactenus igitur quod receptum est, & excusari potest, &
ferri debet. Cæterum quòd unus plures ambit episcopatus, unus sacerdos
plura sacerdotia, uix inuenio colorem quo excusem, nisi dixerimus, hoc nõ
ex auaritia, non ambitione, sed ex abundantia quadã charitatis proficisci,
qua desiderant quamplurimis prodesse. Verum hæc quoq; iam & palàm
& cum applausu fiunt. Nec ignoro, quàm uiolenta, quàm tyrannica res sit
mos semel in publicum receptus usum. Proinde quando præstat hæc nunc
ni fatisq; relinquere, saltẽ illud omnibus cordi esse deberet, ut inter propha
nas curas hæc nõ sit in postremis, ut munia quę per se præstare nõ possunt,
idoneis uiris delegent. Verũ in hæc comitia nõ sunt admittẽdi pessimi quo-
Sacerdotia sultores, priuatus affectus & auaritia. Cognatus est qui petit, ἀμοιβαῖος, uin
syncere con- cat propinquitatis affectũ charitas sponsæ Christi. Si princeps obtrudit il-
ferenda lum cui fauet, sit tibi prior summi principis ratio. Deniq; & huc ualeat pote
statis magnitudo, ut irrumpere conantes arceas, ingressos expellas. Hucusq;
leant opes, ut de tuo si necesse fuerit quibusdã ecclesijs prouideas, ut genero
sam indolem præ se ferentes, benignitate prouehas, ut collegia studiorum
in hoc peculiariter instituas, collapsa instaures, in quibus selecta ingenia
formentur, non tantum ad disputandum, sed multo magis ad concionan-
dum. Nunc enim fieri uidemus, ut ex ijs qui in diatribis theologicis diutius
exercitati sunt, quamplurimi prodeant ad disputandũ arguti, ad cõcionan
dum accommodi perquam pauci. Hic mihi succurrit uir omni memoria se
Guilel. Vuara culorum dignus Guilhelmus Vuaramus archiepiscopus Cantuariensis, to
mus tius Angliæ primas, non ille quidem titulo, sed re theologus. erat enim iu-
ris utriusq; doctor, legationibus aliquot feliciter obeũdis inclaruit, & Hen
rico regi eius nominis septimo, summæ prudẽtiæ principi, gratus charusq;
factus est. His gradibus euectus est ad Cantuariensis Ecclesiæ fastigium,
cuius in ea insula prima est dignitas. Huic oneri per se grauissimo additum
est aliud grauius. Coactus est susc ipere Cancellarij munus, quod quidem
apud Anglos planè regium est, atq; huic uni honoris gratia quoties in pu
blicum

blicum procedit, regia corona sceptro regio imposita gestatur. Nam hic est uelut oculus, os, ac dextra regis, supremusq; totius rgeni Britannici iudex. Hanc prouinciam annis compluribus tanta dexteritate gessit, ut diceres illum ei negocio natũ, nulla alia teneri cura. Sed idem in his quæ spectabant ad religionem & ecclesiasticas functiones tam erat uigilans & attentus, ut diceres eum nulla externa cura distringi. Sufficiebat illi tempus ad religiose persoluendum solenne precum pensum, ad sacrificandũ ferè quotidie, ad audiendum præterea duo aut tria sacra, ad cognoscendas causas, ad excipiendas legationes, ad cõsulendum regi si quid in aula grauius extitisset, ad uisendas ecclesias, sicubi natum esset aliquid, quod moderatorem postularet, ad excipiendos conuiuas sæpe ducentos, denicq; lectioni suum dabatur ocium. Ad tam uarias curas uni sufficiebat & animus & tẽpus, cuius nullam portionem dabat uenatui, nullam aleæ, nullã inanibus fabulis, nullam luxui aut uoluptatibus. Pro his omnibus oblectamentis erat illi uel amœna quæpiam lectio, uel cũ erudito uiro colloquium. Quancq; interdum episcopos, duces, & comites haberet cõuiuas, semper tamen prãdium intra spatium hora finiebatur. In splendido apparatu, quem illa dignitas postulabat, dictu incredibile, quàm ipse nihil deliciarum attigerit. Raro gustabat uinum, plerunq; iam tum septuagenarius bibebat pertenuẽ ceruisiã, quam illi biriam uocant, eamq; ipsam perparcè. Porrò quum quàm minimum ciborũ sumeret, tamen comitate uultus ac sermonum festiuitate omne conuiuiũ exhilarabat. Vidisses eandem pransi & impransi sobrietatẽ. A cœnis in totum abstinebat, aut si contigissent familiares amici quorũ de numero nos eramus, accumbebat quidem, sed ita ut penè nihil attingeret ciborum: si tales non dabantur, quod temporis cœnæ dandum erat, id uel precibus, uel lectioni impendebat. Atq; ut ipse leporibus scatebat mire gratis, sed citra morsum atq; ineptiam, ita liberioribus iocis amicorũ delectabatur: à scurrilitate & obtrectatione tam abhorrebat, quàm quisquã ab angui. Sic ille uir eximius sibi faciebat dies abunde longos, quorum breuitatẽ multi causantur. Et tamen isti qui subinde queruntur ad seria negocia sibi deesse ocium, bonam diei partem, interdum & noctis perdunt in rebus non necessarijs. Verum ut eò redeam, cuius gratia interieci hunc fermonẽ: erat illi iuxta morem horum temporum necessum præter familiam, quam alere cogebatur numerosissimam, aulæ regiæ, totius regni negocijs etiam prophanis dare operam, nec ibi moribus hodie receptum est, ut summi præsules cõcionentur: tamen quod in hoc officij genere diminutum erat, abunde pensabat gemina uigilantia, partim prospiciens ne quis inutilis ad dominici gregis curam adhiberetur, partim multos sua liberalitate fouens in literarũ studijs, quos sperabat ad bonam frugem euasuros: in hos erat tam exposita liberalitas, ut moriens nihil omnino reliquerit præsentis pecuniæ, sed æris alieni

nõnihil,tametsi non deerat unde id dissolui posset. Hæc nequaquã loquor ad gratiam,amaui uiuum,nec minus amo mortuum. Quod enim in illo amabam non periit. Si supputẽ,quicquid ille mihi dare paratus erat,immensa fuit eius in me liberalitas:si ad calculum uocemus quod accepi,sanè modicũ est. Vnicum modo sacerdotium in me contulit, imò non dedit sed obtrusit cõstanter recusanti, quod esset eius generis, ut grex pastorem requireret, quẽ ego linguæ ignarus prẽstare non poteram. Id quum uertisset in pensionem,sentiretq; me & eam pecuniolam grauatim accipere, quòd è populo cui nihil prodessem colligeretur,sic me cõsolatus est uir egregriè pius, Quid inquit,magni faceres,si uni agresti popello prædicares? Nũc libris tuis omnes doces pastores fructu longè uberiore,& indignum uidetur,si ad te paulum redeat stipis Ecclesiasticæ? Istã solicitudinem in me recipio. Prouidebo ne quid illi desit ecclesiæ. Idq; fecit. Nam submoto cui resignaram sacerdotium,is erat illi à suffragijs,homo uarijs distractus negocijs,alium præfecit iuuenem rei theologicæ peritum,probatis & integris moribus. R.D. Ioannem Fischerum Roffensem episcopum, quod cũ alijs omnibus officijs præsule dignis, tum præcipuè studio docendi populum uerũ præstaret episcopũ,sic amabat,sic uenerabatur, quasi ille fuisset Metropolitanus,ipse ei suffraganeus. Hoc testimonium defuncto patrono citra adulationis suspitionem præbere licet. Nec ille meis eget laudibus, nec ego ullum adulationis præmium ab eo expecto. Sed hæc ea gratia commemoraui, ut ostẽderem exemplar, quod secuti huius ætatis antistites facile possint pẽsare detrimentum officij, quod uarijs distenti negocijs ad concionandum non habeant uacuum tempus: tum quibus rationibus sibi possint dies reddere longiores,ut ad uarias curas & tempus & animus & ualetudo sufficiat. Agilis & negocios a res est Christiana charitas, ea quem semel occupauit, is dictu mirum,quàm multis,quàm uarijs curis obeundis par esse queat. Vereor enim ne uulgus hominum,qui semper causantur sibi deesse ociũ, si uerè iubeam ducãt rationem diurnarum actionum,comperiant, meliorem ac maiorem temporis partem,uel uoluptatibus ineptis,uel friuolis nugis impensam esse:ad quas quum ampliter suppetat ac superet illis ocium,turpe est in eo officio excusare ocium,cui uel soli cæteris omnibus negocijs excussis, toto pectore uacandum erat. Sed præsto est exemplum,hoc etiã illustrius, D. Gregorius Romanus pontifex,eius nominis primus:qui quũ infirmo esset corpusculo,afflictaq; ualetudine, tamẽ tot munijs obeundis sufficiebat unus, peragebat sacra solemnia, concionabatur apud populũ,interdum in die sæpius,sedebat audiẽdis causis,scholæ literariæ curam gerebat, componebat ritus ac cantiones ecclesiæ,tot uolumina, tot epistolas conscripsit: eruditos catechumenos, eruditos examinat,sacris initiat, initiandos excutit num sint idonei:regum tumultus componit,schisma molientibus obsistit,singulis ecclesijs

Io. Roffensis

Gregorius

clesijs preficit idoneos pastores: nec hoc contentus, in longinquas regiones delegat apostolico spiritu præditos, qui gentes efferas & agrestes cõponãt ad philosophiam euangelicam ac disciplinam ecclesiæ, nihilo segnior interim in priuatis officijs, dũ inuisit ægrotos, dum increpat delinquentes, dum extimulat cessantes, dum cõsolatur afflictos, dum erigit pusillanimes, dum opitulatur oppressis, dum dissidẽtes redigit in cõcordiã, dum adest morientibus. Qui factũ est ut tale corpusculũ tot functionibus administrãdis par esset? Nimirum ignea charitas suppeditabat uires, & tẽpus uerè sumptus, ut quidã dixit, pretiosissimus tanta parsimonia dispensabatur, ut nulla interiret portio. Sic beatus Basilius corpore morbido, sic Chrysostomus, sic D. Augustinus delicata ualetudine iã & senio grauis, tot arduis ecclesiæ negocijs suffecit. Scitè dictũ est à priscis, ingens esse uectigal parsimoniam. Hæc enim facit, ut homini frugi licet modicæ facultates etiã ad liberalitatem sufficiant, quum prodigo nec ad uictum mundiorem sint satis, Ille largitur ex re modica, huic ex amplis facultatibus non suppetit quo placet creditorem. Conuenit autem ut quemadmodũ in rebus humanis nihil est tempore pretiosius, ita nulla res circumspectius dispensetur, quæ nunc à pleriscp̃ sic prodigitur, quasi nihil sit omnino uilius. Vtinam omnes pastores ad hãc imaginẽ sese cõponerent. Scio quod hisce temporibus, quoniã nimium refrixit illa uiuida & operosa charitas, atcp̃ exundauit uoluptatum amor, pro phanæ ditionis ac pecuniæ studium, uariæ sacerdotis functiones in multas distributæ sunt personas, idcp̃ interdũ præposterè, ut quæ summa est delegetur infimo, quæ infima est summo reseruetur, Is in cuius humeros tota domus inclinata recũbit, uenatur, aut belligeratur: ab hoc cõductus aliquis cõsecrat: ordinat. Cõsecrat parietes, uasa, uestes, lapides, & nolas, Parochus cantat & administrat sacramenta. Seorsum cõducitur Ecclesiastes, qui certis diebus & horis unius oppiduli loquatur populo, quũ olim unus his omnibus sufficeret ministerijs, nulla in re uigilantior aut frequentior, quàm in docendo populũ. Væ delicijs nostris, & horum temporũ moribus. Sic quoqp̃ uix paratur, qui tolerabilem præstet Ecclesiasten, quum hæc quota portio sit muneris sacerdotalis. Illud igitur primorũ uotorum erat, ut dominus suo gregi præficiat pastores sui similes, hoc est uerè bonos, quos non pigeat & uitã ouibus suis impendere, qui & ipsi norint uelintcp̃ præstare munus delegatum, & alios ascíscere studeant, qui possint ac uelint curarũ partẽ capessere. Si non datur primus cursus, ad secundarium, ut aiunt, confugiendum est. Quancp̃ hoc ipsum uix quiscp̃ rectè præstiterit, nisi uir sit & prudẽs, ut sciat eligere: & pius, ut cõmodo gregis nihil habeat antiquius: & integer, ut quod rectũ est uelit: & fortis, ut nec fauoribus, nec odijs, nec metu, nec spe rẽ rũ humanarum à recto mẽtis iudicio depelli possit. Audimus quotidianas querimonias deplorãtiũ collapsam Christianã religionẽ, eamcp̃ ditionem

Dispensatio temporis

ὁ ἀνὴρ Θεῖος

Angustia Christianæ ditionis

quæ quondam complexa est uniuersum terrarum orbem, in has angustias esse cótractam. Hoc igitur quibus ex animo dolet, eos decet ardentibus assi duisq; uotis flagitare à Christo, ut operarios dignetur mittere in messem suam, aut ut melius dicam, seminatores mittere in segetem suam. Deum immortalem, quantum in orbe patet agrorum, in quibus aut nondum iactum est semen Euangelicum, aut ita iactum est, ut plus sit zizaniarum quàm tritici. Orbis minima pars est Europa, omniũ florẽtissima pars est Græcia, & Asia minor, in quã magno successu primũ à Iudæa demigrauit Euangeliũ, & hæc ferè tota nónne tenetur à Mahumetanis, & ijs qui Christi nomen habẽt inuisum? Iã in Asia maiore, quæ latissime patet, quid obsecro nostrũ est? quum ipsa Palæstina, unde primo effluxit lux Euangelica, seruiat Allophylis? in Africa uero quid nostrũ est? Nec dubitandum est, quin in tanta uastitate regionũ sint populi rudes ac simplices, qui facile possent ad Christum allici, si mitterentur qui facerent bonam sementem. Quid quòd quotidie regiones hactenus incognitæ reperiuntur, ferũturq; superesse, quò nullus adhuc nostratium peruenit. Omitto nunc infinitam Iudęorum uim nobis admixtam, omitto plurimos qui titulo Christi tegunt Ethnicos, omitto tantas schismaticorum ac hæreticorum phalanges. Quantus in his esset prouentus Christo, si gnaui ac fideles mitterentur operarij? qui iaciant semen bonum, qui reuellant zizaniam, qui plantent plantulas bonas, malas extirpent, qui extruant domũ dei, demoliantur structuras nõ innitẽtes pertæ Christo, denicq; qui metant maturam segetem, sed Christo metãt non sibi, & animas domino colligant, nõ opes sibi. Nuper Aethiopiæ rex, quẽ uulgus appellat Presteian, per oratorẽ suũ submisit se sedi Romanæ, nonnihil expostulans cũ pontifice, quòd ea gens quũ à fide Christi nõ sit aliena, tamdiu fuerit à totius orbis pastore neglecta. Quidã uiri boni, & propagandæ religionis studiosi querũtur, Pilapios Scythię septẽtrionalis populũ mire simplicẽ ac rudẽ, à nescio quibus principibus Christianis teneri ditione, sed ita duro premi iugo humano, ut eis non imponatur suaue iugum Christi, atq; ita spoliari bonis externis, ut non ditentur opibus euangelicis. Pulcherrimum deoq; gratissimũ erat dare potiusquam eripere ijs, quos studemus Christo lucrifacere, ac sic eos in ditionem nostrã recipere, ut gaudeant se subiectos esse principibus, sub quorũ imperio commodius degãt, quàm ante degebãt. Nouimus cicurare bestias feras & horribiles, uel ad uoluptatem uel ad usum uulgarem, & non nouimus mansuefacere homines ut seruiant Christo? Monarchæ alunt, qui doceant elephantos ad saltandum, qui doment leones ad lusum, qui domẽt lynces ac leopardos ad uenatum, & monarcha ecclesiæ non inuenit qui homines alliciat ad amabile Christi seruitium? Scio uix ullã reperiri beluam domitu difficiliorem quàm est lardæus obstinatus, & obduratus hæreticus, quanquã nullum est animal tam immite

Rex Aethiopiæ

Pilapij

immite,quod nō cicuretur beneficentia & ſuauitate: ſed nunc loquor de gē/
tibus quæ uelut oues errant non habentes paſtorē, quia nullus ad eos mit/
titur qui doceat philoſophiam Chriſtianā,& adeo non mittitur, ut, ſi uera
narrant qui luſtrarūt eas regiones, illi ipſi Chriſtiani principes qui gentem
eam occuparunt, obſtent ne quis accedat doctor Euangelicus, ueriti ne ſi
paulo plus ſapiant, excutiant iugum graue quo premuntur. Malunt enim
illi Satrapæ imperare aſinis quàm hominibus. Quid autem dicā de ijs qui
claſſe præteruehuntur ignota littora, & ciuitates nihil hoſtile expectantes
diripiunt ac uaſtāt. Huius generis facinora quo tandem titulo celebrātur?
Victoriæ dicuntur. Atqui tales uictoriæ nec apud Ethnicos laudem mere/
bantur,quum de improuiſo opprimuntur, quibus bellum indictū non eſt.
At fauebant, inquiunt, Turcæ, hæc cauſa demū affertur ſubuerſis oppidis.
Quā excuſationē an ipſi accepturi ſint neſcio, ſi Turca per occaſionē uaſta/
ta ciuitate dicat, fauebat Chriſtianis. Plurimū intereſt inter latrocinium &
bellum Chriſtianum,inter propagantem regnū fidei,& proferentē tyran/
nidem huius mundi,inter quęrentem ſalutē animarū,& inter uenantē præ
dam Mammonæ: E repertis regionibus euehitur aurum & gemmæ, ſed
triumpho dignius erat illuc inuehere Chriſtianam ſapientiam auro precio
ſiorē,ac margaritum euangelicum,quod omnibus diuenditis bene compa/
ratur,apud nos nimium eſt earum rerum quę corrumpūt animos noſtros.
Dominus iubet ſuis rogare dominū meſsis, ut extrudat operarios, quod
meſſis eſſet ampla,operarij pauci. Non minus opus & nunc rogare deū,ut
in tam latè patētes agros eijciat operarios. Sed excuſant omnes,alius aliud.
Atqui Chriſtiana ditio tot habet myriadas Franciſcanorū, in quibus pro/
babile eſt quamplurimos eſſe,qui uerè flagrant igni ſeraphico: nec paucio/
res ſunt myriades Dominicanorū, & in his conſentaneū eſt per multos eſſe
Cherubici ſpiritus. Ex his cohortibus eligantur uiri, mundo uerè mortui,
Chriſto uiui,qui ſyncerè apud barbaras gentes doceant uerbum dei. Excu
ſatur linguæ imperitia. Atqui principes ob humanas legationes inueniūt,
qui uarias linguas perdiſcant,& Themiſtocles Athenienſis uno anno ſic di
dicit ſermonē Perſicum, ut abſq; interprete cum rege loqui poſſet, an idem
non ſtudebimus in tam ſublimi negocio? Inter barbaras & ignotas na/
tiones Apoſtoli inuenerunt uictum & amictum,et deus pollicitus eſt,nihil
defutruum quærentibus regnū dei. Quòd ſi inciderint in gētem tam ingra
tam,ut panem, aquā & tectum pernegēt: ſupereſt optimi Eccleſiaſtæ Pau/
li multo pulcherrimum exemplum,qui ſuis manibus cōſuebat coria, ne cui/
quam eſſet oneroſus. Illis inquam ipſis manibus conſuebat pelles caprarū,
quibus dabat credentibus ſpiritum ſanctum,quibus conſecrabat corpus et
ſanguinem domini. Ne miracula quidem defutura ſunt,ſi res poſtulet, mo
do adſit ſyncera fides cū Seraphica charitate. Aut certè pro miraculis erūt,

animus ab omni rerum humanarum cupiditate liber, perpetua uitæ ſobrie tas, ſtudium gratis benemerendi de omnibus, patientia nullis iniurijs labe factabilis, perpetua ſpiritus alacritas in afflictionibus, modeſtia comis, ni hil præ ſe ferens ſupercilij. Neq; enim Apoſtoli paſſim ædebant miracula, ſed ijs quas dixi rebus longè plures pertraxerũt ad ditionẽ Chriſti q; mira culis. Hæc enim magiæ tribuebãtur à multis, illa declarabant dei ſpiritum agere per homines. Reſtat ultima cauſatio, uitæ periculum. Verum poſtea quam eſt omnibus ſemel moriendũ, quæ mors cõtingere poſſit ſpecioſior, quàm ob Euangelium, aut quæ felicior. Qui petunt Hieroſolymam exul timis mundi regionibus, exponunt ſe uitæ periculo, nec omnes domum re deunt incolumes ex ea peregrinatione, & tamen quotãnis tanta hominum multitudo currit Hieroſolymam, ut uideat loca neſcio quæ, & hic excuſatur uitæ diſcrimen? Videre ruinas Hieroſolymæ quid obſecro magni eſt? ſed ſpiritualem Hieroſolymam ædificare in mentibus hominũ uerè magnum eſt. Quot ſunt milites qui intrepide cõmittunt ſe prælio, uitã habentes ui lem in gratiã hominis principis? Et ſummus ille monarcha, qui pro ſtipen dio pollicetur coronam æternæ gloriæ, non inuenit milites ſimili præditos animo? Quanto optabilius ſic mori, quemadmodum mortuus eſt Paulus, quàm phthiſi exareſcere, podagra multis annis diſcruciari, paralyſi torque ri, calculo toties mori? Iã ut accidat mors, non accidet ante diẽ, quẽ pater ſuis præſtituit. Apoſtoli in tanto mundi fremitu uixerunt, & ad iuſtam ſenectu tem peruenerunt: Non eſt igitur quod mortem metuant protectore Chri ſto, qui non patietur ullum pilũ cadere in terrã, niſi patre uolente. Poſtremo qui conuenit ut qui uitam apoſtolicam profitentur, amore uitæ ab apoſtoli co munere deterreantur. Id enim uel in primis apoſtolicum eſt, Euangelio uitam impendere. Nam opes & Crates Thebanus & Socrates Athenien ſis, & Diogenes Sinopenſis cum alijs pleriſq; cõtempſere, qui nec Chriſti nec Apoſtolos nouerant. Agite igitur uiri fortiſsimi, eximij Chriſtianæ militiæ duces, induite uos galeam ſalutis, loricam pietatis, aſſumite ſcutum fidei, et gladium ſpiritus, quod eſt uerbum dei, ac ſuccincti lumbos baltheo pudicitiæ, calceati pedibus, qui ſunt affectus, tota denicq; panoplia myſtica præparati ad prædicandum euangelium pacis, intrepidis animis ad tam præclarum facinus accingimini, deijcite, iugulate, mactate, nõ homines ſed ignorantiam, impietatem, cęteraq; uitia. Sic enim occidere ſeruare eſt. Non hoc agite, ut ab illis ditiores redeatis domũ, ſed ut illos locupletetis diuitijs ſpiritualibus. Opimã prædam exiſtimate, ſi tot animas à Satanæ tyranni de ereptas redemptori uindicaueritis, ſi illi numeroſam captiuitatem in cœ lum triumphandam adduxeritis. Arduum eſt ad quod adhortamur, ſed idem eſt facinus omnium pulcherrimum atq; optimum. Vtinam domi nus mihi dediſſet talem ſpiritum, ut in tam pio negocio mortem oppetere mererer

Mors ob euangelium

mererer, potius quàm in his cruciatibus lenta morte consumi. Sed ut non
catur ad barbaras nationes, nullus est idoneus Ecclesiastæ officio, qui non
parauerit animum diuitijs, uoluptatibus, ac morte etiã uitaq; superiorem.
Nusquam deest crux uerbum domini syncerè prædicantibus. Sunt hodie *Ecclesiastæ patientia*
magnates quidam Herodi non dissimiles, qui Christũ eiusq; doctrinam
habent ludibrio. Sunt Annas & Caiphas, sunt Scribæ & pharisæi, qui cœ
lum terræ misceant citius quàm patiantur aliquid suæ autoritati quæstuiq;
decedere. Sunt opifices non dissimiles illis, qui apud Ephesios concitarunt *Act. 19*
turbam in Apostolos, quòd horũ prædicatio minueret ipsorum quæstũ.
Nec desunt Iudæ, qui quũ uideantur Christo familiares, cauponãtur illum
ac produnt extinctum cupientibus, Nec desunt in plebe, qui uerso pollice
clament, crucifige, crucifige. Quod dico uerũ esse fatebuntur, qui libertatem
hanc & libertatis comitem crucem sunt experti. Difficillimum igitur eccle-
siastę munus est, sed idem pulcherrimum. Certamen est haud uulgare, sed
insignia prætmia. In principum ludis inueniuntur, qui pileolũ in summa ma
lo suspensum per fumum & ignem ultro petunt, qui ob tauri precium pro-
deunt ad periculosam monomachiam: & Christus agonothetes, qui felici-
ter certantibus perpetuum triumphum promittit in cœlis, non inuenit ge-
nerosos certatores? Atqui agonothetes homo hoc ipsum prę mium, quod
admodum uile proponit, non semper ei decernit qui meruit, sed sæpius in
eum transfert, cui magis fauet. Et ut absit omnis in decernendo corruptela,
qui præmijs propositis inuitat ad certamen, non addit certanti uires: at no-
ster agonothetes, qui prouocat ut uincas, dat etiã robur ut uincas. Nec hic
concertator uictus pro præmio aufert ignominiam, sed sua cuiq; merces
est integra. Siquidem in Euangelio non ille tantum, qui quinq; talenta in *Math. 25*
sortem data conduplicauerat, audit, Euge serue bone et fidelis, uerumetiam
qui duo cõduplicauerat: idem auditurus erat & qui unicum acceperat, nisi
defodisset in terrã, quum se sciret habere dominum, huiusmodi lucrorum
auidissimũ. Vbi sunt igitur qui perfectionẽ apostolicam profitentur? quur
nõ prę stãt animos apostolicos? Quur ex tã multis nullus exoritur, qui Pau
linam affectet gloriam, ut gratis suoq; uictu doceat Euangeliũ? Si præmijs
accendimur ad uirtutem, nihil sunt omnia quæ promittit mundus, prę his
quæ pollicetur Christus. Quisquis uerè credit paratũ tale brauiũ, quisquis *Præmij magni tudo*
anhelat ad illam immarcescibilẽ gloriæ cœlestis coronam, facile cõtemnet
laborem nec diutinum (Momentaneum enim est, quicquid hic geritur) nec
sine temperamento præsenti. Insidiantur mali, sed propugnant boni: dete-
stantur impij, sed bene precantur pij: calumniantur improbi, sed laudant
probi, atq; ea demum uera laus est, quæ à probis uirtuti datur. Contem-
nunt quorum animos occupauit mundus, sed suspiciunt & adorant, qui di
ligunt gloriam domini Iesu. Quanquã hic interim non expedit gloriari ni-

ſi in domino. Pro neglectis autem externis oblectamentis ſatis eſſe debet Eccleſiaſtæ, uel præmij ſecura mens, quaſi iuge conuiuium, uel internũ gaudium ſpiritus, quod Euangelica facta comitatur. Ea nec oculus hominis uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt: ſed arcano mentis ſenſu percipiuntur ab ijs, qui promeruerunt guſtare quàm ſuauis ſit dominus. Qui nihil aliud eſt quàm homo, quantum ſit hoc gaudium, ne cogitationis quidem imaginatione conſequi poteſt. Homine maior ſis oportet, ut intus uideas, intus audias, intus corde percipias. Quam lætitiam, quam exultationem quod tripudium credimus eſſe in pectore fidelis Eccleſiaſtæ, dum reputat, quot animas ipſius miniſterio dominus Satanę tyrannidi ſubtractas ſibi uindicarit? Quanta Pauli gratulatio, quantus triumphus, quoties meminit quàm late propagarit Euangelium, præſertim his locis, in quibus non fuerat ſeminatum? Verum hic non perinde reor Chriſtianis deeſſe robur animi atq; iudicium. Quandoquidem alijs in rebus multos uidemus fortiter contemnere & opes & uoluptates, & his diuerſa mala, uſq; ad uitæ contemptum. Quàm multi ſunt, qui per tot rerum diſcrimina proficiſcũtur Hieroſolymam, domi relictis dulcibus liberis & uxore chariſſima? Quot ſunt non uiri tantum ſed fœminæ quoq;, qui neglecta patria, parentibus, cognatis, ſodalibus, facultatibus cum omnibus uitæ oblectamentis, ſemet abdunt, uelut in perpetuum carcerem, profitẽtes auſterum inſtitutum Brigidenſium aut Cartuſianorum, ſiue ut admiſſorum ſuorum remiſſionem conſequantur, ſiue ut ampliorẽ gloriæ theſaurũ ſibi recondant in cœlis? Eſt monachorum genus, quod pro cilicio ferrea lorica cutẽ nudam terat, quod nudis tibijs ac pedibus incedat, quod frigidam humũ pro culcitra habeat, quod pro uino bibat aquam, pro ciborum delicijs ficcum edat panem. Nec deſunt qui ſponte flagellis corpus ſuum lacerent. Rurſus alij, qui tantum ueſte canabea tecti, nudo capite, nudis pedibus obambulent, nulli culcitræ incubent, nullis pallijs noctu uelentur, ſed eodem cultu quo interdiu incedunt ſolo indormiãt, nec uinum nec ceruiſiam guſtẽt: in cibo nihil attingãt præter panem, holera ac mala cruda. Nam pomũ aſſum illis Paſchales ſunt deliciæ. Nec attingunt pecuniam, nec uſquam domum habent aut monaſterium, nec procuratores unde petant aliquid: ieiunant omnibus diebus quibus indixit eccleſia, & ita ieiunant, non quemadmodum nos ieiunamus diebus quadrageſimę, ſed ut toto die quo indictum eſt ieiunium, nihil neq; cibi neq; potus attingant uſq; ad prandium diei proximi: neq; quicquam unquam remittunt de auſteritate uitæ, ne tum quidem quum uerſantur in regionibus frigidiſsimis. Quum tot homines iſta tam aſpera non recuſent ſuapte ſponte ſuſcipere, ut ſibi Chriſtum demereantur, quur tam pauci capeſſunt Eccleſiaſtæ munus, quo non aliud Chriſto gratius, nec ad abolenda peccata, nec ad coronam inſignem parandã efficacius? Dominus enim

non

nõ promisit hydropotis, aut canabe uestitis, nec impexis, nec hircosis cõsessum super duodecim cathedras, sed Apostolis, ac apostolicas uices gerẽtib. & ijs qui talem prophetã in nomine prophetæ exceperint, prophetæ mercedẽ pollicetur. Si eleemosyna extinguit peccatũ, nulla deo gratior eleemosyna q̃ agere bonũ pastorẽ, Si tolerãtia malorũ meret augmentũ gloriæ, nulli labores deo gratiores quàm qui perferuntur ob Euangelium, qui satis multi sunt tolerandi, etiam si nullos arcessas. Quur obsecro in his quæ sibi præscribũt homines, tam multi fortes reperiũtur: & in eo quò summis præmijs prouocat deus, adeo pauci sunt qui præstent uirũ perfectũ, præsertim quum mundus undiq; plenus sit apostolicæ uitæ & Euangelicæ perfectionis titulo sese uenditantium? Si uerè mortui sunt mundo, in hoc pulcherrimo negocio declarent se uerè mundo mortuos. In urbibus non desunt qui prædicent uerbum domini. Illic sementem facere pulcherrimum est, ubi nemo seminat, in pagis desertis, in regionibus barbaris, ubi seges ampla, nullus agricola. Nec hic deerũt, qui purè uiuentibus ac syncerè docentibus prębeant, si non delicias, certè uictui necessaria. Sobriorum natura paucis contenta est. Quem enim quamuis tenuem agricolam grauet hospes, aqua sim plici, pane cibario, & pro obsonio betis aut rapis cõtentus? Si diues suapte sponte inuitat, eant quidẽ, sed inter appositas delicias proferant sobrietatis exemplum. Si pauper inuitat, & illuc eant pari cum alacritate. Si nullus inuitat, nusquã sese ingerant, sed ieiuni petant alium uicũ. Dominus nõ sinet suos famulos perire fame. Postremò si fames obtenditur, quibus non est phas ferre æs in zona, concessum est panẽ & caseum gestare in sacculo. Nõ hæc est indignitas, sed deo gratissima præconum superbia. Hæc de his qui dicuntur secum nõ circumferre pecuniam. Qui zonas habent, eos decet nõ solũ nõ grauare uel tenues uel parcos, sed de suo quoq; tenuibus impartire. Nam id demum est ueri pastoris, trifariam pascere, sacra doctrina, sancta uita, & subsidio corporali. Scio non esse magnũ si qui seminant sua spiritualia, metãt aliorum carnalia. Scio mercede sua dignum operarium, si aliunde non suppetat: sed ut hanc mercedem largiter à uolẽtibus datã legimus, ita nec à Christo, nec à quoquam Apostolorum exactã legimus, neq; dominus eis quicquã tale mãdauit. Zachæo dixit: Hodie uolo tecũ mancre. Zachæus nõ inuitat ore dominũ, sed dominus audiuit cor illius, & amauit modestiam, qua non ausus est petere, quod ardẽtissime cupiebat. Ibi igitur dominus nõ ingessit sese in hospitiũ, sed uehemẽter amantis pudori succurrit. Iudas accipiebat quę sponte dabantur ab amicis, sed hinc dabatur pauperibus. Verũ hodie, inquiunt, refrixt hominũ liberalitas. nec mirũ posteaquã in Euangelistis & decreuit syncritas, & accreuit luxus. Recipiant illi sese ad pristinã synceritatem, populus facile redibit ad pristinã liberalitatẽ. Agnoscant igitur Ecclesiastæ functionis suæ dignitatem, & cum Paulo studeant honorifi-

Frugalitas apostolica

Nec Christus nec Apostoli leguntur mendicasse Luc. 19

honorificare miniſterium ſuum, non ut ipſi ſibi gloriam pariant apud ho-
mines, ſed ut Chriſtus diteſcat lucro animarum, & in famulorum ſuo-
rum ſanctis moribus glorificetur deus. Orandus autem eſt dominus ut
tales operatios mittat in uineam penè uaſtatam hiſce temporibus. Hæ
partes ſunt omnium communes: ſed à principibus et epiſcopis potiſſimum
pendet multitudinis uel ſalus uel exitium. Principum integritas dabit ut
quàm minimum ſit bellorum, aut latrociniorum, nec patietur ut magnati-
bus liceat quicquid libet, dabit magiſtratus ac iudices incorruptos. Epiſcopi
dabunt clericos uitæ compoſitæ, dabunt Eccleſiaſtas Euangelicis prædi-
tos uirtutibus, dabũt adoleſcentiæ formatores, eruditos iuxta ac pios, qui te-
neris annis inſtillent ſemina Chriſtianæ pietatis. In his perſonis præcipue
ſitum eſt, ut refloreſcat in populo uigor euãgelicus. Pro his igitur in primis
orandum, ut deus impartiat illis ſpiritum principalem, ut ſuum quiſq; glo-
rificet miniſterium. Quemadmodũ autem deus horum miniſterio utitur
ad ſeruandum populũ, ita bonos aut malos principes interdum dat, populi
meritis aut etiam uotis. Ipſe Paulus tam inſignis Apoſtolus frequenter po-
ſtulat diſcipulorum precibus apud deum adiuuari. Fratres, inquit, orate
pro nobis ut ſermo dei currat, & ut liberemur ab importunis & malis homi-
nibus. Quoniam craſſus populus neſcit, quid aut quomodo petẽdum, præ-
ſcribit Apoſtolus quid per illos cupiat à deo flagitari. Nempe id quod eſt
omnium maximum, ut currat Euangelium, hoc eſt, ut celeriter ac late diua-
getur Chriſtiana pietas. Magnis clamoribus flagitamus à deo felicẽ annor
næ prouentũ, ſed maioribus petendum eſſet ut copioſè proueniat ſeges Eu-
uangelica. Vulgus principi optat longæuitatẽ, uictorias ac triumphos, quæ
deus uel nõ rogatus daturus erat, ſi ſic expediret Reip. Rectius eſt monar-
chis ea petere à deo, quæ ſibi poſtulauit ille regũ ſapientiſs. Salomon, & ob
hãc prudentẽ poſtulationẽ collaudatus eſt à domino, & quod nominatim
petijt accepit abundè, opes & gloria cæteraq; cõmoda quæ nõ petiuerat ad
iecta ſunt. Salus populi princeps ſapiẽs, ait ſcriptura. Quin in omni genere
rerũ ſemper quod præcipuũ eſt, in primis orandũ eſt. Qui Rempub. exter-
nam deo precibus ſuis cõmendat, poſtulet principi, throno cœleſti aſſiſten-
tem ſapientiã, iudicium, animi rectitudinẽ, dei timorẽ, Reipub. charitatem,
cæterasq; uirtutes quæ principem reddunt uerè magnũ ac populo ſalutarẽ.
Sed multo inſtantius orandũ eſt, ut dominus det gregis ſui paſtoribus cor
purum ab omnibus terrenis cupiditatibus, animũ ſitientẽ lucrum & honor
rẽ domini Ieſu, ſpiritum aduerſus omnia terriculamẽta intrepidũ, linguam
eruditã, pectus cæleſtis doctrinæ theſauro cõfertum, breuiter ut toti undiq;
myſtico Aaronis ornatu ſint inſtructi, utq; ſub his cæteri prophetæ fideles
inueniantur. Prophetas appello quicunq; è ſcripturarum oraculis domini
uoluntatẽ annunciãt populo, ut uerè poſſint illo prophetarũ uti proœmio,

hęc

hæc dicit Dominus. Nam pseudoprophetæ importunius etiam clamabãt, hæc dicit dominus, quàm ueri prophetæ: & semper fuere numero plures. Quisquis scripturę sensum bona fide interpretatur, iure præfari potest, hęc dicit dominus. Hi præcipui cardines sunt, unde pẽdet status Reipub. Christianæ. Proinde conueniebat ut in uotis hæc principem haberent locum, in delectu primam solicitudinem. Vix ullis uerbis consequi possit aliquis, quantũ ad publicos mores uel corrigendos uel deprauandos momenti adferat princeps. Sed multo plus afferunt ecclesiæ primates, qui & principum doctores sunt, in ijs duntaxat, quæ ad religionem ac pietatem pertinẽt. Cæterum euenit interdum, ut expediat populo ferre principem durum & improbum, quo uidelicet unius sæuitia multos coherceat, & afflictos rebus extremis ad pœnitẽtiam adigat. At pastor impius non potest nisi summo multitudinis malo contingere, & tamen is quoq; nonnunquam datur propter obstinatam populi rebellionem. Hinc illa frequẽs domini indignatio, hinc atroces minæ in malos prophetas, qui prophetiam adferunt de suo corde dicentes hæc dicit dominus, quũ dominus ipsis non sit loquutus. Qui scripturam detorquent ad affectus humanos, quantumuis clament, hæc dicit dominus, mentiuntur: quia titulum quidem habent scripturæ, sed sensum adferunt adulterinum. Hoc genus hominum eo periculosius est, quod humanis cupiditatibus prætexunt autoritatẽ dei, & sub imagine pietatis inuehũt pietatis exitium. Proinde dominus in Euangelio non iubet hos uitari, non iubet occidi, sed ab his cauendũ admonet. Sic admixti sunt ueluti zizania tritico, ut nõ expediat prorsus euelli. Cautio satis est ne quẽ fallant. Prosunt enim & illi per occasionem, dum electos in fide confirmant, dum pios ad scripturarũ cognitionẽ acuunt. Si non esset ignis, nõ enitesceret aurũ. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio afflictionis. At quum in publicis ac priuatis functionibus magna in deligẽdo adhibẽda est sollicitudo, tum uero multo maxima in seligendis qui populum doceant. Ab his commotis, ut dictũ est, oportet procul abigi cunctos affectus humanos, quibus excæcatur animi iudicium. Per hos enim fit, ut aut nullum sit iudicium, aut præposterum. Sæpius enim inculcandum est, quod nunquam oportet obliuisci. An non præposterum est, explorare fidem ac peritiam eius cui desti nasti boues aut equos tuos cõmittere, & nihil habere pensi cui committas animas hominum pro quibus mortuus est Christus? Submoues colonũ negligenter aut imperitè colentem arua tua, & non submoues pastorem, malum semen iacientem in bonam domini segetem? An nõ præposterum est, in nauigatione non cuiuis committere remos, non quemlibet admouere clauo, sed eum qui gubernandi sit peritus, & ecclesiæ curam nullo delectu cuiuis committere? Si quis ibi dicat, hic assideat gubernaculo, bene natus est, prædiues est, & habet quod det, & dat liberaliter, gratiosus est

Ezech. 13

apud

apud principem, denicq; tibi cognatione propinquus est, & amicus, nónne protinus reclamares, quid mea refert qualis sit in cæteris, hæc tempestas peritum ac strenuum nauclerum requirit, alioqui periclitantur omnes: Et ista nulli ueniunt in mentem, ubi longe grauius est periculum? In naufragio periclitantur merces, periclitantur corpora, quanquam fracta naue, multi enatant incolumes, & ipsum mare multas merces in littus ejicit: in hoc naufragio in extremum periculum ueniunt animæ, merx Christo charissima. Hæc igitur cura potissimum ad monarchas, summos pontifices, episcopos, & canonicorum collegia pertinet, aut si qui sunt alij, quibus est commissa cura conferendi præfecturas Ecclesiasticas, quando ius eligendi præsulem, iam olim abrogatum est populo. Non improbo quòd abrogatum est, persuasit præsens temporum status, modo hi ad quos deuoluta est eligendi potestas, in delectu corde syncero spectent dominici gregis utilitatem. In nonnullis enim regionibus sola principis uoluntas creat episcopos aut abbates. Nec perinde refert à quibus creentur, atq; quo iudicio, qua syncerítate creẽtur. Multi reges existimãt se magno beneficio demeruisse deos si missas aliquot fundarint: si monasterium nouum exstruxerint. Non intelligunt melius, esse pium opus quod faciunt, si recta mens est: at mea sententia nõ minore merito sibi deum deuincirent, si in deligendis ecclesiæ præfectis & animarum & iudicium adhibeant Christianum, sicq; his rectè fungentibus officio suo, & debitum impendant honorem, & obedientiam præstent, quo facilius & populus illis obtemperet. Operępreciũ est autem, ut delegans pariter ac suscipiẽs intelligat muneris dignitatem, difficultatem ac periculum. Qui digno commisit sacerdotium, sibi gratuletur, suoq; cum animo gaudeat, tanquam ardua magnificaq; re feliciter peracta: cui demandata est prouincia, secum reputet, quàm magnificam receperit functionem, quàm sublimem & excellentem, sed simul quàm arduam ac difficilẽ. Expendat quàm ampla præmia parata sint ei qui in administratione domino, cuius uices gerit, fidem & operam suam approbarit. Rursus quàm graue iudicium, quàm atrox pœna maneat illos, qui potestatem Ecclesiasticam uertunt in tyrannidem: qui neglecto lucro domini suum uenantur compendium. Quicquid autem hic dictum est de episcopis, nam hi ueri primiq; pastores sunt omnium: idem in eos competit, qui nunc parochi dicuntur: hinc ducta uoce, quòd curam susceperint præbendi laicis spiritualem alimoniam. Nec ideo negligentius agant, quòd exigui gregis, aut rusticani: aut muliebris curam susceperint. Magnum est etiam pusilli pecoris esse bonum pastorem. Alijs fortasse titulis, mitris, pedis, ac palijs magis sunt episcopi, sed ita demũ præcellunt, si quod externo cultu profitentur, re ipsa præstent. At nõ est eadem dignitas, fateor, apud homines, apud deum maior est dignitas eius qui quãuis pusillum & humilem gregẽ bona fide curat, q; qui gemmatis coronis, qui

Exigui gregis bonus pastor

nis,qui pedis aureis,pallijs gemmatis,reliquóque ſtrepitu ſeſe uenditant oculis hominum. Audi igitur paſtor exigui ruſticanicꝫ pagi, audi Prior aut abbas unius monaſterioli gubernator, audi pater cui paucarum uirginum incluſarum cura obuenit, agnoſce dignitatem tuã,nõ ut intumeſcas,ſed ne muneris tui gloriam,rerum humiliorum admixtu contamines. Non refert cꝫ numeroſus aut ſplendidus grex tibi obuenerit,ſed illud refert,ut pro ſorte credita domino fœneratori lucrum adferas. Nec tam ſpectato quid commiſſum ſit, cꝫ quis commiſerit. Illius eſt æſtimare quod concredidit. Amplius præmium ferent,qui numeroſo gregi bene præfuerint, ſed neminem ſuę mercedis pœnitere debet,qui uitã æternã lucrifecerit. Audi igitur dignitatem,ne te abijcias:uerum idem audi difficultatẽ & periculũ, nõ ut deſpondeas animum, ſed ut attentius aduigiles. Eximiæ cuiuſdã philoſophiæ eſt, nec dignitate muneris attolli,nec difficultate deijci. Si titillat honos, cogita te nihil aliud eſſe quàm diſpenſatorẽ: ſi terret difficultas,cogita etiamnũ uiuere ſummum illum paſtorem, qui non deeſt gregi ſuo uſcꝫ ad cõſumationem ſeculi:cuius fiducia Paulus alioqui demiſſus,gloriatur ſeſe poſſe omnia Poſtremo magni cuiuſdã animi & illud eſt, è puſillo grege facere magnũ, ex humili præclarum: iſtud ſiquidem eſt honorificare miniſterium tuum. Nemo rex ſibi uidetur humilis, & ſi minus latè patẽtem ditionem ſortitus eſt,hoc ipſo magnus eſt, quòd Spartam quæ cõtigit regaliter adminiſtrat. Mirificus quidem ſplendor eſt regiæ ſublimitatis,quæ uoce diuinum quid dam & homine maius ſignificante dicitur maieſtas. Eam quocunqꝫ modo uiolaſſe capitale eſt. Nihil hinc diminuo. Iubet Apoſtolus regibus deferri debitum honorem tanquã præcellentibus. Cæterum ſi res ipſas iuſta penſemus trutina, nullus eſt rex tam magnificus,quatenus rex eſt,quin ſit infra dignitatem, non dicam epiſcopi, ſed uicani paſtoris quatenus paſtor eſt. Quod ſi paradoxõ uidetur,in promptu eſt probatio,ſi utriuſcꝫ functionis materiam & ſcopum conſideres. Quid ſpectat regum cura? Vt legibus cohercantur ſceleroſi,cæteris liceat tranquillam agere uitam: hoc eſt,ut facultates & corpora ciuium ſint in tuto. At quanto ſublimior paſtoris Euangelici ſcopus,qui hoc agit ut in ſingulorum animis ſit tranquillitas, conſopitis aut refrenatis huius mundi cupiditatibus. Rex procurat ut pax ſit cum finitimis: ſacerdos præſtat ut cuicꝫ pax ſit cum deo, cui quiſquis reconciliatus eſt,et ſecum ipſe pacem habet,necꝫ cuiquã meditatur malum. Rex agit ut à latronibus in tuto ſint mœnia, domus,agri cũ pecoribus, Audis humilem materiam regiæ functionis. Quid Eccleſiaſtes? Vt à ſatanæ incurſu tuta ſint bona mẽtium,fides,charitas,ſobrietas,pudicitia,quę ſeruata felices reddũt, amiſſa miſeros. Regia liberalitas quid donat? Stipẽdia,cenſus,titulos honorificos,fluxa omnia,& fortunę ludibrio expoſita. Quid Eccleſiaſtes? Per eccleſiæ ſacramenta ſubminiſtrat cœleſtem gratiam per baptiſmũ ex filijs

Eccleſiaſtæ et regis comparatio

gehennę facit hæredes regni cœlestis: per sacram unctionem, addit animo robur aduersus uim dæmonum: per sacram Eucharistiam & homines inter sese, & eosdem concordia conglutinans deo copulat, ut iam unum cum illo fiant: per pœnitētiæ sacramentū è mortuis reddit uiuos, è seruis liberos. Denicp è penu scripturarum quotidie depromit escas doctrinæ salutaris, quibus saginantur & uegetantur animæ, profert uinum spirituale quod uerè exhilarat cor, profert medicinā, qua sanantur morbi mentiū uerè letales, profert antidota aduersus uetusti serpentis uenenum efficacia. In summa, terrenum ac temporariū est quicquid propriè cadit sub curā regiam: at diuinum est, cœleste est, æternum est, quod tractat sacerdos. Proinde quantum est interuallum inter cœlum & terram, inter corpus & animū, inter temporaria & æterna, tantum interest inter regium munus et pastorale. In hac æstimatione nolim spectes quid homo deferat homini, sed quid ipsa functio nis natura promereatur. Scio pluris fieri sceptrū regiū cp Episcopi pedum, coronā cp mitrā. Quanquā quod hodie uidemus ferè pastores haberi uulgò contemptui, si uerum fateri uelimus, maxima ex parte fit ipsorū uitio. Ex ueterū monumentis liquet, olim episcopos non tantū apud plebem, uerum etiam apud monarchas summo in precio fuisse, ac tantum non adorari solitos. Testātur hoc manuum, genuum, ac uestium oscula. Nam pedum apud ueteres scriptores nō memini legere, licet euangelica peccatrix fixerit oscula pedibus Iesu, & post resurrectionem piæ mulieres tenuerint pedes redíuiui. Non erat illud honoris officium, sed ardentissimæ charitatis affectus. Tametsi dominus nullo non maior est honore. Declarat hoc Theodosius senior, quum Ambrosio à templo excludenti paruit, in pœnitentium locum abire iussus obediuit, deposita regia maiestate publicitus solo procubuit, squalidus lachrymis ueniam petijt, satisfactionis leges præscribenti non est reluctatus, denicp è cancellis excedere iussus morem gessit, modestè sese excusans. Sed unde tanta unius urbis episcopo autoritas? Quia uerus erat episcopus, nec illa seueritas ullum fastum aut arrogantiam præ se ferebat, sed autoritatē sacerdote dignā, adeò ut Imperator non crubuerit hoc apud alios testari, se nō reperisse nisi unum episcopum Ambrosium, à quo didicisset quantum esset discriminis inter Imperatorem & sacerdotem. Qui dictabat orbi leges, à sacerdote legem accepit, ne ullum Cæsaris ædictum ualeret, ante diem tricesimum. Ea lex profuit Antiochenis grauiora ausis, quàm ausi fuerant Thessalonicenses. Nec Theodosius tantum, sed alij quocp cōplures monarchæ regale sceptrū sacerdotis autoritati submiserunt. Quid ita? Quoniā uidebāt in illis relucentes episcopo dignas uirtutes. Habet enim eximia uirtus uim admirabilem rapiendi mentes hominū in amorem & admirationem sui. Hac diuus Basilius Modestum Cæsaris præfectū impune cōtempsit, nec impune tantū, sed hominem ferocē ra-

puit

puit in ādmirationē Christianæ fortitudinis: hac Eusebiū Ponti præfectū ira tumidū deiecit, ac mox deiecto est opitulatus: hac Impetatorē Valentē catholicis infensum, & Arianis fauentē, quū esset ingressus ecclesiā, ipsa rerū specie, uultus cōstantia, & oris dignitate primū in stuporē adegit: mox sapienti colloquio à concepta crudelitate deterruit, atq; etiam ab Ariana factione in quā demēti studio deperibat, reuocarat, nisi post, quod episcopi persuaserat autoritas, aliorū pertinax subuertisset improbitas. Iulianū impiū ac subuertēdæ religioni Christianę natum, adeo cōmouit Christianorū quos securi percuti iusserat, intrepida cōstantia, ut ædictū crudele reuocarit. Quid quòd Allebichus, Cæsareæ aulę magister, Macedonij monachi uiri monti colę simplicis & omniū literarum rudis sanctimoniæ tantū tribuit, ut liberime monentē audierit, atq; omissis sæuitiæ mandatis Cæsarē in diuersam sententiā pertraxerit. Quod splendidus ac facūdus legatus nō impetrasset, impetrauit, aut imperauit uerius, despicabilis seniculus, idiota, rusticanus, ac pannis uilissimis obsitus. Quid Allebichū, quid Cæsarē cōmouit? Syncera ueritas, omnisq; fuci nescia pietas. Eā si præstarēt hodie sacerdotes, & præstarēt cōstanter absq; fuco, nondū usq; adeo degenerarunt ingenia mortalium, ut egregiæ pietati non sint habituri honorē. Iam si iuxta Gręcorū prouerbiū, quo quicq; difficilius est, hoc est pulchrius, uide quāto procliuius sit, bonum regem quàm bonum episcopum agere. Rex quibus persuadere non potest, eos nutu supplicijsq; compellit ad officium. Habet armatum satellitium, habet legiones, habet carceres, culeos, gladios, & mortis sexcentas formas, potest metu quē uelit occidere. Sed multo facilius est ui cogere, quàm oratione persuadere: procliuius est interficere corpus, q̄ animum ad bonā frugem cōuertere. Et tamē hoc ipsum quod per se difficillimū est, lingua potissimum gerit Ecclesiastes, pro armis habet sacrā doctrinā, lachrymas, preces, ac uitā iuculpatā. Quemadmodū docet Esaias: Et percutiet terram uirga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium, & erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. Hæc sunt arma iustitię, quibus à dextris pariter ac sinistris cōmunitus Ecclesiastes res tam arduas gerit, ducens magis q̄ cōpellēs. Corpora cogi possunt, animi, quoniā cogi nō possunt, flectēdi sunt. Quātū putas hic sudoris exhaurien dum esse sacerdoti, ut non uno sed pluribus morbis laborāti, uerbo medeatur, ut labantem fulciat, ut exanimem, ac sensu quoq; mali carentē, in uitam reuocet. Rex dato auro facile quem uult reddit diuitem. Cæterum auaro persuadere contemptum auri, rapinis assueto persuadere benignitatem in pauperes, deniq; efficere suadēdo, ut qui prius nō tam possidebat opes, q̄ ab illis possidebatur, spontanea liberalitate paupereſcat, quo spiritualibus bonis fiat locuples, id demū plurimi diutiniq; laboris. Rex furē innectit laqueo, animi uicium non adimit: latronem erigit in rotā, rapiendi morbū nō

Regem agere facilius est quàm agere episcopum

Esa. 11.

ſanat,punit adulterium & inceſtum,non inſerit caſtitatis amorẽ. Sacerdoti nõ eſt ius occidendi, ſed agit ut animos iamdudũ uitijs inſepultos, nõ quadriduanos, ſed quadragenarios interdum ac ſexagenarios efficaci uoce ad uitã reuocet:cui ſæpe cũ aſpidibus res eſt obturantibus aures ſuas: auerſantur docentẽ,non ferunt monentem,minantur increpanti. Hic ſapiens incãtator efficacibus incãtamẽtis utatur oportet,ut ex aſpide faciat agnũ. Quòd ſi quis exaggeret principũ dignitatem,quam ego certè non attenuo,is cogitet, quod ſacerdos etiã monarcharũ & pater eſt & altor & doctor & cẽſor: per hunc illi Chriſtiani ſunt, per hunc imbuti ſunt eccleſiæ ſacramentis, per hunc didicerunt legem domini ac uiam ſalutis,per hunc reuocantur ab errore,ſi quando tendunt ad inconſulta conſilia. Idq; oportere fieri uetuſtę quoq; legis exẽplis demõſtratũ eſt. Siquidẽ IIII Regnorũ XXII. Helchias pontifex per Saphan ſcribã mittit Ioſiæ regi librũ : qui corã eo recitatus admonuit quid eſſet præteritum. Rurſus Paralipomenon XXIII Ioiada pontifex in templo regi ungendo tradit librum legis. Fit idem quod paulo ante commemoraui, II. Paralipomenon XXIIII. Si rex Chriſtianus non eſt, nihil qui iuxta leges diuinas regnum adminiſtrat,ſacerdos eſt,qui tradit,recitat, et exponit uolumen. Si unctio facit regẽ,ſacerdos eſt,qui eam adminiſtrat. Quod ſi ſummæ dignitatis habentur, qui regi miniſtrant externã unctionem,quanto ſublimius eſt, mentes principum impertire unctione ſpiritus? Vter igitur præſtãtior,qui gignit,an qui gignitur,qui alit,an qui alitur,præceptor an diſcipulus,qui corripit, an qui corripitur, qui cutem ungit an qui mentem? Rex honorem debet ijs, à quibus iuxta corpus natus eſt huic mundo:at quanto plus honoris debet, per quem ſpiritu deo ac cœlo renatus eſt? Quod princeps iuxta meliorem ſui partem habet optimum,hoc debet ſacerdoti, & huic iuxta nobiliorem ſui portionem ſubiectus eſt. Quid quòd hoc ipſum regnum quod ſortitus eſt, quomodo rectè adminiſtret diſcit à ſacerdote, ſicut modo dictum eſt. Vel hinc collige quàm difficile ſit Eccleſiaſtę munus qui non populo tantum,ſed & monarchis debet consilium, doctrinam & correptionem. Eſt enim, ut apoſtolus loquitur, ſapientibus & inſipientibus debitor, imò pueris & puellis, iuuenibus & iuuenculis,uiris ac matronis,ſenibus & anniculis, magiſtratibus & negociatoribus, nautis & calcearijs,militibus & agricolis, poſtremò lenonibus ac proſtibulis,imis ac ſummis debitor eſt. Qui paſtor eſt ouium,unum modo genus animantis curat,cuius ingenium noſſe non ita difficile eſt. Bubulcus facile diſcit armenti ſui ingenium,quemadmodũ & ſubulcus et opilio. Qui curant elephantos,nõ magno negocio diſcunt unius animãtis naturã. Sed in hocgrege tot ſunt animaliũ ſpecies,tot mixturę ut uix Africa gignat plures. Omniũ aũt naturã deprehẽdere,& cuicq; quod eſt accõmodũ adhibere,nõ mediocris eſt negocij, præſertim quum nullũ ſit animal homine uafrius ac uerſatilius

Difficultas

uersatilius: habet cor specubus inuolutum ac sinuosum, et polypi seu chamę leontis in morem in omnem se uertit colorem, ipso etiã Proteo mutabilior. Tauri colore rubro efferãtur, elephanti albo, tigres strepitu tympanorũ agũtur in rabiẽ, leones irritãtur si quis ipsos limis intueatur oculis, equi feroci entes popysmo mitescũt. Hæc in singulis obseruare non est admodũ difficile, quæ suo cuicę generi sint cõmunia: at in uno homine reperies quicquid est in omnibus animantiũ generibus, addas licet & Libyæ monstra. Quid quòd ursi septis, leones cancellis includũtur, & quæ prona sunt ad lædendũ ui cohercentur: pastor hic noster tantũ habet persuadendi potestatẽ. Verũ ad principes redeo, quorũ aures plerunqę tenerę sunt, blandimẽtis assuetæ, ne dicam adulationibus corruptæ, liberi monitoris impatiẽtes, animi indulgentia fortunę tumidi, delicijs elumbes. An igitur mediocris artificij credis, eiusmodi tractare ingenia, & quæ cogere non possis, persuadendo sub iugum Christi mittere? Nõ cuiuis liberum est, equo generoso ac natura feroci admouere manum: sed multo maioris est artificij, sic docere principem ut persuadeas optima, sic admonere ut obtemperet, sic increpare ut non excãdescens ira sese uertat ad deteriora: denicę sic in publico notare uitia principum, ut populum non irrites ad seditionem ac rebellionem. Eximiam quãdam laudem olim promeruerunt, qui mundo cum omnibus suis pompis ac uoluptatibus contempto, procul recesserunt in horridas solitudines, in feratum lustris aut in speluncis asperam agebant uitam, ab omnium hominũ commercio semoti, sibi duriora imperantes quàm patiuntur, qui in desertas deportantur insulas. At iudice Chrysostomo rem præstat ut multo difficiliorem, ita multo sanctiorem, qui populo bonũ præbet pastorẽ. Monachũ à multis uitiorum irritamentis ac tẽtationibus tutũ reddit ipsa solitudo, nec ita magnum est unius animalis curam agere, quanquã & hoc magnum est: cæterum pastor dum unus uigilat omnibus, dum gregem curat ex tot animantium generibus conflatum, dum cum probis pariter & improbis habere commercium cogitur, dum adesse conuiuijs, dum quotidie uidere quę non licet concupiscere, dum aliorum contumelijs impetitur, aliorum assentationibus delinitur, aliorum criminationibus incessitur, aliorum minis territatur, aliorum largitione solicitatur, dum uiolentiæ principum obsecũdat, breuiter dum totundicę machinis quatitur, nisi animum habeat adamantinũ, multa eruditione, multa philosophia, multis arcani spiritus charismatibus undicę communitum, qui quæso posset subsistere? Itacę quũ sacerdos tam grauem sarcinam humeris sustineat, quũ tam præclarũ gerat munus, quãta est quorundã populorũ ingratitudo, qui eũ per quẽ sunt Christiani, quẽ habent pietatis magistrũ, cuius interuentu deo reconciliantur, cõtumeliæ gratia plebanũ appellãt? Quantum absunt à uero iudicio principes, qui episcopis contemptim pro famulis abutũtur? Rursus cę dignitatẽ suã ignorant

Ecclesiastes bonus excellit Anachoritam

Ingratitudo populi erga Ecclesiastas

rant episcopi, dum mirificam quandã felicitatẽ arbitrantur, si possint esse regum mãcipia, quorum esse deberent doctores ac moderatores. Denicꝙ quantus habet error monachos quantumuis rigidos, qui suum institutum episcoporum ac pastorum ordini præferunt. Vnius oppiduli, unius uici pastor, qui rectè suo fungitur munere, multis Cartusianis, Brigittanis antefe-

Anachoritis præstantior

rendus est. Nemo rapiat hæc in contemptum monachorũ, non est cõtumelia posthaberi melioribus, sed arrogantia quum sis inferior, æquari uelle præstãtioribus. Quanquã quod honoris populus debet parocho, hoc monachorum greges debent præpositis suis. Nec oportet inter eiusdem corporis membra fastum esse aut supercilium. Suum quisꝙ donum habet ab eodem spiritu, idꝙ in cõmunem utilitatẽ: ob uitãdam tamẽ seditionem inter membra corporis oportet ordinem esse, dominatum, ambitum, ferociam,

Honos non affectandus

& hinc nascentem seditionem procul abesse decet. Qui maior est, honore præueniat inferiorem: qui minor est, reuerenter agnoscat superiorẽ. Siquidem iuxta Christi doctrinam in Ecclesiastica hierarchia, qui dignitate primus est, is maximè minister est omnium. Qui quo semet inferius demittet amore Christi studioꝙ iuuandi proximum, hoc reuera maior est: & quoi bi minus usurpat honoris, hoc illi plus debetur honoris. Ille certè mos probandus nõ est, quem apud Italos uidimus: priuatus monachus, nullius precij necꝙ doctrinæ, in conuiuio non inuitatus primum occupat locũ, etiam cum elogio ciuili, Boni consuletis, scitis hunc esse locum meum, ostendens uestem. Quid, an ideo geris amictũ uilem, ut pluris fias? Rursus nec ille mos probandus, quẽ in quibusdam potentium familijs uidemus: sacerdos mantili iniecto humeris cherniba sustinet, & pransuris infundit aquam, totoꝙ conuiuio stans aperto capite ministrat laicis accumbentibus. Sed ut ad hunc modum euiluerint sacerdotes, ipsi magna ex parte sunt in causa, qui dum se præbent laicis quàm sacerdotibus similiores, à laicis contemnuntur, iuxta illud Osee: Quia scientiã repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Est autem non uulgaris prudentiæ, sic esse mansuetum erga omnes, ut tamẽ autoritatem officij tuearis: sic esse familiarem, modestum & comem erga subditos, ut familiaritas ac lenitas non pariat cõtemptum. Monendus est igitur sacerdos ut susceptæ personæ decorum seruet. Monendus est populus, ut meminerit quid illis debeat quibus animarum cura cõmissa est, non respiciat quanti precij sit Cõradus aut Galterus, sed quã sustineat functionẽ, cuiusꝙ uices gerat. Christo defertur nõ homini, quicquid honoris homini Christi respectu impenditur. Sed audio reclamãtes, nõ rectè gerũt uices Christi. Isthuc homini iudicare difficillimũ est, & ut liqueat, tamẽ ob publicã trãquillitatẽ ipsi muneri debetur aliquid honoris: quandoquidẽ Apostolus præcipit præpositis etiã idololatris suũ honorẽ persolui, donec ipse dominus euidẽs signũ dederit, eos esse submouendos

Osee 4

dos. Quod signum nō semper datur miraculo per bonos, frequenter etiam per malos, quemadmodū per Titū aboleuit Iudæorum sacrificia, funditus destructo templo, & abductis monumētis quibus illorū nitebatur religio. Iactabant tabulas Mosi, arcā sacrā, uirgā Aaron, & huius generis alia quæ dā. Itidem per Gottos, aliasq; barbaras nationes declarauit abrogandum Romanis imperiū: quod tamen initio per occasionē seruiuit euangelio, sed post expediebat tolli, quòd alioqui non poterant funditus extirpari ueteris paganitatis reliquiæ. Verū his quæ transuersum sese ingerūt omissis, ad explicandā Ecclesiastici muneris dignitatem nostra sese referat oratio. Ad numinis autoritatem proxime accedit prophetarū sublimitas, quos deus suo peculiari dignatus est alloquio, & per quos interpretes suam inscrutabilem uoluntatem mortalibus referari uoluit. Est autem, ut antè dicere cœpimus, duplex prophetiæ genus: alterum quod aperit præterita, aut prædicit euentura: alterum quod explicat arcana præsentia, aut citra temporis discrimen occulta pandit. In Euangelio Ioannis audit dominus, Propheta es tu: quòd mulierculæ Samaritanæ sua prodidisset arcana. Hoc uero nomine Iudæi non dignabantur quenquam, nisi in quo relucerent uirtutes humana cōditione maiores: ita tum temporis qui de Christo præclarissimè sentiebant, prophetico nomine illum decorabāt. Quin ipse dominus uolens Iudæorū animis, qui de Ioanne Baptista magnificè sentiebant, inserere eximiā quandam & homine maiorem opinionem, pronunciauit illum esse plusquam prophetam. Quòd si dij uocati sunt ad quos sermo dei factus est, nimirum prophetæ, quanta laus est, dici plusquam prophetā. Quanq; infinitis partibus hoc quoq; maior erat, qui minor erat in regno cælorum: quippe qui prophetarum omnium gloriam suo splendore obscurauit, tametsi sic obscurari illustrari est. Sed quemadmodum post hunc cœlestem prophetā miraculorum uis non nisi ad tempus floruit, ita ueteris prophetiæ genus paulatim ad Euangelij lucem non sublatum est, sed refrixit, aut ut rectius loquar, in aliud genus sublimius mutatum est. Olim currebatur ad oraculum & Ephod requirebatur signum: nūc scripturæ sunt pro oraculis, fides pro miraculis. Monet hoc Esaias VIII. Ad legem, inquit, magis & ad testimoniū. Si credimus scripturis rectè intellectis, quid opus est miraculis? Vt aūt scripturas intelligamus præstāt Noui testamenti prophetę, qui scripturarū mysteria iuxta sensum spiritualē eruūt, proferētes de thesauris suis noua et uetera; docti spiritualib⁹ spiritualia cōparare. Quid em̄ prodest Iudęis q; suos prophetas tenēt memoriter? Istis prophetis alijs prophetis opus est, alioqui de Iudęis uerè dici potest, q̄d de philosophis mūdi scribit D. Paulus: q; quū se profiterētur sapiētes, stulti facti sunt, & euanuerūt in cogitationib. suis. Stultiores facti sunt Iudęi, qui quū de Christo tot figuras, tot prophetias q̄tidie legāt, tamen non solum nō agnoscunt illis designatū, sed implacabili etiam

Et malo sacerdoti debetur honos

Dignitas

Prophetarum genera

Miracula

odio persequuntur. Quid in causa? Quia deest illis nouũ hoc & sublimius prophetiæ genus, quod mysticũ scripturæ sensum aperiat. In hoc prophetiæ genere principatum tenuit Christus, post hunc Apostoli Christi spiritu afflati, & in his præcipuè beatus Paulus, dein cæteri doctores ecclesiæ. Iam quũ in confesso sit, spiritũ sanctum post dominum in cœlos receptum, largius ac latius effudisse sua dona, quàm fecerat in ueteri testamento: Paulus tamẽ inter omnia dona spiritus primã laudẽ tribuit prophetiæ, quę nisi adsit, existimat propemodũ inutilẽ Christianotũ conuentũ. Prophetiã aũt dicit, non futurorum præsensionẽ, sed peritiã eruendi sensum mysticũ, qui latet & quasi defossus est in scripturis diuinis. Huic muneri nemo potest uerè idoneus esse, qui uacat spiritu Christi. Vt enim de artificio nemo iudicat nisi artifex, ita de spirituali scriptura nemo uerè pronunciat, nisi spiritualis. Est quidem minus caliginis in nouo testamẽto, tamẽ hic quoq; prophetis opus est, eritq; opus usq; ad mundi cõsummationem. Per hos floret, aut lãguet, cresci aut decresci ecclesia. Nunc illud mihi expendas uelim, utrũ prophetarum genus sit suapte natura sublimius: In priore fuit Balaam, homo reprobus, & Saulem fuisse in prophetarũ numero, prouerbijs quoq; Hebræorum testatum est. Quin & in Euangelica parabola, qui in nomine Iesu prophetias ædiderunt, audiunt ab eo: nescio uos. Insuper & in ipso Euangelio uaticinium de Christo uerum pronunciat Caiphas. Quid loquor de Caipha, quum in litteris Euangelicis dæmones uera de Christo prædicẽt & in Actis Pythonica puella uerum testimoniũ perhibeat Apostolis? Demum hodieq; astrologi, chiromantes, uentriloqui, ac magi multa prædicãt euentura, cuius præscientiæ non admodum magnus est fructus. Etenim si euenturum est quod prædicunt, miseriæ cumulus est præscire quod uitari non potest: sin secus, metus ipse mali, magna pars mali est. Sed ualeant illa dati, de laudatis agamus. Sedecim illi prophetæ, quos recipit scriptura canonica, qui sine dubio de Christo uaticinati sunt, tantis obscuritatibus inuoluti sunt, ut ne tum quidem fuerint intellecti, postcaquam tam euidenter exhibitum est oculis quod illi prædixerant. Aenigmata uel somnia potius uidebantur illorum uaticinia, priusquam largius sese infudit in animos nouorum prophetarum spiritus ille cœlestis, qui suo afflatu deduxit in omnem ueritatem, exponens typorum ænigmata, & uaticiniorum inuolucra explicans. Vtrum præstantius, quod temporarium est an æternum? Lex, in quit dominus, & prophetæ usq; ad Ioannem: legis uocabulo typos designans, prophetarũ nomine prodita de Christo uaticinia. Vt igitur ante redemptoris aduẽtũ, necessariũ erat illud prophetię genus, ita post emicãté Euãgelij fulgorẽ maxima ex parte cessauit, nõ q; hoc dono priuata sit ecclesia, sed q; alia sit tẽporũ ratio. Exhibita sunt omnia, sensibus omnib. exposita sunt, quę prophetę uẽtura promiserãt: Nihil supereſt, nisi suprem⁹ ille dies, quo consum-

Prophetia summa, scripturarum enarratio

1.Reg.10

Act.16

Prophetæ sedecim

cōsummabitur ecclesia, & pro suo quisq; merito præmia recepturus est. Ad id persuadendum non egemus prophetis, quum ipse dominus hæc omnia tam euidēter prędixerit, ut nemo possit ambigere, nisi qui diffidit scripturis Canonicis. Rem uoluit nobis esse notissimam, ij qui uiuentē uiderāt, audiunt: Sic ueniet quemadmodum uidistis illū euntem in cœlū: diem incertū esse uoluit, ut ridiculi semper fuerint, qui in hoc præsciri uideri conati sunt, quod dominus præsciri noluit, & si præsciri posset, meliore fructu nescitur. Sed alterum hoc prophetię genus usq; ad extrema mundi tempora necessarium erit uniuersis orbis partibus, sine quo nihilo magis durare possunt mortalium animi, quàm absq; cibo potuq; corpora. Mystica siquidem scriptura panis est uiuus de cœlo descendēs, qui sumentibus cōfert uitā ęternā, sed opus est qui ad exēplū redemptoris panē hunc commodè frangat ac distribuat. Est fons aquæ salientis in uitā ęternā, sed opus est qui hanc è uenis hauriāt, ac sitientibus iustitiā porrigant. Denicq; est illa caro Christi uerè cibus, est sanguis Christi uerè potus, unde nisi q̄tidie per Ecclesiastas saginentur ac reficiātur populi, corda uitā tueri non possunt, uitā inquā uerā. Nam uita corporis, umbra uitæ potius est quàm uita: uerā uitā nihil dare potest nisi uerus cibus ac potus. Vtrūq; discumbentibus dispensant ecclesiæ doctores & ndem ministri. Nam cōuiuator est ipse dominus, qui per manus discipulorum multitudini famelicæ largitur cibum. Hoc est uerbum uitæ, cuius promi condi sunt episcopi, & qui uices episcoporum gerunt. Per hoc qui non sunt gignuntur deo, per hoc infantes in Christo lacte aluntur, donec grandescant, fiantq; solidi cibi capaces, per hoc corroborantur ad uersus huius uitæ mala, per hoc erigūtur ad spem uitæ cœlestis, per hoc languidi confirmantur, ægroti sanantur, mortui reuiuiscunt. Hoc est Ecclesiastarum ministerium, quod quis non uideat esse non iam regiæ, sed plusquam angelicæ dignitatis? plus enim est Euangelistam esse quàm angelum. Angelus tantum nunciat, nunciantur autem & mala, Euangelista læta pacificaq; nunciat. Ille dicit: Accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & mane ibi donec admonuero te: hic porrò quid agit? efficit ut in nobis gignatur Christus, ut adolescat, ut retineatur, ut consummetur, quæ uera perfectaq; est hominis felicitas. Qui linguis loquebantur, prophetæ erant & ipsi. Nam in his spiritus loquebatur mysteria, sed tamen in ecclesia genus hoc adeo per se nullum habet usum, ut si quis in cœtum infidelis ingrediatur aut idiota, continuo dicturus sit, insaniunt isti. Hoc idem opinor diceremus nos, si uideremus Saulem nudum inter nudos prophetas toto die saltantem ac prophetantem. Contrà, secundi generis propheta loquente, irrisor ille transformatur in admiratorē, & procidēs in faciē suā agnoscit deū in illis loqui, qui scripturæ mysteria prudēter ac ſyncerіter enarrant. Idē spiritus est qui sua dona pro cōditione tēporū ad

Hiere. 1

Caro & sanguis Christi scriptura sacra

Angelo maior Euangelista

1. Cor. 14

gene-

generis humani ſalutem diſpẽſat. Si autorẽ ſpectes, par eſt dignitas: ſi tem
porum qualitatem, maior eſt huius prophetiæ neceſſitas et uberior utilitas.
Plurimum intereſt inter ſynagogã et eccleſiã, ita nõ parũ intereſt inter ſyna
gogæ prophetã & prophetã eccleſiæ. Quàm paucos filios ſynagoga pepe
rit domino, at cꝫ numeroſam ſobolẽ genuit eccleſia, gignitcꝫ quotidie: per
quos? niſi per Eccleſiaſtas. Olim ante baptiſmũ catechiſmus erat idcꝫ ex in
ſtitutione domini: Ite docete omnes gentes, baptizantes eos. En in ipſo ſta
tim exordio Euangeliſtæ munus. Catechiſta docet, traditcꝫ rudibus fidei
elementa, & per hunc quaſi fœtus concipit mater eccleſia, quos eiuſdem mi
niſterio gignit in baptiſmo. Nunc expende materiæ diſcrimen. Quid polli
cetur propheta ſynagogę? Bene diucꝫ uiues in terra quã dominus daturus
eſt tibi. Filij tui ſicut nouellæ oliuarũ in circuitu mẽſæ tuæ. Vxor tua ſicut ui
tis abundãs in lateribus domus tuæ. Quid eccleſiæ propheta? Si credideris
in dominũ Ieſum, gratis tibi cõdonabuntur omnia peccata, ſpiritũ illius acci
pies, inſereris in ordinẽ filiorũ dei, iã factus frater Chriſti, & cohæres regni
cœleſtis, iuterim pro relictis cẽtuplum accepturus in hoc ſeculo. Necꝫ uero
centuplum tantum eſt ſed centies millecuplum, gaudium puræ beneꝫ ſpe
rãtis cõſcientiæ, ſi conferatur ad omnia cõmoda quæ pollicetur mundus, ac
nc id quidẽ bona fide. Rurſus quid minitatur uetus propheta? Niſi ſeruaris
legitima domini, dabit dominus uxori tuę uuluã ſterilem & ubera arentia:
coles agrũ, & alius ex eo colliget fructũ: plãtabis uineã, et ex ea uinũ nõ gu
ſtabis. Quid nouus? Niſi renatꝰ fueris ex aqua & ſpiritu ſancto, & hic uiuẽs
mortuus eris, & in futuro ſeculo gehennæ mors ęterna manet animã & cor
pus tuũ. De diuerſo uero doctrinæ genere iã ante nõnihil attigimꝰ. Quod
ſi tãtus honos habitus eſt ſynagogæ prophetis, qui ueluti è longinquo ven
turam felicitatẽ præcinebant, idcꝫ ſub inuolucris, quid debetur eccleſiæ pro
phetis, qui pręſentem oſtendunt, nec oſtendũt tantũ, ſed tradunt etiã quà
fas eſt, idcꝫ dilucide, nullis inuolucris aut ęnigmatibus. Quid eſt expeditius
quàm dicere, fiduciam habe in domino Ieſu: quid porro præſentius, cꝫ per
aquæ lauacrum ex irę filio facere filium dilectionis, hæredem ęterne uitæ,
unde non prophetæ tantum, ſed plauſibiliore uocabulo dicuntur Euange
liſtę. Ioannes Baptiſta, domini teſtimonio prophetarũ ordini prælatus eſt,
quod Chriſtum nõ uenturum ambiguis oraculis prædixerit, ſed uenientem
digito cõmonſtrarit: Sed quẽ demõſtrauit? Mariæ & fabri filiũ, mortalem
inter mortales uelut unũ è multis degentẽ, nõdum miraculis ac doctrina cla
rum, nõdũ Satana deiecto rediuiuũ, nõdum in cœlos receptũ, nondũ miſſo
ſpiritu patris, cœleſtiũ donorũ miſſilia è ſublimi liberaliſſimè ſpargentẽ, nõ
dũ ſedentẽ ad dextrã patris in pari cõſortio regni & gloriæ. Si magnũ fuit
q̃d oſtendit Ioãnes, maius eſt quod oſtendũt eccleſię prophetę, qui iã oſtẽ
dunt triumphantẽ in cœlis, oſtendũt regnantẽ in animis fideliũ, præſidẽtẽ

ecclę

ecclesiæ suæ. Baptista Christum adhuc carnalem ostēdit oculis hominum corporeis, at nunc prophetæ eundem ostendunt spiritualem oculis fidei. Plurimi tunc uiderunt, & offensi externa specie, contempserūt aut etiam oderunt uisum. At hi sic demonstrant, ut intuentes in illum uiuificentur. Baptista hoc ostendit, quod quodammodo cōtempsit Paulus: Etsi nouimus, inquit, aliquando Christū secundū carnem, sed nunc iam nō nouimus. Iudæus dominum nouerat secundum carnē, factus spiritualis multo felicius nouit eum fide. Galatæ non uiderant Christum, & tamen ante horum oculos Apostolus affirmat Christum fuisse depictum, quoniā cōmonstranti/bus eum crediderant. Euidentius est quod spiritu cōtrectatur, quàm quod manibus: & felicius indicatur lingua, cū digito corporali. Nec ideo minores æstimari debent horum temporum prophetæ fideles, quòd hæc uis non uideatur ut olim, donari afflatu spiritus, aut euidente miraculo, sed multis sudoribus uelut ematur. Imò quo plus est laboris, hoc amplius est præmiū. Miracula suum habuere tempus, nec tamen ideo minus est miraculi, quod tacitus sit spiritus afflatus: postulabat hoc mutata tēporum ratio, nec ideo minus est gratuitum dei donum, quia sic dare placuit. Eiusdē spiritus idem est donum, sed pro conditione temporum aliter datum, nec dubitandum est, quin perfectiore modo datum. Ad fidei perfectionem expediebat externa signa adimi sensibus, quæ data fuerant incredulis & infirmis: uter autem perfectius munus administrat, pædagogus qui puerū uerberibus metucq; coherceat, an qui iuuenem sui iuris factum consilio regit? Lex erat pædagogus ad Christum: huius ministri sunt ueteres prophetæ: Inter ueteres ac nouos medius Ioannes Baptista. Veteris prophetiæ iam senescentis uestigia quædam aliquandiu remanserunt in ecclesiæ suboleſcentis primordijs, donec per uniuersum orbem irradiante ueritatis Euangelicæ sole, paulatim obscurata sunt illa minorum corporum lumina. In cœlo nulla fiunt miracula, ubi miraculum est quicquid uidetur. Nos enim miracula uocamus, quæ præter communem rerum humanarum naturā accidunt. Quotidiana nemo miratur, etiam si plus habeant miraculi. Ingens miraculū dicitur, quod dominus paucos exanimes reuocauit in uitam, & quotidie ex liquore mortuo gigni uiuos homines nemo miratur. Dominus semel atq; iterum manibus suis multiplicauit panes, ut perpauci multis sufficerent milibus: & q̄d quotidie ex uno tritici grano mortificato surgit arista sexaginta granis grauida nemo miratur. Idē dixit Mathęo telonio præsidenti: Sequere me, & illico mutatus paruit uocanti. Hoc miramur omnes, quia sensibus exhibitū est. Magis aūt miramur quod Lazarū iam quatriduo defunctum euocauit ad uitā, mox iterū morte cōmutandā. Quāto mirabilius est q; ad unius uocē tot zizania uertunt in generosum domini triticū, quod quotidie per ecclesiæ ministros arcana spiritus energia sexagenaria cadauera uitæ perpetuæ restituit

Miracula ad tempus

restituit? Quod externis sensibus exhibetur, suspicimus ac stupemus: qd in terius agitur multo præstantius, nõ admiramur. Orat Petrus, & corpore re uiuiscit Dorcas, obstupescimus: Cõcionatur bonus Ecclesiastes & multas animas excitat à morte, nec perinde miramur. Idẽ est qui excitat Dorcadẽ, & qui cõuertit peccatorem: sed maius est quod in resipiscente peccatoris ani ma deus operatur, cẽ quod in reuiuiscẽte cadauere. Quod Petrus omnium linguis concionabatur, prodigium uidebatur omnibus, & erat: quanto mi rabilius quod ad unam piscatoris orationẽ circiter tria milia hominũ trans formata sunt in nouam creaturam? Hoc longè magis stupendum, quàm quod Nabuchodonosor ex homine uersus est in figuram bouis, rursus ex boue reuersus in hominem. Sed uulgaris crassæq; mentis est, quæ ocu lis, auribus, contactuq; percipiuntur magis admirari. Qui spiritualis est, aliter iudicat. Itaq; si Petrus flexis genibus, diu orauit, ad multarum pre ces excitaturus unam mulierculam ad uitam corporis, cui reuocari quid a liud erat quàm bis mori: quid faciendum est pio Ecclesiastæ, qui hoc agit ut quamplurimas animas in peccatis uelut in sepulchro putrefactas ad ue ram reuocet uitam? Nũ uidentur ista perpendere, qui à prandio semitemu lenti, aut mane nocturna grauati crapula prodeunt in suggestũ, & abrupta uerius quàm absoluta concione properant ad compotationem? Age igitur si quis concionatorem æquiparet priscis illis prophetis, nónne fateantur o mnes egregiam dignitatem illi tributam esse? Atqui res ipsa nobis perspa det, multis nominibus excellẽtiorem esse qui gregi dominico subministrat pabulũ Euãgelicæ doctrinæ, si modo syncere bonaq; fide suũ adminis munus. Id si cui nondũ persuasimus, dabitur crassius argumẽtũ unde id col ligat. In ecclesiæ primordijs utri erãt in maiore precio, Agabus cũ suis comi tibus aut filiæ Philippi, an Petrus & Paulus? Arbitror & lapides cõfessuros nihil esse simile. Tum ab utris ecclesiæ uenit maior utilitas, non opinor ob scurũ esse. Quid contulit Agabus? prædixit uenturam famem, monuitq; ut illi necessitati matura prouisione occurreretur, non admodum iuxta perfe ctam Christi doctrinã, qui uetuerat suos esse solicitos de crastino. Rursus quũ idẽ apud Cęsareã detracta Paulo zona stringeret sibi pedes, prędicẽs fore, ut is cuius esset ea zona Hierosolymis uinciretur à Iudęis, ac gentibus traderetur, quid profecit? Nimirũ ut Apostolus à tristioribus tristior disce deret, non quòd ipse formidaret catenas, qui paratus erat & mori pro no mine Iesu, sed quòd amicorum lachrymis discruciaretur illa beata anima, tota flagrans charitate proximorum. Cæterum ad prophetiam, id est præ dicationem Petri & Pauli quantus ecclesiæ fructus? At Agabus & Agabo similes in ueterum prophetarum uicem successerant. Tu paroche, tu Eccle siasta in cuius locũ successisti? nõ in Agabi, sed Apostolorũ: imò uerius ipsi us Christi, in quẽ potissimũ cõpetit apostolici nominis dignitas. Si penes alium

Plus est cõuer tere peccato/ rem, quã exci tare defunctũ

alium titulus domini apostolici, legati apostolici, res & dignitas in eum competit, qui ex delegata autoritate enarrādis scripturis Christū annūciat: hoc qui præstat, nō propheta simpliciter est, sed prophetarum propheta. Siquidem nobis frustra scripserūt prophetę, nisi sit hoc prophetarū genus, quod illos interpretetur. Est enim uerè liber signatus, quē nec literatus iuxta mundum intelligit, quia signatus est, nec idiota, quia literas nescit. In hoc ordine principatū obtinuit Christus Iesus, qui orsus à Mose & prophetis aperuit discipulis scripturas, & sic inflammata sunt illorum corda quæ prius in prophetarum uerbis frigebant. Est autem in uetere lege duplex prophetiæ genus, uocalis ac mutæ, ad mutam prophetiam pertinēt typi ac figuræ, ad uocalē uaticinia de Christo. Mutam prophetiam aperit dominus in Euangelio, cum ait: Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filiū hominis. Item: Sicut fuit Ionas in uētre balenæ tribus diebus ac tribus noctib⁹, ita filius hominis erit in corde terræ. In altero crebrius uersabatur: in genere, quum ait: Si credieretis Mosi, crederetis utiq; & mihi, de me enim ille scripsit: nominatim, quum Scribis & Pharisæis tectè indicat, psalmi uaticinium, Dixit dominus domino meo, nō in Solomonē sed in ipsum cōpetere. Rursus quum in tēplo lecto scripturæ propheticæ loco qui est Esaiæ ca. lxi. subiicit: Hodie scriptura hæc impleta est in auribus uestris. Manna q̄d Hebræis defluxit in deserto, demonstrauit fuisse typum cœlestis doctrinę, quam è sinu patris detulit in terras, aut esse corpus & sanguinem suum quo reficimur in Eucharistia: postremo in cruce recitans Psalmū xxi. declarat in eo prædicta, quæ tū gerebantur. Similiter & Euangelistæ demonstrāt multa uaticinia de Christo prodita, uelut quū Ioannes indicat quæ de agno Paschali scripta sunt in Exodo, de Christo prædicta esse: q̄d genus illud, Os nō cōminuetis ex eo. uerū hæc persequi nō est huius loci. Sed in utroq; prophetiæ genere nemo plures explicuit allegorias, q̄; beatus Paulus: ueluti quum historiam Agar ancillæ cum filio eiectæ, deq; Isaac Saræ filio, itē de monte Sina & Sion accōmodat ad uetus ac nouum testamentum: petram unde Hebræis sitientibus profluxit aqua in deserto, docet fuisse figuram Christi. Petrus in concione declarat prophetiam, Non dabis sanctū tuum uidere corruptionem, nequaquam competere in Dauidem, qui corruptus est in sepulchro aliorum hominum more, sed in Christum, qui integro corpore resurrexit. Idē indicat, diluuiū fuisse typū baptismi, arcā ecclesiæ credē-tis. Paulus uero uitā omnē Christi cōmonstrat mysticis typis esse refertā, exponēs quid sit illi cōmori, quid cū illo sepeliri, quid resurgere, quid in cœlū ascendere. Habes Ecclesiasta muneris tui dignitatē, habes onus & præmiū, superest ut illa uox Pauli, quā Archippo iubet renunciari, semper tinniat in auribus tuis: Vide ministeriū quod accepisti à domino ut illud impleas. Fideli propheta nihil honorabilius, pseudopropheta nihil detestabilius: syn-

Propheta allegorias explicat

Luc. 4

Gal. 4

Act. 13

1. Petri 3

Coloss. ult.

ceris Euãgeliſtis nihil apud deũ precioſius, pſeudeuãgeliſtis nihil abomina
bilius. Si agnoſcis dignitatẽ, da operã ut glorifices ſuſceptã functionẽ: ſi di/
fficultatẽ, abijce ſocordiam, & uigila: ſi periculũ intelligis, caue ne declines ad
dexteram ſiue ad ſiniſtram: ſi præmiũ conſideras, ne te pigeat ullius difficul/
tatis. Quocunq; uerteris oculos, eſt quod excitet ſolicitudinẽ tuã: ſi ſurſum
aſpicias, uides quis ſit qui tibi munus iſtud delegauit, uides paratum ſtipen/
dium: ſi circumſpicias quæ te circumſtant, uides oues Chriſti tuæ concredi/
tas fidei: ſi deorſum demittas oculos, uides horribilem malè geſti muneris
uindictam: ſi in te ipſum deſcendas, agnoſcis quantam animi puritatem,
quantam eruditionem, quantam prudentiam, quãtum charitatis ardorem,
quãtam fortitudinem exigat iſta functio, quo uel abſtineas ſi te cognoueris
parum inſtructum, uel ea pares quibus eſt opus. Qui deſtinauit ad olympi
cum certamẽ accedere, quid non tum facit, tum patitur, ut palmam auferat?

Præparatio ad munus Ec/cleſiaſticum

Quanta ſolicitudine præparat omnia? Atqui totum illud quid aliud eſt
quàm ludus? quemadmodum & ludicra ſunt præmia, ſtultæ multitudinis
applauſus, corollæ quernæ, quę fatuum declarent citius quàm uirum corda
tum aut fortem. Et cum in rebus friuolis tam ſimus ſolliciti, tamẽ ad Eccleſia
ſtæ munus audet aliquis accedere, nihilo magis inſtructus, quàm arator ad
citharam, nauta ad aratrum? procỳ tot eximijs uirtutibus quas officij poſtu
lat dignitas, nihil adfert pręter perfrictam egregiè frontem & impudentiã,
nihil habens penſi quæ præmia maneant uictorem, quæ pœna uictum?
Parum eſt exibilari ab uno populo, ſed explodi ab uniuerſo cœtu ſanctorũ
angelorum ac piarum animarum ſumma eſt infelicitas. Itaq; qui hoc certa/
men ſuſcipiunt, Apoſtolum audiant adhortantem: Sic currite ut compre/
hendatis: ut cum eodem gloriari poſſint, curſum conſummaui, fidẽ ſeruaui,
nunc mihi repoſita eſt corona iuſtitiæ. Iam ſi ſatis conſtat ſacerdotis digni/
tatem multis paraſangis, ut aiunt, anteire ſi cum quocunq; mortalium gene
re cõferatur, & ipſis angelis aliqua ex parte ſuperiorem, ſupereſt ut ipſum ſa
cerdotem ſecum conferamus, quo perſpicuum fiat qua parte ſui ſit maxi/

Functiones ſacerdotis inter ſe collatæ

mus. Quinq; ſunt ſacerdotũ, hoc eſt epiſcoporũ, munia præcipua: adminiſ/
trant nouæ legis ſacramẽta, orant pro populo, iudicãt, ordinant, & docẽt.
Nihil horum non ſuperat regiam excellentiam. Nullũ enim ſacramentũ cõ
fertur niſi per ſacerdotes, excepto baptiſmo, qui non repetitur, etiam à laico
ritè collatus, ſed hoc factũ, licet nõ reſcindatur, tamẽ nihil excuſat niſi neceſ/
ſitas, quæ excuſatio in alijs locũ nõ habet. Videtur autẽ baptiſmus in locum
circũciſionis ſubſtitutus eſſe, circũciſio uero nec ſacerdotẽ nec leuitã require/
bat. Verũ olim aqua ſacramẽtali tincto per impoſitionẽ manuũ dabat ſpiri
tus ſanctus. Hoc ſolis epiſcopis ſeruatũ eſt. Dein progreſſu tẽporis baptiza
tis etiã infantibus dabatur corpus & ſanguis domini, & hæc res requirebat
os & manus ſacerdotis, pro uictimis pecudũ cęteriſq; ceremonijs inducta
ſunt

sunt sacramenta magis spiritualia, baptismus, eucharistia, confirmatio, pœnitentia, & extrema unctio, nihil aũt horũ fit absq; deprecatione. Deprecatio uero nouæ legis sacerdotibus cũ ueteris testamẽti sacrificis cõmunis est. Nã quũ incendiũ irato deo sæuiret in populũ, Aaron accepto thuribulo medius stetit inter mortuos ac uiuos, & interuentu suo domini furorem uertit in misericordiã. Orat sacerdos pro puerpera, & mundatur: orat pro domo lepræ uitio cõtaminata, & purificatur: orat pro peccatis immolãtiũ, & remittuntur illis: ad hæc iudicat inter causam & causam, inter lepram & non lepram, inter mundum & immundum. Et si quid controuersiæ incidisset gratioris, iubentur ire ad sacerdotem, qui iudicio suo litem dirimat. Nũc si quę stio difficilis oriatur, utrum fas sit suscipere bellum an non, utrum ratum sit matrimonium an non, utrum hoc aut illud liceat principi ac magistratui an non, quo potius eundum est, quàm ad sacerdotes peritos in lege domini? Per hos dirimi conueniebat regum tumultus, coniugum dissidia, per hos reconciliari simultate conflictantes. Id si fieret, ad bellum non esset opus tot militibus, ad lites cõponendas non esset opus tot procuratoribus & aduocatis, nec esset tanta querimonia de corruptis iudicijs. Summa in tranquillitate uiuebant Hebræi annis quadraginta sub Samuele iudice & propheta. Sed quo sanctiora sunt mysteria nouæ legis, quo uberior est gratia, hoc maior est dignitas hæc administrantis. Item quo maiora sunt quæ petuntur, quoq; certior est per Christum impetrandi fiducia, hoc maior est intercedentis autoritas: rursus quo plenior est nunc dominicæ legis cognitio, hoc splendidius est iudicandi munus. Adde his, quòd quo sublimior est Ecclesiastica functio, hoc excellentior est ordinandi potestas, præsertim quum adiuncta sit facultas per sacramentum cõferendi donum spiritus. Populus creat magistratum, rex creat præfectum, at nec hic nec ille largitur uires ad recte gerendum. Quum igitur in his quæ hactenus cõmemorauimus, nouæ legis sacerdos longè superet & Mosaicorum sacerdotum dignitatem, qui tamen id temporis erant in summo precio, & regum excellentiam, in ultima functione multis partibus superat seipsum: ea constat in docendo gregem domini. Docendi uox cõplectitur & doctrinam sanã, & admonitionem, & increpationem, & consolationẽ, et redargutionem oblatrantium Euangelicæ ueritati. Baptizat & laicus, orat uicissim pro sacerdote populus, non difficilis est reliquorum sacramentorũ administratio: at docẽdi munus implere, ut longe difficillimũ est, ita idẽ est longè pulcherrimũ, quippe cuius utilitas latissimè pateat. nõ semper tingit, nõ semper ungit aut absoluit sacerdos, sed docẽdi munus perpetuũ est, sine quo cætera sunt inutilia. Quid em̃ prodest adultis tinctos esse, nisi p̃ catechistã docti fuerint, quã uim habeat baptismus, quid oporteat credere, quomodo iuxta professionẽ Christianã uitã instituere? Quid prodest sumptio corporis et sanguinis dominici, nisi

didicerint,q̃modo ſacramentũ hoc inſtitutũ,quid in nobis efficiat,qua fide quaq; puritate debeat ſumi. De cæteris ſimiliter eſt ſentiendũ,ne ſingula cõ memorando fiã prolixior. Ergo quẽadmodũ actor, quũ in ſingulis fabulæ ſcenis dat operã ut placeat populo, tum uero in extremo actu profert quic quid habet artis: ita Chriſtianus Eccleſiaſtes, quum in cæteris functionibus magnã adhibere debeat ſollicitudinem ut placeat domino, cuius negocium gerit, in hoc extremo docendi munere debet ſeipſum uincere. Regum mul ta ſunt munia, eaq; præclara, licet omnia ſacerdotalibus functionibus infe riora: ſed hi nunquam in magis regali uerſantur officio, quàm quũ pro con cione loquentes, ſuadent pacem, componunt ſeditionem, hortãtur ad legũ obſeruationem, aut pro tribunalibus ſedentes audiũt cauſas, & ius æquum reddũt populo: ita præſul in omnibus egregius, prorſus in faſtigio dignita tis eſt, quum è ſuggeſto doctrina ſacra paſcit gregem dominicũ, eiq; diſpẽ ſat theſaurum euangelicæ philoſophiæ. Quo magis deplorandũ eſt quo rundam præpoſterum iudiciũ, qui ius ordinãdi relegant ad factitios quoſ dam ac mercenarios epiſcopos, baptizandi abſoluendiq; poteſtatem com mittunt inexploratis, conſecrandi corporis & ſanguinis dominici facultatẽ permittũt iis quos interdum nec conuiuio nec alloquio dignarẽtur. Quod omnium eſt excellentiſsimum, docendi munus reiciunt aliquoties in ſacer dotes abiectiſsimos & monachos, quibus fortaſſe nollẽt ſtabuli aut culinæ ſuæ curam committere. Non reprehendo monachiſmum neq; ſacerdotiũ, ſed delectum præpoſterum. Ipſi uero quid interim ſibi reſeruãt pontificiæ dignitatis? Curant equitatũ, incolũt arces, alũt ſatellitia, preſunt rationibus, ſeruiũt monarchis, atq; ita demũ ſibi uidẽtur egregij præſules. Verũ ut iſta reprehẽſionem non mereantur, tamen erant potius abiectiſſimis cõmitten da famulis, indigna quæ uel hypodiaconis delegentur. pudet eorum quæ ſunt honeſtiſſima, in his gloriantur quæ ſunt ſordidiſſima. Non hic tantũ, ſed in omni ferè parte uitæ præpoſtera iudicia fontes ſunt unde ſcatet om nis morum pernicies. Quotuſquiſq; eſt hominum qui non pluris faciat ex terna bona, quæ fortunæ tribuũtur, quàm corporis? Quid nõ perpetiuntur homines ut locupletes euadant, ut honores conſequantur huius mundi? na uigant, peregrinãtur, belligerantur, nullũ eſt periculi genus quod non cõte mnunt. At quãto pauciores ſunt, quibus priora ſunt bona corporis quàm animi, temporaria quàm eterna? Quẽ reperias, qui nõ magis metuat princi pem hominem quàm deum, qui nõ pluris faciat cognatum aut amicum iu xta carnẽ, quàm Chriſtum? Quid in cauſa? niſi quòd carnales ſumus, eoq; propius accedimus ad naturã animalium, quę ſenſibus reguntur, quàm an gelorum, nec agnoſcimus cõditionis noſtrę dignitatẽ, nec ſuſcepti muneris ſublimitatem, Vetus ac prophanũ oraculum admonet, ut ſe quiſq; norit. Philippus Macedonum rex uir alioqui cordatus, quodã tẽpore cũ temulen tis bene

Præpoſtera iudicia homi num

Perſonæ deco rum noſſe

tis bene potus ipse per medium exercitum discurrēs agebat choreas, quem Demades Athenienſis orator ad hunc increpuit modū, Quid facis ô rex? Fortuna tibi impoſuit perſonam Agamemnonis, & tu tibi ipſi ſumis perſonā Therſitę. A uiro illaudato rex prophanus admonitus, ad meliorē frugē recepit ſeſe, utinā ſacerdotes audiāt uocē Chriſti minitātis in Cātico myſtico: Si ignoras te ô pulchra inter mulieres egredere, & abi poſt ueſtigia gregū tuorū. Hoc puta dictum animę paſtoris, qui quū ſe ducē eccleſiarū proficeatur, oblitus ſuſceptæ prouincię, ad quæſtū, ad ociū, ad uoluptates ſemet abiicit. Is nimirum iubetur mutare locū, & quoniam pro ductore gregis ſe, ductor eſt, abire poſt gregū ueſtigia, ut ex doctore factus diſcipulus parêre diſcat priuſquā imperet. Hoc ignorantia ſui facit, ut homo cōditione proximus angelo, cōparetur iumētis inſipiētibus, & ſimilis fiat illis. Facit ut quod in miniſterio ſummum eſt, deleget infimis: quod infimum, ſibi pro ſummo reſeruet. Dic mihi quiſquis es ſacra tiara inſignis, pudet te dū audis cōfitentes, dum conſolaris afflictos, ſeruire principi Chriſto in membris ſuis: et nō pudet in aulicis negociis, ne dicam in caſtris, ſeruire homini principi? uide, ris tibi abiectus, ſi è ſuggeſto doceas populū uiam domini: & tibi places, dum inter armatos milites, penè dixerā nebulones, armatus equitas? Laudata eſt in ſacris literis humilitas, damnata ſuperbia. Sed eſt humilitatis genus, quo nihil deteſtabilius: eſt ſuperbiæ genus, quo nihil laudabilius. Ma- *Superbia bona*
nus, quo nihil deteſtabilius: eſt ſuperbiæ genus, quo nihil laudabilius. Malè humilis erat filio ille prodigus, qui relicta domo diuitis ac benigni patris, factus eſt ſubulcus hominis alienigenæ, è ciue exul, è libero ſeruus, pro delicijs ueſcens porcorum ſiliquis: ſed bene rediit ad ſuperbiā poſteaq; cœpit ſuā agnoſcere dignitatem: quàm multi mercenarij ſunt in domo patris qui abūdant panibus, & ego hic fame pereo. E regione eſt laudabilis quædam ſuperbia, quæ facit ut homo memor ad quam dignitatem ſit per dei miſeri cordiam euectus, ſeſe iudicet indignum qui ad inhoneſta ſe deijciat, ut adoptatus in ſortem filiorum dei, Satanæ fiat ſeruus: ut ſacro lauacro purificatus, uicijs ſemet inquinet: ut ad cœleſte præmium uocatus, uenetur terrena commoda. Hæc ſuperbia præcipuè decet ſacerdotem & Eccleſiaſten: uix enim arbitror alios hoc dignos titulo. Audi uulgaris ſuperbię exēplū apud Paulum, necq; enim illic ſub ſua perſona loquitur: Tollens membra Chriſti faciam membra meretricis? Sed rurſus audi uocem animoſi doctoris: Me- 1. Cor. 9
lius eſt mihi mori, quàm ut euacuem gloriam meā, quā habeo in Euāgelio Chriſti. Non gloriatur in palatijs, opibus, ſatellitio, equitatu, ſed ob id erigit criſtas, quòd laboribus & erumnis ſuis illuſtraſſet Euangelium, quòd Chriſti triumphū circūferret in omni loco. Quapropter à tergo relictorum oblitus, ad ea quæ à fronte erant properat, ut coronam apprehendat: tantū abeſt ut ad humiliora degeneret. Nūc quantus pudor eſt, ſi quis ex medico fiat chirurgus aut pharmacopola, aut ſi ex aulico agricola, aut ex œconomo

potentis hominis,plebeius coquus? ad quæ si quis adigatur,existimet rem laqueo dignã. Tã excelsi spiritus sunt, tanta animorũ generositas in rebus humilibus,tãta uero humilitas & abiectio in ijs quæ sunt excellẽtissimæ dignitatis. Cũ primis optãdũ est à Christo, ut omnes episcopi dignitatẽ suã agnoscant,ut apostolicã superbiã imitentur. Tu certè pastor, cui curã digregis uicariã solicitudinẽ delegauit episcopus: tu Ecclesiasta,cui docendæ plebis officiũ demandatũ est, agnosce muneris tui dignitatẽ, agnosce quod in omnibus episcopi functionibus maximũ est atq; pulcherrimũ,in te deriuatũ esse. Sume igitur,sume tuo magistratu dignã superbiam, ac uehementer erubescendum existima,si quæstui,si luxui,si pudendis uoluptatibus,si cęteris plebeiæ fecis uicijs seruias,sed honorifica ministeriũ tuum,memor cuius oues curandas susceperis, cuius thesauros dispenses,cui sis officij gesti moxredditurus rationem,quæ præmia maneant fidelem dispensatorẽ, quæ supplicia infidelem. Hæc qui secum reputet,quonã pacto possit esse securus? Si quis nõ animaduertit,quid eo stupidius? Si quis intellecta negligit,quid eo deploratius? Ab humi repẽtibus curis erigat animũ tuũ cõsideratæ functionis dignitas,à præuaricatione deterreat delegantis seueritas, socordiam excludat susceptí muneris difficultas,industriam ac uigilantiã extimulet præmij magnitudo, quod non ab hominibus sed à deo erit expectandum: illi militas,ille reddet perenne stipẽdiũ: Ne dixeris,quid? gratis seruiã populo? non populo seruis ô bone,sed Christo seruis in populo. Et ne quem ępleberẽ cõtemnas, Christi membra sunt omnes aut si qui nondum sunt,hoc agitur ut fiant. Puta tibi nominatim dictum,quod per Esaiam iubet dominus: Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion,exalta in fortitudine uocem tuam qui euangelizas Hierusalem. Magnifica legatio tibi commissa est, argumentum difficile persuasu ijs qui mundum diligunt. Quod nam? omnis caro fœnum,omnis gloria eius quasi flos fœni. Quid igitur superest nisi ut carnem abijciamus, & uertamur in spiritum? Exaresce at fœnum nostrum ad exortũ solis, qui illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum,decidat flos noster ad emicantem Euangelij gloriã,quia sequitur: Verbũ autẽ domini manet in æternũ. Huius uerbi prædicatio tibi cõmissa est,noli loqui humilia, noli repere humi,è sublimi sublimia loquere. Sion ecclesiæ typum habet. Siquidẽ & ipse mõs est sustinens templum dei quod est ecclesia. Huic qui euangelizat, iubetur in alium excelsiorem montem ascendere. Sic dominus docturus illa sublimia ascendit in montẽ, & sedit. Mons heroicas uirtutes designat in Euangelista, sessio cõstantiam ac pectus ab omni carnalium cupiditatũ tumultu tranquillum. In Sion speculamur cœlestia,in Hierusalẽ est pacis uisio: Ergo quisquis doces cœlestiũ bonorũ amorẽ,ac terrenarũ rerum contemptum, qui annuncias bona, qui prædicas pacem,quæ exuperat omnẽ sensum,ascende in montem,inde clama. Cla-

ina. Clamoris uerbum hic non uocis intentionem, sed ardorem affectus & prædicationis instantiam declarat. Non est impijs, clamat prophetia. Qui pietatẽ docet, ad pacẽ uocat. Magna tranquillitas est habere deũ propiciũ, magnũ oblectamentũ semper præ oculis habere pacem illã cœlestem, quã nec improborum malicia, nec Satanæ inuidia, nec ulla iniquitas turbare potest. Hæc est illa cœlestis ecclesia sanctorum omnium, quæ ædificatur ut ciuitas, cuius participatio in idipsum. Videtur & hic pax illa, sed procul ex parte & in ænigmate, illic perfecta uidebitur coràm. Ecclesia militans ciuitas est in monte posita, quemadmodum habet euangelicus sermo. Sublimis est euangelica philosophia, quã attulit is qui uenit è cœlis, & ut super omnes est, teste Baptista, ita cœlestia loquitur. Itaq; qui fieri poterit, ut aliquis sublimibus sublimia prædicet, ipse immersus cœno uoluptatum, somnolentiæ, luxus & auaritiæ? Ascende igitur in mõtem quisquis es Euangelista, non pedibus sed affectibus: nam ascendere ad dignitatis gradum, & non ascendere ad sublimes uirtutes, descendere uerius est quàm ascendere. Hũc aũt prophetiæ locũ ad pastores pertinere manifestè declarant ea quæ sequuntur: Sicut pastor gregẽ suũ pascit. Idẽ propheta cap. lij. propheticis oculis uidit tales Euangelistas: Quàm pulchri, inquit, super montes pedes annũciantis & prædicantis pacem, annũciantis bonum, prædicãtis salutem. Quid sunt pedes speciosi? affectus ab humilium rerum cupiditate puri. Quid pedes super mõtes? Quid nisi cõuersatio in cœlis, & animus quę sursum sunt sapiẽs, quæ sursum sunt quærẽs. Quid sibi uult illa repetitio, annũciãtis, annũciãtis & prædicantis? pacem, bonum, & salutẽ? Quid, nisi instantiã & assiduitatẽ in negocio euangelico, quod diuus Paulus uult annunciari oportunè & importunè. Annunciamus noua, prædicamus publica: noua lætaq; nunciãtis uox meretur applausum, præconis uox ad omnium aures penetrat. Exilis erat uox synagogæ, uix unam regionem personuit, quum de euangelicis præconibus dictum sit: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Lex uni populo data est, gratia Christi ad cũctas orbis nationes porrigitur: præconi euangelico dicitur: Clama ne cesses, noli timere. Rursus LVIII. Clama ne cesses, quasi tuba exalta uocẽ tuam. Ad huiusmodi tubarum concentum cõciderunt muri Hiericho, quæ uox Hebræis lunã sonat. Luna terræ proxima est, ipsa uaga ac mutabilis, quales sunt qui rebus humilibus ac fluxis sunt affixi. Sed huiusmodi lunaticæ cupiditates corruũt concentu tubarum sacerdotalium. Sacri sunt qui personant, sacræ sunt tubæ, quarum usus erat in Iubileo, quemadmodũ legis Iosue VI. Diruis terrenis affectibus, qui nos in seruitutem adigunt, sequitur libertas spiritus. Hę tubę nõ sonãt prophana, nõ humilia & lunatica, sed sublimẽ illum iustitiæ solem Christũ, qui nunquã mutatur. Est em̃ iuxta Paulũ heri & hodie, idem & in secula. Certa uictoria est, quum ad sacerdotalium tubarum

clangorem acclamat armata multitudo. Id fit quoties energia ſpiritus uox Eccleſiaſtæ penetrat in auditorũ præcordia. Quemadmodũ apud beatum Paulum, Idiota qui audit prophetam in ſenſu loquẽtem, procidit in faciem ſuam, glorificatq; deum. Et in euangelio Iudæi commoti tuba Ioannis Baptiſtæ acclamant, quid faciemus ut ſalui ſimus? Et in Actis ad primã Petri buccinam, legitur enim ſuſtuliſſe uocem, cõpuncti corde acclamãt: Quid faciemus uiri fratres? Et amplexi ſunt Euãgeliũ homines fermè ter mille. Verũ ut ad priorẽ Eſaię locum redeã, Vox, inquit, ſpeculatorũ tuorũ, leuauerũt uocem, ſimul laudabunt. Quiſquis euangelicus præco uelit haberi, in ſpecula ſit oportet, ut è ſublimi nõ ſibi tantũ, ſed & alijs uigilet. Septuaginta pro ſpeculatoribus uerterunt cuſtodes, uidelicet qui agunt excubias ſuper eccleſiæ mœnia. Memineris igitur quiſquis es Euãgelij præco, tibi iuxta prophetæ ſermonem ſtandum ſuper cuſtodiam die ac nocte, ut ſi ſonuerit uox ex Seyr, cuſtos quid de nocte, cuſtos quid de nocte, in prõptu ſit quod reſpõdeas. Quid eſt laudabunt ſiue lætabuntur ſimul? declarat Eccleſiaſtarum in ſua doctrina concordiam, quam hiſce temporibus proh dolor in multis deſideramus: Audimus clamorem exultantium, ſed diſſonum ac diſcordẽ. Quid autem ſonat præco legis? Anima quæ peccauerit, morietur. Et niſi perſtiteris in his quæ ſcripta ſunt in libro hoc, omnes imprecationes euẽnient tibi. Præcepta denũciat, & minis terrorem incutit præco Moſaicus: quid præco Eccleſiaſticus? Annunciat omnibus gentibus ſub quocũq; cœlo de gentibus paratam eſſe per fidem in Chriſtũ Ieſum remiſſionem omnium peccatorum. Annunciat cum angelis pacem hominibus in terra, non per legis opera, ſed per dei liberam uoluntatem ac benignitatem gratuitam, qui erat in Chriſto mũdum reconcilians ſibi: annunciat pro uindicta bonum, pro exitio peccatis hominum debito ſalutem. Cui prædicantur iſta? Sion quæ nunc eſt eccleſia per uniuerſum orbem ſpãrſa, ſic enim habet prophetia dicens: Sion regnabit deus tuus. Vbi regnat peccatum, ibi non eſt regnum dei: ubi regnat caro, ibi nõ regnat ſpiritus: ubi regnat ſuperſtitio, ibi non regnat uera pietas. Itaq; quotidie precatur eccleſia, Adueniat regnum tuum. Si deus regnat in nobis, & nos cum illo regnamus in libertate ſpiritus. Hoc regnum illuſtratum eſt, quũ in die pentecoſtes ſuperuenit ſpiritus in apoſtolos. Fuerat eodem die data lex in monte Sina, audita ſunt tonitrua, uiſa ſunt fulmina, horruerũt omnes montem fumigantẽ ac Moſi faciẽ quaſi fulgurantem, ſed in neminem deſcendit iſte ſpiritus, qui gratis per fidem cõdonat peccata, cõfert iuſtitiã ac libertatẽ. Vtrãq; uero prophetiam loqui de gratia per Chriſtũ facta, illud declarat q̃ una ſic habet: Cõſolatus eſt dominꝰ populũ ſuũ, redemit Hieruſalẽ, parauit dominꝰ brachiũ ſanctũ ſuũ in oculis oculis omniũ gentiũ, & uidebũt omnes fines terræ ſalutare dei noſtri. Altera ſic ingreditur: Cõſolamini cõſolamini populus meus, loquimini

Eccleſiaſta ſpeculator

Eſa. 21

mini ad cor Hierusalem. Corde creditur ad iustitiam, quæ per fidē in Christū promittit salutem, & quoniam spiritualia loquitur, loquitur ad cor. Nullus autem potest loqui ad cor populi, nisi loquatur ex corde. Lex autem à Iudæis exigens opera, territans ea non præstantes, nec addens gratiam, nō loquebat ad cor, sed ad corporis aures tantū. Post eā uero prophetiā, quā primo citauimus loco, sequitur euidens de Christo uaticiniū: Ipse uulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, disciplina pacis nostræ super eū, & liuore eius sanati sumus: omnes nos quasi oues erauimus, unusquisq; in uiam suam declinauit, & posuit dominus in eo iniquitatem omnium nostrū. Alia scripturarum loca ad alios pertinent, dum alia præcipiuntur maritis, alia etiam uxoribus, alia uirginibus, alia plebeis, alia regibus, alia sacerdotibus: hoc præconiū ad uniuersos pertinet, quod nisi peruenerit ad cor hominis, nulla cuiq; est spes salutis. Apud eundē prophetā præcipitur & illud speculatori, ut quodcunq; uiderit annūciet. Quid annunciat speculator externus? è turri procul uidet equitatum, aut classem, ilico dat signum tintinabulo, ne periculum inopinantes opprimat. Est igitur boni pastoris officiū, uidere procul, uidere per tenebras, in omnē partē habere intentos oculos, ut non tantū præsentibus medeatur malis, sed procul imminentibus uitiorum periculis occurrat, schismatum, hæreseon, bellorum, paganismi, iudaismi. Quisquis prudenter de futuris cōiicit, propheticos habet oculos, & nisi clare tinnitu det signum dormitantibus, quicquid malorū acciderit, ipsius imputabitur silentio. In turri excubanti capitale est, si hostem aduentātem aut non præuiderit, aut non prædixerit: sed nulli periculosiores sunt hostes, quàm uitia capitalia, quæ perimūt animas, quæq; Christū occidūt in mēbris suis. Quæ igitur pœna manet speculatorē si hic fuerit mutus? Speculator crassus uidet hominem insidias molientem, & capitalis est nisi maturè denunciauerit, & tu uides Satanam suffodientem cuniculos, & taces? uigilātissimus speculator erat Abacuc, qui ait: Super custodiam meā stabo, & figam gradū super munitionem, & cōtemplabor ut uideam, quid dicetur mihi, & quid respondeam ad arguentē me. Ecclesiastas appellat & illud uaticiniū quod est apud Esaiā: Super muros tuos constitui custodes, tota die & nocte in perpetuū non tacebūt. Qui reminiscimini domini nū, ne taceatis, et ne detis silentiū ei. Audin cōcionator? nō in popinis, sed in mœnib. sis oportet, si uelis officio tuo fungi: nec phas est tibi ullo tempore, necq; nocturno necq; diurno. Vtrinq; em̄ populo dei imminet periculum: in aduersis per afflictionem solicitatur ad blasphemiam, desperationem, & defectionem à deo: in prosperis per blandimenta carnis illicitur ad oblitionem dei. Aut noctem accipe, quū Satanas absq; fuco solicitat ad ebrietatem, luxū, adulteriū, & scortationes, quæ sunt opera nocturna ac tenebrarū: diem, quū sub persona religionis ac pietatis insidiatur dæmoniū meridianum

Esaiæ 52

Abac. 2

Esaiæ 62

meridianũ:utcũcꝫ hoc habet,omnino uigilãdũ eſt cuſtodi Hieruſalẽ. Nec audiẽdus eſt,ſi quis reſpõdeat,hęc omnia quadrant in prophetas primi generis,qui redemptoris aduentũ prænunciabãt,quid opus eſt nũc tot clamoribus, quum cõſtet illũ iam uenisse? Imò Chriſtus nõdum omnibus uenit: nondũ uenit Iudæis, qui Meſſiam ſuũ etiã num expectãt: nõ uenit ijs, qui nõ credũt illũ morte ſua redemiſſe mundũ:nõ uenit ijs, qui aliũ eum fingũt cꝫ eſt,uelut Arianis, Eunomianis,Sabellianis:denicꝫ nondũ uenit illis, qui illum ore profitentur,factis abnegant:ijs demũ uerè uenit, qui ſpiritu illius
Gal. 2 uiuunt agũturcꝫ, & quiſquis cum Apoſtolo dicere poteſt:uiuo autem iam non ego,uiuit uerò in me Chriſtus.Erant qui reclamabant Chriſtum uenturũ annũciantibus,nec pauciores ſunt qui reſiſtũt illius Euãgelio. Erãt qui Chriſtũ in carne uerſantẽ occiderunt, utinam nõ eſſent qui periculoſius illũ occiderent in animis hominum. Quicuncꝫ bene credentẽ perttrahit in errorẽ hæreticũ, Chriſtũ occidit:qui puellã ſimplicẽ à pudicitiæ ſtudio pellexit ad libidinẽ, in ea Chriſtum occidit: proinde nec minus negocij,nec minus eſt hodie periculi ſyncerè Chriſtũ annunciantibus quàm olim fuit.Per linguã potiſsimum occiditur Chriſtus,per linguã naſcitur ac renaſcitur in nobis. Corrumpũt mores bonos colloquia praua. Rurſus naſcitur in ijs qui regenerantur uerbo uitę,& quoties erudita correptione denuo formatur in hominum mẽtibus. Etiam tum quum in terris mortale corpus geſtaret dominus, linguis confoſſus eſt & interfectus. Qui accuſabant apud pontifices, apud Pilatum, qui clamabant tolle, crucifige, pro gladijs acutis uũ ſunt linguis. Quicquid tſic geſtum eſt iuxta ſenſus humanos,id quotidie fit iuxta ſpiritum, & hoc maiore pernicie,quo ſpiritualia potiora ſunt corporalibus. In his igitur præcipuè locũ habet, quod in Prouerbijs dixit Solomõ:
Prouerb.15 Mors & uita in manibus linguæ. Sunt qui in lingua geſtant uirus, aſpidum ueneno præſentius:ſed rurſus ſunt qui lingua medẽtur lingua ſaucijs,
Lingua medica & lingua medica ſanãt peſtilente lingua infectos, ſicut idem docet: Linguæ ſapientis ſanitas. Quin & gentiũ prouerbijs teſtatum eſt, animæ ægrotanti medicum eſſe ſermonem. Pſalmus item habet:Emiſit ſetmonem ſuum &
Linguæ uis ſanauit eos. Quãta uis ſit linguæ humanæ, & ueterũ monumentis abunde teſtatũ eſt, & quotidie uidemus, dum unius hominis lingua ciuitatem uniuerſam, imò totam regionẽ prius tranquillã ad bellũ cõcitat, rurſus inſtructas acies ac ſanguinem ſitientes cogit arma deponere, euertit Reſpub. per nicioſo conſilio,et eaſdem ſi uelit ſeruat ſalubri conſilio,cõciliat fœdera principum,& conciliata dirimit, conglutinat matrimonia, & conglutinata dirimit.Si tantum ualet lingua hoīs, quanto præſentiorem uim habet eccleſiaſtæ lingua, quę organum eſt ſpiritus ſancti. In huius linguæ manibus uerè mors eſt & uita,uita eſt quũ peccatores cõuertit ad pœnitẽtiã,mors eſt quũ iugulat in eis ueterẽ Adã cũ actibus ſuis. Hic nimirũ eſt theſaurus,unde di-

ues

lies paterfamilias profert noua & uetera, uidelicet instructus utriusq; testa/
mẽti literis. Sunt canes quos detestatur Paulus, iubetq; caueri, quippe ope/ *Canes boni et*
rarios iniquitatis: & sunt laudati canes, qui latratu deterrẽt fures nocturnos *mali*
conãtes irrũpere in domum, unde Græci uocant οἰκουρούς, id est, custodes
domus & excubitores, cuiusmodi canis non erat ille, quẽ redarguit Psalmus
Si uidebas furem, currebas cum eo. Quemadmodũ aũt fures, solẽt obiecta
esca canibus uocem adimere, ita quibus charius est priuatũ emolumentum
quàm gregis dominici publicum, ij Ecclesiastis latrare incipientibus, pecu/
niam aut sacerdotiũ uelut offam in fauces inijciunt ut sileant, et furibus pro
dant domũ dei. Atqui fideli excubitori, qui stat super muros Hierusalẽ, ne/
que noctu neq; interdiu tacendum: nec, ut solent ingenerosi canes, ad proie
ctum cibum uocẽ continet, nec pro frusto panis sustinet à cœlesti excidere
præmio. Huiusmodi canes apti sunt ad uenatũ animarum, qui norũt quan
do debeãt mutare uocem, & quibus ambagibus ferã in casses domini pro/
trudere. Postremò dicitur hoc animal uulneribus medẽdi uim in lingua ha
bere. Elingũt saniem, nec sinunt saucium locum exputrescere. Talem opor/
tet esse linguam boni concionatoris, ut nullus ab huius colloquio discedat,
nisi purior: bonis per infirmitatem prolapsis, blandis monitis leniq; corre/
ptione medeat, insanabiles fideli latratu submoueat. Ne quẽ pigeat huius
cognominis, magna est horum canum apud deum dignitas: Nam in my/
sticis literis qui uocantur canes, ijdem appellantur dij, appellãtur prophetę,
quẽadmodũ docuimus, appellãtur & reges, si quẽ tituli maiestas delectat.
Cõstat enim Psalmũ LXVII. agere de præconibus Euangelij, in quo legimus:
Pluuiã uoluntariã segregabis deus hæreditati tuæ: Hæc nimirũ est illa plu/
uia cœlestis doctrinæ quæ fœcũdat terrã nostrã, Et sequitur: Dominus da
bit uerbũ Euangelizãtibus uirtute multa. Hi sunt qui dormiũt inter medios
cleros, in utriusq; testamenti literis per fidem securè cõquiescentes: qui pen/
nas habent columbæ deargentatas, Euangelicã uidelicet simplicitatẽ cũ pu
ritate uitæ morũq; nitore cõiunctã, nõ sine grato tinnitu salutaris doctrinę,
non terrena tinnientis, sed cœlestia. Quanq; autẽ & nitet argentum si rectè
exerceas, et tinnitu delectat, tamen si negligas, obnoxium est rubigini. Si cõ
cionator affideat literæ, rubiginẽ ducit illius doctrina. Sequitur igitur: & po
steriora eius in pallore siue uirore auri. prior est litera, posterior est sensus
mysticus, is nõ corrũpitur, sed perpetua uiret autoritate. Cæterũ à q̃ autore
proficiscuntur hæc omnia? Nimirũ à rege uirtutũ dilecti dilecti, qui dat uer
bũ Euangelizãtibus uirtute plurima: à rege exercituũ, quẽ Paulus appellat
regem seculorũ. Iudęi tinnitũ habent argenti, sed multa erugine uitiatũ: nos
aurum habemus, spiritualibus spiritualia comparantes. Summus Euangeli
sta fuit dominus Iesus, hũc pater unicè dilexit, tanq; unigenitũ. prius est q̃d
carnale est, deinde quod spirituale: Sed quod spirituale est, lõge præstãtius

est,

est. Siquidē & iuxta Græcorū prouerbia, τὰ δοῦτορα ἀμείνω dicuntur. uel hæc imago nobis depingit Christianū Ecclesiastē. Pennis opus est, ut spiritu subuolet ad cœlestia, atq; eodē cęteros subuehat. Sed colūbæ pennis est opus, uel quod nulla auis in uolatu sit pernicior, uel q̄d nulla simplicior aut innocentior. Sed duplici tinnitu est opus, argenti et auri: uidelicet ut in expli cando sensu humiliore, cādidus sit & apertus: mox prouectioribus aperiat aurū reconditæ sapientiæ, quā Paulus loquitur in mysterio, nō quibuslibet sed perfectis. Mundana sapientia prima fronte magna quædā & admiran da profitetur, sed si penetres altius, planè carbones pro thesauro reperias. Diuersa est Euangelicæ philosophiæ natura, longè plus habet in recessu, quàm fronte præ se ferat, & quo penitius fueris ingressus, hoc splendidior res ostendit opes. Quàm igitur fuerit indecorum, si Ecclesiasten profes sis pro columba sus in cœno uulgarium deliciarum uolutatus, pro argento habeas lutum in pectore, pro auro carbones? Luteum uas nihil crepat nisi lutū, & qui terrenus est, terrestria loquitur. Sunt alia multa in sacris literis, quæ declarāt dignitatem, utilitatem, difficultatē, ac præmij magnitudinem paratam ijs qui bona fide gerūt cōmissam prouinciam: sed plura sunt quæ dira minantur ijs, qui pastoris gerunt personam, re lupos aut proditores agunt gregis dominici: nos tamen ea colligere maluimus quæ alliciunt, q̄ui quæ territant. Vix em̄ fieri potest, ut syncerè gerat Ecclesiasten Euangelicū, qui metu cōpellitur ad officiū. Fides est, quæ nullū refugit periculum, charitas est quæ nullum refugit laborem. Quæ duo si adsint, nihil opus est terroribus: si nō adsint, non multū conducunt terriculamenta, & si quid cōducūt, cōducunt rudibus. Ecclesiasten nō oportet esse rudē, qui rudes suscepit erudiendos. Ostendimus rationē, quæ facit ut nec dignitas adducat supercilio, nec difficultas desidiam, nec periculum desperationem. Huic itaq; uolumini propemodū satis datū uidetur argumēti, si paucis admoneamus, quibus rationibus Ecclesiastes sibi possit apud populum gratiam simul & autoritatem parare, partamq; tueri. Siquidem hi duo præcipui stimuli sunt ad docilitatem, amor & autoritas docentis: amor facit, ut libenter citraq; tedium audiamus: autoritas, ut quæ traduntur uera esse credamus. Quum amorem dico, Christianum intelligo, non uulgarem: quum autoritatem, eam intelligo, quæ uirtute, non fuco paratur. Quòd si forte hæc aliunde contingerunt, prudentis est humanis populorum affectibus, qui nec immodici, nec cum uitio coniuncti sunt, ad pietatis profectum abuti. Multis formæ gratia conciliat fauorem, aut patria communis, aut affinitas, aut alius quispiam affectus humanus: hanc occasionem arripiat Ecclesiastes, quod humanum est, uertens in profectum spiritualem. Sunt qui miro studio prosequuntur diui Francisci discipulos, sunt qui impensius faueant Dominicanis: hic affectus merè humanus est, & inter æquè pios sæpe diuersus: eoq; ut hic fauor captandus

Quæ res Ecclesiastæ conciliant fauorē & autoritatē

captandus non est,ita,si sponte adsit,est in auditorum commodum accommodandus. Itidem multis autoritatem conciliat ipsa corporis species; atq; oris dignitas,generis claritas,sacra uestis,titulus,ætas:aut aliud quippiã his adsimile. Non est quidẽ Christianæ perfectionis quẽquã è rebus huiusmodi externis æstimare:tales enim obiurgat beatus Paulus, quòd ea modo uiderent quę secundum faciem sunt,eo quòd qui hisce ex rebus magni faciũt hominem,è diuersis contemnunt:sed quoniam Ecclesiastes cogitur omnia fieri omnibus propter hominũ imbecillitatẽ, hoc affectu simplicium uelut esca abutetur ad illiciendos imperitorũ animos,donec proficiãt ad meliora. Euenit hoc domino Ecclesiastarum principi:humanæ naturæ species, & uitæ humilitas offendit pleroscq; Iudæorum, crucis infirmitas offendit etiam intimos discipulos:dominus tamẽ passus est,à suis aliquãdiu iuxta carnem amari,donec proficerent ad ea quæ sunt spiritus. Itidẽ Pauli uincula multis fuere scandalo,eocq; firmioribus gratias agit,quòd non resilissent ab Euangelio,doctoris sui afflictionibus offensi. Dominus iubet doctorem ex operibus æstimare. Sub sordido pallio, despicabili turpicq; corpusculo latet interdum animus cœlo dignus:& tamen Moses uetat ne cæcus, aut claudus, aut gibbo deformatus,aut hernioſus,aut alia quacũcq; corporis macula no- Leuit. 21
tabilis accedat ad altare,quãuis genitus è stirpe Aaron, nec ingrediatur intra uelum:non quod ista contaminẽt templum domini, sed externa species frequenter offendiculo sit infirmis. Quid quod post abolitas legis umbras, Romani Pont. statuerunt,ne claudi,lusci,debiles aut mutili aut minores ætate præscripta recipiantur ad ministerium ecclesiasticum:non quod sit respectus personarum apud deum, Nam in Euangelica parabola,mendici, cæci & claudi compelluntur ad conuiuium regale: sed quod uulgus hominum ex his quæ patent oculis corporalibus,ducitur in contemptum rerum spiritualium. Huic multitudinis affectui sic indulgendum est ad tempus,ut paulatim tamẽ alliciatur ad perfectiora:ita præceptor tolerat discipulum etiam num rudem,ueluti lactans illum munusculis ac laudibus,ne resiliat ab instituto. Alioqui nihil erat opus hac de re ullam facere mentionẽ. Quisquis enim is uirtutibus præditus est,quas ante cõmemoraui, hunc facile & autoritas & fauor plurimorum comitabitur, si modo in his perseueret. Nam omnium suffragijs approbari, hactenus nulli mortalium contigit. Huc quatenus licet enitẽdũ Ecclesiastæ,ut omnibus placeat per omnia, bonũcq; testimoniũ sibi comparet, etiam apud illos qui foris sunt, Paulinũ illud semper habens in animo: Omnia mihi licent,sed nõ omnia expediũt. Vt igitur autoritas & maturius & apud plures contingat Ecclesiastæ,diligenter ea uitet quæ conciliant homini cõtemptum,eacq; in se declaret,quæ uulgus suspicit. Luxus,temulentia,somnolentia,uoluptates,præcipue libido, inepta ac stulta loquacitas,futilitas,et nimia familiaritas,uanitas,incõstantia,adulatio,ca-

ptatio munerum, leuium uulgariumq; rerum admiratio, reddũt hominem contẽptibilem, eleuantq; autoritatẽ: Cõtrà conciliant autoritatẽ, sobrietas, uictus parsimonia, uigilantia, pudici mores, sermo parcus ac sale cõditus, si lentij fides, grauitas in moribus, in dictis ueritas, comitas decenti grauitate temperata, conuictus cũ grauissimis quibusq;, cũ perditis ac prostitutæ fæmæ hominibus aut nullũ cõmercium, aut rarum, idq; monendi gratia, non cõpotandi, si nõ aliter cum illis agat quàm sicut medicus cũ ægrotis: cum diuitibus talia sint colloquia, ut nec importuna austeritate prouocet illos ad iracundiã, nec ad gratiam loquens incidat in speciẽ adulationis. Munera nec temere à quoquã recipiat, sed in recusando adsit comitas, seruet undiq; integrã libertatem suã. Quisquis enim accipit munus, nescio quo pacto perdit aliquã fiduciæ suæ partem: & qui donat, minoris illum facit qui accipit. Hoc uitium arguit occasio. Quum Ecclesiastes liberius admonuerit eum qui dedit, tum incandescit stomachus, & ingratus uocatur qui pro uili beneficio reponit multo præstantius. Hoc perspiciens Apostolus, non dignatur à Corinthijs accipere, sed maluit coria consuere, quàm aliquã apostolicæ libertatis partem amittere, non quod uenaretur gloriam ab hominibus, sed quòd hoc expediret Euangelio. Itaq; male consulunt autoritati suæ, qui spõte currunt ad mensas diuitũ, ac uenãtur magnatum opipera conuiuia: sed multo peius cõsulunt, qui magnã diei partẽ desident in publicis cauponũ diuersorijs, inter homines parũ sobrios, simulq; cũ illis nugantur de rebus quibuslibet, ebibentes & ipsi præscriptũ uini modũ, ac uicissim inuitantes alios. Interdũ & in multã noctẽ luditur chartis ac tesseris, & saltatur inconditis motibus: denicq; domum redit pastor ouiũ sic affectus, ut eorũ brachijs sufflciendus sit, quorũ animos oportuit ab eo fulciri. Adde iam huc cõcubinam uxoris loco, nec eam unã, & si una est, procacẽ atq; imperiosam. Quis illius dictis audiens erit, aut quis eum reuerebitur, cui cõspicit imperare mulierculã? Obsecro qui sic perpetuò uiuit ut sit unus è fece plebis, ut inter abiectos abiectissimus, quid autoritatis habiturus sit in docendo, quid grauitatis in admonẽdo? Aut quis audebit illi uitæ suæ scenam in confessione detegere, quem uideat quotidie uino ceruisiáue uuidum & sua ipsius effutire arcana? Hæc scio dictu parum esse decora, sed utinã non maiore dedecore passim fierẽt, nec iã in uicis tãtũ, sed in urbibus quoq;. Verũ hoc ueniẽ mihi uelim in hoc argumento perpetuò concedi, ut si quid admonendi gratia per occasionem dicetur, nec bonos offendat ad quos non pertinet, nec his uitijs obnoxios iritet, quos cupimus nõ traducere, sed Christo gratiores reddere. Iã quũ populus habeat ubiq; suas quasdã peculiares ineptias, ueluti sodalitates & cõpotationes in templis, superstitiosas circũlationes diuotũ, uelut apud Flandrios Liuini & Vuinochi, ludosq; ridiculos, qui sic diutina consuetudine inualuerunt, ut absq; tumultu non facile queant abrogari, & si abrogentur

Superstitiosi populi ritus.

gentur, periculum est ne abrogatis succedant ineptiora, pastor ab huiusmo
di spectaculis sese subdūcat, uel hoc modo significans sibi non probari quę
geruntur. Quoniam autem in diuersis regionibus diuersæ sunt huiusmodi
ludorum formę, ut lector intelligat quid uelim, unam atq; alteram exempli
causa proferā. Apud Anglos mos est Londini, ut certo die populus in sum
mum templum Paulo sacrū inducat longo hastili impositū caput feræ, (da/
mas illic quidam appellāt, uulgus capros, quum re uera sit hircorum genus
cornibus palmatis, in ea insula abundans) cū inamœno sonitu cornuū uena
toriorum. Hac pompa proceditur ad summum altare, dicas omnes affla/
tos furore Deliæ. Quid hic faciat pastor? Si reclamet, uiolēta res est consue
tudo, ac citius aliquid seditionis excitet, quàm medeatur malo. Alibi per se/
getes circumfertur corpus domini, hoc indecentius quod gestatur à sacerdo
te equestri. In pagis atq; etiam oppidis quibusdam, opificū ordines habent
pompas suas. Mali erecti gestātur à multis sudātibus ac defecturis, nisi su/
binde potu reficiantur, in summo est diuus, cuiusq; opificij præses. Habet
populus & alios ludos pompasq;, in quibus circūferunt spectacula, circun/
ducuntur uirgines mirè cultæ, dicuntur fiuntq; multa dissimulanda magis
quàm probanda. Huius generis apud Italos sunt Taurea certamina, & cur
sus asinorū, bubalorū & equorum. Huiusmodi spectaculis nō decet eos in/
teresse, quorū autoritas deberet populū à talibus ineptijs reuocare. Idē sen/
tiendum de similibus spectaculis, quæ fortuitò incidūt: ueluti quum ducitur
opulenta sponsa, quum principes agunt suas comœdias, uel funebres, uel
triūphales, ad quas inepto studio currit imperita plebecula. Aegrè à Chri/
stianis sublata sunt pugilū & gladiatorū certamina. Verū hoc malū quādo
funditus extirpari nō potest, Ecclesiastes prudēs, si queat, tēperabit licētiā,
certè spectādo nō præbebit multitudini probātis speciē. Porrò ut nimia fa
miliaritas parit cōtemptū: ita patria nōnunquā eleuat autoritatem, id quod
euenit domino Iesu, qui quod prouerbio dici solet, prophetā minus esse ac/
ceptū in patria, non esse uanū, ipse cōperit experimēto. Aduersus hunc ho/
minum affectū, geminū est remediū, ut Ecclesiastes idē faciat quod fecit do/
minus, relictis propinquis & cognatis aliò se conferat, docturus Euāgeliū:
aut in procul dissitā regionē secedat, præcipuè religionis & studiorū nomi/
ne celebrem. Illic diu cōmoratus, tandē ceu peregrinus redeat, excitata iam
& erecta multorū expectatione. Præterea & ætas utraq; parit interim con/
temptū, iuuentus, & admodū prouecta senectus: illa negligitur uelut impe/
rita rerū, hæc despicitur tanquā delirās: utriq; malo remediū aliquod adhi/
bebitur, si iuuenis apostoli cōsilio pareat: nemo adolescentiā tuā cōtemnat.
Quopacto id fiet, inquis? Si uitā, si sermonē, si uultū ac gestus omneis ita cō
ponat ad sobrietatē, ad pudicitiā, ad grauitatē & cōstantiā, ut in se declaret
esse uerū quod dixit ille sapiens, senectus uenerabilis est nō diuturna, neq;

Aetas contemptum pariens

1. *Timoth. 4*

numero annorũ computata. Capitis caniciem & rugas frontis, etiã fatuis ac
morionibus adfert ætas, sed ea demũ uenerabilis est canicies, quę reniteti in
moribus ab omni specie leuitatis ac iuueniliũ desideriorũ alienis. Senes ita
tuebuntur autoritatẽ suam, si perpetuò sobrij sint, si minimè difficiles aut ira
cundi, si uitent inutilẽ garrulitatẽ, sed parci circũspectiq; sint in uerbis, ut nõ
loquantur nisi præmeditati uel necessaria uel utilia, nec quicq; excidat inep/
tum aut futile dictu, aut omnino indignũ canicie, præsertim inter iuuenes a/
genti: neq; asper sit aut morosus in obiurgando, si quãdo res postulat incre
pationẽ, sed admonitionis acrimoniã Christiana lenitate tẽperet: neq; qui
buslibet sese negocijs admisceat, nõ omnes fabulæ partes omni cõueniũt a/
ctori, quędã in alios reijciat. In summa, sic moderetur omnes actiones suas,
ut illi senectus nihil attulisse uideatur nisi maiorẽ rerum usum, iudicium per
spicacius, consiliũ fidelius, animũ placabiliorẽ. His rebus fiet, ut quemadmo
dum Paulus iubet honorari uiduas quæ uerè uiduæ sint, ita populus uene/
retur senes qui uerè senes sunt. Verũ ut redeamus ad id quod de largiendo
diximus, fatemur esse æquissimũ, ut qui ministrant altari, uiuãt ex altari, sed
uiuant tantũ non luxurientur. Vehementer tamen optabile sit, si plures inti
tentur præclarum apostoli Pauli exemplũ, qui gratuitò prædicabat Euãge/
lium, non ignarus quid deberetur, sed magis perpẽdens quid expediret ad
propagandã Christi religionẽ, & ad tuendam apostolicã autoritatem, præ
sertim apud Corinthios, ut opulentos, ita quæstus auidos. Sed utinã nõ ita
passim essent hoc seculo Corinthiorũ similes, quũ Pauli similes nullos repe/
rias. Dixerit aliquis, exemplũ hoc inutiliter inducendũ esse, propterea quod
quũ populus seminanti spiritualia debeat sua carnalia, ac perpaucos uideas
qui bona fide quod debent exoluant, quid futurũ esset, si per gratuitũ Eccle
siasten discerent nihil dare? Ab his intestinis semel gustatis nunquã abige/
rentur: itaq; breui fieret, ut abrogatis salarijs, nec ullis existẽtibus qui uellet
gratis docere, in totũ pastoribus destituerẽtur ecclesiæ. Verũ ista ratio nihil
cõmouit Paulũ, quo minus gloriaretur se gratuitũ agere Euangelistã, neq;
metuebat ne deessent uerbi pręcones, sed magis uerebatur ne populi libera
litas pro pastoribus inuitaret lupos: nã ad emolumentũ properant omnes,
ad gratuitũ laborẽ nullus accedit nisi uerè pius. Quòd si tẽporibus illis, quũ
tanta esset Christianorũ paucitas, nec ulla præscripta salaria quæ possent e/
xigi, nõ defuerũt qui ultro suppeditarẽt apostolis ac senioribus, quomodo
nunc metuimus, ne bonis ac fidis pastoribus desit uictus ac uestitus, nõ da/
bũt Corinthiorum similes, sed tanto largius dabũt Macedonũ similes: nul/
lus est populus qui non sit ex utroq; genere mixtus, & Paulinũ exemplũ se
mel atq; iterũ æditum fortassis alliceret plureis ad æmulandũ. Quid ni hic
idem speremus, quod quotidie uidemus in cæteris accidere? Apud priscos
aliquis cœpit pallio semitectus cũ baculo obambulare, ac mẽdicato uiuere,
& obuijs

& obuijs maledicere: adeo nõ defuerũt qui institutũ hoc imitarẽtur, ut hinc orta sit philosophorũ familia, quæ Cynicorũ dicitur. Sic inter Christianos fuit aliquis, qui ferrea lorica indutus incederet, cætera nudus, adeo non defuit imitator, ut hinc ordo nouus monachorum examinibus accesserit. Erat alius, qui canabea tunica tectus reliquo corpore nudus obambularet per æstatem pariter atq; hyemem, crucem ligneã gestans, nec domũ habẽs quò se reciperet, nec pecuniam attingẽs, nec alia re uescens q̃ pane & herbis aut pomis crudis, nec aliud bibens q̃ aquam crudam, uidemus nõ defuisse qui imitarentur. Quis credidisset fore qui beati Frãcisci institutum imitarẽtur? Mundus his undiq; plenus est. Equidẽ arbitror fore, ut si quis existeret qui ficulnis foliis pro campestribus pudenda tegens, cætera nudus, obambularet soleis æreis, sicut fecit Empedocles, pro tritico uesceretur fabis, pro holerib. uulgari gramine aut fœno, non defuturi sint qui imitent: quãto magis spe tandũ est fore, ut si quis tam celebris Apostoli reuocet exẽplũ, sint cõplures qui æmulentur, præsertim quũ hodie nulla sit necessitas, Ecclesiasten per diuersas mundi plagas diuagari, nec quisq; sit, qui sacerdotes suo spoliet patrimonio, aut facultates eripiat industria quæsitas. Quòd si uidetur inhumanius ultroneã bonorũ liberalitatem reijcere, utatur hoc temperamento: comiter excuset sese ijs, qui domi habent eiusmodi subsidijs magis egẽtes, aut ijs qui non uidentur ex animo dare, sed uel ad ostentationẽ, uel aliã ob causam humanã, fortassis ut iniecta offa obturent os syncerè prædicãtibus Euangelicã ueritatẽ. Talis erat benignitas Balaac regis Moabitarũ, qui mercede conduxit Balaam ut malediceret populo Israelitico. Illis cõmonstret, in quos melius conferri possit, quod destinarũt mittere in corbonã: his admat spem corrũpendæ linguæ, quæ Christo prędicando dicata est. A cæteris ultro oblata si uidetur accipiat, sed accipiat in alios dispensaturus, ipse ne amittat gloriam suam, qua glorietur non iuxta carnem, sed in domino. Scio nobis obijciendos leuitas & sacerdotes ac pontifices ueteris testamenti, qui uiuebant ex decimis, uictimis ac donarijs. Verũ illis hac ratione prouisum est, quia non habebant aliã sortem in partitione terræ promissæ. Sed hanc prouisionem sustulit uerius quàm cõprobauit, nouę legis autor, qui suos uocat ad exemplũ passerum ac liliorum. Illud nimirũ est Euangelicæ perfectionis, plus promereri & minus exigere, & in tãtũ abstinere à specie cauponandi uerbũ dei, ut & diuitibus impertias gratis doctrinã sacrã, quo maiore fructu id facias, & pauperibus addas etiã de tuo subsidiũ. Adde his quòd Mosaicæ religionis ministri ex his quæ concesserat Moses, non solum alebant seipsos cũ diaconis, sed uxores quoq; & liberos, & seruos & ancillas. Nunc uero sacerdotes, quo minus onerati sunt huiusmodi sarcinis, hoc paucioribus egent. Illi posteros suos alebant, successuros in ministeriũ: nostri pro uxoribus ac liberis alant, sed alãt spirituali doctrina magis q̃ pecunia, quos

cognouerint euasuros idoneos Euangelicæ philosophiæ præcones. Nó est efficax quorundam syllogismus, si qui mactabant uitulos et hircos uiuebãt de decimis, quanto magis hoc debetur ijs, qui tractant sacratiora. Quid debeatur nũc non disputo, sed quid deceat exigere. Quo sublimius est munus Euangelicũ, hoc purius esse decet à lucris temporalibus. Alioqui si placet enthymema à Leuitis ad Euãgelistas, eadem opera sic ratiocinabuntur: illi habebant uxores, multo magis idem licet nobis. Inuerte enthymema & ualebit. Non licuit ueteris testamenti sacerdotibus possidere diuitias, multo minus licet nostris. Non licuit illis habere concubinã, multo minus idé licet nostris. Non licuit illis cum uxoribus habere cõmercium, duntaxat id temporis quo templo ministrabant, multo minus licet nostris. Quæ olim dabãtur Euãgelij præconibus, quoniã sponte & alacriter dabantur εὐλογίαι dicebãtur, hoc est benedictiones, quòd donans sibi magis gratularetur, quàm accipiens. Nũc in quibusdam regionibus, quum decimæ personales, prædiales & fortunales anathematibus ac minis extorquentur ab inuitis & malè precantibus, κακολογίαι uerius sunt q̃ εὐλογίαι. Id quũ per se sit odiosum, conduplicatur inuidia, si qui sic exigunt ad unguẽ quod putant deberi, ne minima quidem ex parte meminerunt officij sui. At fieri uidemus, ut nulli molestius exigãt, quàm quibus minime debetur. Debetur enim presbyteris duplex honos, ut ait Apostolus, sed adijcit, ijs qui bene præsunt. Est laicus qui excusat inopiã, uxorem ac liberos alendos, nõ auditur. Est qui excusat naufragium aut incendium, aut similem calamitatẽ, nõ auditur, sed audit, Deus nihil uult amittere. Hæc exempla nec apud Iudæos ædita legimus. In præsentia non patrocinor ingratis, sed Ecclesiastæ consulo autoritati. Posterioribus seculis episcopi quidam accipiebant quæ offerebantur, sed ut dispensaturi in subsidium egenorum, quod sobrio uictui superesset. At diuus Cyprianus de suo iubet subuẽiri pauperibus. D. Basilius è proprijs facultatibus aluit pauperes, Augustinus ab apostolica libertate minimũ recessit, ni hil sibi ferẽs obtrudi, quod in cõmunem usum transire non posset. Quibus porrò uerbis mendicat à populo? Fratres non habeo quod dẽ pauperibus, subueniat illis charitas uestra. Quædam oblata ab ijs, qui uidebãtur habere domesticos egẽtes subsidio, recusauit: quædã iã donata, & in ecclesiæ ius transcripta reddidit ei, quem liberalitatis ceperat pœnitentia, non ignarus quod semel deo dicatum est, repeti nõ debere. Sed uir excelsi animi maluit imminuere ius ecclesiæ, quàm uideri petax, aut larus. Longius abest à sordibus, quòd in nõnullis regionibus pastor nihil exigit à populo, sed alunde census illi designatus est, quantus homini frugali sobrioq̃ sufficit. Habet domum commodam, hortulum qui uarias delicias subministrat mensæ, uiticulam quæ tantum gignit uini, quantum satis est, et bene dilutum et parcè bibẽti. Habet cortem, quæ suppeditat ouum & interdũ etiam pullũ. Si his accedant

accedũt duodecim ducati, iam supereſt etiã ultra mundam uitam, quod ſub leuet aliquorũ inopiam. Sed quò ſordiũ nunc deuentũ eſt apud nõnullos? Mendicatur in ipſo ſacrificio, & ædituus tinnitu uaſculi ſtannei, atq; etiam clara uoce ſubinde repetita, populum inuitat ne dicã cogit ad dandũ. Sacrificus interim indecorè ſtat circumſpiciens qui dent, qui nõ. Idẽ fit à quibuſdam in concionibus. Circũfertur tabella, & ſubſidiũ petitur, imò efflagitatur Eccleſiaſtæ. Nõ iſta reprehendo, ſi urgeat neceſſitas, ſed oſtendo quãtũ abſint ab illa ſuperbia apoſtolica, cuius optarim quàm plurimos eſſe imitatores. Repertus eſt unus abſque literis pius qui ſcripſit, Vadãt pro eleemoſyna confidenter, nec oportet eos uerecundari, quia dominus ſe pro nobis fecit pauperem in hoc mũdo: & ecce uidemus orbem plenũ mendicitatem ultro profitentiũ. At inſignis ille Euãgeliſta qui dicit: Volo omnes eſſe ſicut ego ſum, toties gloriatur, q; manibus ſuis ſibi pararit uictũ ut gratuitò doceret Euangeliũ, quòd nocte dieq; laboraret, ne quẽ grauaret, uix ullũ repetit imitatorem. Excuſatur à multis neceſſitas, durũ reuera telũ. At uidẽdum eſt unde ueniat illa neceſſitas: qui uerus eſt paſtor, delegat uices ſuas alteri, paululum quiddam aſpergẽs è decimis: ille rurſus locat alteri, nihil aliud illi relinquẽs quàm ſpicilegium demeſſa iam ſegete. Eadem querela eſt de nõnullis monaſterijs, decq; collegijs quæ curas habent incorporatas, ſic enim illi loquuntur: cenſum hoc eſt lanã ſibi reſeruant, oues tradunt famelico, frequenter indocto iuxta ac improbo deglubẽdas,. Et miramur paſtorem nõ eſſe in ea autoritate apud populum, qua deberet? Hic epiſcoporũ aut principum partes erant, eos qui percipiunt emolumentũ, cõpellere ad officium. Hactenus de autoritate. De beneuolẽtia cõcilianda quid attinet dicere? Verus amor nulla re paratur efficacius, quàm gratis & hilariter benemerendo de omnibus. Beneficentia cicurantur & ad amicitiã alliciũtur etiã immanes feræ. Iam mihi finge talem Eccleſiaſtẽ qualem nos quærimus, qui ſe totum exponat iuuandis omnibus, pluſcq; paterna maternáue ſolicitudine pro ſingulorum uigilans ſalute, docens ignaros, blandè reuocans errantes, erigens ægrotos, cõſolãs lugẽtes, opitulans afflictis, ſubleuans oppreſſos: naſcentes Chriſto tradat, morientibus aſſideat, mortuos ſepeliat, egenos foueat, oret ſacrificetq; pro ſalute omniũ, in ſumma nullum prætereat expertem ſuæ beneficẽtiæ, atq; hæc faciat tum cõſtanter, tũ alacriter, pro his meritis nihil omnino petens mercedis à quoq;, nõ pecuniã, non obſequiũ, nõ gloriam: quis obſecro tam duræ mentis eſt, ut eiuſmodi uirũ, nõ ut numen quoddã è cœlo delapſum & amet & ueneretur? Tãta charitas etiã malos cõpellit ad amorẽ mutuũ. Quòd ſi qui ſint, qui talẽ conſtanter odiſſe ſuſtineãt, quid aliud lucrifecerint, niſi ut ab omnibus iudicẽtur omnibus feris efferatiores. Hæc ſunt incantamenta multo efficaciſſima, hæc philtra præſentiſſima ad conciliandũ, nec conciliandũ tantũ, ſed etiã ad extorquendũ hominũ beneuolen-

Fauor quòmodo conciliatur

Forma perfecti Eccleſiaſtiæ

tiam. Cætera leuiora sunt, quæ tamen his adhibita nō parū habent momēti. Virtutes enim heroicæ nō reiiciunt obsequia, si quas dotes humanas, uel indit natura, uel addit institutio atq; industria, sed eas comiter amplectūtur purgāt, ac perficiūt. Accidit tamē interdū, ut homines eximijs illis uirtutib⁹ prędĭti, in his leuioribus uideantur parū attenti, sicut in rebus mortalium nihil est ab omni parte beatū. Socrati uiro inter Ethnicos laudatissimo, nō pa rum inuidiæ conflauit in omni sermone familiaris ironia, quæ tamē in illo non erat uitiū, sed natura. Platoni fastus est obiectus, quū hic fuerit in eo nō τῦφος sed σεμνότης, melius eīm dicitur græce quod sentio. Irrisa est à multis Diogenis dicax ac faceta libertas. Molesta fuit nonnullis Xenocratis austeritas. Parum digna philosopho uisa est Stilponis comitas oīa in bonam uertēs partem, etiam illa quibus hoim uulgus grauiter offendi solet. Naturalis fuit in Scipione Africano maiestas. In L. Crasso oratore pudor nō offundēs tenebras ingenio, sed dictioni gratiā addens. M. Tullio nōnihil auctoritatis ademit iocādi studiū. Catoni seniori nō mediocrē inuidiā cōflauit cēsoria in omnes seueritas. Quin & Vticēsis ille uisus est æquo præfractior. Similes ingeniorū uarietates reperias, & in uiris religionis cōmēdatione claris. Ambrosius ubiq; placidus est, ac iucundus magis quàm uehemens. Augustinus blandus & hærens. Hieronymus uehemēs, liber, interdum etiam austerior. Chrysostomo uitio uertērūt æmuli, quòd amaret solus cibū capere. Quod erat sobrietatis, inhospitalitatis nomine reprehēsum: phrasis indicat hominem fuisse ad docendum pulchre cōpositum. In Basilio sentias eximiam animi celsitudinē, prudenti comitate temperatā. Gregorius Nazianzenus argutior est. Athanasio fuit in rebus gerēdis admirabilis quædam sollertia. In Cypriano mireris natutalem dicendi facultatē. Quid plura? Non est minor uarietas in hominū ingenijs, quàm in uultu ac uoce. Nec semper tutum est in diuersum habitum demigrare, quemadmodum in comœdijs subito fit sui dissimillimus Demea: sed conandum est, ut quòd natura peni/ tus inseuit, si cum uitio cōiunctum est, ad uirtutem corrigatur: si simplex est naturæ habitus, cauendū ne in uitiū confine degeneret: utputa, ne grauitas à natura addita exeat in sæuitiam, asperitatē ac torui tatem, lenitas in negligentiam & cōtemptum, blandicies in assentationem. In his autem corrigendis oportet abesse fucum. Perpetuum esse non potest quod fingitur, & infeliciter ferè cadunt quæ tentes inuita Minerua. Cui si nō repugnamus, fit ut diuersis moribus par tamen autoritas & gratia comparetur. Qui natura comis est ac festiuus, caueat à specie adulationis ac leuitatis. Qui loquacior est, studeat nunquam loqui nisi quum suadet utilitas. Qui taciturnior est ac tristior, ad præsentem proximorum utilitatem, natiuam austeritatem affabilitate temperet. Qui lenior est, huic charitas & pietatis zelus addat aculeum. Naturæ uitium consuetudo non diutina facile corrigit. In his tamen

mẽ prodeſt admoneri. Nam aliena cꝫ noſtra rectius perſpicimus. Iam & ætas & patria adferunt non paruã ingeniorũ differentiã. Adoleſcentia niſi refrenetur, diffluit in uoluptates ac laſciuiã. Iuuentus præceps eſt & incogitans. Senectus ferè triſtior eſt, iracũdior, ad rẽ attentior, & ad ignoſcẽdum difficilior. E ſingulis quod utile ineſt oportet excerpere, quod ad uitium tendit corrigere. Teneræ ætatis laſciuia liberalibus ſtudijs edometur: iuuẽtutis ardor philoſophiæ præceptis tẽperetur: ſenectutis imbecillitas ratione, conſilio & cura fulciatur. Itidem Germanus dabit operam, ut uitata immanitate ſit fortis, & ad impia illabefactabilis. Hiſpanus Chriſti gloriã ſitiat. Italus ſobrietatem, quam in cibis potucꝫ præſtat, in cæteris etiã adhibeat: Gallus natiuam facilitatem flectat in obſequiũ dei: Gelrius natiuam aſtutiã uertat in euangelicam prudentiã: Hollandus natiuã ſimplicitatem euangelica prudentia cõdiat. De cæteris ſimiliter apud ſuum quiſcꝫ animũ æſtimet, ne ſingula perſequens fiam moleſtus. His itacꝫ ingeniorũ, ætatũ & regionum cognitis & animaduerſis differentijs, ſibi quiſcꝫ leges præſcribat, quibus & ad uitiũ tendentia corrigat, & uirtutis indolẽ præ ſe ferentia prouehat. Hæc leuiora ſunt fateor, & ad humanã imbecillitatẽ accõmoda, ſed tamen ſi ſublimibus illis ſpiritus ſancti dotibus ſubſeruiant, non negligenda, quoad homines cum hominibus, infirmi cũ infirmis uerſamur: quibus utinã efficacio ra dominus dignetur inſpirare paſtorũ ſuorum animis, ut omnes deſpectis huius mundi uilibus emolumẽtis ad hanc omnium pulcherrimam militiã toto incumbant pectore, poſt breue tempus (quid em̃ hac uitã fugacius?) ſempiternam accepturi coronam beatæ immortalitatis. Et ſi quid hic laboris deuorandum, (nihil enim præclarum abſcꝫ negocio geritur,) cogitent quantum ſolatium futurum ſit audire beatificam uocem: Euge ſerue bone & fidelis intra in gaudiũ domini tui, accede ad triumphũ cœleſtem ſtrenue dux, eſto particeps gaudiorum, qui partiteps afflictionũ eſſe mea cauſa nõ recuſaſti. Quod erit illud tripudiũ, qui plauſus, quàm læta acclamatio, quũ illic multos uidebis qui tibi ſuam felicitatem, ſuam ſalutem ferent acceptam, quos ad pietatem inſtituiſti, quos ab errore reuocaſti, quos ad cœleſtium bonorum amorem inflammaſti. Imò quoniam illic perfecta charitas facit omnibus omnia communia, quid erit te felicius, ſplendidius aut illuſtrius, quum innumeræ cœleſtium ordinum myriades, uno ore, conſona uoce undicꝫ tibi gratulabuntur, & Chriſto principi gratias agent, qui per te dignatus eſt augere beatã illam ſodalitatem, cui nil deeſt ad conſummatam beatitudinẽ niſi ut expleatur electorũ numerus, ac reſuſcitatis corporibus omni ex parte plena erit et abſoluta felicitas. Eorũ uero quę ſupra memorauimus cõſideratio nõ doctores tantũ ad docẽdũ, ſed auditores quocꝫ merito deberet extimulare ad diſcendi ſtudium & obtemperandi promptitudinem. Vt em̃ uigilanter alacriterꝫ doceat aliquis, nõ minima ex parte ſitũ eſt in diſci-

Aetatum habitus

Præmiũ æternum Math. 25

pulis

pulis. Quotum enim quēq; reperias tam patiēti stomacho, qui diu retinere possit in docendo studiū, alacritatē atq; ardorē, si conspiciat è tā multis tam paucos uenire ad cōcionē, tū in his paucis tā paucos esse in quibus nō luda/tur opera, dum alij crapula graues, audientes non audiunt, alij toto uultu to toq; pectore tædiū pręferunt, oscitātes, screantes, ructātes, obtussientes, alij non alia facie cōcionantē auscultant, q; solent histrionem in Theatro saltan tē, plericq; dormitāt, nec desunt qui altum etiā stertant, quòd distētō uentre ueniāt in concionē. Qui non ob aliud eò ueniūt, nisi ut diē fallant, domusq; tædium excutiant, ad cætera surdi, tantū expectant si quid festiuū aut ridicu lum excidat, quod in cœna recitent cōbibonibus. Quanq; his quoq; peio/res sunt, qui nō ueniunt ut discāt, sed ut captēt quod calumnientur, nec hūc animū dissimulāt, sed risu rictuq;, interdū & sibilo prodūt & murmure. O/mitto nunc pueros obuagientes, canes oblatrantes, cōfabulones obturbā/tes. Et miramur si concionatores habemus parum diligentes? An nō memi nimus & illos esse homines? Comœdiarū actores queruntur de spectato/ribus, orantes ut illorum attentione & silentio ad rectè agēdum adiuuētur, alioqui frigere actionē. Quod histrio suo iure postulat, hoc negatur uerbi salutiferi præconibus? Prodis in theatrū, ut spectes nugas, & auscultas: at in concione dormis, auditurus quæ & te tibi reddant meliorem, & deo chario rem faciant. Si Ecclesiastes fabulam ordiatur de lana caprina, aut de umbra asini (Nā sunt qui studio quædam admiscent huiusmodi) expergiscēris, de fricas somnum ab oculis, arrigis aures, aduocas animū: & ad ea quæ faciunt ad ueram perpetuamq; felicitatem aures non habes? Merito frigeat Eccle/siastes, si conspiciat populum attentè quidem audire quæ docentur, sed in moribus nullum apparere doctrinæ fructum: quanto iustius frigeat, si con/spiciat tantū multitudinis fastidium, ut nec uerba salutiferę doctrinæ perfer re ualeant? Audiunt alacres circulatorem in foro ridiculas, interdū et obscœ nas nugas garriētem: & cœlestis philosophiæ doctori non præstant eandē audientiam? Fauemus histrioni, ne si explodatur frustra fabulam edidice/rit: quanto iustius fauendum Ecclesiastæ, qui per omnem uitam summis uigilijs ac laboribus parauit, quo populum redderet meliorem? Adde huc, quod etiamsi actor exibiletur, nullo spectantium id fiat detrimento: contrà uero, si Ecclesiastes surdis narret fabulam, ad populum redit omne damnum, ipse excusatus habebitur apud deum, qui munus delegatum pro uiribus obierit. At quale damnum? non pecoris aut pecuniæ, non ua/letudinis aut sensuum corporis, sed quod est omnium damnosissimum, ue/ri ignorantia, mentis cæcitas, impietas, lætiferæ pestes animæ. Si quis missi/lia spargat in uulgus, puta nummulos, aut crustula, quàm alacer, quàm fre/quens undiq; concursus. At quanto sunt preciosiora quæ è suggesto spar git Ecclesiastes è cœlestis philosophiæ thesauro deprompta. Spargunter opes

opes illius sapiẽtiæ, quæ iuxta Solomonis testimoniũ preciosior est cunctis opibus. Sparguntur gemmæ uirtutum euangelicarum, quæ locupletent ór nentq; mentem tuam in æternũ, & tu non accurris, nõ arripis quod iacitur, præsertim quum hic potior sit colligentium cõditio quàm illic. Illic, quod alius præripuit tuum esse non potest: hic singulis integrum est, si uelint, quod in cõmune mittitur. Alterius lucrum nõ fit tuũ detrimentũ, sed singulorum lucrum sit omnium gaudium. Videmus si quis circumforaneus posita mensa, polliceatur artem eximendi maculas uestibus inlitas, aut remedia aduersus dolorem dentium, lippitudinem, febrim quartanã, miro studio, frequentem accurrere populum: & cum qui commonstrat quibus modis eluantur animorum maculę, quibus propellatur auaritia, impudicitia, amor insanus, odium & inuidia, præsentaneæ mentium pestes, audire grauamur. Beatus Paulus destomachatur in eos qui in conuentu Christianorum præter decorum epulabantur, contemnentes ecclesiam dei, rogatq; illos an non habeant domos ubi pro suo arbitrio uescantur, bibantq; uel usq; ad ebrietatem, si libeat. Arbitror illum grauius etiam destomochaturum, si conspiciat nostras conciones, exclamaturumq; Quid ita ecclesiam dei contemnitis? Si crapulã eructare, si temulentiã edormire libet, priuata domus & cubiculum ad ista magis sunt accommoda quàm tẽplũ. Si cessare uisum est, sunt sphæristeria ubi id fiat absq; contumelia ecclesiæ: si nugari iuuat, sunt tonstrinæ, fora, & porticus, ubi ista fiant non dicã decenter (nusquam eñ decet quod ineptum est,) at certe minus indecore. Ad conuiuium uocatus cõponis temetipsum pro dignitate cõuiuatoris, præparas orexim, ne uideare conuiua fastidiosus, multaq; ciuilitate subleuas inuitatorẽ, qui pecuniam & curã impendit, ut lautum exhiberet conuiuium: et eum qui pascit animum tuum pane cœlesti, qui propinat tibi uinum exhilarans cor, fastidio nauseaq; tua cõtristas? Vnde hæc in nobis tam præpostera rerũ æstimatio? Saltem ab infimis proficeremus ad sublimiora. Venit ueredarius ad oppidum, dicens se missum non iam dicam à Cæsare, sed à Satrapa quopiam, auditur reuerenter, non ob sua merita, sed ob legantis autoritatem: & Ecclesiastes dei legatus despicitur in contumeliam legantis? Noli secundum faciem iudicare. Homo tui similis est qui loquitur, sed deus tibi per illius os loquitur, & uerba dei non sua loquitur. Dignus igitur est quem ut Christum audias, qui Christum docet. Audis hominem legatum ab homine, recitantem edicta quæ te grauẽt, fortunasq; tuas attenuẽt: et non audis exponẽtem mandata dei, quæ te beatũ reddãt? Si par est, in oratore uenerari mittẽtis personam, nihil est deo sublimius: si par est cum applausu fauoreq; excipere quæ dicũtur in rem nostrã, nihil est animarũ salute præstantius, nihil Euangelio gratiosius. Diligenter auscultas profitentem quomodo colendus sit ager corporis alter, & non audis docentem quomodo excolendus sit animus, qui

fructum

fructum adferat ſempiternę felicitatis? Medico mercedem exacturo pro tri
ſtibus remedijs præbes attentas aures ut à corporis morbo conualeſcas: &
eum piget audire, qui gratis, qui blando ſermone medetur animi morbis?
Quis autem eſt noſtrum, qui nō multis uulneribus ſauciam habeat animā,
aut qui nō multis laboret morbis capitalibus? aut ſi non laborat, certè perí
culū eſt omnium commune. Optimū eſt à medico diſcere quomodo uitan
dus ſit morbus priuſquā incidas. Quicquid unquā peccarūt homines, hoc
in te cadere poteſt. Itaq; ſi laici reputent, quanta ſit Eccleſiaſtæ dignitas, q;
laborioſam, quāq; diſcriminis plenam prouinciam ſuſtineat, cuius uices ge
rat, quod agat negocium, quantas adferat utilitates, quàm ſublimia doceat,
quàm magnifica polliceatur, nimirum & uenerabuntur religioſius, et auſcul
tabunt attentius, & obtemperabunt libētius. In quo ſi quid offendet huma
næ imbecillitatis, nō ſtatim eſt inſolenter faſtidiēdus, ſed humaniter magis
ſubleuandus. Quomodo inquies ſubleuāndus? Si alacriter audias docētem,
patienter audias corripientem, ſi teneas quod docuit, ſi emendes quod re
prehendit, ſi ſub illius diſciplina quotidie euadas teipſo melior. His quaſi ſti
mulis excitabitur ut fiat in ſtudio ſacrarum literarum uigilantior, in docen
do feruentior, in admonendo liberior. Quin & precibus omnium ſubleuā
dus eſt. Orādus eſt deus, ut per ſuum oratorem indies largiatur gregi ſuo
meliora. Hoc quum orat populus, pro ſe orat, & quoniam petit in nomine
Ieſu, deus nō ſe præbebit ſurdū uotis huiuſmodi. Eccleſiaſtes uicißim orat,
ut ſpiritus Chriſti reddat dociles omniū animos, præparetq; ſegetē, ut bo
Hierem. 4 num ſemē iniectum feliciter proueniat. Clamat dominus per Hieremiam:
Nouate uobis nouale, uiri Iuda & Hieruſalē, & nolite ſerere ſuper ſpinas,
Circumcidimini domino, & auferte præputium cordium ueſtrorū. Viri Iu
da ſunt, quicunq; confitentur & agnoſcunt ſuā iniuſtitiam: uiri Hieruſalem
ſunt quicūq; perſeuerantes in eccleſia Catholica, ſectātur ea quę ſunt pacis,
erga deum ſimul & erga proximum. Nam hi demū dociles ſunt euāgelicæ
philoſophiæ. Qui non agnoſcit morbum ſuū, non eſt medicorū arte tracta
bilis, & ſi quis cōtentioſus eſt, nos inquit Apoſtolus, talem cōſuetudinē non
habemus. Amat noua doctrina nouos agros, amat ſobria ſobrios animos,
amat pura puras mentes. Excide ſpinas terrenarū ſolicitudinum, extirpa fru
tices inutiles malarū cupiditatū, euelle lappas, carduos, tribolos, & quicquid
noxiorum affectuum occupauit animum tuum, ita bono ſemini præpara
ueris bonum aruum: Circumcide præputium cordis tui, amputatis uolup
Oſeæ 10 tatibus, luxu ac delicijs. Hortatur item per Oſeā ſpiritus ſanctus: Semina
te, inquit, uobis in iuſtitia, & metite in miſericordia. Innouate uobis nouale.
Tempus autem requirendi dominum, quum uenerit, qui docebit uos iuſti
tiā. Seminat in iuſtitia, qui ſitit iuſtitiā: metit in miſericordia, qui quod ſitijt
ampliter aſſequitur, non ſuis uiribus, ſed domini benignitate. Innouat ſibi

noua

nouale, qui pectus suũ præparat euangelicæ doctrinæ. Hoc est eñ uinũ nouum, quod dominus nõ uult immitti in utres ueteres: hic est nouus pãnus, qui malè cohæret in ueste ueteri. Vtrancꝫ partem uideor satis admonuisse. Quòd si utracꝫ suo fungatur officio, Ecclesiastes quidẽ bona fide, diligenter, alacriter, amanter, cõstanter dispẽset thesauros domini sui: populus uero pijs & auidis animis quod datur excipiat, haud dubiũ est quin cœlestis ille agricola daturus sit uberem lætumcꝫ prouentum. Quod igitur de dignitate, de difficultate, de puritate, de fortitudine, de utilitate, de præmio fidelis Ecclesiastæ dicendũ uidebatur, hoc uolumine complexi sumus: cuius quoniam satis creuit magnitudo, quod supereſt in proximũ librum reijciemus.

ECCLESIASTAE SIVE DE RATIONE CONCIONANDI AVTORE DES. Erasmo Roterodamo, liber secũdus.

SICVI munificentia numinis adsint ea quæ superiore libro comemorauimus, huic nõ magnopere fuerit opus præceptis ac monitis uerbosioribus, quòd habitus ille mentis syncerus ac perfectus, facundiam rebus sacris dignam, & pronunciationem appositam, & gestus decentes ultrò suppeditet. etiã non affectanti. Fit enim, nescio quo pacto, ut interna species animi migret in hominẽ exteriorem, totũcꝫ ad suã transfiguret imaginem, non aliter quàm sanguinis & intestinorũ occulta uitia sese proferunt externo corporis habitu. Pallẽt hepatici, nigrescũt aut flauescunt icterici, contrahũtur podagrici, tremũt spasmatici, & ἀποπληκτοι. Necꝫ enim minus certa sunt peritorum medicorum iudicia ex oculis, uultu totiuscꝫ corporis specie, cẽꝫ ex lotio pulsũue. Necꝫ raro fit, ut cordis affectus reluceant in externa homis imagine. Nõ iam loquor, de furore, de ira, de odio, de amore, de pudore, metu, spe, gaudio, dolore, cæterisꝫ crassis affectibus, qui se uel inuitis nobis toto pectore proferũt, sed de his quoque, de quibus, quoniam sunt retrusiores, difficilius est iudiciũ: quod genus sunt, modestia, aut arrogãtia, timor dei aut cõtemptus, neglectus aut amor diuitiarum, cõstantia aut leuitas, pudicitia aut impudicitia: doctrina aut imperitia, denicꝫ illa ipsa maxime spiritualia, fidei synceritas, spes & charitas. Si tantũ ualent habitus humani, ut totũ hominẽ uelut in aliã speciẽ trasformẽt, quãto magis Christi spiritus inhabitans cor hominis totã illius imaginem cõponet? An nõ uidemus in quorũdã oculis ac frõte quasi relucere spiritũ sanctũ placidum, mitem ac fuci nesciũ? Agnoscas in illis iã nũc meditari uim numinis, quod in resurrectioue perficiendum est, ut spiritus potentior corpus ipsum quodammodo in se transformet. Quemadmodum è diuer-

Vera pietas suggerit facũdiam

Mentis habitus relucet in corpore

so, qui prorsus abiecto timore dei semet ad omnem impietatē omnēq; scelerum genus dediderūt, ipsa corporis specie diabolum uidentur exprimere. Proinde uereor ne cui uideatur ineptum hic de rhetorū pręceptis meminisse, quòd artis significatio fidem dicentis eleuet in tantū, ut summus ille orator existimet caput artis esse, artē dissimulare. Quisquis enim creditum ex arte dicere quē audit, quoniā sibi putat strui insidias ab artifice, cauet ab assentiendo, & huc potius intendit animū, ut obseruet, quàm ingeniose aut cū callide dicat, non quàm salubriter. Quòd si probatur ueterum quorundam sententia, qui dixerūt rhetoricen nihil aliud esse, quàm dicendi prudētiam, quum uideamus permultos fuisse facundissimos, qui artem prorsus ignorarunt, non uideo quid utilitatis sint allatura rhetorum præcepta Ecclesiastæ, quem & uirum insigniter bonum, & diuinitus eruditū, & Euāgelica prudentia prædituū esse uolumus. Sed eadem ratione non esset Ecclesiastæ discenda dialectica ars sic rhetoricæ cognata, ut penè sit eadem, si Zenoni credimus, qui manu contracta & exporrecta, notauit utriusq; discrimen. Et tamē hac nulla omnium traditur in scholis exactius magisq; serio, quum præter captiosas argutias & paralogismorū insidiosos laqueos uideatur etiam cogere, atq; hominē ceu uinculis astrictū in suam pertrahere sententiam. quis autem fidem habeat insidianti, aut quotusquisq; est, qui non malit duci quàm trahi? Sed has disciplinas Ecclesiasten didicisse oportet, non discere, & didicisse potius cū q; perdidicisse: ne, quod multis euenit, in dies magis ac magis adlubescente studio, illic uelut ad sirenum scopulos consenescat. Primæ adolescentię congrūūt hæc studia, quanquā ut magni interim refert, quàm sobriæ traduntur, ita plurimum interest, qualis sit exercitatio. neq; enim parum officiunt puerorū ingenijs, qui dialecticen reliquasq; philosophiæ disciplinas tradunt, non perinde spectantes ad discipulorū utilitatem, quàm ad proprię eruditionis ostentationem: tum eos magis exercēt ad palæstrā, quàm ad bellum. Itaq; dum teneros animos torquēt difficultatibus & grypheis non necessarijs, triplici illos afficiunt incommodo. Primum ingenia generosiora frequenter deterrent ab his disciplinis, deinde frustra conterunt ætatem, ut optimam ita fugacissimam, quum interim licuisset alia quædam utilia cognitu discere. Postremo efficiunt ut quum ad seria uentum fuerit, inepti uerius quàm instructi uideantur: quemadmodū uix alij sunt ad uerum prælium ineptiores, quàm qui per omnem uitam artem dimicandi gladijs didicerunt ac docuerunt. In ludo norunt sagittam in se missam ense diffindere, priusquam eò quò missa est perueniat. At in bello qui parat mittere, non præmonet illum quem petiturus est, nec ibi seruantur ludi gladiatorij leges. Profuerit tamen his disciplinas à primis statim annis sobrie didicisse, & exercitationem adhibuisse ad eam functionem, ad quam destinatus est adolescens. Neq; enim in eadem licet disciplina eodem modo exercendus

Rhetorica nō ars, sed prudētia

Dialectica cogit

Artes per ætatem modice gustandæ

ercendus est,qui destinatus est agẽdis causis forensibus,aut obeundis prin/
cipum legationibus,& qui præparatur sacris concionibus. Quemadmodũ
in dialectica aliter exercẽdus est qui scholę educaꝛ,aliter qui theologię. His
porrò disciplinis sobriè traditis & appositè exercitatis paratur quædã inge/ *Vtilitas disci*
nij dexteritas,tum ad rectè iudicandũ,tum ad cõmodè differendũ. Eam fa/ *plinarum*
cultatẽ humana partã industria, superueniẽs uberior spiritus gratia,nõ dis/
soluit sed absoluit, nec adimit sed adiuuat: qui sicuti naturæ dotes egregias
nactus magnificẽtius per eas exerit suam energiã, non aliter quàm insignis
artifex libentius & accuratius ostendit artem suã in splendida tractabilicꝫ
materia:ita nostram industriã adeo non aspernatur spiritus ille cœlestis, ut
exigat etiã,nec indignatur sua dona nostro uicissim studio adiuuari, tãtum
absit impia nostri fiducia. Iam ut donemus fuisse nõnullos tam felici natos
ingenio,ut absqꝫ cognitione dialectices & perspicaciter iudicarint, & acute
collegerint,& absqꝫ rhetorũ præceptis eloquẽter dixerint,tamẽ quoniã per
quã rara est ista inter homines felicitas, naturæ imbecillitas nõ mediocriter
adiuuaꝛ præceptis & exercitatione, præceptis ad iudicãdũ,exercitatione ad
agendum. Similiter quoniam nõ omnibus,fortè etiam nullis,ea donorum
ubertas obtingit à spiritu,quæ Apostolis,nulla fuerit impietas,quod donis
illius diminutum est, supplere disciplinarum adminiculis. Rursus ut done/
mus usu quibusdam hoc contigisse,ut quod ars docet, præstent experiẽtia,
tamen præceptorum accessio facit,ut & certius ea contingat facultas, & ma/
turius. Tardior enim est stultorum,ut ait ille,magistra experientia. Et quem
admodum inauspicatus est medicus,qui occidendo homines didicit mede/
ri: ita non est optanda prudentia,quæ lædendo didicit prodesse. Hoc per/
spiciens Philippus Macedonũ rex filium Alexandrum à prima statim pue
ritia Aristoteli philosophiæ decretis imbuendũ tradidit,nimirũ intelligens
plus uno die disci præceptis,quàm multorum annorũ experientia, præser/
tim quum in ipsis pręceptis insit experientia. Sunt emm ab ijs tradita,qui pręs
ter egregias naturæ dotes diutino etiam rerum usu sibi prudẽtiam eam col
legerunt. Iam si quis in negocijs priuatis multum putet tribuendum expe/
rimentis,cũ hoc nõ admodũ pugnabo. Cæterũ in functionibus publicis,in
quibus leuis error haud leuẽ perniciẽ adfert populo,non oportet sæpius au
dire uocẽ illam,non putaram. Inter eos aũt unde Reipub. uel plurima salus,
uel plurima pernicies proficiscitur, præcipui sunt princeps & Ecclesiastes, et *Præcipuæ per*
inter hos duos,Ecclesiastes plus habet momenti, ut à quo pẽdet etiam ipsa *sonæ in rep.*
principum institutio. Verum ut pręceptiones plus adferunt utilitatis,si inge *princeps &*
nio per se felici adhibeantur:ita plenius operatur spiritus sanctus,si reperiat *concionator*
pectus liberalibus disciplinis præparatum. Rursus artis præcepta non ita
multũ iuuant,nisi per frequentem usum transierint in habitum quasi in na/
turam: Vt quemadmodũ musices perito præsto est quod recte moduletur,

etiam si de modis & Harmonijs non cogitet: ita Ecclesiastæ dicturo spon-
te occurrat, quod præsens argumentum exigit, etiam si de rhetorum præ-
Ars quomodo contemnenda ceptionibus ne cogitet quidem. Ad bene dicendum expedit artem con-
temnere, sed posteaq; ex eius usu parata est dicendi facultas. Sic qui exercẽ-
tur ad artem pingendi, circino explorant membrorum συμμετρίας: ue-
rum ubi iam præceptis & usu collegerint habitum, melius absq; circino pin-
gunt: quòd maioris sit artificij efficere, ut membra quædam minora uideã-
tur quàm reuera sint, rursus quædã subsidere aut prominere uideãtur, quæ
nec subsidunt, nec prominent. Hoc enim agit artificis prudentia, ut res ex-
primat nõ quales sunt, sed quales apparent intuentibus: apparent autẽ eæ-
dem diuersa specie, è propinquo, aut è lõginquo, ex alto, aut ex imo, à latere
tergóue, aut à fronte contemplantibus. Quemadmodum autem in scholis
nõ indecenter in explorandis syllogismis aut enthymematibus, fit mentio
figurarum, quas in analyticis prioribus, ac solide colligendi rationũ, quas in
posterioribus tradidit Aristoteles, aut collectionũ topicarum, nec intempe-
stiue produntur captiones elenchorum, excutitur difficultas modalium ac
mixtorum: ita frigidũ fuerit eadem apud iudicem aut populum inculcare,
quum tamen interim his omnibus utatur Ecclesiastes, sed occultans artem,
& ratiocinationum argutias sic explanans, ut multitudo sentiat uerè dici po-
tius quàm ingeniose, utq; obscura fiant dilucida, inuoluta explanatiora, mo-
Explanata cõ cionantis ora tio lesta facilia. Quibus autem modis id efficiatur, suo dicetur loco. Expedita-
men in illis per ætatem exercitatum esse, sed sobriè, quo uidelicet certius ac
prõptius sit iudiciũ. Necesse est em̃ ut prius sit iudiciũ, quàm eloquiũ, prius
sapere, q; dicere: quemadmodũ in natura prior est fons quàm fluuius, & in
artibus prior est deliniatio quàm pictura. Cęterũ quoniã, ut diximus, opor-
tet Ecclesiasten pro dignitate muneris uarijs dotibus esse instructũ, quem-
admodum nõ est meæ facultatis, ita nec huius instituti, hic docere quicquid
illũ oportet didicisse, sed obiter circa singula quædã admonebimus, ad hoc
Grammatica argumentum propius facientia. Primum illud constat, grammaticen esse di-
sciplinarum omnium fundamentum, ex cuius neglectu quanta bonorum
autorũ ac disciplinarum uel interitus uel corruptela sit profecta, notius est,
quàm ut hic sit ostendendum. Quum autem grammaticam dico, nõ sentio
inflexionem nominum ac uerborum, & appositi cum suppositio congruen-
tiam, sed rationes emendate propriecq; loquendi, quæ res non contingit,
nisi ex multijuga ueterum lectione, qui sermonis elegantia præcellarunt.
Ac nostro quidem seculo iure gratulamur, quòd è ludis literarijs penitus
sublatum est illud literatorum genus, qui dum inculcabant modos signifi-
candi, aliasq; commentitias difficultates, idq; uerbis illotis ac sophisticis,
nihil aliud docebant pueros quàm barbare loqui, quum grammatica sit
ars emendate loquendi. Videbatur hoc esse compendium, quum reuera
maximum

maximũ esset dispendium. Rapiebant pueros ante tempus ad dialecticam, atq; adeo ad sophisticam, Atqui dialectica cæca est absq; grãmatica. Quicquid enim agit dialectica, per sermonem agit, per hunc enunciat, definit, dividit & colligit. Ad ea requiritur uocabulorum cognitio, quibus singulę res declarantur, tum eorum compositio: quorum utrunq; pendet non ab arbitrio disputantium, sed à consuetudine ueterum, qui castigate loquuti sunt. In utroq; nõ mediocris est difficultas, quòd multæ res in quibusdam regionibus aut prorsus non sint, aut diuersa sint specie: hinc in uocabulis piscium, auium, quadrupedum, arborũ, herbarum, fruticum, gemmarum, tanta uarietas. Nos quid sit spinus aut urtica, aut mytilus piscis ignoramus, contra Veneti nesciunt quã nos asellam aut sturionem uocamus, quidam Silurum esse putant. Eodem errore fit quòd nostri pictores pro palma pingunt buxum, ac Paulum Eremitam ueste è buxeis ramis contexta amictum producunt, quum ex buxo nihil possit contexi, è palmæ ramis aculeatis corbes contexi possint: tegebatur corpus, sed pungebatur. Quin & in Dominica quadragesimæ postrema, quæ palmarũ dicitur, pro palmeis buxeę frondes consecrantur, quum plus discriminis sit inter palmam & buxum, quàm inter urticã & betam. Vt omittam interim, quod ne inter ueteres quidem semper conueniunt rerum uocabula. Id liquet ex Plinio, Dioscoride & Hermolao Barbaro, qui præter alios in hoc argumento strenue desudarũt. Maior autẽ ambiguitas est in his rebus, quæ subinde per artifices mutãtur in ijsdem etiã regionibus, uelut in uestibus, armis, ædificijs, nauigijs, organis musicis, uehiculis, monetis, ponderibus ac mensuris. Interdum autem incidit, ut nisi priscam harum rerum formam teneamus, scripturæ locus non satis cõmode possit explicari, quæ tota scatet huiuscemodi uocabulis: ut ne quid interim commemorem de uocibus apud eandem gẽtem in eadem lingua uaria significantibus. Similis difficultas est in ciuitatum, montium, fluminum, fontium ac lacuum uocabulis, quæ uel hominũ institutio, uel ætas, uel consuetudo nouauit, idq; non semel. Accedit huc illa difficultas, quòd idem fluuius, aut idem mare, alijs locis alia atq; alia sortiatur nomina. Rursus quòd in diuersis regionibus reperiantur interdum complures eiusdem nominis ciuitates, & flumina. Accedit huc quòd tanta uis est ætatis, ut non solum illa quæ constant artificum arbitrio, uerum ea quoq; quæ per se soli da sunt uertat in aliam speciem: quasi naturæ inuidia cauerit, ne qua posset esse certa rerum notitia, quæ literis ad posteros indubitabili fide transmitti posset, sed exigat experiẽtiam peculiarem omnium. Nec solum ibi nunc cãpi sunt, ubi olim fuit mons, ibi lacus, ubi olim fuit ciuitas, ibi uia strata ubi olim fuit palus, sed in ipsis arboribus atq; herbis sæpe non respondet uetera descriptio. Atq; adeo si quis obseruet picturas ac statuas, non iam dico priscas illas, sed ante annos nonaginta factas, animaduertet, non in cultu

Rerum uocabula

tãtum, ſed in ipſis hominum uultibus eſſe ſpeciem ab horũ temporum ſor
ma diuerſam. Ipſa denicꝙ natura quotidie gignit nouas rerum formas, uel
occulta ſiderum ui, uel mixtura generum, quemadmodum de Africa nõ fal
ſo iactat prouerbium. Auget hanc uarietatem hominum callidꝛtas, multi
plicatis aut admixtis medicatis arborum aut herbarum ſeminibus. Quòd
ſi quis hanc grammatices partem contemnit, eadẽ opera cõtemnat tot egre
gia uolumina, quæ Ariſtoteles, Macer, Dioſcorides, Theophraſtus, Nican
der, Oppianus, de animantiũ, arborũ, herbarũ ac gemmarũ formis uiribus
Rerum natu/ra in allego/rijs que cõſcripſerũt. Verũ ubi Eccleſiaſtę tractãda erit ſimilitudo, aut allegoria,
nõ ſatis uidebitur ſcire, quòd ea uox eſt nomẽ arboris, aut piſcis, aut gẽmæ,
aut fluminis. Taliũ enim ſchematum tractatio non ſumitur à ſimplici nomi
ne, ſed à forma, natura, ui & effectu rei, à qua ſimilitudo ducitur. Exempli
gratia, palmarũ mentio frequens eſt in literis, uelut in Hebræorũ XLII mã/
ſionibus, aut in cantico myſtico: Aſcendã in palmã, & apprehendã fructus
eius. Quid hic dicturus eſt, qui prorſus ignorat qualis ſit hæc arbor, aut qui
putat buxum eſſe palmã? quum buxi natura per omnia diſſideat à palma,
niſi quòd utracꝙ perpetuo uiret. At qui didicerit laudatiſſimas huius nomi/
nis naſci in Iudæa, unde & regioni Phœnice nomen, procera ſtirpe, ramis
in altũ tendentibus, tanta naturæ ui, ut dicantur aduerſus onus impoſitum
erigi ſurſum, fructũ nõ inter folia latere, ſed in ſummo cacumine uuarum in
morem ſibi cohærere, longè omnium dulciſſimum, quum radix amet terrã
ſabuloſam ac ſalſam, folia pungant aculeis, ſed quę nunquam decidant, ſem
perꝙ uireant, eóꝙ dicata triumphis: arborem autem nuſquam eſſe fœcun
dam niſi in regionibus feruidis, intantũ ut nec Italia ferat palmas: truncum
cortice orbiculato uelut gradum præbere uolentibus aſcendere: fructum i/
pſum & ad eſum, & ad conficiendum panem, & ad conficienda uina eſſe i/
doneum. Hæc inquam & alia qui cognorit, & ipſe accommodatius tracta/
bit collationem, & populus libentius audiet. Nam hoc ipſum magnam ha/
bet uoluptatem, formas ac naturas rerum inſignium diſcere. Alioqui fri/
gent collationes & allegoriæ, ſi prorſus ignorentur earum rerum naturæ,
unde ſimilitudo ducitur. Huc conducit diuerſarum peritia linguarum, qua
nimirum in re laborauit Dioſcorides. Siquidem hic rurſus exiſtit alia diffi/
cultas an eadem ſit arbor, quam Hebræi ſic, Græci ſic, uulgus ſic appellat.
Roget interim me quiſpiã. Quid igitur? Tũne autor ſis, ut adoleſcẽs Theo/
logiæ deſtinatus, hic inexplicabilibus difficultatibus diſcrucietur? Nequa/
quam, ſed grammaticum adhiberi uolo, qui hæc & pulchrè calleat, & com
modè doceat. Vnius labor multis laborem adimet. Tantum de nudis ac
propriis rerum uocabulis, quibus accedunt uoces translaticiæ. Quid autem
habebit gratiæ ſermo hominem auarum appellans Larum, ſi lari naturam
ignorem? Aut alba uocans, quæ felicia lætaꝙ ſunt, ſi neſciam translationis
cauſam

tanſam: Quum Græci paulo diuerſius tranſlata uoce λόγον λευκὸν appellent orationem claram & euidentem. Sic & Mæandros appellamus perplexas ambages & inuolutas rationes. Hominem inconſtantem Euripum dicimus. Gratiam amittit metaphora, ſi neſciam fluminis ac maris naturam. Supereſt compoſitio. Quid mihi proderit grammaticæ præceptio, de congruentia ſuppoſiti & appoſiti, ſi credam ſic dici, do tibi fidem, quemadmodum dicimus, do tibi pecuniam. Qui putat ſimili forma dici, faciam tibi ſcrinium, & faciam tibi fidem. Hoc exempli gratia propoſitum eſſe ſuffiat, quum res alioqui ſit infinita. Aut quid proderit regula dialectica doceus geminam negationem haberi pro affirmatione, quum ſæpe reclamet Græci latiniq; ſermonis conſuetudo? Apud Matthæũ cap. XXVI. quum dominus dicit, nõ bibam à modo de hoc genimine uitis &c. quoniam Græce eſt οὐ μὴ πίω, num dialecticus dicet, proloquium affirmantis? Et quum Latinus dicit, non dabo, ne teruncium quidem: utrum dicet, teruncium eſſe promiſſum, an negatum? Rurſus quum Latinus dicit, Non poteſt non benè mori, qui piè uixerit, Vtrum proloquium hoc dicet affirmantis an negantis? Adeo negantis non eſt, ut ſit rem ueluti neceſſariam aſſeuerãtis. Sed ne pelagus hoc ingrediar altius, infirmum, ut dicere cœperam, ędificium ſuperſtruit, qui ad dialecticam proſilit non prius ſolidè iactis grammaticæ fundamentis: hæc autem grammaticæ pars ex omni quidem autorum genere petenda eſt, ſed eorum præcipuè, qui nec uetuſtate obſoleti, nec nouitate ſordidi, ſed inter utrunq; medij, ſermonis elegantia præcelluerunt. Nec hic ruſus oneratim adoleſcentem, ut per omnes omnium ſcriptorum libros circũagatur. Deguſtet optimos: reliqua ſuppeditet præceptor. Nondum exceſſimus è grammatica, quæ & hiſtoriam & poeticen, & antiquitatis noticiam, ad hęc trium linguarum peritiam complectitur. Hiſtoria porrò ſine coſmographia, & arithmetica cæca eſt. Iam poeticen appello, non quomodocunque claudere uerſum pedibus, ſed rationem quæ ſermoni dignitatem, grauitatem, iucũditatem, picturæ lenocinium, ac (ut ita dixerim) diuinitatẽ atq; ἐνθουσιασμὸν quendam adiungit. Atqui hæc facultas nulli cõtingit, niſi qui pectus omni diſciplinarum genere expleuerit. Siquidem uera poeſis nihil aliud eſt, quàm ex omnium diſciplinarum delicijs ac medullis condita placẽta, aut ut melius dicam, ex electiſſimis quibuſq; floſculis compoſitũ melliſicium. Hęc olim erant grãmaticorum rudimenta, quę quibus modis cõpendio tradi poſſent, quoniã aliâs ſæpe diſſeruimus, non eſt operæprecium hic repetere. Hæc per ætatẽ diſcere, ludus uerius cq; labor eſt. Cæterũ ut q̃rũdã deſidiæ conſulamus, multũ adfert cõpendij, ſi ex optimis præcipua tradantur, idq; cõmodiſſime, ſi quę ad oſtentationẽ aut ſuperſtitionẽ tendunt reſecentur, ſi ſingulæ diſciplinæ ad mediocritatẽ percipiantur, non ad curioſitatẽ. Mediocritas enim finẽ habet, curioſitas ſemper incipit. Velut aſtrologia

Compoſitio uocum

Grammatica multa complectitur

Hiſtoria

Poetice

Aſtrologia

quatenus docet ſitus ac motus orbium cœleſtium, & facile diſcitur, & pluri/
mam adfert utilitatem. Iudiciorum aũt ac genethliacorum curioſitati, ne to/
tã quidem hominis ætas ſuffecerit. Itidem geometriam ac perſpectiuam de
guſtaſſe profuerit futuro Eccleſiaſtæ, ſed nonnullis ſic adlubeſcunt hæ diſci
plinæ, ut per omnem uitam nihil aliud meditentur, ſemper magis ac magis
adblandiente ſtudio. Verum ut alijs cõcedamus in his porticibus deſidere,
ad tam egregium munus, quo de nunc agimus, properanti non eſt conce/
dendũ. Qui magnis de rebus legationem obeunt, multa obiter diſcũt in iti/
nere, uariamq; capiunt uoluptatem, ſed in tranſitu, nuſquam hærentes, niſi
ſi quid occurrat, quod ad ſuſcepti muneris confectionem eximiam aliquam
adferat utilitatem. Ad omnem uitæ partem plurimum tum fructus, tũ ob/
lectamenti adfert rerũ naturalium cognitio, ſed peccant, qui ad magiam &
alcumiſticam παραφόρουται: necq; multo minus peccãt, qui per uniuerſam
ætatem de materia prima, de principijs, de infinito, de mũdi generatione di/
ſputant, quum interim ignorent quod animal ſit cicada, aut quæ ſit arbor
ſorbus. In omnibus autem plurimum adferet leuamenti, præceptoris dex/
teritas. Nemo breuius aut dilucidius docet, quàm qui rẽ exactiſſime tenet.
Incommode docet, qui docendo diſcit. Sint ſanè quamlibet ingenioſa, quæ
iuriſperitia Scotus tradidit, de ultramũdanis, ſed quid hæc ad Eccleſiaſten? Haud qua/
quam in poſtremis habenda eſt iuris prudentia, præſertim ſacri, quod ap/
pellant Pontificium. Verum hinc quoq; multos deterret, uoluminum ingẽ
tium turba, indiligenter digeſta rerum congeries, interpretum non tantum
loquacitas, ſed inexplicabilis etiam opinionũ turba. Sunt & in rhetorũ præ/
ceptis non pauca magis ad oſtentationem, quàm ad uſum accommoda, ne
que mediocris eſt turba tum apud Latinos, tum apud Græcos, eorũ qui de
ratione dicendi conſcripſerunt, ac de ſuo quiſq; conatus eſt aliquid aliorum
inuentis addere. Necq; uero parum difficultatis attulerunt, qui in tradendis
artis præceptionibus innouãt uocabula, quod inſigniter ſtudio fuit Quinti
liano, quiq; inuertunt ordinem, ne nihil noui adferre uideantur. Præceptio/
num igitur multitudinem pręceptor in compendium contrahet, moxq; ad
uſum uocabit diſcipulum, in ipſo interim argumento commonſtrans, quid
ex arte dictum ſit, quid ſecus. Quatuor autem præcipua ſunt ad dicendi fa
cultatem cõſequendũ accommoda: Natura, ars, imitatio ſiue exemplum, &
uſus ſiue exercitatio. Naturæ tãta uis eſt ut omniũ ſuffragijs laudetur illud
Flacci dictũ: Tu nihil inuita dices faciesúe Minerua, ſed nõ aliãs plus habet
momenti cũ ad poeticen & rhetoricen. Eoq; ueteres poeſim nõ arti, ſed nu/
minis afflatui tribuerunt. De rhetorica dictũ eſt, quòd aut cito diſcitur aut
nunquã. Cito diſcitur ab ijs quos natura huc finxit, nũquã ab ijs quorũ Mi
nerua abhorret. Arripitur em protinus quicquid cognatũ eſt. Sic naphtha
flammam attrahit, magnes chalibem, ſuccina paleam. Hæc autem indoles
in primis

In primis statim annis sese nõnullis prodit indicijs, si quis aduortat animũ. Velut Athanasius è lusu puerili deprehẽsus est esse natus ad gerendũ sacerdotium. Nec inscite Naso, patris iussu datus ad agendas causas forenses. Quicquid, inquit, tentabam dicere uersus erat. Certe docilitatem ingenij, ex imitandi facilitate iam tum deprehendas in infantibus, quemadmodum in paulo grandioribus linguæ organum expeditum atq; articulatũ, ac mox animum præsentem. Multos enim impotens pudor, aut naturalis timiditas reddit ad dicẽdum inutiles, quod de Isocrate proditum est literis, quum alioqui scripta hominis mirentur eruditi. Sed mediocria naturæ impedimenta studio usuq; uinci possunt, quædam adeo sunt enormia, ut illis repugnare nihil aliud sit, quàm aduersus torrentem iactare brachia. Est & illud à uiris sapientibus animaduersum ac proditum, pueros qui serius incipiunt fari, fir miore linguæ plectro solitos euadere. Mox in adultioribus ostendit se & lateris firmitas, & pectoris robur, & uocis qualitas, mẽtis acumen ac memoriæ fides. Denicq; Venus illa in dicendo peculiaris, quã natura paucis addit, nec adhuc nomen inuenit, sentitur tamen ab obseruantibus nõ absq; admiratione. Videre est sępenumero ad quorundam orationem, mox omnes oculos, aures atq; animum adhiberc: ad alterius narrationem, multo tum meliora, tum melius etiam dicentis uix ullum esse attentum. Ad dicẽdum uero magis appositi sunt, quibus sedatius est ingeniũ, quàm quibus ad irã præceps. Hos Plato putat ad perdiscendas disciplinas idoneos, illos ad gerendam remp. Sublucent interim in adulescentulis & aliarum uirtutum scintillæ quædam, ueluti pudicitiæ, sobrietatis, pietatis, lenitatis erga proximum, amoris benemerẽdi de rep. Quemadmodũ in Catone etiamnũ puero emicuit infracta uis animi, ac tyrannidis odiũ. Ad has naturæ inclinationes si accesserit apta, diligens rectaq; institutio, magna spes est fore, ut præsidio sancti spiritus euadãt idonei pręcones uerbi dei. His aũt quę de linguarum peritia diximus, illud adijciendũ est, non satis esse si concionandi muneri destinatus discat tres linguas, Græcã, Latinam & Hebraicam, quę non in hoc ualẽt, ut loquamur populo, sed ut ueterum libros rectius intelligamus, & si quid in diuinis libris occurrerit ambiguitatis, ad fontes eorum recurramus. Primi uero scripturarũ fontes sunt lingua Hebraica, & his cognatæ Chaldaica ac Syriaca. Ab hac gente manauit ueræ religionis disciplina, primum in proximas regiones, Samariam & Arabiam, mox in Asiam minorẽ & in Græciã, qua lingua constat nouum testamentum, hinc in Italiã, ex Italia in lõge dissitas nationes. Hæ tres linguæ uulgo olim erant cõmunes. Nunc eò processit corruptio uulgi semper omnia uertentis in deterius, ut nec Hebręi factos libros Hebraice scriptos intelligant, nisi docti, nec Græci Grecè uersos scriptós ue, nec Itali aut Hispani Galli aut Afri Latine uersos. Ex his porrò tribus ut prima est Hebraicæ linguæ dignitas, ita utilitas arctissimis

Gratia dicendi peculiaris

Linguæ uulgaris peritia

mis finibus circumscripta est. Græcanici sermonis latissime patet usus, non modo quòd in hunc primũ transfusum est uetus testamentum, quodq; eo dem conscriptũ est nouum, uerum etiam quod omnes ferè disciplinę liberales, omnisq; philosophia per Græcos Græco sermone ad nos permanauit. Ad iudicium igitur parandum ualet harum linguarum peritia. Cæterũ ut apud populum agenti præsto sit sermonis copia, curandũ est, ut futurus Ec clesiastes inter eos educetur, qui uulgari aut eius gẽtis uernaculo sermone di serti sunt. Eam rem magni rhetores existimant uiris quibusdam eloquen tia claris magno ad benedicendum fuisse adiumento. Atq; hæc commodi tas nullo paratur negocio. Ac dictu mirum quàm hæreat quicquid puerili bus auribus instillatum fuerit. Necq; uero satis est uerbi gratia Gallo si no rit resalutare Gallicè, aut de rebus communibus utcunq; loqui. Suggestum ubi de rebus maximis disseritur, requirit splendidam, aptam, significantem ac paratam uerborum copiam. Quæ nisi multo usu in promptu ac uelut in procinctu sit, frequẽter hæret Ecclesiastes. Iam sunt uoces aliquot suapte na tura uerecundæ, quas tamen uulgi consuetudo subinde nouans aliquid, uel in ludicrum uertit, uel in sensum obscœnum. Has expedit concionatorem non ignorare, quo nimirum uitentur, & quærenda ratio, qua uel alijs uerbis uerecũdioribus, uel periphrasi saltem explicetur, quod oportet intelligi. Ve luti apud nostrates si amare dicas uulgata lingua, sonat obscœnitatem, non natura uocis, sed stulta uulgi usurpatione. Idem accidit, si nuptias interpre ris uoce uulgo recepta. Profuerit igitur adolescentem concioni destinatum frequenter ad eloquentium hominum conciones adducere, ac paulatim cõ suefacere, ut meminerint ac reddant quæ audierint. In hoc ubi profecerint, deinceps admonendi sunt, si quid in ea concione dictum fuit annotatu dig num. Si aptè sumptum exordium, si noua & commoda diuisio. Si quis nodus scitè dissolutus, si quis scripturæ locus accuratè explanatus, si quod πάθος tractatum grauiter. Si qua sententia dicta est arguta & elegans. Super his admonitus puer, ipse per se consuescet animaduertere similia. Contra si quid exciderit reprehensione dignum, ut excidunt sæpe permul ta, & illa profuerit indicare adolescenti, sed citra petulantiam, ne per hanc oc casionem obrepat maledicentiæ uitium, & Ecclesiastæ contemptus. Indicã da sunt Ecclesiastæ errata, sed excusatione ciuili mitiganda. Quanquam au tem illi potissimum sunt audiendi, qui dicunt optimè, tamen expedit in terdum & indoctè dicentes audire, quo magis appareat quid deceat, quid non. Hoc uidelicet consilio Lacedæmonij solent Helotas suos ebrios ad hibere conuiuijs, & ad Barbaricas cantiones ridiculasq; saltationes adi gere, quo magis adolescentes ingenui conspecta turpitudine, à seruili bus moribus abhorrerent. Primum igitur erit, inter eos uersari, qui purè compteq; loquuntur: proximum audire concionantes, qui linguæ gra tia

tia pollent. Tertiũ euoluere libros eorum, qui linguæ uulgaris eloquẽtia pol luerũt. Quales celebrãtur apud Italos Dãtes & Petrarcha. Nec est ulla tam barbara lingua, quin habeat suam peculiarẽ elegãtiã, & emphasim, si fuerit exculta. Qui callent Italicè, Hispanicè & Gallicè, constanter asseuerãt, in his linguis utcũq; corruptis, inesse gratiã, quã Latina lingua non assequatur. Idem affirmãt de lingua Britãnica, licet ex multis cõflata, decq; lingua Saxonica. Et in singulis linguis extiterunt, qui libris æditis non uulgarem dicẽdi laudem promeriti sunt. Ne pigritetur igitur futurus Ecclesiastes huiusmodi uoluminibus aliquã temporis portionem impendere. Quamuis eruditis iucundior sit Latinorum aut Græcorũ lectio, tamen charitati Christianæ nõ uidebitur sermo barbarus, per quem proximus ad Christũ allicitur. Tantũ hic uitetur inepta quorundã affectatio, qui relictis propriis linguæ uocibus peregrinas admiscẽt, uel à Gallica uel à latina lingua detortas, ut quũ apud Brabantos loquantur, tamen non intelligãtur, nisi ab ijs qui Latine quoq; aut Gallice norint. Vbiq; seruandũ est illud Tiberij Cæsaris, ne molestè loquamur. Quod si quem labor deterret à linguarũ peritia, cogitet Mithridatem Ponti regẽ, unã & uiginti linguas ita perdidicisse, ut cuiq; genti citra interpretem ius diceret. Cogitet Themistoclem Athenienſium ducem, Persicam linguam sic uno anno assequutum, ut cum rege absq; interprete colloqui posset. Vix credas ad quàm multa discẽda sufficiat hominis ingenium, nisi primam a tatẽ, quæ longe optima est, in ocio nugisq; consumeremus. Hic si quis me consulat, ex doctoribus prophanis & Ecclesiasticis quorũ libri potissimũ sint euoluendi futuro concionatori, nullus est quẽ Demosthenis ac Ciceroni præferamus, uix etiã quem cõferamus, sanè quod attinet ad dictionis uirtutes. Aristoteles ad iudicandũ & cognitionem conducit plurimum, ad popularem dictionem non ita multum. Plato longè ad hoc accommodatior, fusus ac iucundus, & per similitudines ueluti manu deducẽs ad ueri cognitionem. In Liuianis tamẽ orationibus, aut si eas non explicet, in proponendis consilijs plurimũ est tum prudentiæ tum eloquentię. Idem in mitioribus affectibus, quos Græci uocant mores, iucundus est, quemadmodũ & Virgilius. Acriores affectus petũtur à tragicis, quanquam Latini qui quidẽ extant, plus hic habent uehementiæ quàm Græci. Sed de his erit dicendi locus, quũ de mouẽdis affectibus tractabimus. Cornelius Tacitus alioqui duriusculus, in orationibus acutus est & copiosus. Seneca in traducẽdis uitijs salsus est, & elegans, ac uehemens etiam. Sed de moribus nemo felicius scripsit quàm Plutarchus, cuius libelli digni sunt qui ad uerbũ ediscantur, quibus Basilius & Chrysostomus multa uidẽtur hausisse. Inter Ecclesiasticos nemo mihi uidetur D. Basilio felicior. Dilucidus est, pius, sanus, suauiter grauis, & grauiter suauis, nihil habens affectatæ loquacitatis. Athanasius in docendo mirus est, nec dubito quin sui similis fuerit in concionando

nãdo,si extarẽt illius orationes. Basilio proximus est Chrysostomus,cuius omnia ferè scripta sunt popularia,et ad imperitę multitudinis aures animósque accómodata. Quãquã in huius uiri nomẽ multa congesta sunt,quæ nó referunt illius geniũ. Facile est ex eo imitari,quòd fusior est ꝙ quædam repetit & inculcat,ꝙ crebris percótatiunculis excitat dormitantẽ auditorem, sed Chrysostomũ ipsum exprimere nequaq; facile est. Proxima laus debetur Gregorio Nazianzeno, cui multum est acuminis,uehemẽtiæ satis,quoties id postulat res. Origenes primum merebatur locum,qui omniũ Gręcorum ingenia excitauit,quod fatetur & Athanasius,nec excitauit tantũ,sed etiã instruxit. Et huius scripta pleraq; popularia sunt. Verũ ut hic suas orationes homilias appellat id est colloquia,uix usquã assurgit,sed totus est in docendo,nihil attingẽs affectuum,nisi si quos ipsa mouet res, quod est Atticorũ. Ex hoc tamen diligenter lecto multa dicendi facultas accedet Ecclesiastæ. Iam ut ad Latinos ueniam, Tertullianus durus est,tametsi salsus in confutandis hæreticis,nasutus in traducendis uitijs,in quo tamen optarim illũ interdũ longius abesse à scurilitate. sed Afer erat. Hilarius parum utilis est ad parandam sermonis,præsertim popularis, gratiam. Vtilior Cyprianus,aperтus, uehemens & serius, nec infeliciter fluens. Dicẽdi genus quod sequutus est Ambrosius,non admodum cõgruit huic tempori: habet enim argutias & sententias affectatas,sæpe etiam sub obscuras,ut ad illud genus accedant,quas Græci uocant νοήματα. Hieronymus ad omnem dicendi facultatem parandã appositus est,ardens in concitãdis affectibus, sed quoniam presbyter tantum erat, non episcopus,in concionãdo sese nunq; exercuit. Augustinus in hoc genere extemporali felix est & argutus. Quòd autẽ dulcior est q; grauior, quòd numeris ac similiter desinentibus gaudet, quódque crebris digressionibus moratur auditorum animos,suæ gentis ingenio tribuit uir pius & humanus. Gregorius põtifex Romanus simplex & pius est in cõcionibus,uerum pro temporũ illorũ ratione gaudet membris & incisis,similiter cadentibus, ac similiter desinentibus, quẽadmodũ & Augustinus,quæ si nũc affectet Ecclesiastes,ineptus uideatur. Prudẽtius licet carmine scripserit,tamen multũ spirat Christianæ facundiæ. Bernardus cócionabũdus est,natura magis quàm arte,festiuus & iucundus, nec segnis in monuẽdis affectibus: sed apparet pleraq; illius conciones apud cœtum monachorum habitas,in quorum usum ferè scripsit quæcunq; scripsit. Fuerũt & alij qui non infeliciter tractarunt hoc dicendi genus,uelut Leo põtifex,Maximus & Fulgentius. Ioan. Gersonensis minimũ iuuabit Ecclesiasten, duntaxat ad dicendi facultatẽ. Dissecat omnia,& hinc frigus: frequẽter affectat affectus,sed eos in se sensit magis quàm mouet in alijs. Thomas ad dicendum nõ fuit natura ineptus,si sese perinde hic exercuisset, ut exercuit in philosophia,& in argumentando. Scotus et huius similes ad rerũ cognitionem utiles

utiles sunt,ad dicendum inutiles. Sequutum est postea cõcionatorũ genus, fortassis aptum suo theatro,sed prorsus ignarum artis, nec ita multum præ se ferens prudentiæ. Ab his prodierũt nobis sermones de paradiso,sermones Iordanis, sermones uoraginis, sermones Roberti de Licio, & cæteri, qui nunc suapte sponte abierunt in obliuionem, ut iam nihil sit opus quem quam ab horum imitatione deterrere. Verè quidem dictum est, nullum librum esse tam malum, qui non prosit aliqua ex parte, sed quoniam nec ætas,nec ingenium hominis ad omnia sufficit,cõsultum est ab optimis exemplum petere. Admonet nos ipse sermonis cursus,ut ex Rhetorũ præceptis aliqua delibemus,quæ uidẽtur ad Ecclesiastæ munus accõmoda,quod ante nos ex parte tẽtauit beatus Augustinus in opere de doctrina Christiana. A quo etiam si nihil esset prætermissum,tamen longè alia temporum ratio postulat,ut quædam crassiore minerua explanatiusq; tradantur. Primũ igitur ex his quę rhetores statim cõsiderãda proponũt,quid sit ars,quis artifex,quale opus, nos artis nomen libenter relinquimus, quando illi ipsi qui de præceptis eloquentiæ conscripserunt, ambigunt num Rhetorice sit ars,& ille summus eloquentię parens fatetur,caput artis esse dissimulare artem. Qualis autem ars est illa,quę nocet nisi dissimuletur? Proinde ut donemus sacri concionatoris eloquentiam non constare arte,fateamur tamen oportet aliquam esse dicendi rationem ac prudentiam,quę iudicio consilioq; constat. Et spiritus cœlestis,cuius afflatu loquitur Ecclesiastes,non asperna-tur hominis industriã,modo sobriã quẽadmodũ scribit ille diuinus orator Paulus: Spiritus prophetarũ prophetis subiecti sunt. De artifice, qui est Ecclesiastes,satis nobis dictum est libro superiore,sanè quod ad mores & eruditionem sacrã attinet. De officijs illius in dicendo, tum de operis partibus hic nonnihil attingemus,si prius de materia paucis egerimus. Forẽse genus semotum est ab officio Ecclesiastę,cui cum conscientijs hominũ res est,nõ cũ iudicibus,nec tractat leges humanas,sed oracula diuina,nec agit causas certorum hominũ,sed omniũ conscientias accusat in genere, qui male uiuunt, & omniũ cõscientijs patrocinatur,qui simpliciter errant,aut mœrent,aut oppressi sunt aliqua graui afflictione. Nec huc spectat ut hominẽ iudicẽ, huic aut illi reo conciliet,sed ut omnes pariter deo conciliet. Multa tamen in hoc genere præcipiuntur, quæ in suasorio quoq; genere cæterisq; sunt usui. Velut illud,quod sit argumenti caput,quem Rhetores statum uocant. Hæc consideratio præstabit, ut oratio nostra sibi constet & ne quid extra rem dicamus, & quod nonnunquam incogitantibus usu uenit,nobis ipsi contradicamus, ut cordatus auditor illud Flacci merito secum commurmuret, Amphora cœpit Institui currente rota, quur urceus exit? Alioqui puerile est absq; scopo iaculari,& ut ait Persius,passim coruos sequi testaq; lutoq;. Vsui fuerint & illa quæ tradunt de circumstantijs rerum & personarum,

De rhetoricis præceptionib.

Causarum genera

Communia generi iudiciali & suasorio Status

è quibus & argumẽta sumũtur, & amplificationes in quouis argumenti ge
nere. Incidit interdũ controuersia, de scripto & sententia, de scripturæ locis
inter se in speciẽ pugnantibus: sicut de uocabulo rei, quod definitione queri
tur, ut quũ quæritur quid sit usura, quid lex, quid gratia: aut de qualitate rei,
Gen. 25 iusta sit an iniusta, Veluti quum quæritur, num rectè fecerit Abrahã, quòd
peregrinans in Geraris, Sarã uxorẽ suã dixerit sororem, atq; hoc sermone
q̃dãmodo prostituerit cõiugẽ suã regi Geraræ. Atq; hic obiter incidet sta
tus coniecturalis, quo animo id fecerit Abrahã. Similiter an filiæ Loth pec
cauerint, è patre temulẽto suffuratæ partũ. Hic est status qualitatis. Et si pec
cauerũt, an cõmiserint incestũ. Cõstat enim Adæ posteritatẽ non potuisse
propagari, nisi per cõiugiũ fratris & sororis. Hic est status definitiuus. Hoc
genus innumera sunt in literis diuinis. Incidit & ratiocinatio, quũ nulla scri
ptura extat quæ liquido definiat id de quo quæritur, sed ex uarijs scripturæ
locis inter se collatis, ratiocinando colligitur diuina uoluntas. Similiter inci
dunt cæteri status, præcipuè comparatiuus, frequentissime in oratione, quæ
nullã certam personã respicit, non raro tamen & quũ certa persona designa
tur. Attamen Ecclesiastes potissimũ uersatur in docendo, in suadendo, in ex
hortando, consolando, consulendo & admonendo. Non me fallit, docere
esse omnium causarum & statuũ cõmune, ad præsens tamen negocium, ui
sum est separare. Docemus enim ut intelligat auditor: ueluti quũ per scrip
turas et rationes demõstramus, deũ esse incorporeũ, animã hominis esse im
mortalẽ. Suademus ut quod honestũ & utile est, auditor uelit amplecti: uer
luti quũ suademus auaro diuiti, ut opes suas impartiat egenis. Exhortando,
persuasis sed segnibus aut timidis addimus animũ, ut audeãt aggredi quod
probant: ueluti quũ extimulamus solicitos, ut contemptis huius mundi præ
sidijs, tota fiducia sese deo committãt. Consolamur, ut huius uitę molestias
patienter atq; etiã alacriter ferant. Consulimus perplexis, quum uiam ostẽ
dimus, qua sibi parent conscientiæ tranquillitatem. Admonemus uel obiur
gando, uel obsecrando. Hæc erãt priscorum Christianorum inter ipsos col
loquia. Restat genus encomiasticũ, quod partim consumitur in doxologia
Doxologia & gratiarum actione, partim in laude piorum, præsertim martyrũ, qui mor
te sua deũ glorificauerunt. Olim enim certis diebus populus cõuenicbat, ad
nihil aliud quàm ad δοξολογίαν, sic enim appellant Græci & gratiarũ actio
nem. Illic propheta aut Episcopus magnificis uerbis attollebat diuinã in o
mnes creaturas bonitatem, populus psallebat hymnis & canticis spirituali
bus domino. Cuius generis extãt aliquot Psalmi, & hos imitatus hymnus
trium puerorũ in camino, quæ dã item cantica à posterioribus facta, quorũ
est illud quod ad imitationẽ puerorũ Hebræorũ canitur in die palmarum,
& aliud quod canitur ferijs uernis, denicq; quod nũc fermè quotidie canitur
in missa, ad imitationẽ Angelorũ, qui Christo nato cecinerũt, gloria in ex
celsis

telsis deo. Additi sunt hymni, qui nunc omnes precibus admixti sunt. inter hos primam laudem obtinent Ambrosiani. Vtinam non accessissent cõplures indocti, ne dicã deliri. In hoc genere nonnulli sunt, qui nihil habent nisi precationem. Accessit huc prosa, quã appellãt Sequentiã. Quo quidẽ in genere fateor esse quasdam eruditas ac pias, sed multo plures ineptas, ac diuino indignas cultu. Quanquã hanc partẽ non recipit Ecclesia Romana, Germanis & Gallis canendi studiosis concessit. Quibus adeo placẽt hæc accessoria, ut horũ gratia prætermittãtur præcipua. Symbolũ decurtat, precatio dominica non auditur, & prosæ cantio nulli intellecta totã semihoram moratur populum. Adduntur caudę uocũ ipsi cantioni pares aut longiores. Videmus & illud receptũ apud priscos Christianos, ut quẽadmodũ insignes uiri, oratione funebri publicitus laudabãtur apud populũ, ita præsul defunctus aut princeps, ore sacerdotis publicitus in templo laudaretur. Declarãt hoc duæ funebres orationes Ambrosij, altera in laudẽ Theodosij imperatoris, altera in laudem Valẽtiniani: declarat monodia Naziãzeni in laudem diui Basilij, & aliquot homiliæ Chrysostomi. Et si credim⁹ libello de excessu beatissimæ uirginis, omniũ Apostolorũ qui aderãt, encomijs celebrata est. Itẽ liber qui Ecclesiasticus inscribitur, laudes insigniũ uirorũ deprędicat, sed eorũ duntaxat, quorũ pietas sacris uoluminibus est cõmendata. Quin & ipse dominus exemplum Abrahæ Iudæis obijcit. Petrus ad Saræ imitationẽ matronas inuitat. Beatus Augustinus rumore de Antonio, qui tum recens omniũ linguas et aures occuparat, ad Christũ inflammatus est. Sunt enim sancti bonus odor deo in omni loco, sed ijdem improbis odor letalis: quemadmodũ amaracinũ homines mire delectat, quũ idem subus sit acre uenenũ, ut ait ille. Quã ob rẽ ut non omnino damnanda censeo quorũdam celebriũ encomia, modo absit affectus humanus, & ambitiosa cõtentio, addo etiã uanitas: ita puto exemplũ quod ueteres episcopi hauserunt ex publico ethnicorũ more, nostris Ecclesiastis parcius imitãdũ esse. Illud in genere præcipiendũ, ne cõcionator in eo fine consistat, quẽ præscribunt rhetores, ui delicet ut auditores tantũ magnifice sentiãt de eo quem prædicamus: sed ad hũc scopũ omnia dirigat, ut ad rectè factorũ imitationẽ excitentur. Verũ de materijs quas recipit Ecclesiastes, satis dictũ, quod quidẽ ad præsentem attinet locũ. Nã de singulis suo loco tractabimus aliquanto fusius. Consequẽs est ut de officijs Ecclesiastæ simili compendio disseramus. Sed priusquã ad partes descendamus, illud in summa spectet qui dicit, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Docendo efficimus, ut res intelligatur ac persuadeatur. Id potissimum fit in narratione & argumentatione, atq; item in epilogo. Quod nisi fit cætera sunt superuacua. Nullus enim delectatur, aut mouetur ijs quę nõ intelligit, aut nõ credit. Quod de delectando dictũ est, bifariã accipitur. Est enim quædã iucũditas seu gratia potius orationis, quæ nõ aliter cẽ sanguis

2. Cor. 2

Officiũ Ecclesiastæ

Docere primum

Delectare

per totum corpus fusa est. Ita iucundior est homo sanus, quàm ualetudinarius, iuuenis q̄ꝫ senex, formosus quàm deformis. Ad hæc quibusdā ipsa natura peculiarē quandā & morū & orationis iucunditatem addidit. Velut in Bernardi scriptis sentias molle quiddā atq̄ facetū, in Hilario seuerius ingenium. Simile discrimē animaduertere est, inter Hilarionē & Benedictum. Ille ubiq̄ festiuus, hic tetricus. Est alia iucūditas quā peculiariter requirit ipsum argumentū. Nā læta quibus debetur gratulatio, amœnioribus uerbis explicanda sunt, quàm tristia. Veluti si quis suscepisset explicandum quanta sit felicitas Angelorū ac piarū animarum in cœlis contemplantiū faciem patris Christi et spiritus sancti, aut quę uita futura sit pijs post resurrectionē, aut si quis populo diutinis bellis afflicto nunciet certā ac firmā pacem. Est tertiū genus quod facetijs ac lepidè dictis delectat auditorem, interdū & risum mouet, unde γελοῖα dicuntur Græcis, de quibus multa præcipiunt, M. Tullius libro de oratore II. & Fabius capite de risu. Verū an hoc conueniat Ecclesiastę nostro, uiderint alij, in literis sacris nullum tale extat exemplū, nisi uelimus ironiā inter iocos referre, quemadmodū in libris Regū Helias sacerdotibus Baal loquitur: Clamate uoce maiore, deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere, aut certè dormit, ut excitetur. Verū hic non est iocus, sed manifesta insultatio. Similiter fortasse nonnulla reperias in nouo testamento, iocos nusquā. Velut illud quod dominus ait discipulis tribus, dormite nunc & requiescite, quidā per ironiam dictū putant. Item quod Pharisæis, datis eleemosinam, et omnia munda sunt uobis. Tale uideri potest, quod Paulus scribit Corinthijs: Nos stulti propter Christū, uos autem prudentes in Christo. Nos infirmi, uos autē fortes: uos nobiles, nos aūt ignobiles. Tale iocandi genus est, quo Cyprianus utitur in idololatras, cęteriq̄ qui gētiū uanitatem exploserūt ac traduxerūt, ut Tertullianus, Lactantius, Prudentius, & Augustinus. Sunt enim quæ melius refutāturi ridēdo, quàm argumentādo: Plus etiā sibi permittit D. Hieronymus in hęreticos, sed nō in hos tantū, hac in parte similior Tertulliano quàm uellem. Neq̄ uero obscurum est, ueteres Ecclesiastas multū in hoc incubuisse, ut delectarent populū. Queruntur prophani Rhetores, præsertim Fabius & Tacitus, ita fuisse corruptos olim hominum mores, ut iudices ab oratore requirerent delectari, non contenti didicisse quæ ad causam pertinebant. Quod ni fieret, interpretabātur se contemni, non sine periculo causæ. Ad hæc multitudo tū erat assueta thetricis fabulis, ac mimis, quæ omnia uoluptatis causa gerebantur: Ibi populus spectator, sibilis, supplosionibus, pollicibus, applausibus, & acclamationibus iudicem agebat. Huius moris magna uestigia diu resederunt apud Christianos, ut episcopi cogerentur multa dare auribus multitudinis. Notati tamen sunt, qui confictis fabulis, aut inepti-tis iocis excitarunt imperitæ multitudinis applausum. Nunc autem quum theatrici mores è templis eiecti sint, tamen non desunt, qui nimium frequēter, ne

Ioci quatenus deceant Ecclesiasten

3. Reg. 18

1. Cor. 4

ter,ne dicã impudenter imitantur fabulã,quę iactatur de Demosthene,qui iudices dormitantes in causa capitali excitauit, ex trãsuerso inducto ioco de umbra asini. Vt uerum sit quod narratur, semel hoc fecit Demostenes in foro,quod isti penè quotidie faciunt in templo. Nec ridicula tantum adferũt, sed interdũ inepta,anilia,parumcp uerecũda, nec habita ratione eorũ apud quos loquuntur,nec sui,nec loci,nec argumenti. E plurimis unũ atcp alterũ proferã exemplũ,cuius ipse fui testis. Quidam franciscanus uir ob uitæ sanctimoniã omni populo uenerandus in monasterio uirginũ à prandio disserebat de pudicitia. Is quum uideret aliquot è plebeis dormitantes,Rogo,inquit,expergiscimini,narrabo uobis lepidã fabulam. Maritus quidã rurí uiuens,peregrè abiturus mandauit uxori,ipso absente curaret, ut reuersus domũ omnia reperiret ex animi sententia. Tum illa,mi uir,mãda quicquid uoles, senties uxorem morigerã in omnibus. Hic uir. Nihil,inquit,præscribo mea lux,nisi unũ quiddam,idcp factu facillimũ. Quod nam? Ne unquã abluas faciẽ ex hac aqua,ostendens lacunulam in fimario, aquæ tetræ malecp olentis. Absente marito,quoties muliercula præteribat, solicitabat animum illius admiratio,quã ob causam hoc unũ diligenter uetuisset maritus. Necp enim aliud sibi persuadere potuit, quàm aliquid esse rei seriæ. Quid multis,uicit tentatio, lauit, hoc est, contaminauit faciem: consuluit speculum, displicuit sibi, & fœtorem atcp tincturam uix diebus aliquot potuit elure. Maritus reuersus reperit uxorem subtristem, & iratæ similem. Rogat,ecquid mali? Illa tandem non continens stomachum expostulat, quod de aqua monuerat, & narrat euentũ. Quid igitur? lauisti? Atqui ob istuc ipsum uetueram ne lauares,ne tibi quod euenit eueniret. Hac denarrata fabula redijt ad laudem pudicitiæ uirtutis angelicæ. Errabat uir bonus,sic doctus ab aliquo,mutaturus opinor,morem,si quis amicus admonuisset,quàm nõ deceret quod agebat. Necp enim erat hypocrita. Puer audiui quendã Dominicanum,eximia ac natiua linguæ gratia præditũ. Is ut excitaret dormitantes hanc retulit fabulam,non abscp specie nequitiæ. Nõna,inquit, quædam uteri tumore prodita est,habuisse rem cũ uiro. Conuocato uirginũ cœtu severiter obiurgata est à præposita,quã Abbatissam uocãt,quòd ad eum modum dehonestasset sanctũ collegium. Illa excusat uim, iuuenis,inquiens,uenit in cubiculũ meũ,me robustior,cui frustra fuissem reluctata. Porrò uis nõ imputatur pro crimine. Tum præposita. Excusari poteras si clamasses, quẽadmodum admonet scriptura. Hic uirgo. Id quidem feciſſem, sed res acta est in dormitorio,ubi soluere silentium erat religio. Sed desino,ne reprehendendo ineptias, ipse fiam ineptus. Tolerabilius est, quod quidam dormitãtes strepitu aut uoce excitant,quidã totius populi screatu,quẽ ad singulas orationis partes fieri iubent. Sed impudentius est, quòd feriis paschalibus quidã uelut ex more populo risum mouẽt,idcp fabulis manifestè confictis, plerũcp etiã obscœnis,quales ne in cõuiuio quidẽ uir probꝰ sustineat absq

pudore cõmemorare. Nequaq; ad hoc lætitię genus inuitauit psalmus paschalis, quũ ait: Hic est dies quẽ fecit dominus exultemus & lætemur in eo. Id eo quoq; fit absurdius, q; ista nõ incidunt per occasionẽ, sed ex abrupto inferũtur, uel impingũtur potius. Sũt em̃ aliquot ueterũ ioci seriã ac salutarẽ habẽtes sententiã, qui per occasionẽ interdũ apte poterũt inferi, modo parcius ac citra speciẽ affectationis, nec sine mitigatione, q; diuinis admisceantur humana. Sed de his quæ laudatã ac templo dignã uoluptatẽ adferant, suo dicetur loco. Illud obiter hoc loco tantũ admonebo, ut si quid delectationis adhibẽdũ putat Ecclesiastes, nõ sat habeat risu diducere rictũ, ut ait Flaccus, sed omnia cõferat ad auditorũ utilitatẽ, illud omnibus modis agens, ut quæ sunt saluberrima, eadẽ reddãtur auditoribus iucũdissima. Præcipuam autẽ eloquentiæ uim in hoc sitam existimãt, ut flectat, hoc est, ut quò uelit rapiat affectus auditorũ: qua de re dicetur, quũ ad affectus uẽtũ fuerit. Nũc per oratoris singula officia decurremus, sed ita ut memineris nos non patronum forensem, sed diuini uerbi pręconẽ instruere. Sunt aũt ab omnibus decãtata, inuentio, dispositio, eloquutio, memoria et pronũciatio. Inuẽtio quæ res suppeditat, tametsi reuera cõplectitur & eloquutionẽ & ordinẽ, hoc est in oratione, quod ossa in corpore animãtis, quæ nisi solida sit, cætera omnia collabũtur. Dispositio siue ordo, hoc est in oratione, quod nerui in corpore animantis, partes orationis aptè inter se connectens. Siquidem ordo non solum reddit orationem concinnam, sed adiuuat etiam docilitatem auditorum, ac dicentis memoriam. Nam ut facilius discimus, ita melius meminimus, quæ congruo dicuntur ordine, quàm quæ sparsim et confusim. Quin & ad persuadendum magni refert, quid quo loco dicatur. Sunt enim quæ nõ rectè cõmittuntur animis, nisi iam præparatis. Præterea eloquutio quæ uerba & figuras ad rẽ appositas suggerit, hoc est in oratione, quod caro & cutis in corpore, decenter conuestiens ossa & neruos. Habent & sacræ literę decorẽ ac speciem suã, licet fucũ et lenocinia nesciãt. At quid, inquies, respondet memoriæ? Spiritus, id est, uita, quæ nisi adsit dilabuntur omnia. Pronunciatio denicq; uelut actus ac motus est animantis, qui nisi accedat, mimum aberit à statua animal. Actus itaq; & motus quasi uitæ uita est. Nam ut fateamur nimiũ esse quod Demosthenes actioni tribuit, primũ, secundũ ac tertium, quasi uniuersa eloquentiæ uis sita sit in pronunciãdo: tamẽ negari nõ potest, orationẽ eadẽ uoce, eodemq; gestu uel nullo potius gestu pronũciatam, rem semimortuã esse. Nec ita multum iuuerint Ecclesiasten, quæ traduntur de partibus operis, Exordio, narratione, diuisione, cõfirmatione, confutatione & conclusione, nisi quòd hæc quoq; sapienti dabunt occasionem, ut fiat sapientior. Nam ipsa scripturarũ maiestas, quas enarrat Ecclesiastes, & utilitas nõ uulgaris, agitur enim de sempiterna felicitate, ultro sibi cõciliat attentionem, docilitatẽ, ac beneuolentiã, præsertim inter Christianos. Quòd si forensis orator exordio supersidet, quoties causa non postulat, sed ultro

Flectere

Partes orationis

ultro adest quod captatur procœmijs, ineptè faciunt quidã horũ temporũ qui nũquã conscendũt suggestũ, nisi cũ accurato exordio, eoq; q̃d absurdissimũ est, ab argumẽto alienissimo, ut potius sit noua oratio quàm exordiũ. Atq; hoc existimãt esse melius exordium, quo fuerit alienius. Atqui doctis laudatur exordium, quod è media causa sumptũ, & quoad fieri potest, argumẽto sit propriũ, certè appositũ & cõgruens. Nõ est opus hic exẽpla referre uitiosi exordij. Nimis obuia sunt, & abũde cuiq; sua suggeret memoria, qui modo conciones frequenter audire cõsueuerit. Ipse audiui quendã, cui quotidie per totum quadragesimæ tẽpus concionanti fuit idẽ exordiũ. Tribus nominibus laudabatur uirgo mater, uerbi causa, quòd sancta, quòd uirgo, quòd prophetica: et quisq; dies nouũ habebat ternionẽ, unde necesse fuit accersere multos terniones, nec fieri potuit, quin in his essent aliquot frigidi et coacti. Piũ erat adorãdã Christi matrem laudibus uehere, sed quid hoc ad pœnitentiæ tẽpus? Non est absurdũ, quod recentiores à scripturę sententia quapiã sermonẽ auspicantur, Thema uocant, modo ea sit huiusmodi, ut argumẽti summam cõplectatur, ex ipso loco quẽ interpretatur decerpta. Debet enim cuiuslibet orationis aliquod esse initiũ. Veluti si quis ex Euãgelij loco, dehortaturus populũ à temeritate iurandi & periurio, exordij loco proponat illud, Sit sermo uester, est, est, non, non. Huc enim tendit uniuersa disputatio, ut inter Christianos tanta sit fides tãtaq; simplicitas, ut nusquam sit opus iureiurãdo. Aut si quis reprehẽsurus eos, qui ob humanas ceremonias uiolant præceptũ charitatis omniũ maximũ, decerpat hæc. Christi uerba: Sabbatum hominis causa factum est, non homo propter Sabbatum. Aut si quis admoniturus populũ, ut caueat ab hypocritis & hęreticis, qui falsa specie sanctimoniæ imponũt incautis, desumat illud, A fructibus eorũ cognoscetis eos. A talibus enim exordijs facilis gradus ad totius argumenti tractationem. Verum hic quoq; sunt, qui indoctum existimant, quicquid simplex est & inaffectatũ: eoq; studeant cõminisci sententiã quàm maxime alienã ab instituto, aut certè è longinquo petitã, interdũ uerba ad alienissimum sensum detorta, quæ suo loco longè aliud declarant. Primi exemplũ esto, ut si quis hortaturus ad cautionem & prudentiam Christianã, alleget illud ex epistola beati Petri: Estote prudentes, & uigilate in orationibus: necq; enim ille locus cõmendat prudentiã, sed sobrietatem, ac damnat luxũ crapulãq;, cui comes est somnolentia, utraq; res inutilis ad precandum. Aut si quis ad uitam monasticam adhortaturus, proferat illud Paulinum: Mihi mundus crucifixus est, & ego mũdo. Apostolus enim non erat monachus, certe quales nunc sunt, sed omnes Christianos uult esse mundo mortuos, quæ res in affectibus sita est, nõ in cultibus, cibis aut alijs externis obseruationibus. Aut si quis dicturus encomiũ uirginis matris adducat: Ab initio et ante secula creata sum. Locus em̃ ille sentit de sapiẽtia diuina, qui est filius dei: qui creatus dicitur, nõ q̃ aliquãdo nõ fuerit, sed quòd ad liberãdũ genus hu-

Exordium alienum

Exordium è scriptura seu Thema

Marc. 2

Gal. 6

manum ab æterno fuerit destinatus. Secundi sit hoc exemplũ, si quis exhor
Psal. 18 taturus, ut obediamus præceptis diuinis, proponat è Psalmis, Cœli enarrãt
gloriã dei. In hoc em̃ cõdita sunt omnia, ut in his homines cõtẽplentur po
tentiã, sapientiã ac bonitatẽ dei. Porrò quũ illa obtẽperent legibus diuinis,
totq; seculis præstent hoc ad q̃d cõdita sunt, turpe est hominẽ qui proprie
in hoc cõditus est, ut cognoscat, amet, timeat, glorificet cõditorẽ suũ, nõ obe
dire iussis illius. Tertij exemplũ quidam suggessit, qui de Barptolemæi mar
Abac. 3 tyrio dicturus, præfatus est illud ex Abacuc cap. III. Turbabũtur pelles ter
ræ Madiã. At propheta de pellibus castrorũ, hoc est, de tabernaculis loqui
tur, nõ de cute humana. In quo bis peccatũ est, & quòd scripturæ uerba de
torsit ad sensum alienissimũ, & quòd ea accõmodauit ad cõfictã historiam,
quam Ecclesia reiecit. Nõ libet hic referre fabulas, quibus traducitur quorũ
dam temeritas, qui scurriliter in exordio lusisse dicũtur. unũ attingã, ex quo
spectentur cætera. Quidã à nocturna cõpotatione semisomnis prosilijt in
suggestũ, expositurus mortẽ dominicam. Nã & hoc quibusdã uidetur eru
ditũ & ingeniosũ. Auspicatus est his uerbis, tanq; è Paulo desumptis, Ebrij
sunt & ego, de se & cõpotoribus loquens. Apparet fuisse Gallũ uel ex hoc,
quòd ea gẽs Hebręi pronũciat prima acuta, ut minimũ absit ab ebrijs. Sed
dũ repetit ex more exordiũ, cœpit expergisci, sensitq; erroreẽ suũ, ac, ptinus
mira solertia quod temere dixerat huc detorsit, quãta ebrietas habuit infeli
ces Iudæos, quũ Christo domino mortẽ moliebantur. Cæterũ oportet ab
Ecclesiasta nostro, non tantũ abesse omnẽ scurrilitatis speciẽ, uerũ etiã quic
quid ineptũ, affectatũ ac uiolentũ est. Cui libet facetũ esse, in alijs peccet po
tius, quãquam oportebat scurrilitatẽ prorsus ab omni uita Christianorũ se
clusam esse. Porrò hęc à scripturæ uerbis exordiendi ratio nõ caret ueterum
exẽplis. Sic orsus est Diuus Basilius, populũ adhortaturus ad placãdũ deũ
Thema è scri/ pturis, ueterũ exemplum est iratũ. Leo rugit, & quis nõ timebit: deꝰ locutus est, & quis nõ prophetabit?
Similiter ad ieiuniũ adhortaturus, sic incipit, Canite tuba in Sion in insigni
die solemnitatis uestræ. Facit idẽ interdũ Origenes & Chrysostomus. Nec
semper necesse est, ut q̃d exordij loco sumitur, sit in eo loco scripturę, quem
interpretandũ suscipit Ecclesiastes, satis est si quadret: quẽadmodũ Basilius
locũ qui est apud Iohelẽ cap. II. & psalmo LXXX. de ieiunio Iudaico, accom
modat ad ieiuniũ solenne quinq; dierũ, quod tum uidetur ab Ecclesijs qui
busdã fuisse receptũ, ac tubis Iudaicis licet clarè resonantibus longè prẽfert
uocẽ propheticã, quę nũc resonat nõ tantũ in Sió, uerũ etiã per uniuersum
terrarũ orbem, ad uerũ & Christianũ ieiuniũ inuitans. Illud tamen interdũ
expedit ad auditorẽ excitãdũ, ut scripturæ locus proponatur cũ laude auto
Thema cum laude ris, & cõmendatione sentẽtię. Verbi gratia: summus ille doctor ecclesię Pau
lus, imò nõ Paulus, sed spiritus sanctus per os Pauli facilẽ & cõpendiariam
uiã nobis ostẽdit, ad æternã felicitatẽ. Si deus pro nobis unicũ filiũ tradidit,
qui fieri potest, ut nõ omnia simul cũ illo nobis donaturus sit? Aut ita. Qui
cũq; uel

cũcp uel peccatis grauati, uel afflictionib. attriti mœretis, audite nõ hominẽ cõsolatorẽ, sed ipsum dominũ amabili uoce clamãtẽ: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiã uos. Quemadmodũ igitur rectè faciunt, qui scripturæ locum adhibent pro exordio, modo id faciant apposi tè: ita nequaquã est illis assentiendũ, qui putant nõ esse phas aliter exordiri. Frequenter enim incidunt occasiones ut expediat aliter exordiri. Quemadmodum M. Tullius dicturus pro Milone, nõ statim cõciliat attentionem, docilitatẽ ac beneuolentiã, sed prius eximit metum iudicibus. ita Petrus in Actis Apostolorum, multitudini tumultuanti Christũ annunciaturus, non statim orditur à prophetia Iohelis, sed prius amouet falsum rumorem à quibusdã sparsum, eos qui uariis linguis loquebantur musto onustos sic delirare. Quanctp ipsa statim appellatione captat beneuolentiam. Viri Iudæi, et qui habitatis Hierusalem. Quemadmodum enim gratũ erat auribus Athenensium, ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, Romanorum Quirites, quòd sibi uiderentur cæteris urbibus excellentiores: ita Iudæis plausibilis erat appellatio, uiri Iudæi & Hierosolymitæ, quòd ea natio multis nominib. cęteris antecellebat, lege diuinitus data, prophetarum gloria, cultucp ueri numinis. Tum quod addit, hoc uobis notum sit, & auribus percipite uerba mea, attentionẽ cõciliat & fidem. Quisquis enim sic orditur, hoc uobis notũ sit, & auribus percipite uerba mea, uidetur de re cõperta dicturus. Ad idem facit uox protinus in initio sublata, magnam dicentis fiduciã præ se ferens. Nec illa displicet exordiendi ratio, quam uidemus & oratoribus ethnicis usurpatã, ut ab insigni quapiam historia, nec inamœna sumentes initium, auditorem ipsa alacritate reddamus, attentum modo ad idquod acturi sumus sit accommoda. Sic enim M. Tullius secundũ librũ de inuentione rhetorica exorsus est, cognitu iucundã ac festiuã historiã fusius ac uerbis amœnis prænarrans, de pictore Zeuside, quã mox elegãter applicat ad suum negotium. Id Ecclesiastæ hoc fuerit commodius, quòd scripturæ peculiaris sit allegoria. Quod genus fuerit, si quis hypocrisim damnaturus præfetur historiã non iniucundã exodi, quomodo magi Pharaonis præstigijs imitati sunt quę dominus operabatur per Mosen & Aaron. Proiecerunt enim & illi uirgas suas, & uersæ sunt in dracones, sed uirga Aaron deuorauit dracones illorũ. Simili artificio uerterunt aquas in sanguinem, immittebant ranas & cyniphes: sed quemadmodũ uirgarum pręstigijs terrorẽ incutere potuerũt, ita non potuerunt adimere: & quemadmodũ sanguinẽ, ranas, aliacp incõmoda potuerũt immittere, ita tollere nõ potuerunt. Coacticp sunt tandem fateri, in his quæ gerebat Aaron esse digitum dei. Hæc rerũ olim gestarũ imago depingit nobis naturã hypocriseos. Externa specie ueluti præstigio imitatur ueram pietatem. Orat prolixè, uestitur sordidè, ieiunijs pallet, & chameunijs: sed animo tum uitia nõ depellit, nec deum iratum placat, quod sola potest uera pietas, sed iritat potius. Vulgo narrat de maleficis artibus, mouẽt tonitrua, immittunt

Act. 2 Exordium Petri

Exordium ab historia

tunt cruciatus & morbos horrendos: quũ rogantur, ut auferant quod immi
serunt, negãt se posse. Aut si quã uoluptatẽ adferũt, fallũt: ueluti quũ efficiũt
ut homines sibi uideãtur in opiparo conuiuio uarijs epulis refici, qui domũ
reuersi fame cruciãtur. Dæmonũ miracula, aut noxæ sunt aut fraudes. Chri
sti miracula beneficia sunt. Simulata pietas & fallit intuentes & lædit uten
tes. Vera pietas uim habet solidam, deuorans hypocritarũ præstigias, et ani
mũ sibi bene conscĩũ uero satiat gaudio. Simile fuerit, si quis admoniturus,
ut qui dogmate quopiã hæretico cõtactus fuerit, statim excutiat uenenum,
Act. 28 priusquam ad cor penetret, præfetur historiam ex actis, Quomodo Pau
lus uiperam, quæ è sarmentis prorepens manũ ipsius arripuerat mordicus,
protinus in ignem excusserit, & extincta bestia manserit incolumis. Viperã
statim in ignem excutere, est sententiam hæreticam ut præsentaneã animæ
pestem detestari, ac gehenna dignam ducere. Suppeditant & Euangelici li
bri nõnullas historias nequaquã inamœnas, si commodè narrentur, uelut
Matth. 21 illã, Quòd dominus esuriens procul conspecta ficu pulchrè uirenti, accurrit,
quærens in ea fructus: quos quũ non reperisset, iratus illã execratus est, quã
paulo post apostoli mirantur exaruisse. Fames & mora bilem in nasum có
ciunt, ait Comicus. Deus pro sua immensa erga nos charitate uehementer
esurit in nobis fructus iustitiæ, clementer tolerãs imperfectos, ut proficiãt,
aut peccatores donec resipiscant. Erant enim id temporis multę arbores in
frugiferæ, quarum nulli tamẽ maledixit dominus, sed eos præ cæteris odit,
qui procul intuẽtibus, titulis, cultibus, ac simulatis operibus, mirã sanctimo
niæ speciem ostentant, quũ introspecti nõ solũ uacui sint omni pietate, ue
rũ etiam similes sint sepulchris dealbatis. Eadem est parabolarum natura,
quæ historiarũ. Narrantur enim ibi quędam tanquam facta, etiam si facta
nõ sint, sed eius generis, ut frequẽter accidere sit probabile. In his igitur pri
ma cura Ecclesiastæ est, electio, (est enim alia historia seu parabola, alia ad
narrãdũ amœnior) Proxima, ut quod adest in ipsa re de suo adiuuet narrã
Narratio di commoditate. Vehementius autem afficit narratio, si sit probabilis, hoc
est, si naturæ ac mori respondeat, si ordine texatur, si sit euidens, rem ueluti
depictam oculis subijciens, si decorum seruet in personis, & in sermocina
tionibus ac dialogismis, hoc est in affingendo suum cuicq; sermonem: ueluti
in historia cæci nati, alius sermo congruit Christo, alius pharisæis inuidenti
bus, alius cæco audaci, alius parentibus timidis. Qua quidem in parte ut ali
quid concedendum est sacro cõcionatori, ita non est phas ut sibi permittat,
quod sibi permiserunt in rebus prophanis nobiles historiarum scriptores:
qui sibi ius publicum fecerunt, ut pro suo quisq; ingenio affingat, nõ quod
dictum est, sed quid quàm accuratissimè dici potuerit. Id autem coniectant
partim ex qualitate personæ, quam faciunt, aut sustinent loquentem, par
tim ex ipsius rei circumstantijs. Verbi gratia, si quis Phocioni sermonem
affingat

affingat,breuem,ſentẽtioſum,ſeriũ,ſanctũ,liberũ,minimeq; adulantem tri/
buat oportet,multoq; aliũ q; Demoſthenẽ,Themiſtocli,aut Alcibiadi. Itẽ
ſi quis Catonẽ ſeniorem loquentem facit,liberũ,ſubmoroſum,ac iurgabun
dũ inducat oportet,multoq; aliũ,quàm Ciceronẽ,aut Cæſarem. Super om
nia uero cõmendat narrationẽ,affectuũ obſeruatio,quos Græci uocant ἤθη, *Affectus in narratione exordiali*
id eſt mores:qui quum ſimpliciter expoſiti delectent ac moueant,multo ma
gis id faciunt arte tractati. Quoniã enim ſecundum naturã ſunt,ab omnib.
agnoſcuntur. Huius generis ſunt affectus parentũ erga liberos,liberorũ er/
ga parẽtes,maritorum erga uxores,uxorum erga maritos,ſenum erga ado/
leſcentes,adoleſcentum erga ſenes. Parium in pares,affiniũ erga affines,fra/
trum erga fratres. Nec ſatis eſt in genere noſſe hæc atq; obſeruare,eò quod
ſunt peculiares ingeniorũ differentiæ,quas in comœdijs, non ſecus atq; in
ſpeculo licet intueri. Nam in Andria alius erat Simo in filium,quàm in ſeip/
ſum excruciante Menedemus. Et in Hecyra alius in uxorẽ Laches, alius in
eadem Phidippus. Atq; ibidem alia Soſtrata in Lachetẽ, alia in Phormio/
ne Nauſiſtrata erga Chremetem. Eſt quidem iuuenũ amantiũ aliquid com
mune,attamen aliter amat Phædria,aliter Chærea:aliter Pamphilus in An
dria,aliter in Hecyra. Nec omnes uxores tales fuerunt erga maritos, qualis
fuit uxor Iob,aut Thobię,aut Michol Dauidis. Cõmune erat Apoſtolorũ
diligere dominũ,& tamen Petrus erat liberior & ardentioris fidei quàm cæ
teri,Ioannes familiarior & quietior,Iacobus & Ioãnes ambitioſiores,Tho
mas ad credẽdum difficilior:Paulus facundia mirabilis,Barnabas maieſta/
te reuerendus. Adhæc non idem ſermo conueniret Apoſtolis poſt acceptũ
ſpiritum ſanctum,qui conueniebat eo nondũ hauſto. Neq; enim iam erãt
ijdem,ſed in nouam creaturã transformati. Quod de hiſtoria & pa/ *Animantium naturæ*
rabola diximus,idem ſentiendum de exemplis aut naturis animãtium,plã/
tarum,gemmarum,aut aliarũ rerum quarũlibet. Hic non remorabor lecto
rem exemplorum turba,tantum attingam, quantũ ad intelligentiã rei ſatis
eſt. In hominum ingratitudinem dicturus,non ineptè præfabitur quod Pli
nius refert,haudquaquã pro fabula,ſed pro re geſta. Quidam draconẽ ha/
buit in delicijs,uerum ubi iam in immanem magnitudinem excreuiſſet, ex/
horruit alumnum ſuum ac depoſuit in ſyluã,Multo poſt euenit,ut per eam
ſyluã facturus iter,cinctus ſit à latronibus. Expectabat mortẽ, & quod unũ
potuit exclamauit. Ad agnitã nutricij uocẽ accurrit draco,latrones metu ter
riti diffugere. Sic beluę beneficio ſeruatus eſt homo. Simile quiddã narrãt
ex Apione grãmatico de leone, cui ſeruus à domino profugus,ac metu lati/
tans in profunda ſpelunca, ſpinam exemerat è pede, ac uulnus repurgarat.
Animal natura ferum medicum ſuum illic aliquãdiu aluit, adferens carnem
ferinam, quam ille ad ſolem coctam in regione feruentiſſima edebat. Tan/
dem eius uitæ pertæſus homo,relicto ſpecu cœpit uagari,& captus eſt deni

que

que,& à domino ad beſtias damnatus eſt.Stetit miſer in cauea,crudele ſpectaculũ exhibiturus populo.Forte fortuna captus fuerat leo, cui uulnus ſauciauerat.Is immiſſus in caueam primũ horrendo ineptu ferebatur in hominẽ,mox quaſi noſcitans reſtitabat:tandẽ & blãditus eſt medico ſuo.Seruus uiciſſim agnoſcit altorẽ ſuum: ac ſecurus aſtabat, populo nouitate rei ſupra modum attonito.Rogatus ſeruus quid eſſet monſtri,confeſſus eſt quod acciderat.Quid factum? Dominus populo flagitãte donauit fugitiuum non uita tantum,uerũ etiã libertate.atq; ut eſſet unde uiueret,populus ſtipem cõtulit, ſeruo molli funiculo in leonis collũ iniecto per totã urbem, non aliter quàm placidũ ac familiarem canem circumducente,acclamãte multitudine, Ecce homomedicus leonis,ecce leo ſeruator hominis.Nimirũ delectauit turbã gratitudinis exemplũ in belua.Quo turpior eſt hominis in hominẽ beneritũ ingratitudo.In fèra naturam uicit tantillũ beneficiũ, homo præter naturã ingratꝰ eſt homini multis magnisq; nominib.benemerito. Parũ eſt pro benefactis nullã referre gratiã, pro ſumma beneuolentia reponit odiũ, pro meritis iniuriam. Hoc exordiũ nõ incõmodũ opinor fuerit in hominũ ingratitudinẽ declamaturo.Porrò quod exemplũ ſumptũ eſt ab animante bruto,ſic mitigari poteſt,ſi dicat hoc non eſſe alienũ à conſuetudine ſcripturarum, quum Solomon nos mittat ad formicam, ut ab ea diſcamus induſtriam: & dominus in Euangelio reuocat diſcipulos ſuos ad exemplum paſſerum, liliorum,& grani ſinapis. Magis autem mouent exempla impatria:ucluti exemplũ pudicitiæ,à iuuene tranſlatum ad ſenem, fortitudinis,à muliere ad uirum, fidei coniugalis, ab Ethnicis ad Chriſtianos. denicq; à brutis traductum ad homines. Vt quòd Elephanti non coeunt niſi in occulto,& fortè interuenientem occidunt,exemplum eſt uerecundiæ:quòd religioſa diligentia educant ſeruantq; fœtus ſuos donec adoleſcant, quemadmodum & de delphinis proditũ eſt, exprobrat parentibus incogitantiam ſuam,qui nulla diſciplina formant,ſeruantq; tenerã ætatem, ſed filios acſi lias ſuas tantum non proſtituunt. Sic aſina, per medios ignes tranſcurrens ad fœtus,exprobrat quibuſdam impietatem ſuam,qui infantes ſuos ſtatim abijciũt ab ſeſe, ac propemodũ exponũt,dum eos cõmittũt quibuſlibet nutricibus exigua mercede conductis,frequenter etiã & morbidis & male moratis,& procul in agro quopiã agentibus.Fidem uero poterit hoc pacto cõciliare,ſi dicat hanc non eſſe anilem fabulam,ſed à uetuſtis,grauibus & pluribus autoribus literis proditã hiſtoriã, quæ nulli uideri debet incredibilis, quum id quotidianis experimentis uideamus,animantia natura fera,beneficijs hominum cicurari, & ad obſequium redigi. Diuus Baſilius, Gordij Martyris Enconiũ dicturus,ab apum politia ſumpſit exordiũ.Hac in parte quidam peccant, qui ficta pro ueris narrant. Velut is qui commentus eſt Adam in monte Caluariæ fuiſſe ſepultum ſub ipſa cruce,qui contactus ſanguine

Prouerb.6

Exempla magis mouent imparia

Plin.lib.8 ca.5

guine domini reuixerit, Christo sepultum his uerbis appellante, huc detor/quẽs quę loquuntur apud Paulum incerto autore: Surge qui dormis, & ex/surge à mortuis, & continget te Christus. Sic enim habẽt quidam Græci co dices. Alij bis peccant, qui non solũ impudenter & indoctè conficta narrãt, uerumetiã ἀπροσδιόνυσα, ut aiunt, neq; quicquam ad præsens argumentũ facientia. Interdum ipsa res subministrat exordiũ, aut certè ab ipsa arripitur. Quale est Aiacis apud Ouidium. Quũ enim causa ageretur eo loco, unde in prospectu erat classis Græcorum, quã Aiax sua uirtute seruarat ab incendio, hinc arripuit procemium. Agimus proh Iupiter, inquit, Ante rates causam, & mecũ cõfertur Vlysses. Eiusdem generis est quòd apud Liuiũ quarte Decadis libro nono Posthumius Consul uersiculos quibus ex more diuinaturi apud populũ deos suos precabãtur, ut felix faustumq; esset quod agebatur, accõmodauit ad exordium, dicẽs nũquã magis fuisse necessariã eam deorũ comprecationem, ut quę admoneret, hos esse deos quos illorũ maiores colere, uenerari precaticq; instituissent, non illos qui externis ac prauis religionibus mentes hominum furialibus stimulis ad omne scelus impellerẽt &c. Erat enim detecturus nefanda mysteria quæ in bacchanalibus peragebantur. Item apud eum scriptorem decadis 3. lib. 8. Scipio Aphricanus casti gaturus legionẽ quæ defecerat, posteaquam aliquandiu ueluti cogitabundus siluisset, sic orsus est, ut diceret se licet ab ipsa prope pueritia in castris habitum, ac militaribus ingenijs assuetum, præter solitum non inuenire, quomodo sermonis exordium caperet, atq; adeò hęsitare, quo nomine suos milites cõpellaret: Corpora, inquit, ora, uestitũ, habitũ ciuium agnosco: facta, dicta, cõsilia, animos hostium uideo. Nota est fabula de Leone Byzantino sophista: qui quum Athenis prodisset in concionem suasurus concordiam, quoniã erat insigni corporis obesitate, mox populi risus obortus est. Hinc ille solers arripuit exordiũ, Quid inquit, ridetis? Est uxor mihi me multò obesior, & tamen cõcordes unus capit lectulus, discordes ne tota quidem domus. Quod sophista fecit, artis et affectationis uideri potest: quod Scipio fecit, prudentiæ erat non artis, aut certè naturæ, quam sortitus erat ad res maximas feliciter gerendas appositam. Adsimilem prudentiam Paulo suggessit spiritus cœlestis, quum Athenis in Areopago iussus dicere, exordium arriperet à statuis eius ciuitatis, nominatim ab ara, quę titulum habebat, Ignoto deo, ab hoc gradu paulatim perueniens ad Christũ. Necq; raro sic ordiri Chrysostomus, præfans se gaudere bonamq; spem concipere, quòd ipsius oratio nõ sit caritura fructu, quum uideret multitudinẽ frequentiorem solitoq; alacriorem adesse. Probabile siquidem est, eundem Spiritum, qui eam ad audiendum dei uerbum alacritatem dedit, et sermonis energiam additurũ. Hic quidem à laude personæ quæritur beneuolentia, uerum sic laudare nõ est adulari, sed potius ad diligenter auscultandum exhortari. Quẽadmodum

Ephes. 5

Exordium à re præsenti arreptum

Act. 17

admodum beatus Paulus ab Agrippa rege iussus dicere, sic orsus est, ut sibi gratularetur quod apud illũ causam dicturus esset, cui religio omnis ritusq; Iudaicæ gentis essent probè cogniti. Neq; enim hoc proœmium delinit aures regias, sed declarat magnam in reo fiduciam, qui uictoriam in hoc sitam existimet, si iudex causam penitus intelligat. At quemadmodũ Chrysosto/mus à laudata multitudinis alacritate, ita Basilius à subito mutatis popu/lorib. auspicatur obiurgationẽ, dicens se ad dicendũ segnem ac frigidũ red/di, quòd conspiciat populũ post tot exhortationes, post quadragesimæ ieiu/niũ ac uigilias, protinus in ipsa statim paschæ uespera, ad prophana specta/cula, ad luxum uestitus & crapulam reuolutum. Ad poeticam licentiã pro/pius accedit, quod Prudẽtius hymnũ de natali Iesu auspicatur ab incremẽ/to dierũ: Quid est quòd arctum circulũ Sol iam recurrens deserit? Christus ne terris nascitur, Qui lucis auget tramitem? Et Cassiani martyrium celebra/turus proœmiũ arripuit à pictura fortè cõspecta. Petri & Pauli triumphum celebraturus exordium sumit à conuentu hominũ solito lætiore ac frequen/tiore. Interdum exordiuntur à similitudine ad argumentũ congruente. Ve/luti si quis populum admoniturus, ut in rebus aduersis prudentia animiq; fortitudine sese sustineat, in prosperis ne insolescat, sed ad modestiã sese cõ/trahat, non ineptè sic exordietur. Periti naucleri, quũ uentis & æstu destituũ/tur, quicquid habent uelorũ ad paululum auræ captandum deflectũt, adhi/bent remos, & obliquo cursu quãtum licet promouẽt. Rursus quum uento nimium secundo feruntur, uela contrahunt, ne si nauim desierint habere in potestate sua, uel demergatur, uel in rupes aut uoraginem abripiatur. Intel/ligunt enim plus esse periculi, à tempestate uehementer secunda, quàm ab aduersa. Multo magis decet nos hanc adhibere prudentiam, qui in hoc procelloso seculo nauigamus, longe maiore periculo, quàm qui sulcant Hadriæ aut Aegei fluctus &c. Atq; hic protinus sese aperit campus, com/parandi utriusq; nauigationis discrimina, ac spes si succedat. Item si quis adhortaturus populum ad pœnitentiam sic sumat initium. Quoties corpus aut grauiter uulneratum est, aut periculoso morbo tenetur, quanta solicitu/dine, uel è lõginquo si nõ adsunt, peritos chirurgos ac medicos arcessimus, nihil deterriti sumptu, quãdo de uita periculum est, At si reputemus, quan/to formidabiliores sint morbi uulneraq; animarum quàm corporum, quan/toq; mors æterna sit horribilior morte carnis, nónne magnæ dementiæ sit, ibi medicum accersere precio precibusq;, corpus ad usturam sectionemq; præbere, amara deuorare pharmaca, spe sanitatis, quæ an contingat incer/tũ est: (Neq; enim raro accidit, ut medicorum pharmaca pro sperata sanita/te mortem adferant, aut certè malum exasperent) & animę tot letalibus uul/neribus sauciæ, tot capitalibus morbis ęgrotæ, nullam quęrere medicinam, sed quod infelicius est, ultro & gratis oblatam respuere. An medici potio fe/

brim

brim depulsura sit, incertum est: at certo certius est, per ueram pœnitẽtiam tolli peccata, quæ sunt animarum uulnera morbiq́, ne dicam mortes. Homini sanitatem temporariam pollicenti, nos totos committimus: ac deo medicinam offerenti, quæ salutem æternam pollicetur, diffidimus. Quisquis enim sibi criminum conscius, nõ amplectitur pœnitentiam, aut deo diffidit, aut propriæ salutis hostis ac proditor est. Deus clamat, nolo mortem peccatoris, sed magis ut conuertatur & uiuat. Auscultamus homini uel ignoto, & ad dei uocẽ surdi sumus. Ad hũc modum frequenter exordítur Chrysostomus, uelut in sermone aduersus Iudæos, nec hic solus tamen. Exemplis referendis, quoniam passim obuia sunt, non morabor lectorem. Nõnunquam exordiuntur à transitione. Quod genus sit: Superiore sermone didicistis, quid officiorum parentes debeant liberis suis, & quatenus ea præstari conueniat: nunc uicissim accipite, quam pietatem liberi debeant parẽtibus. Hoc exordñ genus conuenit ijs, qui tractatibus, quos Græci tomos uocant, perpetuo sermone uolumen aliquod exponũt Canonicæ scripturæ, quẽadmodum Chrysostomus enarrat Euangelium Matthæi, aut epistolam ad Romanos, Augustinus Psalterium & Euãgeliũ Ioannis. Quanquã & aliâs poterit incidere, ueluti qui pridie enarrasset Euangelñ locũ: Qui amat animam suã in hoc seculo, perdet eã, Qui perdit animã suã in hoc seculo, seruabit eã: postridie Laurentij aut alterius martyris certamen expositurus populo, hũc in modum poterit exordíri. Heri fratres charissimi audiuistis gimmũ martyrum ducem & coronatorem nobis præscribentem, quibus rebus instructus miles, qui uictoriam & coronam cœlestem ambit, debeat ad conflictũ accedere: hodie spectaculum uobis ædetur, quàm inuicto animo iuxta dominí præscriptum egregius martyr hostem uicerit, prostrauerit ac proculca uerit & tyrannum dira minitantem, & cruciatus immanes & mortem tam acerbam, ut ipsa etiam cõmemoratio possit animis hominum terrorem incutere. Nec mirum, Christus inuictus est, qui pugnat in membris suis, ut cũ Paulo dicere possint: Omnia possumus in eo qui nos corroborat &c. Sed de transitionibus mox plura tempestiuius dicẽtur. Nihil porrò uetat, quo minus Ecclesiastes cõminiscatur sententiam modò aptam argumẽto, cuius exemplum esto. Ad benemerendi de omnibus studium adhortaturus, ac inuidiam & maleuolentiam detestaturus, sic ordiri poterit: Deus natura benignus & candidus est, qui solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Contrà diabolus suapte natura inuidus ac maleficus, qui & pios solicitat ad impietatem, et impios pertrahit in gehennam. Omnes autẽ Christiani filñ dei sunt, qui quotidie clamãt, Pater noster qui es in cœlis. Quòd si uerè filñ dei simus charissimi, imitemur patrem nostrũ beneficũ in dignos pariter & indignos, potius q̃ illũ impiorũ patrẽ, quem in baptismo sumus execrati, qui non gratis tantum, sed suo etiam malo stu-

Exordium à transitione

Exordium à sententia

det omnib. malefacere. Huiusmodi sentẽtia poterit et cũ amplificatione prõponi, hoc pacto. Si gẽtes eorum memoriã, qui pro patria fortiter occubuissent, solenni conuentu celebrabant: quanto magis nos decet publica lætitia celebrare martyrum uictorias, qui pro Christo & eius sponsa ecclesia semet in omne mortis genus tradiderunt, suoq; sanguine cõstabilierũt ecclesiam. Verum ut omnium martyrũ memoria nobis debet esse celebris & læta, ita huius inter omnes eminentis religiosiore gaudio celebranda est. Sed nõ est quod torqueat Ecclesiasten procœmij inuentio, quæ sæpe difficilior est ipso argumẽto. Satis enim erit quod tractaturus est, cum breui commendatiuncula proponere: ueluti psalmum expositurus, sic præfari poterit: Adfero uos thesaurum specie exiguum, precio magnum, psalmum inquam adfero breuem quidem, si uerba numerentur, sed cœlestis doctrinæ copia fœcundũ, quem ut digne nobis possim exponere, adiuuate me precibus uestris, et implorate mihi auxilium spiritus illius qui scrutatur omnia, etiam profunda dei. Ille loquutus est mysteria per os Dauidis prophetæ, per me digne/

Exordiũ quãdo necessarium

tur ad utilitatem uestram sua referare arcana. Interdum ipsa qualitas argumenti quodammodo flagitat procœmium. Quod genus, si scripturæ locus, quem enarrandum suscepit, habeat historiã in speciem absurdam: puta de Iacob, cui noctu supposita est Lya, pro Rachele, ac post pro adamata iunio re seruiuit alterum septennium: decq; artificio, quo decepit socerum suum, uariatis uirgulis: de Rachele furata deos patris. Rursus de Lya mãdragoręmalis à sorore stipulante noctem unam mariti. Item de cõcubina Sampsonis, de meretrice uersa in uxorẽ Oseæ. De puella Sunamitide, quæ Dauidem senio frigidum suo complexu calfaceret, decq; aliis innumeris, quorum quædam imperitis uidentur inepta, et indigna diuinis literis, quędam cum uicio coniuncta, quædam absurda & impossibilia. Veluti serpens colloquẽs cum Eua. Deus ambulans ad auram in meridie. De tot animalium generibus cõclusis in arcam Noe. Nonnulla molestam habent obscuritatem, qualia per multa sunt in Ezechiele ac Daniele. Quædam tedio sunt, ut quum locus habet lõgam nominum Hebraicorum seriem, aut altè repetitas genealogias. His incommodis expedit in exordio mederi. Medebimur autem his fermè rationibus, si præfemur, hanc esse consuetudinem scripturarum, ut sæpe numero sub uili operimento claudat adoranda mysteria. Diuersam enim esse naturam humanorum uoluminum ac diuinorum. Illa prima frõte præclarum quiddam præ se ferunt, At si introspicias, sæpe fit ut lector cordatus clamitet se pro thesauro reperisse carbones. Hæc contra sub cõtẽptibili specie, celant diuinam sapientiam, ut quo altius penetres, hoc magis ac magis obstupescas, si quis modo ad spiritualem scripturam secum adferat oculos spirituales. Nec hoc temere factũ est, decuit hoc diuinam sapientiã, ut à profanis oculis celaret sua mysteria, tãtum irridẽda, et pijs daretur aditus ad recon

fecondita. Sic ipſe dei filius uenit in mundum humani corporis inuolucro diſſimulans impijs diuinam naturam, & populo loquutus eſt per parabolas, quarum myſticum ſenſum nō grauatus eſt Apoſtolis ſeorſum exponere. Interdum ſpiritus ille diuinus quędā admiſcet abſurda, minimeq; cohęrētia, iuxta literam, quo noſtrū ingenium depellat à ſenſu hiſtorico, cogatq; in illis uerbis aliquid retruſius quærere. Quòd ſi non piget nos perfodere montes, ut in putri terra reperiamus aurum & argentum, multo minus nos pigere debet aliquid deuorare tedij in literæ ſuperficie, ut ad theſauros ueniamus, longè precioſiores auro et argento. Nec oportet Hebraica nomina quamuis non intellecta cum tędio audire, quum in canonicis literis ne apex quidem unus temere poſitus ſit: ſed quemadmodū thecas rerum ſacrarum ueneramur, ignari quid intus ſit, modò perſuaſum habeamus ſacrum eſſe quod occultatur: ita decet ea nomina, quorū omniū myſteria non poſſumus ad liquidum explicare, cum reuerentia uel audire uel recitare. Nec ea religio ſuo carebit fructu. Etenim ſi ad Magorum uoces ab ipſis nō intellectas, adſunt impij ſpiritus, ac prodigioſa quædam efficiunt: quanto magis credendum eſt, bonos ſpiritus ad huiuſmodi uoces cum fide pronunciatas adfuturos, ac per eas boni quippiā à deo impetraturos. Danda quidem eſt opera, ut quātum humana fert infirmitas ſcripturarum myſteria percipiamus, nō carent tamen ſuo præmio, qui ſcripturæ uerba nondum ad plenum intellecta religioſa ueneratione pronunciant. Obſcuritatis aut difficultatis tediū ſic prefatione poterit excutere, ſi rogabit ut quod à ſpiritu ſancto tam diligenter proditum eſt, utiq; noſtra cauſa, non grauentur attentis animis audire: ſimul polliceatur ſe rem in compendium redacturum, ut cito facileq; poſſit cognoſci: diſcuſſo nubilo, lætam ſerenitatem conſecuturam.

Quæ uitij ſpeciem habent, quum reuera cum uitio coniuncta non ſint, excuſanda ſunt: uelut quòd Abraham paratus erat immolare filium ſuum, & quòd Hebræi ſpoliatis Aegyptijs fugerunt. Dei ſiquidem uolūtas regula eſt certiſſima iuſti atq; iniuſti. Quicquid deus uetat fieri, hoc ipſo impiū eſt, quia deus uetuit: & quicquid iubet, hoc ipſo rectum eſt, quia deus iuſſit. Porrò nihil obſtat, quo minus in his quæ cum uitio coniuncta ſunt lateat myſterium. Quòd enim Dauid occiſo Vria, duxit Berſabee, ex qua genuit Salomonem, non habet exemplum nobis imitandum, quia dei iniuſſu contra legem factum eſt, ſubeſt tamen adorandum myſterium. Quemadmodum & ipſe dominus ex illaudatis hominum factis parabolam ducit, ad pietatis ſtudium. Veluti infidi diſpenſatoris aſtutiam accommodat ad ſtudium de omnibus bene merendi. Et Paulus ab exemplo certātium in agone, ducit exhortationē ad pietatem toto pectore exercendam. Iis quæ uidentur fieri non potuiſſe, ſic præfari poterit Eccleſiaſtes: in rebus naturæ innumera eſſe, quæ nemo crediturus ſit, niſi fidem faceret experiētia ſenſuum.

Veluti magnes altera parte attrahens chalybem, altera depellens. Stultum itaq; sit in his quæ naturæ dominus facit, quærere an fieri potuerit. Interdū sunt & humanæ rationes, quibus fit ut fieri posse uideatur, quod prima specie uidebatur impossibile. Sicut quod legimus de arca Noe, quam Apelles contendit esse confictam fabulam, hoc argumento, quòd iuxta rationem totius arcæ in Genesi expressam, ea pars quæ tributa est animalib. uix tres elephantos capere potuisset: præsertim quum Noe iussus sit ex immundis inducere bina & bina, hoc est, duo paria, ex mundis septena & septena, hoc est, quatuordecim paria, atq; his omnibus pabula reponere in annum sufficiens. Atqui hoc minus uidebitur absurdum, si doceamus illic cubitum accipi, non uulgarē, sed geometricū. Geometriā aūt pręcipue callebant Aegyptij, & scriptura testatur Mosen in omni sapiētia Aegyptiorū fuisse eruditū. Hebraicarum autē antiquitatum periti, quemadmodum refert Origenes, tradunt secundum Geometricam rationem quam Aegyptij uirtutem appellant, cubitum ex solido & quadrato, unum uel in sex deputari si generaliter accipias, uel in trecentos, si minutatim deducas. Ad hanc rationem spacium fuerit omnium generum capax. Præterea quod ait bina & bina, septena & septena, iuxta sermonis Hebraici proprietatem non sonare duplicationem numeri, sed distributionem, uidelicet è singulis immundorum generibus unum par, ex mundorum septem paria. Veluti quum Mar. cap. VI, scribit Apostolos missos δύο, δύο, non sentit quatuor esse missos, uerum per iuga. Adde huc ea tantum animalia recepta, quæ perfecta non propagantur nisi coitu. Pręterea id temporis fuisse pauciores animātium species, quæ post mixtura creuerunt. Postremo ut homines tum erant maiores, ita cubiti modum fuisse maiorē. Nam & Pythagoras è stadio quod erat Pisis Herculanis pedibus metatum, collato cum alijs Græciæ stadijs pari numero pedum, sed breuiore spacio, collegit modum Herculani corporis. His affine est illud exordiendi genus, quo proœmium ad argumenti qualitatem accómodamus. Veluti si læta sit materia, de qua dicturi sumus, puta de triūpho Christi resurgentis, de celebrando festo beatissimæ uirginis, exordium rectè sumetur ab huiusmodi sententijs. Quemadmodum imperatores militibus suis, quo facilius ferant castrenses labores, interdum ferias quasdam ac ludos concedunt ad relaxandos animos, præsertim re bene gesta: ita deus suos milites frequenter exhilarare dignatur festis diebus, tristia lætis temperās, ut possint sustinere. Sed oportet plurimum interesse inter lætitiā mūdo militantium, & militantium Christo. Illorum lætitia quoniam luxu constat ac temulentia, frequenter exit in rixas ac pugnas, & ut horum nihil accidat, nō raro fit, ut unius diei hilaritas multorum dierum adferat cruciatum, febri aut cephalalgia è crapula contracta. Christianorum festa, sobriam ac pudicam habent lætitiam. Tripudiatur enim spiritualibus gaudijs, ducuntur

Exordium respondēs materiæ lætæ

turcq̃ choreæ nõ ad aulœdi tibias, sed ad sancti spiritus afflatũ, psallitur do mino in cordibus psalmis, hymnis et canticis spiritualibus. Hęc demũ uera est hilaritas, ac digna Christianis, quæ in multos etiam dies exhilarat cõsci entias, nec ad medicos, sed ad obeunda pietatis munia remittit alacriores. Nimirum hoc sentit propheta, quum ait, Hęc dies quam fecit dominus, ex ultemus et lętemur in ea: quodq̃ canit Ecclesia sancta, Gaudeamus omnes in domino. Conuenit enim ut in die quã fecit dominus, exultemus & epu lemur, sed in domino. Nec decet, ut ex die quã fecit dominus, faciamus diẽ Satanę. Rursus si materia habuerit aliquid molestum humanis affectibus, puta adhortationẽ ad pœnitentiam, aut reprehẽsionem uitiorũ, ab huius modi sententijs poterit exordiri. Optandum esse atq̃ adeo studendum, ut nullus egeat medicorum pharmacis. Verum ubi morbus urgeat, grata de bent esse remedia, quæ tametsi dulcia nõ sunt, sunt tamẽ salutaria. Beati qui nihil commiserunt pœnitendum, sed qui gerunt conscientiam capitalibus morbis æstuantem, multa cum alacritate debent amplecti pœnitentiæ re medium, tam lene, tam efficax, quod etiam si ad tempus contristat homi nem, tristitia hæc mortem non adfert quemadmodum tristitia seculi, sed sa lutem stabilem operatur. Aut sic. Qui uomicis & apostematibus la borant, ultro rogant ac mercede conducunt chirurgum, ut mordacia ad moueat emplastra, aut si res postulet, ferrum & ignem adhibeat. Quàm i gitur leuæ mentis sunt qui indignantur si quis non lædendi, sed medendi studio contrectet hulcera conscientiarum. Medicum secantem fers toleran ti animo, & scripturam arguentem uitia, aut pastorem amicum gratis co nantem sanare mentis uulnera, ferre non potes. Si deterret dolor, perpe tuum atq̃ etiam multo acerbiorem adfert animus sibi male cõscius, quàm correctio, quæ ut breuem habet molestiam, ita perpetuam adfert mentis tranquillitatem. In uitia dicam, non in homines: qui puram habent consci entiam deo gratias agant: qui sibi conscij sunt, non traducentur sermone nostro. Tantum agnoscant sese, & correcti simul cum alijs deo gratias a gant, illi pro seruata innocentia, hi pro restituta. Vtrunque diuini numeris est. Proinde non oportet efferri, qui se sentiunt immunes ab his peccatis, quæ redarguuntur, fortasse peiora fucrant admissuri, ni misericordia numi nis seruati fuissent. Pharisaica uox est, non sum sicut cæteri homines, ac ue lut hic publicanus. Domino charior est peccator sui pœnitens, quàm iu stus sibi placens: ac sæpenumero fit, ut qui festucam uidet in oculo proxi mi, ipse trabem gestet in oculo suo. Non est quis temulentiæ uitio obno xius, sed alio quopiam deteriore affectu temulentus est, ut odij, inuidiæ, auaritiæ. Cæterum quando sumus omnes unius corporis membra, par est ut dolor & gaudium sit omnium commune. Qui stant uideant ne ca dant, orentq̃ dominum pro lapsis, qui adeo non est inexorabilis ut ultro

Exordium re spondens ma teriæ tristi

inuitet ad resipiscentiam, paratam ostendens ueniam: Cõuertimini, inquit, ad me & ego conuertar ad uos. Verum hæc præceptio latius patet, & ad omne genus exordiorum pertinet. De exordio dicendi finem faciam, si illud adiecero, procœmij loco sumi posse propositionem cum diuisione. Quod genus: tria præcipuè cognitu necessaria uobis hodie constitui deo opitulante explicare. Quàm grata deo, quamq; efficax res sit eleemosyna. Tũ quàm latè pateat eleemosynæ uocabulũ. Postremò qua moderatione distribuenda sit eleemosyna. Atq; hactenus de procœmio satis dissertum arbitror, ut sapienti Ecclesiastæ detur occasio, similia aut his etiam meliora excogitãdi.

Verum priusquam ad cæteras partes ueniamus, uidemus à plerisq; receptum, ut exordio subijciatur inuocatio numinis: qui mos à poetis sumptus uidetur, quibus solenne est proposito argumento continenter adijcere inuocationem numinis, eius præcipuè, in cuius potestate sit ea res, de qua dicturi sunt. Veluti Maro auspicaturus libros de agricultura, posteaquam proposuit argumenta quatuor librorum, inuocat omnes deos, ad quos frumentorum, aut uitis, oleæ, aliarumue arborũ, aut boum equorumue cura pertinere putabatur. Sic & Aeneidem orsus est. Et Ouidius opus Metamorphoseon, licet uerbis paucioribus. Quanquam Homerus utrunq; opus abinuocatione orditur, admiscẽs propositionem, Iram pãde mihi Pelidæ diua. Et dic mihi musa uirum. Hoc imitatus est Statius, Magnanimũ Aeacidem, formidatamq; tonanti Progeniem, & patrio uetitam succedere cœlo, Diua refer. Quãquã pro illius tẽporis ratione, quũ iam priscã simplicitatem uitiasset declamandi studium, obscurius id facit. Quemadmodum et Lucanus in ipso statim exordio captat argutiam declamatoriam. Homerũ imitatus est Prudentius in ψυχομαχίᾳ: Christe graues hominum semper miserate labores, Dissere rex noster, quo milite pellere culpas Mens armata queat nostri de pectoris antro. Similiter descripturus martyrium sancti Vincentij, Beate martyr prospera Diem triumphalem tuum. Vtraq; exordiendi ratio conueniet Ecclesiastæ nostro, siue proposito themate subijciat inuocationem, siue inuocationi admisceat propositionem. Prioris exemplum erit Psalmus, quem hodie sum charitati uestræ expositurus, abditis diuinæ sapientię mysterijs intus scatet: iunctis precibus inuocemus Christi spiritum, ut nobis ea suggerere dignetur, quę & ipso digna sint, & uobis salutaria. Posterioris hoc erit, Ante omnia dilectissimi, imploremus auxilium diuini spiritus, ut qui quondam Apostolis dedit igneis loqui linguis, nobis de charitate dicturis adesse dignetur, ac mihi quidem linguam, uobis autem simul & mihi mentes charitatis igni inflammet: Sed unde potius auspicemur charitatis encomium, quàm à discipuli uerbis, quem singulari charitate complexus est dominus Iesus. Ait enim: Deus charitas est, & qui manet in charitate in deo manet &c. Quãquam expedit admiscere inuocationẽ, quoties id suadet

id suadet utilitas, ueluti quum occurrit locus explicatu difficilior. Pulsemus illius aures, ut aperiat huius scripturæ mysteriũ, qui dicit pulsate & aperietur uobis. Siquidem id præterquam quod congruit pietati Christianæ, hoc insuper habet utilitatis, quòd sic renouatur auditoris attentio. Excitatur enim tanquam ad rem non uulgarem, & cognitu dignã. Decet autem & propositionem & inuocationem esse breuem ac dilucidã. Mirum uero unde mos inoleuerit, quo nunc plerique perorato exordio, salutant beatissimam Christi matrem, idque maiore religione, quàm inuocant Christum, aut illius spiritum, appellantes eam omnis gratiæ fontem. Equidem non arbitror acrius insectandum, quicquid pio simplicique geritur animo. Sed tamen hoc meminisse debent, qui nimium urgent eam consuetudinem: Primum esse præter scripturæ autoritatem: Iacobus enim præcipit, ut qui indiget sapiẽtia, postulet non à sanctis, sed à deo. Dein esse preter omnium ueterũ exemplũ, quos magis oportuit imitari, quàm istos nescio quos, qui haud scio an blandientes sexui fœmineo, perperã imitati poetas Ethnicos, pro musa substituerũt uirginem matrem. Hoc fit etiam ineptius, quoties argumentũ non cõgruit personæ uirginis. Puta si quis expositurus sit libidinis species, aut quot modis perdatur uirginitas. Congruentius est quòd Prudentius Vincentium celebraturus, non inuocat pro deo, sed tantũ orat, ut prosperet diem suũ triũphalem, Ita tolerabilius esset, si dicturus laudes uirginis, imploraret auxiliũ uirginis. Adde his omnibus, quòd isti admonito populo, ut inuocet beatã uirginem, nihil petunt ab ea, sed tantum salutant uerbis Angeli & Elizabethæ. Id quum non sit caritarum ineptia, etiam si quis deum inuocandũ præfatus, nihil ab eo petat, sed laudet eũ cãtico Angelico, gloria in excelsis deo: multo ineptius est pro precatione salutationem offerre beatæ uirgini. Pium quidem est laudare deum, sed cuique rei suus est locus, & ineptum uidetur quicquid non fit in tempore. Indignantur conuelli laudabilem consuetudinem, At alij iustius indignentur tolli laudabiliorem. Ioannes Gersonensis uir pius, concione quadam in ipsa inuocatione mouet quæstionem, an uirgo mater senserit primos motus ad uitia. Scio repertam à quibusdam rationem, qua uirgo mater dici possit fons omnium gratiarum. Quia genuit Christum fontem omnis gratiæ. Hic nobis, opinor, occinent ex Aristotele: propter quod quicque tale, & illud magis. Vocemus igitur Aristotelis patrem summum philosophum, quòd summum philosophum genuerit. Quanquam ne in Christum quidem cõpetit hic titulus, fons omnis gratiæ, iuxta naturam humanam, quam assumpsit ex uirgine. Sed quid opus est præter scripturæ autoritatem, præter ueterum patrum exemplum, consuetudinem inducere quę egeat excusatione. Congruentius erat ut Paulinam epistolam expositurus, Paulum imploret, ut sibi impetret dicturo spiritum, quo ipse scripsit, Et tamen is mos ab Ecclesia receptus non est. Postremo non

Propositio breuis ac dilucida Inuocatio uirginis

mo non est necesse semper inuocare, præsertim quum ipsa statim oratio ab obiurgatione uitiorum sumit initiũ. In sacro conuentu semper tacita est inuocatio. Superest Narratio, de qua mihi uideor admonuisse, quantũ Ecclesiastæ satis est. De diuisione quędam admonebimus, quæ uox bifariam accipi potest. Primũ ut declaret nobis unam modo orationis partem, cuius gemina functio est. Non solum enim ostendit auditori in quod debeat esse intentus, uerum etiam certo numero & ordine promittit, quibus de rebus sit dicturus. Huius exemplum esto, De Christiano coniugio dicturus, tria cognitu necessaria quàm potero paucissimis expediã. Primo loco docebo, quibus modis ac ritibus legitimum cõiugium sit ineundum, & quot de causis sit dirimendum, si perperam contractum fuerit. Secundo loco, quanta sit coniugij religio, & quàm uenerandum in Christo & Ecclesia sacramẽtum. Tertio loco, quàm abominabile flagitiũ sit adulterium. Sed latius patet diuisionis uocabulum, quoties pro dispositione siue ordine usurpatur. Quæ per omnes orationis partes sparsa est. De priore nunc agemus, de posteriore suo loco. Promissio certarum partium, ut plurimum habet utilitatis, ita nõnihil habet incommodi. Magnopere conducit ad docilitatem ac memoriam auditorũ. Et hactenus prodest dicẽti, quòd habet certos gradus in quos se recipiat à digressionibus. Cæterũ in hoc potest officere, quòd interdũ quædam inter dicendũ ueniunt in mentẽ, quæ nec expedit prætermittere, nec alicui promissarum partium congruũt. Ita fit, ut aut cum argumenti iactura sint omittenda, aut durius ac uiolentius in locum aliquem infulcienda. Ne commemorem quosdam esse tam parum felici memoria, ut quod de Curione, ni fallor, scribit M. Tullius, trib. partibus promissis, aut unã è tribus obliuione prętermittãt, aut quartã addãt. Proinde qui diffidũt suæ memoriæ, ijs tutius est summã modò argumẽti proponere: aut certè capita sermonis in charta notata habere ad manũ. Quod in psalmos aliquot feciſſe uidetur Augustinus, & haud scio an in omnes. Habet eñ ille crebras ac lõginquas digressiones, pleraq; loquens ex tempore, quanquã uir memoria ad prodigium usq; felici. Semper quidem dicturo aliquis ordo præparandus est, nõ tamen protinus necesse est, ut quod animo concepit polliceatur. Cogitatio facile corrigi potest, pollicitatio non perinde libera est. Itaq; in materia, quę nec ex sese præbet partitionis occasionem, nec causam habet adiunctã, quæ postulet diuisionem, affectare in diuidendo subtilitatem, non tantum inuti li labore torquet Ecclesiasten, uerum etiam fidem dicentis & gratiam orationis attenuat. Libentius enim illis credimus, quibus pectus potius quàm ars suggerit dictionis copiam: & gratiora sunt, quæ uelut ex tempore nata, nouitate commendantur, quàm promissa & expectata.

Diuisio bifariam accipitur

Diuisio pro mittens certas parteis

Quòd si tractandum est argumentum obscurius, aut perturbatius, ibi multum lucis adferet cõmoda & recta partitio, nec parũ iuuabit auditoris docilitatem

tatem,uidelicet rerũ capitibus uelut è turba extractis, & ſub oculos poſitis. Item ſi materiæ ratio partes habet diſtinctas,& ſi nihil eſt cauſæ quur uitanda ſit partitio,cauenda erit conciſa diuiſio,quæ cauſam in articulos & in fruſta ſecet,potiuſquã in membra. Vitanda enim ſemper eſt,quantum fieri poteſt,partium turba. Nam ea caliginẽ offundit cauſæ,etiam non obſcuræ natura,officit docilitati ac memoriæ auditorũ. Abſurda uero partitio eſt, quæ hoc ipſum incõmodũ affert,augetúe, cui tollẽdo aut leniẽdo adhibeẽ. Huiuſmodi uerè ſunt ſectiones Nicolai Lyrenſis, Thomæ in enarrandis ſcripturis Canonicis,& Ioannis Gerſonenſis in ſuis lucubrationibus, qui ſubtilitatis affectatione nõnunquam diſſecant in multa, quæ ſunt ſingularia, aut certè ſic cohærentia,ut ægrè dirimãtur. Quem morẽ plericꝫ obtinent ſcholaſtici. Proponunt turbam propoſitionum , ex his declaratis eliciunt concluſiones. Tandem ſic quoꝫ re magis inuoluta quàm explicata,eliciunt ſentẽtias. Hoc diuidendi genus ut cõcedatur ſcholis propter materiæ ſubtilitatẽ,certè ſuggeſto non conuenit, in quo tales argutiæ aut tractandæ non ſunt, aut ſi quid erit quur attingendæ ſint,danda eſt opera,ut abſit omnis ſubtilitatis oſtentatio,& res ipſa quantum fieri poteſt dilucidè & expeditè proponatur multitudini. Vt autem rectè diuidas,diſpiciendum eſt quæ ſint totius argumenti columnæ præcipuæ. Hæ in diuiſione promittendæ ſunt , non plures tribus,ut quibuſdam placet.quod tamen obſeruandum nõ eſt,ſi argumentum pluribus capitibus diſtinctum eſt , aut ſi cui reſpondemus certa capita propoſuit. Illud obſeruari poteſt, ut promittantur quàm fieri poteſt paucíſſima. *Diuiſio cõcíſa*

Quòd ſi quæ partes ſunt minutiores,non eſt neceſſe eas in diuiſione promittere . Satis erit eas in tractando per ſubdiuiſionem adiungere generalibus illis. Verbi gratia,Diui cuiuſpiam encomion dicturus , ita partíri poterit.Exponam uobis,qualis fuerit erga deum,qualis in ſeipſum, qualis erga proximum. Prima pars multas habet partes ſubiectas , ſicut pietas erga deum uarijs officijs diſtinguitur,quemadmodum & gubernatio proprij corporis,ac moderatio cupiditatũ in multas partes diduci poteſt . Iam proximi uocabulum complectitur, parentes,uxorem,liberos,præceptores, cognatos,ciues, amicos & inimicos , & harum partium ſingulæ multos habent articulos. Item ſi ad ieiunium exhortaturus in diuiſione commemoret nominatim omnia commoda quæ naſcũtur ex ieiunio, turbam adfert potiuſquam partes.Sunt enim innumera.Satis erit in genere proponere hoc modo.Declarabo ieiunium,quod uulgus hominum ut rem noxiam ac triſtem horret,eſſe multis nominibus amplectendum . Primum pietate nihil melius , ad hanc conducit animo. Quidam inter bona primas tribuunt proſperæ ualetudini , & huic haud uulgariter confert ieiunium . Denicꝫ bona pars hominum magnam felicitatis partem ducit habere diuitias , & horret paupertatem . Etiam facultatibus confert ſobrietas , quas minuit luxus *Subdiuiſio*

xus. In tractando uero distinguendũ est, quot modis ieiunium conducat ad pietatem, quòd extenuato corpore reddit mentem & ad sacram doctri/nam & ad precandum & ad contemplationem rerum cœlestium magis i/doneam. Pijs auget pietatem, pœnitentes deo reconciliat. Corporibus item multiplicem parit utilitatem, uel quòd ab innumeris morbis quos gignit lu/xus seruat, uel quòd morbos iam prementes aut tollit aut reddit leuiores, frequenter efficacius quàm medicorum pharmaca. Nam peritissimi quique medici, præsertim in Italia, nihil prius præscribũt quàm ieiunium. Hoc uti/lius esse ducũt quàm quod faciunt Germani, qui mox aut incidunt uenam, aut ad calida mittunt balnea. Præterea eas ipsas uoluptates, quas expetunt homines, reddit suauiores. Post ieiunium enim & somnus dulcior & refec/tio iucundior, et congressus cum uxore gratior atq; etiam fœcundior. Nam crapula nõ solum obruit sensum illius uoluptatis, uerum etiam corpora red/dit ad gignendum minus idonea. Quin & colloquium cum amicis dulcius est ieiuno quàm crapula grauato. Deniq; quũ per quinq; sensus externos uoluptas percipiatur, quo quisq; sensus est ad suam functionem magis ap/tus, hoc plus adfert delectationis. Oculi cernunt clarius, aures audiunt acu/tius, lingua minus hæsitat, & sapores melius dijudicat. Naribus olfactus est sagacior, in omnibus membris cõtactus iudicium exactius. Inepta itaq; par/titio fuerit, si quis beati Francisci dicturus encomium ad hũc promittat mo/dum, Ostendam in Francisco sexaginta uirtutes, quibus cæteris sanctis an/tecelluit: easq; nominatim in diuisione recenseat: quum satis sit promittere se declaraturum, beatum illum in multis magnisq; uirtutibus primarijs san/ctis esse cõferendum aut etiam præferendum. Aut dissuasurus ne mater in/fantem mandet alteri lactandum, sed proprijs uberibus alat quod genuit, non promittet omnes propositionum species. Primũ ostendam infantem à maternis uberibus depellere, præter naturam esse, quæ cuiq; animanti ad/didit alimentum, quo fœtus suos educet. Secundo ostẽdam præter diuinæ scripturæ doctrinam & exempla piorum esse. Tertio demonstrabo, ne ma/tris quidẽ nomine dignas, quæ part? suos alere recusant: aut si matres sunt, uix dimidiatas esse. Quarto dicam absurdum esse, quæ in utero aluit nescio quid, iam hominem ac matris opem implorantem nolle alere. Quinto doce/bo non multo minus impium esse, infantem recẽs natum ab se ablegare, q; nondum natum Pharmacis per abortum eijcere. Sexto declarabo expositionis genus esse, quod genueris nolle alere. Exposíti sæpenumero uiuũt, at culpa conductarũ nutricum plurimi infantes pereunt. Septimo demonstra/bo per hanc infantium ablegationẽ uigorem ac flagrantiã natiuæ pietatis, quę summa uirtus est, inter parentes ac liberos magna ex parte extingui, & in nutrices transferri. Octauo dicam alienum lac frequenter officere corpo/ribus infantiũ, si quæ conducta est parũ prosperæ ualetudinis sit, aut lac ha/beat

beat uitiatum, aut quoniam mercedis gratia plures alit uberibus, parcius infundat liquorem lactis, quàm opus est. Nono probaturus sum non esse uerisimile mulierculam quæ mercede cõducitur, eandem curam gesturã infantis alieni, ac ueram matrem, quam affectus naturæ excitat ad officium, ut nõ modo tedium non sentiat, uerumetiam cum delectatione peragat omnia, quæ alienis uidentur molesta. Decimo docebo, ut horum quæ commemoratimus nihil sit, tamen fieri non posse, ut alienum lac æquè iuuet corpusculum infantis, atq; maternũ. Cognatis enim & assuetis melius alimur etiam adulti. At infans materno liquori iam in utero assueuit. Nã idẽ est humor, quo alitur in matrice, & quem haurit è papillis maternis, nisi quòd hic concoctior est, ac proinde candidior. Vndecimo docebo, cõductas nutrices nõ solum officere corpusculis infantium, uerumetiam ingenijs ac moribus, propterea quòd harum non sit libera electio: neq; enim omnes lac habent, nec omnes locare uolunt operam suam. Ita fit ut pleruncq; adhibenda sit impuba, temulenta, aut impũdica. Quorum uitiorum indolem infans cũ ipso statim lacte combibit. Duodecimo docebo, hoc modo fieri ut minor sit reuerentia atq; obedientia liberorũ iam adolescentium erga parentes. Vix enim agnoscunt eas pro matribus, quarum lacte nutriti non sunt. Decimo tertio loco docebo, non sine graui salutis suæ discrimine puerperas alijs mandare lactandos infantes, quòd liquor ille retentus atq; auersus non raro gignat graues morbos. Itaq; fit, ut quæ metuebat ne lactando mammæ flaccescerent, in capitis periculum ueniat, ac longè plus senij morbus adferat, quàm lactandi labor fuerat allaturus. Hæc partitio bis uitiosa est, & quia uerbis redundat, & quia totum argumentum nõ in membra, sed in frusta dissecat. Ista quidem omnia dicturo meditata ac disposita esse debent: sed singula in diuisione polliceri frigidum sit. Quòd si liberet uti partitione, satis erat dicere. Quòd matres infantes suos elocant alendos, pugnare docebo cum lege naturæ, ac diuina, præterea inutile esse & sanitati, & ingenijs puerorum. Postremò ne matri quidem esse tutum. Ad has tres propositiones, cætera omnia poterant reduci. Porrò quum argumentum ex se habet numerosas partes, satius erit in summa polliceri, quàm enumerare singulas, in partitione duntaxat. Veluti quoniam circa Christi personã uarijs modis insanierũt hæretici, non expedit in diuisione singulorum errores enumerare. Satis erit ita proponere. Quo firmius teneamus ueritatem Catholicam, paucis exponam, quàm uarijs erroribus ab ea delirarunt hæretici. Symbolum Apostolorum in multas partes distributum est, quarum generales tantum complecti debet partitio. Velut has. Primus articulus pertinet ad deum patrem, Complures ad deum filium, Vnus ad spiritum sanctum. Postremi ad corpus Christi mysticum Ecclesiam. Speciales qui his quatuor generalibus comprehenduntur, non sunt in diuisione promittendi, sed suis locis

Diuisio principales tantũ partes promittens

Transitiuncu le loco diui/ sionis

inferendi. Quod si pigebit nimis frequentium partitionum, transitiunculæ non sinent orationem esse confusam. Habetis quanta pietate fuerit in pa/ rentes, nunc accipite, qua fuerit in liberos. Atq; item de cæteris.

Quidam ita partiuntur, ut bis eadem dicant: & ita promittunt quę sint di cturi, ut simul dicant quæ promittunt. Vnde rectè præceptum est à uiris e/ loquentissimis, ut partitio sit dilucida, ac breuis, nec obscuris inuoluta uer/

Partitio uitiosa

bis, nec onerata superuacaneis. A nõnullis reprehẽditur & illa partitio, quæ quum plura promittat, unum adiũcit, quod efficit ut cætera uideantur super uacanea, Qualis hæc fuerit. Docebo huic non fuisse causam perpetrandi fa cinoris, docebo non fuisse uoluntatem, docebo non fecisse. Nam si doceat, non fecisse, reliqua uideri possunt superuacua. Item declarabo nullam fuisse causam, declarabo in huius mores & ingenium eiusmodi suspitionem non hærere, declarabo, etiam si uoluisset, non fuisse facultatem. Declarabo eum hoc tempore fuisse Romæ, quum homicidium Florentiæ perageretur. Ex/ tremum argumẽtum quoniã necessarium est, si persuadeat, reliqua uidẽtur supersesse. Plinius tamen in dicendo omnia tentanda putat, quòd uaria sint hominum iudicia, agricolarum exemplo qui copiosius spargunt semina, ut aliqua saltem proueniant. Verum hæc ad ecclesiasten nõ admodum per/ tinent. Notatur & illa partitio, quæ generi subiũcit speciem. Dicam de hui/ us uirtute, dicam de modestia, de prudentia, iustitia, ac fortitudine. Nam has species generale uirtutis nomen complectitur.

Propositio nes non co hærentes

Duræ sunt & illæ partitiones, quum partes inter se non cohærent. Sic enim audimus nonnul los promittere, Primo loco exponam uobis parabolam Euangelicam, secũ do proponam quęstionem theologicam, tertio referam uitam sancti Chri stophori, postremò adiũciam moralem historiam ex gestis Romanorum. Sic enim appellant opus quoddam ex manifestis mendaciis conflatum, à quodam ut suspicor, qui uoluerit irridere theologicas allegorias, ad mora/ lem sensum detortas. Hoc tamen fit tolerabilius, si quæstio ex Euangeliõ loco nascitur, & diui uita cum Euangeliõ loco congruit, alioquí etiam digna quæ narretur in templis. Anilibus fabulis nusquam debet esse locus. Sed in hoc peccatur à quibusdam, quòd hanc diuisionem putant perpetuò ob/ seruãdam. Hac superstitione sæpenumero fit, ut quæstio friuola sit, aut ma gis apta diatribis scholasticis, quàm concioni, & uita narretur indigna sug/ gesto ecclesiastico. Porrò usq; adeò non est facile rectam partitionem inue/

Diuisionis dif ficultas

nire, ut M. Tullij partitiones ab eruditis quædam improbatæ sint, quæ/ dam in dubium uocatæ, una tantum sine exceptione laudata. In causa est difficilis partium principalium inuentio, & inuentarum in ordinem com/ modum digestio. Qua de re nunc esset dicendi locus, priusquam ad argu/ mentationem ueniamus. Sed quoniam huic argumento adhæret statuum

Status

cognitio, quo res tota melius intelligatur, uisum est hic prius attingere pau/

cis

eis,quæ rhetores de genere ſuaſorio & laudatorio præceperunt, quando in his potiſſimum uerſatur Eccleſiaſtes. Obiter adijciemus quæ exhortationi, conſolationi,aut obiurgationi peculiaria uidentur. Quiſquis enim exhortatur ſuadet ut audeat. Qui conſolatur,ſuadet,ut moderatius doleat, Qui obiurgat,ſuadet,ut agnoſcat culpā ſuam & reſipiſcat. Nec enim aliud ſpectat quiſquis obiurgat Chriſtianè. De genere ſuaſorio illud in ſumma præcipitur,ut dicturus expendat,quid & quale ſit,q̄d perſuadere deſtinat, qui ſint, quibus conſulit,& quis ſit ipſe qui ſuadet. Quanquā enim Eccleſiaſtes non ſuadet niſi honeſta,tamen aliter ſuademus honeſta pijs, aliter improbis ac ſeditioſis,aliter prauis opinionibus corruptis, aliter dubijs. Honeſtis enim facile perſuadentur honeſta. Improbi tractandi ſunt ut equi feroces. Corruptis eximendus eſt error, dubijs oſtendendum, quid ſit optimum. Eſt & in natione diſcrimen aliquod. Non enim conueniret apud Germanos eodem modo dicere,quo apud Gallos,aut Italos: nec ſimiliter loquendum apud uiros eruditione & dignitate præſtātes,atq; apud imperitam plebeculā. Ruſus apud monachos aut ſacras uirgines, atq; apud cōiugatos, aut coniugio deſtinatos. Adhęc,quæ æquis auribus acciperētur ab Epiſcopo,aut alioqui doctrina,ætate ac uitæ ſanctimonia commendato uiro, non acciperentur à diſſimili. Quod Fabius ſuaſoriū appellat,alij uocāt deliberatiuum. Verum ubi nulla eſt ambiguitas,ibi nulla eſt deliberatio. Dubitari poteſt, an expediat coniugatos continentiæ uotum recipere uirente etiamnum ætate. At nemo deliberat,an caſtè bonaq; fide ſit colendum matrimonium, hoc tamen ſuadetur,ut quod expetendum eſſe conſtat,alacrius expetatur. Ita uenire poteſt in quæſtionem,an phas ſit profiteri uitam monaſticam,inſcijs aut inuitis etiam parentibus, quibus liberorum officio ſit opus, ſed nullus ambigit, quin liberi parentibus debeant honorem & obedientiam. Quoties igitur ſuademus quæ citra controuerſiam pia ſunt,exhortamur uerius quàm ſuademus,niſi quòd eſt quorundam tanta ruditas,ut de manifeſtis quoq; dubitent.

Genus ſuaſorium, in hoc quid ſpectandum

Iam de ſuaſorij generis partibus,unde ſumitur diuiſio, & totius orationis propoſitiones: Stoici qui putant nihil eſſe utile,quod non ſit honeſtum,& quicquid honeſtum eſt,hoc ipſo eſſe utile,quod honeſtum eſt, contenderent non eſſe niſi unicam propoſitionem ſuadentis. Rurſus qui ſeparant utilitatem ab honeſto, putant tamen cæteras partes ad utile, tanquam ad genus poſſe reduci. Quorum utrūq; ut acutè uereq; dici fateamur, tamē ad inſtruendum oratorem utilius eſt iſta ſeparari,craſſiore,ut aiunt,Minerua. Nec ſimplex eſt honeſti nomen: poteſt enim intelligi,quod per ſe rectū eſt: & poteſt accipi,quod pulchrum ac decorum. Neq; ſtatim quod natura rectum eſt,cuilibet eſt decorum. Sub recti genere multa comprehēduntur, ſecundum naturam,phas,pium,iuſtum,æquū,magnanimū, manſuetū,breuiter omnes uirtutū ſpecies. Adde huc,legitimum,hoc eſt,legibus ac præci-

Suaſorij generis partes

puè literis diuinis præscriptũ, celebrium uirorum exemplis commẽdatum, & diutina consuetudine receptũ. Quanquam autem honestũ factum natu-
ra consequitur honesta fama, turpe factũ inhonesta, tamen aliæ uirtutes a-
liis sunt uulgò plausibiliores, quemadmodum alia uitia aliis sunt magis ob-
noxia infamiæ. Peius enim uulgo audit fur, quàm adulter, quum hoc crimẽ
illo sit grauius: & fauorabilior est clementia quàm iustitia, & pietas in paren-
Laudabile tes clariores fert plausus, quàm frugalitas ac sobrietas. Hanc ob causam qui-
dam laudabile separarũt ab honesto, quòd plericq; mortales citius commo-
uentur laude aut infamia, quàm ipso honesto aut turpitudine, non quòd in
hoc affectu relinquẽdi sint homines, sed q; eo ceu pędagogo ad uirtutẽ du-
cendi. Nec est alienum à pietate Christiana metuere infamiam, qua plures
alliciuntur ad peccandum & obtrectandũ, quacq; dei nomen & ecclesiæ di-
gnitas dehonestatur, quemadmodum per honestam famam bonorũ glo-
rificatur. Igitur ad honesti genus pertinebunt phas & nefas, siue secundum
naturam aut prędter naturam, pietas et impietas, in deum ac diuos, in patriã,
in parentes ac liberos, in præceptores & eos quorũ beneficio seruati sumus,
omnia uirtutum ac uitiorum nomina, quę sunt innumera: quibus adiungen-
dũ est legitimũ, cui adhæret æquitas, quæ est legum moderatio, consuetũ, &
grauium hominum autoritate exemplisq; probatum, aut contrà. Turpe e-
nim uidetur Christianos ea committere, quæ gentium quoq; legibus puni-
untur. Porrò diuinis legibus nõ obtemperare, est deo rebellem esse. Quod
autem præter morem fit, etiamsi cum uitio coniunctum non sit, tamen ipsa
nouitate turbat publicam tranquillitatem. Tanta autem est consuetudinis
autoritas ut huic sæpenumero cedant Pontificum ac Cęsarum leges. Dicta
item factaq; hominum, quorum memoria religione quadã occupauit men-
tes hominum, oraculorum instar habentur. His omnibus, ut dixi, adhæret
Vtile decorum & laudabile. Ad utilitatem quæ propriè sita est in parandis com-
modis aut depellẽdis incommodis, puta diuitijs, honoribus, amicitijs, ocio
& tranquillitate, & si qua horum sunt similia, referuntur tutũ ac iucundum,
necessarium, possibile, facile, quomodo huc referri possint nõ uideo. Tutum
Tutum consistit in tuenda incolumitate sui ac suorum, puta uitæ ac ualetudinis. Ab
Iucundum honestis sæpe deterret molestia, allicit iucunditas. Multis enim persuasum
est, eos qui pietatis studio sobriè & cõtinenter uiuunt, inamœnam ac tristẽ
uitam agere. Hic concionator docebit, eos qui ueram pietatem ex animo co-
lunt, multo hilarius uiuere, quàm eos qui iuxta mundum uidentur omni ge-
Necessarium duplex nere uoluptatum affluere. Necessarium bifariam accipitur, partim pro eo
ad quod maioris metu mali adigimur, partim pro eo quod simpliciter uitari
non potest: ueluti si mulier adducta sit in eam angustiam ut aut stuprũ ad-
mittendum sit, aut mors, minus malum uidetur admittere stuprum, quod
necessitatis nomine excusatur. Sed hic dubitari possit, utrum potius sit ad-
mittendum

mittendum. Verũ si res in eum articulũ redacta sit, ut aut stuprum admittendum sit, aut occidendus stuprator, Augustinus putat stuprum potius admittendum. Alterius necessitatis exemplum erit, ut si quis suadeat, ut mala quæ deus nobis immittit patienter feramus, quando siue uelimus siue nolimus ferẽda sunt. Aut si suadeat auaro, ut diuitias suas egenis impartiat, quas uelit nolit breui sit uniuersas relicturus. Aut si sacerdoti suadeat, ut libenter sit quod est, quando aliud esse non potest. Nimirum hinc est quod prouerbio dicitur, ex necessitate facere uirtutem. Quanquã autem quod nullo modo fieri potest, non cadit in genus suasorium, tamen in primis spectãdum, an hoc de quo deliberatur possit fieri. Quędã enim nonnullis uidẽtur ἀδύνατα, quæ non sunt. Exempli causa, multis uidetur impossibile iuuenẽ cõtinenter uiuere, quod tamen non est impossibile, uel hoc signo, quòd multi adolescentes ac uirgines continentissime uixerunt. Impossibile est diuitem intrare in regnum dei: non simpliciter sed cum exceptione, nisi desinat fidũciã habere in diuitijs. Simpliciter impossibile est eum, qui post baptismum relapsus est in crimen, per baptismum ad innocẽtiam restitui. Vt autẽ stultè tentantur quæ fieri non possunt, ita studiosius seruantur, quæ semel amissa reuocari non possunt, ueluti iuuentus & ętas retroacta, & amici defuncti consuetudo. Multos deterret à cultu uirtutis illud undiq; iactatum, eam circa difficilia uersari. Hoc quoniam in totum negari non potest, eleuandũ est, si dixerimus, magnam difficultatis partem abesse, si toto pectore uelimus esse boni. Amanti enim nihil difficile. Tum quod initio submolestum est, breui assuetudine primum fit leuius, mox etiam iucũdum. Quoniã pro rò in rebus humanis incommoda commodis permixta sunt, qui suadet excerpet commoda, atq; uerbis exaggerabit: incommoda, si neq; negari possunt neq; dissimulari expedit, extenuanda sunt: contrà, qui dissuadebit. Negantur quum id quod uidetur esse incommodum docemus esse cõmodum, aut contrà. Veluti si quis infamiam à malis ob benefacta profectam, neget esse infamiam, sed ueram gloriam: quemadmodum à turpibus aut ob turpia laudari, nõ est gloria, sed uera infamia. Item litem aduersario cedere nõ esse damnum, sed lucrum. Pluris enim est animi tranquillitas, quàm pecuniola. Dissimulantur quæ nõ sunt insignia, aut quæ non multũ habent momenti ad persuadendũ. Quibus aũt rationibus fiat utrunq;, dicetur quũ ad amplificationes uentum fuerit. Nemo tamen putet his omnibus partibus quas commemoraui, semper utendum esse, uix enim inuenias argumentum in quod incidant omnes, sed ipsa causa docebit, quæ sint adhibendæ. In diuisione uero, ut ante dictum est, aut nullæ promittendæ, aut præcipuæ tantum. Idem hic faciendum quod in locis argumentorum. Pulsandi omnes, sed eligendi qui possint esse usui. Veluti qui suaderet matrimonium iuueni, uarias habet partes. Prima, quia maxime secundum naturam fit, ut

Possibile

Partium delectus

quoniam in diuidua non possunt, species singulorum propagatione fiat im-
mortalis quatenus licet. Deinde honestum est, quod ipse conditor instituit,
Christus honorauit. Tertia pium est, quod approbant sacrę literæ, quodq;
ab ecclesia inter sacramenta commemoratur. Quarta, utile est habere coniu-
gem pro ancilla, quæ domesticas curas magna ex parte in se recipiat, ac fide-
liter obeat: habere liberos, qui ex animo parẽti inseruiant. Quinta, iucundũ
est habere in diuiduam omnium fortunarum sociam, habere dulces liberos
in quibus quodammodo repubescat, ac sibi superstes sit homo. Sexta, iustũ
& æquum est, ut ciuis rempublicam bonis ciuibus augeat, cui debet ipse
quod natus est. Septima, iuueni decorum est operam dare liberis, quod sent-
bus nõ perinde decorum est. Octaua, legitimum est, quod ethnicorum etiã
leges honorarunt, maximè si soboles prognata declaret uerum & castũ fuis-
se matrimonium. Nona laudabile etiam esse, quod à laudatissimis uiris tum
dicto tum facto comprobatum est. A tuto quoq; potest sumi propo-
sitio, quòd iuuenis continens exponit se periculo uetitarum libidinum. Aut
à necessario, quòd impossibile sit iuuenem diu continenter uiuere, aut quòd
genus humanum alia ratione propagari non queat. Posset & ab utili sumi
hæc propositio, quòd uxor adferat dotem, & per affinitatem plures amici
fiant. Nã utilitatis nomẽ latè patet, multasq; propositiones suggerit, quem-
admodũ & iucunditas, & cæteræ partes. A facili & possibili nihil sumetur.

Contrà qui monacho dissuadet matrimonium, huic non suffragabitur,
quod est iuxta naturam, nisi torqueas præter naturam esse, ut mundo mor-
tuus gignat mundo. Ab illegitimo & pugnante cũ diuinis literis sumet pro
positiones. A decoro sumet & à laudabili: ut enim liceat monacho alicui du-
cere uxorẽ, sequitur tamen fœdæ buccina famæ. Sumet ab impossibili: neq;
enim iam habet fidem, quam promittat, quam semel addixit deo. A cęteris
partibus non est opus aliquid sumere. Item qui dissuadebit iusiu-
randum, dicet inhonestum esse quòd Christus accuratè uetuit. Præterea
non esse tutum, quòd quisquis homo iurat, exponit se periculo periurij,
siue quod iurandi consuetudo, paulatim suadet periurium, siue quod uo-
luntas hominis mutabilis est, siue quòd frequenter accidit, ut quod iuraris
præstare nequeas. Sed de Suasorio genere satis, quod ad hunc quidem lo-
cum attinet. Laudatorium genus Ecclesiastæ, quem hic instituí-

Demonstra-tiuum genus

mus, ferè consumitur in extollendis laudibus dei, aut diuorum. Nam fu-
nebres orationes non perinde sunt in usu Ecclesiastis nunc atq; olim fue-
runt. Quin & doxologiæ magis hodie canuntur in templis, quàm oratione
prædicantur. Frequenter tamen incidit, ut dei maiestas sit attollenda: ue-
luti quum deterremus à peccando, conuenit exaggerare maiestatem illam,
quæ infinitis partibus excellit omnium hominum intellectum, non mo-
do eloquentiam: quo crimen detestabilius uideatur illum peccando con-

temnere

tem nere, aut ullam rem creatam illi præferre, cuius tanta est magnitudo, ut nihil usquam sit neq; in cœlo neq; in terra, quod cum illo possit conferri, etiamsi creaturas imagineris longè præstantiores Seraphicis spiritibus. Sic prædicatur unico simplicíq; intuitu perspiciens omnia, præterita, præsentia & futura, ne quis tacita cogitatione uel in abdito delinquens, speret se posse latere. Prædicatur summè iustus, ne quis sibi promittat impunitatẽ suæ malitiæ. Prædicatur infinitæ misericordiæ, ne quis desperet ueniam commissorum si redeat ad cor: prædicatur summè uerax, ne quis diffidat illius promissis. Græci genus hoc appellarunt ὑπόθεσιν, uidelicet ab ostentatione. At Ecclesiastes non hoc tantum spectat ut dei magnitudinem intelligamus, uerum undiq; uenatur quod ad bene uiuendum conducibile est. Videlicet ut summè potentem reuereamur, summè bonum super omnia diligamus. Hæc prima pars erit orationis laudatoriæ. Altera erit de beneficentia numinis erga genus humanum, quod tam excellenter cõdidit pater, cuiusq; gratia condidit mundum, & quicquid mundo cõtinetur; Quod collapsum tam misericorditer restituit filius, quod in hac misera uita, tot donis ac solatijs fulcit ac sustinet spiritus sanctus. Hinc oritur non modo gratiarũ actio, uerum etiam imitandi studium. Ille sic dilexit inimicos, diligamus nos proximos. Ille beneficus est in omnes, studeamus & nos de proximis bene mereri. Ille gratis condonauit nobis omnia commissa, condonemus & nos fratribus nostris. Itidem de cæteris, ne fiam prolixior. Quin & Christianæ precationes ferè habent admixtã doxologiam, quum sic ordiuntur. Deus à quo bona cuncta procedunt, Deus cui proprium est misereri & parcere. Ita clauduntur, Qui uiuis & regnas, &c. Tertia pars sumetur, quomodo summa potentia, sapientia, ac bonitas dei reluceat in omnibus rebus conditis, ut quocunq; uertamus oculos aut mentem, in omnibus celebremus opificem. Quarta erit, quàm mirabiliter deus operatus sit in sanctis hominibus, quos maximè in hoc selegit, ut in illis et per illos glorificaretur apud homines etiam impios. Hæc species generis laudatorij nunc frequentior est in templis, quàm illæ superiores, nec apud ueteres fuit infrequens. Indicant hoc orationes panegyricæ Basilij, Nazianzeni, Chrysostomi, Ambrosij et Augustini. Hic nõnulla sunt usui futura, quæ rhetores literis prodiderunt. Ducũtur enim à tempore præterito, ueluti quũ referuntur oracula, miracula aut præsagia, quæ natiuitatem præcesserunt. Vt Isaac promissus est Saræ, qui iam defecerant muliebria. Oracula, sicut Rebecca sensit geminos colluctantes in utero, & ex oraculo discit quales essent futuri qui nascerentur. Itidem Zachariæ promissus est Ioannes Baptista. Et Elizabetha sensit fœtum ad Virginis salutationem gestientem in utero. Ac Bernardi mater auguriu, Optimi catuli mater eris. Tempus præsens totam uitæ seriem, ab exortu usq; ad uitæ finẽ respicit. Nisi quòd ea quæ infantibus accidunt magis uidentur

Laudatorij partes

Loci partium laudatoriarũ Tempus

dentur esse præteriti temporis, & si quid insigne accidit, præsagium magis est quàm uirtus. In adolescentibus laudari potest indoles, quia potest & uiuperari. Ad insequens tempus pertinēt, prodigia mortem consequuta, & fons salubris aquæ illic exiliens ubi martyris caput amputatum terram contigit, aut oleum medicamentis efficax spōte resudans è monumēto, aut ad martyrum monumenta profligati dæmones, quæ pro diuinis testimonijs haberi debent. Obseruādum & illud, ut externa bona sic in sanctis laudemus, ut ostēdamus ea uirtute & industria parta: aut si forte obuenerint, sine fraude contigisse, & cōtemptim habita, & in pios usus dispensata. Quædam enim pulchrius est abiecisse, quàm parasse. Idem præceptum esto de bonis corporis, forma, bona ualetudine, sagacitate sensuum, dignitate oris, facundia, & si qua sunt alia huius generis. Commēdant quidem ista uirtutem per se, sed speciosiora sunt, si hæc parauit aut auxit animi probitas. Nā animus placidus ac modestus, natiuam corporis formā cōmendat, quā dehonestat inuidia, iracūdia, luxus ac temulētia: quæ res officiunt frequenter & ualetudini, nimirum internis uitijs in externum corporis habitum dimanantibus. Itaq; nō satis est Ecclesiastæ laudare iuuenilem ætatem in martyre, cui natura fauet affectus humanus, nisi eam trahat ad miraculum pudicitiæ, sobrietatis, mansuetudinis, prudētiæ, grauitatis, constantiæ, quæ res in florenti ætate raræ sunt, & ob id ipsum habere pulchrius ac plausibilius est. Itaq; dicemus in eo nihil fuisse iuuenile præter annos. Formam ita laudabimus, ut dicamus deum pulcherrimam mentē in pulchro domicilio collocasse. Sic diuus Hieronymus formæ decus laudat in Paula Eustochij matre, quā nec morbus nec mors extinxerat. Sic in Paulo Cōcordiensi laudat floridam senectutem, immortalitatis imaginem, ac resurrectionis simulachrū. Similiter in bonis externis nō simpliciter laudāda est patria, sed huius quoq; qualitatē ad ueram laudē accommodabit. Ideo deus uoluit hunc nasci in ciuitate longè celeberrima nobilissimaq;, quo uelut in excelso theatro positus latius sua uirtute diluceret. Fauorabile est ex bonis nasci bonos, sed pulcherrimū progenitorū uirtutes non tātum referre, uerum etiā superare. Et illud ueræ laudis est, parentū nobilitatē, nihil detraxisse sancti uiri modestię ac sobrietati, qui magis gloriabatur, quòd in Christo renatus, factus sit frater humiliū, cęq; quòd è claris parentibus ortus inter proceres locū sortitus sit. Nemo sibi parentes eligit. Proinde nō est solida laus ex opulentis, claris, aut potētibus prognatū esse: sed gētis imagines amore pietatis contēplisse, id demū ueræ laudis est. Ac ne singula persequendo fiam molestior, illud in summa spectandū est, ut persuadeamus quicquid huius generis cōmodorū in eo fuit, nō sibi habuisse, sed totū in alienā utilitatē effudisse. Simili ratione tractanda sunt quędā animi bona, quæ tamē malis cū bonis sunt cōmunia, ut docilitas, celeritas ingenij, solertia naturalis, quæ laudatur in Athanasio,

Bona externa

Patria

Parentes

Bona animi duplicia

natiua

nãtiuã in dicẽdo gratia, fidelis ac tenax memoria. Iam in tractãdis animi bonis, quæ cum improbis cõmunia non sunt, duplex potest esse ordo: unus ut per omnes ętatis gradus referamus quid in quaq; gesserit, dixeritúe: alter, ut uirtutes quæ fuerint in eo præcipuę prædicemus, puta pudicitiã, tolerantiã, modestiã, liberalitatẽ in egentes. Nã in alijs aliæ clarius eluxerunt: Velut in Iob insignis est patientia, in Abrahã hospitalitas, fides & obediẽtia. In Mose mãsuetudo, sicut in Dauide. In Paulo flagrãtissima charitas, ac feruor mirus propagandæ Christi gloriæ, in Ioseph pudicitia, atq; eundem ad modum de cæteris. Porrò quod à quibusdam præcipitur, ut in laudando uitia quædam ad uicinas uirtutes deflectamus, uerbi causa, ut sordes interpretemur, frugalitatem, austeritatem, grauitatem, blandiloquentiam, comitatem, Rursus in uituperando, uirtutes ad proxima uitia deprauemus, Nam liberalitati uicina est profusio, & splendori luxus: non arbitror Ecclesiastæ conuenire, Posterius tamen hoc nullo bono uiro dignum est. Alterum fortassis excusari posset, si apud parũ æquos iudices periclitetur reus, aut si quis esset feroci reconciliandus, aut consolaturus desperatione periclitantem. Quanquam hoc in diuis ueteres quidam facere studuerunt eleuãtes eorum peccata, aut tropologijs crimina uertentes in uirtutes. Veluti quum extenuatur adulterium Dauid cum homicidio coniunctum, aut Christus à Petro ter abiuratus, hoc colore defenditur, quasi piè sit locutus, tantum ambiguitate sermonis fefellerit impios. Atqui scriptura ob hoc ipsum cõmemorat quædã enormia scelera sanctorum, ut omnibus æderet exemplum, nullis quantumuis enormibus admissis intercluſam esse domini misericordiã, modò sese cõuertant ad pœnitentiam. Itaq; reges qui sibi blãdiuntur in adulterijs, quòd Dauid fuerit adulter, quem sequuti sunt errantem, sequantur & pœnitentem. Sic Petrus & Magdalena plurimos habent criminum imitatores, lachrymarum ac pœnitentiæ, perpaucos. Itaq; sanctorum crimina, quæ scriptura canonica commemorat, nec sunt exaggerãda temere, nec ultra quàm æquũ est extenuãda. Legimus Magdalenen quæ unxit caput domini, fuisse peccatricem in ciuitate. Hoc prædicare satis est. Nec oportet eam facere publicam meretricẽ. Fuisse parum secundi rumoris, indicat pharisęus indignans quòd Iesus se ab ea cõtingi pateretur. Habet tamẽ locum exaggeratio aut eleuatio commissorum in consolando & in obiurgando, modò ne quid uetis affingatur aut detrahatur. Prioris exemplum erit. Dauid rex qui in alijs puniebat adulterium, ipse uiri fidelis & amici coniugem pertraxit ad adulterium, & turpi facto addidit crudelitatem. Dolo curauit occidendum maritum, non subito animi calore sed destinato consilio: & tamen duobus uerbis Peccaui domino, meruit ueniam: tu quur desperas, qui contumelijs prouocatus & prę iracundia parum tui compos lacessentem ac impetentem interfecisti. Posterioris illud, Petrus abnegauit, sed insperato terrore

attonitus

attonitus, abnegauit mortalem, cuius gloria nõdum inclaruerat hominum mentibus. Abnegauit Iudæus nondum hausto spiritu cælesti, & tamen q̃p mox ille resipuit, ad intuitum Iesu, quàm fleuit amarè, subducens sese à conspectu domini. Quid tibi Petri exemplo blandiris, qui sponte procurris ad Turcas, Christum iam orbi prædicatum, iam in cœlis regnantem, cui in baptismo dedisti nomen, cuius spiritum hausisti, abiuraturus? Magdalena nihil aliud quàm Iudæa, sua sponte uenit ad Iesum, nec erubuit in pharisaico supercilioso q̃ conuiuio, pœnitentis agere personam: Tu qui longè grauioribus commissis onustus es, pertinaciter recusas occultam Ecclesiæ medicinam: & qui non erubuisti turpia publicè committere, erubescis cõmissa in occulto confiteri tam facili parato remedio. Admonebitur & hoc, ea bona seu commoda potius quæ bonis cum improbis sunt communia, posse per occupationem cõmemorari, hoc pacto, Non laudaturus sum in hoc diuo, generis inclytum decus, parentum gloriam ac dignitatem, opes, & honores iuxta mundum magnos: quur enim hæc in eo laudem, quæ ipse propter Christum uel abiecit, uel contempsit? à ueris bonis potius est prædicandus, quibus ille non sibi sed Christo placuit, & uniuersæ ecclesiæ Christi bonus odor fuit ad plurimorum salutem. Cæterum quoniam animi quoq̃ uirtutes ambitiosius prædicatæ mouent inuidiam, admiscenda est modestię laus, qua factum est, ut ipse sibi quodammodo fuerit ignotus, quũq̃ bonis omnibus egregiè placuerit, sibi uni non placuerit, nihil sibi uindicans in tantis uirtutibus, sed omnẽ laudem deo transcribens, cuius gratuitæ munificentiæ tribuebat, si quid habebat uerè laudandum. Id multo magis obseruandum est, si inciderit, ut uiuus aliquis sit laudandus. Nã fato functos tutius est laudare, & minus obnoxium inuidiæ. Hic igitur ita laudationem moderabimur, ut magis in illo prædicemus dona dei, quàm ipsum hominem. Adulatrices autẽ illæ orationes, quibus apud prępotentes utuntur legati aut oratores, uelut in epithalamijs, in gratulationib. et encomijs, à rẽplis in forum aut in satraparum aut diuitũ aulas relegandę sunt. Quanquã hodie proh dolor cò uentum est impudentiæ, ut & sacerdos in ipso sacro, & Ecclesiastes frequenter in concione publica, pontificibus ac principibus abiectè adulentur: idq̃ nulli faciunt indecentius, quàm qui tale uitæ genus profitentur, ut nulli minus cuiquã debeant assentari. Nusquam oportet locum esse adulationi, non dicam inter Christianos, sed nec inter uiros eruditos: attamẽ si quid ineptiendum, ad eam rem theatrũ aptius est, quàm templũ, aula quàm ecclesia. Verũ hęc ad mores. Illud ad artem pertinet, externa bona, quo nomine et corporis cõmoda complectimur, quandoquidẽ iuxta Stoicos, & hęc extra hominẽ sunt, in utranq̃ partẽ ualere, siue laudes siue uituperes. Vt enim fœda est paupertas ci qui per luxũ ac desidiã sibi eam accersiuit, aut qui eius impatiẽs inhonestis rationib. rẽ quærit, ueluti lenocinio, calumnijs

Occupatio in laude

Inuidiosa laudatio

talumnijs & assentãdo: ita res honesta est ei, qui spõte uel liberalitate in pau peres, uel alioqui pietatis amore paupertatem accersiuit sibi, aut qui eam fert hilariter, quum possit si uelit ditescere. Ille dicetur turpiter esse pauper facultatibus, sed longè turpius pauper uirtutibus. Hic dicetur hoc ipso ditior uetis bonis, quod falsa contempsit. Item turpis est opulentia, ei qui fraude & rapinis ditatus est, aut cui diuitiæ nihil aliud sunt quàm alimenta uitiorum, ac sibi tantũ diues est, in coquos ac scorta prodigus, in egena Christi membra sordidus. Contrà honestę illi, cui non affectanti sponte obuenerũt, qui possidet tanquam non possideàt, qui magis habeat eas alijs quàm sibi, egenis diues, sibi egenus: qui sic induxit animum, ut existimet se dispẽsatorem esse uerius quàm dominum, et in hoc à deo datas interpretatur, ut earum sit promus condus erga membra Christi: qui per opes nec ad insolentiam, nec ad ferociam, nec ad luxum, nec ad ullas uoluptates corrumpi potuerit. Sic inhonesta est generis claritas ijs, qui maiorum gloriæ benefactis patæ suis uitijs tenebras offuderunt, & qui nihil habent nobilitatis prẹter imagines, & quibus familiæ lux ad nihil aliud ualet, nisi ut cum maiore infamia sint improbi. Sic & progenitorum infamia grauat improbos filios. Itaque Ioannes Baptista in Euangelio Iudæos malos è malis prognatos appellat progeniem uiperarum: & dominus per ironiam iubet, ut quoniã progenitores illorum occiderant prophetas, ipsi implerent mensuram patrum suorum, occiso prophetarum domino. Similiter exprobrari potest obscuro genere natis, quod sibi sceleribus pepererint nobilitatem. E diuerso laudabitur bene natus, quod sua uirtute plus decoris adiunxerit suis maioribus quàm ab illis acceperit, & quod illorum lucem suo splendore non aliter obscurarit, quàm ad solis fulgorem absconduntur stellæ minores cum ipsa sol. mul luna. Et quod maiorum stemmata semper contempserit, hoc se gerens submissius, quo iuxta mundi æstimationem erat maior, ueram nobilitatem arbitratus per fidem esse filium dei, fratrem Iesu Christi, cognationem propinquam habere cum omnibus sanctis. Contrà qui fuit obscura aut infima gente, patria, parẽtibus ue natus ignotis aut illaudatis, ob hoc ipsum laudandus erit, quod rem ut raram ita præclaram præstiterit, ut ex impijs natus euaderet pius, propria uirtute suis maioribus præluxerit. Insigniter eñ bonus sit oportet, qui nec ex gentis barbarie, nec è corruptis parentum motibus, quicquam contagij traxerit. Laudabilior est Ionathæ fides ac synceritas, quod ex impio patre natus, fuerit illi dissimillimus. Hoc colore Diuus Bernardus laudat Malachiam, quòd apud Hibernos natus, gentem ut tum erat efferam, ingenio fuerit minime immani, nihilocẽ plus traxerit de gentis barbarie, quàm pisces de sale marino. Et inter philosophos hoc illustrior est Anacharsis, quod Scytha natus esset non Athenien sis. Nec Onesimus ob cõditionis humilitatem uilior fuit Paulo, quẽ peculiari epistola sempiternæ

la ſempiternæ memoriæ commendauit De forma ſuperius nonnihil attigi/
mus. Quæ ſi contigit infelix, in uituperando dicetur, quod natura turpiſsi/
mæ mentis ſimulachrum in ipſo corpore repræſentarit. In laudãdo dicetur,
quod corporis uitium, egregijs uirtutibus abundè penſarit, quẽ ſi quis pro/
pius introſpiciat reperiet ſub contẽptibili corporis inuolucro latere mentem
pulcherrimam, & quæ neminem non rapiat in amorẽ ſui. Miſerè deformis
eſt, quẽ horret deus & angeli eius. Bene formoſus eſt quem amat deus. Cæ
tera lectoris ingenio relinquo, ne fiam uerboſior. Eſt quædam laudan
Laudatio per comparationẽ di ratio per comparationem, Græcis quàm Latinis uſitatior. Sic apud Plato
nem Alcibiades laudat Socratem, comparans eum Satyris Marſiæ ac Sile/
nis. Equidem ut fateor comparationem in encomijs poſſe incidere, ita mihi
uidetur ineptum, ſi tota oratio conſtet comparatione. ut autem lector intelli
gat, quid ſit per collationem laudare, dabo exemplum, ut ſi quis Maximilia
num Cæſarem laudaturus componat cum uiris aliquot omnium conſenſu
ſummis, puta cum Alexandro Magno, cum Iulio Cæſare, cum Traiano, cũ
Probo, cum Antonino, ac decerpens quod in ſingulis fuit eximium, oſten/
dat Maximilianum in omnibus fuiſſe parem aut etiam ſuperiorẽ. Hoc ge/
nus cenſeo parcius utendum eccleſiaſtæ, uel quia ignauum eſt, uel quia inui
dioſa eſt omnis comparatio, teſte prouerbio. Quo tamen noſtris tempori/
bus quidam immodicè ſunt uſi, non ſine graui multitudinis offendiculo. Ac
cidit ut dum Eccleſiaſtes D. Franciſcum ad omnes cœleſtis hierarchiæ ordi
nes deduceret, confeſſores, doctores, uirgines, martyres, prophetas, & pro/
phetis maiorem Ioannem Baptiſtam, denicꝙ ad ipſos ſeraphicos ſpiritus,
atcꝙ ille ubicꝙ audiret, Aſcende ſuperius: uentum ſit denicꝙ ad ſacratiſſimã
Virginem quæ filio aſſidet dextra: et hic audiuit, Aſcende ſuperius. quum ni
hil ſupereſſet, niſi filius dei, non auſus eſt uir pius Chriſtum è ſuo throno
depellere, & tamen clamabat nondum eſſe repertum locum illo dignũ. Hic
quum hæreret laudator, & ſubinde rogaret, ubi collocabimus patrem no/
ſtrum, quidam è turba moroſior, Si deeſt inquit, locus, colloca illum in locũ
meum: ſimulcꝙ abijt è cõcione. Nec ulli laudibus inuidioſius extulerũt Fran
ciſcum, quàm qui illius erant diſſimillimi moribus & uita. Contrà qui ſe uo/
cant Auguſtinenſes efferebant Auguſtinum ſuum: nec à conuitijs in Fran
ciſcum temperantes: Dominicani Dominicum ac Thomam & Catarinam
Senenſem ultra æquum efferebant. Nimirũ hic eſt affectus humanus, quo
quæcꝙ prouincia fauet ſui patroni laudibus: ut Romani fauent Petro, Græ/
ci Paulo, Pariſienſes Dionyſio, Heluetij Gallo, Germani Henrico impera/
tori, Angli Georgio, atcꝙ item de cæteris. Nam hæc exempli gratia tantum
uolo dicta. Interdum rixa exit in pugnam. Non amant ad iſtum modũ lau/
Laudatio per confictami/racula dari ſancti Iam illud non eſt recentis exempli diuos confictis miracu
lis affectibus imperitę multitudinis commendare. Et hac arte quidam ma/
gis incla

gis inclaruerunt. Verum hæc gloria diuis ingrata est, qui hoc ipsum quod habent ueræ laudis deo transcribunt. Deforme exemplum est pharmacopolarũ, qui mensa in foro posita ostentant dentes eductos, lapides è uesicis exectos, diplomata magnatum quos à morte reuocarint, magnaq; uanitate denarrant sua præclara gesta quæstus gratia. Horum nõ dissimiles sunt, quos nimium diu tulit mundus, qui circunferunt reliquias ac statuas sancto tum, summa impudentia iactantes miracula quæ nunquã gesta sunt, & interdum plus quàm scurrili impudentia, fœnum aut stramenta ex latrina fortassis aut horreo sumpta, offerunt simplicibus osculanda, ostendunt carbones è foco sumptos, mentientes his assum fuisse Laurentium. Ab his exemplis oportet uerum Ecclesiasten quàm longissimè abesse. Plurimum enim decet interesse inter pastorem & impostorem. de sanctis rarius loquetur populo, præsertim ijs qui diuinarum literarum testimonio non sunt commendati. Christus abunde fœcundus est, ut Ecclesiastæ non possit deesse dicendi argumentũ, etiam si singulis diebus quater uelit concionari. Quod si quã do tempus postulet ut de sanctis quoq; dicendum sit, maxima tamen concionis portio detur Euangelio & Epistolæ: si historia fabulosa est, ne attingat quidem: si uerisimilis & celebris est, atq; à graui quopiam autore profecta, nõ est necesse totã referre. Precipua decerpat, quæ proponat, imitanda magis quàm laudanda. Velut in uita Nicolai annotatu dignum est, quòd auro suo trium uirginum pudicitiæ consuluit: docens & hanc esse deo gratã eleemosynam, quũ uulgus hominum non putet esse eleemosynã, nisi quod monasterijs aut publicis mendicis datur. Præterea quòd nõ prius rediit ad benignitatem, quàm uidisset unam elocatam filiam. Bene utentibus, addendum est. Postremò, quòd furtim dedit à solo deo mercedem expectans, iuxta doctrinam Euangelicã, Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Miracula non temere admisceat, si qua tamen insignia sunt, ab autoribus non leuibus prodita, præsertim si contineant aliquid quod non solum miremur, sed imitemur etiam, sic commemoranda sunt, ut simul agantur gratiæ deo, & populus ad exemplum prouocetur. Tale est quod refert beatus Augustinus, quendam grauiter periclitantem ob fistulas in postica corporis parte enatas, orasse amicos qui officij causa aderant, ut precibus implorarent auxilium numinis, simulq; ipsum procubuisse, post preces omnem protinus morbi cruciatum abscessisse. Hoc miraculum docet quanto satius sit in malis grauioribus cũ ut ferri possint, ad dei presidiũ, quàm ad magicas artes cõfugere: tũ quantã uim habeat multorũ unanimis deprecatio. Videtur olim fuisse moris, ut si quod recens miraculũ accidisset, sacerdos apud populũ referret. Sed quoniam episcopis pijs magis quàm eruditis aut cautis, est enim credula simplicitas, multa obtrudebantur conficta & inepta, iamq; diffusa per uniuersum orbem Euangelica doctrina, non perinde opus erat miracu

Historiæ diuorum quatenus attingendæ

lis,paulatim exoleuit ea consuetudo. Ne cõmemorem quod miracula quæ-
dam ædunt & magi,& impij dæmones, qui se transfigurant in angelos lu-
cis.Et in his quæ à ueteribus prodita sunt nõ nulla leguntur, quæ nõ usque-
quaq; quadrant sanæ doctrinæ. Testantur hoc Dialogi beati Gregorij, &
uita Martini à Sulpitio descripta, quęq; referuntur in actis beati Francisci,
uita Catharinæ Senensis,& aliorum cõplurium. Non tamen desunt eccle-
się miracula,nec refrixit uigor spiritus,si modò uigeat in nobis fides.Sed spi-
ritus miracula,ferè sunt beneficia,qualia fuerunt Christi. Ac de genere qui-
dem laudatorio hactenus. Restat exhortatio,quæ pars est suasorij potius
quàm diuersa species:nisi quòd qui suadet,docet argumentis: qui exhorta-
tur,stimulat affectibus. Hic præcipuas tenent,laus,expectatio publica,spes
uictoriæ,spes gloriæ,metus ignominiæ,magnitudo præmij,& horror pœ-
nę,exemplorum illustrium commemoratio,& maxime domesticorũ.Laus
gemina est,rei,et personę.Rei magnitudine extimulabimus,si ostẽderimus
facinus esse summopere pium,magnificum, & hactenus à paucis aut à nul-
lo tẽtatum.A persona cohortabimur,si dixerimus unius quẽ hortamur uir
tutem esse tali parem facinori, & si quæ prius egregiè gessit, in animum re-
uocabimus,exigentes ut pulcherrimis cœptis, dignũ imponat colophonẽ.
Ita Paulus Galatas exhortans ad perseuerantiam. Currebatis,inquit,bene.
Et,Ante quorum oculos Christus Iesus præscriptus est crucifixus. Rursus,
Testimonium perhibeo uobis,quòd si potuissetis, oculos uestros eruissetis
et dedissetis mihi. Turpissimum aũt est,à uirtute degenerare,in qua oportet
hominẽ semper seipsum uincere.Et fœdũ est,laudem uirtute partã dilsimi-
libus factis perdere.Egregios animos olim præstitistis in profligandis Tur
cis,nũc eosdem aut illis generosiores præstate aduersus hæreticos certũ exi
tium uniuersæ Reipub. Christianæ molientes.Hanc tamen partẽ aliter tra-
ctaret Imperator exhortans milites suos,aliter Ecclesiastes. Hic enim loque
tur religiosius:Sitis animo forti ac fidenti,imperator uester Christus,qui uo
bis tum suggessit mentem intrepidam,ut supra humanas uires auderetis,i-
dem nunc profecto aderit,& hoc quidem præsentius,quo grauius est peri-
culum.Maior autem est de illis expectatio, qui superioribus factis egregiũ
aliquod sui specimen dederunt. Vt Christi præsidio uicistis in tormentis,
quid aliud expectat populus Ecclesię,nisi ut facillimè contẽnatis fallaces de-
licias. Item,uidetis quantum alacritatis addat his qui nihil aliud sunt quàm
homines,quum magnis & multis spectatoribus facinus aliquod aggrediũ-
tur:quãto magis oportet uos erectos animos sumere,qui iuxta Paulum spe
ctaculum facti estis deo & hominibus. In uos intenti sunt totius ecclesiæ o-
culi, uestri certaminis spectatores habetis deum cum uniuersa cœlesti mili-
tia.Fauẽt uestrę uictoriæ,nec fauent tantũ,sed uotis adiuuãt quoq;,dolituri
si succubueritis. Nec mediocre calcar habet certa uictoriæ spes.Nolite dispi-
cere

Exhortatoriũ genus

Partes exhortatorij

Laus rei

Expectatio

rere uires proprias. Ex uobis ipsis nihil potestis, sed cogitate eum omnipotentem esse qui pugnat in uobis. Nec uos terreant uires aut artes Satanæ, cum hoste iam olim fracto prostratoq; uobis res. illa uox ducis uestri semper insonet auribus uestris, Confidite, quia ego uici mundum. In hoc si totam fiduciam uestram collocaueritis, uicistis & uos, mihi credite. Ad eũdem modum tractabit locum de gloria & ignominia. Homines ethnici nihil periculorum refugerunt, quidam etiam in certam mortem semet uolentes tradiderunt, ob inanem gloriam: uidelicet ut audirent strepitum applaudentis turbæ, aut in foro starent ænei, saxeiúe: aut, quam illi diis proximam gloriã ducebant, curru triumphali, miniata facie ad Capitolium ueherẽtur: & nos quibus propositus est applausus totius ciuitatis cœlestis, quibus in tuto est sempiternus triumphus cum imperatore nostro Christo, leuibus etiam incommodis fracti uirtutem deserimus? Illi prius habent mortem oppetere, quàm apud unum populum ignominiam conflare: nos ad pietatem nõ extimulat ueræ ac sempiternæ ignominiæ metus? Horrenda ignominia est, à dei cõtubernio, ad Satanæ partes deficere. Vera gloria est, audire à deo, Venite benedicti. Vera ignominia est, displicuisse deo & omnibus sanctis. A nobilibus historiographis proditum est, Decium Syllanum Manlij Torquati filium parẽtis iudicio cõdemnatum, nec ad aliam pœnam adactum, nisi ut à patris conspectu recederet, sibi laqueo conscisse necem. Et nos æquo animo ferimus, à supremi patris oculis submoti in æternum. Gloria poterat sub præmij nomine comprehendi, docendi tamẽ causa seperauimus, quoniam mercedis uocabulum latius patet. Qui mundo militant, quid non ferunt, ut censum aliquem aut magistratum præfecturámue sibi parẽt, temporariam ac mox auferendam. Quanto præstantiora sunt quæ noster dux promittit suis militibus? Centuplum in hoc seculo, & uitam æternam in futuro. Incomparabile bonum est, tranquillitas animi sibi bene conscij: & secura mens, ut ait ille, quasi iuge conuiuium. Summa dignitas est, esse filiũ dei: summus honos est, cooptatum esse in ordinem omnium sanctorum, esse templum sancti spiritus. Summę diuitiæ sunt, hęredem esse regni cœlestis. Vera solidaq; felicitas est, cõtemplari uultum supremi numinis. Hæc tam multa, tam eximia bona nobis pollicetur deus, cũq; his omnibus seipsum, si hostem bonorum omnium deuicerimus. A cæteris item affectibus licebit admouere stimulos, uelut à miseratione, ab odio, ab amore, inuidia, siue æmulatione. A misericordia subdentur stimuli, si periculum, si calamitatem & innocẽtiam eorum ad quos tuendos hortabimur, ob oculos posueri mus, præsertim si quos nobis naturalis etiam commendat affectus, ueluti parentes, liberos, uxorem, patriam: quibus tamen potentiores decet esse spiritus affectus. Ethnici pro sibi charissimis nec ferrũ timent nec ignẽ: uos pu tate uniuersos senes uobis esse patres, uniuersos æquales esse fratres, uniuer

Gloria ignominia

Præmij magnitudo

sos iuuenes esse filios, hos omnes una uoce simul cum ipsa matre Ecclesia, in extremis constitutos uestrum implorare præsidium. Qui fieri potest, ut horum oppioratu non commoueantur uiscera uestra? Ab odio, si ponamus ob oculos, quãtam quamq; miserandam animarum in ecclesia stragẽ ædant hæretici. Ab amore simul & odio sic, In uestra uirtute situm est, uter gloriam auferat: Deus, cui uos totos debetis: an Satanas, perpetuus & capitalis hostis. Nec uos extimulat alterius tanta benignitas, alterius tanta malevolẽtia? Inuidiam quidem oportet abesse à Christianorũ moribus, tametsi est quædam æmulatio laudata in bonum, quę maximè locum habet in exẽplis, præsertim insignibus, imparibus, ac celebratis: de quibus suo dicetur loco. Si res postulat, ut exhortatio leniatur, ne quid offendat (nam quidam sic exhortantur, quasi exprobrent timiditatem aut socordiam) id incommodi uitabitur, si specie gratulationis adhortabimur, non ut extimulemus cessantes, sed ut sponte ad honesta currentibus gratulemur, agamusq; gratias deo, qui tam egregiam uoluntatẽ inspirauerit illorũ animis, ut nullius egeãt exhortatione. Hoc temperamento potissimum egent animi principum ac diuitum, quibus interdũ ob publicam utilitatem obsequẽdum est, sed citra adulationem. Nec segnes aculeos habet obsecratio & obtestatio, qua nõ infrequenter utitur & diuus Paulus, uelut ad Romanos duodecimo, Obsecro uos fratres per misericordiam dei, ut exhibeatis corpora uestra, hostiam uiuam, sanctam, ac deo placentem, &c. Rursus Ephes. quarto, Obsecro itaq; uos ego uinctus in domino, ut dignè ambuletis in uocatione qua uocati estis, &c. Similiter ad Thessalonicenses, Rogamus & obsecramus uos fratres in domino Iesu, ut quemadmodum accepistis à nobis quomodo oportet uos ambulare et placere deo, sic & ambuletis. Et Philemonem pro Onesimo seruo obsecrat triplici nomine, & quòd Paulus, & quòd senex, & quòd uinctus ob Euangelium. Itidẽ ad Timotheum, Obtestor corã deo & Iesu Christo qui iudicaturus est uiuos & mortuos, & per aduentum ipsius & regnum eius, prędica uerbum. Iterum ad eundem, Testor coram deo et Christo Iesu, & electis angelis eius, ut hæc custodias sine præiudicio. Hæc obtestatio fieri potest per epilogum, hoc pacto: Obtestamur uos per egregiam laudem antehac apud deum pariter atq; homines uestra pietate partã, per calamitatem et pericula fratrum indigna patientium, per fidem quam imperatori Christo, per charitatem quã Ecclesiæ, quæ uos in Christo genuit, debetis, per æternam felicitatem quę uos pro rebus bene gestis manet in cœlesti patria, ut in hoc pulcherrimo negocio animos uobis dignos præstetis.

Ab odio & amore

Exhortatio quomodo mitiganda

Obtestatio per epilogum

Personæ admixtio mitigat

Mitigat & illud exhortationem quemadmodũ & admonitionem, si exhortator suam personam admisceat, hoc pacto: Agedum fratres charissimi, satis hactenus indulsimus carni, posthac è luto rerum mundanarum eripiamus animos, militemus bonam ac fidelẽ militiam, quam Christo imperatissimo

ptiſmo profeſſi ſumus,& contemptis huius uitæ falſis iuxta ac fallacibus bonis,toto pectore ad æternum illum triumphũ feramur. Tantũ de genere exhortatorio. Reſtat conſolatoriũ,cuius frequens uſus incidit,tũ priuatim,tũ publicè,ueluti in perſequutione impiorũ, in bello & obſidione,in peſtilẽtia & fame. Quo de genere illud in ſumma præcipi poteſt, duplicẽ eſſe conſolandi rationem: alteram, qua ſimpliciter oſtendimus aut omnino non dolendum,aut moderatius eſſe dolẽdum: alterã, qua fatemur eſſe iuſtiſſimam dolendi cauſam,eumq; affectum in nos ipſos transferimus,quẽ alteri conamur eximere, Vehemens enim dolor reſpuit omnem medelam, & odit diſſentientem. Cum his igitur arte agendum eſt,quod ſolẽt periti medici cum ijs qui certo dementiæ genere laborãt, ut exiſtimẽt ſe mortuos eſſe,eoq; nolunt cibum capere,neq; cum quoquam uiuo colloqui, aut qui ſibi uidentur habere naſum prodigioſæ longitudinis, aut taurina in capite cornua. His non aliter mederi queas,quàm ſi te quoq; fingas mortuum, & hoc fuco ad colloquium admiſſus,cibum in conſpectu laborantis capias,aut ingreſſus ſimules te mirari tam immania cornua. Fictus aſſenſus facit fidẽ, & qui laborat uiciſſim in recipiẽdo remedio aſſentitur. Nõ hęc eſt hypocriſis,ſed Chriſtiana charitas,quæ omnia fit omnibus,ut aliquos Chriſto lucrifaciat. Bona ſpes ſanitatis eſt, quum uulnera patiuntur medicæ manus contactum. Hoc impetrato primum lenienda ſunt mala, mox oſtendẽdum, quæ mali ſpecie diſcruciant non eſſe mala ſed bona. Hic prudenti Eccleſiaſtę diſpiciendum eſt,quæ res efficiant,ut moleſta æquiore feramus animo. Moderatius ferimus,quæ nobis ſunt cũ omnibus,aut cũ quàm plurimis cõmunia,ueluti mortem quę neminem habet eximium,ſiue humilem,ſiue regem,ſiue ſenẽ, ſiue iuuenem. Hanc igitur impotenter ferre, quid aliud eſt quàm indignari hominem quòd homo ſit natus,nõ angelus. Item morbũ,pauciſſimis enim contigit non ægrotare, Præterea,quæ licet atrocia ſint, tamen diuturna eſſe non poſſunt. In hac autem uita nihil poteſt eſſe diu,quum ipſa uita nihil ſit, niſi temporis punctum. Sed illa præcipuè,quæ non ſolum finem accipiunt, ſed pro breui mœrore diutinam adferũt uoluptatem. Talis eſt pœnitentiũ dolor, & martyrum in tormentis certantium,aut animam agentium. Quin & illa minus grauiter ferre decet,quæ nobis ipſis accerſiuimus, noſtra ſponte, propriaq; culpa, ueluti febrim è crapulâ contractam, aut è ſcortatione ſacram ſcabiem. Latronis uox eſt in euangelio, Nos digna factis noſtris recipimus. Quidam indignius ferunt, quod præter meritum accidit. Imò hoc moderatius conueniebat dolere, quod in malis magnum habet ſolatiũ recta conſcientia. Quod enim innocens patitur,cedit in cumulũ pietatis. Interdũ & neceſſitas minuit dolorẽ. Ita ſeipſum cõſolatus eſt Dauid, extincto puero quẽ adamabat: Ille ad nos redibit nunquã,nos ad illũ properabimus. In his igitur quæ nec uitari poſſunt,nec reuocari, fruſtraneo dolore diſcruciari

Moleſta quæ res mittigent

ſcruciari,quid aliud eſt quàm ſibi ipſi conduplicare miſeriam. Iam & conſue
ta patimur æquiore animo,quemadmodum ait Comicus, Nota mala,ma
la non ſunt. Ad omnium moleſtiarum alleuiationem plurimum habet mo
menti,ſi nobis perſuadeamus,ſicuti res habet,nihil horum temere accidere,
ſed diuinitus immitti, ſiue ad purgandos nos,ſiue ad reuocãdos ad uitã cor
rectiorem, ſiue ad exercendam patientiam noſtram,& augẽdam coronam
noſtram,ut in his omnibus oporteat gratias agere deo, tantum abeſt ut de
beamus obmurmurare. Etenim quæ noſtræ imbecillitati uidẽtur mala, ue
ra ſunt bona: & abſurdum eſt amara medicorum catapotia fortiter deuora
re,dei medicantis manum ferre nõ poſſe. Lenit et comparatio ęgritudinem.
Ita Teucer apud Flaccum, O fortes peioraq; paſſi Mecum ſæpe uiri
uino nunc pellite curas. In tanto grauioribus malis fortem & inuictum
animum præſtitiſti,non decet ut in hoc incommodo tui ſis diſſimilis. Itẽ cõ
paratio aliorum malorum: quemadmodum narrãt de philoſopho,qui im
moderatius dolentem iuſſit in locum ædítum aſcendere, unde totius urbis
eſſet proſpectus, & è ſingulis ædibus quod erat malorum in unum acerũ
cõferre, ac ſecum expendere, num ex eo aceruo in partes æquales diuiſo uel
let ſuam accipere portionem. Quòd ſi nollet,moderatius ferret ſuam fortu
nam. Itẽ illa quæ grauibus honeſtisq; de cauſis patimur, uelut quæ pro tuẽ
da fide catholica,aut reparãda rei Chriſtianæ tranquillitate, aut pro patria,
uxoribus ac liberis. Ad hæc iuxta Sapientis dictũ, ſpes præmij minuit uim
flagelli. Hic locus erit illi Paulino, non ſunt condignæ paſſiones huius tem
poris ad futurã gloriam quæ reuelabitur in nobis. In ſumma, non minimũ
mali leuamen eſt uoluntas perpetiendi mala,quemadmodũ ait Comœdia,
In re mala bonus animus dimidium eſt mali. Ab his ferè partibus ſumitur
conſolatio,preter eas quas cum cæteris generibus habet communes.

Admonitoriũ genus

Reliquum eſt ὡς νουθετικὸν, ſiue quod mollius eſt uerbum, νουθετικόν.
Conuenit enim hoc euangelicę manſuetudini,ut Eccleſiaſtes admoneat ue
rius quàm obiurget. Quanquam interdum enormitas ſcelerum exigit, ut
Eccleſiaſtes faciat, quod facere iubetur Eſaias: Clama,ne ceſſes,quaſi tuba
exalta uocem tuam,& annuncia populo ſcelera eorum,& domui Iacob pec
2.cap.4 cata eorum. Idem præcipit beatus Paulus Timotheo,ut arguat & increpet,
ſed euangelicæ manſuetudinis memor,uino admiſcet oleum: Obſecra, in
quiens. Et, Cum omni manſuetudine. Rurſus ad eundẽ,fatetur ſcripturam
diuinitus inſpiratã utilem eſſe ad docendum,ad arguendũ, ad corrigendũ,
& ad eruditionẽ quæ eſt in iuſtitia. Nimirũ indicãs quẽ oporteat eſſe ſcopũ
reprehẽſionis eccleſiaſticæ,& quo tẽperamento debeat eſſe mitigata. Si ſco
pũ quęris,ut integer ſit homo dei ad omne opus bonũ apparatus. Nec ſatis
eſt arguere uitia,ſed doctrina præmittenda, quæ perſuadeat eſſe nephariũ
quod reprehenditur. Simul oſtendenda ratio qua poſſint corrigi ſcelera, po
ſtremò

strémò reuocatis ab errore cõmõnstrandum quanto rectius atq; etiam iucundius sit per uiam uirtutis hominem deo dicatum ambulare usq; ad perfectionem. Hac quidem in parte non leuiter peccatur à quibusdam, qui sanctimoniæ speciem apud imperitam multitudinem de se præbent, liberè ne dicam licenter, taxandis hominum uitijs, quicquid enormium criminum dicerunt in arcanis confessionibus, effutientes apud promiscuam multitudinem, ac tum sibi uidẽtur egregiè detestati uitia, si subinde furiosa uoce exclamẽt, Quò abibitis miseri? In culum diaboli, ad triginta milia cacodæmonũ in ignem ęternum: haud perpendentes quasdam esse scelerum species, quas nõ expedit apud populum traduci, sed expedit ignorari. Quod genus sunt, prodigiosæ libidinum formę, artes magicæ, aliaq; quę nimis accuratè reprehendisse est docuisse. Est enim curiosum ingeniũ hominum. Quorundam flagitiorũ etiam ipsa cõmemoratio contagiũ habet. Quàm igitur ineptũ est in cõcione quæ pueros habet & uirgines ac uiros etiam fœminasq; quãplurimas simplices & huiusmodi mõstrorum imperitas, describere quomodo maritus cum uxore triginta modis committat crimen capitale, quid sit præcidere, mastrupare, irrumare, crissare, aliæq; innumeræ species abominanda rum immundiciarum, usq; ad coitum cum brutis animantibus. Quanto satius est eorum consulere simplicitati, & innocentiæ, qui nunquam erant suspicaturi, tam horrenda monstra inter Christianos inueniri. Est his redarguendis locus tempestiuior, uelut in secreta confessione aut semotis collocutionibus, quibus. *Vitia quatenus arguenda publicè*

Quod si scriptura præbet occasionem de his faciendi uerba, nihil necesse est ea sic depingere, quasi propositum sit non tam detestari quàm docere. Audiui quosdam, qui uidebantur hinc etiam laudem captare, quod ista mysteria tam exactè nossent. Satis est in genere crimen proponere, nec id absq; horrore & abominatione: exempli causa, si tractandus esset locus epistolæ ad Romanos, ubi Paulus differit quomodo deus tradiderit philosophos Græcorũ in reprobum sensum, aut quamobrẽ subuersa sit Sodoma: satis fuerit apud populum dicere, Erat scelus abominandũ, quod uix ausim nominare, quomodo præter naturam masculus habeat tẽ cũ masculo, fœmina cũ fœmina. Huc turpitudinis olim peruenerat Gentium impietas, à qua spero Christianã gentẽ esse immunem, licet alioquí libidinum sit plus satis. Similiter qui detestabitur magicã impietatem, nõ est opus describere, quib. modis fiat diuinatio ungui aut cribro, aut quid terãt, misceant dicantúe maleficæ, quum excitant tempestates, aut quibus uerbis euocentur impij spiritus, aut defunctorũ animæ. Satis erit cũ abominatione dicere, sortilegia, incantamẽta, uentriloquia, necyomanticen, pyromanticen, cæterasq; maleficiorũ species, quoniã auxilio dæmonũ exercẽtur, habere, si non expressam, certè tacitam cum illis conspirationem, ac summæ trinitatis abiuratione m. Idem faciendũ in leuioribus criminibus, quæ sic reprehen-

denda ſunt,ut uitentur,non ut doceantur. Rectè arguentur qui in mercibus imponunt emptori,ſimiliter qui farinam,qui uinum & ceruiſiã uitiant:quos oſtendet non ſolum fures eſſe,ſed etiam ueneficos. Furti genus eſt,pro pura uendere quæ non eſt purpura,aut uitrum pro gemma uendere. Veneficij genus eſt, uinum ita medicatum uendere,ut bibẽtibus morbũ aut mortem conciliet. Quibus uero modis corrumpant,non expedit docere,ne eueniat quod apud Brabantos accidit fœminæ cuidam ceruiſiariæ. Eccleſiaſtes declamarat in eos qui ſic imponerent populo,quod ceruiſiæ iam uapeſcenti, quo uideretur recens,addito ſapone mouerent. atq; ita ſpuma diſſimularet uapam. Illa reuerſa domum negabat ſe unquã audiſſe cõcionem cõmodiorem. Nã antehac,inquit,multo mihi damno fuit,quod euanidam ceruiſiam nemini potuerim obtrudere. Alius acceperat in exomologeſi, ſe uicino ceruiſiario(nec enim figulus tantum inuidet figulo)hac arte corrupiſſe ceruiſiam, ut ſcobinæ,quæ ſolet alueo canalis imponi,quo per eam liquetur aqua hauſta è flumine,admiſceret ſaponem. Qua re factum eſt, ut uniuerſa coctio ce deret infeliciter. Atq; ita miſer ad pauperiem redactus eſt. Hoc apud concionem tacuiſſe præſtiterat. Satis erat dicere, hoc facinus multo dignius eſſe ſuſpendio quàm furtum. Aduerſus furem cautio eſt,aduerſus hæc nequam. Expedit in mulieribus deteſtari fucum,ſed quot quibuſq; modis rugarum ſulcos complanent, quibus inducant cãdorem ac ruborem in genis, quibus addant lucem,quibus tingant capillos,quo puluere pingant oculos, non expedit docere populum. Iam ſunt qui friuola ac ridenda magis q; inſectãda,magnis tragœdijs exaggerãt,prętermiſſis ijs, quæ uerè horrenda ſunt crimina. Me iuuene omnia ſuggeſta perſtrepebãt clamorib. in latas crepidas, in longa roſtra calceis addita,in flammeamuliercularum candida ta ac durata liquamine,ex alumine ni fallor, & ſimilagine temperato, aut in ſuffuſcata fuligine. Audiui paſtorem quendam ſub Paſchæ diem minitantem populo, ſe non prębiturum corpus domini geſtantibus latas crepidas, ni abijcerent. Alius clamabat in plumas,alius in magnas rugas, quibus ineptiuestiarij cœperant onerare miſeros fœminarum lumbos. Quidam excogitarat acre ſalſumq; dictum, comparabat eas fiſtulis organorum muſicorum,addens,iſtas fiſtulas inflabit diabolus. Nec deerant qui uociferarentur in caudas,quas uulgares fœminæ magnatum exemplo prouocatæ, cœperãt à tergo trahere, clamantes illis inequitare cacodæmones. Interdum adounendus eſt populus, ut ueſtitus ſit Chriſtianis dignus, nec ſpecie, nec precio notabilis. Sicut beatus Petrus hortatur matronas, ut uerum cultum exiſtiment,animum modeſtia,pudicitia,cęteriſq; uirtutibus ornatum, potius quàm capillos arte complexos, aut aurum gemmaſue, aut alioqui ueſtes precioſas. Rectum eſt eas admonere ut in publico tegant ea, quæ poſsint eorum oculos ſollicitare, quibus placere uelle flagitium eſt. Satis

eſt

ēst, si uiris suis domi pulchræ sint. Porrò quum multus luxus sit in uestibus, multaq; etiam inepta, tamen quidam pueros ac puellas eodem cultu ornāt, quo utuntur ipsi. Puellas onerāt caliendris ac uittis, duplici interula, quarum exterior habet caudam fibula ad cingulum à tergo reuolutam. Addunt caligas & calceos suppactos. At quid inutilius ad ualetudinem, quàm tenera corpuscula ad istum onerare modum, ne possint succrescere? Sic & puerorū capita onerant pileo duplici, latis marginibus, quod uirili quoq; capiti possit esse molestum, bis peccantes, & quòd officiunt ualetudini infantium, & quòd ante tempus docent eos luxuriem & superbiam. Hæc & huiusmodi multa sunt quidem admonenda, sed amanter ac placidè. Ac sæpenumero plus efficit sobria moderataq; admonitio, quàm furiosa uociferatio. Illud potius admonendum, quòd in quibusdam Germaniæ ciuitatibus mulieres incedunt erectæ ac propemodum resupinatę, sinuntq; sibi à uiris aperiri caput, flecti genua, ipsæ nihilo plus honoris exhibent, quàm si infimæ famulæ loquerentur. Quid hoc exēplo deformius? Multo aliud suadet scriptura, atq; etiam ipsa natura, quæ uiris addidit autoritatem, fœminis uerecūdiam ac modestiam. Verum in hunc campum altius ingressus sum quàm destinaram.

Sunt qui reprehendendo adulantur præsertim mulierculis delicatis, quæ tacita cum uoluptate audiunt prælongas caudas, quas à tergo sustinet aliquis bene natus, alioqui nephas esset tam splendidum occupare munus. Item latas manicas ad terram usq; porrectas, nec in aliud utiles, quàm ut onerent brachia, lautas mensas, elegans famulitium, pedisequas fuco pictas, cœnas in multam noctem productas, somnos in multum diem, multum temporis & operæ consumptum in comendo. Tandem progreditur magna stipante caterua, tum oculos lubricos, fractum incessum, & pedum lusum, aliasq; id genus nænias depingunt non sine specie nequitiæ. His admiscent dicteria quędā festiua, quæ risum moueant citius quàm pœnitentiam, quæq; reuersæ domum heroinæ cōmemorent in conuiuijs ut rideatur. Nam hoc genus hominum quemadmodum gaudet depingi in tabula, ita amat & lingua depingi. Obiurgatio adulans

Rursus alij sic reprehendūt uitia, quasi inuideāt: ueluti quum depingunt quàm molliter ac suauiter uiuant diuites. Rursus alij quasi homines oderint, non uitia. Verum oportet Christianam admonitionem procul abesse à supercilio Pharisaico. Id fiet, si in reprehendendo dicamus nos dolere uerius quàm irasci, si quædam mitigemus: quēadmodum Petrus Iudæorum, qui dominum crucifixerant, impietatem eleuans dicens eos per ignorantiam peccasse, & culpæ partem in ipsa reijcit tempora: Cōuertimini inquit, à generatione ista praua: sicut & Paulus apud Areopagitas, dementiam idola pro dijs colentium, reijcit in tempora ignorantiæ hactenus à deo dissimulata. Sic quędā admissa sunt eleuāda, nūc ætatis, nūc sexus obtētu, nūc magnitudine tētationis. Minus aūt sæuiet in reprehēdendis

dēdis alienis,qui ſecū reputarit,ſe ſi nō ijſdem,certè paribus aut fortaſſe gra/
uioribus uitijs obnoxium eſſe:aut ſi non eſt, hominem eſſe, & fortaſſe gra/
uiora commiſſurū,ſi ſimilis incideret tentatio. Denicꝙ ſi res poſcet indigna/
tionem,talis ſit qualis eſt patris in filiū,non qualis hoſtis in hoſtem. Sentiat
qui obiurgatur,iram non ex odio,ſed ex amore naſci,nec quærí uindictam,
ſed correctionem. Sic deijciatur increpatione qui peccauit,ut mox erigatur.
Hoc enim eſt quod Apoſtolus uocat ἐπανόρθωσιν. Hac moderatione Pe/
trus obiurgauit Simonem. Docet pernicioſam eſſe pecuniā,quæ datur pro
donis ſpiritus. Quoniam,inquit,donū dei exiſtimaſti pecunia parari. Dein
increpat, Non eſt tibi pars neꝙ ſors in ſermone iſto. ſed mox erigit: Pœni/
tentiam itaꝙ age. Vix quiſquam æquo animo fert obiurgari ab eo, cuius ui
ta palàm contaminata eſt aut infamis: ſed intolerabilius eſt ab eo reprehen
di, qui ſibi ignoſcit in his quæ caſtigat in alijs. Hanc inuidiam mitigabit Ec/
cleſiaſtes,ſi ſuam perſonā admiſceat, quemadmodum admonuimus in ex/
hortatione,hoc pacto, Homines ſumus omnes,nemo non aliquando labi/
tur,licet alios alia uitia magis infeſtent. Ipſe peccator, peccatores admone/o.
Simul errauimus,ſimul emēdemur,ut quorum cōmunis nunc eſt dolor, ijs
reconciliatis ſit communis omnium gratulatio. Minus offendit obiurgatio
à ſenibus,aut publica autoritate prædítis profecta,qui quod faciūt, ipſo offi
cio quod gerunt,coacti facere uidētur. Principum aut magiſtratuum aut e/
piſcoporum ſcelera apud populum acrius inſectari ſeditioſum eſt. Sæpe mi
nore malo tolerantur horum uitia. Vtilius eſt his imaginem boni principis
ob oculos ponere,et admonere ut ſe quiſqꝙ ad hoc ſpeculū intueatur. Quòd
ſi uidebit utilis reprehēſio,ſit generalis:quod oportet eſſe perpetuū, quoad
fieri poteſt,ut nec certa perſona nec certus ordo uideatur impetitus. Hęc mi
hi uiſum eſt de genereobiurgatorio admonere,quòd ad Eccleſiaſtę munus
pertinet. Nunc ad id quod intermiſimus,redeamus. De ſtatibus ſiue conſti
tutionibus,quas Græci στάσεις uocant,prolixa ſimul & perplexa eſt tū apud
Græcos tū apud Latinos ſcriptores diſputatio: nūc breuiter ea tantū attinge
mus,quę uidēt uſui futura cōcionatori noſtro. Status eſt caput generale cau
ſæ ſiue quæſtionis,ad quod qui dicit,omnia confert,& quod auditor præci/
puè ſpectat:uelut in cauſis forenſibus præcipuè ſpectatur,an ſit factū quod
obijcitur,quale ſit,& quid ſit. Primus ſtatus dicitur coniecturalis,ſiue inficia/
lis:ſecundus qualitatis,ſiue iurisdicialis:tertius finis, ſiue definitiuus. In pri/
mo,uerum quæritur coniecturis:in ſecundo,quoniā de facto conuenit,quę
ritur an iure factum:in tertio,quoniam de utroꝙ conuenit,definitione quæ
ritur nomen facti. Quanquam interdum mutato nomine, crimen quoque
tollitur. Veluti ſi Milo cædis reus negaſſet à ſe Clodium occiſum, fuiſſet
ſtatus coniecturalis: nunc quoniam id fatetur, ſupereſt alia coniectura, u/
ter utri fecerit inſidias, quæ includit ſtatum qualitatis. Nam in confeſſo
eſt

Perſonæ propriæ admixtio in reprehendendo

Status cauſarum

est, per insidias adorientem iure occidi. Sic Orestes non inficiatur matrem à se occisam, sed nititur statu qualitatis, affirmans iure occisam. Item si reus confiteatur se sustulisse pecuniam prophanam è loco sacro, furti crimen agnoscat, sacrilegij non agnoscat, dicens tum demũ sacrilegium esse, quũ res sacra tollitur de loco sacro. Aut si qui rem habuit cum uxore aliena in lupanari, stuprum fateatur, adulterium neget. Aut si quæratur utrũ quæ amatoriũ odijue potionẽ dedit, teneatur ueneficij, an iniuriæ tantũ nomine. Hæc è rhetorum literis delibasse satis est, ad declarandum quid sit status.

Roget aliquis quid hæc ad præconem euangelicũ? Primum ad hoc ualẽt, ut circunspecto argumento de quo dicturus est, ad caput uelut ad scopum omnia conferat, nec superuacaneis ambagibus à re digrediatur, aut deliran tissimilis oratione uagetur, uel aliena uel etiam pugnantia loquens. Et quãquam statuum præcipuus usus est in causis forensibus, quisquis tamen loquitur populo, suadendi, exhortandi, consolandiue gratia, certum aliquid sibi proponit quod uelit efficere. Id utiq; status loco est. Denicq; & hæc frequenter incidunt in argumentis concionatorijs, frequentius in priuatis colloquijs aut cõsultationibus. Veluti si quęratur, ubi terrarum sit paradisus, in quo Deus collocarat Adam. Et ubi locorum sit purgatoriũ, in centro terræ, an alibi? Item quo animo Iudas tam exigua pecunia uendiderit dominum, num hac spe, ut crederet illum elapsurum è manibus eorum, quemadmodũ alias fecerat aliquoties: nã probabile non est, hoc illum egisse, ut occideretur: alioqui nec reddidisset denarios, nec seipsum laqueo præfocasset: status esset coniecturalis, Quemadmodum si quæratur quo consilio Satanas toties tentarit dominum. Item si concionator hortaturus populũ ad placandam iram dei, dicat pestem aut aliam calamitatẽ ob impiam hominum uitam ab irato deo immissam. Similiter quo tempore & quibus signis intelligum fuerit, deum uoluisse Iudæorum ceremonias prorsus abolitas esse, sic ut crimen iam esset, eas seruare, Præterea quo consilio filiæ Loth, patrem ad incestum solicitarint. Item an defunctorum animæ uerè appareant, an totũ hoc fiat impostoris dæmonum. Ad hæc, quum causa legis inquiritur, puta, quur in lege Deus uetuerit arari in boue & asino, aut uti ueste ex lana lino cõmixta. Hanc Augustinus appellat ætiologiam. Qualitatis status nusquã nõ incidit, quum dubitatur an phas sit clericis aut monachis gerere bellum. An permissum sit Christianis repudium, quemadmodũ Iudæis. An liceat sponsam legitimè ductam, licet nondũ cognitã, inuitam relinquere propter monasticę uitę professionem? An æquum sit, ut illa maneat innupta, donec sponsus fuerit professus, etiam si mutato monasterio aut religione in annos aliquot differat professionem? Iam innumeri casus sunt, in quibus definitione quæritur, usura commissa sit nécne. Item an qui in diplomate pontificio correxerit literam perperam à notario scriptam, cõmiserit crimẽ falsi. Et

Coniectura

Qualitatis

Definitio

an qui

an qui principi, populi libertatem tyranniде opprimenti obstiterunt, admi-
Contrariæ leges serint crimen læsæ maiestatis. Præterea quum scriptura cũ scriptura ui-
detur collidi, status est à contrarijs legibus, ueluti quum Mosi tabulæ dicũt,
Honora parentes. Et Christus dicit, Qui non odit patrem & matrem non
Ambiguum et obscurum est me dignus. Quũ ambiguitas aũt obscuritas est in scripto, status est à scri-
pto & sententia, ueluti quum quæritur quo sensu Paulus dixerit, Cupio ana
thema fieri pro fratribus meis secundum carnẽ. Et quo sensu Franciscus in-
terdixerit fratribus suis, ne reciperent pecuniam, neq; per se neq; per alios.
Sũt complura loca in scripturis canonicis, quæ uel ex ambiguitate uerbi, uel
ex compositione uerborum, uel ex uaria lectione pariũt ambiguitatem. Cæ
terum quomodo dissoluenda sit scripturarum contrarietas aut explicanda
Comparationis status ambiguitas, suo dicetur loco. Denicq; quum in quæstionem uenit, utrũ ma-
gis expediat, autoritate publica sacerdotibus concedere matrimoniũ, an cõ-
cubinas reliquasq; immundicies perpeti. Et utrum sit leuius malũ sacerdo-
tem qui non cõtinet cõcubinã alere, an contra pontificũ leges uxorẽ ducere.
Et utrum utilius sit religioni Christianæ cũ Turcis pacẽ licet iniquã habere,
an iusto bello confligere. Nec ulla res uetat in eodẽ argumento, si plures ha
beat partes, uarios incidere status. Velut in argumẽto quod ante retuli, quũ
proponemus esse prẽter naturam non alere proprio lacte matrem quod pe
perit, status est qualitatis. Rursum quum proponemus, non esse matrẽ, quæ
tantum gignit & abijcit, status est definitiuus. Quum proponemus impro-
bæ nutricis ingenium per lac transire ad infantem, status erit coniecturalis.
Nam dubitari potest an hoc uerum sit, & à dissentiente potest negari.

Propositionũ inuentio His igitur breuiter delibatis ueniẽdum est ad inuentionem partium siue
propositionũ, de qua supra dicere cœperamus. Hanc Fabius putat omniũ
esse difficillimam, & reuera non minima difficultatis pars in hoc sita est, nisi
quod maiore periculo dicit patronus apud iudicẽ quàm Ecclesiastes apud
populum. Adde quòd non est semper necesse, ut quemadmodum antea di
ctum est, concionator exprimat quot quibusq; partibus sit utendum. Ra-
rum est autem concionatorem in genere iudiciali uersari, sed tamen ab hac
specie non multum abest, quum è suggesto differit aduersus Iudæos, hære-
ticos, aut schismaticos, aut etiam paganos. Hic interdũ aduersarij ministrãt
defensuro propositiones. Veluti si quis ita proponat: quum alia multa, tum
Diuisio propositionum tria præcipuè nobis intendunt Christiani nominis hostes, infanticidiũ, ma
leficiũ, & rebellionem aduersus principes ac magistratus. In his tribus erunt
tres status: quum dicet, nihil alienius à Christianorum moribus quàm in-
fanticidiũ, status erit inficialis. Rursum quũ ad secũdam obiectionẽ respon-
debit, nõ est rebellio, sed pietas, non obtẽperare principibus impia iubenti-
bus, status erit qualitatis aut finis. Ad tertiam si dixerit, nõ est maleficiũ, sed
sacramentum, quũ uerbis per Christi fidem efficacibus conficeramus aquã,
panem

panem & uinum,ac peccata remittimus,dæmones profligamus,Maleficia, dæmonũm auxilio fiunt:ſtatus erit definitiuus. Aut ſi quis aliquorũ calum/ niis reſponſurus,ita partiatur. Tribus potiſſimum nominibus nos inſimu/ lãt aduerſarij. Primum quòd fidei parum,operibus plus ęquo tribuamus. Deinde quòd peccati originalis uim nimium attenuemus. Poſtremò quòd Pontificum conſtitutiones æquemus præceptis dei. Hic partes nõ excogitã tur,ſed ab aduerſariis ſubminiſtrantur. Qualis eſt illa partitio Marci Tullij pro Murena,citra exceptionem laudata. Intelligo iudices treis totius accuſa tionis partes fuiſſe,& earum unam in reprehenſione uitæ,alteram in conten tione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus eſſe uerſatam. Nihil hac par titione lucidius, neq; quicquã eſt ſuperfluum,quum uniuerſam cauſam cõ/ plectatur. Quòd ſi cõfuſa ſit aduerſariorum criminatio,qui defendit ingenij laudem merebitur,ſi criminum aceruum in certos ordines digerat,partibus ita diſtributis, ut nihil omittatur quod ad rem pertinet, neq; quicquam re/ dundet. Redundat autem,quod ſeparatim ponitur, quum in aliquã partiũ ſit comprehenſum,niſi cauſam reddat,quur cohærentia ſepararit. Cæte/ rum ubi aduerſarius orationem ſuam digeſſit in partes,non ſemper conue/ nit eas eodem ordine repetere,præſertim in partitione quæ per fictionẽ gra dibus peruenit ad ſummum. Quod genus, ſi qui tyranni filiũ occidit,cuius pater doloris impatiens ſeipſum interemit,ita diuidat. Si tam egregium faci nus uoluiſſem tantum & animo concepiſſem, nónne præmio dignus uide/ rer? Si tantum aggreſſus fuiſſem, & hoc animo tyranni arcem aſcendiſſem, etiam ſi defuiſſet ſucceſſus,an putaretis negandũ eſſe præmiũ? Si uel unum ſatellitem interemiſſem,an non uiderer præmio dignus, Si filium tãtum oc cidiſſem, patre tyranno crudeliorem & tyrannidis paratum hæredem, an negaretis præmiũ? Nunc præter hæc omnia ipſum etiam tyrannum occi/ di crudelius,quàm ſi mea manu trucidaſſem. Sed fingite hunc exitum non fuiſſe conſequutum,an nõ ſuſtulit tyrannidem, qui tyrannũ omni ſatellitio nudauit,ut iam nihil poſſit aduerſus reipublicæ libertatẽ. Si pepuliſſem ty/ rannum in exilium,an negaretur tyrannicidę debitum præmium,Exul ciui tati bellum mouere poterat: nunc ſenem filio in quo tota ſpes erat,omnic; ſatellitio nudatum uobis inermẽ tradidi, ut impune poſſet à quouis occidi. Si non præuidiſſem quod euenit,an ideo uiderer indignus præmio, quòd uirtuti meæ fauit fortuna? Nunc præuidi,ſtudio; peperci tyranno,ut mor te filij diſcruciatus periret crudelius. Hic partium ordo non conueniret con/ tradicenti,ac ne partibus quidem ijſdem utendum eſſet. Sed de hoc genere partitionis mox dicemus. In alijs cõmodiſſimum eſt eodem ordine reſpon/ dere, quo propoſuit aduerſarius, niſi ſi qua cauſa peculiaris diuerſum ſua/ deat. Aeſchines laudauit Philippum Macedonum regem, triplici nomine, quòd eſſet formoſo corpore,quòd eloquens,quòd ferret multum uini. Has

Diuiſionis partes nõ ſemper eodem ordine repetẽdæ in re ſpondendo

partes sic elusit Demosthenes ut diceret primam laudem esse fœminarum non regis, alteram esse sophistarum, tertiam spongiarum, in quibus pro optima habetur, quæ est bibacissima. In argumentis igitur in quibus non aliunde suppeditatur partitio, aut non expedit ijsdem uti partibus, & tamen materiæ uel difficultas uel uarietas requirit diuisionem, quomodo ea sit repetenda nunc tractandum est. Qua de re illud in summa præcipi potest, propositiones optimè reperiri ex totius causę partibus ac circumstantijs diligenter circumspectis. Ex omnibus autem consideratis non magni negocij fuerit perspicere quæ sint in his præcipua, quibus uniuersum nitatur argumentum. Quibus animaduersis, superest dispicere qui sit ordo partium commodissimus: Est autem commodissimus, quando prior pars quasi gradum præbet sequēti; atq; ut ita loquar, subseruit, uidelicet præparans auditorum animos ad facilius credendum ea quæ sequuntur. Verbi gratia, si dicturus aduersus hæreticos hūc in modum partiatur. Primo loco uitæ scenā aperiam, quàm sint fucatis & impijs moribus: secundo, refellam dogmata erronea: tertio, schismatica: quarto, hęretica. In his extrema pars summum argumenti caput est, cui cæteræ partes ordine subseruiunt. Error enim intellectus facilius creditur in his quorum uita est impura. Et qui in multis turpiter hallucinantur, in his facilius creditur schismatis improbitas, & schisma ferè aut cū hæresi coniunctū est, aut gignit hæresim. Sic in homine præferoci, qui multos pulsauit, facilius creditur homicidium, in luxurioso adulterium, quòd illa scelera adhęt quasi gradus quidam sunt. Hoc consilio diuus Hieronymus irridet ineptā & prodigiosam phrasim Iouiniani, quo uerisimilius sit illum in dogmatibus ad eundem modum delirare. Nec parū obfuerit in dogmatibus Vigilantio, si prima pars diuisionis, exponat quæstū cauponarium in sacerdote, tum hominis impudentiam qui in terræmotu territus, ab uxore nudus in templum prosilierit, nonnulla etiamnum libidinis uestigia secum deferens. Aut Manichæis, si primo loco abominanda uitæ illorum mysteria detegantur, sicut & Marcionitis, quod illis fecit diuus Augustinus, his Irenæus, licet extra partitionem utercq;. Contrà, si quis laudare statuisset uitam monasticam, ipsa propemodum argumēti natura præbet diuisionem, quòd illius instituti summa in tribus præcipuè consistit, in continentia, paupertate, & obedientia. In quibus exaggerādis tota cōsumetur oratio. Quòd si hæc partitio non uidebitur complecti omnia illius uitæ commoda, ex partibus generis suasorij de quibus dictum est, reperietur alia. Non aliud uitæ genus esse magis secundum Euangelicam pietatem, neq; tutius neq; iucundius. Nihil est in eius instituti commodis, quod his tribus partibus nó comprehendatur. Nam præter tria uota, multa alia continentur in prima propositione. Tuti tractatio durè reducetur ad obedientiam, præsertim quum hęc homini promittatur non deo. Iucundi nusquam poterit referri. Et tamen si possent

Propositiones unde inuęniendæ

Ordo propositionum

possent hæc ad illa tria aliquo pacto referri, quoniam tutum multas habet partes, multas item iucũdum, commodius est separari, ne turba propositio num particularium adferat confusionem. Particulares appello, quę propriæ sunt singularum argumentationum. Admonendus est enim lector uocem hanc apud eos qui de dicendi facultate conscripserunt trifariam accipi. Nam propositio dicitur interdum, quæ statim in initio totius argumẽti summam complectitur, ac tituli uicem habet, ut quũ Ouidius sic orditur: Si quis in hoc artem populo non nouit amandi, Me legat, & lecto carmine doctus amet. Hanc quidam uocant expositionem. Ecclesiastes itẽ: Beatæ Agnetis purissimam uitam ac fortissimam mortem, ad uos adfero. Hæc unica potest esse. Interdum declarat partes præcipuas, et quasi columnas argumenti, quæ promittuntur. in diuisione, in qua si ponatur unica, iam non est diuisio, Nõnunquam propositio dicitur cuiuslibet argumentationis initium, quæ post argumentationem repetita dicitur cõclusio siue collectio. Quisquis enim aggreditur argumentationem, ostendit quid destinarit probare, probatione peracta repetit & infigit animis auditorum quod probauit. Eadem si proponatur ut dubia, quæstio uocatur. Exemplum erit, Optimum est primam statim ætatẽ salubribus imbui præceptis. Hæc est propositio, Sequitur probatio. Propterea quòd ea tenacissimè hęrent quæ rudibus puerorum animis sunt impressa. Quemadmodum olla fictilis diu seruat odorem, quo primum fuit imbuta. Adde quòd non solum tenacius hærent honesta, uerum etiam facilius imbibuntur animis uacuis, nec adhuc prauis opinionibus uitijsue occupatis, quemadmodum tabulæ uacuæ facilius quod uolumus inscribimus. Alioquí plus est negocij in dedocendo quàm in docendo. Hic repetitur propositio probata, iam conclusio. Itaqꝫ sapiunt qui pueros suos ab ipsa statim infantia curant liberalibus disciplinis ac rectè uiuendi præceptis erudiendos. Ergo qui singulas argumenti propositiones, quæ incident in argumentando, diligenter perspectas habuerit, atque eas etiam quas aduersarius aut tacita auditorum cogitatio uideatur obiectura, facilius ex his seliget generales, quæ causam uniuersam contineant: Ad hoc aduuabit statuum cognitio, & quæ his cognata sunt, intentionis, depulsionis, rationis, firmamenti, continentis & iudicationis. Quæ res facillimè eluent in exemplo quo utuntur omnes, licet de uerbis pariter ac rebus mira differsio est. Orestẽ paricidij reum ago, quia occidit matrem, intentio est. Depulsio, occidit sed iure. Cui protinus additur ratio, illa enim occiderat Agamemnonem Orestis patrem, suum maritum, nec hoc contenta, pro occiso induxit adulterum. Huic actor opponit firmamẽtum. Non ideo tamen oportuit matrem à filio indemnatam occidi. Poterat enim pœnas dare legibus. Firmamento reus opponit continens. Illa hoc animo erat in liberos, & in totam familiam, ut non decuerit eam ab ullo magis occidi quàm à liberis.

Propositio trifariam accipitur

Intentio, depulsio, ratio etc.

Nec id citra autoritatē fecit Oreſtes,ſed admonitus oraculo Apollinis. Ex his cōmiſſis naſcitur iudicatio. Quum Clytemneſtra occiderit Agamemnonem,& induxerit adulterum,ac tali animo fuerit in ſuos,tum quum Apollo id admonuerit, an Oreſtes iure occidit matrem. Hæc rhetorum præceptio nihil aliud agit, niſi ut dicturus uigilanter circunſpiciat quid pro ſe faciat, quid pro aduerſario aut diſſentiente. Et iudicatio nihil aliud eſt,quàm extremus cauſę ſtatus,quo reperto nihil ſupereſt niſi ut iudex pronunciet. Quod aūt in foro facit aduerſarius,id in cōcione facit tacita diſſentientis cogitatio. Veluti ſi quis ſuſceperit laudandam uirginitatem, animo præcipere debet, quid diſſentiēti aut ambigenti ſit uenturū in mentē. Puta, Virginitas præter naturam eſt. Virginitas nō adiuuat rempublicam. Virginitas multis incontinentiæ periculis expoſita eſt,ut tutius ſit habere maritum. Similiter quum prædicabit ieiunij laudes,reputare debet multos apud ſe dicturos, ieiunijs exhauriri cerebrū,debilitari uigorem mentis,reddi homines moroſos et iracundos,attenuari uires corporis,eſu piſcium gigni morbos innumeros, denique ad hoc ipſum eſſe inutile, cui iuuando adhibetur. Adhibetur enim ut animus expeditior ſit & alacrior ad exercitamēta ſpiritualia. At ieiuniū uinca refectione magis aggrauat mentem, quàm ſi tantundē duabus refectionibus ſumeretur. Aduerſus has propoſitiones aliæ ſunt inueniendæ. Ad partitionis inuentionem conducet & partium cognitio quas in genere ſuaſorio,laudatorio,exhortatorio & conſolatorio monſtrauimus. Cōducet & locorum cognitio,de quibus mox dicemus,quemadmodū & uocum prædicabilium & prædicamentorum,quòd per hęc ſub oculos uenit quicquid ad cuiuſcę rei naturā & qualitatem attinet. Conducent & circunſtantiæ rerum ac perſonarū,deniq; quicquid ad argumentationē utile eſt, idem aliqua ratione ad partitionem conducibile eſt. Cum primis aūt conducet multarum artiū peritia,Iuris,Philoſophię,ac Theologię. Veluti dicturus aduerſus uſuras ita partietur. Primo loco dicam quid ſit uſura: ſecundo,qui contractus ſapiant uſuram: tertio deplorabo inter Chriſtianos frequentē eſſe uſurā,quā ethnicorum quoq; leges prohibēt: quarto,detegam fraudulētas negociationes,omnibus uſuris deteriores. Has propoſitiones facilius reperiet ac tractabit melius, qui Iuris utriuſq;, qui philoſophiæ ac theologiæ fuerit peritus. Nā Ariſtoteles quoq; ſcripſit,præter naturā eſſe,ut pecunia pariat pecuniā. Et ueterū leges certa moderatione probarūt uſuras,ultra uetuerunt. Iudæis permiſſum erat alienis ad uſurā dare mutuū,ſuis popularibus nequaquam. At Chriſtianæ leges in totum damnant uſuras. Ad hæc externis pariter ac ſacris legibus definitur,qui contractus ſint legitimi,qui non. Illicitorum autem contractuū cum uſuris cōparatio rectè fieri nō poteſt,ſine Iuris ac theologiæ cognitione. Similiter de matrimonio uerba facturus apud populum, ſi ita diuidat: Primo loco dicam,quibus modis matrimonium legitimè contrahatur

Ad inuenien/dam diuiſionē quæ conducāt

trahatur:secundo,in quibus casibus non rite contractū dirimi oporteat, in quibus nō:tertio quas ob causas dirimi possit,etiā legitimè contractū:quarto,quibus rebus sit opus,ut maritus cū uxore castè, trāquillè, ac iucūde possit ætatem agere:uix hæc disserere poterit absq; disciplinatū quas dixi,cognitione. Tantū ferè de inueniendis propositionibus præcipi potest, cætera sunt ingenij & exercitationis. Illud superioribus adijciendū,esse propositiones primarias & secundarias,quarū altera principalis est,altera per fictionē assumitur, ac uelut præiudicij loco extra causam adiuuat alterā. Sic Cicero defendit Milonē,ut principalis propositio sit:iure occidit, quia per insidias adorientē interfecit.Subsidiaria sit,etiamsi quocunq; modo occidisset pestilentissimū ciuē,honorē merebatur uirtus nō pœnā. Huic propositioni quo niā nō erat tutū inniti,reditur ad alterā. Nō occidit per insidias,sed insidian tē.Nec tamen altera prorsus est ociosa. Iudex enim æquior fit principali defensioni,si uiderit illam quoq; posse aliqua ratione obtineri. Huius generis est,quū fictione per gradū aut plures gradus ad caput causæ peruenitur: ut si ecclesiastes populū rebellionē aduersus principem molientē, hortetur ad obedientiā,ita proponat.Et si princeps improbus atq; adeo ethnicus contigisset,tamen scriptura damnat rebellionem. Hic gradus est.nūc quū habeamus principem Christianū,atq; etiam pium & clementem, cogitate ipsi q̄p indignū sit Christianis illi non obedire. Contrà, aduersus principes tyrannos ita poterit uti propositione:Si ethnici in ethnicos imperium teneretis,dictat hoc naturæ lex,præcipiunt ethnicorū edicta,ut principes non ad suam libidinem,sed reipublicæ commodū gerant imperiū, alioqui tyrannos fore non principes,& tyrannicidæ gentiū leges pollicentur præmiū. Nunc quū Christiani imperetis Christianis,quos cōmunis dominus,cōmunis religio, uobis pro seruis fecit conseruos,cōmunis hæreditas fratres reddidit, quāto magis oportet abesse ab omni specie tyrannidis. Item cōtra filios inobedientes:Si uobis cōtigissent parentes idololatræ & impij:tamē offenderetis deū, nisi illis dicto essetis audientes ob hoc ipsum quod genuerūt & educarunt, Nunc quanto magis obtemperandū est Christianis,qui uos non genuerūt tantū,uerū etiā ad pietatē instituerunt,ut merito bis genuisse uideri possint. Hic unicus tātum gradus est, poterunt aūt esse plures, Vt si ueniat in cōsultationem,an Iulius pontifex debeat mouere bellū aduersus Venetos,ob diticulas aliquot ab illis occupatas, hos gradus habere poterit diuisio. Primū magnis autorib.nec leuibus argumentis docere possem,sacerdotibus Christianis nulla de causa fas esse bellū gerere,q̄rum professioest debellare uitia, & armis spiritualibus pugnare cum aeris spiritibus.Sit hic primus gradus. Quem excipit secundus:ut demus esse fas arma mouere, non licet ob prophanas ditiones,quas nec habere conuenit uiris ecclesiastica dignitate præditis,utpote sublimiorē sortitis prouinciā,nec est ex usu Christianæ religio-

Propositiones primariæ et secundariæ

Propositiones per fictionem

nis. Hunc excipit tertius: ut demus conuenire alijs sacerdotibus, non conue-
nit pontifici Romano, qui quo uicinior est Christo cuius uices gerit, hoc o-
portet esse puriorẽ ab ijs rebus quas Christus & cõtempsit & cõtemnẽdas
docuit. Huic subseruit quartus gradus, Vt alijs pontificibus cõueniat, non
conuenit Iulio, iam seni ac morti uicino, natura clementi, & hactenus pacifi-
co. Hinc ad quintum prosiliet, Verũ hæc nõ urgeo in præsentia, demus con-
uenire, non decet summi sacerdotis clementiã, cuius arma sunt preces & la-
chrymæ, ob mũdanam ditiunculã orbem Christianũ tumultu, cæde, ac san-
guine miscere. Poterat enim negocium nõ graue per arbitros transigi. Hinc
transibit ad sextum gradũ, Vt liceat, ut deceat, minime tutum est: periculũ e-
nim est ne dũ unam atq; alteram ditiunculã armis uindicare conatur, nõ so-
lum amittat eas quas tenet, uerumetiã uniuersam ecclesiam pernicioso schis-
mate concutiat, ut uarius est euẽtus belli, et malum ex malo feritur. Charior
aũt esse debet summo pastori ecclesiæ tranquillitas, quàm paucorum oppi-
dulorum possessio. Septimus gradus erit: ut horum nihil sit, tamen haud e-
quum est, ob causas leuiculas in eam gentem concitare reges Christianos,
quæ toties optimè merita sit non solũ de sede Romana, uerum etiam de to-
ta republica Christiana, quæ nisi sua uirtute Turcam propulsasset, ac nunc
etiam arceret, fortasse nec Romam suam haberet põtifex. Ab his gradibus
uenietur ad principalẽ propositionem. Hæc dicere poteram etiam si Iulius
iustam haberet causam inuadendi Venetos. Nunc docebo negocium esse
eius generis, ut Iulius magis debeat agere gratias Venetis pro instauratis,
auctis & locupletatis oppidis, quæ negligentia pontificum perierant, quàm
bello lacessere. Hæc autem propositio multas particulares in se complecti-
tur, quemadmodum & singulæ superiores: Veluti, Venetos non ui, non ar-
mis occupasse aliena, sed in derelicta tanquam uacua uenisse. Deinde quod
occupatum est, præscriptionis iure cessisse in alienum dominiũ. Postremò
tot seculorum silentium, nihil aliud esse quàm pontificum assensum, quũres
neq; ui, neq; clàm gereretur: cum eo quòd necessitatis etiam erat, Venetos
ea loca in suam recipere ditionem, quòd fines suos tueri non possent, si fini-
timos haberent derelictos, & à nullo gubernatos. Impudentiæ insignis ui-
deri, magnis sumptibus alienis instaurata pro suis repetere, quæ quum fri-
gerent pro suis non habuerant. Hoc exemplũ tantũ docendi causa propo-
sitũ esse uelim, nõ ut de iure sacerdotũ pronunciẽ. Posset enim similibus agi
gradibus pro Iulio. Raro tamen incidit, ut in cõcione propositionibus, quę
ex singularibus personæ circunstãtijs petũtur, sit locus, nisi forsitan in Diuo
rũ encomijs, aut in exhortando populũ, ut nouo præsuli, nouo ue principi o-
bediat. Sunt enim propositiones nudæ, quæ nullis circunstantijs inuolutæ
sunt, ut si quis suadeat concordiã in genere, docens quantũ bonorũ hinc na-
scatur reipublicæ, quantum malorum è discordia. Et sunt quæ ex certæ per-
sonæ

Propositiones simplices & inuolutæ

sonæ circunstantijs sumũtur: ut si quis cõiugium dissuadeat Socrati aut Platoni, nõ tantũ quòd philosophi sint, sed quòd tales philosophi. Sũt mediæ, quæ nec planè simplices sunt, nec ex singularis personæ circunstantijs sumptæ, Quod genus sit, si quis dissuadeat, ne clerici se bellicis negocijs admisceant, aut ne sacerdotes inuoluãtur matrimonijs. Primi generis exemplũ erit, si quis dissuadeat omne bellũ: secundi, si quis dissuadeat Iulio bellum in Venetos: tertij, si quis episcopis & sacerdotibus dissuadeat bellũ. Primi generis & ultimi frequens usus incidet Ecclesiastæ, ut dixi: secundi, per quàm rarus.

Id magis liquebit ex argumẽto, quod in scholis declamatorijs olim iactatum uidetur, Seneca cõfictum asseuerat, alijs dissentientibus. Antonius promittit uitã Ciceroni, si Philippicas quas in ipsum scripserat exureret. Prima & principalis propositio sumi poterat à coniecturis, si dissuadens assumat, Antonium hoc callidè agere, ut totũ Ciceronem interimat, prius adempta nunquam intermoritura gloria, quam illæ orationes illi conciliaturæ sunt, si supersint. Hæc probabilis reddetur argumentis, quæ utriusq; personæ singulares circunstantiæ suggerẽt. An homo leuissimus, temulentus & natura crudelis hic seruabit fidẽ, qui nec Octauiæ, nec reipublicæ, nec ulli unquam hominum aut deorum, fidem seruauit? & parcet hosti, quẽ sic odit, & à quo tam atrociter sit lacessitus, qui in innoxios ac socios tã fuit truculentus? Huic subseruiet altera: ut Antonius uelit ignoscere quod tamen uerisimile nõ est, non patietur Fuluia, in cuius ille potestate totus est. Tertia potest esse generalis: ut demus nihil esse periculi, tamen uitæ citius facienda iactura quàm fama perennis. Hæc enim uerior est hominis uita, per quam fit immortalis. Corporis enim uita perbreuis est, honesta fama cũ ætate magis ac magis in claresc it. Excellentius enim nũc uiuit Demosthenes toto terrarum orbe celebris, quàm quum Athenis ageret, multis ignotus nationibus. Huic subseruient tres, quarum duæ sumentur à propria personæ circunstantia, tertia rei. A persona, prior sumetur hoc modo: Etsi alijs condonandum sit, uitam fama potiorem ducere, Ciceroni non est integrum, qui tot uoluminibus egregijs eloquentissimè docuit ac persuasit, corporis uitam non esse uitam, sed cursum potius ad mortẽ, nominis immortalitatem esse ueram hominis uitam, qua sibi superstes est etiam à rogo. Posterior ita: si iuuenis esses, tamen iniqua foret permutatio, famæ iactura sexaginta annorum uitam redimere. Nunc sexaginta quatuor annos nato quantulum est hoc æui quod supereſſe potest: puta iam uitam tibi peractam, nec aliud supereſſe, quàm uitæ portionem, ut breuissimam ita miserrimam. Tertia sumetur à re, hoc pacto. Si cõditionẽ offerret, ut alia ingenij tui monumenta aboleres, nequaquam esset admittenda. Nunc Philippicas iubet exuri, in quibus relucet omnibus numeris absoluta eloquentia, & in quibus teipsum longo uicisti interuallo, quum in alijs cæteros omnes superaris. His adiũgetur alia generalis.

Quæstio circunstantijs inuoluta

Durum est debere uitam cui nolis. Testãtur hoc quum alij complures, tum Scipio, Petreius & Cato Vticensis, qui leuius duxerunt sibi mortem cõsciscere, quàm Iulio Cæsari debere uitã. Huic subseruiet alia à proprijs utriusque personæ circumstantijs sumpta. An Cicero uir optimus, qui semper odit tyrannos, uitam debere poterit Antonio crudelissimo & omniũ hominũ terrimo, huic poterit supplex agere gratias, ac seruatorem appellare: poterit sceleratissimo latroni ac publicæ libertatis oppressori suam incolumitatem acceptã ferre? qui inter pocula exprobret quod dedisse uideri uult quia per scelus nõ eripuit, qui leuissima causa prouocatus, quod dedit, eripiat. At quã to honestior erat persona Iulius Cæsar, cui Cato salutem suam debere noluit. His gradibus constitutis redibitur ad propositionem omnium firmissimam, Antonium nõ hoc agere, ut Ciceronem seruet, sed ut totum perimat crudelius, quàm si ferro trucidaret. Vtor prophanis exemplis, ut hinc Ecclesiastes æmuletur sua, Quale sit, si exhortans ad innocẽtiã sumat has propositiones, quarum prima sit generalis ac simplex. Si nullũ præmium esset uirtutis, nulla pœna scelerum, tamen adeo uirtus est secundum hominis naturam, uitium cõtra naturam, ut illa esset amplectẽda, hoc fugiendum, non ob aliud, nisi quòd homines sumus. Rursus alia generalis huic similis. Tanta est pulchritudo uirtutis, tanta turpitudo uitiorum ut illa uel propter se sit expetenda, hæc propter se detestanda. Virtus enim abunde magnum sui premiũ est. Nullus enim sustineret habere figurã suis aut ursi, etiãsi nihil inde caperet incõmodi. Nec aliã ob causam nisi quòd homo est. Quanto aũt absurdius est, animum humanum habere, formam bruti animantis? Tertia sumetur hoc pacto, non sine circunstantia. Christianus aliquid habet supra hominẽ, cognatus angelis. Quo detestabilius est, hunc habere mẽtem diaboli figura deformem. Quarta sic: si nulla esset gehenna, si nullę leges minantes supplicium, si commissa fallerent & hominum oculos & dei: addo, si nulla esset post hanc uita: tamen tanta est interim tranquillitas mentis sibi nullius mali conscię, tantus cruciatus & carnificina contaminatæ conscientiæ, ut felices futuri sint qui uiuunt innocenter, miseri qui sceleratè. Postrema erit: nunc eiusmodi præmia manent pios, ea supplicia impios, ut si piè uiuentibus, in hoc seculo nihil propositum esset, præter graues ac perpetuos cruciatus, impiè uiuentibus omnia iucunda ac prospera, tamen ingens lucrum esset amplecti pietatem, ingens damnum sequi uitia. Quid igitur nobis faciendum est, qui certissimo autore Christo persuasum habemus, piè uiuentibus & in hac uita parata esse quæ in cor hominis non ascenderunt, hoc est quæ superant omnem humanum intellectum, & post hanc uitam, beatissimam illam cũ Christo & omnibus sanctis immortalitatẽ. Scio de propositionibus alia multa tradi à rhetoribus arguta, nec iniucũda cognitu, uerũ hic ecclesiasten instituimus, non patronũ causarum, aut sophistam, aut declamatorem

torem. Repertis igitur propositionibus, supereſt argumentatio ſiue probationes, Græci πίστεις appellant quòd rei dubiæ faciant fidem. De quibus illud in genere præfandum eſt, quod indicat Ariſtoteles, treis eſſe res, quæ dicenti fidem conciliant, φρόνησιν, ἀρετὴν, καὶ εὔνοιαν, id eſt, prudentiam, uirtutem, & beneuolentiam. Quarum prima niſi adſit, fieri poteſt ut qui dicit, per ignorantiã praua ſuadeat pro rectis. Dein non ſatis eſt perſpectum habere quid expediat, niſi ſit uir bonus, qui ſciens nolit fallere auditorem. Iam ut adſit rectum iudicium, ut adſit probitas, niſi adſit beneuolentia, fiet ut aliquis quo noceat, ſciens ac prudens ſuadeat pernicioſa. Diabolus quum perſuaderet eſum pomi uetiti, nõ ignorabat quid eſſet optimũ, ſed illæ duæ res aberant, uirtus ac beneuolentia. Poteſt autem incidere ut uir bonus ſciẽs, pro utilibus nocitura ſuadeat, puta hoſti patriæ, aut tyranno rempublicam opprimenti. Verum hoc nihil ad Eccleſiaſten, quem oportet ea uirtute præditum eſſe, ut & amicis & inimicis bene uelit. Illud igitur ſtudio erit concionatori, primum ne quid horum abſit: dein ut populus intelligat ipſum ea ſapientia eruditum, ut non fallatur iudicio: præterea meliorem eſſe uirum, cẽ ut quenquam ſciens uelit fallere: poſtremò, tantę charitatis, ut inimicis quoque cupiat prodeſſe. Tantum præfatus redeo ad probationes à rhetoribus traditas. Harum duplex eſt officium, confirmare noſtra, & refellere cõtraria. Conſtat ſumma diuiſione probationes diſtribui in ἀτέχνους, quas inartificiales poſſes dicere: & ἐντέχνους, id eſt, artificiales. Prioris generis ἄτεχνοι
ſunt, præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, teſtimonia. Præiudicia ſunt, ab alijs iudicibus in ſimili cauſa, aut in pari aut in eadem pronunciata, quibus continentur & conſulta ſenatus, & principum decreta. Rumores ſunt, quaſi publica populi cõſentiẽtis teſtimonia. Tormẽta ſunt, quibus corporis cruciatu extorquetur ueri confeſsio. Tabulæ quaſi ſcripta ſunt teſtimonia, quæ ſyngraphis, chirographis & codicillis continentur. Iuſiurandum accedit ad naturam tormentorum, quòd ut hæc dolore cogunt, ita illud metu. Olim enim iureiurando ſolet addi execratio, Me meoſq; omnes deuoueo, ſi quid ſciens fefellero, Et hodie quum additur, Sic me iuuet deus: tacitam habet execrationem, quaſi dicas, Ne iuuet me deus, ſi peierauero. Teſtimonijs ſubijciuntur oracula, quę ſunt diuina teſtimonia. Hęc licet ab artefemota ſint, tamen arte confirmantur aut refelluntur aut eleuantur. Verũ hæ rationes ſic à nobis tractandę ſunt, ut aliquam utilitatem afferant Eccleſiaſtæ.

Præiudicia

Præiudicia confirmantur autoritate eorum à quibus profecta ſunt. Refelluntur eorum manifeſta culpa, aut corruptela iudicij, aut diſſimilitudine cauſę. Exempli cauſa, quòd Moſes cenſuit falſum teſtẽ capite plectendum, præiudicium eſt, qua pœna dignus ſit iudex, qui corruptè pronunciauit. Item quòd cenſuit mulierẽ adulterã lapidibus obruendã, de uiro nihil tale ſtatuerit, præiudicium eſt in diuortio nõ eſſe par ius uxori ac uiro.

Hic

Hic quoniam contra personam dicere phas nō est, aliquid inueniēdum est, quōd persuadeat, diuersam esse causæ conditionem: uel quia Mosi lex quæ dam permisit duritiæ uirorum, quæ lex noua non concedit, uel quia diuersa est temporum conditio. At si quid statuatur legibus ethnicorum, non proti nus ualere debet apud Christianos. Item si quid principum legibus decre/ tum est, quod pugnet cum Iure pontificio, aut diuino, par est Cæsarū leges cedere. Sunt porrò quarundam ciuitatum scita quædam & consuetudines, quę iure possunt reprehendi. Nec enim ideo non est usura aut simonia dete/ stabilis, quod utraq; apud multos abijt in consuetudinem, nec punitur legi/ bus. Ita rumores quasi quædam præiudicia sunt multitudinis. Qui

Rumores si pro nobis faciunt, dicemus famam uix unquā temere nasci, aut si quo casu falsa nata sit protinus euanescere. Et uocem populi, uocem esse dei. Ideoq; Paulus nō uult ad episcopi munus recipi quēquam nisi honesta fama com/ mendatum, nō tantum à Christianis, uerum etiam ab Ethnicis. Simili pru/ dentia non admittebant in numerum clericorum, qui fama siniſtra grauā/ rentur. Cæsar etiam cum uxore fecit diuortium, non ob crimen, sed quòd a/ dulterij suspicione esset aspersa. Si rumores contra nos faciant, dicemus, mi/ nimè tutum esse credere famæ populari, quæ ut nonnunquam uera disper/ gat, sæpe tamen mentitur. Ea primum ex loquutulei cuiusquam aut inimici fabula nascitur, incrementum addit uulgi credulitas. Hoc modo constat quàm plurimos innocentissimos fuisse oppressos. Proinde non statim pro rectis amplectenda, quæ populi sermonibus feruntur. Semper optima pau cis placuerūt. Exempla passim obuia sunt. Quę res tot milia martyrum ad mortem adegit, nisi rumores populi? Imò quid Christum egit in crucem, ni si populi rumor, qui primum à paucis Phariseis ortus est? Et à seculo Hiero nymi usq; ad hęc tempora pessimè audiunt monachi, quum pium sit illorū institutum, si quod profitentur, seruent. Contrà, uitam aulicorum uulgus miratur, quū nihil sit miserius. Vix ullum egregium uirū reperias, cuius meri tis popularis fama responderit. Sub rumorū nomine cōprehenduntur pro

Tormenta uerbia, sentētiæq; uulgo iactatæ: de quibus suo dicetur loco. Torméta quid ad ecclesiasten pertineant nō uideo, nisi fortè tractet dæmonū confessionē, qui inuiti uerum confessi sunt: aut tormenta conscientiæ, quæ si nō uoce, uul/ tu tamen & habitu corporis extorquent animi secreta: iuxta illud, Conscien tia mille testes. Incidit fortassis locus dicendi aduersus tormenta, quòd qui/ dam prætores nimium parati sunt ad quæstiones, quemadmodum in actis Lysias tribunus, quoniam ob tumultum populi non quibat certum cogno/ scere, Hebraici sermonis ignarus, centurioni mandauit, ut cruciatu uerum extorqueret. Atqui oportuit prius cum ipso priuatim agere quid esset rei, quòd sic in illum furerent Iudæi. Et nostris temporibus frequenter etiam gūnt exempla, tum eorum, qui impatientia dolorum falsa confessi sunt, & perierunt

periérunt innocentes: tum eorum qui uel naturæ duritia, uel assuetudine cruciatuum uera pernegarunt, & uixerũt nocentes, delatis & extinctis innocentib. Torméti aũt genus est carcer, in quẽ apud quasdã nationes, ob quãuis leuem delationem aut suspicionẽ detrudũtur homines, atq; ibi uel pudore prętorum uel negligentia uel ob quęstum aliquorum cõputrescunt: Hac ratione maximè peccatur in bellis, aut in latrocinijs quæ se belli nomine uendicant. Capiuntur quicunq; habent aliquid, nec dimittuntur nisi magno se redimant. Atq; hæc uocantur pacta militaria. Minus etiã ad concionatorem pertinent, quę de tabulis præcipiunt, nisi huc detorqueamus, certis tabulis nos obligatos ad præstandum ea quæ deo, quæ proximo debemus. Aduersus tabulas hominis manu cõscriptas uaria est tergiuersatio, ad uersus eas quas natura & spiritus sanctus scripsit in cordibus nostris, nulla est tergiuersatio. *Tabulæ*

De iureiurando sæpe dicendum est Ecclesiastæ, licet secus quàm dicũt patroni, Veluti quoties detestabitur temerarium iusiurandum, aut periurium, aut quum exaggerandi gratia dicet omne crimen cum periurio coniunctum esse. Omnes enim in baptismo abiuramus Satanam cum omnibus pompis & uoluntatibus ipsius. Iurat princeps populo, populus uicissim principi. Vterq; periurium cõmittit, nisi præstet ea quæ iurauit. Sic & omnis iudex corruptè iudicans periurus est: & quũ ita præfatur, Nos in cathedra iustitiæ sedentes, & solum deum præ oculis habentes, periuriũ pronunciat si præter æquum pronunciat. Eadem est ratio soluentium uota. Postremò decebat eam esse Christianorum synceritatem, ut sermo simplex deberet esse pro iureiurando. *Iusiurandum*

De testimonijs iam ex parte dixi. Aduersus testimonia autorum quorũdam tergiuersari licet, uelut aduersus placita philosophorum quãtumuis grauiũ, aduersus doctores ecclesiæ probatos, cum præfatione tamen honoris & reuerentiæ. Aduersus oracula scripturæ canonicæ nulla est tergiuersatio. De germano tamen sensu potest esse dissensio. Nam hæretici sua dogmata confirmant testimonijs scripturæ canonicę, sed perperam intellectis, Nec uerentur quibusdam libris autoritatem adimere. Aduersus responsa Angelorum, aut animarum aut dæmonum, quæ canonicis literis prodita non sunt, fas est excipere. Interdum ista confingũtur aut simulantur interdũ secus narrantur quàm gesta sunt, interdum impostores spiritus se transfigurant in Angelos lucis, ut credulos ac simplices alliciãt in errorẽ. Potest tamẽ horũ omniũ rectus usus incidere, ueluti si quis Athanasium, Hieronymũ, Chrysostomũ defendat aduersus hominũ calũnias. Sũt enim & hisce tẽporibus qui Chrysostomi autoritatẽ conẽtur eleuare, quòd delatus sit de stupro, quòd dictus sit fauisse Origenistis, quòd duris & improbis fuerit morib. quòd illi male conuenerit cũ Theodosio religioso principe, quòd à Theophilo uiro docto, ac Epiphanio sancto sit depulsus à mutiere suo, quòd Cæsaris iussu in durũ ac longinquũ exilium deportatus. Ad *Testimonia*

uersus

uerſus delationẽ excipi poteſt,quòd hi rumores ab inimicis ſtudio ſint ſpar
ſi, quũ nihil horũ de eo probari quiuerit. Hic locũ habet quicquid contra ru
mores aut contra teſtes adferunt rhetores. Aduerſus præiudiciũ Cæſaris
adferri poteſt,quòd licet ipſe ſit habitus orthodoxus,tamẽ uxorem habuit
nomine Eudoxam,re cacodoxam,uidelicet Arianam:item quod aula Cęſa
ris Arianis proceribus fuerit differta: quorũ improbis inſtigationibus ma
gis indulſit Theodoſius,quàm ſuo ductus eſt iudicio. Aduerſus Theophi
li pręiudicium opponi poteſt,quòd ut fuit uir eruditus,ita inſyncerus,ambi
tioſus, amans pecuniarum. Præterea, quòd non egerit aduerſus Chryſo
ſtomum legitimis rationibus,ut oportuit Epiſcopum cum Epiſcopo agere,
ſed fraude & uiolentia.Epiphanij iudicium ſic poteſt eleuari,ut dicatur fuiſ
ſe uir indoctus & ſimplex,nimirum per omnem uitã in ſolitudine uerſatus,
cuius opinione & bonitate Theophilus abuſus ſit ad tegẽdã aſtutiã ſuam,
Poſtremò ſi nunc ſanctus habetur, non protinus rectum eſt quicquid ſan
cti geſſerunt in uita. Nam ut nihil aliud, falluntur etiam boni. Porrò quòd
Hieronymus Epiphanium appellat ſanctum,non eſt ſanctimonię titulus,
ſed profeſſionis, quemadmodum hodie Romanũ pontificem appellamus
ſanctiſſimũ.Poſtremo hæc omnia præiudicia ſuſtulit omniũ Epiſcoporũ iu
dicium,qui non paſſi ſunt Chryſoſtomi nomen è catalogo eradi, & delato
rum rumores abũde refellit totius orbis teſtimonium. Item hodie ſunt qui
dam iniquiores Hieronymo,quòd rumore ab inimicis ſparſo grauatus, ip
ſum teneri amore Paulę,cõpulſus ſit ſeruũ cubiculariũ ad quæſtiones trade
re:præterea quod ſenſerit cũ Origeniſtis:cuius rei ut orbi facerent fidẽ ſpar
ſa eſt epiſtola,ſub Hieronymi titulo conficta, qua deplorat ſe aliquando cũ
Origene ſenſiſſe,Rurſus quòd contra iuſiurãdum legeret Ciceronẽ et Poe
tas. Deniq; quòd eſſet monachus. Videmus quoſdã & hodie parũ æquos
eſſe Hieronymo,qui contemnunt eum cum ſuo monachiſmo. Sic & Atha
naſio multa horrenda crimina ſunt obiecta per Arianos, etiam libris illius
corruptis.Et quoniã Arianorum hæreſis tentat rurſus attollere caput, inci
dere poteſt, ut Athanaſius quoq; ſit aduerſus iſtorum calumnias defendẽ
dus. Origenis quidam uix nomen ferũt,quum Athanaſius, uir & doctrina
& pietate tantus,honorificis uerbis illũ excuſet,ingenuè confitens illum om
nium Græcorum ingenia ad diuinarum ſcripturarũ ſtudium excitaſſe. Er
rores autem qui reperiuntur in monumentis illius,quidam hoc colore excu
ſant,ut dicant ab impijs admixta:alij ſic, ut dicãt illum pleraq; tantũ in hoc
proponere,ut lectori præbeat diſpiciendi materiam. Porrò quòd obijcitur,
nõ eſſe phas de fidei dogmatibus dubitare, ſic excuſant. Temporibus illis,
quibus nondũ expreſſe ſuam ſententiam oſtenderat eccleſia, licuiſſe de mul
tis ambigere,de quibus poſtea non licuit. Sed uereor ne de his plus ſatis di
xiſſe uidear. Itaq; reliqua quæ uidentur alieniora ab hoc inſtituto celeriore

pede

pede percurremus. His quæ dicta sunt proxima sunt inartificialia, quæ rhetores σημεῖα id est signa uocant, quòd & hæc ferè non adhibentur ex ingenio dicentis, sed aliunde subministrantur, ut uestis aspersa cruore prodit homicidam. Propriè uero signa sunt, quæ ex ipsa re de qua quæritur nata, ueniunt sub hominũ sensus: ut minæ, quæ sunt temporis præteriti, ut clamor exauditus è loco, quod est temporis præsentis, & expalluisse eum qui de cæde rogabatur, quod est temporis consequentis, aut cruorem exiliſſe à corpore recens occisi, accedente eo qui dicitur perpetrasse cædem. Qui signorum appellationem uolunt patere latius, iis signum est, Atalantam nõ fuisse uirginem, quòd cum iuuenibus per nemora uagaretur: et parũ uirum esse qui cultior est, aut mollius incedit, quod hęc animi corrupti sint indicia. Rursus signa quædam necessaria sunt, quæ rhetores τεκμήρια uocant, ut uidere eum qui spirat: quædam non necessaria, quæ Græci uocãt εἰκότα, id est probabilia, ut cruor in ueste, qui potuit è naribus profluxisse, aut ex macta pecude, alióue casu. Hinc aliquis erit usus Ecclesiastæ, si contra temeritatẽ iudicãdi dicendum erit. Nã uulgus è signis non necessariis iudicat. Si quem uiderint non ieiunantem aut uescentem carnibus diebus, quibus interdictũ est, illicò pronunciant hæreticum. Atqui fieri potest, ut quis bona conscientia uescatur, & hæretici sint, qui ieiunant & abstinent etiam à piscium esu. Quales erant Manichæi, & Anthropomorphitæ, & in hunc usq; diem Iudæi. Qui plumam gestat in galero, aut aulico more cultus est, eum pronunciant arrogantem, & superbum, quũ sæpenumero sub uili tritoq; palliolo lateat animus Thrasonicus. Contrà si quem simplicius uiliusq; cultum conspexerint, aut leguminibus uescentem, hypocritam uocant. Atqui hęc possunt esse religionis, non simulationis. Ex huiusmodi itaq; signis quoniam ambigua sunt, nemo debet iudicari, nisi certioribus signis aut argumentis confirmentur. Vt si qui cultu insigniter uili utitur, prolixè orat, frequenter ieiunat, & tamen obtrectat innocentibus, pronus est ad uindictam, inexorabilis ad ignoscendum, attentus ad rem, certò colligitur eum esse hypocritam. Quidam natura sunt austeriores, nec ideo tamen superbi. Alij natura blandiores, nec ideo statim adulatores. Hic est in ceremonijs negligentior, ille superstitiosior, nihil tamen prohibet utrunq; esse bonum uirum. At malitiosa obtrectatio, turpiloquium, uindictæ cupiditas, necessaria signa sunt corruptæ mentis. Quòd si iudex Ethnicus ex ambiguis signis non audet pronunciare in reum, multo minus decet nos pronunciare de proximo, quibus in totum interdictum est de quoquam iudicare. Tantum de signis.

ἄτεχνα secundi generis

Priusquam autem ad argumenta ueniamus, illud præfandum est, quasdam esse propositiones adeò confessas ut nulla egeant probatione, præsertim apud Christianos, quod genus est, deum super omnia diligendum & colendum esse. Nam qui dubitat, an sit deus, & an sit summè bonus

nus ethnicus est, non Christianus. Et hunc mundum à deo factum per se notum est Christianis, & tamen huiusmodi propositiones interdum probandæ sunt, si docendi aut redarguendi sint Ethnici. Etiam illa quæ sensibus exposita sunt, Academici uocãt in dubium, sed nemo dubitat an quinque sint plura tribus, & an senarius contineat quaternarium cum eius dimidio. Rursus quædam in genere proposita, quæstionem nõ habent, ad speciem arctata habent. Vt, nemo dubitat an uirtus sit expetenda, sed an uirginitas sit uirtus fortasis dubitarit aliquis. Et nemo negat honestum esse coniugium, sed an sacerdotibus sit honestũ, ambigi potest. Ieiuniũ esse rem laudatam à pijs, negari nõ potest: sed an hoc ieiunij genus, quo discruciantur corpora minusq; salubria reddũtur, sit laudandum, in dubiũ uocari potest. Hæc ideo uisum est admonere, quòd animaduerterim quosdã in confessis probandis multam operam sumere, quum frigeant in his quæ cõtrouersiæ sunt propria. Veluti quũ multis argumentis docent notorios hæreticos non esse audiendos, sed puniendos. Verum illud probandũ erat, qui talia aut talia docent, esse notorios hæreticos. Item quum uerbosius disputant, in controuersis scripturam oportere iudicem esse ac litem dirimere. Sed illud erat caput, docere quid de præsenti quæstione scriptura pronunciarit. Sæpe tamen quæ probatione non egent, egent exaggeratione. Verbi causa, Nemo nescit ebrietatem esse uitium, at quibusdam incognitum est, quàm deforme sit uitium, quãtumq; malorum agmen secum ducat. Illud etiã in uniuersum præcipi potest, nihil per se probari, sed aliunde accersendum quo probetur quod eget confirmatione. E diuerso nihil refutari simplici negatione. Et tamen audiuimus quosdam apud populum ita loquentes. Quidam negant confessionem, & satisfactionem esse partẽ sacramenti pœnitentiæ, nec esse necessariam ad remissionem peccatorum. Id si uerũ esset, nostrum sacramentum cõfessionis nihil esset. Atqui hoc ipsum erat, quod proponunt aduersarij. Similiter, Quidam aiunt nõ esse necesse confiteri sacerdoti, satis esse confiteri deo. Hoc falsum est. Atqui negare, non est refellere, opus erat argumentis. Non me clàm est asseuerationem interdũ habere uim argumenti, sed si sola non sit. Sic nonnihil est momẽti in ea quam quidam sublationem uocant tum in confirmãdo, tum in refutãdo. Et uelut exordium est probationis, excitãs auditorem ad auscultandũ. Sit hęc propositio. Nullam ætatẽ quãuis teneram esse indocilem ad uirtutẽ. Subijcitur sublatio. Euidẽs argumentũ in promptu est. Deinde argumentũ, quia nulla nõ docilis est ad uitia. Mox cõfirmatio. Facilius discimus ea quæ secundũ naturã sunt, quàm quæ cõtra naturam. Virtus autem secundũ naturam est, uitium cõtra naturam. Item si hæc propositio sit refellenda, stuprum simplex non esse crimen letale. Sublatio: Ethnicorum ista uox est nõ Christianorũ. Argumentum, quum B. Paulus omni tuba clarius nobis resonet: Hoc autem scitote intelligentes

gentes,quod omnis fornicator aut immũdus, aut auarus, non habet hæreditatem in regno Christi & dei. Cęterum ad probationem inuentionum haud parum conducet & natiua uis ingenij. Alius enim alio facilius uidet, quid ex quo consequatur,& quid cui repugnet. Omnis autem confirmatio constat aut ex cõsequentibus, aut ex repugnantibus. Quædam aũt necessario consequuntur,ut coijsse cũ uiro quę peperit,aut moriturũ cui cor sit uulneratũ. Quædã probabiliter:ut esse impudicã,quæ iuuenũ cõuiuijs delectatur.Eadem de repugnantibus differentia est. Necessariò repugnant spirare & mortuum esse:Probabiliter,odisse filiũ quæ mater est. Interdũ ex ijs quæ concessit aduersarius cõuincitur,si doceamus inde consequi palàm absurda, aut ea repugnare manifestæ & omnibus cõfessæ ueritati. Quemadmodum Ctesippus apud Platonem cum Euthydemo disputans, ex ijs quæ ille concesserat,colligit,ipsius patrẽ esse canẽ,& eundẽ canẽ esse patrẽ omniũ etiam gobionum echinorum & porcellorũ, hosq; esse fratres omnium. Facultas ratiocinãdi fuit ante proditã artẽ dialecticam.Est enim de numero animad uersorum,quemadmodum omnes disciplinæ mathematicæ,non ex eorum ordine quæ hominũ arbitrio sunt instituta,ut Leges & loquendi ratio. Nõ parum tamen conducet in Dialecticis à puero fuisse institutum, tantum ne quisibi tanquã ad scopulos Sireneos,ut inquit ille,consenescat,& ut Augustinus admonet absit libido rixandi. Cui uicio propior est quã hodie uocãt sophisticam,qua statim rudis ætas apud quosdam inficitur.Ea magis docet nunquã silere,quàm disserere. Cõducunt omnes libri,quos Aristoteles scripsit de logicis,de quinq; uocibus prędicabilibus,qui liber Porphyrij quidẽ est sed ex Aristotele decerptus,de decem prædicamentis, de enunciatione, de analyticis priores ac posteriores,de Elenchis, qui tamen omnes ad iudicandũ aut in scholis disputandũ appositiores sunt, quàm ad concionandũ, quò magis conducent quæ de topicis scripsit & rhetoricis. Exercitatio diserendi in utramq; partem,quæ Carneadi placuit,aut tractãdi infames materias,quas Græci uocãt ἀδόξους,quemadmodũ Glauco Platonicus uitupe rat iusticiã,& nostra memoria quidã laudauit ingratitudinẽ,alius ebrietatẽ, nescio an expediat futuro Ecclesiastæ. Ad hanc facultatem quoniã instructi sunt,qui nimiũ operę posuerũt in dialectica,aut quę huic cognata est, rhetorica,Plato non uult eos qui gubernandę Reip.destinati sunt has disciplinas attingere ante annum trigesimũ. Causam adfert, ne nullas solidas habeant de honesto & inhonesto opiniones, assueti quiduis probare & improbare. Oportet autẽ ciuitatis gubernatorem de expetẽdis & fugiendis habere persuasionem adamantinã,firmamq; apud multitudinẽ:Sed multo magis Ecclesiasten,qui uerus est Demagogus. Quomodo aũt confirmabit alios qui uacillat ipse,aut quis credet suadẽti honesta, qui sciat illũ pari facultate posse dissuadere quod suadet? Officiunt aũt iudicio,qui dialectica superuacaneis difficultatibus reddidere spinosam & inuolutã, perinde quasi ea ars non sit

Argumento rum inuentio

Dialectica utilitas

reperta ad rectè iudicandũ de ueris & falsis,sed ad ostentationẽ ingenij. In his tricis immodicè exercitatis ferè usu uenit quod solet ijs,qui subtecto pro fitentur artẽ dimicandi gladijs:Res aũt agitur certis legibus,ad solam ostentationẽ. Tantaq; est artis fiducia,ut sagittam arcu in se missam,gladio dissecet,si modo steterit qui missurus est,quo iubetur loco, nec nisi iussus mittat. Verum aiunt hoc hominum genere nihil ineptius ad feriam pugnã, uelut in bello. Quin frequenter accidit ipsis in diatribis suis, ut quoties ira excusserit legum obseruationem fiat cruentũ spectaculum. Ita qui in scholis per omnem uitam exercitati sunt argutationibus,secundũ placita Thomæ, aut Scoti,secundũ uiam nominalium aut realium,si quãdo uocãtur ad seria suadendũ populo, aut ad seriã pugnã aduersus Iudæos uel hęreticos, tyrones hic esse dicas qui illic erãt inuicti duces. Sobriũ dialectices studiũ,adiuuat natura uim, immodicũ officit. Vt sunt machinæ quædã tãtæ subtilitatis ac difficultatis,ut plus negocij sit in apparanda machina,q; in re conficienda,etiã si nulla adhibeatur machina. Veluti quũ ratiocinatio cõficitur ex mixtis,citius explicari quæstio poterit, q; deprehẽdatur ex mixtis argumentatio. Artis quí ut machina,sic ars adhibetur, ut per eam citius atq; cõmodius expediatur quod uenit in quæstionẽ. Argumenta igitur ut dictũ est partim ingenio reperiuntur,partim ex arte petuntur. Citius aũt ac facilius inuenias,si ex præceptis loca noris unde argumẽta petenda sint. Omnis autem probatio sumitur ex circũstantijs. Quarum hæc est summa diuisio,quasdã à persona petí,quasdã à causa siue re ipsa. Si quis adhortãs ad obediẽtiã dicat: Fœminas quoniã natura magis sunt obnoxiæ affectibus, minusq; ualent iudicio & ratione,periculose suo permitti arbitrio,sed uirorũ dictu gubernari oportere: Similiter adolescentes quoniã ob rerum imperitiam nondũ ex sese sapiunt,et ob ætatis mollitiẽ ad uitia proniores sunt,seniorũ iussis obedire oportere: Hic à personis sumitur probatio,fœminæ & uiri,adolescentis & senis. Rursus,si quis dicat ad pudicitiæ custodiam necessariã esse sobrietatem, & honestas occupationes,eò quod luxus naturæ stimulos acuat,uelut oleũ additum camino,& uinolentia pudorem excutiat,præcipuũ castitatis custodem,& otium lubricis cogitationibus uelut fenestrã aperiat: hic argumentatur ab ipsa re, luxu temulentia & otio. Profuerit igitur quid cuiq; personæ propriũ sit,& quid quæq; res efficiat, in primis habere cognitũ. Ad utrũq; conducet Comicorum & Historicorum lectio,Philosophiæ cognitio,& rerum plurimarũ experientia. Et hi loci uocantur à rhetoribus,nec prorsus diuersi ab ijs quos tradidit Aristoteles,nec prorsus ijdem: quædam enim conueniunt,quædam in illos recidũt,quędã diuersa sunt. Tradendi ratio diuersa est,quòd rhetores patronum instruant,Philosophus in genere iudicium adiuuat. Quæ personis accidunt hæc ferè sunt,genus,natio,patria,sexus,ætas,educatio siue disciplina,habitus corporis,fortuna,cõditio,animi natura, studia,affectatio,antedicta & facta,commotio,consiliũ,nomẽ. Genus admonet

Argumenta unde petenda

monet ut consideremus quibus quis maioribus sit prognatus: Decet enim Genus
& ferè fit, ut filij maiorum suorum similes sint, quod hinc interdum ad ho-
neste turpiterue uiuendū causæ proficiscātur. Natio admonet, q̄d sit cuiq; Natio
genti peculiare ingeniū aut mores proprij, Nec enim eadē est natura, Græci
& Scythæ, Romani & Germani, Galli & Angli. Itidē suæ cuiq; ciuitati le-
ges sunt, cōsuetudines, ingeniū ac mores: Plurimū enim inter est inter Syba
ritam & Massilienſem, Athenienſem & Thebanū. Sexus differentia nulli Sexus
incognita est. Et alijs annis alia cōueniunt. Magis aūt refert, à quibus & qui Aetas
bus rationibus instituātur homines, q̄b à quibus progenerentur. Habitus Educatio
corporis cōplectitur speciem, aut deformitatē, robur aut imbecillitatem. In Habitus cor-
formoso credibilius est adulterij crimen quàm in deformi, & in robusto cre poris
dibilius est uiolētum facinus q̄b in imbecilli. Fortuna pertinet ad opes, pro- Fortuna
pinquos, amicos, clientelas, dignitatem, honores, & his contraria. Conditio Conditio
multa cōplectitur, clarus sit an obscurus, magistratus an priuatus, pater an fi
lius, ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus an cœlebs, parens liberorū
an orbus, digamus an monogamus. Animi natura multiplicem in homini- Animi natura
bus habet uarietatem: Alij timidi, alij fortes, alij lenes, alij uehemētes, casti,
libidinosi, glorioſi, modesti &c. Studia: Nā alij sunt mores rustici quàm so- Studia
tensis, negociatoris quàm militis, nautę quàm medici. His addūt affectatio Affectatio
nem: refert enim qualis quisq; uideri uelit, siue sit, siue non sit: ut locuples an
disertus, iustus an potens, pius an aulicus, festiuus an grauis, popularis an
principum fautor. In persona spectantur & antedicta & antefacta. Nā ex Antedicta
præteritis æstimari solēt præsentia, atq; etiam futura. Cōmotio hoc differt & facta
ab animi natura, quòd hæc perpetua est, illa temporaria, ut ira sit cōmotio, i- Commotio
racundia natura animi. Et timor sit cōmotio, timiditas sit natura. Ebrietas sit
cōmotio, ebriositas siue uinolentia sit natura, hoc est animi habitus. His ad-
dunt nomen personæ, unde tamē raro ducitur argumentū apud Iudices, ni Nomen
si ex causa sit datum. Aristides dictus est iustus. Alexander māmea, quòd ni
miū obsequundaret matri: aut nisi nomen occasionem dedisse uideatur ag-
grediendi facinoris, ueluti quòd ex libris Sibyllinis aruspices respōdissent,
tribus Cornelijs dari dominatū. Hac fiducia Lentulus post Syllam & Cin-
nam ausus est affectare tyrānidem, quòd crederet se tertiū esse Cornelium,
quòd ipse quoq; Cornelius esset quemadmodū & illi. Fabius putat ex no-
mine sumi materiā iocorū, potius quàm argumenta, quem admodū Cicero
multa iocatur in Verris nomen, q; homo furax omnia conuerreret. Sic ioca-
tur in testem Phormionē, & Plinius maior in historicū quendā, qui bibacu-
lus dicebatur, & erat inquit. Nunc si uidetur per singula recurrentes tente-
mus ostendere, quomodo possint hæc Ecclesiastæ conducere. Nā exempla
quæ ab alijs proferuntur, propria sunt iudicijs forensibus, quæ nihil ad Ec-
clesiastē faciūt, nisi nobis permittimus quod sibi permittit D. Hieronymus

in hæreticum deploratum, qui ex Vigilantio facit Dormitantiũ, & patriam uocat in crimen, & quòd uicinus esset Hiberis, ideò illũ scribere hiberas nænias. Quin & Augustinus putat Manicheum ita rectè dictum, quòd insana effunderet dogmata. Genus sine controuersia ualet in genere demonstratiuo, suasorio, exhortatorio & cõsolatorio. Eadem enim laudamus in genere demonstratiuo, quæ suademus in deliberatiuo, & ad eadem exhortamur. Turpe est à progenitorum laudatis moribus degenerasse, pulchrũ eos gloria superasse. Hic si recipimus anagogen, quicunq; per fidem & lauacrũ regenerationis Christo insiti sunt, filij dei sunt. Quo turpius est in horũ uita conspici facta Satanæ. Et dominus Iudæos hinc criminatur, negans esse filios Abrahæ, cuius fidem nollent imitari: sed filios esse diaboli, quem factis exprimerent, necẽ molientes innocenti. Ille enim primus omniũ fuit homicida, & huius instinctu Cain occidit Abelem fratrem suum. Poterit igitur sic exhortari, Si qui iuxta mundum è claris magnęq; opinionis uiris progeniti sunt, nihil non faciunt, ut maiorũ gloriæ respondeant, nos qui filij dei uocamur & sumus, tueamur huius nominis honorẽ, & priusquam aliquod turpe facinus aggrediamur, circumspiciamus progeniem nostram, in tueamur generis nostri decora. Declaremus nos esse ueros ac germanos dei filios, ut libera fronte possimus illi dicere, quod quotidie dicimus, Pater noster qui es in cœlis. Secũdum deum patres habemus patriarchas & prophetas, diuino testimonio laudatos, progenitores habemus Apostolos, Christum ipsum fratrem, dominum, ac parentem, cumq; hoc tot martyrum milia propinqua cognatione coniuncta. Denicq; ut cuicq; sanctorum pietate similiores sumus, ita quemcq; propinquiore gradu cognationis contingimus.

Generis tractatio

Nationis tractatio

Quod ad nationem attinet, non est in Christo neque Græcus neque Barbarus, Thrax aut Romanus. Omnes si uolumus sumus eiusdem nationis, de qua scriptum est in Deuteronomio: Non est alia natio tam grandis, quæ deos habet sic appropinquantes sibi, quemadmodum deus noster adest nobis. Item Sapientiæ quarto. O quàm pulchra est casta generatio cũ claritate. Immortalis enim est memoria illius, quoniã et apud deum nota est, & apud homines. Hanc nationem alloquitur B. Paulus Philip. secundo. Vt sitis sine querela simplices filij dei, sine reprehẽsione, in medio nationis prauæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo uerbum uitæ sustinentes. Quanquam citra tropologiam habenda est gentis ac patriæ ratio. Aliter enim Paulus agit cum Romanis imperio tumidis, aliter cum Corinthijs opulentis & auaris, aliter cum Galatis stupidioribus, quos liberius obiurgat, aliter cum Ephesiis, curiosarum artium studiosis. De patria similiter dici potest, omnes esse ciues illius Hierosolymæ quæ constituitur in cœlis è uiuis lapidibus, de qua Psalmographus: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Similiter in Christo non est mas neq; fœmina. Plusquam uirile robur

Patriæ tractatio

bur præstiterunt teneræ uirgunculæ. Spiritus uigor marē facit, nō corporis habitus. *Aetatis tra/ctatio*

Nec ætas annis æstimanda est, Senectus enim uenerabilis est, non diuturna, nec annorum numero computata: adulti sunt quicunq; peruenerunt ad mensuram plenitudinis Christi, et scriptura detestatur pue rum centū annorum. Quàm multos uidemus, adhuc infantes in Christo, quibus ceremoniarum lacte sit opus, quū annum iam excesserint quinqua/gesimum. Valet interim & ad obiurgandum: turpe est enim nos secundum exteriorem hominem adultos esse, secundum interiorem uerò pueros & in/fantes. Et prępposterum est senes, quorum autoritate iuuenes ad seueritatem erant reuocandi, ea committere quæ in iuuenibus reprehendūt. Valet etiam ad admonendum: Aliud enim præcipitur senibus, aliud iuuenibus. Petrus seniores obsecrat consenior, ut pascant gregem in quo uiuunt, prouidentes ei non coactè sed sponte ac secundū deum, non turpis lucri gratia &c. Ex æ/tatis ratione ostendit, quid deceat seniores, & quid sit uitandū illi ætati. Offi/cium senectæ est rectè instituere iuuentutem: periculū est ab auaritia, quòd ætas illa sit ad rem attentior. Sic & Paulus Titum instruit, qui admoneat se/nes, ut sobrij sint, ut uenerādi ac modesti, ut sani in fide, charitate et patiētia, quòd hæc ætas sit uinolentior, ineptior ac delirantior. Similia præcipit ani/culis, ne sint uinolentæ, ne calumniatrices, ut cultus talis, qui præ se ferat reli/gionem, ut sermo talis ac mores qui doceant alias sobrietatem. Dedecet a/num fucus & cultus iuuenilis, ac pleræq; gemino uitio garrulæ sunt et obtre ctatrices, sexus & ætatis, futiles sunt. Vnde & aniles nugæ dicuntur. Paulus igitur iuxta circunstantias ætatis iubet temperari admonitionem. Mox do/cet, simili prudentia quid puellis, quid iuuenibus sit præcipiendū. Quoniam puellæ recens nuptæ, ob formā & adolescentiā ferociores sunt aduersus ma ritos, interdum ob iuueniles lusus ac uoluptates liberos ac familiam negli/gunt, ideo præcipi iubet, ut uiros suos diligant, eisq; subditæ sint: liberos a/ment, reliquæq; familię curam habeant: erga omnes benignæ sint & affabi les. Iuuenibus quoniam illa ętas ferè rapitur affectibus et luxui indulget, ad uim & iram pronior, præcipi iubet, ut sobrij sint. Sobrietas autē omnium cupiditatum moderationem complectitur, amoris, iræ, odij, uoluptatum. Idem Timotheum iuuenem admonet, ut fugiat iuuenilia desideria, & ita se gerat in officio sacerdotali, ne quis adolescentiam ipsius iure possit con/temnere. eundem docet qua moderatione sese gerere debeat erga seniores, quorum ætati uult iuuenem hoc habere honoris, ut si quid admonēdi sint, non obiurget, sed obsecret ut patres: quomodo erga anus, quomodo erga puellas, quomodo erga uiduas. Et alicubi distinguit uiduas. Iuuenculas uult nubere. Sexagenarias recipit in Ecclesiæ ministeriū. Denicq; obsecrādo Phi lemonē, argumentū sumit ab ętate, quòd iam senex esset. In encomijs uero, ut turpius est si quid præter ætatis decorū gestū est: ita pulchrius est, si quid

ſupra ætatis rationem geſtum fuerit. Vt ſcortatio turpior eſt in ſene, quàm in iuuene,& prudentia plus habet laudis in adoleſcente quàm in ſene. Ioannes item ex ætatum cõgruentia ſumit argumentũ laudis. Scribit filiolis adoleſcentibus, gratulans illis de fide, per quam cõſecuti ſunt peccatorum remiſſionem. Scribit ſenibus quos patres appellat, gratulans quod ante mortem agnouiſſent eum, qui quum ab æterno ſit, nunquã tamen ſeneſcit. Scribit iuuenibus, gratulans quòd fide robuſti uicerint Satanam. Scribit infantibus, quòd agnoſcant patrem cœleſtem. Ad multa itaq; cõducet Eccleſiaſtę noſſe quid cuiq; ætati congruat. Iam & educationis conſideratio copioſam dicendi materiam ſæpenumero præbet. In encomijs diuorum, quædam inſignia facta uix inuenirent fidem, niſi cognita eſſet illorum accurata educatio. Proinde de matre Beati Bernardi legimus, quòd filium ſic educarit, quaſi illum eremo non aulæ inſtitueret. Sic Athanaſium legimus apud Epiſcopum fuiſſe educatum. Olim enim Epiſcoporum domus erant ſcolæ pietatis, unde & monaſteria uocabantur. Hinc copioſa exhortandi materia, quantum habeat momenti recta aut peruerſa educatio à teneris annis. Hoc nomine Paulus matronis pollicetur ſalutem, ſi filios ſuos religioſe educarint,& in fide continuerint. Et in eligendo Epiſcopo præter alia illud etiam ſpectari iubet, an filios habeat bene inſtitutos. Quid multis? Videmus uniuerſam ferè morum corruptelam ex corrupta educatione prouenire. Nec ulla in re magis ceſſatur à Chriſtianis. Quid bonæ frugis ſperandum eſt ab adultis, qui pueri inter laſciuas famulas & improbos famulos educantur ab infantia? Nihil audiunt, nihil uident, nihil diſcunt, niſi molliciem, luxum & ſuperbiã. Sed hoc etiam nocentius eſt cõtagium, ſi uitia ab ipſis imbibant parentibus. Sinũt adoleſcentulos in bellum procurrere, quid illic diſcant pudet hic commemorare: ſinunt illos ſuo arbitratu uiuere, potare, uagari, ociari, chartis & aleæ aſſueſcere, denicq; amare, pulchrè plumis ornatos incedere, cultu uti militari, donec omnibus uitijs imbuti aduerſus benè monentes obduruerint. Quidam ſerò expergiſcuntur, & iam uiginti natos annos, emandant ad ſcholas, ubi ipſi citius ſint alijs nequitiæ magiſtri, quàm probitatis diſcipuli. Alij teneros etiamnũ relegãt in aulas principum, ut diſcant ciuilitatem ac mores aulicos. Sed qui tandem ſunt mores aulici? Nihil addam, æſtimet apud ſe quiſq;. Superſunt monaſteria, præſertim ea quæ recipiunt ętatẽ teneram, quod maxime faciunt Benedictini, Nec enim hoc uetuit Benedictus in regula. Et olim quũ in monaſterijs uigeret pietas, erãt quaſi pędagogeia et ſcholæ aduleſcẽtulorũ ad eruditionẽ ac ſanctimoniã. At nunc in quibuſdã mera tyrannis eſt, aſsiduè uapulant, non ob uitia, neq; enim accipiunt uirtutis præcepta, ſed uelut ex more, ad libidinem priorum, quaſi hæc ipſa ſit magna religio, inclementer cædi. Quid ergo diſcunt primis annis? Cantiones, easq; ediſcunt etiam, flexiones corporum, meraſq;

tasq; ceremonias. De studio pietatis uerbū nullum. Nam qui doceāt, quod ipsi nunquam didicerunt. Vbi uentū fuerit ad annum decimū sextum, iam ut iudicij compotes, habentur pro professis, hoc est, pro seruis ac deditit̄js. Quid autem iudicent ad istum educati modum? Toleratur hæc tyrannis spe maioris libertatis. Ea contingit, si quod officium delegetur. Hoc assequuti, pensant licentia retroactam seruitutem, atq; etiā ulciscuntur, sæuiores in pueros, quàm in ipsos fuerant seniores. Vacare sacris literis, aut ad syncerio/rem pietatem aspirare nec licet, si fors alicui liberet. Mox audiunt, utere consuetis, si uis esse benedictinus. Huic tyrannidi Benedictus ipse quadātenus dedit occasionem, qui iubet adolescentes, si non pareant monitis, acerrimis uerberibus esse cohercendos. Verberandi morem exactè tenent, at benè monendi consuetudinem omittunt. Nec hæc noua est querela, questus est hac de re ante annos mille D. Chrysostomus, ex monachorum gregibus qui desertis in locis uitam agebant, ac citra doctrinam ueræ pietatis, ieiunijs tantum, saccis, & leguminibus ac chameunijs, ad religionem exercebantur, pleroscq; quum ad episcopi munus accerserentur, prodisse, morosos, iracundos, omnis impatientes iniuriæ, ac planè furiosos. Verū hæc non persequar longius: Sufficit enim admonuisse sapientē. De habitu corporis uideor in genere demonstratiuo satis attigisse, quemadmodum & de fortuna quū de bonis externis ageremus, ad quæ ferè pertinent, quæ conditionis uocabulo cōprehenduntur. Illud tantum addam, ex his multam sumi admonendi materiam. Qui corpore ualent, ad industriam & officia charitatis sunt excitandi, Qui minus ualent admonendi sunt ut tanto magis intenti sint officijs, quæ uiribus animi præstantur. Vt reprehendendi qui corporis formā sibi placent, mox senio aut morbo defluxura, quum animum gerant uitijs deformem, ac mentis forma cum ætate magis efflorescat, ac ne morte quidem marcescat: ita laudādi, qui corporis deformitatem animi pulchritudine pensant. Quoniam autem splendidiorem fortunam uitia quædam comitari solēt, ut diuitias luxus, & uoluptatum amor, nobilitatem ac potentiam, fastus ac uiolentia: contrà paupertatem & ignobilitatem pusillanimitas: adhæc temperanda est admonitio. Ad has circunstantias uult Paulus Timotheum suam attemperare doctrinam: Diuitibus huius seculi præcipe, non altum sapere, nec spem figere in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo, qui præstat uobis omnia abunde ad fruendum: ut benefacientes ditescant bonis operibus, quæ ueræ sunt diuitiæ, ut facile communicantes opes externas reponant sibi solidum thesaurum in futuro seculo, & pro contemptis huius uitæ diuitijs apprehendant uitam æternam. Idem alibi pauperes ignobiles & impotentes consolatur, quòd tales elegerit deus præ cæteris. Et Iacobus admonet, ut mutatis rerum uicibus diues glorietur in hoc, quòd qui iuxta mundum sublimis erat, religionis causa demissus sit ad æqualitatem eorum, qui iudicio mundi uiles sunt & abiecti. Contrà pauper

Habitus corporis tractatio

Fortunæ tractatio

1. Timoth. 6.

pauper glorietur in hoc, quòd quum mundi iudicio contemptus & humi-
Conditionis tractatio lis sit, dei iudicio sit regibus ac Satrapis æquatus. Similiter iuxta ea, quæ con
ditionem solent comitari, Paulus attemperat admonitionẽ suã. Maritis præ
cipit, ut diligãt uxores suas. Nihil adhuc noui dixit, sed addit. sicut Christus
dilexit Ecclesiam. Et quoniam pronunciauit uirum caput esse mulieris, iu
betq; eam uiro subditam esse, temperat imperium mariti: Et nolite esse ama
rulenti erga illas. Similiter quia filij sunt in potestate patris, & hanc autorita
tem moderatur, admonens ne prouocent illos ad indignationem, atq; ita
temperent castigationem ut emendẽtur, non ut animum despondeant, exi
stimantes sese inuisos esse parenti. Nam extant exempla in externis histo
rijs, filios amarulentius à patre obiurgatos sibi conscisse necem. Filijs præ
cipit ut parentibus obediant. Ita, inquiet aliquis, si æqua præcipiant, sed ha
beo patrẽ morosum & asperum: ideo addit, per omnia. Et ne hoc uideatur
iniquum, adijcit, quia sic placitum est deo. Nõ debet iniquum uideri nobis,
quod deo uidetur æquum. Iam quoniam summa potestas dominorum exit
frequenter in sæuiciam, adeò ut prophanæ etiam leges coactæ sint eam re
frenare: quidam enim uix eos habent pro hominibus, parciusq; ac uiliori
bus eos alunt quàm canes suos: Paulus admonet, ut heri seruis quod iustũ
& æquum est præstent, meminerintq; sese communem cum illis habere do
minum in cœlis, ut iam conserui sint uerius quàm domini, quòd illi ex seruis
facti sint fratres. Eadem inculcat scribens Ephesijs, ut remittant minas, me
mores, licet apud homines habeantur abiectioris conditionis, tamen apud
communem dominum cœlestem, nihilo pluris esse herum quàm seruũ, nisi
fuerit fide & charitate superior. Rursus quoniam seruile est, respondere do
minis, aut si id non ausint, dicam odisse, queriq; de illorum sæuicia, nec ex a
nimo parere iussis, sed ad oculum seruire: admonet illos, ut heros suos om
ni honore dignos iudicent, eisq; ex animo obsequantur, quasi officium hoc
non præstent homini sed deo, unde mercedẽ expectare debeant, si forsinci
derint in heros iniquos & ingratos. Consimilem ad modum admonet pri
uatos, ut ijs qui sunt cum imperio soluant ea quæ debẽtur, tributũ, uectigal,
honorem: eisq; obtemperent, non metu supplicij, sed propter cõscientiam,
quoniam qui legitimæ potestati resistit, deo resistit. Nec dubito quin admo
niturus fuerit principes & magistratus officij sui, si tum tẽporis ciuile impe
riũ fuisset penes Christianos. Plus officiorũ debetur ciui q; peregrino, mul
tũ tamen humanitatis debetur peregrinis, & hinc toties ab Apostolo præ
dicatur hospitalitas. Et re uera quotquot sumus Christiani, eiusdem ciuita
tis sumus, imò domus eiusdem, quæ est ecclesia. Item omnes peregrini & ad
uenæ sumus in hoc seculo. Quod si apud Ethnicos Paulo profuit esse ciuem
Ro. quanto magis oportet Christiano prodesse apud Christianũ, q; uterq;
alteri ciuis sit, & ambo domestici dei. Adde his q̃d latius patet, personę qua
litatẽ nõ modo facere ad laudis aut uituperationis exaggerationẽ: uerũ etiã

facti

facti mutare speciẽ. Atrocius est pulsare patrem, quàm alienũ: illa iniuria est, hæc impietas. Et occidere alienum cędes, occidere fratrem parricidiũ est. Lędere priuatũ iniuria est, lædere principẽ aut magistratũ, maiestatis læsæ crimen est. Contrà, multa licent patri in filium, quæ nõ licent in alienũ: multa item marito in uxorem, quæ in alienas incõcessa sunt. Et solutam cognouisse stuprum est, alienam uxorem adulterium, mulierẽ deo dicatam, incestus. Verberasse laicũ iniuria est, sacerdotem aut monachũ sacrilegium est. Item indignius est circũueniisse tenerã ætatem, aut oppressisse pupillũ, uiduam ac destitutã, quàm aliam personã. De cõditionis uarietate plura dici poterant, sed tãtum admonuisse satis est. Ex his facile similia atcę etiam meliora reperiet, qui pollet ingenio. Porrò animi naturã pernosse, priuatim ad plurima conducet. In hoc autem tanta est uarietas, ut citius inuenias, quorũ uultus ac uoces discernere nequeas, quàm naturæ proprietatem. In hunc locum plerace recidunt, quæ de natione, patria, sexu & ætate dici poterant. Verum præter illa communia, sunt quædã peculiares ingeniorum ueluti notæ, quæ non nisi à peritis ac propius intuentibus deprehẽduntur. quemadmodum autem medici nisi quæ sunt cuiusce corporis peculiaria sagaciter animaduerterint, interdum pro remedio dant uenenum, quin & animorum naturam nosse sæpe medico necessarium est, quod hinc aliquoties fluant corporum morbi: sic & spiritualis medicus, ingeniorum peculiares affectus nosse debet, quo commodius medicinam singulis accommodet, non manu sed lingua. Quod ut melius intelligatur, expedit intueri quantam uarietatem Coici ueteres, homines citra controuersiam acutissimi, et in obseruandis mortalium naturis uigilantissimi, personis tribuerint. Scripserunt fabulas, sed tales fabulas quales scripsit Menander, nemo scribet nisi Philosophus. At ne lectorem morer ambagibus, una Andria nobis ad id quod agimus fuerit satis. Tres ibi senes inducuntur, Simo, Chremes, & Crito. Simo uehemens & submorosus, qui tamen affectet uideri callidus. Chremes placidus & nusquam incandescens, huc tantũ intentus quid res postulet, nec ipse tantum placidus, uerum alios etiam quantum potest placans. Crito pauper ac uir probus, & ob hoc ipsum cõtumeliarum impatiens quia probus. Duo item iuuenes multum dissimili ingenio. Pamphilus uehementer amans, sed dissimulãter, & in amore quoqꝫ cordatus. Carinus simplicis ingenij, nullius calliditatis, aut consilij. Duo serui. Dauus uersutus ac pertinacis consilij. Byrria nullius consilij, sed tantum desperandi autor. Hoc satis ad specimẽ rei, quæ prorsus infinitæ uarietatis est. Simile discrimen inuenias, in uiris sanctimonia claris. In Athanasio admirabilis quædam fuit solertia, & œconomia. In Cypriano fidei ardor. In Basilio sublimis animus mira comitate temperatus. In Chrysostomo docendi studium, ambitionis & ostentationis odiũ. In Hieronymo feruor animi & uitæ

Animi naturæ tractatio

Peculiares animorũ notæ

seueritas

ſeueritas. In Auguſtino ciuilitas, & diſputandi libido infatigabilis. In Ambroſio natiua ſuauitas etiam in reprehendendo. In Benedicto ruſticanæ uitę amor, et hinc ſeueritas: In Bernardo ueræ religionis admirabile ſtudium, & hinc tantus amor in locis deſertiſsimis ædificandi monaſteria. In Franciſco mirus omnium rerum, quæ ad mundum pelliciunt, contemptus, adeò ut nec ipſe literas diſcere uoluerit, nec fratribus ſuis diſcendas permiſerit, ſi prius eas non didiciſſent. Solitudinem autem non affectauit, uel quia cupiebat omnes ad mundi contemptum allicere, uel quia non inſtituebat agricolas, ſed qui docerent populum, quibus eſſet data ſermonis gratia, aut manuarijs operis uictum pararent, aut ſi nihil horum ſufficeret, ad mendicitatem tanquam ad ſacram ancoram confugerent. Si quis cæteros ad hunc cõmodum ferat, reperiet omnes deo fuiſſe charos diuerſo uitæ genere, quum animorum natura fuerit diuerſa. Quorſum autem profuerit hæc noſſe? Primum, ne quem temere iudicemus, ignari diſcrimen eſſe nõ in ſtudio pietatis, ſed in animorum natura. Antonius amabat ſolitudinem, Baſilius monachos in ciuitatem uocabat. Hieronymus aquam bibebat & leguminibus ueſcebatur. Auguſtinus bibebat uinũ licet parciſsimè, nec delicias ciborum reſpuebat, ſi fors adeſſent, nec moleſte ferens ſi deeſſent, nec minus ſobrius quoties aderant. At nunc ſi quis paulo nitidius ueſtiatur, aut cibis utatur lautioribus, aut ſi quis minus auſterus ſit, ſed comis, ilicò damnamus proximũ, omnia deprauantes in crimen. Si cui placet ſolitudo, inhumanus & ferinus dicitur. Si eſt affabilis, ad communem uitæ conſuetudinem appoſitus, aſſentator dicitur. Si quis natura triſtior, hypocrita & ſupercilioſus uocatur. Si quis hilarior, leuis dicitur. Tantum de iudicio. Iam in conſolando obiurgandóue, eandem ſermonis formam adhibere omnibus quid aliud eſt, quàm quod dici ſolet, omni pedi eundẽ inducere calceũ, aut cuiuis corpori eãdem adhibere curam. At Chriſtiana charitas ubiq; ſpectat quid cuiq; expediat: & quemadmodum aucupes ac piſcatores non eadem eſca captant quodlibet animantium genus, ſed obſeruatum habent, quibus rebus quodq; genus delectetur aut offendatur, & quod cuiq; conuenit admouent: ita illa cuiuſq; indoli ſtudet ea admouere, quibus ad ueram pietatem ualeat allici. Felicius cedunt ea ſtudia, quæ congruunt cum ingenij proprietate. In pueris deprehendas ingenia quædam immodicè uerecunda, putidula, ac meticulo ſa: his conuenit blandior admonitio. alia ſunt improba ac ſubagreſtia, his iugum aſperius eſt imponendum. Quædam ſunt erectiora, ſed generoſa tamen, quæ mollioribus habenis ad pietatem fingenda ſunt. Quædam ſub iracunda, ſed minimè ſtupida, & placabilia: Hæc natura genuit ad liberales diſciplinas. Alia ſunt placida ac lenia, ad gerendum magiſtratum, aut aliud publicum munus nata. Et ne ſingula perſequar, ad omnium naturas attemperãda eſt admonitio. Quoſdam ſi acrius obiurges aut uerberes etiam emendas

emendas, alios ad desperationem adigas, quosdam ad contumaciam, & omnis admonitionis impatientiam. Sic alijs consulendum ut ducant uxores, alijs ut monasticam uitam amplectantur, alijs ut ad Theologiæ studium se metapplicent, nonnullis ut agriculturam, aut artem manuariam perdiscant.

Studiorum tractatio

Studia uocant rhetores uitæ institutum, cui se quis addixit. Horum propriętates diligenter animaduersæ, efficient ut doctor habeat, quid quibus præcipiat, & quos à quibus deterreat. Aulicis præcipiet, ut in delicijs sobrietatis meminerint, ut simplices sint minimeq; fucati, ut caueant ne fallantur, ipsi fallant neminem, ne principibus turpiter adulentur, ne suggerant illis inauspicata consilia, ne sibi plus existiment licere, quòd aulici sint, sed hoc incorruptius uiuant, quòd omnium oculis expositi sunt. Militibus, ne rapinis indulgeant, ne præter belli ius quenquã occidant ac spoliẽt, ne plus noceãt amicis quàm hostibus, ne transfugæ sint aut collusores. Sacerdotibus, ut sobriè castęq; uiuant, sacros libros pro uenatu, chartis ac tesseris habeãt, laicis bona uita præluceant, uerbo dei sint instructi ad docendum alios. Monachis, ne uentri indulgeant, ne cui obtrectent, aut obmurmurẽt, ne se alijs prę ferant, ob uestem ac titulum, à magicis ineptijs abstineant, libris sacris ociũ suum oblectent. Negociatoribus ut sine fraude mercentur, ab usuris abstineant, opum affluxu ne insolescant, defluxu ne deijciantur ad desperationẽ aut blasphemiam, nec in fortuna sed in deo ponant fiduciã. Singulis itẽ opificum generibus præcipiendum est, ne quid suffurentur, ne quid uitient, ne ex conspiratione mercedem æquo maiorem exigant, ut operam promissam bona fide præstent, nec sibi blandiãtur huiusmodi causatiõnibus. Nihil noui facio, idem faciunt omnes homotechni, & si pergam omnia bona fide gerere, ad mendicitatem mihi redierit res: Sed id quod est secum reputent, apud deum peccata non excusari peccantium multitudine, et mendicitatẽ excludet frugalitas. Debetur opifici uictus, nõ debetur quod profundat, in uinolentiam, luxum, ocium, tesseras & chartas, aut fortasis in adulteria. Affectatio nihil ad Ecclesiasten, nisi ut hũc hominis affectum arripiat in occasionem admonẽdi, ut hoc fit, quod se uideri studet. Nam uideri uelle quod nõ sis, aut uanitas est, aut hypocrisis. Est tibi cordi ut inter nobiles habearis, noli mentitis imaginibus plumis aut rapinis id agere, sed eximias uirtutes amplectere, quæ ueram adferant nobilitatem. Gratum est haberi religiosum: Compendiaria uia ad istud est, si sis quod haberi uis.

Affectationis tractatio

De antedictis, & antefactis, iam dictum est nobis superius. Nomen autem quod non nisi ad iocandi materiam recipiunt quidã, Ecclesiastæ ad plurima ualebit, quòd in scripturis canonicis nomina ferè diuina prouidentia creduntur indita. Quemadmodũ in poetis nomina ex ipsa re uidentur afficta. Veluti qui cõmentus est fabulã de Hippolyto ab equis dilacerato, idem affinxit nomen Hippolyti. Idẽ liquet in Bellerophonte, Aiace, alijsq; innumeris. Quem-

admodum & in deorũ nominibus, qua de re copiosè disserit Plato in Cra-
tylo. In scripturis non est fictio, sed prouidentia numinis, quæ uoluit nomẽ
esse sequuturæ uitæ præsagium, præsertim si persona typum gerebat eius
in quẽ nominis quadraret ratio. Vt Solomon pacificus dictus, non tantum
ob id quòd uir sanguinum nõ esset, quemadmodũ pater, sed quòd figuram
gereret Christi pacificatoris dei et hominum, quicq; nobis ęternũ templum
ædificauit Ecclesiam, in qua iugiter inhabitet deus. Abigail autem, quo pla-
caret Dauid iratum, factum illius reiecit in stultitiam uiri: qui, inquit, secun-
dum nomen suum stultus est. Quibusdam legimus immutata nomina, ue-
lut Abraham dictus est pro Abram, Sara pro Sarai. Item in geneſi Iacob
Beninomi uertit in Beniamin. Et Simon dictus est Cephas, quod Græcè
sonat Petrum, latine petram siue lapidem, quo typus esset nullis malis cessu-
ræ fidei. Item Saulus dictus est Paulus. Nec dissimile ueri est uiris egregijs
nomina non fuisse fortuito indita. Basilius quidem in moribus habuit rega
le quiddam. Athanasius nunc est quod dicebatur, immortalis. Gregorius
à uigilantia dictus est, fuit enim pastor uigilantissimus. Quin & uitijs & uir
tutibus ac plerisq; alijs rebus non sine certa ratione nomina sunt indita, un-
de peti poterunt argumenta hortandi & dehortandi. Sic Hieronymus He-
liodoro. Quid facis in turba, qui monachus es. Monachus enim solitudinis
nomen est. Quin & Episcopi uocabulum admonet illos officij sui, & facer-
dos non à saccis, sed à sacris tractandis dictus est. Itidem rex, non à rapina
dictus, sed à regendo. Denicq; homo Græcis est ἄνθρωπος, quasi dicas ἀνάθρ-
τροπον, ut ipso uocabulo admoneãtur, dissimiles esse brutis animãtibus,
quæ natura prona ac uentri obedientia finxit, & ad cœlos attollere uultum
ac mentem. Pudicitia à pudore dicta est, quòd pudor optimus sit pudicitię
custos. Luxus à laxando, q; laxet & eneruet omnem mentis uigorem. Sed
rem infinitam non ultra persequar. Admonui, prudẽs lector intelliget, quã
tus hic pateat campus, & ad suadendum & ad exhortandum, & ad obiur-
gandũ, eos qui nomini suo non respondent, & qui uocabulis rerum supra
modũ offenduntur, quum à factis nihil abhorreant. Quis enim princeps
ferat se dici tyrannum? Sed utinam omnes æquè à tyrannicis factis abhor-
reant. Nec hunc campum altius ingrediar. Ad reliqua festino. Demon-
Circumstan tiæ rei stratum est, quantã dicendi materiam Ecclesiastes ducere possit, ex his quæ
accidunt personis: nunc indicandũ quid suggerant ea quæ accidunt rei siue
causæ: qui loci sic tractantur à Fabio, ut ea locis quos Aristoteles octo libris
Causa cõplexus est admisceat. Ac primo loco ponit causam, nimirũ finalem senti-
Causæ qua tuor omnium ens, cum alioqui causæ cuiusq; rei sint quatuor, Efficiens, materialis, ac fina-
lis. Nihil est enim præter unũ deum, quod nõ habeat autorẽ, à quo factum
sit. Filius & spiritus sanctus habent autorẽ, licet à nullo facti sint. Deus igi-
tur est uniuersalis ac primaria omnium rerum causa, efficiẽs ac finalis. Item

nulla

nulla res est, quæ non cõstet his duobus, materia & forma. Materia quæ uelut receptaculum est omniũ formarũ. Forma quæ efficit ut hoc sit nõ aliud. Velut anima rationalis dat humano corpori ut sit homo, & ipsa anima quoniam substantia est, habet suam formã innominatam, per quam anima est non Angelus. Quicquid autem conditum est, ad certum finem conditũ est. Quanquam nihil uetat eiusdem rei diuersos esse fines: Vt natura fœminis dedit mammas ad usum lactandi, atq; etiam ad decorem corporis. Quẽad modum lingua ad multos usus data est homini. Neq; quisquam sanæ mentis suscipit aliquod negociũ, nisi expetens aliquid. Nihil autem expetitur, nisi sub ratione boni, commodiue. Adulter uoluptatem bonum aliquod esse iudicat, & latro dum iugulat homines, habere pecuniam, sub ratione boni expetit, quanquam re uera sic habere pecuniã malum est ac fugiendũ. Finis igitur qui in euentu ultimus dicitur, in intentione primus, spectat cõmodorum acquisitionem, incrementũ, aut cõfirmationem. Incommodorum item uitationem, diminutionem, aut depulsionem. Verum in his eligendis frequẽter imponit multis falsa persuasio, dum errore decepti credunt hoc esse piũ, quod est impium, ueluti si quis in errorem inductus credat Arianos bene sensisse de sacra triade. Alijs imponit animi cõmotio, uelut ebrietas, & ira, quorum utrumq; furoris genus est, aut inuidia, odium, amor immodicus. Hic igitur locus ad plurima ualet, ad eleuandum aut exaggerandum crimen: ut si quis impetens hostem, interficiat amicum. Aliud enim destinatat quàm fecit. Rursus atrocius est occidere hominem dolo, ut uxorem eius abducas, cõq; si occidas eum à quo grauibus iniurijs lacessitus es. Aliquã facinoris partem attenuat prouocatum esse. Nec Petrus excusatur de homicidio, si quod est probabile, hoc animo petijt Malchũ, non ut amputaret auriculam, sed disse caret illi craniũ. Nec enim ab euentu, sed ab animi destinatione fit scelerum æstimatio. Verum è diuerso subleuatur, quòd non spectarit prædam, aut aliquid simile, sed tantum ut innocentissimũ dominũ liberaret à periculo, paratus illi uel commori. In genere suasorio præcipuas partes agit finis, proponens quid sit expetendum boni, quid uitandum mali. Tantum autem momenti habet finis, ut commutet facti nomen. Dauid reprehenditur quod occiderit Vriã, quia scelus erat quòd appetebat, At Phinees duobus occisis laudem meruit, quia nec odio, nec liuore, nec prædæ gratia occidit, sed ut populũ à turpi exemplo deterreret, & legi diuinæ suã uindicaret autoritatem. In admonendo præterea & obiurgando non mediocrem dicendi materiã suppeditabit finis. Ad quid factus est homo? ut cognoscat, timeat, ametq; conditorem suum. Quicquid igitur agit homo, ad dei gloriam referendum est. Quàm igitur detestãdi qui sic uiuũt, quasi luxui ac temulentiæ cæterisq; uitijs nati sint, Non enim dicam, diabolo. Quàm enim turpe est, cætera omnia fungi his muneribus ad quę obeũda sunt creata, solem lucere, nubes irri-

gare,boues arare,asinos gestare onera, solum hominem non agnoscere cui rei sit natus.Sic regi suus finis est ingerēdus,Episcopo suus. Ad quid factus es sacerdos? Non ut molliter uiuas,aut census cēsibus cumules, sed ut sacris rebus uaces. Quur factus es scholasticus? Nō ut licētius lasciuias,sed ut liberalibus disciplinis animum excolas. Quur porrò discendæ sunt disciplinæ? Nimirū ut beneuiuas,patriq; et amicis possis esse usui. Quur factus es monachus? Non ut uiuas in luxu & ocio,sed ut mortuus mundanis affectibus, totus rapiaris ad cœlestia. Quur factus es iudex? Nō ut expleas scrinia tua, sed ut innocentes tuearis,malos coherceas,lites inter ciues dirimas. Magna felicitas accederet rebus humanis,si suum quisq; scopū intueatur, nō quem proposuit cupiditas,sed quem deus & honesta ratio præfixit. Tantū autem momenti habet finis,ut hinc æstimētur omnia, atq; ex hoc petatur cuiusq; rei felicitas. Ieiunare,ut corpus animo ad pietatis munia obtemperet,sanctū opus est. Ieiunare ut sanctus habearis,hypocrisis est. Ieiunare ut rē augeas, auaritia est: ieiunare ut corpore rectius ualeas,nec aliud spectes quàm bonā ualetudinem,medicina est. Idem dicendum,de orando, de dandis eleemosynis,deq; cæteris operibus laudati generis. Ad candē trutinam æstimantur fines secundarij, quos uocant. Das eleemosynā, ut egentem subleues. Quur subleuatum cupis? Vt tibi gratias agat,aut refocillatus inseruiat. Humanum est opus tuū. Vt Christo obedias,eumq; in suis membris reficias. Scopū attigisti. Spectant hoc & Ethnicorum leges, præmium negāt ei,qui tyrannum occidit,aliò spectans,quàm ad liberādam remp. Et peregrinum absoluunt qui contra uerba legis murum ascendit,et hostem depulit. Quin etiam legum intellectus ex fine colligitur,quem qui præstitit,uidetur legem impleſſe. Extremus autem finis adfert felicitatem, ultra quā nihil desideras. Velut ouis quū uestit ac pascit hominē, suam attigit felicitatem. Ad id enim natum est hoc animal. Flosculus decerptus, quum oblectat oculos & nares hominis,si loqui posset,gratias ageret conditori, quod felix esset,finē ad quem conditus esset assequutus. Errāt igitur uehementer qui felicitatem quærunt in ijs rebus quæ non explent animum hominis,neq; tranquillum reddunt. Qui uult habere quietū animum,in deo conquiescat necesse est.

Finis secundarius

Locus

Altera rei circumstātia est locus,cuius cōsideratio nō tātum ualet ad probationes coniecturales. Quisquis enim facinus aggreditur, locum ad id opportunum deligit. Sed loci qualitas sæpenumero grauat aut subleuat factum, interim & rei nomen commutat. Tractantur hæc & à theologis,qui docent quasdam circumstantias tantum aggrauare factum,quasdā etiam mutare speciem. Circa locum spectatur,sacer sit an prophanus, publicus an priuatus,tuus an alienus,frequens an solitarius, pauperis an diuitis, honesti nominis an infamis. Turpius erat Antonio,p rostris in conspectu populi Romano uomere,quàm si domi uomuisset. Nec indecorū est,bono grauiq; uiro domi in

mi in nuptijs saltare, quod in foro faceret indecenter: aut in balneo nudare corpus, quod in conuiuio turpiter fieret. Item grauior culpa est in templis garrire friuola, aut oculis licitari puellas, ꝙ in foro aut theatro. Pecunia priuata sublata est, furtum erat: sed quia de templo sacrilegij crimen intēditur. Occidisti adulterum in uxore deprehēsum, permissum est legibus: Sed occidisti deprehensum in lupanari, cædes est. Effractæ sunt fores priuatæ, iniuria est: effractæ sunt fores publicæ, crimen est læsæ maiestatis. Euulsisti arbores in tuo fundo, licuit. In alieno iniuria est. Reclamasti sacerdoti in conuio, Licuit. Reclamasti in templo cōcionanti, seditionis est actio. Domi licet tuo arbitratu loqui ac silere. Apud tribunal ex quæstoris præscripto loquendum aut silendum est. In Italia temulētum esse turpius est quàm apud Germanos. Et Athenis sedentariam artem exercere honestum est, apud Lacedęmonios seruile. Rursus apud Lacedæmonios Sophisticā aut oratoriam callere cōtemptum habetur: apud Athenienses pulcherrimum. M. Tullius pro Milone stulticiā uocat, Romæ dicere, non esse fas uiuere eum qui fatetur hominem à se occisum, quū in urbe tam multi laudati sint, quòd seditiosos occiderint. Hinc ad tropologiam licet assurgere. Si pudor est in ciuitate bene morata dissolutius uiuere, quanto turpius est, in ciuitate dei quæ est Ecclesia, uiuere legibus Satanicis. Et si quouis loco Christianis indecorū sit, gulæ & uētri seruire, quāto id absurdius est in monasterio, sobrietatis & castimoniæ schola. His modis loci ratio ualet, ad suadēdum, ad exhortandum, ad obiurgandū, & ęstimandū. Interdum ualet & ad affectus, puta inuidiam, aut cōmiserationem. Qui Milonem accusabāt, hoc ad inuidiā impingebant, quòd Clodium non quouis loco, sed in monumentis maiorum ipsius occidisset. Et apud Ouidium indignatur Aiax, quòd in conspectu classis, quam sua uirtute defenderat ab incendio, de uirtutis præmio, cū imbelli Vlysse cogeretur decernere. Et crudelius est hominē domi suę occidisse, ꝙ in uia publica, in ciuitate quàm in agro. Hactenus de loco. Nec minorē argumentandi materiā subministrat temporis qualitas. Vox aūt hæc tempus, duabus Græcis dictionibus diuersa significantibus respōdet, χρόνῳ καὶ καιρῷ. Prius illud simpliciter tempus significat, cuius tres sunt differentiæ, præteritū, instans & futurū, Vt quondam, nunc, olim. Annus, mensis, dies, hora: sub Alexandro Magno, sub Caligula. Posterius indicat etiā oportunitatem ad rem gerendam. Itaqꝫ Græci quū sentiūt aliquem oportunè uenisse, nō dicunt, ἐν χρόνῳ ἦλθόν, sed ἐν καιρῷ ἦλθόν. Nihil omnino fit, quod non fiat ἐν χρόνῳ, at plurima geruntur quæ nō fiunt ἐν καιρῷ, hoc est oportune. Et Ioannes 7. Quum referēs uerba domini dicit, tempus meum nondum aduenit, nō dicit ὁ χρόνος ὁ ἐμὸς, sed ὁ καιρὸς ὁ ἐμός. Et Paulus Galat. 6. Itaqꝫ dum tempus habemus, ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν. At Ioan. 5. de paralytico decumbente ad piscinam probaticam, quòd iam multū tempus

Tempus

haberet,nõ dixit,ὅτι πολὺν ἤδη καιρὸν ἔχει, sed πολὺν χρόνον. καιρὸς igitur complectitur has differentias,hyeme,æstate,noctè,interdiu,tempore messis,tempore uindemiæ. Hæ siquidem species aliquid oportunitatis aut difficultatis adferunt ad rem gerendam ex sese. Quod idem interdum fit accessione fortunæ: ut in tempore pestilentiæ,belli,aut conuiuij. In huius loci tractationem ex parte recidunt,quæ prius commemorata sunt inter attributa personæ,ut antedicta,antefacta: ex his enim ducitur cõiectura,quæ certior fit si triplex temporis differentia respondeat,antecedentis, adhærentis & insequẽtis:ut mortem minatus es,Ex antedictis est.noctu existi:ex antefactis est, & ex temporis oportunitate. proficiscentem antecessisti, et hoc ex antefactis.Sonus auditus,clamor sublatus,temporis sunt adiuncti siue adhærẽtis. Latuisti,profugisti, liuores & tumores apparuerunt,tẽporis sunt insequentis. Dicet aliquis,Patronum instruis,non ecclesiasten. Ostendam igitur quis hinc usus sit concionatori. Ad probationẽ hæ coniecturæ sæpe ualent:ueluti si quis aduersus improbos disputans doceat Christum sua sponte suscepisse mortem crucis:ex antedictis sumet argumẽtum, quòd ipse Dominus hoc toties discipulis prædixerit, & Petrum dehortantẽ sit auersatus: ex antefactis,quòd se nõ subduxerit,nec occultarit,sed in locũ solitum abierit:ex adiunctis siue adhærentibus assumet, quòd nec ipse se defenderit, & Petrum defensionem parãtem cohibuerit:Item quòd tanquã ouis ad mortem ductus est,& in cruce pro inimicis suis orauit.Ex insequentibus, quòd rediuiuus nec per se nec p apostolos Iudæis exprobrarit immane scelus,nec quenquã ultus sit, sed omnibus iusserit prædicari pœnitentiam ac remissionem peccatorũ. Quomodo uero tempus ualet ad consulendum, suadendũ, exhortandum,cõsolandum ac monendum, satis antea demonstratum est in tractatione ætatis. Iam temporis differentia sæpe iuris & qualitatis quæstionem explicat. Multa enim licuerunt ante legem proditam, quæ sub ea non licebant Iudæis,ut uesci quibuslibet.Et Iudæis sub uetere lege licuerũt, quæ nobis sub lege noua nõ licent,quod genus sunt uxorum pluralitas, repudium,& sacerdotum coniugia. Contrà à nobis multa requiruntur, quæ à Iudæis non requirebantur,ut baptismus, & certior cognitio articulorũ fidei. Quin & hodie nephas est dubitare de nonnullis, de quibus in ecclesiæ primordijs dubitare non erat impium. Et grauius peccant, qui post acceptum baptismum delinquunt.Ac leges etiam prophanę grauius puniunt furem nocturnum,quàm diurnum.Sic tempore famis sceleratius est diuitem claudere granaria sua,aut ultra iustum pretiũ intendere,quàm quum anno na est uberior.Et in publico ecclesiæ luctu, in quali nunc est, turpius est conuiuis & pompis indulgere,quàm tranquillis temporibus. Et grauior est culpa in quadragesima uesci carne, quàm alijs temporibus: & turpius est scortari,aut inebriari, aut ludere aleam die festo quàm die nõ festo.

Item

Item sanabilius malum est, quod recens est. Difficilius sanantur uitia, quibus multo iam tempore assueuit homo. Vulgus autem hominũ à tempore frequenter arripit occasionem peccandi, ueluti quum sibi persuadent nihil non licere diebus, qui quadragesimam antecedunt, quasi tum non essemus Christiani. Itidem alij sibi persuadent, tempore belli nihil nõ licere. Quod pacis tempore sacrilegium erat, in bello uocatur ius militare. Rursus sunt qui turpe ducunt, in nuptijs non inebriari. Durat in hunc usq; diem Romæ, mos omnium absurdissimus. animam agente pontifice (nam expectare mortem perlongum est) quicunque possunt, inuadunt ac diripiunt bona cardinalium, ciuium ac peregrinorum, quibus est domi quod prædonem iuuet. Rem tam sceleratam, stultissima ratione prætexunt, quoniam pontifice mortuo leges omnes cum illo mortuæ sunt. Tam sceleratam ac plus quàm barbaricam consuetudinem principes deberent omni supplicio rum genere coercere. Imò pontifice moriente magis conueniret, ieiunijs, precibus & eleemosynis solicitare deum, ut ecclesiæ suæ de bono pastore prouideat. Christianæ mentis est omnem temporis rationem ad bene agendi occasionem accommodare. Nox imminens admonet silentij & quietis, admonet ut odium aut iram erga proximum ante solis occubitum ponamus, admonet ut deo reconciliemur, si quid eo die peccatum est. Sol oriens admonet, ut tanquam filij lucis, in die honestè ambulemus, nemini dantes ullum offendiculum. Et pium est quorundam studium, qui Christi uitam ac mortem, in singulas diei ac noctis partes distribuerunt, quo facilius occurrat illorum memoria. Pios dies festus inuitat, ut se deo proximisq; reconcilient, ut animum erigant à curis humilibus, ad contemplationem rerum cœlestium, & quemadmodum cæteris diebus externis lucris dederunt operam, ita per ferias spiritualibus lucris ambiant ditescere: impios inuitat ad luxum, libidinem, temulentiam & aleam. Sic temporum tranquillitas ac prosperitas bonos inuitat ad gratiarum actionem, ad cultum religionis, ad beneficentiam in pauperes. Malos ad obliuionem dei, ut incrassati & impinguati negligant deserantq; deum conditorem suum, & ipsius prosperitatis largitorem, erga deum ingrati, erga seipsos crudeles, qui sibi quod ad pietatem datum est, uertunt in materiam impietatis. Contrà, quum tempora sunt tristiora, bellis turbulenta, pestilentia mortifera, fame cruciantia, qui piæ mentis sunt, intelligunt se prouocari ad placãdum deum sceleribus innumeris offensum, ad pœnitentiã & uitæ castigatioris studiũ. Qui improbæ mentis sunt, ad murmur & blasphemiã cõuertuntur. Beatus Paulus frequenter à tempore sumit exhortãdi materiã, Ecce nunc tẽpus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Et alibi, Nox processit, dies appropinquat. Item Corinthijs cõmendans cœlibẽ uitã: Tempus, inquit, breue est. Et hãc uitam, tẽpori sementis cõparat: futuram, messis. Omnia suũ habent tẽpus.

Quamdiu ſumus in corpore, ſementis gnauiter eſt facienda, nō parcè, ut ad monet Apoſtolus, ſed copioſè. Poſt hanc uitam non erit tempus ſeminādi, ſed quod quiſq; ſeminauerit metēdi. Quid eſt copioſè, ſiue ut Apoſtolus loquitur, in benedictionibus ſeminare? Eſt operari bonum erga omnes quidem, ſed maximè tamen ad domeſticos fidei. Et eccleſiaſtes ille ſapiens multis uerbis declarat, quid cuiq; tempori cōueniat, ut homo pius ad omne tēpus ſeſe accommodet, modò illud ſit perpetuum, quod nullam admittit exceptionem, nimirum ut perſeueret in timore & amore dei. Tempori

Caſus rhetores ſubiiciunt caſum, quòd exitus rei ad tempus inſequens pertineat. Verum hac de re tempeſtiuius dicetur paulo poſt, quum locū tractabimus,

Facultas qui dicitur ab euentu. Facultas eſt poteſtas perficiēdi quod ſuſcipitur. Nullus enim ſanæ mentis opus aggreditur, cuius perficiēdi nulla ſpes ſit, niſi diuerſimus odium, iram, temulentiam illi iudicium ademiſſe. Impotens enim affectus non concedit moram inſpiciendi. In cōiecturis autem illa duo ſpectantur in primis, an uoluerit, an potuerit. Voluntas multis è rebus colligitur, præcipuè ex cauſis de quibus dictum eſt, è ſpe perficiendi. Nam ſpes interdū uoluntatem parit. Probabilior fit cōiectura, quum animi natura cum cauſis conſentit. Ambitioſus & inuidus eſt, non ferebat officientem ſuæ gloriæ. Et homo natura formidoloſus uirum fortem ferro aggredi non eſt auſus, ueneno ſuſtulit. Porrò quam utilitatem hic locus ſuppeditet ad ſuadendum iam indicatum eſt, quum de facili & impoſsibili loquceremur. Eccleſiaſtes non ſolum ad ſuadendū, uerum etiam ad conſolādum & ad obiurgandum accommodabit, ut quum iubebit inanem luctū ponere. Quid enim ſibi uolunt lachrymę lugentium, niſi ut reuiuiſcat qui mortuus eſt. Atqui ſtultum eſt optare, quod fieri non poteſt. Item bis ſtultè faciunt, qui in rebus externis & in hac uita quærunt felicitatem, quum in illis nulla ſit ueræ felicitatis pars, nec in hac ulli contingere poſsit perfecta felicitas. Item ad increpandum eos, qui negligunt eximias uirtutes, ut continentiam, martyrium & uoluntariam paupertatem, quòd negent eſſe in poteſtate hominis eas ſeruare. Stultum uero eſſe tentare quod non poſsis efficere. Diuerſo uitio peccant, qui ſibi perſuadent ueram pietatem humanis uiribus præſtari poſſe. Omnis hominum facultas ab ope diuina proficiſcitur, quæ ſi adſit facilia ſunt, quæ ſenſui humano uidentur impoſsibilia.

Inſtrumētum Tantum de facultate, cuius pars eſſe uidetur inſtrumentum. Nam inſtrumenta præſtant interim facultatem, ut arma, copiæ, naues, machinæ. Ex inſtrumento frequenter expenditur factū. Glorioſius Dauid funda deiecit Goliath, quàm ſi haſta fuiſſet aggreſsus. Et ſceleratius eſt occidere ueneno cū ſi enſe. Vtroq; ſceleratius eſt occidere lingua. Quod homicidarū genus his temporib. heu nimiū frequēs habet mūdus. Excutias illos, inermes reperies, inquiras attentius, nullū repe ries aconitū aut cicutā. Et tamē ſcelerati ſunt homicidę. Qui poteſt fieri? Nō geſtant

gestant hastas, non ballistas, non gladios, aut secures. Non habent ullum veneni genus. Imò habent præsentissimum venenum. Vbi? Non in pyxide, sed in lingua circunferunt. Hoc impune occidũt innocentes quàm plurimos. Os, inquit Sapiens, quod mentitur occidit animam. Hoc aconito inficiunt animos simplicium, hoc instillant auribus principum, ac per hoc occidunt quibus malè uolunt. Ipsi interim lauant manus suas, & dicunt, Puri sumus ab homicidio. Adde his, quòd corpus animi instrumentum est. Quod alijs felicius obtigit, alijs minus ad obsequia honesta tractabile. Quibus obtigit felix, his enitendum est, ut alios uirtute præcurrant. Quibus incommodius, cura supplendum erit quod naturæ decst, & in primis cauẽdum, ne naturali inclinationi suppeditent materiam aut occasionem, Verbi causa, est aliquis ad iram pronior, ne quid sibi fidat, aut ne quid agat iratus, atq; omnia fugiat, quæ mentis impetum exasperant, ut uinolentia, contentio cum rixosis. Ac sæpe suo cũ animo philosophetur his remedijs, quæ nos olim in Enchiridio militis Christiani commonstrauimus. Eadem ratione admonendi sunt, qui naturam corporis habent, ad superbiam, libidinem, aut aliud uitium proniorem. Quòd si Socrates potuit animi destinatione atq; exercitatione naturam ad magna uitia procliuẽ, in diuersum flectere, quid ni idem possit Christianus Christi adiutus gratia, totq; insignibus exemplis prouocatus? Iam artifices norunt instrumenta sua non tantũ ad suum quæq; officium accommodare, uerum etiam corrigere & ad usum adaptare. Quo turpius est non idem facere animum nostrum corpori suo. In summa ad hoc corpus additum est animo, ut per illud deum colat, & proximum iuuet. Singuli item corporis sensus ac membra ad certum usum data sunt, uelut oculi non ad lasciuiendum, sed ad prospiciendum omnibus membris. Aures nõ ad delectationem inanium fabularum, sed ad cognitionẽ rerum necessariarum. Lingua non ad obtrectandum, ad rixas aut turpiloquium, sed ad laudandum deum, ad benemerendum de proximo. Manus datæ sunt, non ad uiolentiam, sed ad honestam operam. Pedes non ad saltandum, sed ad iter necessarium: membra genitalia, non ad immundiciem ac lasciuiam, sed ad legitimam generationem data sunt. Nec uenter datus est ad crapulam & luxum, sed ad concoctionem cibi necessariam. Qui uero membris suis ad inhonesta abutuntur, nihilominus absurde faciunt, quàm si quis ense proscindat agrum, uomere scindat ligna. Expedit autem & iuxta corporis aptitudinem uitæ genus eligere. Qui sentiunt immodicè propensos ad libidines, ducant uxorem: qui ad crapulam, adiungant se in conuictum sobriorum. Nunc multi corrũpunt organa sua, & quæ natura dedit apta, faciũt inepta. Ingenium corrũpunt ocio, somnolentia, memoriã obruũt uino, corporis uires exhauriũt uigilijs Venereis ac immodica libidine. Hinc tã multi ante tempus luscioſi lippiq;, ante tempus surdastri, incurui, cõtracti & tremuli.

Vides

Vides quantam dicendi materiam Eccleſiaſtæ ſuppeditabit hic locus, quem Rhetores appellant inſtrumentum, cui tam uicinus eſt modus, ut prope ſit idem. Veluti ſi quis adulterum deprehenſum ferro necauit, non punitur ueterum legibus, qui ueneno, cogitur cauſam dicere: ex inſtrumento naſcitur quæſtio. Illa magis propriè ad modum pertinent, quæ uoluptate excuſantur aut aggrauantur. Bona mente fecit quia palàm: mala, quia ex inſidijs, noctu in ſolitudine, Sic excuſatur medicus, qui mulieri pharmacũ petenti quod cieret aluum, quo illa fœtum excuſsit utero, dedit: quod palam dedit, utiq; non facturus, ſi ſciſſet illam eſſe grauidã. Refert item plurimum quo uultu, quo animo, quid dicas. Si per iracundiam aliquem appelles ganeonẽ, iniuria eſt: ſi idẽ amico dicas per iocũ, familiaritas eſt. Similiter in eſtimatione cõmiſſorum, nõ parũ momẽti habet modus. Hic cõſtuprauit uxorem alienã in quã fortè incidit, aut etiã ſolicitatus fuit ad adulteriũ, aut ignarus fuit eſſe coniugatã: alter malicioſis artibus, per lenas, per uinolentiã, per ueneficia deniq; ſtruxit inſidias illi cui inuidebat pudicitiæ laudẽ, quo gloriari apud ſuos cõgerrones poſſet laudatiſsimę matronę pudicitiam à ſe expugnatam. Vterq; cõmiſit adulterium, ſed huius adulterium centuplo grauius eſt adulterio alterius. Quod exempli gratia dictũ eſt de adulterio, per omnes ſcelerum ſpecies duci poteſt, ſtuprum, furtum, ebrietatẽ, crapulam, homicidium, hæreticum errorem. Verum hæc perſequi nunc non eſt animus, uel quia eſt infinitũ, uel quia nobis aliàs ſuper hac materia ſatis admonuiſſe uidemur, & expedit admoneri ſæpius, quòd in hoc ſupra modũ uulgo peccatur. Iam prius quàm ad communes illas argumentorum ſedes ueniamus, quas & dialectici τόπους appellãt, Latinè locos poſsis dicere, admonendus eſt lector, loci uocabulum quadrifariam accipi. Loci dicuntur cõmunes, quòd ab utraq; parte tractentur, licet nõ in eadem cauſa, Veluti qui teſtimonijs grauatur, ſuadet non eſſe fidendum teſtimonijs. Contrà, qui iuuatur, dicit pro teſtimonijs: atque item de cæteris quæ ſupra retulimus, quum de inartificialibus ageremus. Huic generi finitimæ ſunt ſententiæ, quas uelut extra cauſam exaggeramus, ſed ita ut cauſæ quã agimus ſeruiãt. Quod genus ſunt amplificationes uirtutum, & exaggerationes uitiorum. Veluti quum accuſamus aliquem quòd per improbos conuictores pertractus ſit ad ſceleris conſortium. Locus communis erit, uerbis exaggerare, quantum ad innocentiam tuendam habeat momenti cum bonis uerſari. E diuerſo quantam perniciem moribus adferat improborum conſuetudo. Sed de his quoq; poſtea. Tertio ſenſu loci dicũtur, ſedes argumentorũ quas rhetores ad ſingula cauſarum genera accõmodarunt, uelut in ſuaſorio, honeſtũ, utile, iucundũ, facile, neceſſarium, &c. In demonſtratiuo, genus, patria, bona corporis, & bona animi. In iudiciali præſertim inficiali genere, quę modo cõmemorauimus. Quarti loci ſunt generales, qui declarãt quid omnino cuiq;

Loci quadrifariam dicuntur

cuiq; rei accidat,& quemadmodũ è singulis ducãtur argumenta, partim ne cessaria,partim ueri simília. Hi sunt oratoribus cũ dialecticis cõmunes,quan quam de his Aristoteles seperatim conscripsit in topicis, in rhetoricis nõ at tigit.Plurimum autem conferunt & ad iudicandum & ad dicendũ. Sed ho rum tractationem uarietas autorum reddidit inuolutiorem,quòd inter hos nec de uocabulis, nec de numero,nec de ordine satis conuenit. De his accu ratissimè nostro secule scripsit uir immortali gloria dignus Rodolphus A gricola,scripsit autem exactissima cura, phrasi uero qua nihil esse potest ex politius,sed acumina quædã affectata,ueluti de prima materia, ac digressio nes,quib.nũc à Boetio, nũc ab Aristotele, nũc ab alijs magna quidẽ subtili tate dissentit,satis declarant illũ hoc opus non cudisse pueris ediscendũ, sed eruditis uiris admirandum. Themistium, cuius perspicuitatem laudat Boe tius,nobis uidere non contigit.Aristoteles uero sic tractat hoc argumẽtum, ut uix aliud accuratius. Itaq; factum est ut ipsa diligentia qua minutissima quæq; persequitur,nõ nihil obscuritatis offuderit lectori. Iam satis desudat Boetius,ut Themistium, Aristotelẽ & M.Tullium redigat in concordiam. Nos quàm simplicissimè rem trademus,nec lectorem ullis salebris difficul tatum remorabimur: neq; enim hic rhetorẽ aut dialecticũ instituimus, sed concionatorẽ. Generalis autem omnium quæstionũ diuisio hæc est. An sit, quid sit,quale sit.An sit aliquid,coniecturis quæritur. Veluti si quis ambigat an sit deus.Esse autem deum, etiam Ethnicis philosophis fuit compertum, non è scripturarum autoritate quemadmodũ nobis, sed è cõiecturis rerum conditarum,Eo probato supereſt quęrere,quid sit deus? Hoc quoq; consti tuto,an hoc aut illud sit. Fuerunt enim qui cœlum omnia complectens pu tauerint esse deum. Alij naturam rerũ conditarum somniarunt deum esse. Alij etiam magis delirantes putarũt animam mundi uniuersalem esse deũ. Nos credimus deum esse substantiam incorpoream ac simplicissimam,qua nihil maius neq; melius sit aut esse possit. Non quòd in deum cadat ullum accidens,sed quod hęc de deo uerè prædicantur,siue cõcretis siue abstractis uocibus. Deus est immortalis & immortalitas, Deus est sapiens & sapien tia,bonus & bonitas,æternus & æternitas, atq; eundem in modum de cæ teris. Hæc exempli gratia proposita sciat lector,nõ quòd phas sit de his am bigere Christianum Quoniam autem nemo quærit naturam eorum quæ non sunt,ideo primum locum obtinet ὅρος,quem quidam finem aut finitionem, alij definitionem appellare maluerunt. Hæc paucis explicat rei naturam, iuxta rationem substantiæ, ac formæ substantialis. Substan tiam hic appello, non eam cui opponitur accidens, sed generalius solidam ac principalem cuiusq; rei naturam, Non solũ enim quærimus quid est ho mo,uerum etiam quid est iustitia:nõ quòd uirtus substãtia sit,sed quòd sub ratione substantiæ proponatur. Quẽadmodũ rhetores quærũt, quid sit sta

An sit, quid sit, quale sit

tus

tus,quid ſchema,quid tropus:Iureconſulti,quid actio, quid iniuria: quũ nihil horum uerè ſit ſubſtantia.Et tamen ſicut homini additur rationale,non in eo quod quid eſt,ſed ſub ratione qualitatis:ita iuſtitiæ prudẽtiæq; addun tur ſuæ formæ,per quas ab alijs uirtutibus diſtinguuntur.Sic interdum ſubſtantiæ uoces,ſub ratione accidentium ponuntur:ueluti quum Seneca dicit, Quoties inter homines fui,minus homo redij.In priore parte, homo ſubſtantiæ nomẽ eſt: in ſecunda qualitatis. Et uerum eſt quod tradunt dialectici, ueram definitionem conſtare ex genere & differentia ſpeciem conſtituente:ut animal eſt ſubſtãtia ſenſibilis.ſubſtãtia eſt genus, animal ſpecies, ſenſibilis additur loco differentię,quam ſi quis exactius excutiat,proprium ſit magis quàm differentia: & tamen abſoluit definitionem, eo quòd cum uoce definita conuertatur,ut animalis uocabulum in nullam rem competat, in quam non cadat ſenſu præditam eſſe,neq; quicquam ſit ſenſu prędituin, in quod non cõgruat animalis uocabulum. Ad hoc autem ut aliquid dicatur animal ſufficit unus ſenſus,quũ alioqui ſint quinq; ſenſus animalis perfecti.Sunt enim in quibus unicus tãtum ſenſus deprehẽditur,ut in affixis ſiue adhæſis,quæ dicuntur animalia,licet imperfecta. De ſpongijs & urticis dubitant autores an ſenſum aliquẽ habeãt: & Pythagoras arboribus etiam et herbis tribuit ſenſum, licet ſtupidũ. Aegyptijs ignis habetur pro animali, quòd humore conſumpto emoriatur.Nec dubium eſt,quin unaquæq; res habeat formam internam,per quam eſt id quod eſt, & non aliud. Verũ ea quoniam ferè proprio nomine caret,abutimur ijs quę proximè ad differentiæ naturam accedunt.Nam cuiuſq; genus inuenire non eſt difficile. Veluti ſi quis quærat,quid ſit homo,facilè occurrit animal. Sed quid eſt hoc quod facit,ut hic homo ſit non aſinus aut ſimius? Si reſpondeas rationale,animalia erunt angeli & dæmones: ut enim corporibus careant, non tamen ſunt expertes rationis.Quanquam Platonici tribuũt illis & corpora naturalia.

Definitio unde conſtet

Definitio uitioſa

Vitioſa autem eſt definitio, quæ quadrat in aliud quàm quod definitur. Aut definiti uocabulum in aliquid competit,in quod non cõpetit definitio, Veluti ſi dicas, homo eſt animal erecto corpore bipes. Eſt enim ſimiarum genus quod incedit erecto corpore. Rurſus periclitabimur, ne multa animantia bruta affectent haberi pro hominibus. Conſtat enim in multis, & ſimplicium agnitionem eſſe,& ſimplicium compoſitionem, & diſcurſum ut dialectici uocant ſyllogiſticum, quum aliud ex alio colligunt. Adde his memoriam & reminiſcentiam, quæ ſingula in brutorum genere comperiuntur experimentis.Porphyrius addit,mortale,cuius uocis acceſsio, ut nos ſeparet ab angelis,nõ ſeparat tamen à brutis animantib.Rurſus ſi hæc definitio eſſet abſoluta,Chriſtus & qui cũ eo ſurrexerũt, iam deſijſſent eſſe homines.Porrò riſibile quod homini ceu propriũ tribuitur, uidetur & canibus & ſimijs cõmune. Sed nihil propius accedit ad uim differentiæ,quàm τὸ λογικὸν εἶναι.

πρὸν εἶναι, id est fandi compotem. Nullũ enim animal propriè loquitur præter hominẽ. Vbi igitur uera differentia nos destituit, ad ea quę sunt illi proxima confugimus, puta ad accidens aliquod, quod soli adest homini, & nulli hominum nõ adest, quatenus est homo. Quod si his quoq; destituimur, multarum circunstantiarum congerie idem efficimus, quod paucis, sed efficacibus uerbis facere nõ licet. Huic M. Tullius non indidit nomẽ propriũ, quidam descriptionem uocant, Græci extenuantes appellant ὑπογραφήν. Quod genus sit illud, abutar enim exemplo Ciceronis. Hæreditas est pecunia: hic pecunia genus est, modo priscorum more accipiatur, ut non nummos tantum, sed omnem possessionem complectatur. Constat enim à pecu dictam pecuniam, quòd olim diuitiæ fermè in gregibus et armentis erãt sitæ: sed genus non absoluit definitionem, quod multis sit pecunia, quibus nulla est hæreditas. Astringendũ igitur genus: quæ morte alicuius ad quẽpiam peruenit. At ne sic quidem absoluta est definitio. Multis enim modis res defunctorum sine hæreditate ad aliquem peruenire possunt. Addatur unum uerbum, iure: alioqui furtum dici posset hæreditas. Videtur iam pro pemodũ suis numeris absoluta definitio. Hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiã peruenit iure. Deest adhuc aliquid, Nec ea aut legata est testamento, aut possessione retenta. Nũc perfecta est. Pluribus exemplis non remorabor lectorẽ, cui facile erit ad hanc imaginem alia confingere. Porrò uix reperias ullam descriptionem tam accurate cõmunitam, ut nõ aliquà pateat contradictioni, si contingat parum cõmodus ac morosior interpres. At oportet sermonem ad materiam præsentem accõmodare. Iureconsulti sic definiunt furtum. Est cõtrectatio rei alienæ fraudulosa inuito domino. Poterit aliquis cauillari, num adulterium sit furtum: nam illi fraudem appellant damnum. Aut num si quis inscio domino cõtrectet rem illius: aut si non contingat, sed intactam alicui uendat, tradátue. Aut si quis catellã meritæam alienã manu demulceat inuita domina. His cauillationibus nequaquam oportet esse locum, inter ueritatis studiosos, non cõtentionis. Richardus quidam cui cognomen à sancto Victore, quẽ non in postremis habẽt Sorbonici, hũc in modũ definit articulum fidei. Articulus est ueritas indiuisibilis de deo, arctans nos ad credendũ. Hæc definitio cõmodo auditori satisfacit, per quam intelligit rei naturam: quemadmodũ in corpore hominis natura diuisit brachium à manu, & ipsum brachium in plures partes diuisibile est: at digitorum articulos ita coniunxit, ut articulus quisq; amplius diuidi non possit, nisi frangas. Frangere autem non est diuidere. In hac tamen definitione cauillator multa reperiet, quæ calumnietur. Quomodo indiuisibilis, quum hic articulus, Qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria uirgine, à recentioribus theologis in duos articulos diuisus sit? Et quum ueteres duodecim tantũ articulos numerarint, recentiores aũt alij tredecim,

Proprium

Descriptio

alij quatuordecim,in cõfeſso eſt aliquos poſſe diuidi.Si quis reſpondeat,in/
diuiſibiles dici quoſdam, quòd diuidi quidem poſsint,ſed diuiſi nõ ſint, ge/
mina eſt contradictio. Primũ indiuiſibilis aliud ſignificat Latinis quàm in/
diuiſus,& à recentioribus aliqui diuiſi ſunt,ante Richardum ni fallor. Quis
porrò illos diuiſit,aut coniunxit, niſi pictor, qui ſingulis apoſtolis ſuum at/
tribuit articulum? Rurſus,de deo,non uidetur in omnes articulos compete/
re:uelut Eccleſiam ſanctam, Remiſsionem peccatorum, Carnis reſurrectiõ/
nem,de deo non loquuntur,Hic ſi quis reſpondeat,& illos ad deum reduci
cuius uirtute ſanctificatur eccleſia,& cuius ſpiritu remittũtur peccata,et cuius
potentia reuiuiſcunt mortui:Reſponderi poteſt, omnes uirtutes eſſe articu/
los fidei de deo,quòd abſq; dei gratia nulla ſit uirtus.Poſtremò quod addi/
tur,arctans nos ad credendũ,ſic poteſt cõuelli.Fides fundatur in intellectu,
intellectus autem liber eſt,nec cogi poteſt,perſuaderi poteſt. Nec hic deeſt
quod reſpondeatur,ſed mea ſententia friuolum eſt. Cõmodius ita definiſ/
ſet.Articulus fidei,eſt irrefutabilis ac diuinitus reuelata ueritas,paucis uerbis
comprehenſa,neceſſario credenda ijs qui ſtudent æternam ſalutem ample/
cti per fidem in Chriſtum Ieſum. Quanquã hæc particula Per fidem, &c.
Etymologia poterat omitti. Iam quibuſdam etymologia uidetur habere ſpeciẽ dẽ/
finitionis,quòd pleraq; nomina ab ipſa rerum natura ſumpta ſunt. Inde e/
nim nomen habet etymologia, quòd uera ſit aptaq; rei nota quam ſignifi/
cat. Vt rex dicitur à regendo,lex ab eligendo,quæ cõducunt reipublicæ,reij
ciens quæ officiunt.Et coniuges uocantur, quòd in lætis pariter ac triſtibus
communicantes,uelut idem ducũt iugum. Et Poſthumi dicuntur, qui poſt
humatum patrẽ nati ſunt. Vt Cęſones,qui uiui ex utero matris execti ſunt.
Quid autem differant iter,actus,& uia: Item proſpectus & lumen, ipſæ uo/
ces indicant.Sed de his antea nonnihil attigimus,quum de circũſtantia no/
minis tractaremus,dicturi plura,quum per ſingula recurrẽtes uſum cuiuſq;
commõſtrabimus. Quum Plato ſic definiſſet hominem, Homo eſt animal
bipes implume: Diogenes in ſcholam illius immiſit gallum gallinaceum re
uulſis plumis, En inquiẽs homo Platonis. Hic iocus fortaſsis in Platonem
confictus eſt.Sunt tamen qui non minus abſurdè definiunt,dialectices im/
Definitionum formæ periti. Iam ſunt quædam elogia ſiue ſententiæ,quæ nonnullam defini/
tionis ſpeciem præ ſe ferant quum reuera nõ ſint. Huius generis uariæ ſunt
formæ. Nam quum nomen obſcurum exponitur notiore uoce, uidetur ety/
mologiæ ſpecies: ueluti ſi quis batuit interpretetur,percutit.Pauciorib.enim
notum eſt quid ſit batuere.Eſt et typus,quũ definitionis loco ponitur exem
plum.uelut ſi quis rogatus, Quid eſt ſubſtantia, dicat, homo, equus, lapis.
Quod definitionis genus ridetur à Socrate:quum quidã interrogatus quid
eſſet uirtus,reſpondit, Iuſtitia,prudentia,fortitudo,temperantia, &c. Tum
Socrates ſuo more εἰρωνεύων, Papè, inquit, hic nobis pro una uirtute exã/
men

men uirtutum producit. Fit et ex accidentibus descriptio: ut homo est, quod ad pietatem ac disciplinas liberales docile est. Fit ex pluribus coniunctis, quum nullum per se sufficiat. Vt luxuriosus est, qui uictu delicatior est, cultu sumptuosior, in libidinem effusior. Ducitur à fine diuerso. Rex est, qui in gubernando spectat reipub. commodum, non suum: Tyrannus, qui ad suum priuatum commodum gerit principatum. Item per similitudinem, ut adolescentia est flos ætatis, senectus est occasus uitæ. Peccatū est mors animæ. A contrarijs, damnum est lucro contrarium. Pater est qui habet liberos. Filius est, qui habet parentem. Mortuus est, qui non uiuit. Interdum enim alterum è contrarijs est altero notius ac magis in cōfesso. Per analogiam, ut homo est minor mundus. A causis, dies est, sol supra terrā: nox est, sol infra terram. Sonus, est duorum corporū collisio. Iam & ænigmata ambiunt in definitionum ordinē recipi: ut homo est animal, primum quadrupes, mox bipes, deinde tripes. Et ne formas omnes persequar, quæ infinitæ confingi possunt: est quæ laudis causa sumitur, ut lex est mens & animus & cōsilium, & sententia ciuitatis. Veluti quum Paulus dicit, Fides est substantia rerum sperandarum, argumentū non apparentium. Encomium fidei uerius est quàm definitio. Laudaturus enim fidem, hoc elogio præparat auditorem. Tantam uim habet fides, ut per eam illa quoq; quæ nec ingenio nec sensibus comprehendi possunt, certius credamus quàm si sensibus haberemus cōperta, eaq; speremus, quorū interim nullū apparet uestigiū. Alioqui si uoluisset definire fidem, dixisset, Fides est habitus diuinitus infusus, per quem sine ulla uacillatione credimus omnia quæ ad salutem æternā necessaria sunt. Sic qui dixit, Comœdia est humanæ uitæ speculum: nō definiuit, sed elogio notauit quod illa habet eximiū. Similiter qui diceret, Aurū est pater adulatorum, curarū filius: non definit, sed elogiū dicit. Sumitur & à uituperio, qualis est illa Platonis, Voluptas est esca malorum. Sentētia est definitionis speciē habens. Sequuntur genus & species. Genus quidam malunt appellare totum, speciem formā. Genus est quod latius patet, et plures species sub se continet, de quibus prædicatur in eo quod quid est, ut percontanti quid est homo, aptè respondetur animal: & percontāti quid est iustitia, rectè respondetur uirtus. Nam animal sub se cōtinet asinum, equum, aquilam, piscem & hominem. Virtus continet iustitiam, liberalitatem, prudentiam, fortitudinem et temperantiam. Nihil autem uetat eandem uocem ad superiora relatā esse speciem: ad inferiora, genus. Quemadmodū idem potest huic esse filius, illi pater. Exempli gratia, Animal si referatur ad substātiam corpoream species est: si ad equum, asinum, hominē, &c. genus est. Ita uirtus si referatur ad habitum, species est: si ad iustitiam, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, &c. genus est. Hæc uocātur ἐπάλληλα, quòd alijs subsint, alijs præsint. Porrò genus ultra quod progressus nō est, genus *Genus*

generalissimũ appellant:ut speciem extremã quę in alias species diuidi non potest,sed tantũ in indiuidua.speciem specialissimã appellant: quęcunq; in medio sunt, ὑπάλληλα sunt. Vt si à corpore animato trãscendas ad substãtiã,ad genus generalissimũ peruenisti,nisi mauis ad ens,qd accidẽtiaquoq; cõplectitur.Et si ab animali descendisti ad asinũ,aut hominẽ, nõ est quò descendas ulterius,nisi ad hunc et illum asinum aut hominẽ.Homo autem ab homine non differt specie, sed numero siue modis indiuidualibus. Ita si ab habitu transcendas ad qualitatem, ad summũ genus peruenisti, nisi mauis ad accidens.Rursus si descendas ad liberalitatem,ad sobrietatem,&c.nõ est quò descendas amplius,nisi ad hanc & illam.Sunt tamẽ in his quę uocatur indiuidua tam insignes differentiæ,ut dubites specie distinguãtur an numero tantum, ut sunt asini cornuti,& equi prælongo collo,homines unicopede,sed prælato,Sciopodes dicũtur:aligeri,monophthalmi,auribus utrinq; ad terram demissis.Quidam pro sermone stridorem habent, nec aliter fugiunt cæterorum hominum consortia quàm feræ.Si dicas,ratio separat hominem à brutis,Iam dictũ est & in brutis esse rationẽ, in alijs stupidiorem, in alijs euidentiorem. Eadem difficultas est in herbis & plantis & gemmis.

Illud admonendum, apud scriptores genus frequenter usurpari pro specie,interdum & pro differentia accidentali. Veluti quum distinguũt genera aquilarum, aut genus dicunt pro specie, si tamen ulla aquila ab aquila differt specie: Aut genus appellant accidentalem differentiam. Sic medici diuidunt apium in uaria genera. Et Vergilius dicit,quod genus hoc hominum, quum loquatur de moribus inhumanis. Genus igitur & species non hoc suapte natura significant,ad quod usurpant dialectici,sed docendi gratia ad hanc significationem à dialecticis sunt accommodata.Id quod necessariò factum est in omnibus disciplinis:ut στάσις,apud Græcorum populũ significat seditionẽ.apud rhetores caput causæ,quod idem sonat apud Latinos rhetores constitutio:quũ alioqui constitutio sit lex aliquid præscribens autoritate publica. *Differentia* Ad definitionem faciunt differentia & proprium, de quibus iam per occasionem dictum est. Differentia est forma substantialis,quæ addita generi constituit speciem,atq; eandem ab alijs speciebus distinguit. Vt rationale (sit hoc interim differentiæ loco) additum animali cõstituit hominem,distinguens eum ab alijs brutis.Eandem uim habet proprium,quod perfectissima ratione proprium est,hoc est, quod cõuenit uni tantum speciei,& omnib. sub ea cõtentis,& semper:ut homini potestas seruandi monis.Nec obstãt impedimenta,quæ præter naturã hominis sunt.Est proprij genus quod omnibus sub specie cõstitutis conuenit,at non solis. Quemadmodũ ignis propriũ calfacere,sed calfaciunt & alia,ut motus,uinum & aromata.Ita nullus est ignis,qui non habeat lucẽ,sed nõ solus ignis lucet. Lucent enim in tenebris & gemmæ quædã,& insecta,ut lampyrides,& pisces nonnulli

nonnulli & ligna quædam putrefacta. Iam sunt quædam propria non spe/ ciebus siue formis (Nam M. Tullius horret speciebus & specierũ dicere) sed nationibus, ut nigror in Aethiope, candor in Germanis, perfidia in Pœnis, militiæ studium in Caribus, stoliditas in Phrygibus, lepos in Atticis, barba ries in his qui sunt ultra Silesiam. Item in personis, ut periurium in lenone, blãdicies in meretrice. Denicꝙ sunt quædam singulorũ hominum propria: ut in Catone seueritas, in Hortensio comitas & elegantia. Sed de his suprà dictum est. Valent enim ad argumenta probabilia. De proprijs autem ac differentijs non eodem modo disserunt rhetores atcꝙ dialectici. Etymo/ logiæ quã M. Tullius uult esse definitionis genus, subijcit coniugata, quod utrobicꝙ ex ipsa uocũ affinitate ducitur argumẽtum: sed hoc interest, quòd in etymologia est expositio nominis, in coniugatis ex similitudine ac deriua tione uocũ ducitur argumentũ. Neuter locus uidetur Fabio multũ ad pro/ bationem habere momẽti: ut si quis assiduum interpretetur diuitem, quòd dictus sit ab asse dãdo, aut philosophum sapientiæ studiosum, notatio est. At si dicas, si ager compascuus est, licet compascere, coniugatio est: quoniam compascuus & compascere, uoces sunt sibi cognatæ. Et si philosophus est sa pientiæ studiosus, nihil aliud est philosophari, quàm sapientiæ dare operã. *Coniugata*

His adiungitur locus qui appellatur diuisio & partitio. Hæc enim do/ cendi gratia distingunt, ut diuisio sit generis in formas, ut animal diducitur in hominem, auem, asinum & piscem. Nam genus hæc omnia in se comple ctens quasi totum quoddam, cui quę subiecta sunt, ueluti membra sunt. Vn de & Cicero fatetur, species quas ipse maluit appellare formas, interdum & partes uocari. Partitio uero, quum totũ, siue (ut quidam appellare malunt) integrum, diducitur in suas partes, uelut in membra, tum in corporalibus, tum in ijs quæ intellectu tantum percipiuntur, Vt quum corpus hominis di uiditur in caput, humeros, brachia, thoracem, uentrem, ilia, crura & pedes: aut domus in tectum, fundamentum, & parietes. Hæc sensu percipiuntur. Rationis sunt illa. Ius diuiditur in legem, morem & æquitatem. Si rempubli cam diuidas in monarchiam, democratiam, oligarchiã & aristocratiam, di/ uisio erit, qua totũ in formas diducitur. At si rempublicã diuidas in patres, equestrem ordinem & populum, partitio erit. In summa tamen omnis diui sio aut est substantiæ in substantias, ut animalis in hominem, & cætera bru ta: aut substantiæ in accidentia, ut animalium aliud bipes, aliud quadrupes, aliud pedib carens: aut accidentis in substãtias, ut si uolatilia diuidas, in aqui lã, noctuã, & alias species. Aut accidentis in accidentia, ut eruditorũ alius ex se doctus est, alius à præceptoribus institutus. *Diuisio Partitio*

Diuisioni Fabius subijcit locum ab exordio, incremento, & summa, quòd omnis res in hæc tria diuidi possit, initiũ, progressum, et consummationẽ: uelut in prælio iurgiũ est exor diũ, quod Iuuenalis appellat tubã rixæ, incrementũ cædes, summa strages. *Exordium Locus*

Ex initijs ſumma colligitur,ut,non poſſum totam prætextã ſperare, quum exordiũ nullum uideam. Rurſus è ſumma colligitur exordiũ,ut, Syllam nõ ſumpſiſſe arma dominatus cauſa,argumentũ eſt,depoſita dictatura. Similiter ex incremento ducitur rei ratio in utrancꝫ partẽ,ut quum quæritur,an cædes imputanda ſit,à quo iurgium cœpit. Cædes enim incrementũ eſt,medium inter exordium & ſummam. Verum hæc magis pertinent ad tractationem temporis,de quo iam dictũ eſt,et euentus de quo mox dicetur.

Similitudo

Similitudo quam Græci uocant ὁμοίωσιν, quoniam non ſolum facit ad probationem,uerum etiam plurimum lucis ac dignitatis adfert orationi,inter ſchemata quoꝫ refertur à rhetoribus. Cui ſubeſt fictio,analogia,exemplum & imago. Quanquam extremũ hoc nihil facit ad probationẽ, ſed tantum ad euidẽtiam & grauitatem orationis. ὁμοίωσις erit, Vt grauiſsimè peccant qui fontem publicũ unde hauriunt omnes,ueneno inficiunt:ita peſsimè merentur de republica qui principis animum perniciosis conſilijs depranuant. Item:quemadmodum in periculoſa nauigatione non ei cõmittitur clauus qui opibus aut nobilitate præcellit,ſed qui gubernãdæ nauis peritia cæteris præſtantior eſt: ita non oportet principatum tradere ei qui cæteris dignior ſit aut genere clarior,ſed qui prudentia & fide cæteros antecat. Fictionis

Fictio

exemplum erit: ut ſtultus ſit qui nauim in qua uehitur perforet, ita ſtulte faciunt qui patriæ moliuntur exitium,qua ſubuerſa nec ipſi poſsint eſſe incolumes. Huius uſus latiſsimè patet,in ſimilibus,exemplis et comparationibus: aptiſsima eſt concionanti, quòd ex confeſsis ac manifeſtis ratiocinatur, & rẽ mirè ſubijcit oculis. Si Chriſtus uiſibilis adeſſet, quomodo reuereremur illius præſentiam, qua religione terræ quã calcaſſet figeremus oſcula? At is nobis adeſt in ſacris literis,nobis loquitur,nos hortatur, & illic cum improbè contemnimus. Quis illo præſente auderet quicquam indecens uel loqui uel facere? At nunc illius oculis conſpicua ſunt omnia,& perinde quaſi cęcus ſit ac ſurdus,quod homine teſte non auderemus, illo ſpectatore audemus. Si Chriſtus in terris uerſaretur, quid eſt in rebus noſtris quod illi non gaudentes impartiremur? Et ecce is tibi adeſt in proximo egente,& grauaris illi ueſtem aut panem porrigere. Quàm abominãdus tibi uideretur, qui Chriſtum in corpore apparentem,conuicijs impeteret, aut colaphis cæderet. At hæc nõ uereris illi facere in mẽbris ipſius. Quicquid iniuriarũ ingeris in proximũ tuum,in Chriſtũ ingeris. Hic iuuatur,hic lędítur,quum ipſe nec egeat ullius beneficio,nec ulli pateat iniuriæ. An nõ hoc ipſe manifeſtò profitetur in Euangelio: Quod unicuilibet ex his minimis feciſtis, mihi feciſtis. Chriſtus eſt in cœlo, Quid refert? poſtea quàm ille non minus uidet, audit, ſentit quæ facis, quæ loqueris, quæ cogitas, quàm ſi aſtaret proximus. Si quaeſſet ſaga,quæ magicis artibus etiam illa ſciret quæ gereres in occulto, nõne ſolicite caueres ne quid admitteres quod maleficam in te iritaret? Et tãta ſecuritate

ſecuritate deum contemnis, cuius cõſcientiam fallere non poſſes, etiamſi te in intima terræ abderes. Videt ingenioſus lector, quàm multa poſſent ad hanc rationem confingi. Erit autem paragoge, ſi quis multis ſimilibus ſiue ueris ſiue confictis, in medium adductis, aſſenſionem eius qui cum agit, elíciat, ac deinde inferat id quod conceſsis ſimillimum eſt, quod genus argumentandi Socrati fuit familiariſsimum. Exemplum erit, Si in tempeſtate eſſet è multis admouendus aliquis clauo, utrũ admoueres genere proximum, aut formoſiorem, aut opulentiorem, an gubernandæ nauis peritiſsimum? Reſponderetur, peritiſsimum. Si periculoſo morbo laborares, utrum committeres te medico formoſiori aut ditiori aut propinquiori, an medendi peritiſsimo. Vtiq; peritiſsimo. Si liberos inſtituendos haberes, utrum eligeres moderatorem genere proximum aut nobiliſsimũ, an eruditione fideq; præcellentem. Haud dubiũ quin inſtituendæ pueritiæ peritiſsimum. Si equos egregiè pulchros & charos haberes, utrum eos curãdos crederes, propinquitate aut nobilitate commendato, an curandi arte ſpectatiori. Vtiq; ſpectatiori. Si domum ædificare uelles, utrum eam locares nobiliori an fabricãdi artem melius callenti? Nimirum fabricãdi doctiori. Huiusmodi ſimilib. propoſitis, adderet id cuius gratia id adhibuit. Stultè igitur faciunt, qui in eligendo magiſtratu, magis ſpectant opes, claritatẽ, aut propinquitatẽ, quàm adminiſtrandæ reipublicæ peritiam cum fide cõiunctam. Eandem uim obtinent ficta ſimilia: ut, ſi quis nauim perforet in qua uehitur, nónne uideatur inſanus? Si quis domum conuellat, cuius ruina ſit ipſe quoq; periturus, nón ne demens habeatur? Cæteris item ad hunc modum confictis inferat. Dementes igitur qui quo quoſdam ulciſcantur, patriæ exitiũ moliũtur, quę niſi ſit incolumis, ipſi incolumes eſſe non poſſunt. Idem tamen efficiet una ſimili tudo quod plures, modo quadret. Hac arte Nathan illexit Dauidem, ut ad uerſus ſeipſum pronunciaret, propoſito ſimili de paupere & ouicula abducta. Simile quiddã narratur accidiſſe apud Zelãdos. Taurus prætoris occiderat uaccã ruſtici cuiuſdam. Is adijt prætorẽ: ac precatus pauca dicendi ueniam, ea permiſſa dixit, Meus taurus tranſilijt foſſas, & occidit uaccã tuam, quid iuris? Prætor nihil metuens inſidiarũ, Solues, inquit, hoc ius eſt. Mox ruſticus: Domine prætor, licétne pauca? (nã illic mulcta pręſto eſt, ſi quis in iudicio loquatur, nõ præfatus ueniã. Id factũ eſt, ne ex multiloquio uel rixa naſcatur, uel tẽpus ſuperuacuis teratur.) Cõceſſa igitur dicendi uenia, Lapſus ſum inquit, lingua: uolebã dicere, Tuus taurus occidit uaccã meam. Hic prætor cõmotior, Iſthæc, inquit, alia res eſt. Tum ruſticus impetrata dicendi uenia, Imò, inquit, eadẽ res eſt, & rectè pronũciaſti. Exẽpla idẽ efficiunt quod ſimilia nec quicq; intereſt, niſi quod hęc ſumuntur à factis cũ autoritate. Vt, quemadmodum equus ſi paulatim exerceas, redditur ad ferẽdos ſummos labores tolerãtior: ita corpus hominis ſi per gradus aſſueſcat maiorib. tole-

Paragogẽ Inductio

Exempla

rat quæ alius non auderet attingere. Simile est. Exemplum erit Milo Crotoniates, qui singulis diebus ad aliquod stadia gestando uitulũ, eundẽ post taurũ factum ad tantundem spaciũ facile gestauit. Et fictio locum habet in exemplis, quemadmodũ & in similibus. Veluti si fingamus aliqua similia facta à Milone, aut ab alio quopiam. Ad exemplorum genus pertinere uidẽtur, multa quæ sumuntur à brutis & inanimis. Vt, Elephanti nõ coeunt nisi in semotissimis locis, & fortè interuenientem occidunt. Quãto magis decet in congressu coniugum, tametsi licito, multum adhiberi pudoris. Et delphini minores non sinunt uagari incomitatos, quanto magis oportet hominẽ liberis suis adhuc teneris adhibere pædagogũ. Et una quæq; arbor alit q̃d genuit, decet igitur & matres suo lacte nutrire filios suos. Analogia uix distinguitur à similitudine. Vt, quæ ratio est ternionis ad dyadem, eadẽ ratio est senarij ad quaternariũ. Hic analogia est: an similitudo dici possit, nescio. Id quod oculus est in corpore, princeps est in repub. Par est igitur ut quemadmodũ oculus prospicit toti corpori, ita princeps consulat reipublicæ uniuersæ. Hic fortasis utrunq; uidebitur, analogia & similitudo. Iam & illud commune est similibus & exemplis, quòd sumũtur aut ex pari, aut ex minore, aut ex maiori. A pari uidetur quod adfert Cicero: Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mandaueris, si qui fiduciam acceperit, debet etiã prorare curator. Nam omnes in hoc uidentur pares, quod fiduciarij sint. Quid autẽ sit fiduciam accipere, ne quẽ hoc remoretur, Boetius exponit, Si quis dubio tempore amico potentiori fundũ mancipet, ut eum amoto periculo remancipet: cui mancipatur fundus, fiduciam accipere dicitur. Sed ambigat interdum aliquis, quid sit maius aut minus. Maius est gubernare regnum, quàm domum. Illud igitur qui potest, & hoc poterit. Rursus maius est regere ciuitatem quàm nauem: & tamen non quisquis ciuitatem gubernat, poterit & nauim gubernare. Et maius est callere philosophiam, quàm sutoriam: nec tamen statim hanc præstare poterit, qui illam potest. Nec semper oportet argumentari per posse. Consequens est, ut si nauta arte & cura regit nauem, multo magis oporteat principem consilio & uigilantia moderari rempublicam. Item maius uidetur quòd deus facile gubernat uniuersum mundum, quàm si quis regat ciuitatem: nec tamen consequens est, hominem facilius præstare quod minus est. Oportet enim & in personis & in rebus esse analogiam. Si Semiramis extruxit ac rexit Babylonem, consequens est & uirum idem posse. At non consequitur: si mulier parit, idcirco & uir. Iam accessione negationis quod maius erat fit minus, & contrà. Nec enim consequens est eum nõ posse gubernare domũ, qui non potest rempublicã. Sed qui nescit regere domũ suã, multo minus sciet rempublicã. Sic argumẽtatur Paulus, Qui domui suæ præesse nescit, quomodo prouidebit ecclesiæ dei? Illud igitur in genere maius est, quod iuxta sensum cõmunẽ probabilius est adesse

Exempla à brutis

Analogia

Par, impar

Etymologia

adesse. Itaq; deum sine negocio gubernare mũdum, minus est eo quod est, principem facile moderari rempublicam. Porrò quum sic argumentamur, mundũ deus regit prouidentia, igitur & princeps debet prouidentia regere ciuitatem, ab exemplo uerius quàm à simili colligimus. De exemplis suo dicetur loco. Argumentatio quæ fit per similia, dissoluitur per dissimilia. Ea Marco Tullio differentia dicitur. Fallit enim sæpenumero similitudo, uelut, *Differentia* Quemadmodum argentum uetus præferendum est nouo, ita amici uetores spectatiq; pluris habendi sunt quàm noui. Simile est. Dissimile illud, Nõ ut domus aut uestis noua melior est uetere, ita amicus nouus præferendus est ueteri. *Dissimile* Similia uidentur, seruire, & seruum esse, quũ multũ interst discriminis. Nam addicti ad tempus seruitutem seruiunt, et tamen in eos non conuenit ius quod in seruos proditũ est. Ciceronis exemplũ hoc est, Non quemadmodũ quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore autore soluas: ita quod pupillo aut pupillæ debeas, rectè possis eodẽ modo soluere. Hic similitudinis species est, quòd mulier & pupillus æquè sub tutela sunt, ut idem ius uideatur cũ utroq; agendi: sed interest, quòd mulieres olim sub perpetua tutela tenebantur, pupilli non nisi ad certũ tempus: et pupillis non permittitur quicquam agere sine autoritate tutorum, quòd per ætatem non dum idonei sint ad expendendum quid expediat rei familiari, quod mulier adulta potest. Itaq; dissimilitudo magis conuenit refutanti quàm probãti.

In exemplis igitur pariter, atq; in similibus uidendum est ne falsa specie uel fallamus uel fallamur. Si patres carnis eruditores habuimus & reuerebamur eos, multo magis obtemperabimus patri spirituum & uiuemus. Rectè adhibita est similitudo. Vtrunq; dei præceptũ est, obedire parẽtibus & obedire deo. At si quis ad hunc colligat modũ: Præceptores, animorũ quodammodo sunt parentes: quòd si carnis genitori phas non est filiam suam uxorem ducere, multo minus licet præceptori discipulam ducere: Vides fallere similitudinem. Et tamen ex hac natæ sunt tot perplexæ constitutiones de affinitate spirituali, quum tale nihil uetuerit deus. Maritus qui uxorem catechismo conuertit ad Christum, illi quodammodo pater est, & tamen sine scelere dormit cum illa. Qui sic ratiocinatur, Quoniam anima partibus infinitis præstantior est corpore, magis metuendum est peccatum quod mortem adfert animæ, quàm pestilentia quæ corpori mortem minatur, is rectè colligit. Verum qui hoc pacto, Si mors corporalis liberat alterum coniugum à uinculo matrimonij, multo magis mors spiritualis, an rectè colligat nescio. Prius illud euidẽter docet scriptura, hoc posterius nequaquam. Iam si spiritualem mortẽ interpretamur mortificationem affectuum mundanorũ, ualde metuo ne perpauci sint, qui hac mente monachorũ profiteãtur institutũ. Sin ipsam professionẽ accipimus pro mortificatione, hęc nimirũ est omniũ Christianorum cõmunis: & tamen si duo coniugati baptismum accipiant,

neuter

neuter fit liber ad nouandum matrimoniũ, quum iuxta similitudinẽ uterq; alterius spirituali morte debeat esse liber. Quòd si dicamus mortuos non cõ trahere matrimoniũ, incidimus in hæresim quæ inter Christianos damnat omne coniugium. Præterea si quis ita colligat: ut ei cui cor uulneratum est fru stra adhibetur remedium, quoniã malum est insanabile, ita qui mentem ha bet capitali culpa sauciam, non est uocãdus ad pœnitẽtiam, mortuo enim fruſtra adhibetur medicina: perperam ratiocinetur à simili. Sed de his inci det aliàs plura dicẽdi locus. Illud animaduerti in quibusdam scholis plero que argumentari à similitudine, quum in seriis argumentationibus parum efficax sit collatio. Id primum inde suspicor natum, ut quoniam in solennib. theologorũ disputationibus inuitãtur & iureconsulti & medici, aliquid a spergeretur, quod & diuersæ professionis auditores agnoscerent. Nunc quod institui persequar, quædam non solum dissimilia sunt in aliqua par te, uerum etiam contraria & inter se pugnantia. At hæc in genere Aristote les appellat ἀντικείμενα, quæ rectius dixeris opposita. Variis enim modis aliquid alteri opponitur siue aduersatur. Est oppositorum genus quæ cõtra ria dicuntur. Et horum quædam sic inter se pugnant, ut nihil admittant me dium, uelut luxus, & frugalitas, sanitas & morbus, integritas & debilitas, di ligentia & socordia. Alia ut recipiant medium, ut albus & niger: neq; enim ut qui stultus non est consequitur esse sapientem, ita qui niger non est conse quitur esse album. Potest enim esse rubidus, pallidus, aut croceus. Vtrunq; est eorum quæ sub eodem genere continentur, ut sapientia & stultitia sub habitu, album & nigrum sub colore: mutato enim genere soluitur contrarie tas. Veluti si de uoce aut sono loquaris, acuta & grauis cõtraria sunt: si de gla dijs aut similibus, acutum & obtusum contraria sunt. Sunt rursus quæ con traria uidentur, quum non sint: ut amicis benefacere, inimicis male, uidentur inter se pugnare, quum utrunq; conueniat in bonum uirum: sed amicis be nefacere & amicis malefacere re uera contraria sunt. Quædam sibi aduersan tur per priuationem habitus, unde & στερητικὰ uocãtur. Qualia sunt uidens & cæcus, audiens & surdus, uiuus & mortuus, lux & tenebræ, & si Marco Tullio credimus, omnia quæ habent particulam priuatiuam, qualis est á Græcis: in, Latinis: ut ἔμπειρος peritus, ἄπειρος imperitus, & humanus, in humanus. Alia per relationem, ut pater & filius, dominus & seruus, duplũ & simplum: debitor, creditor, conducere locare. Rursus alia per contradi ctionem, quæ Tullius appellat aientia & negantia. Dies est, non est: uidens, non uidens. Inter hæc irreconciliabile bellum est. Eoq; M. Tullius appellat ualde contraria. Reperias em̃ quod neq; sapiens neq; stultũ appelles, item neq; mortuum neq; uiuũ, neq; patrẽ, neq; filium: nihil aũt reperias, quod non aut uiuũ sit, aut non uiuũ: albũ aut non albũ, Sequitur locus triplex, ab adiunctis, antecedentib. & cõsequentib. iuxta triplicẽ temporis differentiã.

Oppoſita

Contraria

Priuatiua

Relatiua

Contradi/ ctoria

Adiuncta

Quoniam

Quoniam autem de argumentis quę à tempore ducuntur satis dictum est, inter ea quæ accidunt rei, non est consilium illis repetēdis onerare lectorem.

Repugnantia

Sequūtur repugnantia, quę sic distinguuntur à contrarijs, quòd ex illis consequantur: uelut contraria, uel contradictoria potius sunt, rectè accipere, & non rectè accipere: ex horum tamen priore consequitur, nō posse ab inuito auferri: ex posteriore, posse auferri. Quod autem testamento acceptū est, rectè acceptum est, non potest igitur ab inuito auferri. Quidam repugnantibus adiungunt consequentia, siue, ut quidam appellant plerumq; cōtingentia: ut repugnans sit, si mater est non odit filium, quòd prętermunē naturam sit matrem odisse filiū, quemadmodum præter naturam ac morem seruile est, seruos ex animo bene uelle dominis. Cōsequēs uerò, Qui amat non lædit sciens. Nam hoc exemplum adfert Fabius, quū sit ex repugnantibus, quod genus est illud: Quod quis non habuit, non perdidit. A consequētibus erit, Si nouerca est, male uult priuigno. Verum hic locus unus est, negatio addita mutat titulum.

Communiter accidentia

Sequuntur causæ efficientes, & effecta. Ex quibusdam necessaria argumentatio est, ex quibusdam probabilis tantum. Si sol est supra terrā, necessariò sequitur esse diem, Si dies est, necessariò consequitur esse solem supra terram. Et ubicūq; corpus est in lumine, ibi umbra est: & ubicunq; umbra est, ibi corpus est in lumine. Rursus senectus adfert prudentiam, at non statim prudens quisquis senex est, neq; senex quisquis prudens est. Hic locus cognatus est ei qui dicitur ex cōsequentibus. Aristoteles refert locum à generatione, quem Boetius putat eundem cū causa efficiente. Iam quum argumentamur, cuius generatio bona, eius corruptio mala est, à contrarijs argumentamur uerius quàm à causis. Themistius hoc loco inserit causam materialem, formalem & finalem. De finali iam nobis dictū est inter circumstantias personæ. Si quid de formali dicendū est, continetur in his quæ diximus de definitione & differentijs substantialibus. Materia est ex qua fit aliquid, aut circa quod uersatur aliquid: ut ex argilla fit uas, ex puero rudi fit philosophus. Et circa honestum & inhonestum uersatur philosophia, & circa Reip. gubernationem uersatur politica. Fit autem ferè ut quæq; res respiciat id unde confecta est, ut olla lutum, homo terrā: & alimonia mutat ingenium, & decet ut illi quisq; respondeat circa quod uersatur ipsius professio.

Causa efficiēs

Euenta

Quidam euenta separant ab effectis, quum illa etiam sub consequentibus & antecedentibus comprehendi possint. Vt Scipionem fuisse meliorem ducem quàm fuit Annibal, argumētum est quòd Annibalem deuicerit. Et peritus nauclerus habetur, qui nūquam fecit naufragiū. Et prò malo medico habetur, sub cuius curatione multi perierunt: & falso delatū fuisse Catonem, quē aiunt quadragies dixisse causam, arguit q; semper fuit absolutus. Causæ affinis est occasio: atq; ut factum imputatur ei qui causam dedit, ita frequenter imputatur ei qui prudens magnā occasionem

nem dedit. Nec immeritò dubitatur, uter grauius peccarit, qui persuasit faci-
nus, aut qui peregit. Sic multi mariti præter æquum moliuntur diuortium
cum uxore, quum ipsi uel adulteriis suis uel intemperantibus conuiuiis huc
ueluti sollicitarint uxorem. Hic oritur inexplicabilis quæstio, quomodo nec
præscientia nec uoluntas dei adigat hominem ad peccandi necessitatem, ut
Comparatio quicquam malorum ipsi possit imputari. His adiicitur comparatio, quæ fit
ex pari, maiore, & minore: ea, ut dictum est, præcipuè locum habet in si-
milibus & exemplis, de quibus iam nonnulla dicta sunt nobis, & postea plu
ra dicentur. Quãquam ea latius etiam patet, uelut in coniecturis. Si quis au-
det fallere patrem, tanto magis audebit & cæteros. Qui facit sacrilegium, fa
ciet & furtum. Qui non ueretur commitere furtum, non uerebitur abiura-
re furtum. Hæc ex maiori. Ex minore illud. Qui facile ac palàm mentitur,
peierabit. Non perinde urget argumentum à minore, sed adfert tamen ali-
quam probabilitatem, quòd nemo repente turpissimus fit, ut ait Satyricus,
sed à leuioribus uitiis homines proficiunt ad grauiora, quemadmodũ faci-
le ac temere iurando, discimus peierare. Ex pari erit. Qui ob reum iudican-
dum pecuniam accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Con
ducit & ad iuris confirmationem, quæ pertinet ad statũ qualitatis. Ex maio
re, Si adulterum licet occidere, licet & loris cædere, Si furem nocturnum oc-
cidere licet, quid ni latronem? Ex pari: Quæ pœna aduersus interfectorem
patris iusta est, eadem aduersus matris. Hæc tractatio pertinet ad syllogis-
mum. In statibus enim ratiocinatio uocatur, quum de re quam agimus nul
la certa lex prodita est, sed ratiocinãdo ex aliis legibus probationem arces-
simus. Cæterum idem erit usus in his, de quibus scriptura nihil expressit.
Postremò ualet & in definitione & qualitate. Si corporis robur bonum nõ
est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sacrilegium. Horũ prius ex maio-
re, posterius ex minore. Ex pari: si abstinentia uirtus, & continentia. Super-
est ut omnium catalogo proposito per singulos recurramus, adiicientes si
quid peculiarius ad Ecclesiasten pertinebit.

Sunt igitur in summa hi loci,

Inartificiales
- Præiudicia
- Rumores
- Tormenta
- Tabulæ
- Iusiurandum
- Testimonia
- Diuinatio
- Oracula

Quibus

Quibus nihil addendū arbitror, quòd mihi uidear satis indicasse, quis hinc usus esse possit Ecclesiastæ.

De signis quæ media sunt, nonnihil attigimus.

De exemplis, suo loco dicetur.

Inter artificiales locos sunt accidentia

- Personæ
  - Genus
  - Natio
  - Patria
  - Sexus
  - Aetas
  - Educatio
  - Habitus corporis
  - Fortuna
  - Conditio
  - Animi natura
  - Studia
  - Affectatio
  - Antefacta & Antedicta
  - Commotio
  - Nomen.
- Rei
  - Causa
  - Locus
  - Tempus trifariam consideratum
  - Casus
  - Facultas
  - Instrumentum
  - Modus

Nec his opus est quicquam addere.

Subijciam locos quos ex Aristotele decerpsit M. Tullius ac Themistius.

Sunt hi,

Definitio	Proprium
Descriptio	Diuisio
Etymologia	Partitio
Coniugata	Inductio
Genus	Fictio
Species	Exordium
Differentia	Incrementum

Summa	Contradictoria
Similia	Repugnantia
Exempla	Consequentia
Dissimilia	Casus siue euenta
Pugnantia	Causæ
Opposita	Effecta
Contraria	Generatio
Priuatiua	Corruptio
Relatiua	Comparatio

Per horum seriem quãta poterimus celeritate recurrentes, si quid sese offeret, ad concionatoris usum accommodabimus, si prius illud ad monuerimus, locorum obseruationẽ non tantũ ualere ad probationes, uerũ etiam ad docendum. Porrò docendi uerbum bifariam accipitur, ut ante dicere cœperã. Nam docet qui probat argumentis, quæ prima est oratoris uirtus, et docet qui tradit artis aut rei cuiuspiam absolutam cognitionem, ueluti qui laudat agricolandi studium, docet argumentis: & qui tradit rationẽ colendi agros, aut q̃ præcipit de officijs iustitiæ, docet, sed alio modo. Ille docet ut persuadeat: hic, ut intelligas, Ad utrumq; docendi genus confert locorum cognitio. De posteriore paucis obiter dicemus, mox ad alterum rediturí.

Definitionis tractatio

In hac ratione, primas tenet definitio, cum ijs quæ illi sunt affinia, descriptione, etymologia & notatione, quæ uocem minus notã, exponit notiore.

Docendi ratio

Primus enim docilitatis gradus est, scire quid sit illud de quo sermo futurus est, & quo nomine proprie uocetur: uerbi causa, Qui præcepturus est de temperantia, primum definitione explicat quid sit temperantia. Quod si uox est uariæ significationis, aut obscurior, aut uariè usurpata, aut similium nominũ uicinia ambigua, obscuritas explicatione tollenda est: cætera incommoda, distinctione sunt amouenda. Qui profitentur geographiam, distinguunt eam à cosmographia. Quale sit, Euangelium in ore habent omnes: at quid sit Euangelium, nõ omnibus perinde notũ est. Dein apud Græcos uariè usupatur Euangelium. Interdum pro præmio quod datur læta nunciánti, interdũ pro monumento in lætę rei memoriã erecto. Ab his igitur distinguendũ est, & indicandũ quid nobis propriè sit Euãgelium, Promissio uitæ æternæ per fidẽ in Christũ Iesum. Atq; hic protinus exsistit distinctio Euangelij à lege uetere. Similiter symbolũ apostolorũ nemo non loquitur, uerũ non omnes intelligunt quot modis hec uox usurpetur, & quid nobis propriè sonet symbolũ. Item eucharistiam omnes dicimus, sed tantũ Græcè periti norũt quid sonet eucharistia. Proinde uidemus Aristotelẽ omniũ philosophorũ διδακτικώτατον quũ ubiq; tũ præcipuè in Moralibus fuisse diligentissimũ in explicandis ac distinguendis rerum uocabulis. De quibus nisi conueniat, cæca est disputatio, ac propemodũ quod dici solet. Andabatarum

tarum pugna. Expedit interdum eiusdem rei diuersa explicare nomina, quod aliud sit alio significantius: uelut usura, nobis ab utendo dicitur, & ad alias quoq; res accommodatur, quibus ad tempus utimur, quũ aliud sonet usura quũ uetamur proximo dare ad usuram. Ea Græcis τόκος dicitur, id est, partus, quod pecunia mutuo data, pariat lucrum ei qui dedit. Fœnus aũt dicitur à ferendo, quæ uox magis quadrat in terrã, quæ plus reddit in messe, quàm acceperat in semente. Consimilem in modum encænia, non perinde à multis intelligitur ac dedicatio: Græca uox dicta est ab innouando siue initiãdo: Latina dicitur hinc, quòd res aliqua toto iure destinatur in certum usum: quemadmodũ nos, dum in baptismo initiamur & innouamur, uticq; dedicamur Christo & eius cultui. Hinc translata uox ad consecrationẽ templorum, qua cultui diuino dicantur. Cæterũ quum baptismũ dicimus, Græca uox notior est Latina, tinctura. Vtraq; uox ambigua est, ad lotionem siue mersionem & colorem. Vnde Græcis herba quædam dicitur ἄβαπτον, quòd in eam nõ hæreat humor aquæ, si ui immergatur: at quum dicũt, βάμμα καταχρωτικόν, de colore sentiũt, unde & bis tincta δίβαφα uocant. Vtraq; nominis ratio congruit in eos qui renascuntur lauacro. Siquidem mersione abluuntur à peccatis, & consepeliuntur cum Christo, reuicturi in uitæ nouitatem: & qui prius erant Aethiopes nigri criminibus, exuũt ueterem hominem, & Christũ induentes candido agni uellere amiciuntur. Ergo per etymologiã, notationẽ, descriptionẽ ac definitionẽ cognoscitur ratio nominis, quid propriè declaret in præsenti argumento, & quomodo differat à finitimis, & cui generi subsit, & quã habeat formã qua à genere ad certã speciem arctatur, et quid habeat proprium. Per diuisionem autem cognoscitur quas sub se contineat species, & quibus notis differat species à specie, quibus accidentibus eadem species differat à seipsa, aut indiuiduum ab indiuiduo. Neque parum lucis adferunt admota contraria. Fit enim sæpenumero, ut alterum contrarium sit altero notius. Veluti malignus est contrarium candido, si de animi rebus loquaris: si de rebus externis, candido nigrum opponitur: at in liquoribus, acri contrarium est lene, dulci amarum, blando austerum: in rebus animi, lene opponitur iracundo. Interim una uox utrinq; contratio contingitur, ut frugalitati contraria sunt, luxus & sordes, liberalitati profusio et auaricia. Verum ne singulis hunc in modum commemorãdis fiam prolixior, in uno exemplo demonstrabo quot in eandem sententiam incidant loci, qui sapienti ministrent occasionem ut fiat sapientior. Sumatur in hoc baptismus, cuius si requiras genus, est primum è septem nouę legis sacramentis. Si quæris genus astrictius, est de numero eorum sacramentorum, quæ semel ritè collata non possunt iterari. Huius sit differentia, Vis per fidem in Christum gratis abluendi omnia peccata cuiuscunq; generis. Proprium uideri poterat, quòd est initerabile, nisi recentiores theologi uo

Diuisionis tractatio

Loci complures circa rem eandem

luiſſent hoc & alijs quibuſdam eſſe cõmune, in quibus conſtituunt characte
rem indelebilem, uelut in confirmatione, unctione ſuprema, & ordine: arre
pta occaſione ex Auguſtini uerbis, an rectè intellectis nunc nõ diſputo. De
nominis interpretatione duplici, iam diximus. Ex genere, differentia, & pro
prio, conſtituitur definitio. Diuiditur autem iuxta accidentia in tres ſpecies,
in baptiſmũ ſanguinis, fluminis, & flaminis. Quanquã poteſt & aliter diui
di ſecundũ accidens, ut ſit unus qui datur moriẽtibus, quos olim per iocum
clinicos uocabant: in aſperſionem, unde & aſperſi uulgò dicebantur pòtius
quàm baptizati, in baptiſmum infantium & adultorum. Si cauſas excutias,
finis eſt uita æterna. Materia eſt aqua & uerbum, niſi mauis hæc inſtrumen
ta uocare. Materia in quã agit uis ſacramenti, eſt anima hominis: forma, eſt
actus ſancti ſpiritus. Efficiens, eſt ſacra trinitas. Nam ſacerdos aut alius ba
ptizãs nihil aliud eſt quàm inſtrumentũ uiuum, ſiue miniſter. Effectum, eſt
innocentia gratis data per fidem, ſiue homo renatus. Exordium eſt, perce
ptio elementorum fidei: incrementũ, perceptio recõditioris doctrinæ. Sum
ma eſt, perfectio in euangelica pietate. Ex antecedentibus eſt pœnitentia ui
tæ prioris, ex adiunctis ſiue continentib. plena fiducia de promiſsis Chriſti.
Ex conſequentibus, uitæ innocentis progreſſus. Generatio & corruptio eſt,
quia moritur uetus homo, exurgit nouus. Similitudo eſt, quemadmodum
in mari rubro perierunt deo rebelles, & incolumes euaſerunt Hebræi: ita in
baptiſmo peccator occiditur, et exiſtit innocens. Diſsimilitudo eſt, Nõ ut in
baptiſmo gratis citra confeſsionẽ, etiam ſi non adſit contritio, remittũtur o
mnia peccata etiam originis: ita per ſacramentum pœnitentię ſine contritio
nis nitro, & lachrymis abolentur omnia commiſſa. Poſſunt aũt ad eandem
rem multa ſimilia ac diſsimilia accõmodari. Analogia fuerit, quod in ueteri
lege præſtitit infantibus circunciſio, hoc in noua præſtat baptiſmus. Cõpa
ratio, Vtrũ res efficacior, baptiſmus nobis, an circũciſio Iudæis. Et an idem
poſsit pœnitentiæ ſacramentũ quod baptiſmi. Et an profeſsio uitæ mona
ſticæ æquet aut ſuperet baptiſmum. Conſequentia ſunt, leuius amare terre
na, uehementius aſpirare ad cœleſtia, & huius generis cætera. Repugnãtia
ſunt, militare mundo & ſeruire Satanæ eum qui Chriſto imperatori dedit
nomen. A caſu ſiue euentu ita duci poterit argumentũ, Baptiſmum non eſſe
rem ſimpliciter humanam illud arguit, quòd tanto ſtudio ab uniuerſis na
tionibus iam olim expetitur, quodq; huius ſummos etiam monarchas non
pudet eſſe cãdidatos. Cõparationes innumeræ poſsunt adduci. Si miles ob
exiguum cõpendium imperatoris iuſſa facit, uſq; ad uitæ iacturã, quãto ma
gis oportet obtẽperare Chriſto duci noſtro, qui pro breui leuiq; militia pro
mittit uitam æternã in cœlis. Coniugata crũt, Si quis per baptiſmum fit mi
les Chriſti, æquũ eſt ſub illius ſignis bona fide militare. Contrariũ eſt ſeruũ
eſſe Satanæ: rem magnã præſtat baptiſmus, qui nos ex hac ſeruitute reſti
tuit

tuit in libertatem filiorum dei. Priuationis erit: sed detestãda res est animus sceleribus maculatus, expetẽdus est baptismus, qui creat in nobis animum immaculatum. Contradictio fuerit, Si filius dei est, quisquis cum fide baptizatus est: filius dei non est, quicunq; baptizatus non est. Relatio fuerit: baptizatus si rectè patrem appellat deũ, par est, ut illi pręstet obsequentem filiũ. Aut si dei filius es factus, abnegandus est ille pater impiorum. Arbitror me in uno exemplo locos ferè omnes indicasse. Verũ his contentus nõ est qui docet, sed omni ex parte accersit, quæ iuuant rei cognitionẽ. Velut à tempore antecedenti, quibus modis deceat hominem ad baptismum præparari. A præsenti, qua reuerentia, quibusq; ritibus sacerdotes hoc oporteat administrare sacramẽtũ, cũ qua religione deceat catechumenũ suscipere. Mox ad ea ueniendum quæ seruant & augent baptismi gratiam. Contrà, quæ uiciant aut irritam faciunt: & hic aperit se campus de baptismatibus inefficacibus aut improbatis. Quod genus erant baptismi gentium, quæ noctem, ut ait ille, flumine purgabant. Item de lotionibus Pharisæorum, qui à foro reuersi lauabant corpus, domi subinde calices & æramẽta proluebant. Habẽt & hodie Iudæi sua baptismata sabbataria. Hic incidit locus de baptismo Ioannis, quid præstiterit. Item de baptismis non ritè peractis, de baptismis hæreticorũ, rursum de anabaptismis, qua peste nunc turbatur ecclesia, decq; quorundã opinione, qui putant baptismum nõ esse necessariũ ad salutem, tantum esse signũ honorificum adoptionis. Item an fides aliena sufficiat infantib. ad salutẽ. Dicendũ interim & de officio susceptorũ, & unde hic mos ad nostram ætatem deuenerit. Adhæc, de uitijs ministrantium baptismi sacramentum, de uitijs ac negligentia susceptorũ, de culpa eorum qui male uiuendo baptismi gratiam sibi uertunt in augmentum damnationis, aut qui fictè & absq; fide baptismũ accipiunt, tum his malis quod sit remediũ. Adducet baptismum internum & externũ, quæ ratio locũ habet ferè in omnib. quæ tractat Ecclesiastes, Quo quicq; reconditius est, hoc præstantius est & efficacius. Velut in homine præstãtior est anima q̃ corpus, & ut quæq; uis animæ maximè semota est à sensib. externis, hoc est excellẽtior. In externis crassissimus sensus est tactus, præstãtiores sunt auditus & uisus. Internorũ maximè diuinus est intellectus siue mens, quòd à materia corporis sit purissima. In uniuerso nihil est ipso deo retrusius minusq; sensibus expositum, quum nihil sit maius aut melius. Est quædam docendi ratio per gradus incedẽs ab extremis usq; rei primordijs repetitos. Veluti de religione cultuq; numinis dicturus, illinc exordiri poterit, quòd adeo secundũ naturam est religio, ut huius manifesta uestigia deprehendãtur & in brutis animantibus, uelut in elephantis, Nec ulla reperta sit natio tam immanis et effera, quę nõ aliqua religione cõmoueretur. Priscus cultus qualis fuerit declarat Genesis cõmemorans sacrificiũ Abelis & Caim. Superstitio gentiũ, quoniã ueri dei

Docendi ratio

notitiam non habebant,in uarios ritus degenerauit,quoſdam etiam prodi/
gioſæ abſurditatis:à quibus ut populũ Iſraeliticum reuocaret Moſes, certas
colendi dei cæremonias præſcripſit,primum in tabernaculo, donec Hiero/
ſolymis extrueretur magnificum illud templũ,cuius religio quoniã umbris
conſtabat,ad coruſcantem Euangelicæ pietatis lucem paulatim ceſsit. Quã/
quam autẽ immobilis eſt Euangelica ueritas,tamen in ritibus progreſſu tẽ/
porum multa nouata ſunt,nonnulla etiam pro nationum diuerſitate. Nam
in hodiernum uſq; diem alius eſt cultus apud Græcos,alius apud Indos,a/
lius apud Romanos: per huiuſmodi gradus decurret qui totam rei naturã
uolet ob oculos ponere. Itidem de cõfeſsione dicet, qualis fuerit ſub lege na
turæ,qualis inter gentes. Nã apud eas quoq; ab initiandis exigebatur crimi
nũ cõfeſsio. Qualis ſub lege Moſaica,qualis in primordijs eccleſię ſuboleſcẽ
tis,qualis hodie. Hæc aliaq; permulta conſiderat,qui docendi munus ſuſci/
pit. Quanquam autem hoc doctrinæ genus magis uſui eſt ijs qui ſcribunt
libros,aut in ſcholis profitentur, tamẽ profuerit eccleſiaſten in hoc quoq; e/
xercitatum eſſe,etiamſi non utatur: incidit tamen aliquoties ut utatur,uelut
quum explicandum eſt populo quid ſit uſura, & qui contractus ad uſuræ
ſpeciem accedant. Frequentius autem incidit ijs qui argumentũ aliquod per
petuo tenore exponunt,ueluti decalogum aut ſymbolum apoſtolorũ. Huic
dicendum quid ſit Eccleſia,& quot modis accipiatur. Quid fides, atq; item
de cæteris. Similiter quum tractabit de coniugio, de uotis, de iureiurãdo, &
illa proferentur ex quibus initijs hæc nata ſint, & quæ his finitima aut con/
traria ſint,aut cõducibilia,aut noxia:quemadmodũ medici,quũ de bona ua
letudine diſſerunt,non ſat habent docere,quid ſit bona ualetudo, ſed quib.
rebus ea uel ſeruetur uel uitietur. Ariſtotelicũ eſt, primũ rei ſummã & quaſi
capita proponere,dein per eadẽ ueſtigia recurrendo ad ſingulas partes quę
ſunt exactioris ſcientiæ adiungere,exemplo artificum,qui prima manu de/
formant rude ſtatuæ ſimulachrũ,mox ad ſingula membra redeunt iterum
atq; iterũ,donec ſummã imponãt manum. His igitur breuiter expeditis re
curro ad ſeriem locorum. De definitione,quæ theologis cũ primis eſt neceſ/
ſaria,item de genere & ſpecie,differẽtia,proprio:ſatis opinor dictum, ſanè
quod ad Eccleſiaſten attinet. Nam definitionem conuerti cum uoce defini/
ta tum in tribuendo tum in remouendo, quemadmodum differentiam &
proprium cum ſpecie,nemo puerorum neſcit. Genus autem uerè prædicari
de partibus ſingulis, & quicquid ſub his comprehenditur, non contrà. Ut
quicquid eſt homo, idem eſt animal:at non ſtatim quod eſt animal, idem
eſt homo. Hęc ratio uertitur in diuerſum in remouendo:ut quicquid nõ eſt
animal,homo nõ eſt:at non ſtatim quod homo non eſt,animal nõ eſt. Præ
terea de quocunq; prædicatur genus proximum, de eodem prædicantur
& ſuperiora:ut quicquid eſt iuſtitia,idem eſt uirtus,habitus & qualitas. Hic
cauendum

Recurſus per loca

Definitionis tractatio

tauendum ne nobis imponat homonymia & polysemia. Quũ dicimus candidam uestem & candidum animum, prius candidum, proximũ genus habet colorem, posterius habitum. Vtruncp tamen continetur sub genere qualitatis. Similiter quum dicimus, canẽ marinũ, & canem terrestrem, & canem pro sidere. Priores duæ uoces differũt specie, quum in animali cõueniant, tertia, nec cũ pisce conuenit, nec cum animali latrabili. Tãtum est substãtia corporea, quanquã non defuerunt qui stellas iudicarũt esse animalia. Et haud scio, an omnia diuersi generis sint quæ de deo & rebus conditis prædicantur, ueluti quum deus dicitur, pœnitere, odisse, amare, irasci, misereri. Similiter uaria dictionis usurpatio, sępe tenebras offundit intellectui, sicuti Paulus multifariam utitur his uocibus, lex, caro, spiritus. Partitio remotis partibus principalibus remouet totum, tributis ijsdem colligit totum: ut qui nec tectũ dedit nec parietes nec fundamentum, uticp domum non dedit: qui hæc dedit, domum dedit. Item qui nec corpus habet humana specie, nec mentẽ ratione præditam, homo nõ est. Rursus qui corpus habet hominis, mentem pecudis, pecus est nõ homo. Præcipua enim pars hominis est animus. *Partitionis tractatio*

Diuisio subministrat uberiorem argumentandi materiã. Remotis enim omnibus formis, remouetur & genus: ut, ubi non est monarchia, nec democratia, nec aristocratia, nec oligarchia, ibi nõ est ciuitas. Item, si deus nec loco mouetur, nec generatur, nec corrumpitur, nec alteratur, cõstat omnino non moueri. Hic cauẽdum, ne qua pars aut species omittatur, quæ ꝯ proferatur, uel cum risu soluitur ratiocinatio. Notatum est ab eruditis dilemma Theophrasti, ni fallor, dissuadẽtis matrimonium, Si duxeris formosam, habebis cõmunem: sin deformem, habebis molestiam: quòd in medio sit forma tata, quæ nec tædio sit marito, nec exposita omniũ concupiscentiæ. Interdum propositis duobus conuincitur totum esse falsum, quod assumit aduersarius: ueluti, ut sit ciuis Romanus, aut natus sit oportet, aut factus. At quum nec natus sit, nec factus, qua fronte se prædicat ciuem? Idem fit interim propositis pluribus partibus, quemadmodum in superiore liquet exemplo. Vel ut item in illo, quod à Cicerone refertur: si nec censu, nec uindicta, nec testamẽto liber factus est, non est liber. Hic si proferat quarta ratio, qua quis fit liber, concidit argumentatio. Interdũ duobus aut plurib. propositis, remotis cæteris, unũ relinquitur uerũ. Vt hic seruus quẽ tibi uendicas, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamẽto relictus, aut ex hoste captus, aut alienus. Remotis superiorib. probatũ erit esse alienũ. Tertius modꝰ est, quũ duo proponũtur inter se contraria, quorũ utrũcuncp elegeris, cõsequitur id quod probare aut suadere nitimur. Veluti mẽtietur in tormentis qui cruciatus ferre poterit, mentietur qui nõ poterit. Rursus, quòd schema si intelligitur, quòd si nõ intelligitur? In priore argumentatione utrũcuncp cõcesseris, sequitur nõ esse credendũ tormentis: in posteriore, schematibus non esse utendũ. *Diuisionis tractatio*

Quoniã si intelligitur,caret gratia nouitatis:si nõ intelligitur, frustra dicitur quod non intelligitur. Item si tibi scelerum conscius es, quur tibi blandiens in alios sæuus es? Si non es conscius, cogita tibi posse accidere quicquid homini accidit. Ex utroq; colligitur moderatius emendandos qui peccant. Scitum est illud Antigoni regis,qui fratrẽ petẽtem, ut his quã habebat cũ quodam,non in foro,sed domi cognosceretur,hoc dilemmate reppulit: Si causam habes iniustam,quur litigas? si iustã,quur fugis publicum & hominũ conscientiam? Rursus,aut uera prædicunt astrologi, aut falsa,aut ambigua. Si ambigua,perinde est ac si nihil prædicant:sin falsa,contumelia est deludi mendacio. sin uera, aut læta sunt quæ prædicunt,aut tristia: si læta, solicitaberis spe,& quæ euenient,amiserint gratiam nouitatis: sin tristia, miser eris ante tempus, & conduplicabitur malum: frequenter enim metus est ipso malo grauior. Consequitur igitur inutilem esse futurorũ præscientiã. Item. si parum amicus est,stultum est illi committere arcanũ: sin amicus,memẽto posse fieri inimicum:consequitur nulli committendũ arcanum. Consimiles formæ sunt,in quibus duobus aut plurib. propositis,è singulis colligimus quod nobis commodũ est. Vt,si uir bonus est, demus uirtuti:sin malus est, demus homini. Item in primis discendæ literæ,quæ in rebus aduersis erunt solatio,in prosperis ornamento, in uita priuata honestam adferent oblectationem,in magistratu dabunt salubria consilia,adolescentiæ conciliabũt honestam famam,senectuti autoritatem. Interdũ proponuntur duo, quorum alterum sit magis eligendum:Si non litigas,perdis argentum:si litigas,perdis animi tranquillitatem,sed pecuniæ leuior est iactura. Est uitiosum dilemma, quod Græci uocant ἀντίστροφον, quod in aduersariũ retorquet utrumque cornu: quale est illud Euathli,qui cũ Corace sic erat pactus, ut tum solueret mercedem postea quàm artẽ rhetoricã perdidicisset:uocatus in ius,ita proposuit. Rogat Coracem,quis esset artis finis,quum audisset, persuadere dicendo: Nihil,inquit,tibi do Corax:nam si persuasero iudicibus, nihil debeo ex iudicum sententia:si non persuasero,nihil debeo ex pacto,quòd nõdum assequutus sim finẽ artis. Id ex pari retorsit Corax,Imò si uiceris hanc causam,debebis ex pacto:sin uictus fueris,debes è iudicũ sentẽtia. Ad hoc genus pertinent, quos Soritas,crocodilitas & pseudomenos appellant. Soritis enim colligit ex remotione partium. Velut, unus nummus non facit diuitem, nunquam igitur ex accessione nummi quisquam fiet diues. Velut, unus dies non facit senem, nullus igitur fiet senex. Hunc syllogismum Latinè dicere possis acerualem. Pseudomenos siue mentiens est in quo utrumcunque elegeris, falsum erit quod dicetur. Cretenses esse mendaces dicit Epimenides ipse Cretensis. Si Cretenses non sunt mendaces, mentitus est Epimenides:si uerum dixit, quoniam Cretensis est qui dixit, falsum est Cretenses esse mendaces. Verũ hæc argumentatio nõ consistit, nisi propositionem

Dilemma uitiosum

tionem indefinitam accipias pro uniuersali. Nam ut falsum est omnes Cretenses esse mendaces, ita uerũ est, aliquos Cretẽses esse mendaces. Eiusdem generis est crocodilites. E fictione dialecticorum nomen inditũ est. Crocodilus rapuerat filium mulieris, cui supplicanti sic respondit Crocodilus, Reddam si uerũ responderis. Dic igitur. Reddam an nõ? Non reddes, inquit, & ideo reddes quia uerum dixi. Atqui si reddidero uerum non dixisti, & ideo non reddam. Verum hęc sunt Chrysippi sophismata, lusus nõ illepidi adulescentulorum. Ad Antistrophorũ genus pertinet quod Græci uocant βίαιον, Latinè uiolentum possis dicere, quoties argumentum retorquetur in aduersarium, quasi quis ab hoste missum telum arripiat, & in ipsum remittat. Huius & frequens & serius usus incidet Ecclesiastæ, præsertim in refutando. Exemplum aptissimum est in Euangelio: Seruo causanti austeritatem domini sui, herus ita respondet: imò tanto magis oportuit meam pecuniam deponere ad usuram, quia sciebas me esse hominem austerum & lucri auidum. Succurrit hic quiddam non infacetum, quod olim ex Thoma Moro tum adolescente, nũc uiro omnium quos multis seculis habuit Anglia ingeniosissimo, accepi. Rex Henricus eius nominis Septimus proposuerat exactionem precariam, mutui nomine. Richardus Episcopus Vintonienſis, cui cognomen Vulpi, uir minimè stupidus, apud clerum agebat principis sui negocium. Contrà, sacerdotes hoc agebant, ut quàm minimum darent. Idq; ut efficerent, duplici uia captabant. Alij ueniebãt magnifice culti, ne uiderentur esse pecuniosi. Splendidus enim uictus exhaurit opes. Rursus alij ueniebãt sordidè culti. Vtriq; se pariter excusabãt. At Episcopus utrisq; retorsit argumentum. Tibi, inquit, non deesse pecuniã declarat iste tuus amictus tam splẽdidus. Et, te colligere pecuniam declarat, quòd tam miserè cultus es. Verum hoc illi natura nõ ars rhetorum dederat. Simile est quod Plutarchus Alexandri Magni dictum torsit in diuersum. Is à Diogenis colloquio digressus, amicis admirantibus, quòd sordido Cynico hoc honoris habuisset, Imò, inquit, ni Alexander essem, Diogenes esse uellem. At eo magis optandum erat ut esset Diogenes, quia Alexander erat. Idem hodie responderi posset quibusdam negantibus decoram aut utilem principi esse philosophiam. Imò neminem magis decet aut iuuat philosophia quàm principem, cuius officium est tot hominum millibus consulere, cuiusq; pectus tot negociorũ procellas sustinet. Horatius frequenter hortatur ad uoluptates hoc argumento, quòd hominis uita tum breuis est, tum incerta. Imò hoc minus aliqua uitæ pars luxu perdẽda est, sed ob id ipsum tota uirtuti dãda, q; breuis est & incerta. Quidã admiratus est uãtoris improbitatẽ, q; quũ artis esset imperitus, tamẽ musicã profiteretur. Id alius detorsit in laudẽ, quòd quũ talis esset, mallet canendo q; latrocinio uictũ quærere. Quidam Catoni seniori uitio uertebãt quòd quadragies fuisset uocatus in ius. Hoc ad laudẽ

βίαιον

hominis

hominis retorqueri potest. Semper inuisa fuit plurimis eximia uirtus, quia pauci boni, & simile gaudet simili. Rursus è proximo potest arripi quo retorqueas. Imò hoc arguit insignem Catonis integritatem, quòd toties accusatus, semper iudicum sententijs absolutus est. Atque ut domo quoq; nonnihil adferam: Amicus quidam à me rogatus quur tam magnificè ædificaret, Vt, inquit, æmulis meis ostendam mihi non deesse pecuniam. Imò, inquam, isto pacto declarabis, tibi deesse pecuniam. Sed hic iocus erat. Addam aliud serium, Quum Romæ agerem, quidam non optimè sentiens de dogmatibus fidei Christianæ quibusdam congerronibus ostenderat in Plinio libri VII. caput LV. in quo uir ille miserandus derideteos qui putarent animas hominum à morte supereſſe secus quàm aliorum animantium. Accitus sum, nam aderam in eodem conclaui cum alio confabulans. Veni. Rogatus sum, Ecquid haberem, quo tãtum autorem refellerem. Respondi me nulla re magis cõfirmari ad credendum immortalitatem animarũ quàm illo capite, quo nihil esset in eo autore stupidius aut indoctius. Existimat enim uchementer absurdum, si quis credat aliter spirare hominem, quàm ranas aut asinos. Deinde ait esse quædam animantia uiuaciora homine, quibus nemo tamen tribuit immortalitatem. Ad hæc, rogat, quomodo animæ exutæ corporibus, cogitent, uideãt, audiãt, gustent, olfaciãt, tangant, quæ si desint, putat nihil esse boni reliquum. Et quod est omnium stolidissimum, solicitus est, ubi sedeant tot animarum milia. Nullũ aũt plausibilius uincendi genus, quàm quum hostis suo iugulatur gladio. In contrarijs illud est annotandum, quod prius attigi, non semper esse uerè contraria quę prima fronte uidẽtur, siue in singulis uocibus, siue in proloquijs. Velut, acutum & graue contraria sunt, sed duntaxat si de uocibus aut sonis loquaris: si de solidis corporibus, acuto contrariũ est obtusum, graui leue. Nec uero semper opponitur falsum, sed uerum interdum sonat perfectionẽ et eminentiam: ut quũ pater de filio bene morigero dicit, hic est uerus filius meus, non sentit reliquos esse falsos, sed hunc esse eximiũ. Nec ueritati semper opponitur falsitas. Lex habet umbras, Euangelium ueritatẽ. In lege tamẽ nulla erat falsitas, sed in Euangelio dilucida ueritas. Nathanael dictus est uerus Israelita, nec ob id alij erant falsò Israelitæ: Sed hic eximiè, qui & genere & moribus referebat patriarchã Iacob. Ac de se dominus: Ego sum uitis uera, q; solus ex se daret membris suis, quod radix & stirps uitis dat palmitib. Ita dominus cõparatus uiti naturali, uera uitis dicit. Rursus uitis in agro nascẽs Christo cõparata uera dicitur, quia sine tropo dicitur, nec ideo Christus falsa uitis est. Verus deus est qui condidit uniuersa, nec tamen falsò dij sunt, de quibus scriptum est: Ego dixi, dij estis, sed mutata est appellationis ratio. Itidẽ solus, non semper excludit comitẽ, sed aliquoties declarat eminẽtiam. Quẽadmodũ singulare et unicũ dicimus, non quod solũ sit, sed q̃d egregiũ.

Contraria falsò

Diuus

D. Augustinus huiusmodi uocibus offensus inuertit ordinem sermonis dominici, sed mea sententia durius, Vt te pater & quem misisti Iesum Christũ cognoscant solum uerum deum. Sed interim iuxta istos excluditur spiritus sanctus, si solus excludit socios: & spiritus sanctus non erit uerus deus, si uerus semper opponitur falso. Non me fugit, hunc locum rectè exponi ab orthodoxis, ut nihil faciat pro Arianis, citra mutationem ordinis quam induxit Augustinus, uidelicet ut solus & uerus non excludant filium & spiritum sanctum, sed gentium deos. Nam pater, filius & spiritus sanctus, unus deus sunt, & solus ac uerus deus sunt. Potest tamen locus & aliter habere sensum catholicum, ut prima persona dicatur solus uerus deus. Pater enim solus est pater & solus uerus deus, quia solus est fons deitatis, nec ab alio habet ut sit deus, quemadmodum filius & spiritus sanctus, eoq; in solo patre est perfectissima principij ratio, quam illic designat nomen uerus, nec tamen ex hac patris eminentia consequitur naturæ inæqualitas. Hoc dictum uelim, ut dictum non sit, si non probet Ecclesia. Tantum de singulis uocibus. In prolo/quijs hoc erit exemplũ. Amicis benefacere decet, inimicis malè. Contraria uidentur quòd ex uerbis cõtrarijs constent, quũ reuera contraria nõ sint, quũ utraq; competãt in bonũ uirũ, iuxta sententiã Aristotelis. Sed amicis benefacere & amicis malè facere, reuera contraria sunt. In cæteris locis nõ est magnopere quod addamus, & si quid erit, post incidet opportunitas. Illud in genere admonendũ est, Ecclesiasten hos locos ad usum latiorem accommodare, quàm faciunt dialectici, quorũ exempla ferè suffrigida sunt: non enim magnum est, si persuadeamus non esse hominem quod non est animal, sed huius occasione loci submouebit ab hominis cognomine, quicunq; non gubernantur recta ratione, sed prauis cupiditatibus aguntur in omne flagitij genus. Hos dicet ipsis mutis pecudibus esse magis brutos. Nam illæ iuxta naturam suam moderatè uiuunt. Hi rapiuntur ad ea quæ præter naturam sunt. Salsum est quod de Diogene legimus, qui in foro conscenso suggesto clamauit, audite homines, audite homines. quum accessisset frequens multitudo, flagitaretq; ut quę uellet diceret, iam adesse quos uocarat: Ego, inquit, turbã uideo, homines nõ uideo. Idem accẽsa in meridie lucerna obambulabat per forũ, quærenti similis. Rogatus quid quæreret, hominẽ inquit, quæro, sentiens in tam frequenti turba nullũ esse dignum hominis cognomine. Scitũ est illud Socratis, quem quũ adolescens adijsset, dicens, pater iussit me conuenire te, ut me uideas: Loquere igitur, inquit, ut te uideam: sentiens uerum hominem intus esse, qui nõ cernatur oculis corporeis, sed in oratione tanquam in speculo reluceat. Similiter negabit nobilitatis titulum competere in eos, qui pudenda committunt, quum uera nobilitas sit honesta fama uirtute parta. Dicet non esse ingenuos, sed turpissimam simul ac miserrimam seruire seruitutem, qui militant Satanæ, qui se manciparũt Mammonæ

Definitio latius tractata

næ, & Veneri alijsq; uitijs: quum uera libertas sit habere pacem cum deo. Negabit esse diuites, qui rebus externis ac mox perituris opulenti sunt, quibus aut non utuntur ob auaritiam, aut turpiter abutuntur ob nequitiam. Negabit esse sanos, qui falsas bonorum imagines, pro ueris bonis amplectuntur. Negabit esse uirgines, quæ corpore intacto, mentem habent polutam, quum uera uirginitas sit, corporis simul & mentis integritas. Negabit esse matrimonium, ubi non est castus pudor, ac religiosa charitas, sed tantum studetur libidini, intemperantius, quàm faciũt animalia rationis expertia. Negabit esse Christianos, qui non aguntur spiritu Christi, utcunq; baptismo tincti sint. Negabit hanc esse uitam, quæ tot malis obnoxia, nihil aliud est quàm cursus ad mortẽ. Negabit esse principẽ, qui ad suum cõmodũ tenet Remp. Negabit esse sacerdotẽ, qui nihil habet sacri præter unctos digitos & rasum caput. Huius generis infinita exempla possunt adduci. Ex his tamen colliget concionator, quantam dicendi materiam suppeditet definitio. Dialecticus unã modo sententiam adducit: de quo prædicatur definitio, de eodem prędicatur definitũ, et contrà, At Ecclesiastes circa quemq; lo-

Descriptio plenior

cum plurimas inueniet sententias. Nec illud modo spectabit ad descriptionem, ut ea quadret ad rem descriptam, sed totã rei speciẽ uelut in tabula depictã ponet ob oculos, ut spectatorem, uel in amorẽ rapiat, si uirtutis imago describitur, uel in odiũ, si uitium depingitur: ueluti si quis describat, quàm sit egregiũ animal uerus monachus ac φερώνυμον, aut quàm fœda res luxus.

Etymologia

Iam nominis etymologia, tametsi nõ multum habet ponderis in causis forensibus, non mediocrem tamen usum adfert ad suadendũ, laudandũ & exhortãdũ. Homo iuxta quosdam à Græca uoce deducitur ὁμοῦ. Itaq; ubi non est mutua charitas, ac societas amica, ibi non sunt homines. Ecclesia dicitur cõgregatio siue concio, quę conuenit ad audiendum uerbũ dei. Proinde ubi non uacatur doctrinæ sacræ, ubi sunt discordes animi, ibi non est ecclesia. Hæreticus dicitur ab αἱρέομαι eligo, quia mauult id sequi, quod ipse suo sensu elegit, quàm quod per scripturas Ecclesia tradidit. Schismaticus dicitur à σχίζειν, id est, à secando: quisquis igitur inter bene cõiunctos, quippe unius corporis membra, serit discordiam, schismaticus est. Theologus hinc dicitur, quòd de deo loquatur. Itaq; theologi non sunt, qui nihil crepant nisi philosophos & sophismata: Dominus in Euangelio, definitione retundit Iudæorũ arrogantiam, iactantium sese quòd essent filij Abrahæ, negans eos esse legitimos Abrahæ filios, qui iuxta carnem ex illius stirpe genus ducerent, sed qui fidem eius ac pietatem imitarentur. Itidẽ cohibet suorum audaciã, negant eos sibi cognatos esse, qui tãtum sanguinis propinquitate ipsum contingerent, sed eos demum uerè fratres ac sorores esse qui parérent uoluntati patris cœlestis. Impios Iudæos appellat diaboli filios, quem factis exprimerẽt, calumniantes innocentẽ, ac bene merentẽ conãtes occidere

occidere. Consimilem in modum beatus Paulus deiecit Iudæorũ arrogantiam, pronuncians non Iudæos tantũ, sed omnes homines esse filios Abrahæ, qui ad illius exemplum fidem Euangelicam amplecterentur, hoc est, crederent promissis dei per filium Iesum Christum. Veros esse Iudęos, qui mente essent circuncisi, non præputio. Veros esse Israelitas, qui patriarchæ Iacob mansuetudinem ac pietatem æmularentur. Definitio fuerit. Hypocrita est sanctimoniæ simulator. Descriptio est quum dominus illos depingit suis coloribus. Dilatant phylacteria sua, prolixè orant in angulis platearum, & hoc fuco deuorant domos uiduarum, exterminant facies suas, dant eleemosynam præcinente tuba, subinde lauant, non solum corpora, uerum etiam discos, sellas & æramenta. Itidem Paulus describit pseudapostolos. Huiusmodi domino nostro Iesu nõ seruiunt, sed uentri suo seruiũt, & per dulces sermones ac benedictiones seducunt corda innocentium. Et alibi, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorũ deus uenter est, & gloria in confusione ipsorũ, qui terrena sapiunt. Ab etymologia ductum est, quod Angelus uirgini interpretatur nomen Iesu. Item quod dominus ait Petro, tu es Cephas, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Non nisi super lapidem fundãda est domus nunquam ruitura. Tu es lapis, super te igitur. Ab eodem loco sumptum est, quòd Paulus nõ Apostolos, sed pseudapostolos appellat, qui semet in eius muneris titulum ingerebãt, quũ nec à domino essent missi, nec Christi negotium agerẽt, sed suis seruirent commodis. Apostolus enim sonat missum siue legatum. Vides lector quàm non parcam dicendi copiam suggerat definitio cum locis affinibus. Cæterũ etymologiæ tractatio admonebit Ecclesiasten, ut interdũ exponat idioma seu emphasim uerborũ, quod sępenumero faciũt ecclesiæ doctores, præcipue Hieronymus. Idioma est, quòd Paulus ꝓdesse uocat ædificare, lædere, destruere. Emphasis est, quòd idem fraudulentam persuasionem qua Galatæ fuerant inducti in Iudaismum, appellat fascinationem.

Definitio
Descriptio
Rom. 16
Philip. 3
Etymologia

A genere ac toto admonebitur, ad exhortandum, ut animos nostros ab his minutis ac singularibus, quæ sensib. exposita sunt, attollamus ad ea quæ semper eodem modo sunt, & ratione non sensu percipiũtur, usq; ad immensum illum omnium rerũ fontem & autorẽ, in quo sunt æterna cunctorum exemplaria. Ea res dilatabit angustias animi nostri, qui contemplatione singularium contrahitur ac deiicitur. Sublimius est mũdum hunc uniuersum tanquam unam ciuitatem contẽplari, cui præsidet monarcha deus: Totam ecclesiam esse unum corpus, aut unam familiam, quæ nescit interire. Consimilem in modum dicendum est de cæteris, ne fiam longior. Nec satis habebit concionator dicere, rationis esse compotem esse differentiã hominis, aut risibile esse proprium hominis, eoq; non esse hominem qui rationis sit expers, aut qui non sit risibilis: sed altius spectans, dicet eos demum esse

Genus Totum latius
Differẽtia & proprium latius

homines,qui pro ratione gubernãtur ſpiritu dei, per fidem erga Chriſtum Ieſum.Homini proprium,eſſe conditorem ſuum agnoſcere,& Euangelicæ philoſophiæ docilem eſſe. In quouis argumento iuuabit perpendiſſe,

Exordium, incrementũ,ſumma,latius

exordium,incrementum & ſummam.Exordium humani generis fuit in paradiſo:incrementum,ſub triplici lege,naturæ, Moſi & Euangelica:ſumma, ſeculi conſummatio. Similiter ex rebus minoribus,exordium pietatis eſt, odiſſe peccata:incrementum, profectus in fide & charitate: ſumma perfectio.Item exordium Chriſtianiſmi eſt in baptiſmo: incrementum in pietate uitæ:ſumma in morte. Contra in uitijs exordiũ eſt lapſus per incogitantiam:incrementum,progreſſus ad deteriora:ſumma,animus obfirmatus in malum,ac traditus in reprobum ſenſum. Sic inſtitutum monachorum habuit exordium à prophetis in deſerto parabili cibo uiuentibus, incrementum acceſsit ex his qui primũ Thebaidem, mox alia loca ſolitaria occuparunt,donec ad hanc ſummam peruenirent. Eadem conſideratio poteſt per omnes rerum ſpecies obambulare. Velut unde cœperit obſeruatio dierum feſtorum,unde dedicatio templorum,unde confeſsio ſacramentalis, unde dignitas epiſcoporũ,unde primatus Romani pontificis. Quemadmodum Plato docet,unde primum nata ſit ciuitas,unde principatus: & iureconſulti docent,unde nata ſit ſeruitus, & quibus gradibus uentũ ſit ad ius ciuile ſcriptum. Hic locus non tantum ualet ad cognoſcendam penitus rei cuiuslibet naturam,uerum etiam ad amplificandam laudem,ſi quid à prauis aut paruis initijs ad egregium ſtatum proceſſit,tũ ad exaggerandũ crimen, ſi quid à leuibus ac laudatis primordijs ad ſummam iniquitatẽ profecit. A leuibus ac moderatis initijs nata eſt monarcharum exactio, uectigal ac tributum, quæ res quò nunc prouectæ ſint rectius intelliget,qui legerit acta centũ aut ducentis annis antiquiora. A bonis initijs natum eſt, quòd princeps aut iuſu uices gerens occupat bona apud furem reperta, quòd maris præfectus occupat nauem ac merces è naufragio reliquas. Id enim agebat ea conſtitutio,ut publica autoritate ſingula iuſto domino reſtituerentẽ. Telonia ad hoc ſunt inſtituta,ut ſi quid à latronibus uiatori fuiſſet ereptum, præſidio principis uindicaretur. Nunc telonarum nullus eſt modus,quũ ab his nihil ſit præſidij,moleſtię permultũ,& adeo nihil reuindicent ſpoliatis,ut ipſi interdum præter omne ius merces eripiant,& ab ijs exigant uectigal,à quib.princeps uetat exigi. Iuſta de cauſa conſtitutum eſt,ut hoſpitis bona princeps occupet,nimirum in hoc duntaxat,ut ad iuſtos hæredes perueniant, nec ab alijs diripiantur. Sed prophanis omiſsis ad ſacra redeo. Templorum dedicatio à Iudæis pariter atq; ethnicis ad nos defluxit,ſed apud nos res eò deuenit,ut minimum abſit à ſuperſtitione. Quàm ſuperſtitioſis ritibus conſecrantur nolæ,exorcizantur, catechizantur, induntur nomina, adhibentur ſuſceptores ac ſuſceptrices, baptizantur, unguntur, reſpondere iubentur

Dedicatio templorum unde

tinnitu

tionitu. Nec solũ euocant populũ, in quem usum primitus receptæ sunt, sed salutant episcopum peregre redeuntem, obstrepũt tonitruis, in quibusdam regionibus cantillant totos dies, obturbant cultui diuino bombis suis, obturbant concionanti. Apud quosdam Corybanticis sonis ita complent omnia, ut non solum ægrotis morbum augeãt, uerum etiam sanos in furorem aut in morbum comitialem adigant. Quid nunc loquar de cõsecratis uasculis, lapidibus ac linteis? Nihil erat necesse in huiusmodi ceremonijs Mosen imitari. Nec ista fiunt gratis. Verum hic est episcoporum à suffragijs quæstus præcipuus. Olim ecclesiæ nihil recipiebant, nisi recitantis aut docentis uocem. Deinde irrepsit cantus, sed simplex & loquentis pronũciationi proximus, qui uerba non obscuraret, sed efficacius infigeret auditorum animis. Nunc res eò deuenit, ut templa lituis, fistulis ac tubis, atq; adeo bombardis personẽt, uixq; aliud audiatur q̃ uarius uocũ garritus, ac musices genus tã operosum atq; lasciuũ, ut simile nunq̃ habuerint ethnicorũ theatra. Idem accidit in pontificum condonationibus. Principiò pauci dies relaxabantur de satisfactione ab ecclesia præscripta, nec id nisi pia grauiq̃ de causa, puta sicubi basilica necessariò foret extruẽda. Grata erat relaxatio, nec ingratus quęstus. Extructa basilica relaxationes cœperũt esse anniuersariæ. Hic pontifices cohibuerunt licentiam, ne flaccesceret ecclesiastica disciplina. Verum res paulatim inundauit, ut quamuis leuissimis de causis maius spatium relaxaretur, imò nulla de causa, si uel conductitius episcopus moueret manum. Postremo relaxationes dilatatę sunt usq; ad purgatorium. Hinc iam quæstus uberrimus, ac per falsos prophetas persuasum est populo, nummo in rubrum scrinium cõiecto, omnes absterſas esse maculas, Romanoq; pontifici esse in manu, animas quas uelit, aut quot uelit, ex igni purgatorio in cœlum eximere. Satis est paucis exemplis indicasse rationem, ad quam lector prudens cætera examinet. A diuisione dictum est illud Esaiæ: Si domi nus uester sum, ubi est timor mei? Si pater sum, ubi amor mei? Dilemma est. utrumcunq; concesseris, colligitur illos delinquere. Quanquam hic subest alius locus, à repugnantibus & consequentibus. Dilemmate Christus occludit os pharisæis, rogans utrũ baptisma Ioannis esset à deo, an ex hominibus? Senserũt illi dilemmatis cornua. Si dixerimus à deo, protinus obijciet, quare igitur non creditis illi de me testificanti: si dixerimus ab hominibus, turbam in nos exasperabimus. Eiusdem generis est illud, Vtrum licet sabbato benefacere an male? Obticuerunt. Si dixissent male, nemo tulisset impium responsum: si bene, hoc ipsum erat benefacere, quod illi calumniabantur. Rursus illud, Si per Beelzebub eijcio dæmonia, corruet regnum illius, si dæmon eijcit dæmonia. Sin in digito dei eijcio dæmonia, profecto peruenit in uos regnum dei. Vtrumcunque concesseris, consequitur instare regnum dei. Ad dilemma pertinet illud Pauli, Mihi uiuere Christus Diuisio

est,& mori lucrum. Vtrumcunq; accidat,colligit cõmodum. Si uiuõ, Christi negotium ago: si morior,uocor ad coronam. Iam inductio non est proprie locus ab alijs diuersus, sed est ratio quædam tractandi similia & exempla, quæ nisi plura numero adhibeantur ad eliciendum assensum, non erit inductio. Quemadmodum nec fictio locus est specie differens à cæteris,sed tractandi ratio,dum fingimus esse facta,quæ facta non sunt. Similiter nec comparatio locus est sui generis, sed similibus & exemplis tractandis adhibetur. Itaq; nihil prohibet in eadem argumentatione esse similitudinem,exemplum,inductionem & comparationem,atq; etiam fictionem. Velut in hoc exemplo, Si te asinus aut mulus calce percussisset,num referires? Nequaquam. Si infans ungues in faciem iniecisset, num referres talionem? Minimè. Quid si ebrius te contumeliose compellasset, utrum cederes an contenderes? Nimirum cederes. Quid si fatuus aut mente captus calciphum impingeret,num referires? Non opinor. At qui uehementi ira percitus est,minus habet mentis quàm asinus,aut mulus,aut infans, aut ebrius, aut fatuus, aut mente captus. Consimilem in modum tractari posset locus,qui est apud Paulum primæ Corinthiorum nono, ubi rem eandem probat uarijs similibus,militis,uinitoris,pastoris, bouis triturantis, arantis, sacrario & altari deseruientis,& quod alibi addit,operarij, quæ si Paulus in suam transferat personam,erit fictio. Possunt enim omnia, nisi forte excipias bouem,quanquam & colonus qui circumagit bouem, uiuit è frumento quod excutit. Potest & comparatio quæ nunc intelligitur explicari. Si militaremus uobis externam militiam, nonne daretis stipendium? Nunc spiritualibus armis tuemur non domos aut agros,sed animas uestras. Si uinitores uestri essemus,& uineã plantaremus, sineretis nos participes esse fructuum. Nunc plantamus in uobis Christum,qui est uitis uera,effundens uinum spiritus. Si mercenarij pastores essemus, æquum duceretis nos de lacte gregis uestri pasci. Nunc non oues uestras,sed animas uestras pascimus cibo cœlesti. Si lex uetat boui obligare os,dũ in tritura circumagitur, quanto minus conuenit nobis obligari os, qui uobis excutimus bonum semen Euangelicæ doctrinæ, quod Christus seminauit. Si coloni uestri essemus, & agros uestros proscinderemus, utique sineretis nos ex agrorum prouentu ali. Nunc Euangelico uerbo præparamus animos uestros ad percipiendum semen, quod si prouenerit confert uitam æternam. Si in templo lapideo mactaremus aut coqueremus hostias uestras, æquum iudicaretis, ut iuxta præscriptum legis ex immolatis uictum caperemus. Nunc hoc agimus Christi sacerdotes,ut pectora uestra templa sint spiritus sancti, ipsi istis hostiæ deo uiuenti gratæ & acceptæ. Si fabri essemus à uobis conducti, ut maceriem,aut uillam extrueremus, nonne pro opera numeraretis mercedem? Nunc hoc præstamus, ut ipsi sitis domus spirituales Iesu Christo, in quibus

in quibus per gratiam inhabitet. Hanc æquitatem si ethnicis præstant ethnici, quanto magis decet idem facere Christianos? Quod si nos maiore periculo pugnamus pro uobis quàm ullus miles, si maiore labore & instantia quàm ullus colonus aut opifex, si tanto præstantius est quod nostra opera præstatur, ut nulla sit comparatio, si quod recipimus minus est quàm quod illi: Præter sobrium enim ac simplicem eumq; diurnum uictum nihil requirimus, quum illi frequenter & diuitias colligant: nonne æquissimis conditionibus uobiscum agimus? Vides in eadem argumentatione, similia, inductionem, fictionem, & comparationem, quorum omnium fundamentum est similitudo. Hæc à me uerbosius dicta non debent esse molesta lectori studioso. Conducent enim ad eruendas opes, quas in se scriptura habet reconditas, rudiq; populo ob oculos ponendas. Inter similitudines illa summa est, qua filius dicitur similis patri: proxima, quomodo homo dicatur conditus ad dei similitudinem, & quomodo illius imagini conformetur per gratiam. Rursus quomodo corrupta fuerit imago, in qua conditus fuit homo, & quomodo male uiuendo quidam pro imagine Christi sumant imaginem satanæ. Quum hominem pium amamus, nihil aliud in eo amamus, nisi hanc imaginem. Item quum odimus malos, non oportet aliud odisse, quàm imaginem satanæ. Quanquam autem deo iuxta summam naturam nihil propriè simile dicitur, tamen reperiuntur tenues quædam uelut umbræ, præsertim in his quæ deus in creaturis operatur. Deus æternus est. Et spiritualis homo meditatur æterna. Deus omnium summus est. Et homo pius humilia negligit, in cœlis uersatur animo. Deus est omnium communis. Itidem qui præfectus est studet de omnibus bene mereri. Deus immensus est. Et spiritus dilatat piorum animos. Deus omnis mali expers est, ad hanc imaginem pro sua uirili enititur mens pia. Deus à nullo lædi potest. Neque quicquam est damnationis ijs qui sunt in Christo Iesu. Deus omnipotens est. Et Paulus omnia potest in eo, à quo corroboratur. Deus omnium dominus est. Et Paulus pijs ita scribit: Omnia uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue uita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia uestra sunt, uos autem Christi. Audis diuitias plusquam regales. Nam quod philosophus non inepte collegit, bonos uiros esse amicos deorum, amicorum autem omnia esse communia, dijs porrò adesse omnia bona: Viris igitur bonis nihil bonorum deesse: multo rectius quadrat in eos, qui per fidem in Christum unum cum deo facti sunt. In deum nulla cadit immutatio aut perturbatio. Perpetuam mentis tranquillitatem meditatur pius, qui nec successu rerum effertur, nec afflictionibus dejicitur. Deus immortalis est, & immortalitatem meditatur pius, non animo tantum, sed & corpore. Siquidem pleraq; corporũ corruptio ab animorũ uitijs fluit. Cætera hunc in modum conijcienda relinquo lectori, ne

Similia latius

fiam longior. Ob has tenues similitudines omnia per metaphoram prædi-
cantur de deo, Sol, uita, leo, agricola & cætera. Rursus quoniam illi uere ni-
Analogia hil simile est in rebus conditis, omnia negantur de eo. Idem sentien-
dum de analogijs. Quod deus in uniuerso, hoc princeps in regno suo, hoc
paterfamiliâs in domo sua, hoc episcopus in ecclesia sua, hoc animus in cor-
pore. Nihil autem necesse est ut similitudo aut analogia quadret per om-
nia, satis est ea parte congruere, qua admouetur. In suadendo mire ducit si-
militudo, in urgendo non habet tantundem momenti. Proinde cauen-
dum est, ne falsa similitudinis imagine fallamur aut fallamus. Sunt enim
qui confessionem sacramentalem hac afferant imagine: Iudex non pronun
ciat de causa, nisi cognitis omnibus causæ circunstantijs. Sacerdos iudicis lo
cum tenet, confitens duas personas inter se pugnantes gerit, rei & accusator
ris. Sed interim abest patronus. Ad hæc apud tribunalia damnatur confi-
tens reus, hic absoluitur. Præterea qui confert baptismum, absoluit ab om-
nibus peccatis quamlibet incognitis. Tum si sacerdos non absoluit nisi à
cognitis, manent igitur intermissa quæ confitens oblitus est, aut ignorat. Vt
ne commemorem quod sacerdos, quãtumuis cognita causa, incertus est an
absoluerit, an non. Nescit enim an adsit cõtritio uera. Contritis autẽ uerisi-
mile iam condonata esse peccata priusquã cõfiteantur. Sacerdos tantũ con
firmat dei donum, ac uelut obsignat. Simili ratione probãt satisfactionem.
Princeps dat diploma condonationis, indicit satisfactionem. Proinde nec
absoluendus est quisquam, nisi indicta satisfactione. At qui infinitis partis
bus largior est dei clementia quàm hominis. Et Christus quum dicit paraly
tico, fili remittuntur tibi peccata, Item quum mulieri peccatrici, remissa sunt
tibi peccata, uade in pace, Rursus quum adulterç, Vade & amplius noli pec
care: nullam indicit satisfactionem. Dum hæc commemoro, non damno
satisfactionem, sed de probationis efficacia disputo. Vitandæ sunt insuper
similitudines, uel falsæ uel obscuræ & incertæ. Falsæ exemplũ fuerit, Quem
admodum magnorum fluminum & fontes nauigabiles, ita magnorum in-
geniorũ indoles statim perfecta præstat. Falsum enim est ullos fontes esse
nauigabiles. Obscuræ uideri possunt, quas quidam adferunt ad probam
dam unicam essentiam in tribus personis, de mẽte, & amore & notitia: de in
tellectu, uoluntate & memoria. Euidentior est quam adfert Origenes, de
sole, radio & calore. Eiusdem generis est, quam adferunt è triangulo mathe
maticorum disciplina, ac omnes ferè quæ ducuntur è numerorum subtilita-
Exemplum latius tibus. Hæc frigent apud imperitam multitudinem. Exemplorum om-
nium pulcherrimum & absolutissimum est nobis editum in Christo Iesu.
Ad hoc exemplar ut quisque proxime accedit, ita maxime est imitandus.
Proxime ad Christum accedunt exempla Apostolorum ac martyrum,
qui nascentem ac suboleſcentem ecclesiam constabilierunt, & quod Chri-
sti

sti passionibus deerat quadantenus suppleuerunt. Quanquam & in ue-
tere lege sunt exempla perfectionis Euangelicæ nonnulla. His autem ex-
emplis potissimum est utendum, quæ nobis diuinis uoluminibus sunt com
mendata. Porrò quoniam exempla imparia plus habent energiæ, uel ad
probandum, uel ad suadendum, uel ad exhortandum aut arguendum, om
nia exempla, quæ petuntur à Christo, multis modis imparia sunt, in uni-
uersum, quoniam καθ' ὑπερβολήν sunt insignia. Aliorum charitas friget,
si ad illam plusquam igneam Christi charitatem conferatur. Aliorum mo-
destia penè dixerim superbia est, si rationem ineamus unde, quò se demise
rit. Deinde quicquid in alijs eleuare solet benefactorum laudem, id totum
à Christo longissimè abfuit, ueluti necessitas, casus, meritum, spes redituræ
gratiæ: innocens, uolens, præsciens, gratis uel passus est, uel præstitit omnia.
Impar exemplum est quod adducit Esaias: Cognouit bos possessorem, &
asinus præsepe domini sui. Israel autem me non cognouit, populus meus
non intellexit. Primum non parum discriminis est, inter bouem asinúmue,
& inter homines. Subest autem emphasis & in nomine Israelis, qui popu-
lus erat electus, ac lege diuina eruditus. Dein multum interest inter homi-
nem & deum. Homo iumentum fœno pascit ad sordidam operam. Deus
in hoc ipsum cõdidit hominem, ut conditorem suum agnosceret, ac uitam
æternam consequeretur. Vehementer impari exemplo retundit dominus Luc. 13
Archisynagogi superstitiosam uocem: Hypocritæ, unusquilibet uestrum
nonne sabbato soluit bouem aut asinum à præsepe, & ducit aquatum?
Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit satanas ecce decem & octo an
nis, non oportuit ab isto uinculo solui die sabbati? Primum ingens discri-
men est inter asinum & hominem. Verum hanc inæqualitatem etiam ex-
aggerat dominus, quum eam uocat filiam Abrahæ, quod elogium per-
quàm honorificum erat apud Iudæos, apud deum honorificentius, quod
ad exemplum Abrahæ crederet. Illa non legitur quicquam proloquuta,
sed tacitum animi uotum uiderat Iesus. Ad hæc nonnulla epitasis est in
unusquilibet. Quod quiuis è media plebe sibi permittit, uobis approbanti-
bus, in me reprehenditis. Accedit inæqualitas ex modo uinculi: bouem alli-
gauit homo funè canabeo, hanc alligauit satanas misero & cruciabili mor-
bo. Denique è temporis spatio. Non finitis bouem aut asinum uno die alli-
gatum esse, & hanc quæ tot annis alligata fuit, non finitis solui. Simile est
de boue & asino delapso in puteum. Hic simile est quod uterque periclita-
tur aqua, bos delapsus in puteum, & hydropicus. Nec illis obstabat religio
sabbati, quo minus ilicò brutum animal extraherent. Hic causabantur sab-
batum, ne fas esset hominem diu de uita periclitantem eripere. Extrahere
bouem aut asinum, longè seruilius opus est, quàm simplici uerbo sanare
hominem. Et illo non putabant uiolari sabbatum, ut succurreretur asino:

hic putabant, si seruaretur homo. Impar est & quod adfert Matthæus XII. Niniuitæ populus barbarus, & à dei religione alienus, ad comminationem Ionæ prophetæ ignoti conuersi sunt ad pœnitentiam: Iudæi lege edocti, prophetarum uaticinijs instructi, prophetarum dominum, apud ipsos natum, tot miraculis celebrem, tam efficaci doctrina prouocantem ad pœnitentiam, non modo contempserunt, uerum etiam occiderunt. Similiter regina Saba, mulier, & mulier barbara, tantum audita fama Solomonis, ab extremis Austri finibus profecta est Hierosolymam, ut coràm audiret sapientiam Solomonis, & auditum immensis muneribus honorauit: Iudæi ad ipsos ultro uenientem tam admirabilem cœlestis sapientiæ doctorem conuitijs & omni contumeliarum genere prosequuti sunt.

Contraria latius Pugnantia siue contraria medium non recipientia sunt, seruire mundo, & seruire Christo, quæ duo quidam miscere conantur. Nulla conuentio inter lucem & tenebras, inter Christum & Belial. Ita pugnant amor delicia rum, & amor castitatis. Sunt quædam ipsis uocibus palàm pugnantia, ut nocens innocens, placere displicere. Quædam tectius, ut opera & gratia, lex & Euangelium. Si ex operibus, inquit Paulus, iam non est gratia: si ex gratia, iam non ex operibus. Apertè pugnant gratuitum & debitum, siue debitum & indebitum. Lex minatur pœnam, Euangelium pollicetur remissionem. Pœna & gratuita condonatio pugnant apertè. Tectè pugnant caro & spiritus, Mundus & deus, fides & operatio, à quibus beatus Paulus frequenter ducit argumenta.

Priuatio latius A priuatione negant esse reditum ad habitum. Hoc apud physicos fortasse uerum est, apud Christianos falsum. Christus enim ut aliquot uita defunctos reuocauit in uitam, ita resurrexit ipse, nobisq; reuiuiscendi certam spem fecit. Infelicius autem cæcus est, qui caret lumine fidei, quàm qui oculis corporeis capti sunt: & miserius mortui sunt, qui carent gratia dei, quàm qui corpore sunt exanimes: & tamen qui fidem amisit, ad fidem reuocatur, & qui gratia priuatus est, gratiam recuperat, sed neutrum absque miraculo, si miraculum accipimus, pro peculiari numinis energia. Minus quidem euidens, sed longè maius miraculum est, peccatorem in uitijs inueteratum, ad bonam mentem reuocare, quàm cadauer quatriduanum excitare ad uitam.

τὰ πρός τι latius Relatiuorum consideratio latius patet, per omnes enim locos discurrit relatio, uelut inter definitionem & definitum, inter genus & speciem, inter totum & partes, inter simile, & id à quo ducitur similitudo, inter quocunque modo oppositа, inter consequentia, & id cui comes est res aliqua, est relatio. Similiter nihil repugnat, quod non repugnat alicui. Sic euenta spectant id unde extiterunt. Item inter efficiẽtia & effecta reciprocatio est. Inter materiam & formam, & id cuius est materia ac forma. Inter finem, & id cuius est finis. Iam inter paria, maiora ac minora nemo non uidet esse

relationem

relationem. Neq; tamen ſtatim ubi relatio eſt, ibi & argumentatio eſt à relatiuis: ueluti quum dicimus, ſi dominus eſt, debes illi timorem, ſi pater debes honorem, non eſt proprie argumentatio à relatiuis, ſed à conſequentibus. Iam multa ſunt tectius relatiua, uelut in dicto cuiuſdam regis Lacedæmoniorum: cui neganti quod promiſerat, quum flagitator diceret, promiſiſti ô rex, ita reſpondit: ſi iuſtum eſt, inquit, promiſi, ſi iniuſtum, dixi. Quum urgeret flagitator, atqui decet regis ſimplex promiſſum æque firmum eſſe atq; aliorum iuſiurandum. Non hercle magis, inquit, quàm uos expendere decet, quid à regibus petatis. Mutuus reſpectus eſt, inter petere & promittere: nec minus peccat qui temerè petit, quàm qui temerè promittit. Sic tecta pugna eſt inter filium & dominum, quod non conſiſtat, ut quis ſit dominus illius, cuius eſt filius. Sic colligit dominus: Si Chriſtus eſt filius Dauid, quomodo Dauid in ſpiritu loquens uocat eum dominum, Dixit dominus domino meo. Adſimilem in modū Socrates refellit crimen quod deos negaret, quum diceretur habere familiarem dæmonem. Illorum opinione dæmones erant filij deorum, Non conſiſtit igitur, ut dæmonem ſe fateatur habere, qui deos negat. Tacita relatio uidetur, & in argumentatione domini: Si crederetis Moſi, crederetis utiq; & mihi. De me enim ille ſcripſit. Inter prædicentem & prædictum eſt relatio. Itidem relatio eſt inter orationem & animi ſenſum. Nam ſermo mentis eſt ſignum, unde qui fictè loquuntur, non promunt orationem, ſed uoces tantum. Ita inter uocabula rerum & res ipſas eſt relatio. In quo præpoſterè facit hominum uulgus, à uocabulis abhorrentium, à rebus ipſis non abhorrentium. Quis non excandeſcat ad furti conuitium? at quotuſquiſque eſt qui non furto rem ſuam augeat? Atrox conuitium uideatur, ſi quis diabolus aut ſycophanta appelletur: at quàm multi ſunt, qui obtrectationibus traducunt proximum? Ediuerſo, principis aut epiſcopi titulum ambiunt omnes, rem tituli fortiter contemnunt. Sic ſacra ueſtis ſignum eſt uitæ purioris, quemadmodum & raſus uertex. Abſurdum autem eſt ſigno gloriari, rem ſigni negligere. Conſequentia ſunt quæ dominus commemorauit. Eos qui crediderint, ſigna hæc ſequentur, linguis loquentur nouis, ſerpentes tollent &c. In quibus ſi hæc ſecundum allegoriā non adſint, colligitur eos non credere. Ex cōſequentibus ratiocinatur dominus: Si Abrahæ filij eſſetis, opera patris ueſtri faceretis. Item ſi de mundo eſſetis, mundus quod ſuum erat diligeret. Nunc odit uos mundus. Ex repugnātibus locus erit, ſi negemus illos uerè credere, qui adhuc loquuntur quę ſapiūt ambitionem, auaritiam, uindictā & laſciuiam, qui adeo non medentur aliorum moribus, ut ipſi potius inficiāt alios, quiq; tantum abſunt ut non corrumpantur improborum colloquijs, ut alijs ſua propinent uenena, atque adeo ex bene dictis ſugant occaſionem maliciæ. A repugnantib. ratiocinatur Paulus: Si adhuc hominibus placerē, Chriſti

Conſequentia latius

Repugnantia latius

ſeruus

seruus non essem. Seruus & liber contraria sunt. Testimonij dictio consequens est libero, seruo repugnans, & si qua alia cõsequuntur ingenuitatem, quæ pugnant cum seruitute. A causa efficiente siue generatione, sic ratiocinabitur. Peccatum gignit mortem æternam, proinde qui mortem horret, prius horrere debet peccatũ. Crapula gignit morbos corporis, si à morbis abhorremus, quur ea sectamur ultrò quæ illos pariunt? Multi detestantur infamiam, at malam uitam non detestantur, quæ gignit infamiam. Iam deus est omnium causa efficiens uniuersalis. An sint aliquæ secundariæ, nihil ad hunc pertinet locum. Sed ubi causa est omnipotens, ibi non oportet de effectu disputare: & ubi summè bona, colligendum est, in rebus conditis nullum esse malum. Idem est uniuersalis omniũ finis, ut nihil in bonis esse possit, quod aliò quàm ad ipsum dirigatur. At sæpenumero res præposterè geritur, quũ finis inuertitur, ueluti sunt qui uiuunt ut bibant edantq; quum ideo bibendum sit atq; edẽdum ut uiuamus. Item præposterum est, quum animus seruit corpori, quum corpus in hoc datum sit, ut seruiat animo. Iam quidam sic gerunt imperium, quasi respublica sit principis causa instituta, quũ contra princeps sit reipublicæ causa institutus. Hoc nomine Christus reprehendit pharisæos, quod ob sabbati religionem sinebant perire hominem, quum sabbatum hominis causa esset institutum, non cõtra. Idem sentiendum de constitutionibus cæteris, duntaxat externis. Ieiunium certis diebus indixit ecclesia, ut corpore extenuato animus aptus sit rebus diuinis: quod si ieiunium debilitato corpore, animum quoq; reddit ad res diuinas minus idoneum, ad rixas, iram ac uindictam proniorem, proferendum est illud Christi, Ieiunium propter hominem institutũ est, non homo propter ieiunium. Ab effectis ratiocinatur Paulus, ex lege non esse iustitiam, sed ex fide: quoniam iram lex operatur, quum iustitia sit pax cum deo, quam per fidem assequimur. Item ad Galatas. Hoc tantum à uobis uolo discere, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? De forma nihil dicam, nisi quod in deo sunt omniũ rerũ exẽplaria. Homo iuxta sensum mysticum, nihil aliud est deo, quàm materia informis, aut lutum in manu figuli. Ille in nobis agit quicquid est boni, nos per fidem & obedientiam tantum præbemus obsequentem materiam, ut nihil sit laudis, quod nobis propriè uendicare possimus. Iam si res humanæ comparentur humanis, reperies paria ac certis gradibus maiora ac minora, uelut si purpuram compo-
nas purpuræ. At si res animi conferas cum rebus corporis, uix ulla comparatio est ob immensum in medio interuallum, adeo ut quod per se uideba-
tur aliquid magnum, collatione nomen suũ amittat. Exempli causa, si mors aut uita animæ componatur cum morte aut uita corporis, aut si præsentis uitæ longæuitas cõferatur ad æternitatem. Tum enim quod longũ uidebatur, uix punctum dici potest. Id magis etiam accidit, si nostra conferãtur ad

Causæ latius

Finis latius

Forma latius

Comparatio latius

diuina

diuina. Sic humana iuſtitia comparata diuinæ iuſtitiæ ſit iniuſtitia, aut humana ſapientia collata cum increata ſapientia, ſit ſtultitia, quemadmodum lucerna in ſereno meridie non eſt lumen. Tametſi & hæc comparatio longè eſt inæqualis. Inter finitum & infinitum, nulla eſt proportio, quemadmodum nec inter creatorem & creaturam. His rationibus Eccleſiaſtes poteſt dialecticam ſubtilitatem ad multitudinis captum accommodare, & quæ uidentur humiliora, ad ſenſum altiorem euehere. Adhæc ſunt quidam loci ſic inter ſe confines ut ĩdem uideantur: ueluti contraria & repugnantia uidẽtur eadẽ, ut effecta, euẽta & cõſequẽtia, cauſa efficiẽs & generatio, cauſa efficiẽs, & finis. Nã finis quoniã impellit hominẽ ad aliquid agẽdum, ue lut effector eſt operis. Subtiliter tamẽ diſtinguũtur, licet admodũ tenui diſtinctione. Verũ his minutijs nõ morabor lectorẽ, nec enim refert, ſi in locũ ſitimum incidas, modo data occaſione hoc inueneris quod opus erat. Interdum accidit ut idem argumentum diuerſis locis tractari poſsit. Vt filium non obedire parentibus abſonum eſt. Argumentum eſt à repugnantibus, ſed idem tractabitur à definitione. Filius qui rebellis eſt parentibus, non eſt filius. Quæ mater eſt, gaudet alere quod genuit. Argumentum eſt à conſequentibus. Erit à definitione ſi dicas, Mulier quæ abijcit quod peperit, nec dignatur alere fœtum ſuum, mater non eſt, aut matris nomine indigna eſt. *Locorum confinia*

Non alienum fuerit ab hoc inſtituto locorum exempla in diuinis literis indicare, uerũ ea res infiniti ſit laboris, fortaſſe ne magnopere quidem grati ob rerum ſubtilitatem, nec admodum neceſſarij, quod ex his quæ monſtrauimus, lector non ſtupidus ea facile deprehendet. Nec magni negocij fuerit, pleraſq; argumentationes quæ ſumũtur à locis, redigere ad eas formas, quas in prioribus Analyticis tradit Ariſtoteles: uerũ id neq; neceſſe eſt, neque ſatis cõuenit apud promiſcuam multitudinem: in ſcholaſticis diatribis hoc fit tempeſtiuius, ſi res poſtulet, Tametſi puerile eſt non intelligere uim argumentationis, niſi ad formam analyticam redigatur. Sit hæc apta adule ſcentulis exercitatio, an doctoribus ac ſenibus decora ſit, alij iudicent. Rhetores putant breuiſsimam argumentationem conſtare tribus partibus, longiſſimam quinq;, mediocrẽ quatuor. In longiſsima ponũt propoſitionem, rationem, confirmationem, exornationem & complexionem. Propoſitio eſt quod aſſumitur ad probandum. Ratio quæ probat quod propoſitum eſt. Confirmatio eſt ipſius probationis probatio. Exornatio eſt, quæ locupletandæ rei gratia adhibetur. Complexio, quæ ſuperioribus compendio repetitis, iterat propoſitionem. Exempli cauſa. Sit propoſitio: Optima primũ diſcẽda. Ratio, quoniã prima ætas ut eſt docilior, ita tenacior eſt eorum quæ pcipit. Cõfirmatio, quoniã ingeniũ nondũ eſt pphanis curis aut uitijs occupatũ. Exornatio, Quẽadmodũ emẽ in uacuis tabellis cõmodius ſcribis quicqdlibet, & ut argilla, ceraq; mollis facilius ſequit fingẽtis manũ, & noua teſta *Argumentationũ formæ* *Argumentatio quinq; partium*

testa diutius seruat odorem,quo primũ fuit imbuta: ita tener animus & facilius percipit honestas disciplinas,& melius per omnem uitam meminit, quod à teneris unguiculis percepit.Porrò quoniam eiusdem propositionis possunt esse uariæ rationes,& singulæ uariis modis possunt cõfirmari,tum exornatio uariam supellectilem secum adducit similium,exemplorum,sententiarum,prouerbiorum,prolixa nascetur argumentatio , ut merito complexio uice epilogi fungatur.Quod si omittatur exornatio,quod fit cõmodius in causis humilioribus, quatuor partibus constabit argumentatio . sin cum exornatione simul omittatur confirmatio , puta quum ratio per se firma nõ eget alia fultura,tres partes habebit ratiocinatio,& breuior erit complexio.In breui uero ac dilucida argumẽtatione, & complexio potest omitti,ut quam quisq; sibi uelut è proximo repetit.Exempli gratia. Principi impia præcipienti non est obtemperãdum.Hæc propositio.Ratio: quoniam quoties eius generis res est, ut aut dei præceptum sit negligendum aut hominis,par est,ut diuina autoritas præferatur humanæ.Hoc dialectici uocãt Enthymema,quæ est sententia cum adiuncta ratione.Nec refert utrũ priore loco ponas propositionem,an rationem . Quoniam nemo certus est , an sit in crastinum uicturus,non est differenda uitæ correctio.Hic ratio præponitur.Non est tutum cuiquam homini fidere,quia animal mutabile est omnis homo.Hic ratio sequitur.Interdum idem proloquium commixtum habet utrunq;. Vt nulli inuidet sapiẽs.Nulli inuidere est propositio,sapiẽs habet inclusam rationem.Ideo non inuidet, quia sapiens est . Item mater non odit filium,nouerca non amat priuignum.Explicueris si dicas, Hanc odisse filium,non est probabile,quia mater est:aut, hanc bene uelle huic , non est credibile,quia nouerca est.Aut hunc cuiquam inuidere , non est uerisimile, quia sapiens est.Nemo enim sapiens,nisi uir bonus , Malus autem est quisquis inuidet.Interdum & confirmatio commiscetur,ut, Sapiens,quoniã uir bonus est,nemini inuidet.Hunc in modum rhetores.Aliter dialectici, quibus perfectus syllogismus,constat maiore , minore & conclusione. nec minor semper est ratio maioris,sed assumitur aliquid, quod concessum cũ maiore,euincit quod probandũ erat. Vt.Quisquis sapiens est, idem uir bonus est,sed uir bonus nemini inuidet,igitur nec sapiens. Tamen hic syllogismus constat ex propositione,ratione & confirmatione. Propositio est cõclusio: ratio est,quia sapiens est.Confirmatio est,quisquis sapiens est,idem uir bonus est.Ilicò palàm est malum esse quisquis inuidet. Vereor ne cui uidear in his locis diutius æquo desedisse,proinde de argumentatione dicendi finem faciam , si prius illud admonuero , nonnunquam asseuerationem probationibus admixtam habere pondus ac uim argumẽtorum , eò quòd ostendat miram dicentis fiduciam,ut auditorem pudeat dissentire: uelut in confirmãdo.Euidens argumentũ in prõptu est.Non postulo,ut quisquam mihi

Argumentatio unius proloquij

Assseueratio

mihi credat, nisi hoc manifestis scripturæ testimonijs docuero. Id quũ no/tius sit quàm ut egeat ulla probatione, tamen ob morosiores nõ grauabor & rationibus & euidentibus scripturarum testimonijs quod dixi confirma/re. Hoc si cui uidetur ambigendum, faxo sit luce clarius. Quis est tam cęcus ut hoc non uideat, quis tam impudens ut neget? Perfrica frontem, & aude negare. Elegans est illud Cypriani: Audi nõ diserta, sed fortia. Qui hoc non uidet, nihil uidet: qui dissentit, nihil sentit. In refellendo. Quis non protinus uidet hoc esse stultius, quàm ut sit refellendum. Nunc audi quàm friuolis rationibus hæretici suum tueãtur errorem. Quid hoc somnio uanius? Nũc ad aduersariorũ uenio non rationes, sed meras blasphemias. Stultiora sunt quæ adferunt, quàm ut absq; risu possint cõmemorari, sed rursum tam im pia, ut animus à cõmemoratione abhorreat. Nunc accipite aduersariorum pugiones plusquam plumbeos, quibus inuictam ueritatem iugulare conan tur. Si propius intuearis, cõperies meros esse fumos, quæ isti aduersum nos iactitant. Venio nunc ad aduersariorum non argumenta, sed deliramenta. Huiusmodi sexcentæ formulæ confingi poterunt, quibus & probationem nostram adiuuemus, & aduersariorum obiectiones eleuemus. Apud quosdam plus ualet deprecatio, obtestatio, aut iusiurãdum, aut aliquid his adsimile, quàm argumentatio. Exempla frequenter obuia apud Paulum. Velut 1. Tim. 5. Testor coram deo, & Christo Iesu &c. Item cap. 6. Præcipio tibi coram deo, qui iustificat omnia &c. Et ad Philemonem: Ita te fruar in domino, obtestatio est. Quoties citat testem deum, aut ita loquitur, Coram deo, Dominus nouit, Et, per uestram gloriam, iusiurandũ est. Velut 2. Cor. 1. Testem inuoco deum in animam meam. Obsecrandi uerbum apud hũc frequens est. Quòd si nostra propositio prima fronte uidebitur absur/dior, aut parum plausibilis, contrà aduersariorum probabili specie blandie/tur, expedit præfatiunculis occurrere. Interdũ enim hæretici è philosophia proferunt argumenta ualde probabilia, & è scripturis adferunt testimonia, quæ prima specie uidentur irrefutabilia. Orabimus igitur auditorẽ, ne pro/tinus assentiatur primæ fronti, sed propius oculos admoueat. Interdũ enim usu uenire in argumentis, quod accidit in rebus externis. Quædã enim emi/nus conspectæ, multo aliud præ se ferunt quàm sunt. Nonnunquam quod procul homo uidebatur, propius accedẽti arbor est. Et mulier quæ procul formosa puella uidebat, propius intuẽti deformis anus est. Quod adferũt hæretici uenenum est phalerno admixtum. Proinde suspendant tantisper assensionem, donec amota fallaci specie, uera rei facies appareat. Adde, nec impijs, nec Iudæis, nec hæreticis esse scripturas, quæ sunt Ecclesiæ, cuius illi sunt hostes. Libros habent, scripturas autem non habent qui spiritu carẽt, sine quo scriptura non intelligitur. Quemadmodum Iudæi frustra memo/riter tenent legis uolumina, quum uerum legis sensum non teneãt. Et Cel/

Obsecratio, obtestatio, iusiurandum

Propositio dura

sus & Porphyrius quoties adducunt scripturam, nobis ridiculi sunt. Simili ter hæretici pugnant scripturis nõ intellectis. Hoc genus exordiolis ad cauſæ rationem commodè affictis præmuniendus erit auditor. At ne frigi da aut somniculosa sit argumentatio, commodis interiectiunculis est excitandus auditor. Quod frequentissime facit Augustinus, non infrequenter Chrysostomus. Id autem fit uarijs modis. Tropo, ueluti quum per interrogationem effertur, quod simpliciter dici poterat. Vt qui totus ad priuatum suum spectat commodum, qua fronte sibi uindicat principis titulum? Simplicius ac frigidius erat: Qui ad suum commodum spectans gubernat rempublicam non est princeps. Item qui gregem suum deglubit, nec ullam illius curam gerit, utrum hunc pastorem dicemus, an prædonem? Interdum per apostrophen. Vt, quid ais os impudens? Ita Chrysostomus aduersus Libanium, τί φῄς ὦ πάμμιαρε; Et Paulus: ὦ homo, tu quis es qui respondes deo? Interdum exclamatione. O uocem stolidam. O linguam ferro excandam. O sermonem pecudis non hominis. Postremo percontatiunculis illis, quibus subinde excitatur auditor. Quis hoc dixit? non homo, sed deus per prophetam. Quomodo explicabitur hic nodus? Vtrum hæc sufficiunt, an quæritis argumẽta solidiora? Et huius generis alia, quæ res ipsa melius suggeret dicturo. Poterunt & affectus & ioci nonnullis locis aspergi, ad exhilarandum disputationis molestiam. Eodem conducẽt crebræ transtiunculæ. Audistis uenena hæreticorũ, accipite nunc antidota. Audistis quę suis pollicetur satanas, nunc accipite, quanto meliora promittat rex noster Christus. Verum de his plura dicendi locus incidet, quum de schematibus agemus.

Argumentatio quomodo exhilaranda

Epilogus

Supereſt epilogus compendio renouãs auditori, quod fusius dissertum: Latini quidam appellant enumerationem, Græci ἀνακεφαλαίωσιν. Ea res triplicem adfert utilitatẽ. Prima est quòd renouat auditoris memoriam. Altera quòd totã causam simul oculis subijcit. Tertia, quòd quædam argumenta per se tractata uidentur imbecilliora, ea tamen ualent in turba, solidioribus admixta. Hic obseruandum ut epilogus quàm paucissimis uerbis absoluatur, ne non tam uideatur epilogus, quàm noua oratio. Eoq; Græcis dicitur ἀνακεφαλαίωσις, quòd capita modo rerum repetantur. Hæc pars frequenter etiam necessaria est, uidelicet quoties argumentatiõ pluribus constat partibus, aut habet ex subtilitate rerum nõnihil obscuritatis: præsertim si uerba fiant apud imperitã multitudinem, quę quoniam non habet sensus exercitatos, & ad percipiendum tardior est, & ad obliuionem procliuior. Hic igitur expedit summatim repetere quod dictũ est, rogareq; ut dicta penitus infigant animis, quo possint & alijs communicare quod didicerunt, & ad cætera quæ tradentur sint dociliores: ita futurum ut ipse quoq; concionator reddatur ad docendum alacrior, si cõspexerit semi nandi laborem nõ fuisse inanem, sed inde germinare fructum spiritualem.

Nec

Nec hic multum est periculi, ne recta dictorum iteratio pariat fastidium, quando non agit patronus solicitus apud ferocem iudicem, sed apud bene uolam multitudinem doctor uenerandus. In foro autoritas est penes audi torem, hic penes dicentem. Conuenit tamen ut in Epilogo, cum breuitate seruetur perspicuitas, & sermo sit uiuidior alacriorq; tanquam parta iam ui ctoria, tum eadem non eadem facie referantur. De perspicua breuitate ni hil est præcipiendum. Dabit hoc usus ac dicentis prudentia. Viuidior erit sermo, si cum asseueratione proferatur, uerbis Emphasim habentibus, non sine schematibus ad alacritatem facientibus. Varietatem adferent figuræ: ueluti si quæ dicta sunt simplici sermone, repetantur per apostrophen, aut prosopopœiam, aut interrogationem, ut ante dictum est. Est alterum *Conclusio* perorationis genus fusius, quod generali nomine dicitur conclusio. Id po tissimum constat affectibus, qui facilius excitantur auditore iam persuaso, ac suapte sponte propēso, uel ad misericordiam, uel ad indignationem, uel ad pœnitentiam, uel ad aliam animi commotionem. Porrò Stoicorum do *Affectus an mouendi* gma nullos probantium affectus, nō à Christianis modò, uerum etiam ab ipsis Stoicis paulò æquioribus, reiectū atq; explosum est. Nā quod Athe nienses ab actionibus causarum secluserunt affectus, potest aliquo colore defendi. Tum ad clepsydras dicebatur, nolebant aquam nō necessarijs ab sumi, nec iudicem nimium diu detineri cognitione: præterea quoniam à iu dice religione astricto requirebatur incorrupta pronunciatio, maluerūt ab stineri à mouendis affectibus, quod ij sæpe nubilum offundunt iudicio, in terdum eò rapiunt cognitorem, ut non ex iure, sed ex animi cōmotione fe rat sententiam. Verum longè alia ratio est dicentis apud populum Chri stianum, qui non in aliud mouet affectus, nisi ut ad ea quæ sunt pietatis in calescant auditores: ueluti quum laudata concordia, rapiuntur ad unanimi tatis amorem, ac schismatis odium. Laudata eleemosyna, inflammātur ad liberalitatem in egenos, ac detestationem auaritiæ. Laudata innocentia, ac cenduntur ad studium pietatis, & amorem uitæ correctioris. Postremò ue rum est quod Platonē imitatus dixit Augustinus, nihil amari nisi quadan tenus cognitum, rursus nihil cognosci nisi aliqua ex parte amatum. Sic præ ceptoris amor docilem reddit discipulum, & admiratio disciplinæ facit ut lubētius ac celerius eam percipiamus. Ad theologiam docilior erit, cui per suasum fuerit diuinorū uoluminum autorem esse spiritum sanctum, cuiq; persuasum fuerit, solam esse Theologiam, quæ hominem uerè doctum, sa pientem, atq; etiam beatum reddat. M. Tullius prius in Hortensio laudata philosophia accendit ad illius amorem, quàm eam docuit. Et qui disciplinam aliquam profitētur, prius inflammant auditorē, per amplificationem ostendentes quāta sit illius dignitas, à quibus uiris exculta, quid magni pro mittat, quantam adferat utilitatem. Hæc cui persuasa sunt, non prorsus ex

pers est eius disciplinæ,& tamen docilis est potius illius quàm doctus. Hic igitur locus erat explicandi,quæ sint affectuum differentiæ,& quibus rationibus excitentur in animis auditorum. Sed cõmodius arbitror prius hunc orbem quem instituí absoluere, tempestiuius ad hanc partem accessurus, quũ de amplificationib. & orationis iucunditate uehemẽtiaq; dicendũ erit.

ECCLESIASTAE SIVE DE RATIONE CONCIONANDI, AVTORE DES. Erasmo Roterodamo, liber tertius.

EX QVINQVE artificis officijs unum per omneis operis parteis absoluimus, inuentionem. Nunc per eadem recurremus,addituri si quid uidebitur omissum. Inuentioni proxima est eloquutio, de qua mihi uideor admonuisse,quod Ecclesiastæ satis est. Tertia est dispositio siue ordo, qui ut dicere cœperam, quum agerem de diuisione,quadrifariam intelligitur. Est enim commodauerborum dispositio, quæ non tantum facit ad perspicuitatem & modulationem orationis,uerum etiam ad acrimoniam: incommodus ac perturbatus uerborum ordo sententiam obscurat,& interdum inuoluit hyperbatis, aut ἀναπλαποδότοις molestam reddit orationem. Vt autem aptè modulata sit oratio,præstat compositio,de qua M. Tullius accuratissime scripsit,& post hunc Fabius. Verum hæc pars curiosior est, quàm ut conueniat Ecclesiastæ. Tametsi diuus Augustinus adeo non uitauit comparia,similiter cadentia,similiter desinentia, adnominationes, & alias id genus figuras, ut ingenuè fateatur à se affectatas,nec psalmum modo aduersum Donatistas,sed iustum uolumen huiusmodi schematibus floridum cõscripserit. Dedit hoc auribus suæ gentis,cui uix quicquam simplex placebat. Cæterũ uoces quæ emphasim habent, rectius initio aut in fine collocantur, quàm in medio. Veluti,tu ista audes in me? In utroque pronomine emphasis est. Sus docet Mineruam? Acrius est,quàm si dicas,sus Mineruã doces. Ita Paulus, O homo,tu quis es,qui respondes deo? Vehementius est quàm si dicas, Quis tu es homo,qui deo respondes. Est altera ordinis functio,per quam commode disponũtur principales orationis propositiões:id fit in diuisione, de qua diximus. In his quemadmodum ante admonui,maxime probandus est ordo,quum propositio præcedens,uelut ex se gradum prębet ad sequentem. Quod genus sit,Primo loco dicam,quanta sit uirginum dignitas,quantaq; felicitas. Mox quantis periculis hic thesaurus sit expositus. A re laudata ad eiusdem rei custodiam commodus est gradus, incommodus si inuertas ordinem

Dispositio quadruplex

dinem. Item, Primum dicam, quibus uirtutibus summum pōtificatum promeruerit. Dein, qua integritate susceptum gesserit. Præposterū erit, si prius dixerit quomodo gesserit, post quomodo sit assequutus. Interdum propositio præmollit sequuturam, suapte natura duriusculam. Velut hanc, Milo insidiantem Clodium interfecit, præmollit illa, etiam si ciuem adeò reipub. pestilentem per insidias esset adortus, præmium merebatur, non pœnam. Tertius ordinis usus est in singulis argumentationibus: frequenter enim eadem propositio pluribus argumentis confirmatur, quæ non oportet nullo delectu uelut in aceruum congerere, sed ordine quodam uelut in aciē producere. Cæterum quæ quibus locis magis conueniant, dicentis iudicio consiliocp relinquēdum est. Nō improbatur quum ab infirmioribus itur ad firmissima. Probatur, quæ primo ac postremo loco collocat efficaciora, infirmiora ueluti gregarios milites in medium agmen cōiicit. Sola improbatur, quæ à firmioribus pergit ad infirmiora. Ita natura comparatum est, ut ad ea maximè simus intenti, quæ primo dicuntur loco, quæ si arrident cætera cū fauore audimus: quæ uerò postrema sunt, maximè hærent animo. Quę in medio sunt, etiam si per se parum ualent, uelut in monomachia, tamē numero & Synathrœsmo ualent. Quartus ordinis modus est, quo tota diuiditur oratio: ueluti qui libros conscribunt, hos prima cura torquet, ut totum argumentum ordine commodo sit digestū. Veluti si quis de rebus Romanæ urbis paret scribere, hūc sequitur ordinem. Vt primo loco referat urbis primordia, deinde Romam florentem, postremò deficientem. Idem ordo seruari posset, si quis describeret ecclesiæ statum. Ante diximus de exordio, incremento & summa. Hæc tria in utracp parte locum habere poterunt. Veluti quibus exordijs cœperit ecclesia, quibus modis inualuerit ac propagata sit, deniqp quomodo efflorueriit, & ad pietatis fastigium peruenerit. Rursus quomodo primum cœperit degenerare, deinde quomodo magis prolapsa sit, postremò quomodo sic in angustum coarctata adeò refrixerit religio, ut uix dicas eandem esse ecclesiam. Olim quoniam Ecclesiastes ferè uersabatur in enarranda scriptura sacra, ipsa scripturæ series suppeditabat ordinem. Verbi causa. Psalmus proponebatur. Primo loco titulus explicabatur, deinde psalmus. Si martyr laudabatur, ordo sumebatur ex præceptionibus generis demonstratiui, ueluti quum Chrysostomus celebrat Babylam, Basilius Quadraginta martyres. Beatus Paulus hunc ferè seruat ordinem, ut primum doceat ac dissoluat difficultates quęstionum. Deinde subijcit monita de moribus, quæ minus torquent lectorem: postremò, salutationes, cōmendationes ac precationes. Hoc uidetur imitatus Chrysostomus, qui post explanationē scripturæ, excurrit in locum moralem, ex ijs quæ dicta fuerāt occasione arrepta, In his uelut in uiridarijs amœnioribus requiescit ac reficitur auditor. Facit idem nonnunquam Hieronymus, ut quum è

Ordo argumentorum

scopulis ac locis confragosis enauigauit oratio, ad amœniora deuenit, uela pandens, & quasi celeuma canens, sic enim ille loquitur. Recentiores quoniam à ueterum exemplis recesserunt uarias ordinis formas commenti sunt, de quibus ante nonnihil attigimus. Quidam primum orãt tacitè, mox erecti signant se cruce, præfati nomen patris, filij & spiritus sancti. Dein recitant thema, ut uocant, de quo quædam generalia proloquuntur, quod improbandum non est, si modo quæ præfantur auditorem præparent, uel beneuolentia, uel attentione, uel docilitate. Post hæc comperio morem apud quosdam fuisse, ut recitaretur Euangelium lingua, ut opinor, uulgi. Deinde pro impetranda gratia, salutabatur illa gratia plena. Hinc repetebatur thema, mox diuisione facta, sermo peragebatur. Vicani & qui hos imitantur quibusdam in locis, primum attingunt nõnihil ex Euangelio, dein recẽsent diuos, qui uel in eum diem, uel in sequẽtes incidunt, decẽp eorũ laudibus nonnihil attingunt, postea denunciant, si quæ feriæ, aut si qua ieiunia in eam incidunt hebdomadem. Denicẽp si quid monendũ est admonent, ueluti si subleuandi pauperes, aut si quis quid amisit, aut si quid mali premat immineátue, ut pro illius depulsione deum deprecentur. Compluribus peracta concione recitatur aliqua pars symboli cũ exomologesi & absolutione. Quod apud Italos fit post recitatum Euangelium, in quo agnoscas aliquod pristinæ consuetudinis uestigium. Nam olim posteaquam diaconus ad populum progressus, eocẽp salutato iussu episcopi pronunciarat Euangelium, Episcopus enarrabat quod lectum erat, mox reuersus intra cancellos peragebat mysteria. Simile uetustatis uestigium uidimus in ecclesia Anderlacẽsi, haud procul à mœnibus ciuitatis Bruxellanæ: collegium est canonicorum, pastor extra cancellos sacrificat populo, sic moderato tempore, ut canonicorum cantiones finitæ sint, antequam ipse recitarit Euangelium. Mox eodem cultu quo astabat altari conscendit suggestum, docetcẽp populum: eo facto redit ad altare, peragitcẽp sacrificiũ, nec prius dimittitur populus. Hæ sunt prisci moris reliquiæ. Post ubi iam sacerdotes imperiti occupauerunt ecclesias, ne nihil referrent uetustæ cõsuetudinis, pro enarratione scripturæ, recitant exomologesin, & absolutionem. Quod meritò superuacuum uidetur, quum exomologesis peracta sit ante missæ exordium, quem introitum appellant. Sunt qui concioni & alteram addant Coronidem. Recitãt multa nomina defunctorum uel ægrotantium, uel parturientium, uel alia quapiam de causa periclitantium, & pro singulis nominatim expressis exigunt Pater noster & Aue Maria, ipsi pro singulis accipiũt assem aut drachmam. Quis neget esse pium, orare pro laborantibus? Sed quid opus est tot nominibus? Quid necesse est ita uiritim partiri precationes? Tum quid opus est concionẽ tot appendicibus extendere? Audiui qui proposito themate, præfationis loco quædam narrarent, quæ à themate erant alienissima: his peroratis

oratis,& inuocata uirgine matre,thema repeteret, quod ipsum erat uulgate,id est,ad quoduis argumentum æque quadrans: post hæc exponebant eius diei Euãgelium,sed in transcursu,uelut obiter. Tum proponebatur ex abrupto quęstio Theologica:postremo loco addebant,narrationes uel miraculorum, uel fabularum, quibus imperitè fictis, affictæ sunt similes allegoriæ, dignum, ut aiunt, patella operculum. Hic scilicet est illorum excursus ad reficiendos iam lassos auditorum animos. Hic ordo tametsi non est concionis,ueluti corporis, tamen tolerari poterat, si nihil esset ineptum aut frigidum, & si qua ratione inter se congruerent, thema, Euangelium, quæstio, & exhortatio. Quæstionis accessio uidetur è scholasticorum ostentatione orta,unde & illud inductum arbitror,quod quidam rei de qua dicturi sunt,summam Latinè præfantur, admirante turba non intellectam eloquentiam: hoc dicunt se tribuere auribus eruditorum, in quo bis peccant, mea sententia. Quid enim opus est lingua Latina, quum docti qui adsunt, calleant etiam uulgatam. Præterea plerunque frigida sunt quæ præfantur, nihil habentia ponderis neque subtilitatis,tantum ut consuetudini satisfiat. Aliquid esset,si quæ Latinè proloquuntur eius generis sint,ut lingua populi uix possint exprimi. Audiui qui illud præscripsisse sibi uidebantur, haud scio unde haustum:intermiscebant orationes quasdam elaboratius, & exquisitis uerbis compositas,multumq; dissimiles reliquæ dictioni,non aliter quàm in Græcorum tragœdijs admiscetur chorus, ut hinc ducta uideri possit imitatio. Alijs hoc studio est,ut concionem è uarijs disciplinis uelut emblematibus contexant,partem adferentes è theologia uetere, partem è scholastica, partem è philosophia, partem è iure pontificio, partem è iure Cæsareo,nonnihil aspergentes è poetis: quæ res præterquam quod habet speciem inanitatis,inconcinnam reddit orationem,præsertim quum id affectatò fieri uel illud arguat,quod perpetuò fiat. Apud Italos quidã partiuntur orationem,non eodem modo,sed non minus ineptè. Prima pars datur exponendo Euangelio, altera Iudæis confutandis si adsint, tertia prophetiæ, quam sibi complures illic publicè uindicant. Quorum de numero fuit Hieronymus Sauonarola: & ipse Romæ quendam audiui tum quidẽ primi nominis,qui palàm cum religiosa testificatione, sibi assereret prophetiæ donum. Nonnulla pars dabatur Danti aut Petrarchæ,quorum rythmi uoce canora,plenisq;,ut aiunt,tibijs,& insigni corporis gesticulatione pronunciabantur. Dixisses aliquid dici sacratius Euangelio. Huiusmodi commenticijs nouitatibus magis indulgent, qui religionis titulo commendantur, quàm ij quos ideo seculares appellant, quòd monachi non sint, nimirum gratificantes affectui multitudinis potius quàm iudicio consulentes. Nihil est indocta multitudine fastidiosius,cui si quis conetur morem gerere, subinde esset nouanda concionandi forma. Consultius igitur est Ecclesiasten

quod optimum est sequi, idem fiet assuetudine populo quoque gratum. Audiui quosdam, qui paradoxa in speciem absurdissima, proferrent apud concionem: & in his inuoluēdis uerius quàm explicandis uenditabant acumen ingenij, quo negociatoribus, quorum liberalitatem solicitabant, fidem facerent, se in scholis non omnino lusisse operam. Est quidem aliquousque morigerandum multitudini, sed hactenus ut à synceritate uerbi diuini non recedatur, semper q; meminerimus plurimū interesse inter Euangelicum Ecclesiasten, & inter patronum forensem, nihil non facientem ut causam uincat, aut histrionem solum hoc spectantem, ut theatro placeat actio. Quis autem ordo sit optimus, partim ex illis quæ supra de diuisione propositionum diximus, partim ex his quæ nunc adijcimus, liquebit.

Memoria De memoria quoque uideor admonuisse, quod ad hoc institutum satis est: artificium, si quis exactius perdiscat, & anxie respiciat ad locos & imagines, meo quidem iudicio plus adfert impedimenti quàm adiumenti. Primum enim hebetius reddit ingenium, aut dicendi calorem refrigerat anxia cura, deinde natiuam memoriæ uim, quæ plurimarum rerum est capacissima, præsertim si ad naturam felicem accedat intelligentia, cura, exercitatio & ordo: quum ijs qui anxiè obseruant artem, interdum eueniat quod solet illis, qui machinis nimium operosis aliquid moliuntur, ut plus sit negocij in apparanda machina, quàm futurum erat in opere uulgari more conficiendo. Ita citius ediscas quæ uelis meminisse, quàm singula in locos & imagines digeras, ut iam duplici sit opus memoriā, rerum de quibus paras dicere, & locorum atque imaginum, quas subinde nouas fingere oportet. Ad studium igitur infigendi, accedit labor inueniendi, non mediocris. Hæc incommoda magis sentiunt senes, qui iuuenes hoc artificio ualde delectati sunt. Quod si usu ueniat ut plura nomina sint recitanda, aut prolixior scripturæ locus citandus, & memoria uel naturā, uel senio fuerit imbecillior, non est turpe concionatori de scheda pronunciare turbam nominum: scripturæ uerò prolixius testimonium plus habet ponderis ac fidei, si de scheda aut è codice recites, quàm si memoriter. Idem censeo de testimonijs doctorum celebrium, maximè si locus sit insignis & animaduersione dignus. Nec semper necesse est psalmi cuiuspiam numerum addere, atque in principio sit an in medio, an in fine designare, quod interdum Iureconsulti faciunt ad ostentationem, titulo addentes legem & paragraphum, interdum & uersum. Quanquam illi hoc faciunt excusatius, quàm si faciat Ecclesiastes. Habet hoc illa professio, exigunt auditores, quo facilius loca conferant. Prisci satis erat dicere, Quemadmodum docet Paulus scribens Romanis, aut sicut in Euangelio Matthæi loquitur dominus. Quod si sententia talis est, ut fide sit caritura, nisi confirmata certo scripturæ testimonio, tum haud intempestiuum

pestiuum fuerit eam citandi diligentiam adhibere. Hic nonnulli bis peccãt, qui nihil dicunt absq; scripturæ testimonio, etiam si res eius generis sit, ut nullo egeat testimonio, & nusquam non addunt capitis numerum. Quę res non solum habet speciem ostentationis, uerum etiam orationis fluxum intersecat, & caliginem quandam rebus inducit. Id esse uerum sentiet qui legerit commentarios Aquinatis in epistolas Pauli. Quanquã id non erat Thomæ peculiare, sed cum omnibus aut certe plerisque illius seculi scriptoribus commune. Res è bono fonte nata abijt in uitiũ affectatione. Vnde quidam eruditi malunt numerum marginibus ascribere, quàm addere in contexturn, non ob aliud, nisi quod impedit dictionis cursum, & nonnihil adfert frigoris. Ad memoriam confirmandam nonnihil opis pollicentur & medici, & secũdum hos Marsilius Ficinus, sed præter ea quæ diximus plurimum confert perpetua uitæ sobrietas. Nam crapula & ebrietas ut ingenium hebetant, ita memoriam prorsus obruunt. Officit etiam curarum uarietas ac turba negociorum. Officit & tumultuaria diuersorum uoluminum lectio. Hanc præcipuam arbitror causam, quur senectus sit obliuiosa, quod ea uis animi multitudine rerum obruitur. Officit memoriæ pudor immodicus, au ditorum nouitas & anxia cura. Pudor & nouitas uincitur assuetudine. Demosthenes apud Philippum regem orans excidit sibi, quod illi apud Athenienses nunquam acciderat. At Aeschines orator multo Demosthene deterior, apud eundem regem dicens, sibi non excidit: Nam anxium studiũ offerit ad hoc ipsum, quod impendio affectat. Superest actio siue pronunciatio, quæ est apta ad rem, uocis, uultus, ac totius corporis moderatio. Ad hæc quemadmodum & ad alia format hominem natura, ratio & usus perficit. Siquidem & ijs qui prorsus sunt rudes artis, alia uox, alius uultus, alius reliqui corporis gestus est, iratis & propitijs, comminantibus & blandientibus, admirantibus & contemnentibus, mœstis & gaudentibus, quod de cæteris affectionibus ad eundem modum lector intelliget. In his igitur optimũ est naturã sequi, sed adhibita cura, ut si quid ea habeat uitij, aut si quid praua imitatio & usus adiunxerit, corrigat, si minus ad ingens illud Demosthenis speculũ, certe ad liberi amici iudiciũ. Frequenter enim fallunt hominẽ, quamuis alioqui doctum, quæ cæteris uehemẽter indecora uidentur, & sunt. Interdum & placemus nobis ipsis, ob ea quæ merito displicent auditoribus. In quibus non mediocre præstabit officium amicus admonitor. Sibi quisq; pulcher est, neq; quisquam sibi satis notus esse potest, nisi se contempletur oculis alienis. Sed optimum erit ex alijs exemplum sumere, & quod decorum conspexeris, imitari, quod indecorũ uitare, habita tamen semper ratione personę: neq; enim eadem decent omnes, uel ob ingeniũ diuersum, uel ob qualitatẽ adiunctam. Neq; enim eadem decuissent Catonẽ & Ciceronem, quod ille natura rigidus ac seuerus esset, quippe Stoicus, hic popularis

Pronũciatiõ

laris & iocis salibusq; gaudens. Ita non statim decet iuuenem quod senem, simplicem sacerdotem quod Episcopum, monachū quod nō monachum.

Vocis moderatio

Quibusdam uox est natura exilis uitio arteriæ & musculorum, quibusdam rauca, alijs infirmior laterum debilitate, alijs interrupta & concisa pulmonis aut pectoris uitio. Hos medici spirituosos uocant. Nonnullis parum est articulata, linguæ faucumq; uitio, unde blesi, balbi, titubantes ac hęsitantes. His incommodis si mediocria sint, medetur exercitatio, nonnullis uitæ sobrietas: nam raucitas interdum è uinolentia nascitur, exilitas aut asperitas uocis interdum è ieiunio aut uigilia. Quantum ualeat exercitatio etiam in magnis naturæ uitijs, luculento exemplo est Demosthenes: qui quum lingua esset parum explanata, ut artis quam profitebatur primam literam sonare non posset, sed pro rhetorica letolicam diceret, hoc uitium emendauit lapillos sub lingua uoluens, atq; ita pronuncians. Spiritus concisionē ita correxit: aduersus montem conscendens, complures uersus continua uoce sine respiratione pronūciabat. Vocis autem infirmitatē deuicit, ad mare quum maximè fremeret declamando. Vultum ad grande speculum, cuius modo meminimus, composuit. Iactationem humerorum hac arte correxit: In angusto pulpito stans dicebat, hastæ ex alto pendentis cuspide humero imminente, ut si dicēdi calore excidisset id uitare, offensione admoneretur. Denique memoriam scripto confirmauit. Ad hunc modum uir ille natura penè inuita, summus oratorum euasit. Hac in parte nonnullam opē adfert & medicorum ars. Incommoda quæ praua consuetudine ascita sunt, diuersa corriguntur. Sunt enim qui uocem faciunt exilem, qualis est mulierū, spadonum aut ægrotantium, quod uitium etiam nationibus quibusdam familiare est. Cōtrà sunt qui dilatatis faucibus grandem sed pressam & grauem emittant uocem, qualis est musicorum infimam cantionis partem sustinentium, non dissimilis asinorum rudentium. Atqui hæc uocis granditas, uel ὀγκηθμὸς uerius, adeò placet quibusdam, ut eā rupturis sibi accersant, non sine ualetudinis periculo. Idq; potissimum faciunt in transcursu à pueritia ad adolescentiam, quum natura ipsa mutat uocē: in qua ætate ut nocet non exercere, ita oportet moderatissimam esse exercitationem. Alij toto pulmone distento uocem edunt immanem potius q; magnam, quā megalophoniam Demosthenes obijcit Aeschini. Quidā per nares efflant. Alij quū uocem intendere uocē, gannitū indecorum ædunt, non dissimilem canturi gallinaceorum. Alij præcipitāt uerba uerius q; promunt. Nōnullos uidi qui exgentis, ut suspicor, more cōuoluunt uerba, ac magnā syllabarū partē deuorant intra fauces. Vidi qui dicturi quippiā prius ædebant gemitū: admonitus mirabātur, nimirū ignari se huic uitio obnoxios esse: adeo assueuerāt. Sunt qui sermonē subinde uocibus aut friuolis, aut nihil significantib. interfecāt, his interuallis ueluti quærētes quid sint addituri. Quidā affectatione grauitatis

tatis singulis penè uerbis interponunt silentium, quo nomine Hieronymus notat Grunnium quendam: singultire, inquit, hominem dicas, non proloqui. Audiui qui quoties citabant uerba scripturæ diuinæ, canerét. Quod tamen tolerabilius uisum est, quàm quòd alij sic eadem recitarent, quasi singulæ syllabæ singulæ essent dictiones paribus interuallis inter se disiunctæ. Atqui isthuc quiduis est potius quàm loqui. Nam in cantu seruantur accentus, & uocũ distinctio: hic crepitus est potius quàm sermo, ubi nec seruantur accentus, nec syllabarum quantitas, nec uerborum distinctio, nec sensuum interualla. Sed multi sunt hoc ingenio, ut fastidiãt quicquid est multorum commune: & quicquid insolitum est, idem existimẽt esse pulchrum. Sunt innumera huius generis incommoda, quæ si ad uitilem usq; ætatem inueterauerint, ægrè dediscuntur, eoq; consultius est occupare teneriorem ætatem. Quæ cura priscis fuit præcipua, puerorum os ad rectam formare pronunciationem. Optima uox est, quæ leniter ac procul articulata uerba transmittit in aures auditorum, qualis fuisse dicitur Thracalo, qui causam agens in tribus consistorijs facile audiebatur, atque etiam intelligebatur. Nam est quædam uocis granditas, quæ sonum procul emittit, uerba non emittit: At concionator frustra auditur, si non intelligitur. Rursus est quibusdam uox exilior, sed quę facile penetrat in aures auditorum, cum facili intellectu uerborum. Nullus autem est tam infelici uoce, quin eam possit aliquo pacto ad eorum quæ dicuntur rationem immutare, quod animaduertimus & in equis & canibus, quibus alia uox est iratis, alia blandientibus, alia gaudentibus, aut dolentibus, alia timentibus aliquid. Verum hic mediocritas seruanda est Ecclesiastæ, ut nec mortua somniculosaq; sit pronunciatio, nec rursus ad histrionicam uarietatem immutetur. Olim fabularum recitator ad personæ sententiæq; qualitatem uocem attemperabat, & ad huius uocem gestus attemperabat histrio. Mimus utra sq; partes obibat, & recitatoris & histrionis. Est imitatio quæ deceat Ecclesiasten, est quæ non deceat. Rursus est æqualitas quæ deceat, est quæ non deceat. Quidam perpetuo uocis tenore uelut eadem chorda perficiũt orationem, quem morem fuisse Pio secundo loquenti apud populum, & Guarino profitenti, testati sunt qui eos audierunt. Ipse audiui quendam doctrina pariter ac religionis opinione non uulgariter commendatum, qui immotis oculis, eodem uultu, eadem uoce ueluti de libro recitabat totam concionem. Statua uideri poterat, nisi uox ac rictus utcunque declarasset hominem. Atqui isthuc ne loqui quidem est, quum oporteat concionatorem aliquid habere supra sermonem quotidianum. Nec minus molesta est quorũdam æqualitas in arsi aut thesi uocis, quam deuoluunt per ditonium, donec extremum membrũ deprimant, ut ima uox ad summã relata faciat diapente. Cæterũ apta uocis mutatio, non tantũ ad mouẽdos affectus, uerumetiam

ad fidem

ad fidem faciendam adiuuat. Non parum interest, ut ait in Comœdia Da uus, utrum ex animo quid, an de industria facias. Quum enim ipsa natura iuxta affectus mutet uocem ac uultum, non uidentur ex animo loqui, qui res uehementer diuersas, eodē uultu ac uoce pronunciāt. Rectè notatus est à M. Tullio Callidius quidam, qui res atroces frigidè pronunciarat. Nisi fin geres, inquit, Callidi, tu ista ad eum modum narrares? somnum me Hercu le isto loco uix tenebamus. Legimus dominum quædam clariore uoce di xisse, & uerisimile est acriore pronunciatione usum quum diceret, uæ uobis hypocritæ, quàm quum in conuiuio Simoni loqueretur de muliere peccatri ce, aut quum Apostolis explicaret parabolam. Rursus quum indignatus ait, O natio peruersa & incredula, quousq; uobiscum ero, quandiu uos pa tiar. Et quum diceret: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Quin & Paulus optat mutare uocem suā apud Galatas, si liceret adesse, nunc terrendo, nunc obsecrando, nunc blandiendo. Est igi tur secundum naturam aliqua uocis mutatio, non indecora grauibus uiris. Qua quidem in re naturam sequi optimum est, modò quod naturæ deest, aut supereſt, aut uitiatum est, cura corrigatur. Quicquid autem notabiliter à natura recedit, ut delectet, tamen fide caret. Ediuerso uitanda est Mimo rum imitatio, ut si uerba mulieris referas, mulierem loquentem exprimas, si pueri pueriliter balbutias, si senis seniliter, si ebrij temulentum agas, si irati, iratum, si plorantis plorantem, atq; item de cæteris, quod imitationis genus & in scenicis improbatur. Sentias tamen in oratione facundi concionatoris facetam quandam ac modestam imitationem, quæ sic delectet ac moueat, ut nihil tamē habeat Theatricum aut simulatum. Iam sunt plurima rerum uocabula data opera sic ficta, ut ipso sono rem exprimant, ut gannire, gar rire, barrire, sibilus, fulmen, tonitru, fluctus, turbo, murmur, de quib. in Cra tylo disputat Plato. Atqui ridiculum fuerit, si quis quum grunnire dicit, uo ce rauca per nares emissa, porcorum grunnitum imitetur. Alicubi tamen de cebit modica uocis ac gestus accessio. Apud Italos quorundam Ecclesiasta rum pronunciatio multum accedit ad pronunciationem mendicorum aut circulatorum, qui mensa in foro posita mira uocis dexteritate commēdant nugas suas. Vox autē canora est, lenis & explanata, procul resonans, men dicorum blandior est. Quod si modicè fiat non improbarim. Multiplicem enim ea res adfert utilitatem. Primū dilatato uocis meatu ac musculis, uox exit grandior, si natura sit exilis: dein lenior, si sit aspera. Adde quòd hacra tione tollitur, aut certè minuitur uitium titubationis, cui narrant obnoxium fuisse Pomponium Lætum in priuato sermone, quum de cathedra pronun cians, linguā haberet expeditam. Præterea latius diffunditur ad aures, po stremò minus laborat qui loquitur. Apud Anglos est simile genus homi num, quales apud Italos sunt circulatores, de quibus modo dictum est, qui

Imitatio

irrumpunt

irrumpunt in conuiuia magnatū,aut in cauponas uinarias,& argumentum aliquod quod edidicerunt recitant,puta mortē omnibus dominari,aut laudem matrimonij. Sed quoniam ea lingua monosyllabis ferè cōstat,quemadmodum Germanica, atq; illi studio uitant cantum, nobis latrare uidentur uerius quàm loqui. Quod incommodum me nonnihil offendit in quibusdam inibi concionatoribus. Verum oportet uocem lenem esse magis q̄ notabiliter canoram,ne quis illud in concionatorem iaciat,quod audiuit canorus recitator:si loqueris cantas,si cantas male cantas. Quidā utuntur pertinua contentione uocis, quam Græci μονοφωνίαν uocant. Cui uitio se M. Tullius fatetur affinem fuisse,quum primum se ad dicendū contulisset. Nec hodie desunt qui pulchrum existiment, Stentorem Homericum nobis referre,atq; hunc in modum prædicant se beatum Dominicū imitari, quem narrant adeò fuisse uocalem,ut ab ijs qui septem milibus passuum aberant posset audiri,quod prorsus incredibile uidetur ijs qui nesciūt, Hispanorum miliaria multo esse breuiora Germanicis. Nec leuius peccant qui uocē subinde tollunt clamore subito,ac repente demittunt, quū res nihil habeat uehementiæ. Quæ res non caret specie dementiæ. Videmus in quorundā homilijs scripto æditis locum deligi,quo quantum possunt exclament, non q̄ res postulet exclamationem,sed quod sic animum induxerint,exclamationem esse concionis partem:ac tum sibi uidentur mire uehementes, si sexies aut octies quāta possunt uoce clamarint: O detestandū uitium auaritiam, ó fontem ac radicem malorum omnium, ó morbum pestilentem, ó filiam diaboli, ó cæcitatem mentis, ó subuersionem religionis. Atque his clamoribus interdum excitantur lachrymæ pueris ac mulierculis, sed quæ simul cum clamore exarescant. Cæterum quoniam cordatis perspicuum est eos clamores non proficisci ab affectu dicentis, nihil commouentur, sed offenduntur potius. Siquidem ea demum uox gignit affectum in animis auditorum,quæ ab animo bene affecto uenit,præsertim uultu gestuq; conueniente adiuta. Damnata est à rhetoribus nimia uocis intensio,quia nec à dicente,nec ab auditoribus diu tolerari potest. Damnatur item nimium grauis,quod obscurior est,minusq; ferit aures. Mediocritas decet Ecclesiasten,quanquā in hac quoq; multa uarietas est, uel quia id postulat sententia,uel quia nihil diu ferri potest, quod nō aliqua uarietate commendetur. Quæ res non fefellit cantores,qui organis nunc dant uocem clariorem,nūc suffuscam,nūc subraucam. Sunt autem præter acutam, grauem & mediam innumeri uocis flexus. Interdum est concitatior, uelut in membris & articulis,ac singulis dictionibus per se aliquid addentibus uehementiæ:interdum lentior ac porrectior,quū admiramur aut expostulamus,submissior quum rogamus,aut misericordiam quærimus,clarior quū indignamur, atq; item de cęteris, ne quæ natura sunt infinita persequar. Huius uarietatis uestigia

deprehẽdas in cãtu, qui recitationi ſimillimus à priſcis ad hãc uſq; ętatẽ per uenit, uelut in precatione Dominica nõ eſt prorſus eadẽ uox, ſed uarietas nõ excedit diateſſarõ, niſi quod in ne nos inducas, deprimit uocẽ, nec id præter artis præcepta, quæ docẽt ſubmiſſiorem ſonum conuenire metuẽtibus. Quũ recitatur in templis mors Chriſti, ſumma uox tribuitur Iudæis ac cæteris, ima Chriſto, media narranti Euangeliſtæ. Quod & ipſum admonet Fabius, medium ſonum conuenire ſermonibus. Totus autem cantus uoluitur per diateſſaron, quæ eſt harmoniarũ obſcuriſſima, minimeq; exultans.

Quibuſdã hic imponit praua artis imitatio, quod Græci ἡχοφύλακα uocant. Audierũt à rhetoribus præcipi, exordium oportere ſedatius eſſe, nec clamoſum, nec acrioribus affectibus concitatum, eoq; ſic ordiuntur, ut ipſi uix intelligant quid dicant. Quaſi referat dici, quod nullus intelligit. Mox eadem uerba paulo clarius efferunt, donec perueniant ad ſonum iuſtum. Alij quoniam legerunt inter rhetorum ſchemata poſitam exclamationem, ſtatim à clamore incipiunt, quod eſt Aiacis, & ad inſaniam tendentium. Quo uitio notabiles ſunt aliquot ſermones, quos rabula quidam indoctus & impudens Auguſtini titulo conatus eſt nobis obtrudere. Res autem ipſa loquitur fuiſſe ex eorum grege, quos hodie uulgus appellat Auguſtinenſes. Hoc fuco ſtuduit ſuum ſodalitium orbi cõmendare, ſi perſuaſiſſet tantum uirum eius inſtituti fuiſſe autorẽ, ipſumq; ab Ambroſio cucullam nigram, ac baltheum coriaceum accepiſſe, apud hos filiolos diu uixiſſe, ad hos uehemẽter adamaſſe Eremitas ſcripſiſſe regulam, hos ut religionis columina frequenter inuiſiſſe, apud hos toties fuiſſe concionatum. Ad hos ſcripſiſſe morientem. Illud debebant affingere, quoniam apud idiotas Eremitas loquebatur, illum nec doctè, nec Latinè uoluiſſe loqui, quẽadmodum in alijs homilijs loquitur apud ciues. Quanquam in quodam ſermone loquitur hunc in modum: O fratres mei, licet groſſi ſitis, & ſubtilia nõ capiatis &c. Vbi ſic ſolœciſſat Auguſtinus, ut groſſos appellet craſſos? Sed arbitror eos ideo fuiſſe groſſos, quia bibebant ceruiſiam. Nam in his ſermonibus ceruiſiæ quoque meminit Flandricus, ut ſuſpicor, Auguſtinus, qui quoſdam ſermones ſic orditur: Scire nãq; debetis fratres dilectiſſimi. Et, Legimus enim, fratres chariſſimi. exiſtimauit, nanq; & eã cõiunctiones eſſe expletiuas, quæ quouis loco poſſent inſeri ornatus gratia. Ibidem Auguſtinus modernos dicit pro huius ætatis hominib. Et, bene ſcio, pro facile intelligo, ſaporoſum pro ſuaui. Sed ineptus ſum qui hic ſolœciſmos quærã, hoc eſt, in mari aquam. Omnia mirã barbariem crepant, exceptis ijs, quæ ex alijs ſcriptoribus aſſuta ſunt. Etenim ut quędam argumenta artifex ille ſumpſit è uita Auguſtini, ita materiam è uarijs diuerſorũ autorum locis attexuit, licet indocte & impudenter omnia. Vide autem quot fucis ſtuduerit hoc quod deſtinauit perſuadere. Primum cõficta eſt oratio D. Ambroſii, qui tradiderit nouo militi

nigram

nigram cucullam,& baltheum coriaceum ejuſdem coloris,illud etiam addi uinans,ex eo multas religiones exorituras. Tum pro una regula quàm fœminis ſcripſit, treis fecerunt ad uiros. His ſuccedunt uenerandi ſermones, adeò flagrantes,ut appareat Auguſtinum impotenti amore iſtorum ægro taſſe. Sic enim orditur: Fratres mei & lætitia cordis mei,corona mea & gaudium meum quod eſtis uos. Et mox ſe facit matrem fratrum ſuorum,quos iterum parturit,quum modo tantopere laudarit, Paulum imitatus ſcilicet. Ac ne quis eſſet reliquus dubitandi locus, ſic orditur ſermonem quendam. Vt bene noſtis,fratres chariſſimi, tria monaſteria apud Hipponā dei gratia merui laudabiliter ad honorem ſanctæ trinitatis conſtruere. Quorū primum hoc eſt,in quo iam annis multis modico pabulo cōtenti hilariter commoramini,beſtijs aſſociati,auibus miniſtrati. Ac mox: Et ideo non ego miſer,ſed uos ſæpe angelorum aſſueti eſtis colloquijs. Aliud quoq; monaſterium in horto,quem ſanctus noſter pater Valerius mihi dedit,ædificatum eſt. Et quoniam presbyter Epiſcopus factus ſum,nec ſemper hic uobiſcum habitare potui,nec cum fratribus, qui in prædicto monaſterio poſiti ſunt, propterea infra domum Epiſcopi mecum habere uolui monaſterium clericorum &c. Hæc ibi. An nō inſigniter uidetur Auguſtinus mutaſſe linguam ſuam apud illos Groſſos fratres. Concederem uitio ſcribarum Hipponam dictam pro Hippone,& infra domum pro intra domum, niſi reliquus ſermo totus eiuſdem eſſet ueneris. Veluti quod dicit eos auibus miniſtratos, quos ſentit auium miniſterio paſtos,alludēs ad Paulum, quem faciunt Eremitarū principem. Sed ubi eſt illa uaſta ſolitudo apud Hipponem, in qua ob hominum inopiam auium miniſterio fuit opus? & quis nouit illam mirificam ſodalitatem, quæ frequenter confabulabatur cum angelis, quum idem miſero Auguſtino eſſet negatum? Præterea qui factum eſt,ut Auguſtinus nec in libris confeſſionum, nec aliâs uſquam commemoret hæc tria monaſteria in honorem trinitatis conſtructa. Poſidonius ſcribit illum plura ſodalitia inſtituiſſe, non monachorum, ſed Chriſto concorditer ſeruientium, uerum ea uocat diuerſoria. Eſt alius ſermo numero XXI. in quo citatur ſanctus pater Hieronymus, qui ſcripſerit tria fuiſſe monachorū genera,quorum duo probarit,Eremitarum & Cœnobitarum,tertium improbarit, quo duo trēsue ſine patre uiuebant in commune. At primum genus Hieronymus non uocat Eremitas, ſed anachoritas. Nam Cœnobitæ non minus uiuebant in deſerto,quàm Anachoritæ, niſi quod plures ſub cōmuni patre,ac decanis uiuebāt. Verum iſti ex Anachoritis fecerunt Eremitas, ut titulum quem adoptarunt redderent honorabiliorem. Et ab his ſanctis monachis Auguſtinus fuit ad pietatem illuminatus. Tam inſulſi ſermones inter tractatus Auguſtini principem obtinebant locum,cum operoſo indice, marginatijs annotamentis diligenter illuſtrati, ex his quædam citantur

in pontificum decretis. Accedunt huc mendaces picturæ, in quibus Augu-
ſtinus barba ad pubem uſq; demiſſa, cuculla & ueſte nigra, coriaceo cingu-
lo treis digitos lato, tenet librum dextra, cuius initium, Ante omnia fratres
chariſſimi diligatur deus: circumpedes chorus eſt Auguſtinēſium ſimili pa
noplia. Non inſector monachi uocabulum, quod apud bonos omnes gra-
tioſum eſſet, niſi plurimorū mores feciſſent illud inuidioſum: tum facile pa-
tiar, quod monachorum ſodalitia confictis exordijs commendant inſtitu-
tum ſuum, alijs Heliſæum autorē iactantibus, alijs Brigittam, alijs Auguſti
num, alijs Brunonem, modò æmulentur illorum pietatem, quorum titulis
gloriantur. Sed nimis multa ſunt, quæ ſimilib. præſtigijs irrepſerūt in Chri-
ſtianiſmum. Pernicioſa uerò fuit, ſiue ciuilitas, ſiue negligentia, eorum, qui
primum ad iſta conniuebant. His enim debemus quod præcipuos eccleſiæ
doctores habemus mutilos, deprauatos, confuſos, & indoctis nugamentis
contaminatos, tum Græcos, tū Latinos. Nec intra hos tamen conſtitit iſta
temeritas. Ad ipſos uſq; libros diuinos proceſſit impunita audacia. Nec his
impoſtoribus quiſquam indignatur, nos calumnijs proſcindimur, ſi quid re
cte monemus. Sed longius rapior. Vt ad compendium redeam, Auguſti-
nus licet aliquando ſeceſſerit, quod eruditi pleriq; ſolent ſtudij gratia, nun-
quam fuit monachus Eremita. Tametſi finxerunt illum in quodam ſermo
ne id profitentem, nec ipſe ullum certū ueſtitus genus præſcripſit alijs. Tan-
tum mulierculas, quæ uiuebant ſub cura ſororis, monet ne ſe notabiles præ
beant in cultu, cui uitio genus hoc affine eſt. Et addit, nec affectetis ueſtibus
placere, ſed moribus: nec ipſe ſibi quicquā nouauit in habitu epiſcoporum,
niſi quod pileum pyrrhon, hoc eſt, rubrum modeſtiæ cauſa geſtare noluit,
quemadmodum ipſe teſtatur in quadam apud populum oratione. Decet,
inquit, Epiſcopum, at nō decet Auguſtinum. Si monachus fuiſſet dixiſſet,
decet Epiſcopum, at non decet monachum. Quin etiam ex ipſis Auguſtini
monumentis perſpicuum eſt, eam regulam quam ſibi uendicāt pleraq; mo
nachorum ſodalitia, quæ nec Benedicti, nec Franciſci regulam profitentur,
non fuiſſe ſcriptam, neq; clericis, neq; Eremitis, ac ne uiris quidem, ſed mu-
lierculis, quæ, ut dixi, ſub cura ſororis deo ſeruiebant. Hanc aliquot uerbis
immutatis ad uiros accommodarunt. Eas uero mulieres non fuiſſe mona-
chas, uel illud arguit, quod liberum erat illis ab eo contubernio diſcedere, &
ſi qua eſſet inemendabilis cogebatur migrare. Nec omnes erant uirgines,
quædam habebant liberos. Nec has uſquā monachas, nec clericos ſuos mo
nachos appellat, quibus & ipſis permiſit ad alios epiſcopos commigrare,
apud quos clericis maior erat libertas. Malo, inquit, debilem, cū mortuum.
Atqui nunc recedit à uotis monaſticis, non debilis eſt, ſed pluſquam mor-
tuus eſt, & reuera mortuus eſt, qui non neceſſitatis cauſa, ſed amore mundi
recedit. Porrò monaſteriū olim dicebatur omnis locus, ſiue in agris, ſiue in
urbibus

urbibus, à populi frequẽtia semotus. Sed ut ad rẽ redeã, Qui cõfinxit eos sermones Augustini titulo, non solum in medio uociferatur, O,O,O, sed frequenter sic exorditur, O fratres charissimi, quàm timendus ille dies, O fratres charissimi, O si sciretis quantum uobis in solitudine demoranti/bus necessaria sit obedientia. O fratres charissimi, gaudium meum & coro/na in domino. Extant tot orationes huius ad populum habitæ, quando unquam sic orsus est uir ille & sanus & sedati ingenij. Immo ubi sic temere exclamat, uel in medio sermone? Satyricis fortassis istud conuenit, quan/quam Horatius omnium laudatissimus, à moderata incipit admiratione, Qui fit Mœcenas, ne nihil haberet ueteris comœdiæ in cuius locum succes/sit Satyra. Sic Aristophanes ὡς ἀργαλέον πρᾶγμ' ὄδ'ην. Sumit hoc inter/dum & noua comœdia. Quid igitur faciam? Occidi, perij. Id nimium bene imitatus Persius: O curas, inquit, hominum, ó quantum rebus inane est. Aliquanto moderatius Iuuenalis, qui tamen Satyram corrupit & uertit in tragicam inuectiuam. Semper ego auditor tantum? Sunt & alia uitia, in quæ quidam incidunt, infeliciter affectantes artis præceptiones seu schema ta, quæ nunc referre non quidem inutile, sed per longum fuerit, ac fortassis etiam inuidiosum. Quanquam quæ hactenus attigi, citra cuiusquam perso/næ contumeliam, non debent quenquam offendere, si prosunt omnibus, lædunt neminem. Hactenus de prolatione uocis. Supereſt distinctio, quæ & ipsa iuxta sententiarum naturam uarianda est. Ea seruatur & in scri/ptura. Breuissima respiratio habet hypostigmen. Paulo longior stigmen, quam nos duobus punctis signamus. Hac quoq; longior, unicum habet punctum. Longissima tale signum habet, inferiore puncto ad leuam in/flexo. Tametsi de notis uariant scriptores, nec magni refert. Hypostigme conuenit singulis asyndetis, quorum unaquæq; uim habet articuli, siue in/cisi. Vt. Hic totas noctes, editur, bibitur, uomitur, saltatur, luditur, subatur. Item: habes in uno multos quos imiteris, Philosophum, sacerdotem, mo/nachum, episcopum. Hæc amittunt gratiam, si continenter pronuncies. Pa/renthesis non solum respiratiuncula, uerum etiam uoce paulo depressiore à contextu separãda est. Vt, narrant Circen (ut aliquid è fabulis admisceam) ueneficijs homines uertere solitam in sues, aliasq; brutorum species. Idem fit post uocandi casum. Vt, Tityre, tu patulæ. Quæ Fabius tradit hic subti/lius ac minutius, Grammaticis relinquam. Nobis cum Ecclesiasta res est. Nec multo plus interualli postulant incisa, præsertim si absit coniunctio, quæ omissa nonnihil addit acrimoniæ. Veluti, Patrimonium prodegit, pu/dicitiam prostituit, famam amisit, parentes offendit, amicos abalienauit. Membra paulo longiore respiratione distinguuntur. Quale sit: Quum hęc uita tota sit breuis, quum omnibus incerta, quum tot malis obnoxia, demi/ror esse tam multos, qui sic mortem horreant, congerant diuitias, differant

Distinctio in pronunciãdo

uitæ correctionem. In his tamen est aliqua differentia. Principalius membrum paulo longius silentium requirit, hoc est, ante demiror. Fortassis hoc totum uidebitur alicui unum membrum, reliqua tantum esse commata. Verum esto ut libet, quando eadem est ratio in incisis, in quibus est unum cæteris principalius. Certe periodus requirit prolixius interuallum. Quod idem concedit frequenter & interrogatio. Velut, Audistis inuolutam quæstionem. Sed quomodo difficultatem hanc explicabimus? Hac quoque in parte peccatur à multis, qui studio affectant, ut oratio continuo tenore uoluatur, quasi turpe sit unquam silere, eo usque continuantes uocem, donec defecerit spiritus, tubicinum more. Itaq; crebro fit, ut illic respirent, ubi sententia non dat respirandi spatium. Nec leuius peccant, qui, ut ante dicere cœperam, singulis aut binis fere uerbis interponunt moras, non sine auditorum tædio. Quidam perorata sermonis parte, tussiunt expuúntue, quos citius probes, quàm eos qui ex praua consuetudine subinde tussiunt aut expuunt. Sunt qui in simili interuallo, ex imo uẽtre ducunt clarum suspirium, quasi dicendo lassi. Atqui suspirare, ubi res nihil habet gemitu dignum, inceptum est. Notantur & ij qui spiritum non recipiunt, sed resorbent per dentes. Quum oratio longam uocis continuationem exigit, prius est recipiendus spiritus. Idem tacite faciendum est, quoties commata & cola dant respirandi spatium.

Vultus De uoce hactenus, ueniam ad uultum, in quo est tanta mentis significatio, ut sæpenumero pro sermone sit. Nam moto capite annuimus, renuimus, interdum & salutamus, minamur, aduocamus: Erecto significamus fiduciam, depresso uerecundiam, aut dubitationem. Indecorum tamen est uiro graui, crebro capitis motu loqui. Comam uero rotare

Frons phanaticum est. Neq; mediocris est in fronte mentis significatio, unde pro uerbijs quoq; qui sunt hilariores, frontem exporrigere dicuntur, qui tristes

Supercilia corrugare: & effrontes appellamus, qui carẽt pudore. Nec minus agunt supercilia, sublata declarant arrogantiam, unde in supercilioſos conuitium, demissa uerecundiam, adducta toruitatem, inæqualia seueritatem cum lenita te coniunctam: quo habitu in comœdijs inducuntur seueri patres, altero supercilio sublato, altero composito: qui tamen gestus Ecclesiastæ fuerit indecorus, quãdo M. Tullius Pisoni exprobrat, quod in senatu altero supercilio ad frontem sublato, altero in oculos depresso dixit, sibi non placere crudelitatem. Verum hic primas partes agunt oculi, in quibus animus dictus est

Oculi habere sedem, eò quod nullus sit affectus, qui nõ exprimatur oculis, amor, odium, gaudiũ, mœror, tædium, solicitudo, metus, spes, simplicitas, fraudulentia, suspicio. Frequẽter & in scripturis diuinis exprimitur oculorum qualitas. Dominus in monte sedens, intuens turbam, requirit attẽtionem, quasi de rebus arduis dicturus. Adolescentis diuitis responso delectatus, intuitus est eum. A Petro ter abiuratus intuitu oculorũ admonuit non præstiti promissi

missi:Et si oportuerit me mori tecũ,te non negabo. Idem patri gratias agit, sublatis in cœlũ oculis. Petrus item in Actis, sedaturus confusam turbam, defigit in illam oculos,autoritatem ac fiduciã præ se ferens. De sancta Paula refert Hieronymus, si quam è grege uirginum cõspexisset segniorem ad officia,aut lasciuius cultã,eam non obiurgatione, sed oculis ac uultus tristitia corrigebat.Ipse apud Italos interfui conuiuio, ubi qui inuitarat,ne monendis aut obiurgandis famulis interrumperet sermonum hilaritatem, oculis omnia peragebat,siue uellet mutari tabellas,siue addi uinum,siue nouari cibum, intuebatur famulum, mox deflectebat oculos ad cyathum aut ad quadram,aut aliud quod fieri uolebat. Verũ & hac in parte oportet quàm minimum à natura recedere.Damnantur enim oculi rigidi,extenti, languidi,torpentes,stupẽtes,lasciui,mobiles ac ueluti natantes,quasi quadam uoluptate suffusi,quod in recitatore notat Persius: Patranti, inquit,fractus ocello.damnantur & limi,hoc est,semiclusi, quibus aspici sese indignãtur leones.Item quos Fabius appellat Venereos. Nam prisci Venerem petis oculis fingebant,quod uitium & hodie in nonnullis deprehendas, qui quoties student uideri blandiores,limos ac petos fingunt oculos. Contrà nimiũ diducti,stoliditatem arguũt.Nam quod Itali quidam, si quem uideri uolunt reuereri,eum oculis attonitis intuentur,nihil ad Ecclesiasten. Indecore quidam in latus detorquent oculos.Sed indecentius faciunt,qui quum loquuntur,claudunt oculos: quales ipse nonnullos uidi, hoc pacto,ut opinor, pudori medentes,qui dicitur in oculis esse,& si immodicus est,caliginem offundit animo, modicus & gratiam & fidem addit dicenti, qualem fuisse ferunt in L.Crasso oratore. Is potissimum se prodit in genis & buccis suffundẽte se sanguine,qui refugiens inducit pallorem,quod in metu,nõnullis & in uehementi ira,solet accidere. Iam est & in naribus aliqua affectuum significatio,unde flatus emissus indicat irã. Hinc illud Theocriti de Pane, σφυμῆϊα χολὴ ἐπὶ ξυνὶ ηάθητα. Item Plautinũ illud, fames & mora bilem in nasum conciunt.Corrugantur ab irridentibus. Vnde Plinius hanc uultus partem irrisioni dicatam dicit.Et Horatius:Naso suspendis adunco. Quidam ronchos ædunt irati aut comminantes. Verum in his nihil est quod deceat Ecclesiasten.Nec multo plus in buccis,quæ inflatæ declarant arrogantiam,de missæ tristium sunt animumq; despondentiũ. Vnde audit Cain, quare concidit uultus tuus? Quin & risum oportet in concionatore esse rarum ac moderatum,multum à cachinno,& ab eo quem Græci uocant συγκρόσιον distantẽ.Nec minus dedecet risus Sardonius,qui nudat dentes. Quibusdam hoc uel natura uel praua consuetudo addidit,ut nihil dicãt absq; risu. Ipse noui uirum omnibus numeris laudatum, in quo uix quicquam potuisses reprehendere,nisi quod ad singulas orationis clausulas adderet risum. Noui alterum, quem arbitror adhuc in uiuis esse, qui noui quippiam dicturus in

Nares

Buccæ

concione, ridere solet, ut qui morem illius obseruarant, expectarent aliquid insolitum. In diductione aut contractione labiorum, quemadmodum & in rictu, ea moderatio est obseruanda, ut motus non sit maior quàm exposcit explanata uerborum pronunciatio. Qua quidem in re quosdā uidi immodicos, qui longius æquo porrectis labris emugiebant literam u. Contrà quidam è labrijs semiclusis emittunt uocem, quod uitium deprehendas in Hollandis, ijs duntaxat, qui natiuam pronunciationem non dedidicerunt. Quidam toto uultu loquuntur, unde & uultuosos dicimus, etiam auriculas moturi, nisi natura dedisset immobiles. Pleraq; muta animantia aurium motu

Corpus produnt affectus. Descendo nunc ad reliqui corporis gestus. Attollere

Ceruix ceruicem modice si fiat in loco non dedecet, quemadmodum nec ad humeros demittere: in alterum humerum deflectere, ineptū est, licet hoc quidam pietatis indicium esse uolunt. Ineptius etiam nunc in dextrā, nunc in leuam

Brachia partem distorquere. Brachiorū prolatio non improbatur, quoties id exegit sententia. Et notantur qui semper manū habent sub pallio, quod nunquam incalescant dicendo. Quosdam uidi qui subinde brachiū utrunq;, quātum possent, in leuū ac dextrum extenderent, uel projcerent uetius, manibus explicatis, mox eodē impetu adductis, clarū sonū complosione palmarū ædere-

Manus rent, uoce interim clamosa, ac totius corporis gesticulatione. In gestibus corporis loquacissimæ sunt manus, quorum aliquot sunt omniū gentium communes. Veluti dextra mota silentiū poscimus. Item quum de nobis loquentes, manum pectori admouemus, quum de alijs, ad eos de quibus uerba facimus. Velut in Euangelio dominus de discipulis dicturus: Hi sunt fratres mei & mater & soror, manum in eos extendit: & indice pronominū uice utimur, hic, iste, ille. Manu allicimus, manu auersamur aut depellimus. Digito ori appresso silentiū indicimus. Cōmune forsitan & illud, q; in pœnitētię signū manu pectus tundimus, in admiratione percutimus femur. Iudicū xv legimus q; Philistæi stupentes, suram imposuerint femori. Vetus est, q; hodie quidam manū osculando adorant. Sunt rursus olim usitati gestus, nūc ignoti. Quis enim nunc agnoscit gestū, quē Fabius testatur fuisse ætate sua maxime cōmunem omniū, quo medius digitus in pollicem contrahitur, explicitis reliquis trib. quē ait cōuenire exordijs, si leui motu modice in utrāq; partē feratur, simul capite atq; humeris sensim in id quò manus fertur obsecundantibus. Eundē conuenire ad fidē narrationis, si motus sit paulo productior: idem acer atq; instans, in exprobrando atq; arguendo decet, si longius ac liberius exeratur. Sit unum hoc exempli causa positū: nam Fabius innumeros manuum ac digitorum gestus immodica penè diligentia prosequitur, quos hic cōmemorare nihil refert. Cōstat olim fuisse uulgatissimum pollice presso fauorē indicare, quos testes ac memores esse uolebāt, eorum aurem contingere, quibus supplicabant genam ac genua cōtingere, quum

nihil

nihil horum nunc sit ab hominum usu remotius. Sed quemadmodum hęc exoleuerũt, ita quædã recepta sunt, quæ nesciebat antiquitas, ueluti quum manu dextra in crucis figurã contra faciem mota, miramur, abominamur: ad alios mota, bene precamur, aut ualere iubemus. Partiri in digitos cauſam, quod solet Hortensius, non semper dedecebat. Nam adorare aut inuocare deum iunctis ac sublatis manibus, arbitror uetusti fuisse moris. Nec semper cõueniet indicem in cœlum tollere, quoties cœlum nominatur, aut demittere quoties terra, decebit tamen aliquãdo, quum id poscet affectus. Mimus quidam dictus est manu feciſſe solœciſmum, quod cœlum nominans digito ostendit terram, terram nominans ostendit cœlum. Illud indecorum, leua perfricare faciem, quasi pudorẽ abstergeas, aut resupinare nares, aut emungere citra necessitatem, aut scabere caput. Qui gestus ob hoc ipsum uitio dantur, quod sint ociosi ac supini, & rem & auditorem contemnentis, cuiusmodi est spectare lacunar, aut suspicere basilicæ testudinẽ, aut statuã aliquam, & his similia quæ singulorum fere sunt peculiaria, adeò ut uix quenquam reperias tam natura aut arte compositum, quin aliquẽ ceu neuum deprehendas, quo nõnihil offendaris. Quod autẽ Fabius ait quosdam subito nunc in tergum, nunc in latus proiicere brachia, ut tutum nõ sit proximum astare, ab eo periculo nũc Ecclesiasten liberat suggestũ editius. Illud ad Ecclesiasten pertinet, quod præcipiunt ne manus ultra sinũ erigantur, aut infra cingulum deiiciantur. Ipse tamen uidi quendam utrancq; manum longe supra caput porrigentem in altum sublatis oculis, quum deum testem eorũ quæ dicebat citaret, atq; interim uestis defluens nudabat brachia. Quanquam nihil nõ decet, quoties uehemẽs ac tempestiuus affectus postulat. Manum dextram in altum porrectam uibrare in signum læticiæ, militare est. Corporis motus qui sunt infra cingulum pleroscq; suggestũ occultat, quod genus est immodica pedum diuaricatio, aut uenter cõtractior aut porrectior. Quosdam prohibet, uelut ambulationes aut procursiones. Nec opus est hic linea, quã Cassius Seuerus popoſcit aduersus eos qui calore immodico in aliena tribunalia procurrerẽt. Prohibet & ferire femur in indignatione aut dolore, quod primus apud Athenienses fecit Cleon referente Fabio. Id à Romanis receptũ nõ improbatur eruditis. Qui gestus uidetur ab Hebræis profectus. Sic emm Hieremias capite xxxi. Postquam conuertisti me, egi pœnitentiam, & postquã ostendisti mihi, percussi femur meum. Decentius nunc pro femore uerberant suggestum. Nam percutere frontẽ erat olim receptũ, teste Cicerone, licet improbet Fabius. Interdũ se in latus dextrũ aut sinistrum uertit cõcionator, quo cõmodius ab omnibus audiatur, & omnes reddat attẽtos. Verũ id perpetuo facere dedecet. Nam quidam dum oratorios gestus affectant, in metentium habitum se componunt, Sentitur etiam à populo uacillatio corporis, nunc dextro pedi, nunc

sinistro

siniſtro innitentis,quasi è lintre,ut ait quidã,concionarentur. Dedecet item immodica totius corporis erectio aut incuruatio. Nec enim neceſſe eſt,ut ſi ſublimia loquimur,ipſi protinus fiamus ſublimes,aut ſi quid narramus,quod corpore ſit inflexo,ſtatim ad eum habitum nos componamus. In utroque tamen peccant quidam,quũ utrunq; ſit mimicum. Notatus eſt mimus,qui quum recitaret in carmine,magnum illum Agamemnonem,quantum potuit corpus erexit in ſummos pedum digitos. Cui præceptor qui aderat in theatro reclamauit,longum facis non magnum. Is populo flagitãte,ut ipſe geſtum accommodatiorem adderet,fecit Agamemnonem cogitabũdum. Quanquam & hoc ſcenicum,neq; enim conuenit Eccleſiaſtæ,ut ſi quẽ narret cogitabundum,ipſe ſe fingat in habitum cogitabũdi. At ipſe uidi quirege blandientes,adulanter corpus inflecterent:in epiſcopos,quos uideri uolebant contemnere,aliquid dicentes,corpus attollerent. Quẽdam audiui qui quũ narraret, quomodo dominus onuſtus cruce inceſſerit,in geſtum onus graue baiulantis corpus incuruauit, pedum quoque ſtrepitu quantum potuit imitans ambulantem. Idem me audiente, quum exaggeraſſet uerbis, quàm horribilis fuiſſet ille totius populi ſtrepitus, quum omnes una uoce clamarent,crucifige,crucifige,iuſſit uniuerſam concionem quantum poſſet uociferari,crucifige,crucifige. Cuidam ἰδιοπροπεῖ ridiculum quiddam accidit. Ipſe grandi proceróque corpore dicebat è ſuggeſto minus profundo, unde alij ſolent dicere ſedentes:cumq; uehemens uideri ſtuderet, erectoq; in altum corpore,iactaret brachia, ſuperiore corporis parte, quoniam plus habebat ponderis depreſſa,deuolutus in turbam uicinam, oſtendit ea fœminarum ac uirorum oculis,quæ uerecundius teguntur. Inepta & indecora ſunt & illa,quæ quidam affectant ad mouendos affectus. De uitæ contemptu déque mortalium faſtu dicturi, duo mortuorum capita, è polyandrio ſublata,ſub ueſte in ſuggeſtum deferũt,quæ poſtquam incaluit oratio proferunt,magnoq; fragore collidunt, ut excuſſi dentes in populum diſſiliant, uociferantes, Quid uobis uidemini? Hoc eſtis miſeri. Et hæc ſane mouent affectus ſimplicibus, ſed non quicquid quocunq; modo mouet affectum, ſtatim decet Eccleſiaſten. Toleratabilius quod quidam exaggeratis Chriſti doloribus, quo maiorem excitaret commiſerationem, ſubito prompſit ſignum crucifixi. Ecce,inquit, Chriſtum indigne tractatum. Quãquam hoc & huius generis alia non conueniunt graui Eccleſiaſtæ. Alioqui probandum eſſet, ſi quis multa loquutus quàm tetra belua ſit diabolus, cuius imperio ſe mancipant peccatores, ſubito proferret hominem diaboli ſpecie perſonatum,quales diſcurrunt in ludis uulgaribus. Ridetur is qui pupillum cuius cauſam agebat,ſublatum in ulnas deportauit in tribunal, quo iudicibus moueret miſericordiam, uerum idem admodum frigide, nec ſine populi riſu reportauit puerum ſuum. Eſt momenti non nihil in cultu, de quo

de quo illud in genere præcipi potest, ut bono grauiq; cõcionatore dignus sit. Verum hoc decorũ, pro loco, tempore, personis ac more uariat. Audio nunc quosdam in ueste lupina concionari apud populum, quo corrigant aliorũ superstitionem. Atqui istuc non est corrigere uitium, sed mutare. Itali decentius uestiũtur quàm Germani. Nonnulli religionem professi nolunt tegi uestem ordinis sui, quasi nulla sit sacratior, sed ĩdem tegũt in sacrificio. Quod si diaconus recte sumit uestem sacram, Euangeliũ recitaturus, quanto magis decet idem sacerdotem Euangelium enarraturũ, præsertim quum olim Euangelij enarratio pars fuerit missæ. Nec enim Episcopus alia ueste docebat populum, quàm qua peragebat mysteria. Neq; uero nouũ est in sacris functionibus, uti sacris uestibus. Fluxit is mos ab ipso Mose in Ecclesiam, & ab huius primordijs ad nos usq; demanauit. Porrò quẽadmodum uestis modesta decensq; commendat concionantem, ita dedecet indecora uestis iactatio, submissio, sublatio, reuolutio. Vidi ipse Romæ primi nominis Ecclesiasten, qui simul atq; partem orationis absoluisset, utraq; manu in tergum reflexa, uestem à postica corporis parte in utrũq; latus reuoluebat, quo gestu quum nihil esse possit fœdius, tamen arbitror hoc illum inscientem fecisse. Illud mirabar, neminem illi fuisse amicum, à quo admoneretur. Nam mihi cum eo semel atq; iterum duntaxat fuit colloquium, nondũ intercesserat familiaritas. De pronunciatione dicendi finem faciam, si illud adiecero, ante omnia spectandum quid quem deceat. Quibusdam enim natura peculiarem addidit gratiam, ut deceat quicquid agunt, quod de bonis uiris prouerbio iactatũ est: id nec arte tradi potest, nec uerbis enarrari. In his etiam uitia decent ac delectant, quæ in alijs essent fœdissima, quum contrà quibusdam arcana quædam addita sit infelicitas, ut uirtutes etiam displiceant. Oportet igitur Ecclesiasten sibi notum esse, nec artem modò, uerum etiam naturã suam in consilium adhibere. Ab eruditis probatur mora mediocris initio dictionis, quod ea res expectationem auditorũ excitat: sed indecorum est quod in eo silentio quidã ter inflant buccas. Decet autem cogitantis habitus. Redeo nunc ad illa, quæ paulisper distuli, ac paucis ostendam quibus rationibus fit, ut oratio sit uehemens, iucunda & copiosa. Ad uehementiam simul & copiam faciunt loci communes. Locos communes hic appello sententias frequenter incidẽtes, quæ si per amplificationem adhibeantur, siue in laudem, siue in uituperium, adiuuant ad persuadendum id quod destinauimus. Frequentius tamen incidunt in genere demonstratiuo. Veluti si quem principem laudes ob clementiam, per locum communem amplificabitur, quàm eximia uirtus sit clementia, quàm detestanda sit crudelitas. Rursus si quem episcopum laudes ob pudicitiam, exaggerandum erit, quanta uirtus sit pudicitia, quantumq; bonorum pariat in homine. Item si suadeas quempiam accersendum ad episcopi munus, quod castus

Decorum peculiare

Vehementiæ Loci communes amplificandi gratiã triplices

caſtus ſit, quod pecuniarum contemptor, quod ad docendum propenſus, amplificandum erit quanta uirtus ſit caſtitas, quantam infamiam ſacerdoti conciliet impudicitia, quantam corruptelam ſecum adferat amor pecuniæ, tum quàm ſublime munus ſit, quàm deo gratum, ad pietatẽ erudire populum. Si quem à uindicta deterreas, locus communis erit neminem lædi niſi à ſeipſo. Similiter in obiurgando & conſolando. Si quẽ obiurges, quod obtrectationibus indulgeat, exaggerandum erit, quantum crimen ſit linguæ uirulẽtia, proximi famam lædere, quod eſt homicidij genus. Si quem ægrotum conſoleris, amplificandum erit, quàm hæc uita ſit breuis, incerta, malis innumeris obnoxia, breuiter, quàm non ſit uita, ſi ad illam uitam, ad quam mors tranſmittit pios, conferatur: amplificandum quanta ſit fides, quæ ſola præſtat, ut nec mortem, nec inferorum regnũ timeamus. Atq; hi loci primum ab omnibus uirtutũ uitiorumq; generibus ac partibus duci poterũt. Partes appello ſpecies, in quas uirtutis genus diducitur. Vt iuſtitia genus eſt, cui ſubſunt uariæ partes. Nõnunquam genus generi, aut ſpecies ſpeciei adminiculatur. Prioris exemplum erit, ad ſuſcipienda pro republica diſcrimina, frequenter opus eſt prudentia, quæ docet, quid uerè timendum, quid non: & ad conſtanter tuendam iuſtitiam aduerſus potentes, frequenter opus eſt fortitudine. Poſterioris hoc. Pudicitiam alit uitæ frugalitas, corrumpit luxus: igitur ad caſtitatem adhortanti profuerit amplificare laudem frugalitatis, & odium luxus. Illud perpetuum eſt, quod contraria contrarijs admotis illuſtrantur. Deinde à ſententijs hinc deriuatis, & huc adiuuantibus. Quod genus ſunt, nemo lædituꝛ niſi à ſeipſo: Et grauius lædituꝛ qui iniuriam facit, quàm qui patitur. Et fortior eſt qui negligit illatam iniuriam, q̃ qui infert. Et lucrum facit nõ mediocre, qui perpeti mauult iacturam, quàm lite aut bello perſequi. Lucrum fraude partum, damnum eſt, non lucrum. Nulla ſpecioſior uictoria, quàm ſi quis imperet affectibus. Iram uincere ſpecioſius eſt quàm urbem capere. Nullum certius excelſæ mentis argumentum, quàm iniuriam negligere. Qui malum malo penſat, odio mali fit ipſe malus, & odio dignus. Qui contemnit hoſtem, uir fortis & ſapiens eſt. Qui pro iniuria reponit beneficium, uir Euangelicus eſt. Quiſquis uindictã meditatur, homicidio proximus eſt. Nullo officio citius flectit deus ad ignoſcendum nobis commiſſa noſtra, quàm ſi in gratiam illius ignoſcamus proximo. Iniuriarũ reciprocatio finem neſcit. Simultas optime finitur patiẽtia. Ira furor eſt, hoc tantum differens, quod breuior eſt. Stultum eſt, ab equo cõſperſum, aut calce percuſſum ferre, ab homine ſtulto & improbo nil poſſe pati. Ebrio nemo fidit, at quum iræ temulentia multo periculoſior ſit q̃ uini, ſtultè facit, qui ſibi irato quicquam credit. Ebrio conuenit ſomnus, iræ quies & mora. Quod ira ſuadet, mox abit in pœnitudinem, quod ratio ſuadet ſemper placet. Beneficiorum oportet immortalem eſſe memoriam, iniuriarum

iuriarum breuissimam. Hæc aliaq; quæ innumera uel ex autoribus peti, uel apte ad causam excogitari possunt, conueniunt hortanti ad pœnitentiam, & à uindicta deterrenti. Item, Dei est iuuare mortalem, Beneficium dando accepit, qui digno dedit. Bis dat, qui cito & alacriter dat. Liberalitatis est interdum & perdere beneficium. Qui dat male usuro, non dat beneficium sed noxam. Nihil tutius deponitur, quàm quod cõfertur in bonos uiros. Serere ne dubites. Qui dat ut plus recipiat, non est beneficus, sed negociator. Nihil tam perit quàm quod confertur in ingratum, at qui in proximũ amore Christi liberalis est, non fraudatur gratia. Qui miseretur pauperis, deo fœnerat. Nemo sibi natus est. Indignus est qui habeat, qui quod habet sibi uni habet. Hæc omnia iuuabunt hortantem ad beneficentiam. Tertiũ genus est, quod sumitur à communi uita, hoc est, ab his quæ uulgo dicuntur, aut quæ accidunt, præsertim insignia. Nam quædã & dicuntur & accidunt, ut nouercas malè uelle priuignis, matrum indulgentia corrumpi liberos, seruos heris clàm obmurmurare. Et cuiq; tot hostes esse, quot habet seruos. Ex improbis nasci improbos, ex malo coruo malum ouum. Male partum male disperire. Quæ subito grandescunt, non esse durabilia. Sat cito, si sat bene. Magistratus arguit uirum. Quædam dicuntur ut fiant, aut uitentur. Ne quid nimis. Sponsori præsto est noxa. Nosce teipsum. Præcipuum senectutis solatium est, bene uixisse in iuuentute. Optimũ senectuti uiaticum eruditio. Frustra sapit, qui sibi non sapit. Obscurus est qui nihil habet nobilitatis prẽter imagines. Turpiter pauper est, qui nihil habet uirtutis. Plus uident oculi quàm oculus &c. Insigniter & paucis accidentium sint hęc exempla. Insignis longeuitas, uiuida uiridisq; senectus, senilis iuuenta, admiranda fœcunditas. Rara felicitas, insigne corporis robur, insignis memoria aut oblitio. Rara facundia, insignis opulentia aut paupertas. Varia & insignis utriusq; fortunæ experientia, subita fortunæ commutatio. Formæ præstantia, deformitas insignis. Egregius animus in deformi corpore. Deformis animus in specioso corpore. Insignis polygamia, insignis πολυγλωττία. Magnæ prosperitatis, tristis exitus. Vitã plus aloes habere quàm mellis. Mors subita, mors spontanea, mors præmatura. Nihil est horum quod nõ ad uehementiam & copiam orationis possit accommodari. Veluti si quis consoletur senem aut ægrotum, ad huius uitæ contemptum, ex loco de præmatura aut subita morte arripiet, quot infantes pereunt inter latebras uteri materni, quot in ipso exortu, quot in cunis? Tum quot adulti subita morte pereunt, & quàm paucis contingit ad senectæ limen peruenire. Ex insigni longeuitate sumet, Iam ut contingat longeuitas, quanta contigit Matusalem, quid habet hæc uita, quur quisquam optet eam esse longam, quum multi fuerint qui tædio malorum mortem asciuerint. Aut quid est ætas centum annotum ad æternitatem, nisi punctum temporis. Hoc exempli causa posi-

Casus insignes in uita

situm esto, ad cuius imitationem lector de cæteris facile iudicabit. Huiusmodi sententiæ, per amplificationem tractatæ adiuuant id quod agimus, & orationem accessione non inani locupletant. Quibus autem rationibus constet amplificatio, à uetustis rhetoribus abunde explanatum est, nec ea res nostram desiderat operã, nisi ut forte quędam crassiore, ut aiunt, Minerua declaremus. Non minima pars eloquentiæ sita est in augendo ac diminuendo, præsertim Ecclesiastæ, cui fere dicendum est apud imperitam & oscitantem multitudinem. Hoc tantum interest, quod forẽsis orator amplificando conatur efficere, ut res maior appareat quàm est: eleuando, ut minor quàm est. Vtrunq; præstigij & impostura genus est. Ecclesiastæ satis est efficere, ut res tanta uideatur quanta est, maior aut minor, quàm multis uidetur. Nam uulgi de rebus ferè præposterum est iudicium, pessima pro optimis elígit, leuissima bona pro maximis amplectens, rursus summa ueraq; bona pro minimis negligens. Quis enim est, qui nõ pluris faciat bona corporis quàm animi, temporaria, quàm æterna? Tum odium, dolor & ira facit, ut aliena mala nobis grauiora uideantur quàm reuera sunt. Contrà amor sæpe facit, ut quæ mala sunt nobis bona uideantur, & quæ bona sunt, maiora uideantur quàm re uera sunt. Id magis accidit in nobis ipsis. Quotum enim quemque reperias, qui sibi non sit adulator, uitia sua extenuans, uirtutes plus æquo attollens? Omnis autem amplificatio ac diminutio petitur, aut ex rebus, aut ex uerbis. Ex rebus petuntur affectus, ex uerbis modi, quos nunc proponemus. Prima augendi aut extenuandi ratio consistit in cõmutando rei uocabulo, quod atrocius addimus in augendo, mitius in diminuendo. Prioris exemplum erit, si occisum dicamus quicæsus sit: si pro improbo appellemus latronẽ, si pro impudica meretricem, si pro fure sacrilegum. Si splendidius uiuentem uocemus ebrium, si iratum furentem. Si iocis assuetum scurram, si uiolentum carnificem, si obtrectatorem ueneficum, si scelestum scelus &c. Nam uulgatissimum est, ut qui molestior est, occidere aut enecare dicatur, qui dicto silentium imposuit, iugulasse, qui discruciauit exanimasse dicatur. Præterea quum delicatius uiuentes, semiuiros, euiratos & effœminatos dicimus. Huius generis est, quod Saul Ionathæ matrem pro adultera appellat, mulierem ultrò uirum rapientem, significans eum non esse legitimum filium, sed suppositítium. Posteriorís exemplum erit, si qui pulsauit attigisse dicatur, qui uulnerauit læsisse, qui ægrotat sibi displicere. In summa, quoties uitium uicinæ uirtutis nomine eleuamus. Veluti quum crudelem appellamus paulo seueriorem, imprudentem simpliciorem, adulatorem comem & affabilem, Corruptam licentia ciuitatem liberam appellamus. Hæc species affinitatem habet cum loco qui est à fine. Cõmutatur enim rei uocabulum, nec id tamen falso: ueluti si quis omne bellum quod Christiani gerunt cum Christianis, appellet bellum ciuile

Amplificatio

Vocabuli mutatio in amplificando

uile,quod omnes inter se fratres sint & ciues. Aut si quis omne stuprū quod Christianus cum Christiana committit,uocet incestum, quod omnes sint dicati Christo. Aut si quis omnem quæstum non expertem fraudis appellet furtum,aut peculatum,aut sacrilegium. Item,si quis quemuis errorē hæreticum appellet blasphemiam, quod aduersetur Christo, qui est summa ueritas,aut si quis cum Paulo,auariciam uocet idololatriam. Atq; hoc fit uehementius,acriusq; ferit animos, si per correctionem ampliora uerba cum his pro quibus ponuntur,conferantur. Exemplo est illud Ciceronis in Verrem. Non enim furem,sed raptorem, non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ,non sacrilegum,sed hostem sacrorū religionumq;,non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium sociorumq; in uestrum iudicium adduximus. Huic generi affinia sunt illa, si quis testimonij pondus amplificare uolens,ita adaugeat. Non hæc uerba sunt hominum fabulis iactata, sed literis prodita,nec quibuslibet literis, sed totius orbis cōsensu comprobatis, nec sunt cuiusuis hominis, sed Ecclesiastici doctoris, nec cuiusuis theologi, sed Apostoli,nec cuiuslibet Apostoli,sed omniū excellentissimi Pauli, imò non Pauli, sed spiritus sancti ore Pauli nobis loquentis. Item si quis obtrectationis crimen exaggeret hunc in modum. Non spoliasti illum pecunia, sed fama,quæ charior est uniuersis opibus,nec hostem traduxisti, sed fratrem & amicum,bene de te meritum,immo non traduxisti,sed occidisti. Fama enim uita est hominis. Nec occidisti gladio,sed linguæ ueneno, ut iam ueneficium sit,nō simplex homicidium. Nec unum hominem occidisti, sed omnes,in quibus linguæ tuæ ueneno fraternam extinxisti charitatem. Postremo nō hominem occidisti,sed ipsum Christum in membris suis, quod quidem in te est,occidisti. Ab hac specie nō abhorret hyperbole, quæ plus dicit quàm res habet. Nec hoc statim mendacium est, quum sacri doctores toties in libris canonicis indicēt hyperbolen. Nullus enim hic decipitur, sed omnes intelligunt exaggerandæ minuēdæue rei causa dictum quod fidem excedat: ut si quis de rabula clamoso dicat: hic sua loquacitate postes & marmora posset rumpere,auditor nihil aliud intelligit, nisi loquacitatem insigniter immodicam. Aut si quis de homine præter modum sibi placente dicat:hic sibi uidetur cœlum digito attingere,auditor nihil aliud animo concipit,quàm uix enarrabilem hominis arrogantiam. Itidem quum psalmus dicit,fluctus ascendisse usq; ad cœlos,ac descendisse usq; ad abyssum, hoc est,inferos,nihil aliud intelligimus q̄ immanem tempestatem. Item quum Paulus Philippensibus scribit,se omnia habuisse pro stercoribus, ut Christum lucrifaceret, nihil aliud accipimus significatum, quàm extremum rerum humanarum contemptum. Sed de hoc in sequentibus plura dicendi occurret opportunitas. Est alia augendi species per incrementum, quum exaggeratis inferioribus per gradum unū aut plures peruenitur ad

Correctio in amplificando

Hyperbole in amplificando

Incrementum in amplificando

ſummum. Vehementer enim increſcit extremum, ſi inferiora quoq; uidentur egregie magna. Præſto eſt euidens exemplum è Cicerone in Verrem. Facinus eſt uincire ciuem Romanum, ſcelus uerberare, paricidium necare. Quid dicam in crucem tollere? Duobus gradibus auxit paricidium, quo quum nullum atrocius uerbum poſſet inueniri, extremum gradum auditoris cogitationi reliquit. Eſt alter incrementi modus, quum ſummo aliquid additur præſtantius. Velut apud Vergilium: Quo pulchrior alter non fuit, excepto Laurētis corpore Turni. Summum erat, Quo pulchrior alter non fuit. Vltra ſummum eſt, excepto Laurentis corpore Turni. Simile fuerit, Saluſtius omnium facile eloquentiſſimus, unum excipio Ciceronem. Diomedes Græcorum omnium longe fortiſſimus, Achillem ſemper excipio. Inter uniuerſos homines nihil Ioanne Baptiſta ſanctius, Chriſtum ſemper excipio. Tertius modus eſt, quum non per gradus itur ad id quod eſt pluſquam maximum, ſed ad id tantum, quo nihil maius dici poſſit. Velut matrem tuam occidiſti. Quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti. Quartus incrementi modus eſt, quum citra diſtinctionem in orationis contextu & curſu ſemper aliquid priore maius additur, & ad ſummum peruenitur, non nixu, ſed impetu. Velut Cicero in Antonij uomitum. In cœtu uero populi Romani negocium publicum gerens, magiſter equitum. Singula habent augmentum. Per ſe fœdum erat etiam non in cœtu uomere, in cœtu etiam non populi, etiam non Romani, etiam ſi nullum negotium ageret, etiam ſi non publicum, etiam ſi non id faceret magiſter equitum. Ad hanc formam haud quaquam difficile fuerit ſimilia fingere, uelut illa. Non puduit illum aleam ludere, cum ſcurris in popina publica, ſacerdotem, paſtorem, theologum, monachum. Non puduit inſigniter mentiri, in ſacra concione, frequentiſſimo auditorio, ſenem, Euangelij præconem, Theologiæ profeſſorem, candido pallio uenerabilem. Eſt aliud amplificandi genus, quod conſtat comparatione, & petit augmentum ab inferioribus, quę ſi magna ſunt omnium opinione, maximū appareat neceſſe eſt, quod amplificatum uolumus. Id plerunq; fit per fictionem, de qua ſuperius dictum eſt. Interdum uno gradu, interdum pluribus. Nec refert, quod fictionem & comparationem inter locos argumentorum cōmemorauimus. Nihil enim uetat ex ijſdem locis peti amplificationem aut ornatum, ex quibus petitur probatio. Neq; nouum eſt res eaſdem ad diuerſos uſus accommodari. Velut ex omnibus circunſtantijs tū rei tum perſonæ ducuntur argumenta, ſed ex ijſdem petuntur affectus, ſiue exaggerationes, quod manifeſtum eſt in genere demonſtratiuo. Velut quum in iuuene laudamus pudicitiam, non hoc agimus, ut perſuadeamus eum fuiſſe pudicum, ſed ut ea uirtus maior appareat in florente ætate. In eundem uſum adhibētur interdum & genus, & ſpecies, & differentia, & proprium, & ſimilia, & exempla, & cauſæ, & defi-

Incremēti modus ſecundus

Incremēti modus tertius

Incremēti modus quartus

Comparatio in amplificando

Ex ijſdem locis diuerſa petuntur

nitio

nitio & euenta, & consequentia & repugnantia, & contraria. Quod genus est illud apud Esaiam: Cognouit bos possessorē suum, & asinus præsepe domini sui. Israel autem me non cognouit. Bouis & asini exemplum non in hoc adhibetur, ut probet Hebræos nō agnoscere deum suum, sed ut amplificetur illius gentis impietas ac stoliditas. Ad probationem hoc ipsum accommodari poterat, hoc modo: si bos & asinus agnoscunt dominos suos, à quibus aluntur ijsq; inseruiunt: quanto magis conuenit, ut homo agnoscat deum conditorem & altorem suum, eiq; corpore pariter atq; animo inseruiat. Contrà, Paulus quum ait: Nemo militans implicatur secularibus negotijs, à simili probat, non decere ut qui militant Euangelio cogantur esse soliciti de uictu. Ad amplificandum accommodasset, si sic proposuisset. Qui militant homini duci, non sunt soliciti de uictu, sed ab imperatore expectantes alimoniam tantū hoc studeant, ut illi fidelem ac strenuam nauent operam, Quanto turpius est quosdam, qui Christo militiam professi sunt in Euangelio, de tali imperatore diffidere, & conge rendis opibus incumbere. Simile est illud quod ex M. Tullio refert Fabius de uomitu Antonij. Si hoc tibi inter cœnam & in immanibus illis poculis tuis accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu uero populi Romani &c. Hic à minore captata est amplificatio. Quemadmodum & in illo quod dixit in Catilinam. Serui me Hercule mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam mihi reliquendā putarem. Et hoc à minore ductum est. Pauci serui comparantur uniuersis ciuibus, & liberis non liberi, & herus Catilinæ, qui ciuium suorum non erat dominus, & domus comparatur ciuitati. Hactenus uno tantum gradu increuit oratio, Plurium illud erit exēplum. Si quis homo gratis tibi donaret in singulos annos reditus mille drachmarum, non hunc ex animo diligeres, ac pro uirili tua gratiā referre studeres? Si quis hospes te suo ære redemisset è misera seruitute barbarorū, aut è tetro carcere liberasset, an non eum uirum adamares, ac per omnem uitam coleres? Si quis in prælio, aut in naufragio periturum sua uirtute seruasset, an non eū hominem numinis loco coleres, professus nullam unquam parem illi gratiam abs te referri posse? Quæ igitur ingratitudo est, Christum deum & hominem, qui te condidit nobilissimam secundum angelos creaturam, cui totum debes quicquid habes, qui tibi præter corporis alimoniam gratis donauit iustitiam, gratis impartit sui spiritus dona, qui pro te cum satana depugnauit, qui te captum non ære, sed suo sanguine redemit, qui super hæc omnia ad cœlestis regni consortium inuitat, sic negligere, auersari, sic quotidie criminibus offendere, ac pro tanta beneuolentia tantam cōtumeliam reponere? Hic pluribus gradibus increuit oratio à minoribus. Interdum & paria comparantur, sed tum uerbis efficiendum est, ut quod exaggera- *Comparatio parium*

mus maius esse uideatur, quàm prima fronte apparet. Paria uidentur, si mulier accepta pecunia procurauit abortum, & aliũ dedisse pharmacum quod cieret abortum. Atqui hoc posterius Cicero facit atrocius hoc modo. Quanto est Opianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus. Si quidem illa cum suo corpori uim attulisset, seipsam excruciauit. Hic idem illud fecit per alieni corporis uim, atq; cruciatum. Paria uidebantur, quod fecit mulier, & qđ fecit Opianicus, nisi Cicero uerbis effeciset inæqualia.

Ex inferioribus superiora

Inæqualitas aũt sumitur ex omnib. locis ac circunstãtijs. Hic frequẽter incidet, ut qui dicit abutaẽ opinione uulgi. Quis em̃ nõ existimat turpe facinus, furto tollere pecuniã alienã? Aut quis tã patiẽs est, ut ferat furis conuitium? Sed obtrectatio aut non habetur pro crimine, aut pro culpa leui habetur. Ecclesiastes igitur hic abutetur opinione populari, & ordinẽ inuertens declarabit longe sceleratius esse, obtrectare famæ alienæ, quàm alienam pecuniã furto tollere. Id efficiet uarijs circunstantijs & argumentis. Primum à loco definitionis ostendet, & obtrectationem esse furtum, & obtrectatorem esse furem aut prædonem. Vterq; tollit alienum. Mox addet, obtrectationem quouis furti genere deteriorem esse. Primum hoc argumento, quod bona fama multis partibus melior sit pecunia. Deinde quod pecuniæ damnum facilè recuperabile est, famæ damnum non ita. Quin ipsi furi in manu est quod eripuit reddere. At obtrectatori in manu non est, famam quam eripuit restituere. Ad hæc qui furatur uestẽ aut pecuniam, unum tantũ hominem lædit: at obtrectator omnium animos inficit, ad quos dimanat malus rumor ab ipso sparsus. Item aduersus furem cautio est, aduersus obtrectatorem nulla est. Ea porrò facinora legibus puniuntur atrocius, quæ clam peraguntur ac dolo. Veluti ueneno occidisse grauius est, quàm ferro: & per insidias occidisse grauius est, quàm aperta ui. Ab instrumento siue modo sumetur augmentum. Fur manu peragit scelus, obtrectator lingua telo muliebri. Præterea omnium cõsensu turpe facinus est uenefícium, sed qui prauis consilijs inficiunt animos principum, turpius uenefici sunt: quippe qui idem faciũt, quod solent qui fontem unde hauriunt omnes, ueneno corrumpunt. Iam grauius est animum inficere, quàm corpus. Vulgare est, nec habetur pro scelere, uina infecta pro synceris uẽdere, quum in uno facto multa sint atrocia crimina. Furtum: nihil enim refert manu an dolo tollas alienam pecuniam, nisi quod turpius est, fidentem fallere. Venefícium: siquidem eiusmodi uina plurimos homines in graues morbos conijciunt, ualetudinarios autem & senes etiam in mortem: unde & homicidium est longe crudelissimum, uel quia multorum, uel quia sæpe tollit eos, quibus debetur honor & pietas. Nonnunquam hæc comparatio fit, inter ea quæ prorsus eadẽ uidentur. Veluti coitus soluti cum soluta, quemadmodum loquuntur Iureconsulti

Amplificatio à locis & circunstantijs

sulti, stuprum appellatur. Verum circunstantiæ faciunt, ut huius stuprum sit grauius alterius incestu: si unus per occasionẽ lapsus est in impudicam, alter blanditijs, muneribus, uino, denique per lenas insidiatus est simplici/tati pudicæ uirginis. Siquidem hoc etiam ueneficij genus est. Ad hanc am/plificandi speciem pertinet, quum contraria inter se componuntur, quo fit ut utrunq; maius appareat, aut euidentius: ueluti si purpuram insignem ad moueas purpuræ deterioris tincturæ, & illa uidebitur ardentior, & hæc lan/guidior: aut si puellæ insigniter formosæ adiungas deformem, & illa uide/bitur formosior, & hæc deformior. Ita si Ecclesiastes cupiens attollere fru/galitatem, ex aduerso subijciat oculis, quàm fœda res sit luxus & temulen/tia, mox uitij deformitas exaggerata, uirtutis decus augebit. Item si adhor/tans ad placabilitatem, amplificarit iracundiæ ac truculentiæ uitium. Ad li/beralitatem inuitans ostendet quàm deforme uitium sit auaritia. Ad stu/dia literarum extimulans, è regione demonstrabit, quàm miserum sit ani/mal homo, immo quàm homo non sit homo, & uita non sit uita absq; lite/ris. Similiter ad pacem exhortans, ostendet quàm fœda, quàm misera, quàm scelerata res sit bellum. Idem fit in conferendis similibus, exemplis ac personis, quæ uirtute quapiam, aut huic contrario uitio nobiles sunt. Ve/lut imago constantiæ est in sole, palma, quadrato lapide: inconstantiæ, in luna, arundine, & Euripo mari. Rursus in ciconijs est exemplum pietatis er/ga parentes. In uiperis exemplum impietatis. In gallinis exemplum solicitæ educationis, quo usus est & dominus in Euangelio: in aquilis diuersum, quæ ouа protrudunt è nido, si plura sunt tribus, idq; tædio nutricationis. Itidem in Iacob exemplum est mansueti & patientis ingenij, in Esau ferocis ac uio/lenti. Ad comparationem mihi quidem pertinere uidetur, & illud quod sub ijciam. Paulo ante ostendi quædam increscere, quum quæ paria uidentur, aut etiam inferiora, demonstrantur esse maiora. Cui diuersum est, quũ quę omnium opinione grauia sunt, & à nobis exaggerata, rursus extenuantur, collata cum eo quod augemus. Ad huius rei intellectum nullum exem/plum accommodatius confingi potest, quàm quod adfertur è Cicerone in Verrem. Leuia sunt hæc in hoc reo. metum uirgarum nauarchus nobilis/simæ ciuitatis pretio redemit, humanum est: alius ne feriretur, pecuniã de/dit, usitatum est. Atrox quoddam & immane facinus expectat auditor, ad quod collata quæ per se sunt crudelissima, humana dicuntur & usitata. De personis hoc erit exemplum. Omniũ iudicio laudatissimus imperator fuit Traianus, laudatior Antoninus philosophus, quorum uirtutes non sunt extenuandæ (Nam id est inuidum laudandi genus, quæ clara sunt obscura re, ut clarius appareat quod admoueris, quod solent pictores) sed attollen/dæ potius, tum eum quem ornãdum suscepisti facere illis superiorem. Do/mitius Nero omniũ cõsensu princeps sceleratissimus fuit. At plusquam sce/

Contraria in amplificando

Cõparationis in amplificando aliud ge/nus

leratissimus uidebitur, cui collatum Neronem dicas bonum principē posse uideri. Eadem ratio ualet in amplificandis uirtutibus ac uitijs. Velut si quis ad pietatem adhortetur, posteaquam extulit cætera commoda, quæ pietatem comitantur, tranquillitatem mentis sibi bene conscię, libertatē spiritus, habere pacem cum deo, communionē cum omnibus sanctis, pro seruo diaboli, factum esse filium dei, solatium spiritus, quod propheta negat ab homine posse concipi, subijciat: Quid his maius, quid honorificentius? quid felicius cogitari optari ue potest? Et tamen hæc leuia uideri possunt, si conferantur ad illam beatam immortalis uitæ hæreditatem, quæ certò manet omnes qui hic pietatem colunt. Eadem ratione poterit augeri impietas, imò quicquid est fugiendum aut expetendum.

Ratiocinatio in amplificando

Est rursus alia amplificandi ratio, quam Fabius appellat ratiocinationem, quum ex his quæ sequuntur, ac antecedunt, aut coniuncta sunt, colligit auditor, quantū sit hoc quod amplificatum uolumus. Ex antecedentibus est, quum Homerus in bellum arcessit Achillem, Hectorem ac Martē, ex quo apparatu ratiocinamur quàm atrox sit futura pugna. Quod genus est illud Maronis de uentis ab Aeolo emissis: Ac uenti uelut agmine facto, Qua data porta ruunt, ac terras turbine perflant. Ex tam uiolenta omnium uentorū eruptione colligimus quàm sæua sit futura tempestas in mari. Ex insequentibus est, quod est apud M. Tullium de uomitu Antonij: Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Videntur hæc ociosè dicta, quum fauces, latera, & gladiatoria corporis firmitas nihil faciant ad ebrietatem: sed nequaquam ociosè sunt addita. Siquidē hinc ratiocinamur, quanto uino se ingurgitauerit in Hippiæ nuptijs Antonius, quod illa totius corporis firmitate non potuerit concoquere, sed ubi minime decuit uomitu coactus sit reijcere, idq; postridie. Nam recētem cibum aut potum erumpere, nō usq; adeò rarum est. Ex cōiunctis uidetur illud Maronis de Polyphemo, Trunca manum pinus regit. Hinc enim colligimus animo quāta fuerit totius corporis magnitudo, quum manus pro scipione haberet pinum arborem. Quod si quem magis delectant exempla Ecclesiastica, unum illud erit. Ad genus humanum à satanæ tyrannide liberandum, deoq; uindicandum, dei filius factus homo, crucis supplicium pertulit. Hinc enim ratiocinamur quàm horrēda res sit peccatum, quàm misera seruitus, mancipium esse satanæ, quàm metuenda ira dei, quanta dei charitas erga genus humanum, quod tam admirabili ratione seruare uoluerit. Verū hoc exemplum si referatur ad nos, est ex antecedentibus, si ad eos qui præcesserunt aduentum seruatoris, erit ex consequentibus. Velut illud quum exaggeramus gehēnæ supplicia nunquam habitura finem, auditor non imprudēs animo colligit, eq; tetra res sit peccatum, quod deus natura clemētissimus tam acriter punit. Ex cōiunctis erit, quod Euangelica peccatrix inuocata irrupit in conuiuium superborum Phariſæorum

Phariſæorum,illiſq; ſpectãtibus,unxerit pedes Ieſu, ac lachrymis rigatos, capillis ſuis exterſerit.Hinc æſtimamus,quanta fuerit illius pœnitentia,quę pudorem ac metum omnẽ excuſſerit fœminæ.Ex inſequentibus erit,quod Dauid tam dolẽter defleuit interitum Abſalonis.Hinc ratiocinamur,quanta fuerit illius erga filium pietas,quem impium, & patri exitium moliẽtem ſic deſiderauerit. Eſt ratiocinationis ſpecies, qua aliud ex alio augetur hoc pacto.Homerus attollit in immenſum uirtutem Hectoris, ut maiorem faciat Achillem,qui ſolus illum potuerit occidere.Et Vergilius amplificat uirtutem Turni,quo fiat illuſtrior uirtus Aeneæ uictoris. Et hiſtorici dum exaggerant,quantus in rebus bellicis fuerit Annibal, attollunt Scipionis gloriam,qui illum deuicit.Interdum augmentum petitur ex alijs per ratiocinationem,hoc pacto:ueluti ſi Baſſum dicas uentris onus excipere auro, unde colligitur quanta fuerit in conuiuijs cæterisq; rebus luxuries:aut ſi quem dicas in ſoleis calcare gẽmas. Tale eſt illud Ciceronis in luxũ Antonij, quum ait,in huius ſeruorum cellis lectos ſtratos conchyliatis periſtromatis Cn. Pompeij.Hic protinus auditor colligit, quàm prodigioſa fuerit Antonij luxuries in rebus cæteris,quum in cellis,& in cellis ſeruorum, non menſæ, ſed lecti ſtrati eſſent periſtromatis,non quibuslibet, ſed conchyliatis,ijſq; Cn. Pompeij tanti principis,quem omnia eximia decebant. Singula faciunt ad augmentum,& quæ diminuuntur, & quæ augentur. Iam ſi recipimus & illas amplificandi formas, quoties ab inſtrumẽto & occaſione & perſona petitur augmentum,uereor ne eatur in infinitum.Ab inſtrumẽto,ut quum ex Aiacis clypeo, quem narrant ſeptem boum tergoribus fuiſſe cõtextum, & ex haſta Achillis,quam nemo Græcorum ferre potuit, præter unum Patroclum:colligimus quantarum uirium fuerit ipſe.Ex arcu,quem nemo procorum tendere potuit,colligitur robur Vlyſſis.Sic in libris Regum,deſcribitur pondus loricæ Goliath & clypeus æreus,& põdus ferri, quod additum erat haſtæ,ex quibus animo concipimus quãti roboris fuerit uir ille, quem deiecit Dauid. Et rurſus Dauidis uictoria fit illuſtrior diminuendo, quod adoleſcens fuerit,quod nõ aſſuetus geſtandis armis, quod modica ſtatura, quod nulla re inſtructus, niſi funda & quinq; lapillis. Ab occaſione, ut quũ Socratis inuicta continentia colligitur,quod tã obuia uoluptate, quam plericq; ambiebant,flecti nõ potuerit.A perſona, ut quum cẽ inſignis fuerit Helenæ forma,ex eo conijcimus,quod Priamus apud Homerum appellat eam filiam,negans illam ſibi cauſam tam funeſti belli.Nec hoc dixit Paris, aut alius iuuenis, ſed Priamus ſenex tot afflictus cladib.tot liberis orbatus. Sic à loco ſumi poterit augmentũ,ueluti ſi quis dicatur Athenis fuiſſe probus,& in aula principis frugaliter uixiſſe. A tempore ſi quis dicatur triginta annis in ſacris literis feruenti ſtudio uerſatus, quod de ſe ſcribit Hieronymus, unde conijcimus quanta fuerit illius in diuinis uoluminibus experientia

Ex inſequentibus

Amplificatio ab inſtrumẽto

Amplificatio ab occaſione & cæteris circunſtantijs

rientia. Ab ætate, quod admirabilior est in iuuene pudicitia, quàm in sene. A sexu, plausibilior est in fœmina fortitudo, quàm in uiro. A cõditione, admirabilior est in seruo fidelitas erga dominum, quàm in amico erga amicum, & laus ab inimico profecta plus habet ponderis. A difficultate, exageramus quàm difficile sit in carne angelorum more uiuere, quo speciosior appareat uirginitas. A uarietate, quemadmodum M. Tullius hinc colligit, quanta res sit eloquentia, quod quum in cæteris disciplinis tam multi extitissent absoluti, in hac tam pauci excelluissent. Breuiter ab omnibus circunstantijs peti poterit amplificatio, de quibus antea dictũ est: aut si quæ præterea reperientur. Velut illustrius est præclarũ facinus, quod quis solus peregit, aut primus, aut cum paucis, aut in quo præcipuas egit partes, aut quod idem crebro cum laude gessit. Tum enim eo magnũ uidebitur, quod non casu, sed uirtute prudentiaq; gestum est. Speciosius omnino est, quod non tam fortunæ fauore, quàm consilio animiq; præsentia geritur. Laudatur Enos, quod primus inuocauerit nomen domini. Laudatur Christus, quod solus ab omni labe fuit immunis, Prædicatur Noe, quod cum paucis seruatus sit. Prædicantur Lacedæmonij, quod trecenti infinitam Xerxis multitudinem apud Thermopylas remorati sint. Auget Pauli gloriam, quod tot ties grauissimis casibus afflictus, nihil refrixerit in promouendo Euangelio. Iam in cõtrarijs eadem est ratio. Abominabilior est Cain, quod primus induxerit exemplum parricidij, quemadmodum notatur Lamech, quod primus uiolauit monogamiam. Et Paulus crimen eius, qui patris uxorem duxerat, hac nota exaggerat, quod solus tale flagitium perpetrasset, quale nec inter gentes audiretur, quanquam hic & à personæ qualitate αὔξησις est. Grauius punitus est Ananias cũ uxore Sapphira, quod è discipulorum numero ausus sit mentiri spiritui sancto. Nec è circunstantijs solum, uerum etiam è locis, nisi quod ipsæ circunstantiæ loci sunt. Velut Cato senior, quadragies scribitur uocatus in ius, & semper iudicum sententia absolutus. Ab hoc euentu duo colligimus, & quàm incorrupti fuerint Catonis mores, & quantæ inuidiæ fuerit obnoxia illius seueritas. Augmentũ addit & emphasis, quod fit uerbis significantibus, quæ plus tradunt cogitationi, quàm si res simplicibus uerbis exprimeretur. Qua quidẽ in re regnat metaphora, & quę hinc cõstabant schemata, parabola, allegoria, abusus, imago. Quum enim audimus, frendebat homo, plus animo concipimus, quàm si dixisset indignabatur. Et quum audimus: Hic nulli bono non oblatrat, plus intelligimus quàm si dictum esset obtrectat. Emphasis est in illo Vergiliano, dum Cæsar ad altum Fulminat Euphratẽ. Plus enim animo concipimus quàm si dixisset bellat. Rursus Hieremias exprobrans Iudæis adulteria, non sine emphasi dixit: Emissarij facti sunt, unusquisq; ad uxorem proximi sui hinniebat. Et Paulus quũ ait, Quorũ deus uẽter est, significãtius loquutus est, quàm

Emphasis in amplificando

quàm si dixisset, qui seruiunt suo quæstui. Verum de his & supra diximus nõnihil, & post incidet dicẽdi locus, quãdoquidẽ hęc schemata fere primas tenent in omni uirtute dictionis, siue copiam spectes, siue euidentiam, siue probabilitatem, siue uehementiam, siue splendorem & amplitudinem, siue iucunditatem & gratiam. Fabius addit συναθροισμὸν, siue congeriem, quam tamen distinguit ab eiusdem nominis figura. Est autem hic congeries, multiplicatio uerborum aut sententiarum rem eandem uelut inculcantium, hoc differens ab incremento, quod illic per gradus increscit oratio, hic uelut aceruo, qua forma mirifice usus est M. Tullius in Oratione quã apud Cæsarẽ habuit pro Ligario: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? Qui sensus erat armorum tuorum? Quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? Quid cupiebas? Quid optabas? Ad hanc orationis partem tradunt Cæsarem immutasse colorem. Quàm multæ uoces hic sunt idem significantes, gladius, mucro, arma, sensus, mens, animus, cupiebas, optabas. Tum quot sententiæ eodem spectantes, distringere in acie gladium, latus petere, sensus atmorum. Mitius est, sed tamen eiusdem generis, quod est apud Vergiliũ, Quid puer Ascanius superat ne, & uescitur aura Aetherea, nec adhuc crudelibus occubat umbris? Nihil aliud quęrit, nisi an adhuc superst Ascanius, sed affectus est quod rem eandem ter expressit, Superát ne satis erat, sed addit, & uescitur aura Aetherea. Nec hoc contentus adiecit, nec adhuc crudelibus occubat umbris. Hoc genus amplificandi frequenter usui erit Ecclesiastæ, quoties res poscit affectum. Non moror lectorem exemplis, quod ad hanc formam sibi quisq; facile confinget similia. Et frigent hoc genus exempla, nisi præcedant quæ auditorem affectui præparent. Consimile quiddam nobis euenit in præceptis, quod alijs in declamãdo. Siquidem ambulatio, procursio, dextri brachij rotatio, aliaq; quæ in causis agendis decebãt, in declamatione speciem habebant insaniæ, & ridebantur. Quicquid autem hactenus dictum est de augendo, idem ualet ad diminuendum. Efficacissimũ uero amplificandi genus est, quum aucta ac diminuta inter se componuntur, seq; uicissim illustrant. Veluti si amplificatis dei in nos beneficijs, extenuemus nostrũ in illum cultũ. Quanquam omnis fere diminutio secum adfert incrementum, licet nõ eiusdem rei. Velut eleuatus cultus noster erga deum, auget ingratitudinem, atq; idem efficit amplificata erga nos dei beneficentia. Est alius usus contrariorum ad uehementiam faciẽs, ueluti siquis malos sacerdotes taxans, quod uiuant in ocio luxuq;, quod concubinas alant, quod aleam ludant, quod uenentur ac belligerentur, quod auaritiæ seruiãt, idem faciet acrius si his adiungat contraria. Pro studio pietatis ac sobrietate illis est luxus, pro maceratione carnis, concubinæ. Pro nocturnis precibus, alea, pro concionibus uenatus & arma, pro scrutinio scripturarum

Congeries in amplificando

Contentio in amplificando

auaritia

auaritia. Huius formæ est illud Esaiæ iij. Et erit pro suaui odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro crispante crine caluitium, & pro fascia pectorali cilicium. Ad hæc è uerbis pariter atq; rebus petitur diminutio, quemadmodum amplificatio, Vtriusq; exemplū uno Ciceronis sermone potest ostendi. De oratione Rulli ita loquitur: Pauci tamen qui proximi astiterant, nescio quid illum de lege Agraria uoluisse dicere, suspicabātur. Quod ait pauci, & proxime astantes, è rebus petit diminutionem. Rursus quod ait, nescio quid, & uoluisse dicere, & suspicabantur, è uerbis petita est diminutio. Atq; eadem diminutio, auget obscuritatem orationis. Sunt & aliæ figuræ complures quæ faciunt ad augmentum aut diminutionem, sed id tempestiuius fiet, quum breuiter ostendemus quæ schemata, ad quas orationis uirtutes conducunt. Nunc ipsa rerum uicinia monet, ut de affectibus aliquid dicamus: de quibus & quomodo distinguantur, & quibus modis moueātur, quoniam accurate copioseq; tum à Græcis, tum à Latinis præceptum est, non est consilium huc uulgata repetere, tantum per summa rerum capita decurrentes admonebimus quod Ecclesiastæ nostro conducat. Rhetores huic parti palmam tribuunt, posse dicendi uirib. iudicibus uim facere, eosq; sibi ipsis eripere, ut lachrymis totoq; uultu iam de causa pronuncient, antequam pronuncient. Hoc in iudicijs Aristoteli non probatur, pronunciaturo tenebras offundere, præsertim quum qui dicit, raro uir bonus sit, hoc unum spectans, ut causam uincat. Atqui apud rudem & imperitam multitudinem dicenti hæc facultas pene necessaria est. Primum quod crassam & oscitantem turbam citius inflammes quàm doceas, trahas quàm ducas. Deinde quod bona pars uulgi magis peccet affectu corrupto quàm ignorantia ueri. Velut ebrietatem, adulterium, lucrum fraude partum, esse crimina nemo nescit, sed prauæ cupiditates transuersos rapiūt ad ea quæ nō probant. Hic conueniet affectus affectibus, ueluti clauū clauo pellere. Præterea plurimi sunt, qui suis uitijs blandiuntur, & pro leuibus culpis ducunt, quibus assueuerunt. Hic erit usui amplificatio. Postremo nonnulli uix dociles sunt, ad omnia dormitantes, nisi uelut excitentur affectu. Vnde non absurdū est quod scripsit ille peripateticus. Affectuum stimulos, ceu pædagogos à natura nobis additos ad uirtutem, uelut iram ad fortitudinem, amorem & misericordiam ad beneficentiam, pudorem ac metum ad innocentiā. Hinc est quod patronus, si modo uir bonus est, statim initio sibi reoq; comparat beneuolentiam, nō ut fallat iudicē, sed ut affectus ueluti lenocinio reddat eum ad causam magis attentum ac docilem. Hac ratione Ioānes Baptista terrore præparauit Iudæorū animos: Progenies uiperarū, quis uos submonuit fugere à uentura ira? Et, Iam securis ad radicem arboris posita est. Similiter exorsi sunt discipuli: Pœnitentiā agite, quoniā appropinquat regnum cœlorū. Et dominus: Omnis arbor quæ nō fecerit fructus bonos excidetur, & in ignem

Amplificatio simul & è uerbis & ex reb.

πάθος siue affectus

ignem mittetur. Hinc est quòd pueros primum dolore, gaudio, pudore, laude, spe metuq; ad uirtutem instituimus. Docendo consequimur ut auditor intelligat, affectu ut amet aut oderit: uerum iuxta beatum Paulum: scientia inflat, charitas ædificat. Intelligentia si nihil accedat, ad nihil aliud ualet, nisi ut homo sciens nec faciens uoluptatem domini, plagis uapulet pluribus. Ad de huc quòd ad iudicandum nemo cõstituitur, nisi mediocriter peritus legũ ac negociorum. Sed apud quos dicendũ est concionatori? non iam loquor de turba uicanorum & agricolarum, sed de ciuili concione, è pueris, senibus, uirginibus ac meretricibus, nautis, aurigis & sutoribus permixta inter quos sunt qui quod ad docilitatem attinet, non ita multum absunt à pecudibus. Ad hos corrigendos aut erudiendos plurimũ momenti adferent adfectus.

Affectuum duplex genus

Constat aũt imprimis duplex esse affectuum genus, alterum mitius & quasi comicum, alterum uehementius ac tragicum. Nec quicquã uetat inter hos collocare medium, quod à Fabio factũ uideo. Prius illud Græci uocant ἦθη, Latini mores. Posterius hoc Græci πάθη uocant, Latini quoniam propriam uocem non inueniunt, alij generali nomine abutentes pro specie uocant affectus, alij perturbationes aut motus animorum, alij cupiditates, alij morbos. Quãquã nec ἦθος Græcis, nec mores Latinis hoc propriè sonãt, quod hic sentimus. Siquidem ἦθη Græcis mores sunt, à quibus boni malíue dicimur & sumus. Sed ea uox ut illis ita & nobis deflexa est docẽdi gratia, ut declaret affectus cõmunes ac moderatiores, quibus nemo non afficitur, quòd sint secundum naturam, & ab omnibus agnoscantur, ac delectẽt uerius quàm perturbent. Mouent tamen interdum uel usq; ad lachrymas. Huius generis sunt, quòd parẽtes amant liberos, matres tamẽ indulgẽtius ut & auiæ nepotes, unde delicatius educati uulgò dicti sunt mãmæthrepti. Patrui seueriores in nepotes. Socrus iniquiores in generos quàm soceri, Nouercę in priuignos. Fœminei sexus incõstantia futilitas & infirmitas. In uiri ferocia. In meretrice rapacitas & blandicies. In seruis furacitas & odium in dominos. Fauor omnium erga pubescentẽ ætatem. Senũ morositas, parsimonia & in reprehendendis iuuenum moribus censoria seueritas, in militę profusio et iactãtia, in lenone periuriũ. In Italo ciuilitas et eruditio, in Germano belli studium, atq; item de cæteris, quæ sunt infinita. Tales affectus commodè aspersi quum reliquis orationis partibus, tum præcipuè narrationibus, reddũt eam & probabilem & iucundã, & si minus concitatã, tamen nec languidam. Non enim in tragœdijs tantum, uerũ & in comœdijs si benè moratæ sint, uidemus interdum spectatorib. erũpere lachrymas. Quod si accidit in argumentis quæ scimus arte conficta, quanto magis id usu uenit in ueris & indubitatis, atq; adeò ad nos pertinentib. Hoc affectuũ genus planè regnat in cõœdijs, tametsi frequẽter incidit et in tragœdijs, Græcorũ præsertim: in quo tractando felix est Homerus nominatim in Odys-

ſea,unde putant nouam comœdiam eſſe deſumptã. Huius tamen nõ leues aculeos agnoſcas & in ſacris uoluminibus,uelut in hiſtoria quæ refertur Geneſeos capite XLII. & aliquot ſequentibus. Similiter in parabola filij prodigi reſipiſcentis apud Lucam. Ex quo quidem argumento poſſet non inelegans texi comœdia. Ad declarandam ἠθῶν καὶ παθῶν differentiã, charitatem Fabius ponit inter ἤθη, qualis eſt inter parẽtes ac liberos, inter amicos & affines: amorem inter πάθη, qua uoce putat declarari uehementem affectum, qui nos diſcruciet, ac iudicium mentiſcꝫ tranquillitatẽ eripiat, qualem fingũt Phędræ in Hippolytum, Medeæ in Iaſonem, Didonis in Aeneam. Quod figmentum quũ D. Auguſtinus ſciret falsò à Vergilio de muliere pudica compoſitum, tamen fatetur ſe iuuenem, abſcꝫ lachrymis non potuiſſe legere. Huius generis affectus prędipui ſunt, miſericordia, indignatio, amor & odium. Vtriuſcꝫ generis affectus plerunꝫ petuntur ex ijſdem locis de quibus antè per occaſionem nonnulla diximus, hoc eſt, ex omnibus circunſtantijs tum rei, tum perſonæ. Nec ex his modò, unde petuntur probationes, uerum ſimpliciter ex omnibus. Nam ſunt circunſtantiæ, quæ quum nihil faciãt ad probationem, ad affectus tamen cõducunt. Velut indignior eſt contumelia in bene meritum, quàm in nihil promeritum, & miſerabilior eſt afflictio innocentis quàm nocentis, & deteſtabilius eſt fallere ſimpliciter fidentem, quàm fallere cautum ac diffidentem: quum tamen meritum eſſe, aut innocentem eſſe, aut confidere, non faciant ad probationem. Horum omnium ſi quis requiret exempla, petat à rhetorum libris, præcipue ex Macrobio, qui libro Saturnaliorum quarto ea diligenter exequitur, quum ex aliorum monumẽtis, tum Vergilij Maronis: quem locum unde Macrobius hauſerit demiror, niſi fortè è libris, quos de rhetorica ſcripſit Plinius maior. Nam Macrobio mos eſt, quum nihil adferat ex ſeſe, tamen miro ſtudio cœlare autores. Conſtat illum multa ad uerbum decerpſiſſe ex noctibus atticis A. Gellij, ſed citra nomenclaturam ut omnia. Porrò quemadmodum utilius eſt Eccleſiaſtæ ſolicitare affectus auditorum, quàm patronis, ita non paulo facilius eſt, cò quòd pleræcꝫ res, de quibus illi dicendum eſt, primum ſint indubitatæ ueritatis, his quocꝫ certiores, quæ oculis & omnibus ſenſibus perceptа tenemus: Deinde tam magnæ, ut præ his omnia, quæ uel accidunt in rebus humanis, uel à facundis hominibus in hoc ipſum cõficta ſunt, ut moueant affectus, frigeant, meræcꝫ nugæ uideantur. Primum quæ de dijs Ethnicorum prodidit theologia, quid aliud ſunt quàm ſomnia, ſi ad euidentem ſacræ triadis cognitionem diuinitus nobis patefactã conferantur, Ad Chriſtũ uero generis humani ſeruandi gratia factum hominẽ, natũ ex uirgine, mortuum in cruce, ſepultũ, à mortuis rediuiuũ, aſcendentem in cœlũ, ſedentem ad dextrã dei patris, quid illa ſunt niſi anicularum fabulæ: Iupiter Amphitryonis ſpecie cum Alcmena concũbens, & fabuloſum gignens Herculem

lem,ſupparaſitãte Mercurio, aut hominis falſa imagine tectus,apud Lycaonem diuerſans. Illorum uerò myſteria quid ſunt niſi impia deliramenta, ſi ad eccleſiæ ſacramenta ritusq; conferantur,uelut ad baptiſmum,aut ad cœnam dominicã. Quid Cereri aut Baccho initiãdis præſcribebatur, nónne mera ſuperſtitio? Quid autem in illis myſterijs peragebatur,nónne pręſtat ſilere? In noſtris uero præſcribitur ſuperioris uitæ pœnitentia, & per fidem cõfertur innocentia,adduntur uaria dona ſpiritus,nõ aliò ſpectantia quàm ad gloriam dei & ſalutem hominũ. Quid Pythius Apollo ſuis uatibus inſaniã immittẽs,ad cœlitus emiſſum ſpiritũ ſanctum,qui diſcipulos non in furorem egit,ſed aucta mentis ſanitate cœleſtium arcanorum conſcios, & aduerſus omnia mundi Satanæq; terriculamẽta inuictos reddidit. Tum quid Sibyllæ folia,aut uerſiculi magna ex parte confícti,ad irrefutabilem autoritatem prophetarũ,apoſtolorũ,ac totius ſcripturæ canonicę? Iam confer philoſophorũ ſapientiam ad Euangelicã propheticamq; doctrinã, nónne tantum intereſt,quantũ inter lucẽ & caliginem? Exaggerent quantũ uolẽt ſuos Codros,Decios & Curtios,quid ſunt niſi frigidæ narrationes,ut iam fabulæ non ſint,ſi cõponas cũ tot martyrũ milibus,qui magna alacritate per immanes cruciatus,per mille mortis genera,Chriſti Remp. Eccleſiã cõſtabilierunt. Confer illorum prodigioſa mendacia cum noſtris miraculis. Daphne mutata in arborem laurum, Apollinis delicias,Io mutata in iuuencã, Cadmus in anguẽ,Ruſtici in ranas,Arachne in araneã, quid ſunt niſi puerilia ludibria,ſi conferantur ad tot mortuos excitatos,tot morbos ac dæmones impios uerbo profligatos. Dubitant illi num omnino ſint dij, & qui credunt, dubitant an illis curæ ſint res humanæ. Nobis perſuaſum cõpertumq; eſt, ne paſſerculum quidem cadere in laqueum ſine numinis prouidẽtia. Quid porrò promittũt illi deorum cultoribus? Saturnus certis diebus dat uincere talis. Iupiter quo nihil maius meliusúe,ut fingunt,largitur opes & imperiũ, Ceres frugum copiam. Quanquã nihil horũ dant illi,ſed omnia bona fluũt ab uno deo, uerum ut dent, quid ad illa quæ ſuis promittit deus per filium ſuum? Centuplum in hoc ſeculo,et uitam ęternã in futuro. Longè minus dixit ipſa re,qui dixit cẽtuplum. Minus dixiſſet etiam ſi dixiſſet millecuplum. Tanta res eſt mens ſibi bene conſcia,& æternæ felicitatis ſpe ſemper alacris ac ſecura. Diana irata immiſit aprum Calydoniũ, Iuno Troianis infenſa tẽpeſtatẽ,ut iſta uera ſint quid ad gehennã? Quid multis? In his quæ tractat concionator,tã grandia,tã certa,tã inſignia,tã ardentia ſunt omnia, ut uel citra exaggerationem ſimpliciter narrata,quãlibet duris excutiãt lachrymas. Adde quòd in his nihil eſt quod non ad unũquemq; noſtrũ pertineat. Omnia enim noſtra ſunt,nos autem Chriſti. Quum agitur Alceſtis mariti ſui uice parata mori,erũpunt lachrymæ. Atqui ut hæc uerè acciderint, quid ad nos attinet? Mulierculę charitas erga maritũ ſic mouet,& Chriſti ſeruatoris

erga nos charitas non perinde mouet? Atqui is noster totus est, et nos illius, Dominus est, frater est, caput est, amicus est, qui quũ tantus esset, se totũ nobis impẽdit. Olim plorabant mortẽ Adonidis ab apro extincti, & Carthaginis Reginam sibi uim adferentẽ siccis oculis uix legere possumus, & ijdem tot innocentiũ uirorũ, tot piarũ uirginũ duros cruciatus, nimiũq; ueros absque fletu legimus & audimus, nec cogitamus, istos omnes esse fratres ac soores nostras in Christo, & eiusdẽ corporis membra, quibus cum in cœlis speramus beatam societatẽ. Nec hoc tamen agendũ Ecclesiastæ, ut uel Christi mortem, uel sanctorum duros agones uulgari more deploremus, qui iã uictores triumphant in cœlis, sed ut illorum admiratio nos rapiat in æmulandi studium. Frequenter insignis hominis in hominẽ pietas narrata compellit nos ad lacrymas, ueluti puellæ, quæ matrem captiuam diu aluit lacte suo, non quòd illa sit miserabilis, sed fauor & gaudium quoq; suas habet lacrymas.

Misericordiæ affectus

Misericordiæ quidem affectus crebro tẽtandus erit Ecclesiastę, siue quũ exhortabitur ad subueniendũ egenis, siue ad subleuandos aut consolandos uel morbo, uel hominum iniuria, uel alia quapiam calamitate afflictos, siue criminum conscientia de desperatione periclitãtes. Christus fleuit Lazarum, & misericordia motus est, conspiciens plebeculã imperitã ouium more dissectam ac palantem inopia pastoris. Cæterũ hic affectus latius patet quàm uulgus existimat. Quũ uidemus hominem morbo luridũ, ulceribus plenum, egẽtem, eiulantẽ prę cruciatu, merito indolescimus ipso naturæ sensu. Sed hoc longè miserabilior est qui mentem habet hæreticis erroribus lesam, uirtutũ omnium inopẽ, amore, auaritia, inuidia, odio, cæterisq; capitalibus morbis emortuam, infamia ulcerosam, conscientię stimulis discruciatã. Videmus hominem captum oculis, & miserescimus, reputantes quàm acerba res sit in perpetuis tenebris uiuere, imò non uiuere sed degere, nec unquàm intueri lumen solis: at infinitis partibus miserabilior est, qui carnis cupiditatibus excæcatus impingit in tenebris, nec attollere potest oculos ad lucem æternæ ueritatis. Item si cõspicimus hominem in tetro carcere ferro uinctum, illachrymamus, reputantes quàm dulcis sit libertas, quãtum ille tædij perferat. At quanto miserius captiui sunt, quos detinet Satanas inexplicabilibus peccatorũ cathenis alligatos ac gehẽnæ destinatos. Et quemadmodũ nulli ægrotant insanabilius, q̃ qui se nesciunt ægrotare, quod accidit mente captis ac phanaticis, eò quòd hi utroq; laborent homine: ita nulli miserabiliores, quàm qui traditi in reprobum sensum, sedent in cathedra pestilentiæ, conquiescunt in uitijs suis, aut etiam exultãt in rebus pessimis: quorum typum gerit Lazarus ille quatriduanus, quem deflens dominus nos admonuit quàm sint miserandi, qui peccandi assuetudine obduxere callũ, ut mali sensu careant, aut qui dogmatibus impijs infecti, sibi uidentur piè sapere.

Crudelis in seipsum

Cæterum ut est quædam crudelitas hominis erga seipsum, ita est & misericordia

sericordia. Qui negligit famam suam crudelis est, inquit sapiens Hebræus. Et, miserere animæ tuæ placens deo. Quod si crudeles dicimus, qui corpori suo uim adferunt, quanto crudeliores sunt, qui se totos tradũt Satanæ, corpus & animã præcipitantes in sempiternum exitium. In hoc igitur Ecclesiastes proferet δεινωσιν suam, ut qui tam miserè miseri sunt, sui misereãtur, & à crudeli domino profugi, confugiant ad domini misericordiã. Hic autẽ affectus potissimũ mouetur ab innocentia, ab ætate, ab impotentia, à magnitudine calamitatis, à propinquitate, à potentia uiolẽtiaq; & crudelitate eorum qui lædunt, à priore fortuna. Vehemẽtius nos cõmouent mala eorum, qui præter culpam dira patiuntur, aut etiã pro benefactis referunt afflictionem. Ita puerorũ aut senum malis facilius indolescimus, quemadmodũ & pupillorum, inopũ ac destitutorum, deniq; fœminarum magis quàm uirorum. Itidẽ si noua, si subita, si enormis calamitas, citius ad misericordiam flectimur. Vnde fit, ut facinorosorum etiam atrociorib. supplicijs illachrymemus. Est et illud natura nobis insitũ, ut quo quisq; uel cognationis uel amicitiæ gradu propinquior est, hoc uehementius cõmoueamur, adeò ut liberorum, uxorum, aut fidelium amicorum afflictionibus grauius afficiamur q̃ nostris. Ab innocentia amplificata concionator mouebit misericordiam erga eos qui non per luxum ad inopiam deuenerunt, sed uel bello, uel naufragio, uel morbo, uel alio simili casu. Magis etiam si à liberis, cognatis, aut ab ijs de quibus fuerant benemeriti, affligantur. In senes item libẽter est cõferenda liberalitas, quoniam ætas naturæ uiribus destituta, alieno eget præsidio. Libentius in teneram ætatem, quæ uarijs iniurijs obnoxia, nondum intelligit sua pericula. Ita Paulus indulgentissimè tractat ac denuo parturit Galatas adhuc infantes in Christo. Solitudo autem & impotentia facit, ut propensiores simus ad opitulandum orphanis, uiduis & aduenis. Sic exaggerata peccatorum calamitas, efficit ut illis facilius ignoscamus, ac maiore studio subuenire conemur. Non poterit autem aliorum malis nõ commoueri, qui secum reputet omnes Christianos inter se fratres esse, omnes eiusdem corporis membra, omnes eiusdem domini conseruos, & innumeris amicitiæ titulis fœderatos. Eorum uero qui uel erroribus inuoluti sunt, uel criminibus implicati, citius miserebimur, si consideremus quàm astutus sit, quàm potens, quot artibus instructus satanas ad illaqueandos homines. Nusquam enim ille non insidiatur imbecillitati naturæ humanæ. Adiuuat huc prioris fortunæ consideratio. Quemadmodum enim magis patent inuidiæ, qui ex humili loco ad summam dignitatem euecti sunt, ita citius commiseramur eos, qui è magna felicitate ad magnam calamitatem deuoluti sunt. Ab omnibus autem his locis solicitamus dei misericordiam, præterquam ab innocentia, quam apud illum nullam allegare possumus. Citius id effecerimus amplificantes nostra commissa. Deprecationis status

Misericordiæ unde mouetur

Misericordiæ affectus à circunstantijs

apud rhetores omnium est infirmissimus,confessio periculosa. apud deum non alius est status efficacior. Ab ætate, quòd hominis uita sit breuis ac fugax: ab impotentia,quoniã nullã habemus spem salutis, nisi in sola dei misericordia, quum homo ex se nihil ualeat nisi ad gehennam. A magnitudine calamitatis,quòd hæc uia tot malis undiq; tunditur. à propinquitate, q illius figmẽtum sumus,illius serui licet inutiles,illius filij licet immorigeri. A uiolentia aduersarij, quòd nostra imbecillitas undiq; oppugnatur, a carne, à mundo,à satana. A carne, per innatam nobis ad uitia procliuitatẽ. A mundo per improborum uexationem,ac uexatione nocentiores illecebras. A satana per impias suggestiones. A priore fortuna, quòd è tanta amœnitate paradisi, in hoc luctuosum exilium aliena culpa sumus electi.

Iræ affectus Porrò ira,odium & indignatio non tam sunt excitanda in homines,ẽq in ipsa uitia & uitiorum parentem satanam. Hæc indignatio parit uitæ correctionem,quũ in alijs,tum in nobis ipsis. Sic medicus indignatur morbo, quum hominem saluum cupiat. Quod si quando usu ueniat,ut Ecclesiastes indignetur homini,talem esse decet obiurgationem,qualis est parentis in filium:ut qui reprehenditur,intelligat illam ipsam iram,non aliunde quàm à

Charitatis affectus beneuolentia proficisci. Cæterum Charitatis affectus omnibus modis inflammãdus est. Charitatis inquam Christianæ,qua deus tanquam summum bonũ super omnia diligitur,& huius causa diligitur, quicquid omnino diligitur in rebus conditis, ut ipse deus ametur et glorificetur in omnibus. Quicquid autẽ excitat amorem in nobis, id in deo summum est & inenarrabile. Natura quod eximiè bonum est amatur, ille est summa bonitas. Quod egregiè pulchrum est allicit ad amorem. Nihil illo pulchrius, quem intueri felicitatis summa est,ipsis etiam angelis, quibus secundum deum nihil est pulchrius. Iam iuxta prouerbia, simile simili amicũ est: homo ad dei similitudinem cõditus est, iuxta meliorem sui partem, & quo plenior esset similitudo, ipse deus homo factus est. Corpus & animam humanam assumpsit ex uirgine, non ut phantasma aut inuolucrum, sed re uera iuxta naturam, quo uel hominem amaremus homines, carnem nostram & spiritum nostrum. Nulla uirtus uehementiorem populi beneuolentiam conciliat principi, quàm clementia. Ille nobis gratis condonauit omnia peccata, pro nobis ipse dependit. Amor gignit amorem, & gratia gratiam parit. ille sic prior dilexit nos, non tantum alienos, uerum etiam inimicos, ut filium suum daret pro nobis. Charitatem etiam conciliat cognatio & familiaritas. Ille nobis bis pater est, quos primum genuit ut essemus, dein uerbo uiuifico per unigenitum suum regenerauit ut essemus filij regni. Nos illius serui sumus,Christi fratres & amici,domestici dei,qui per spiritum suũ habitat in nobis. Super omnia uero conciliat amorem beneficentia, quæ tãtam uim habet,ut animãtia natura fera & inimica, præter naturã reddat

amica

ãnica. Quæ porrò lingua proloqui, quę mẽs hominis ualeat cogitatione cõ
sequi, quãta sit benignissimi dei in nos munificẽtia, quantũ largiatur in hoc
seculo, quãtum promittat in futuro. Hoc quantũ sit tam nemo potest pro di
gnitate cõprehendere, cẽp nemo potest cõprehendere quantus sit ipse deus,
qui se totũ nobis donauit: pro his omnib. nihil ille reposcit gratiæ, nisi ut ip
sum uicissim amemus. Quisquis aũt amat deũ, deũ habet. Nihil igitur aliud
ille quærit, nisi ut in illo beatè uiuamus. Quisquis aũt flagrat igni charitatis
erga deũ, non potest non ardere erga proximũ, tot nominibus coniunctissi
mum. Sed est improbus, est hæreticus, est Iudæus aut paganus. Ama in eo
quòd homo est, quòd eiusdem gratiæ capax, qua tu donatus es. Ama uel
hostem, ob hoc ipsum quod ille iusit, cui debes teipsum. De cæteris
affectibus concitandis non extendam orationem ne fiam prolixior. Tan
tum repetam quod in superioribus dictum est, & quoniam huius rei caput *Affectus af-*
est, expedit frequenter repetere: nihil esse efficacius ad concitandos pios affe *ficit*
ctus, quàm si ipse fueris piè affectus: neqꝫ quicquam utilius ad sedandos im
probos affectus, quàm si ipse fueris ab his alienus. Scitè dictum est, nihil in
cendere nisi ignem. Mens ignea linguam facit igneam. Nec ignis aliud po
test, quàm urere, si propius accedas. Nemo efficaciter inflammat ad pieta
tem, nisi qui uere pius est. Nemo potentius reuocat à uitijs, quàm qui ipse ex
animo odit uitia. Per hũc enim spiritus ipse loquitur, suumqꝫ donum trans
fundit in auditores. Nec id mirum, quando uera pietas in oculis, uultu, to
toqꝫ corporis habitu relucens, etiam si non accedat quasi uehiculum oratio,
rapit et afficit intuentes. Habitus enim qui semel fixit radices in animo, nus
quam se non profert, siue loquaris, siue taceas, siue quid agas, siue quiescas,
siue edas aut bibas, siue dormias, siue uigiles, denicꝫ siue ludas, siue tra
ctes seria. Dixerit hic aliquis, qui fit igitur, ut quidam palàm improbæ ui
tę, in cõcionibus dicendi uehementia lachrymas extorqueant etiam inuitis,
quidam & ipsi collacryment? Non alienum fuerit hic referre, quod de Ro- *Roberti Licii*
berto Licensi narrant Itali, qui illum audierunt. De uita hominis nihil effu- *sis facundia*
tiam, tantum illud dicam quod ad hanc rem pertinet, si uera sunt quæ de il
lo rumore publico iactantur, nihil aliud erat quàm homo, miris naturæ do
tibus ad dicendum instructus. Ac primo fuerat de sodalitio eorum, qui se
plausibili obseruantium titulo secernunt à cæteris: quibus cum posteaquam
illi parum conueniebat, demigrauit ad eorum contubernium, qui uulgo
dicuntur conuentuales, quòd horum uita uideretur esse liberior. Is quum in
conuiuio, in quo simul accumbebat uicarius quidam de grege obseruantiũ,
uir eruditus, pius & grauis, iactaret se posse, quoties uellet, auditoribus excu
tere lachrymas, ex eo refutare cupiens qđ alter obiecerat infrugiferas esse cõ
ciones illius, quòd nec oratio ex animo proficisceretur, nec uita cõgrueret cũ
oratione, Quibus, inquit uicarius, tu excuteres lachrymas, nisi fortè pue

ris,aut ineptis mulierculis. Ad quæ Robertus,tu igitur uir tantus, cras adfis concioni meæ,eo loco cõsistens,quẽ tibi designabo,ut mihi sis in cõspectu. si non excussero lachrymas,uictus dabo lautam cœnam:sin excussero,tu ui ctus nobis eam parandã curabis, Nam illi generi contingere æs signatum religio est.Et commodũ repertus est inter conuiuas Francisco bene uolens, qui uicarij nomine fideiuberet. Conuentũ est:Adfuit uicarius, stetit ubi iussus erat . Ibi Robertus quum multis modis amplificasset dei erga homines charitatem ac beneficentiam, rursus hominum erga deum ingratitudinem duriciemq;,qui nullis inuitamẽtis emolliri possent ad pœnitentiã atq; amorem mutuũ, fecit apostrophen ad cor hominis dei nomine. O cor plusquã ferreum,ó cor adamante durius:ferrum igni liquescit,adamas sanguine hircino uincitur: ego quum nihil non faciam, non possum ex te uel unã extundere lachrymulam.Nec desijt hanc urgere apostrophen magnis clamoribus donec uicario erumperent lachrymæ. Id simul ut uidit Robertus, porrecta dextra,uici,inquit.Hoc populus sub persona dei dictũ existimabat,quòd aliquot essent in ea cõcione, qui lachrymas non tenerent. In conuiuio uerò exordinicio,quum Robertus iactaret suam uictoriam, non inscitè tergiuersatus est uicarius.Non tua,inquit,facundia mihi excusit lachrymas, sed mea misericordia, reputanti quàm indignum esset, quòd tam felix natura mundo seruiret potius quàm Christo . Hos affectus temporarios qui mox refrigescunt non captat Ecclesiastes.Nõ enim est histrio aut patronus forensis.Histrioni satis est si stet actio,& auferat populi plausum.Patrono sufficit,si tantisper cõmotum habeat Iudicem,donec pronuncia rit,minime solicito,quid animi postea sumat ponatúe domi.At pius Ecclesiastes illud spectat, ut tenaces aculeos relinquat in animis auditorum,& in eos uelut in bonam terrã bonum semen inspergat,quod paulatim uim suam exerat, donec erumpat in fructum pietatis. Hoc citius efficiet incõdita,sed ab animo flagranti proficiscens oratio, quàm omnibus rhetorum machinis instructa, sed è labijs non è corde profluens.Fortasse non absurdum fuerit hic referre quod narratur in historia Ecclesiastica. Aliquot episcopi pulchrè docti conferebant cũ quodam insigniter erudito, hoc agentes ut illi persuaderẽt baptismum. Quũq; in longum proferretur disputatio,nec philosophicis illis & acutis rationibus quicquam proficeretur aduersus hominem ijsdem armis instructum, quidam ex episcopis uir pius sed imperitus assurgens, sermone indocto breui que flexit hominem . Quid, inquit, credis ne dominum Iesum pro nobis factum hominem, & crucifixum ? Quum respondisset se credere.Quid igitur hic, inquit, terimus tempus superuacaneis cauillationibus ? Quin potius imus ad basilicam, & illic accipis insignia principis ac redemptoris tui. Assensus est, itum est ad baptismum, & disputatio uersa est in professionẽ.post rogatus, quomodo tam facile cessisset uni imperito, qui

Affectus temporarij

qui à tam multis eruditis flecti non poterat, Donec, inquit, audiebã rationes humanas, humanis rationibus repugnabam. Cæterũ simul atq; audiui spiritum loquentem, cessi spiritui. Proinde nihil potentius ad excitãdos bonos affectus, quàm piorum affectuũ fontem habere in pectore. Expedit tamen interdũ mentis habitum ueluti dormitãtem expergefacere, quo maior sit orationis energia, quandoquidẽ qui spiritus dono afflati sunt, habẽt qui dẽ precioſum thesaurũ, sed in uasis fictilibus, id tribus potissimũ modis effici poterit. Primũ per imaginationem siue phantasiã, qua sibi rerũ, de quibus uerba facturus est, imagines attẽta cogitatione repræsentat. Vehementius nos commouent quæ spectamus oculis, quàm quæ tantum audimus. Quis enim non acrius animo perturbetur, si conspiciat hostẽ ardentibus oculis, districto gladio, immani clamore irruentem, supplici ac pauitanti, ferrum in pectus impingere, collabi saucium, et magno gemitu efflare animã, quàm si tantũ audiat hominem crudeliter occisum? Scio esse uirtutẽ orationis quam Græci hypotypoſin, siue enargiam, M. Tullius euidentiã appellat, quæ tam rei speciem ita subijcit auditoris animo, ut geri sub oculis, non narrari uideatur: sed plurimum interest, inter uisa dormientium, & conspectũ uigilantium: ut dissimulem, q; hæc ipsa uirtus euidentiæ, ab imaginatione proficiscitur. Nec opus hic est, ut Ecclesiastes sibi fingat quæ fieri potuerint, etiã si facta non sint, quod solent causarũ patroni, sed ipsa scripturarũ propior ac fixior inspectio ueras species abundè suppeditabit. In historijs tamen humanis, uelut in martyrum agonibus explicandis, ut licet sermones aptos affingere personis, modo id fiat uerecundè, ita nõ est nefas quasdã circũstantias addere, quas uerisimile est in negocio gerendo adfuisse. In utroq; mirus est artifex Chrysostomus. Siquidẽ scriptura similis est insigni picturæ, quam quo diutius contemplere, hoc plus uideas quod admireris. Ad hanc qui artifices & exercitatos admouerit oculos, longè alia uidebit quàm uideret imperitus aliquis parum attentè contemplans. Proinde concionator ubi singulas partes attẽta cogitatione lustrarit, & ipse magis cõmouebitur, & alios uehementius inflãmabit. Ante quorũ oculos Christus crucifixus est, ait Paulus. Atq; Galatæ nunquã uiderant Christũ in cruce, sed ex euidenti prædicatione Pauli, sic erat repræsentatus animis illorũ, quasi uidissent ꝙd audierũt. Sic Chrysostomus ex omnib. circũstãtijs amplificat hospitalitatẽ Abrahę, mansuetudinẽ Dauidis erga Saulẽ, aliaq; ferè omnia quæ tractat. Atqui ist huc nõ est affingere nostra phantasmata scripturæ, sed ipsam scripturã, uelut insigne peristroma explicare & oculis subijcere. Plusculum ueniæ datur humana narrantib. Velut Basilius non sat habet narrare quadraginta martyres frigore interfectos, sed ob oculos ponit quid accidat talib. qui frigore pereunt. Neq; quicquã omnino prætermittit, quod uel ad euidentiam, uel ad amplificationẽ facit. Milites erant & iuuenes erant, hic protinus personę qualitas

Sibi quisq; quomodo excitet affectus

Secundus modus per euidentiam

qualitas admirabiliorem reddit ardorem fidei. Nec unius regionis omnes, sed ut in delectibus alij aliunde asciti, atq; hoc mirabilior erat tantus in professione Christianismi consensus. Eodem facit, q; non erant duo tresue, sed numero quadraginta, uno ore, eademq; mẽte. Erãt in rebus bellicis eximij, suaq; uirtute primos honores prometuerant apud imperatorem. Nec protracti sunt ad professionem, sed ultrò sese Christianos esse professi sunt: nec unus loquebatur pro omnibus, uelut ex cõspiratione, sed singuli suũ nomẽ professi sunt, idq; quũ uiderẽt ad terribile Cæsaris ædictum, paratos ignes, gladios, cruces, foueas, rotas, flagella. Quorũ terrore cõplures profugerant, quod est abnegandi genus, nonnulli perstiterunt in professione. Aliquam multi certamen ingressi quum impares essent perferendis cruciatibus, coronã amiserũt, ac iam portui uicini fecere naufragiũ. Nihil horũ deterruit egregios iuuenes, atq; adeò nec blãdis præfecti dictis, nec splendidis promissis flecti potuerunt. Spreta ut fit, præfecti humanitas in furorem uersa est. Excogitauit immane mortis genus. Regio erat natura frigida, tũ boreæ exposita, ad hęc pręcipitijs ac rupibus inęqualis. Electa nox est, qua ut quum maxime sæuiebat boreas. Inter præcipitia lacus erat in media ciuitate, adeo gelu concretus, ut tutum esset super glaciem non aliter quàm in terræ solo ambulare, atq; etiam equos & plaustra agere. In eum lacũ iussi sunt milites descendere, ibiq; nudi totã noctem sub dio agere. Quo cruciatu nihil horribilius, Corpus enim congelascens rigore primũ fit totum liuidũ, uidelicet concrescente sanguine. Mox corrumpitur ac referuescit, cum dentiũ collisione, uenarũq; ruptura, donec tota corporis moles inuitis cõtrahatur. Atq; hinc dolor acris, & cruciatus inenarrabilis ad medullas penetrans, sensum gignit in frigore concretis minimè tolerabilem. Post hæc tẽdit corpus in fastigiũ, summis partibus uelut igni concrematis. Siquidem calor depulsus ab extremis corporis, et uniuersus refugiens ad intima, quemadmodum eas parteis unde discedit relinquit mortuas, ita ad quas fertur grauiter excruciat, mortẽ paulatim ex rigore accedente. Nec ista solum ponit ob oculos, uerum etiam attribuit sermonem cum decoro, quid dixerit præfectus blandiens, quid martyres blandienti responderint, quid respõderint minitãti, quibus uerbis sese inuicem cohortati sint lacum ingredientes, quid deprecati sint in ipso cruciatu. Verũ ne singulis repetẽdis fiã molestus: sic uir ille facũdissimus exaggerat ac depingit omnia, ut plus uideas in illius narratiõe, q; si coram spectasses. Sed hanc miserandã rerũ faciem ipse prius repræsentauit animo suo, & ante seipsum cõmouit, q; alios ad misericordiã accenderet. Itidem Chrysostomus in Babyla, quãta euidentia depingit imperatorẽ sæuũ ac præpotentẽ cum suo satellitio magno fastu ingredientem, Episcopũ non alia re armatũ quàm uerbo, ire in occursum uultu intrepido, manũ appone re in pectus tyranni, denunciare ut impius à sacris se subducat. Hæc exẽpli

gratia

gratia produxisse sufficit. Ad concipiendas aũt phantasias alij natura sunt propensiores, alij usu promptiores: ueluti pictores quidam faciem semel uisam exprimũt coloribus, si diligẽtius fuerint intuiti, quòd totam uultus imaginem secum animo deferunt: Sic in obseruandis scripturis alius est alio oculatior, aut etiam exercitatior. Audimus enim quosdã sic exercitatos in huiusmodi contemplatione rerum, uelut Christi sudantis in horto, aut distẽti in cruce, ut affirment se similia quædam pati, qualia perpessus est ille: quidam illud etiam asseuerant, tantam esse uim imaginationis, ut res in ipsum etiam corpus transeant. Verbi gratia, uestigia uulnerum dominicorum in manibus, pedibus & pectore. Hic tamen affectus naturæ in nonnullis usq; ad uitium procedit. Sunt enim quibus ad alterius uomitum conspectum illico uomitus stomachi obortur, aut audita uoce morbo comitiali laborantium, corripiantur eodem. Quosdam & mentio rei immundæ, aut morbi atrocis, aut sectionis sic offendit, ut grauiter afficiantur. Hęc imbecillitas non conuenit Ecclesiastæ, quemadmodũ nec medico. Necq; enim idoneus est ad medendum, qui statim morbo corripitur: nec aptus ad dicendum, cuius uocem singultus interrumpunt, uultum distorquet impotens ploratus. Quemadmodum Paulus ait prophetarum spiritus prophetis esse subiectos, ita affectus oportet esse in potestate concionatoris, ut norit erumpentes lachrymas reprimere, & immodicos animi motus pro re præsenti temperare. His igitur duobus modis excitatur ardor animi temporarius. Tertius est, ut concionaturus si senserit animum languidiorem, locum aliquem scripturę legat quàm maximè appositum ad inflammandum, ei immoretur donec sentiat animum incalescere, & priusquam calor ille refrigescat, cõscendat suggestũ. *Tertius modus sibi concitandi affectus*

Quartus est, mea sententia omnium efficacissimus, ut sub horam concionis Ecclesiastes det se profundæ deprecationi, & ab eo postulet sapientiam, linguam & orationis euentum, qui linguas infantium facit disertas. Incredibile dictu, quantum lucis, quantum uigoris, quantumq; roboris & alacritatis hinc accedat Ecclesiastæ, imò cunctis hominibus ad quodcunq; negocium arduum peragendum. Dexterius loquentur cum hominibus, qui prius tota mente cum deo fuerint colloquuti. Nec alia res potentius excutit pudorem aut trepidationem humanam, qui affectus frequenter obstãt dicenti. Quòd si ad id non datur spatium, saltem dum ascendit, dum se componit, preces eiaculetur ad deum, & deprecatio quæ ex more fit in suggesto, fiat ex animo potius, q; ex more, & fiat uotis breuibus, sed ardentibus. Absit aũt ut pio Ecclesiastæ placeat quorundam ambitio, qui quo uideãtur ingenioſi, à laicorum fabulis & risu, nonnunquam & è parum sobrio cõuiuio procurrunt in suggestum, hoc fuco, extemporalitatis gloriam captãtes. Boni Ecclesiastæ unicũ studium est, unica gloria, si senserit spiritũ sanctum per ipsius organũ aliquos inflãmasse ad amorẽ pietatis. Illud etiã huius mũdi rhetores

di rhetores ſapienter perſpexerunt,acribus illis affectibus,qui totum homi/
nem concutiunt,non eſſe diutius immorandum, ſed quemadmodũ non o/
portet ad illos ſubito prorũpere, ita ſenſim ab illis ad moderatiores deſcen/
dendũ. Nec enim natura fert,ut quæ ſumma ſunt, ſint diutina. Ne expedit
quidem frequenter & immodicè concitare animos auditorum, ne quemad/
modum ad aſsidua uerbera corpus ſeruiliter obdureſcit,ita mens nimiũ acri
bus, nimiumq; crebris commotionibus obrigeſcat. Repetendũ eſt hic, de
quo iam ante cœpimus dicere,non eſſe boni Eccleſiaſtæ,quouis modo con
citare affectus,non immodica diſtortione uultus,non ſcurrili corporis geſti
culatione,ſed potiſsimum uerbis,nec tam uerbis quàm reb. Res enim quæ/
dam eius generis ſunt,ut ſimpliciter ac dilucidè narratæ, aut etiam lectæ,ex
ſe moueant affectus. Narrant qui uiderunt,hunc Hieronymo Sauonarolę
fuiſſe morem,ut interdum ſic excãdeſceret in populi ſcelera,ut ſubito ſe pro
riperet è ſuggeſto,& imperfecta cõcione, ſuſpenſoq; populo domũ abiret.
Quàm hoc illum decuerit neſcio,non arbitror tamen arripiendum in exem
plum. Improbius eſt quod narrant de Roberto Licienſi, qui magna dictio/
nis uehementia principes ac populum adhortatus aduerſus Turcas alioſq;
Chriſtiani nominis hoſtes,ubi ad ſummũ impetum efferbuiſſet oratio, de/
plorare cœpit,quod nulli ſe ad rem tam piam duces offerrent. Si iſthuc,in/
quit,obſtat,ecce me,qui nihil uerebor hanc Franciſci ueſtem abijcere,& uel
militem,uel ducem uobis exhibere. Simulq; cum dicto ſummã ueſtem ab/
iecit,intus plãnè miles erat,byſsino ſago,accinctus prętõgo gladio. Hoc ha
bitu dimidium horę ſub perſona ducis concionatus eſt. Accitus à Cardina
libus,quibus cum habebat familiaritatem, quid hoc eſſet noui exempli, re/
ſpondit id eſſe factum in gratiam amicæ,quæ familiariter fuerat confeſſa,ni
hil in Roberto diſplicere,præter ueſtẽ fraternã. Tũ ille,in quo cultu ſum tibi
totus placiturus. In militari, inquit. Cras igitur fac adſis in concione. Simi/
li nouitate fertur Cardinalibus ac ſummo pontifici exprobraſſe faſtum ac
delicias. Erat apud illos dicturus, quos quum uideret ſtrepitu pluſquam re/
gio ingredi,deniq; & pontificem geſtari hexaphoro, & omnibus adorari,
ubi tãdem conſediſſent,iamq; expectaretur uox hominis,is nihil aliud pro
loquutus, phy ſanctum Petrũ, phy ſanctum Paulum,ſubinde cum execrã
tis uoce expuens,nunc in dextrum,nũc in ſiniſtrum,nec aliud addens è me/
dio proripuit ſeſe relinquens omneis attonitos,alijs ſuſpicantibus eum eſſe
uerſum in furorem, alijs dubitantibus num in hæreſim quampiam,aut Iu
daiſmum paganiſmúm ue prolapſus in eas blaſphemias erupiſſet. Quũq;
ageretur de homine cõijciendo in uincula, Cardinalis quidam qui propius
nouerat eius ingenium,atq; etiam amabat,perſuaſit ut prius ad pontificem
euocaretur,paucisq; Cardinalibus teſtibus audiretur. Rogatus quomodo
in tam horrendas blaſphemias erupiſſet, reſpondit ſibi longè aliud argu/
mentum

mentum fuisse præparatum,& paucis summam orationis exposuit. Cæterũ ubi spectarem, inquit,uos tanto strepitu tantisq; in delicijs uiuere, simulq; reputarem quàm humilem,laboriosam & inamœnam uitam egerint Apostoli,quorum uices geritis,colligebam aut illos fuisse dementes, qui tam spinoso itinere contenderint in cœlum,aut uos recta ad inferos proficisci. Sed de uobis qui tenetis claues regni cœlorũ, nihil malæ suspitionis in animum inducere potui.Supererat,ut illorum stultitiam detestarer, qui quum licuisset ad istum modum splendidè suauiterq; uiuere,maluerint per omnem uitam ieiunijs,uigilijs ac laboribus discruciari. Antonius quum oratione funebri C. Cæsarem laudasset apud populum, eiusq; præclarè gesta quantum potuit uerbis extulisset, ostendit uestem illius multis uulneribus pertusam, multoq; sanguine contaminatam. En, inquit,qualem uirum, quàm crudeliter necarunt coniurati. Orationem sat æquis animis audiebat multitudo, sed conspecta ueste,tantus exortus est tumultus, ut coniuratis qui aderant fuerit profugiendum,ne discerperentur. Verum huiusmodi rationibus nõ decet Ecclesiasten solicitare multitudinis affectus, quòd hic conatus sæpe uertatur in risum. Vt is qui multa loquutus de dementia eorum qui seruirent satanę,subito ostendit hominem diaboli specie personatum,flãmeis oculis,aduncо rostro, dentibus aprugnis,oculato pectore,aduncis unguib. uncina terribili,uocem immanem emittẽtem. Talis est, inquit,dominus,cui uosmetipsos,contempto Christo,in seruitutem tradidistis.Expauere cõplures,sed mox ea trepidatio uersa est in ludibrium.Populus est admirator rerum nouarum,& externa specie facilius commouetur quàm ueræ pietatis exemplis,aut sana doctrina.Nec hac in parte magnates multũ à uulgo differunt.Hoc humanæ naturæ uitio quidam pręter modũ abutuntur,ad suam gloriam uerius quàm ad multitudinis salutem.Suspectum enim esse debet, quicquid præ se fert peregrinam & affectatam nouitatem,pręsertim quum nullum huiusmodi exemplum nobis porrectum sit à Christo & Apostolis. Vidi qui per turbam ad suggestum euntes cuculla tegerent faciem,quasi uir pius non posset habere uultum & oculos compositos, nisi tegantur utrinq;,quemadmodum equis petulantioribus aurigæ solent affigere coria, nequid uideant nisi uiam à fronte.In suggesto sic procumbebant oraturi,ut illisione genuum æderent clarum strepitum.De alio audiui qui suggestum petens pallio totum contexit caput, nec huic quicquam placebat quod esset cum alijs commune. Non dignabatur in templis concionari, sed sub dio, nec cuiquam faciebat sui copiam priuatim,etiam si à principibus rogaretur. humi cubabat,nec uictus erat dissimilis,nempe panis & aqua, corpus macie confectum,cadaueri quàm uiuo homini similius:per interpretem loquebatur, miriscq; gestibus & clamorib. territabat multitudinem,interdum fune distringens collum,oculisq; stupentibus præfocatum imitans,pectus subito

Affectus ex rei nouitate

bito nudatum,pugno tundebat,inclamans miſericordiam, miſericordiam, miſericordiam,nam Italus erat. Ad tam inſolitum ſpectaculum etiam è longinquo confluebant,non amore pietatis,ſed ſtudio nouitatis. Acerrima uociferatio erat,in aleas,in chartas,in tympana & plumas. Hæc igni cremabãtur. Cuidam aulico qui fortè proximus aſtabat ſuggeſto plumam è galero detraxit,& dilaceratam ſparſit in populum,horribiliter uociferans in ſuperbiam. Hunc quidam nimium bene imitatus,poſteaquam ſtrenuè clamarat in hominum ſcelera,quibus Chriſtum iterũ crucifigerẽt,proferebat imaginem crucifixi,ſed affixis folliculis,è quibus attactis ſanguis erumperet,& in turbam ſpargeretur. His & huiuſmodi geſtibus,ne dicã præſtigijs,mouentur quidem affectus ſimplicibus,ſed ferè temporarij. Ipſe familiariter noui quendam eiuſdem ordinis,qui nec ambulabat nudis pedibus,nec humicubabat,nec pane & aqua uiuebat,nec ulli negabat ſui copiam,pariter expoſitus omnibus,magnis & puſillis,bonis & malis,ubicꝫ uenans lucrum Chriſto,breuiter nihil habebat in rebus externis eximiũ. Is tamen doctrina non clamoſa,ſed Euãgelica,tum moribus ab omni uitio puris,innumeros uiros innumerascꝫ fœminas perduxit ad uerum mundi contemptũ. Hic ſi quis excuſet, quoſdam eſſe tam brutos,ut alijs rationibus non queãt cõmoueri, huic reſpõdeo,multo aliud eſſe plebem erudire,aliud irridere. Nec eſt ullus populus tam craſſus,quin aſſidua doctrina proficiat. Huic affine eſt, quod quidam per imagines mouent affectus,aut per oſtenſas ſanctorũ reliquias, quorum neutrum conuenit grauitati loci,in quo conſiſtit Eccleſiaſtes: necꝫ enim legimus unquã tale quicquam factũ, uel à Chriſto,uel ab Apoſtolis. Alibi plurimum utilitatis habent imagines,uel ad memoriam,uel ad rerum intelligentiam,quædam enim uix percipiuntur,niſi depicta,uelut in deſcriptione ueſtitus aut locorum,aut arborũ,uel ad infigendas animo phantaſias, de quibus modo diximus,qua nimirũ in parte conducunt & concionaturis. Verum ea dignitas eſt concionis,ut eiuſmodi adminicula grauatim admittat. Idem ſentiendũ arbitror de reliquijs ſanctorum . Vtrobicꝫ cauendũ eſt à ſuperſtitione,quia par utrobicꝫ periculũ. Video quoſdam ad affectus cõcitandos abuſos narratiunculis quibuſdã,pleriſcꝫ, ut arbitror,in hoc ipſum confictis,de quibus fortaſſe poſt incidet dicendi maior oportunitas. Et hactenus quidem de affectibus uideor admonuiſſe ſatis,quod quidem ad Eccleſiaſten attinet. Reſtat indicare digito,quę ſchemata,ad quas orationis uirtutes conducent. Præcipuæ uirtutes ſunt,probabilitas,perſpicuitas, euidentia,iucunditas,uehementia,ſplendor ſiue ſublimitas. Quoniam autem inter artis ſcriptores non ſatis conuenit de generibus ac uocabulis figurarum, ne quid hic lectorem fruſtra torqueamus hac uarietate, utemur ferè nominibus quibus uſus eſt is qui de rhetoricis ſcripſit ad Herennium, ſiue is Corniſicius fuit, ſiue quis alius. Tametſi uix alius de figuris ſcripſit negligentius.

Affectus ex fictis narratiunculis

Schemata

Ac

Ac primum quæ faciunt ad orationis acrimoniam ac uehementiam, illam Græci γοργότητα uocant, hanc δεινότητα, nos res inter se finitimas mixtim tractabimus. Tres primæ figuræ, Repetitio per quam eadem dictio iteratur in initio, Conuersio, per quam in fine, Complexio, per quam in utracq; parte, ad acrimoniam faciunt. Primæ exemplum est: Quum nudus sisteris ante tribunal supremi iudicis, ubi tunc diuitiæ tuæ, ubi deliciæ, ubi superbum famulitium, ubi stipatores armati, ubi splendida ædificia, ubi latifundia? Posterioris illud: Solus Christus est qui condidit hominem, redemit hominem, patri reconciliauit hominem, hominis causa induit hominem, uarijs spiritus sui dotibus instruxit hominem, breuiter solus beat hominē. Tertiæ exemplum: Quid eras priusquam te cōderet deus? Nihil. Quid eras priusquam redimeret Christus? Minus quàm nihil. Quid nunc futurus esses, si tibi subducat gratiā suam? Nihil. Quid est autem ad ueram felicitatē conducibile, quod tibi non largiter subministrarit? Nihil. Quid habes aut potes ex teipso? Nihil. Quid igit̄ est, quod aliunde speres boni? Nihil. Hęc tria schemata potissimum faciunt ad orationis uehementiam, uidelicet ad obiurgādum, exhortandum & exprobrandum. Frigebunt autem si adhibeas in oratione simplici, quæ nihil habeat affectuum. Exclamatio mouet acriores affectus, sed in loco adhibita. Nam statim, ut dictū est, ab exclamatione ordiri, aut in re frigida tollere uocem, dementium est. Verū ubi res magnas persuaseris, ubi iam animos auditorum inflexeris, tum locus erit exclamationi, quam tamen nec frequentem esse oportet, nec diuturnam. Scite Paulus, qui multa loquutus de inuincibili carnis imbecillitate, tandem exclamat, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore hoc morti obnoxio. Necq; ibi tantū exclamatio est, ubi auditur ó, necq; satis est ad exclamationē figuratam quantum potes inclamare ó, quæ uox est asinorum: sed quoties impotens affectus erumpit, ibi demum est exclamatio. Ea nonnunquam inseritur per parenthesim, uelut, heu piget ac pudet. Aut, deum immortalē, q̄ nihil usquā tutū in rebus humanis. Horresco referens. O tēpora, O mores. Et, me miserū. Et, uæ duriciæ cordis humani. Et, ó lutum, ó labes. Tale est illud Maronis: Quid nō mortalia pectora cogis Auri sacra fames. Conduplicatur aūt uehemētia, si accesserit apostrophe, uelut in hoc quod modo retuli. Non inscitè D. Bernardus, quū asinū quem conscendit dominus, interpretatus esset carnem nostrā indomitam, ac spiritui rebellem, exclamat: conscende ac preme hunc asinum nostrū domine Iesu. Et interrogatio tempestiuè adhibita multū uigoris & aculeorū addit orationi. In tēpore aūt adhibetur, in re uel perspicua, uel argumentis iā euicta, unde peculiariter cōuenit epilogis. Quanquā in alijs quoq; reddit orationē uiuidiorē. Eadē em̄ sententia per interrogationē prolata plus habet uigoris quàm simpliciter

Repetitio

Exclamatio

Interrogatio

enunciata. Velut illud ex Ouidij Medea: Seruare potui, perdere an posim rogas? Ardētius est, quàm si dixisset, Si potui seruare, potero & perdere. Itē illud Ciceronis in Catilinam: Quousq; tādem abutere patiētia nostra &c. Nam totus ille locus ardet percontatione. Nec omnis interrogatio schema est, eoq; distinguunt quidā has uoces: ut interrogatio sit uolentis discere, & expectantis responsum: percontatio urgētis, ad quod responderi non possit. Huius schematis exemplū cōmodè reddi nō potest, eo q; pendet è superioribus. Vt si quis exaggerasset obstinatam maliciam hominum aduersus deum ad pœnitentiā inuitantem, cōmodè subijciet. Quid est si hæc ingratitudo non est? An non ista mentis extrema cæcitas est? Et, Vtrum ist huc est contemnere deum an non? Vtrum est hoc abnegare deū an nō? Seruit aūt hæc figura uarijs affectibus. Asseuerationi, miserationi, instantiæ, indignationi, admirationi, dubitationi, quæ Fabius exactè persequitur, ut non sit operæprecium hic repetere. Illud è tragœdia sumptū est, quod tamen aliquoties imitatur Hieronymus, Quid agimus animæ? Interdū & responsio figuram habet, quū aliud respondetur quàm expectabatur. Veluti testis in reū rogatus, an ab eo fustibus uapulasset, & innocens inquit. Responsionis schemate auxit crimen. Alius rogatus an nō occidisset hominē, respondit, latronem, declinans crimen. Eadem gratia seruari potest, etiam quum ipsi nobis respondemus. Indignationi ac tędio seruit in Euangelio: O generatio incredula & peruersa, usq; quo uobiscum ero? Quādiu uos patiar? Membrū & articulus faciunt ad acrimoniā orationis, quòd ueluti crebris uulneribus. fe/riūt animum. Hoc autem interest, quòd singula membra paucis uerbis cōstructionem quidem absoluunt, at sententiam non itē. Articulus idē acrius efficit singulis uerbis, breui respiratiuncula distinctis. Exemplū prioris erit. Vide quātum infelicitatis uno crimine tibi conscisti. Patrimoniū prodegisti, parentes in luctum coniecisti, amicos abalienasti, famam contaminasti, deū ad iram prouocasti. Posterioris hoc: Rem, famam, parētes, amicos, deū amisisti. Nec unum membrum, nec unus articulus facit schema. Maximè probantur quæ tribus constant, quāquam nihil uetat & duobus uti, uel plu

Membra

ribus. In membris perit gratia schematis si sint longiora, numero & breuita te cōmendātur. In utrisq; gratiam addit disiunctio, quod Græci uocant ἀσύνθετον, omissa cōiunctione: tum enim uidentur cum stomacho erumpere, ut patet in exemplis quæ retuli: quibus si addas coniunctionem, erit oratio dilutior. Patrimonium prodegisti, & parentes in luctum coniecisti &c. Ardentior tamen erit oratio, si primo quoq; membro aut articulo addas coniunctionem: & patrimonium prodegisti, & parentes in luctū coniecisti &c. Item: & rem, & famam, & parentes &c. In utrisq; illud obseruandum, ut per gradus increscat oratio, nimirum ut quod grauissimum est sit postremo lo/

co

to. Quod si nó fit, erit congeries, de qua diximus in amplificationib. Nam ea, turba premit magis quàm incremento. Membris gratiam addit par-
tium æqualitas, Græci ὡάρισον, Latini compar appellant, quæ tamen non digitis, sed aurium sensu quodam diiudicanda est. Puerile siquidem est numerare syllabas, quum pauciores si productæ sint, frequenter æquent numero plures. Quanquam hoc rythmorum genus prẽter modum irrepsit in ritus Ecclesiasticos, quemadmodũ similiter cadentia, & similiter desinentia, de quibus suo dicetur loco. Subiectio qua nobis ipsis obiicimus, quod ab auditoribus obiici poterat, & quasi sit obiectum respondemus, aut aduersarios compellamus ut respondeant, & quasi responderint, refellimus, aut, quum quasi deliberantes uaria proponimus, ac singula refellimus. Primi generis exemplum hoc erit: Dixerit hic aliquis, Scio, quid hic reclamaturi sint, Non me fallit quid hic plerisq; uenturum sit in mẽtem. Deinde illa subnectat ac refellat. Ardẽtius est quum iuxta secundum modũ cõpellamus aduersarios. Velut nũc appello uos Iudæi, quibus freti persistitis in uestra dementia? Prophetarũ oraculis? Ostẽdimus eos omnes pro nobis facere. Mose? declaratum est illũ nõ de alio q̃ de Christo nostro scripsisse. Typis ac figuris? Omnes ad unguẽ in Christum quadrare demonstratum est. Miraculis? Maiora nemo potuit desiderare. Numero consentientiũ? Vos pauci mussatis in angulis, Totus orbis Christum adorat. Euẽtus uos spe lactat? Videtis iam olim euersum templũ, sublata sacrificia, dissipatam ciuitatem, dispersam & abiectam gentem, nec eam alio præsidio superstitem q̃ Christianorum clementia. Quid igitur supereſt, nisi ut resipiscatis, & nobiscum Messiam uerũ amplectamini. Tertius modus hic erit. Dic mihi quæso, quid habet mundi cultor quo turgeat, & in quo spem suam figat? In diuitijs? Neminẽ reddunt magnum aut beatũ, sæpe uiuum deserunt, tantũ abest ut morientẽ comitentur. In liberis? Possessio est ipsis opibus incertior. In uxore, famulitio, cæterisq; commodis? Nihil in his neque stabile, neq; tale, ut animum hominis tranquillum efficiat. Ad deum confugiet? Eum habet iratum. Ad suũ ipsius animum? Illic inueniet carnificem conscientiam. Primus modus conuenit argumentationi. Secundus epilogo, quo & nos usi sumus in declamatiũcula de morte. Vterq; cõuenit inductioni. Tertius aptus est ad deliberandum. Habet autem hoc schema nõnihil affinitatis cum interrogatione, de qua paulo ante dictum est, cum sermocinatione, de qua dicemus, cũ occupatione, & cum dubitatione. Nec ad unam orationis commoditatem utilis est. Facit ad perspicuitatem, et ad uehemẽtiam siue grauitatem, & ad docilitatem. Est enim subiectionis species, qua dum ipsi quæstionem proponimus, ac mox ad eam respõdemus, reddimus auditorem attentum ac docilem, fitq; ut linguã nostram animo

Compar

Subiectio

sequatur. Ita et Paulus Galat. 3. Quid igitur lex? propter trãsgressiones posita est. Et ad Romanos 3. Vbi est gloriatio tua? Exclusa est. Per quã legẽ factorum? Non, sed per legem fidei. Quanquã hæc figura tam frequens est apud Paulum, ut nusquam non occurrant exempla. Qua tamẽ aliquoties usus est & dominus in Euangelio, Velut Lucæ VII. Quid existis uidere in desertum? arundinem uento agitatã? Sed quid existis uidere? hominem mollibus uestimẽtis indutum? &c. Ac mox in eod. capite. Cui aũt assimulabo homines generationis huius. Aut cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro &c. Item Matth. VII. Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei &c.

Correctio Correctio quę uerbũ aut sententiã cõmutat in aliud cõmodius aut significãtius, auget orationis uehementiã. Cuius schematis exemplũ retulimus ex Cicerone inter species amplificationis. Elegãter Terentius sub persona Menedemi: Filium unicũ adolescentulũ habeo. Ah quid dixi habere me? Imò habui Chreme. Item Christus nos gratis redemit, imò non gratis, sed precioso sanguine suo. Summam in nos præstitit charitatẽ, qui pro amicis suis uitã impẽdit, Imò plusquã summã, qui pro inimicis mortẽ oppetierit. Itẽ, Peccatũ morbus est animi, aut ut melius dicã, mors est animæ. Itẽ tota hominis uita quid aliud est, quàm tẽporis pugillus? nimium est quod dixi, Quid aliud est quàm temporis pũctum? Et hoc quoq; nimiũ est. Nihil est, & nihilo minus est hæc uita, si ad æternitatem conferatur. Fit interdũ correctio absq; uerbi mutatione. Vt exclamauit homo, si illum hominem appellare conuenit, qui mentem habet beluinã.

Occupatio Huic finitima est occupatio, quæ in transcursu dicit, quod se negat uelle dicere. Et hæc figura pertinet ad eam speciem amplificationis, quæ fit per comparationem. Nam si per se magna sunt quæ dicimus nos nolle commemorare, ut citius ad id quod grauius est perueniamus, increscit illud, cuius comparatione illa negligimus. Velut, non hic commemorabo quàm breuis, quàm incerta, quot malis hęc uita sit obnoxia, quot exposita periculis, ut horum nihil sit, quid est nisi somnium, si ad illam cœlestem uitam comparetur? Rursus, non est mei pudoris occultorum scelerum lernam mouere, sinam domesticas illorum sordes in tenebris latere, satis est ipsos sibi conscios esse, de manifestis tantum loquar, quæ nemo nescit, & de quibus ipsi tãtum non gloriantur. Item, Pudet me dicere, quod istos non pudet facere. Ad leuiora ueniã. Venit ad nos pastor, penè dixerã depastor. Hæc sunt ædicta regis, nolim enim dicere tyranni. Vertit Aristotelem, ne dicam peruertit.

Cõduplicatio Conduplicatio, qua uerbum aut plura uerba iterantur, non habet locum nisi cum feruet oratio. Alioqui frigeret battologia. Nihil autem uulgatius, quàm in dolore, aut asseuerationc similiue affectu, bis eadẽ dicere. Vnde illud Ouidianũ: Omnia bis dices uera fuisse

fuisse mea. Et terq; quaterq; beatos, dixit Vergilius, quos egregiè beatos uoluit intelligi. Verbi conduplicatio est apud Homerum:
Ἀρῆ βρότολοιγὲ. Plurium apud Terentium in Phormione, Proh deum immortalem, negat Phania esse hanc sibi cognatam Demipho? Hãc Demipho negat esse cognatam? Item odio parricidiali fratris pollutus audes deum appellare patrem? Patrem inquã audes appellare deum, fratris odio pollutus? Ab hac figura minimum abest interpretatio, hoc tantum distans, quòd in hac eadem iteratur sentẽtia uerbis cõmutatis. Cuius usus frequentissimus est in literis prophcticis, in quibus plerunq; sensus idem alijs uerbis accinitur. Veluti, Iustus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur. Id fit uel in uno uerbo, uelut apud Ciceronẽ de Catilina, Abijt, excessit, erupit, euasit. Vel in pluribus, ut, Nõ te pudet manifestæ uanitatis? Non erubescis mentiri palam? *Interpretatio*

Permissio simplex non est schema, uerum quoties aut exprobrationem habet, aut dissimulationem, aut asseuerationẽ, aut fiduciã, fit schema. Veluti quũ in Adelphis adolescẽtes dicũt, imò pater permittimus tibi &c. sermo figuratus non est. At quoties concedimus aduersario per ironiam schema fit: ut is qui in causa liberali dicenti de quodam, ne faciem quidem habet hominis liberi, quum ipse esset deformi facie, respondit patronus, Ex animi sententia dixisti, qui non habet bonam faciẽ, non est liber. Asseuerationẽ habet illud Calui in Vatinium, Perfrica frontem, & dic te digniorem qui Prætor fieres quàm Catonem. Fiduciam habet quod Petrus apostolus respondit concilio interminãti, ne postea uerba facerent de Iesu: An oporteat magis obedire hominibus quàm deo, uos ipsi iudicate. Vehementer enim confidit causæ suæ, qui nõ ueretur aduersario permittere iudicium. Tale est illud Esaiæ primo, uenite & arguite me, dicit dominus. Et dominus in Euangelio: Quis ex uobis arguet me de peccato? Schema quidem non est, sed tamen efficacissima permissio, si homo se totum permittat arbitrio numinis. Quemadmodum Dauid eiectus: Si non placeo, dominus est, faciat quod bonum est in oculis ipsius. Eadem res interdum non leue momentum habet & apud hominem iudicem, uel ad beneuolentiam inclinandum, uel ad misericordiam, si demonstremus nos omnem fiduciam in ipsius æquitate collocasse. *Permissio*

Ad affectum facit & dubitatio, non simplex sed figurata, uelut illud: Eloquar an sileam? Item illud Maronis: Crudelis mater, magis an puer improbus ille? Rursus illud Terentij: Vbi quæram, ubi inuestigem, quem perconter, quam insistam uiam, incertus sum. Item, Quo me uertam? quos appellem? unde implorem opem? Item, Copia rerum facit ut dubitem, unde exordiar, quæ primo aut ultimo loco dicam? Vtrum illi his malis erepto gratulari debeam potius, quàm nostram uicem deflere, qui tantũ Ecclesiæ lu- *Dubitatio*

men amiserimus, nondum statui. In hoc quid potissimũ admirari debeam hæsito, maliciámne, an impudentiam, an uecordiam. In ipso statim dicendi initio dubius sum, quo nomine uos alloquar, Cõmilitonũ, an hostiũ. Vtris potius indignandum, ijs qui te ad hoc facinus instigarũt, an tibi qui talium improborum consilijs, quàm bonorum uirorum monitis obtemperare malueris. Communicatio Huic finitimum est schema, quod à quibusdam appellatur cõmunicatio, qua cum iudice aut aduersario ueluti deliberamus, quid faciendũ sit, aut quid factum oportuerit? Nam id utroq; ualet. Si idem casus tibi incideret, cedo quid faceres? In hoc turbulẽtissimo rerum statu, date consiliũ, quid mihi censetis faciendum? Te appello inexorabilis, cui nunc nulla uindicta satis, quum ipse paria, aut etiam attrociora peccas in alios, quàm facile tibi ignoscis, quàm extenuas peccatum. Hic tuam appello conscientiam, an ferres hoc ab alio factum, quod tibi nunc uis esse impune? Hęc figura ualet ad obiurgandum. Disiunctio Disiunctio, quæ coniunctionibus sublatis continuat orationis partes, hoc ipso facit ad sermonis acrimoniam, quòd uelut impetu fertur, de qua nonnihil ante diximus in membris & articulis. Grauitatem addit præcipienti. Deum time, Regem uenerare. Parentibus obedi, erga maiores esto reuerens, erga pares comis, erga inferiores modestus, bonos æmulare, malos tolera. Præcisio Præcisio est, quam Græci uocant ἀποσιώπησιν, Cicero retinentiam, quum abrupto sermone, quod reticemus auditorum animis æstimandum aut suspicandum relinquimus: hac ratione sæpe res fit atrocior, q̃m si proloqueremur. Id fit interdum aliò digrediendi studio, ut apud Vergilium: Quos ego, sed motos præstat componere fluctus. Sed potissimum conuenit indignationi, ut apud Terentium: Ego ne illam, quæ illum, quæ me, quæ non, Sine modo. Ardentius est hoc, quàm si dixisset. Ego ne illam feram, quæ illum admisit, quæ me excusit, quæ me non admisit. Sine modo comminãtis est, nec eas tamen minas exprimit. Interdum religionis aut pudoris gratia. Quale est illud Maronis: Nouimus & qui te, & quo sacello. Quàm multi sunt, qui membris ad pios usus datis turpiter abutuntur, ad luxum, ad rapinas, ad scortationes, ad, pudet reliqua proloqui.

Pronominatio Pronominatio uerum nomen reticet, idq; uerbis alijs circumloquitur, aut alienum usurpat, uel indignationis, uel emphaseos, uel laudis causa. Veluti si quis pro Scipione dicat, Carthaginis expugnatorem, quemadmodũ pro Paulo dicimus gentium doctorem, pro Petro Apostolici ordinis principem. Pro Maria, uirginem matrem. Pro Iesu, generis humani redemptorem. Similiter si quis turbatorẽ Reip. appellet Catilinã, principẽ immitem Denominatio Intellectio Neronem aut Phalarim. Denominatio & intellectio species sunt synecdoches, quum aliud ex alio intelligitur, quæ non ad ornatũ modo, sed frequenter etiam ad uehementiam faciunt. Ardentius enim est, si quem dicas dedititium

tium esse Mammonæ aut Veneris, quàm si dicas auaritiæ aut libidini dedi/
tum. Ita uehementius est, si quem appelles Mauortium, quàm si bellacem.
Item si quem delitijs luxuq; corruptum, appelles uentris gulæq; mancipiũ.
Similiter acrius est, si dicas, huic Mauors in lingua est, Huic Pallas in palato
est. Et acrius est, ferro accinctus, quàm si dicas, ense accinctus. Ita quum di/
cimus, nos gloriari in cruce domini nostri Iesu Christi, sentimus nos esse re/
demptos morte crucifixi. Interdum hoc schema ualet non ad uehemen/
tiam, sed ad explicandas quæstionum difficultates. Veluti quum Christus
scribitur resurrexisse post tres dies, & octo animæ seruatæ in arca, quum o/
cto homines intelligantur. Et Christus assumpsit carnem, quum totum ho/
minem assumpserit. Similiter panis & uinum intelligitur corpus & sanguis
domini. Verum hæc quoniam & apud Grammaticos & apud rhetores ia/
ctata sunt, nec exemplorum turba, nec distinguendi formas diligẽtia lecto/
rem remorabor. Hyperbole uel ipso nomine declarat augmentũ, supe/
rans fidem ueri. Nec in tempore adhibetur, nisi quũ ipsa res superat modũ:
Veluti quũ Cicero dicit Antonium totũ tribunal impleuisse uomitu, quod
fieri non potuit, sed hinc intelligimus immensam fuisse crapulã. Verum nõ
est quod dicitur, sed quoniam nemo fallitur, non est mendaciũ. Fit interdũ
per similitudinem. Veluti Vergilius: Credas innare reuulsas Cycladas. In/
terdum per comparationem, ut quum dicimus niue candidior, uento insta/
bilior, fulmine ocyor, oculis & uita charior, morte tristior. Fit & per transla/
tionem, ut quum ardere dicimus qui uehementer amat. Volasse, qui magno
pere festinauit. Frendere, qui supra modum indignatur. Fulminare, qui mi/
nas intentat. Nõnunquam duplicatur hyperbole, quum per correctionem
ei quod excedit ueri fidem, additur quod magis etiam excedit. Exemplum
est apud Ciceronẽ: Quæ charybdis tam uorax, charybdim dico, quę si fuit,
animal unum fuit. Oceanus medius fidius uix uidetur tot res tã dissipatas,
tam distantibus locis positas, tam cito absorbere potuisse. Hyperbolen ha/
bebat rapacitas hominis charybdi collata. Huic accedit maior hyperbole,
totius oceani comparatio. Idem fit per incremẽtum, ueluti quum Pindarus
in hymnis, impetum Herculis in Meropas, nõ igni, nec uentis, nec mari, sed
fulmini similem fuisse dicit. Hic nimirum tribus gradibus increuit hyperbo
le. Eadem est minuendi ratio. De inualido dicimus, uix uiuit. Et, teruncium
habere negatur, qui supra modum pauper est. De hoc schemate nonnihil
dictum est in modis amplificandi. Illud hoc loco pluribus testimo/
nijs confirmandum uidetur ob theologos quosdã in argutationibus q; in
sacris literis exercitatiores, quib. absurdum existimatur in exponendis scrip/
turis hyperboles meminisse, quasi nõ omnes tropi, quos grãmatici è poetis
colligũt, reperiãtur in diuinis uoluminib. primũ quod Gen. XIII. dominus

promittit

promittit Abrahę ſe æquaturum poſteritatem illius pulueri terrę, niſi tropũ admittas ſermo non conſiſtit, ſiue interpreteris de ijs qui iuxta carnem pro/nati ſunt, aut naſcentur è ſtirpe Abrahæ: ſiue de ijs, qui propter imitationẽ fidei dicuntur filij Abrahę. Etenim ſi uel uniuerſum hominũ genus accipias ab exordio mundi uſq; ad cõſumationẽ, non æquabit tamen pulueremterræ. Quanquam hic aliquis tergiuerſari poſſet, quòd in hoc æquarit Abrahę poſteros, pulueri terræ, quòd illi pariter atq; hi ob immenſam multitudinem homini ſunt innumerabiles. Sequitur enim, ſi quis hominũ poteſt numerare pulueremterræ, ſemen quoq; tuũ numerare poterit. Cæterũ Auguſtinus libro de ciuitate dei XVI: cap. XXI nõ dubitat hunc locũ tueri per hyperbolen, qua plus dictũ eſt quàm res erat: nec falſum tamen eſt quod intelligitur, uidelicet illius poſteritatem fore numeroſiſsimam, ac per omnes orbis nationes propagandam. Item quod Gen. XLIX. de Iuda dictũ eſt: Lauabit in uino ſtolam ſuam, & in ſanguine uuæ pallium ſuum, Origenes homilia XVII. negat ſenſum hiſtoricum, quem hoc ſanè loco non reijcit, conſiſtere, niſi hyperbolicôs accipiamus ingentem uini exuberantiam ſignificatam, ut futurum ſit aqua uilius Subindicat & illud quod præcedit: alligãs ad uineam pullum ſuum, & ad uitem ô fili mi aſinam ſuam, Iumenta enim nõ ad uitem, ſed ad quemuis palum alligantur. ſimiliter quod habetur Eccleſiaſtici X. In mẽte tua regi ne maledixeris, & in ſecreto cubilis tui ne maledixeris diuiti, quia uolucres cœli auferent uocem tuam, & habens pennas annunciabit uerbum. Interpres quiſquis is fuit, ὑπερβολικῶς dictum putat, Quomodo, inquit, ſolemus dicere, ipſos etiam parietes, quibus conſcijs loquimur, quæ audierint non cœlaturos. Diuus Hieronymus enarrans Ezechielis caput XXXI. quæ ibi referuntur de potentia & ſublimitate regis Aſſyriorum, uult ὑπερβολικῶς accipi. Neq; enim ulla arbor, aut eſt, aut fuit, cuius rami nidos præbere potuerint omnibus uolatilib. cœli, aut umbram omnibus beſtijs terræ, aut ſedem cunctis gentibus. Neq; quiſquam fuit rex Aſſyriorum, qui populis omnibus imperarit, ſed hoc tropo declaratur ingens late que patens illius ditio. Quo tropo de Romana gente dixit Vergilius: Imperium terris, famamq; æquabit olympo. Similis locus eſt apud eundem prophetam de principe Tyri. Rurſus apud Danielem capite quarto. Videbam & ecce arbor in medio terræ, & proceritas eius contingens cœlum, aſpectus eius erat uſque ad terminos uniuerſæ terræ. Iuxta rectum ſermonem nulla fuit unquam talis arbor: iuxta infimam tropologiam, nullus princeps unquam tali imperio potitus eſt: ſed Hieronymus admonet hęc omnia accipienda per hyperbolen de rege Nabuchodonoſor, ne reijciamus ſenſum hiſtoricum. Eiuſdẽ ſchematis eſt quod in Exodo deus promittit Hebræis ſe educturũ eos in terrã lacte & melle manantem

tem.nec enim aliud intelligitur,quàm insignis rerum fertilitas. Ita Vergilius, Flumina tum lactis,tum flumina nectaris ibunt. Huiusmodi tropi cõplures reperiuntur in ueteris instrumenti uoluminibus,quos non agnoscentes quidam reiecto sensu historico ad allegorias confugiunt. Nec in noui testamenti uoluminibus raro sunt obuiæ hyperbolæ. Velut Lucæ 2. Exijt ædictum à Cæsare Augusto, ut describeretur uniuersus orbis. neq; enim Augustus unquam totius orbis imperium tenuit, quippe qui nec Gothis, nec Armenijs unquam imperarit,ut fatetur Ambrosius hunc enarrans locum. Itidem Ioannis ultimo, Nec ipsum arbitror mundum posse capere eos qui scribendi sunt libros. Chrysostomus et Cyrillus ingenuè agnoscunt hyperbolen,nec refragatur Augustinus,tametsi is alterum quoq; cõmentum adfert. Mihi uidẽtur,& illa ad hyperbolen pertinere,quum dominus dicit Capernaum ad cœlum usq; exaltatam,ad infernum detrahendã, sentiens eos qui tum sua felicitate supra modum superbiebant,ad extremam deuẽturos calamitatem. Item,quum iubet ferienti unam maxillam & alteram porrigere. Cum eo qui compellit ad mille passus,ire & altera duo millia:tollenti tunicam & pallium relinquere,ab omni uindicta deterrens,& ad summam inuictas patientiam. Alioqui ni tropum admittas, nec ipse præstitit, nec quisquam sanctorũ,quod iubet. Quin & in his domini uerbis, nesciat sinistra tua quid faciat dextra tua,Chrysostomus ac Theophylactus agnoscũt hyperbolen. Quale est et illud,Tu quum oras,intra cubiculum tuum:quum nihil aliud intelligatur,quàm fugiendam benefactorum ostẽtationem. Item, quum iubet nos sine intermissione orare,precandi studium commendans. Huius generis est, quòd Paulus ad Romanos scribit illorum fidem prædicatam in uniuerso mundo,sentiens latè sparsam famã. Siquidem id temporis ne Christus quidem erat prædicatus in uniuerso mundo. Similis locus est ad Colossenses cap.primo quum dicit Euangelium prædicatum in omni creatura quæ sub cœlo est. Sed infiniti negocij sit,si pergam omnes è scripturis locos annumerare. Hæc sufficiunt ad probãdum in sacris libris usitatam hyperbolen, eamq; ad explicandas difficultates utilem esse. Illud adijciã,in probatis ecclesiæ doctoribus quosdã inueniri sermones deterrendi aut adhortandi studio uehemẽtius dictos,qui citra hyperbolen excusari nõ possent. Quod genus est in epistola Hieronymi ad Heliod. Qui dicit se in Christũ credere,debet q̃modo ille ambulauit,et ipse ambulare. Hoc testimoniũ adducit Hiero.ut doceat Christiano non esse phas habere quicquã proprij. Ibidẽ affirmat nullũ posse perfectũ esse, cui sit aliquid suũ. Rursus, Omnis,inquit dominus,qui non renunciauerit omnibus quę possidet,non potest meus esse discipulus. Nec hoc exegit ab Heliodoro tanquã à monacho,sed tanquã à Christiano,quãquã id temporis à monachis nihil exigebatur præter cõtinentiã, quia sequitur,quur timido animo Christianus es-

Idem

Idem in epistola ad Nepotianum clericis interdicit omnem possessionem. Quòd si quispiam, inquit, aliud habuerit præter dominum, pars eius nō erit dominus, uerbi gratia, si aurum, si argentum, si possessiones. Sic interdum hortatur ad pacem, deterrens à bello, quasi damnet omne bellum. In huiusmodi si agnoscamus hyperbolen, pios homines à calumnia liberabimus. Sunt alia loca complura quæ ueteres orthodoxi per hyperbolen interpretantur. Verum hæc arbitror esse satis aduersus quosdam, qui deridentem rem prophanam, quoties ad explicādam scripturæ difficultatē, aduocamus hyperbolen, aut alium tropum è grammaticis aut rhetoribus petitum.

Permutatio

Permutatio uidetur esse, quā alij uocant ironiam, Græca uoce, sed quæ Latina sit usitatior. Hac utimur, quum uel irridendi, uel exprobrandi, uel refellendi gratia, aliud dicimus quàm sentimus. Irridendi, ut apud Maronem Turnus in Drancem. Méque timoris Argue tu Drance, quando tot cædis aceruos Teucrorum tua dextra dedit. Simile est quum uehementer pauperem appellamus Midam aut Crœsum: senem decrepitum, puerū: pusillum, gigantem. Exprobrandi, quum exaggeratis crudeliter factis, subijcimus: Hæc est illa tua misericordia. Huius generis quidam arbitrantur esse illud Euangelicum Matthęi xxvi: Dormite nunc & requiescite. Certe Theophylactus agnoscit ironiam, nec eam Augustinus prorsus aspernatur, sine qua Origenes, Chrysostomus, Hilarius & Hieronymus, satis sese torquent, & ad allegorias confugiunt. Alioqui qui cōsistit, ut qui paulo ante obiurgarat suos quòd dormirent, nunc dormire iubeat, præsertim quū mox subijciat, surgite, eamus hinc. Item, citra controuersiam est illud Heliæ, III. Regum XVIII. Clamate uoce maiore. Deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diuersorio, aut in itinere, aut certè dormit, ut excitetur. Similiter Paulus I. Cor. VI. dum eos qui contemptibiles sunt iubet constitui ad iudicandum, glossa uersus dirimens admonet esse ironiam. Rursum II. Cor. XII. nisi quòd non grauaui uos, donate mihi hanc iniuriam: Augustinus libro primo cōtra aduersarium legis & prophetarum, negat simpliciter ab Apostolo dictum, sed ironia potius exprobrantis, quale putat et illud in Genesi: Ecce Adam quasi unus factus est ex nobis. Et Vergilius: Egregiam uero laudem. Ita M. Tull. de Milone, quum hic insidiator. Refellendi, uelut illud Pauli eodem loco. Sed esto, ego uos non grauaui, sed quum essem astutus, dolo uos cepi. Fit simulatione concessionis siue confessionis, interdum et laudis & admirationis. In summa per omnes penè figuras obambulat ironia. Concessio est, quum absurda asseuerāti, negamus nos uelle repugnare, tacitè illi exprobrātes impotentiā. Huius generis est, quòd Paulus Corinthijs scribēs, fingit se insipientē, oratq; ut patienter ferāt stultū de se glorianté. Cōfessio per ironiā non probatur, nisi quū est innoxia. Qualis est illa Ciceronis. Habes igitur Tubero, quod est accusatori maximè optandum, cōfitentē reum.

Aut

Aut quum alio sensu cõfitemur quod obiectum est. Saluius Liberalis in defensione diuitis rei, dixit: Quid ad Cæsarem, si Hipparchus sestertiũm milies possidet, Vespasianum notans quasi diuitum bonis inhiaret. Id Cæsar approbauit, tanquam recte dictum, sic interpretãs, quasi simpliciter esset dictum. Sed ab exemplis quæ passim obuia sunt discedo. Illud admonendus est Ecclesiastes, ut hoc schemate parcius utatur. Neq; eñ deceret Christianum concionatorem ad Socratis exemplum passim εἰρωνεύεσθαι. In scripturis tamen canonicis, atq; etiã in monumentis orthodoxorum frequenter adhibetur hoc schema, quum irrident deos gentium ritusq; superstitiosos, uelut apud Esaiam, Cyprianum, Tertullianũ, Augustinum & Prudentium. Quædam enim tam absurda sunt, ut magis traducantur irridendo quàm refellendo. Huiusmodi sunt & quorundam hæreticorum dogmata, Ophitarum, Basilidis, & Manichęorum. Licentia quam Græci parrhesiam uocant, nõ facit ad orationis acrimoniam, sed in hoc adhibetur, ut mitiget liberius dicta, ne offendant auditorẽ. Velut, Ignoscite si uidebor ęquo liberius dicere. Et, si uos offendit sermo liberior, illis magis æquum est indignari, quorum improbitas ut hęc dicerem perpulit. Si molesta est orationis acerbitas, cogitate graues morbos nõ sanari lenibus pharmacis. Durius loquor, sed huc me cõpellit uestri charitas. Dicam inuitus, nequaquam dicturus, nisi esset in rem uestram. Vsus est hoc schemate Petrus in Actis: Viri fratres, liceat apud uos audenter loqui de Patriarcha Dauid &c. Nec raro Paulus mitigat asperius dicta. Mitigatur etiam libertas extenuatione mali, aut admixta laude. Sic Paulus Galatarũ crimen per se atrox eleuat, culpam reiiciens in pseudapostolos, qui illorum imposuerant simplicitati, nec fraudem tamen, sed fascinationem appellat. Latet interdum sub hoc schemate adulatio, hoc nocentior, quod libertatis fuco dissimulata. Velut is qui Cæsarem in publico appellauit, petens ut liceret liberè loqui. Eo concesso, Nullus, inquit, audet tibi dicere, ego tacere non possum. Conficis teipsum uigilijs ac solicitudine pro republica neq; parcis tibi. Hoc populo molestum est. Salse uero unus ex ijs qui Cæsarem comitabantur, Vereor, inquit, ne hunc sua perdat libertas. Vtinam inter Christianos nulli sint concionatores, qui tali fuco adulentur mulierculis ac potentibus. Porro ut licentia præstat, ne offendat libertas, ita Diminutio facit, ne quod necessario dicitur, arroganter dictum uideatur. Fastidiosæ sunt hominum aures, nec quicquam minus ferunt, quàm ut quisquam aliquid de se prædicet magnificẽtius. Exemplis supersedeo, quod res nihil habeat difficultatis. Descriptio quæ rerum consequentiam ponit ob oculos, non uideo quamobrem inter schemata ponenda sit. Nam hypotyposis eximia uirtus est orationis, sed ad omne tempus pertinet, de qua mox dicetur. Idem sentio de diuisione, quam Græci ἀπαρίθμησιν uocant, de quo supra dictum est inter argumẽta.

Licentia

Diminutio

Descriptio

Diuisio

Frequentatio

Frequentatio quam Græci uocant συναθροισμὸν, quoniam argumenta fusius ac sparsim tractata, uelut in unum fascem collecta subijcit oculis, multas habet commoditates, de quibus ante diximus. Sed schema nō est, nisi quū adhibetur attollendæ rei gratia, quemadmodū indicauimus, quum de modis amplificandi loqueremur.

Expolitio

Expolitio nō est propriè schema, sed argumentandi genus, constans quinq; partibus. Quanquā nihil uetat etiam pluribus locupletare, quod probandum assumpsimus. De hac quoniam satis multa diximus secundo libro de Copia, non est consilium hic lectorem remorari.

Contentio

Contentio Græcis antitheton dicta, fit uel uerbis inter se pugnātibus, uel sententijs contrarijs: licet nō sit euidens pugna in uerbis. Non statim schema est, ubicunq; sunt contraria, sed commoda contrariorum inter se relatio schema facit, uel ad gratiā orationis, uel ad uehementiam. Virtutem præsentem odimus, absentem requirimus: hic pugna est in uerbis. Virtutem præsentem odimus, sublatam ex oculis quærimus inuidi. Hic est in sentētijs. In pace fortis est, in bello ignauus. Hic item in uerbis est pugna. Domi leones sunt, belli damæ. Hic in sententijs est pugna. Quēadmodum in illo Ciceronis loco pro Murena. Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille ut eò quò contendit maturè cum exercitu perueniat: te gallorum, illum buccinarum cantus excitet &c. Hic minus euidēs est rerum dissimilium comparatio. Iam ante admonuimus cōtraria inter se ex aduerso composita, sese uicissim illustrare. Veluti si quis à uoluptatibus ad honesta studia cohortetur, atq; inter se committat, quid malorum ex illis, quid bonorum ex his cōsequatur, multum aculeorum accedet orationi. Componuntur & alio modo contraria inter se nō sine gratia, qua figura frequenter ac feliciter utitur Paulus, ueluti 2. Corinth. 6. Per arma iustitiæ à dextris & sinistris, per gloriam & ignominiam, per infamiam & bonā famam: ut seductores & ueraces, sicuti qui ignoti & cogniti, quasi morientes, & ecce uiuimus, quasi tristes, semper autem gaudentes, sicut egentes, multos autem locupletantes, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Illa uulgatissima sunt, quū pro omnibus, maximos minimosq;, pueros & senes dicimus.

Conformatio

Conformatio quam Græci προσωποποιίαν, id est, personæ fictionem appellant, plurimum confert & ad uarietatem, & ad grauitatē orationis: sed friget nisi rerum magnitudo postulet huiusmodi fictionem, tum nisi sermo aut actio quā personæ affingimus talis sit, ut uerisimile sit illam, si adesset talia dicturam facturámue fuisse. Hoc schemate non solum inducuntur hominum absentium personæ quasi adsint, uerum etiā iam olim defunctos è sepulchris excitamus, ac uelut in scenam producimus. Quin & regionibus & urbibus, alijsq; rebus inanimis sermonem affingimus. Quin & ipsis uirtutibus, aut uitijs similibusq; rebus personā damus. Deniq; deum ipsum ac diuos loquentes facimus. M Tullius patriā cū Catilina expostulantem

lantem inducit. Socrates apud Platonem in Critone, leges fingit dissuaden
tes, ne se furtim subducat è carcere. Micheas propheta, & deum introducit
cum populo suo expostulantem. Et Salomon ipsam sapientiã facit exhor/
tantem ad studium sapientiæ. Veluti prouerb. cap. 8. Dominus creauit me
in initio uiarũ suarũ. Itẽ. Per me reges regnant &c. Psal. 113. propheta allo/
quitur mare, flumen, montes & colles, atq; hos facit respõdentes, à facie do
mini mota est terra &c. Similiter Baruch 3. Stellæ autem dederunt lumen
in custodijs suis, & lætatæ sunt. Vocatæ sunt, & dixerunt, adsumus. Hæc li/
berius fiunt in poematibus, in tragœdijs, comœdijs ac dialogis. In epistola
Iudæ citatur libellus, in quo Michael archangelus contendit cum diabolo
de corpore Mosi. Extat dialogus inter opera Augustini, quanquã pseude/
pigraphus, in quo ecclesia disputat cum Synagoga. Citatur licet non extet
Ennij Satyra, in qua fingit uitam & mortem inter se contendentes, quẽad/
modum Prodicus, ut refert Xenophon, fingit uoluptatem ac uirtutem a/
pud Herculem concertantes. Plutarchus Gryllum porcũ cum Vlysse dispu
tantem facit. Vergilius & Homerus, famæ personã attribuũt. Ouidius som
no ac terræ: sed impudentius est, q; ut imitandum sit, quod Homerus equis
Achillis, & nauibus quibusdam sermonem attribuit, licet in literis mysticis
asina reprehendit dominũ suum. Est prosopopœiæ species, qua personam
incertam introducimus: uerbi causa: Hic forte dixerit aliquis. Hic scio recla/
maturos hæreticos. Huic figuræ cognata est sermocinatio, siue προσωπο/
ποιία. Quum personæ quam fingimus, sermonem perpetuum attribuimus
conformatio est: quum ab illa propositis subinde respondemus, sermocina
tio est. Qualis est Gregorij Nazianzeni Theologiæ libro primo, quum dia
lectico proponit multas quæstiones, & illũ ad singulas facit respondentem.
Verum hæc figura, quoniam magis facit ad iucunditatem orationis q; ad
grauitatẽ, suo dicetur loco. Conformationi affinis est apostrophe, quæ *Apostrophe*
sermonem ab ijs quibus loquebamur, auertit ad aliam personam, seu præ/
sentem, seu absentem, aut rem cui personam affingimus. Ne hæc quidẽ lo/
cum habet, nisi quum feruet oratio. A Cæsare ad Q. Tuberonẽ sermonem
flexit M. Tullius. Quid eñ tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius &c.
Audiui quendam qui cum incidisset sermo de Franciscanis quibusdã disso/
lute uiuentibus, non inelegãter sermonem auertit ad D. Franciscũ: O Fran/
cisce, utinam uideres quid tui faciant fraterculi, quãtum degenerarint ab eo
instituto, quod tu illis præscripseras. Sic mundum, peccatum & satanã allo/
quimur. O mũde quàm blanda sunt, quæ promittis, q; amara, quæ reddis.
O mendax peccatum, quàm dulcia pollicebaris initio, quanto nunc alia lo/
queris tuis cassibus inuoluto. Et Prudentius: O tortuose serpens &c. Et do/
minus in Euangelio: O natio incredula & peruersa, quousq; uos patiar? Et
Zachariæ 13. Deus alloquitur phrameã suam: phramea susciture super pa/

storem meum. Ad concitandos affectus mire conducit hoc schema, si in
Demõstratio loco & scite adhibeatur. Demonstratio, quam significantius Græci uocant hypotyposim, quia rem ita subijcit oculis, ut nõ narrari sed geri uideatur, utilis est, siue ad euidentiam orationis, siue ad quoscunq; mouendos affectus. Neq; parum confert ad iucunditatem, si res est comica. Hac figura utimur, si non simpliciter narremus quod gestum est, uerum etiã quid præcesserit, quid in ipso negotio acciderit, quid consequutum sit, addimus gestum, ac sermonem congruentem, & quæcunq; cernerentur oculis, si res coràm gereretur. iucunditatem habet, quod M. Tullius ueluti depingit, quomodo Antonius noctu desertis castris solus obuoluto capite ad amicã peruenerit, eiq; literas uelut ab Antonio missas reddiderit, quoniã ipsa res Comica est. Aliquanto grauius, sed eiusdem generis exemplum est apud Homerum in Iliade. Vbi Andromache Hectori occurrit ad portam, qui locus à me sat diligenter annotatus est commentario de Copia secundo: Quanquam hac uirtute præcipue lectorem retinet ille poeta. Veluti quum Penelopen, quam pudicam haberi uult, nunquam procis loquentẽ facit, nisi è cœnaculo quod ille uocat ὑπερῷον, facie uelo tecta, & pedissequis innitentem. Laudatur ob hoc ipsum M. Tullij narratio, qua refert, quomodo Milo fuerit ab urbe profectus &c. In ea sunt quædam, quæ non uidentur ad rem pertinere, quum tamen specie simplicitatis faciant ad fidem. Velut illa: Eo die quo à senatu dimissus est, domum uenit, calceos & uestimẽta mutauit, paulisper dum se uxor ut fit cõparat, cõmoratus est, deinde profectus &c. Actiones affectus concitantur, quum in atroci facinore describitur, fragor urbis, ardor oculorum, uox immanis, reuolutũ aut abiectũ pallium, uibratus gladius &c. Hac in parte rhetor multum habet affinitatis cum pictoribus, quibus studio est rem omnẽ oculis subijcere, ut nihil omnino desit præter uocem. Exẽpla peti possunt à poetis, quibus hæc uirtus est peculiaris, si quando describunt prælium, excidium urbis, incendium, tempestatem, pestilentiam, famem, aut terræ motum, aut diluuium, aut aliud simile. Verum illud cauendum Ecclesiastę, ne quemadmodũ pictores imperiti frequenter appingunt parum congrua, ita parum decora affingat rebus ac personis. Velut nonnulli describunt Christum ut miserabilem, deiecto capite, distortis oculis ob spineam coronam cerebro impactam, nouies in terrã toto corpore collabentem, uirginem matrem sub cruce syncopi cõcidentem. At quæ hæc nec in personam Christi matrisúe congruunt, nec consentanea sunt canonicis literis, aut ueterum commentarijs. Vehementer probabile sit oportet, si quid uelis addere scripturis. In humanis historijs aliquanto plus uenię est, ut ante diximus, sed citra licentiam, quam sibi usurpant oratores aut historici gentium. Hoc schema ponit ob oculos non ea tantum quæ facta sunt, sed illa quoq; quę futura uideãtur, si hoc aut illud acciderit. Quem

locum

locum summo artificio tractauit M. Tullius pro Milone, ponēs ob oculos quæ facies rerum fuisset cōsequuta, si Clodius præturam assequutus fuisset. Fingite, inquit, animis, liberæ enim sunt cogitationes nostræ, & quæ uolūt sic intuentur, ut ea cernimus quę uidemus. Fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meæ &c. Exempla frequentia sunt in ueteris testamenti uoluminibus, quum ostenditur quanta felicitas sit futura, si dei iussis paruerint, rursus quanta calamitas, si dei præcepta neglexerint. Huc pertinent Mosaicæ benedictiones ac maledictiones. Epitheta in pios & impios commodè addita, non solum faciūt ad orationis ornatum, uerū etiam frequenter ad affectum. Sed passim apponere ineptum est. Iure Aristoteles notat frigida Alcidamantis epitheta, quòd his uteretur, nō ut condimentis, sed ut cibis. Vbi de charitate agitur, rectè citabitur, flāmeus ille Paulus, ubi de sublimibus mysteriis, Altiloquus Ioānes: & ipsa charitas rectè uocabitur ignea, sicut inuicta fides, spes lōganimis, florida uirginitas, sancta pudicitia, syncera siue casta ueritas. Contrà spurca libido, sordidus luxus, personata hypocrisis. Item, fugax hominis ætas, amara mors, feruida iuuētus, pigra senectus. Duplex erit gratia, si epitheton tropo cōmendetur. Veluti quum dicimus: Viperinā obtrectationē, aut quod modo retulimus, pigrā senectutem, triste spectaculum, aut cæcum amorē, aut querulam paupertatem, Pyladeam amicitiam, clamorem Stentoreum, caninam rabiem, diabolicam malitiam. Huius generis sunt, quòd nunc quidam dicunt, ordinem Seraphicum, ordinem Cherubicum. Sed superstitioni propius est, quòd certis personis attribuerunt epitheta peculiaria, quasi nefas esset alijs uti, etiam si qua sint magis accommoda. Velut quum Romanum pontificem appellant beatissimum, Cardinales & Archiepiscopos reuerendissimos, Episcopos et Abbates reuerendos, Priores uenerabiles. Cęsarem inuictissimum, Reges sereniſsimos, Principes illustrissimos. Interdum conuenit exclamationi, O scelus abominandū. O detestandam libidinem. Otiosa epitheta conceduntur poetis, apud quos non mediocrem habent gratiā, qui lac niueum & niuē candidā dicūt, aurū fuluum, liquidum aerem, solem aureum, lunam argenteam, brutam tellurem, uaga flumina, ueliuolum mare, oculis captos talpas, timidos damas, uulnificū calybem, uolubilē animā. Ecclesiastes non adhibet nisi quum aliquid efficiunt. Efficiūt autem, quum absq; his, uel minus splendidū est, uel minus uehemēs quod dicitur. Quanquā hic quoq; modum adesse oportet. Sunt enim qui singulis penè uerbis addunt epitheta, quo uideātur ardētius dicere. Quod genus sit, fratres charissimi, adest optabile sacratissimæ quadragesimæ tempus, quod clementissimus dominus saluberrimo exemplo nobis miseris dicauit, quodq; sanctissima ecclesia nobis iustissima constitutione & irrefutabili autoritate indixit. Porrò epithetis parum congruentibus uti, non minus uitiosum est, q; uti

Epitheton

uti ociosis. Non iniuria D. Augustinus ridet Petilianum episcopum Donatistam, sed indoctum, quod quoties sentiebat impios gehennæ tradendos, dicebat illos crepitantibus flammis exurendos, idq; quasi bellum esset subinde repetebat, scilicet Vergilium imitatus, qui dixit. Atq; leuem stipulã crepitantibus urere flammis. Apte quidem Vergilius. Nam stipulę si accędant uere crepitant. Sed inepte Petilianus de flammis gehẽnæ. Aptius dixisset sempiternis ignibus, aut flammis nõ extinguẽdis exurentur. Nihil enim refert, utrum illæ flammæ crepitẽt an non. Iam sunt epitheta diuina, in quibus par est adesse religionem, ueluti quũ patrem uocamus omnipotẽtem, ingenitum, inuisibilem, æternũ. Filiũ sapientem, Spiritũ sanctum, de quibus suo dicetur loco. Hactenus de figuris, quæ faciunt ad orationis acrimoniam & grauitatem, etiam si sunt in his, quæ ad alias quoq; commoditates conducunt. Metaphora uero cum alijs illi cognatis, quoniã omnes in se uirtutes complectitur, in extremum differetur locum. Nunc eas indicabimus, quæ iucundam, perspicuam ac splendidam reddunt orationem. *Traductio* Traductio magis facit ad orationis festiuitatem, q̃ ad uehementiam aut grauitatem. Ea fit uarijs modis, quum eadem uox incertis locis repetitur cum gratia. Quorum primus est, si eadem repetatur eodem sensu. Vt, minus amat deum, qui aliquid amat præter deum, quod propter deum nõ amat. Secundus, quum eadem quidem uox, sed alio significatu repetitur. Hunc uix seria recipit oratio. Vt, Eum hominem tu uita, qui spem omnẽ collocauit in hac uita. Cõtemne res mundi, in quibus nihil est mundi, eas cura, quæ te liberẽt omni cura. Tertius argutior est, quum eadem uox per se quidem ambigua non est, sed in diuersum sensum detorquetur, hanc Græci uocant ἀντανάκλασιν. Exemplum. Proculeius querebatur de filio, quod expectaret mortem patris. quumq; filius respondisset, ego uero non expecto. Imò, inquit pater, rogo ut expectes. Expectat mortem hominis, qui imminet & optat: & expectat, qui nihil molitur ante mortem, sed æquo animo fert illum esse uiuacem. Quartus modus plusculum habet dignitatis, quũ eadẽ uox accinitur, quam παρήχησιν appellant Græci, Latinè possis assonantiã dicere, q̃ uelut echo sonum referat. Quale est illud Pauli: Cui uectigal, uectigal, cui tributum, tributum, cui honorẽ, honorem. *Adnominatio* Huic finitima est adnominatio, Græcis παρονομασία, quum uox repetitur non prorsus eadem, sed aliqua ex parte immutata, uel adiectione, detractioneue literæ aut syllabæ, uel productione, aut correptione, uel immutato casu. Primi exemplũ erit, diligendus est quẽ diligas. Item, uidete patres cõscripti, ne circũscripti uideamini. Rursus. Sit diuus, modo ne uiuus. Et M. Tullius iocatur in fundũ, quem possis mittere funda. Habent tamen hæc quoq; gratię nõnihil, quũ incidũt cõmode nõ affectata: ueluti si quis dicat eos, qui stupidis diuitibus emolumenti gratia blandiũtur, sic esse arrisores, ut ijdẽ sint irrisores, atq; etiã arrosores,

fores. Secundi hoc. Quur ego non dicam Furia te furiam. Furia prima syllaba producta mulieris nomen est: unde & Fusii dicti r mutato in s. Item: hic non tantũ curiam diligit quantũ Curiam. Curia prima correpta meretricis est uocabulum. Tertij sit illud exemplũ. Est tibi pater indulgentissimus. Patris huius charitas te debuit ad obsequiũ inuitare, patri tã æqua præcipienti non erat graue morigerũ esse. Sic amantẽ patrẽ par erat redamare. A tam beneuolo patre nõ oportuit dissentire. Hoc adnominationis genus Græci παλιλλογίαν appellant, parum conueniens de rebus seriis agenti, præsertim si accersatur, fugiendum etiã si frequenter incurrat. Nec minus frigent similiter cadentia, & similiter desinentia, illa Græcis ὁμοιόπτωτα, hæc ὁμοιοτέλευτα dicũtur, q illa fiant in uocibus, quæ per casus uariantur, hæc in cæteris, nimirum generis uocabulo pro specie usurpato. Prioris generis exemplum erit. Nunquã fruetur sapiẽtia, cui inuisa est industria. Posterioris hoc Difficile est sapere simul & amare. Hoc schema fit floridius, si contrarijs, repetitione, conuersione, adnominatione, alijsq; similibus cõmendetur. Mire his delectatus est beatus Augustinus etiã in serijs cõcionibus: siue q apud Afros diceret, quibus florida erãt gratiora q; seria, declarãt hoc Apulei florida: siue q id temporis adeò fastidiosus erat populus, ut ab episcopo concionante exigeret etiã delectationẽ, quã Tacitus queritur suo seculo, & à iudicibus exigi solere. Et prorsus id agendũ est Ecclesiastæ, ut aliqua uoluptate detineat auditorẽ, sed dãda est opera, ut delectatio comitetur utilitatem non accersita, sitq; digna concione Christiana. Alioqui mihi uidetur absurdum id affectare in concionibus Euangelicis, quod in Ethnicorũ declamationibus irridebatur. Verum huiusmodi deliciæ quæ comparibus, similiter desinentibus, & adnominationibus constant, tũ irrepserũt in studia, quum iam degenerasset illud naturale dicendi genus, adeò ut uideamus etiã diui Gregorij Rom. Pontificis libros per has figuras uolui, membris distingui, periodis absolui, similiter desinentibus tinnire. Quid mirum, quum eruditis placuerit Echo. Ausonius cẽtonibus, monosyllabis, alijsq; puerilibus nugis luserit. Res eò tandem deuenit, ut nihil haberetur elegans, nisi rythmis similiter desinentibus astrictum. A quibus beatus Augustinus adeò nõ abhorruit, ut totos libros his schematibus absoluerit, & catholicam fidem defendens aduersus Iudæos hunc in modũ loquatur: Vos inquã conuenio ô Iudæi, qui in hodiernũ diem negatis filium dei. Nec hoc illi rarũ est, in tractatibus præsertim & homilijs, quibus agit cum populo. Nam Psalmum aduersus Donatistas uulgo decantandum scripsit. Tribuuntur illi quædam huius generis, quæ an ipsius sint nescio, Velut in libro meditationum hymnus de gloria paradisi. Tradunt rhetores huiusmodi figuras adimere fidem dicenti, & hinc partam uoluptatem, mox abire in fastidium. At nos quotidie audimus in templis: Laudes crucis attollamus, Nos qui crucis

Similiter cadentia

exultamus ſpeciali gloria &c. Et audimus totas horas nec ſentimus faſtidium, præſertim quum multæ ſint proſæ, ſic enim uocant, & ſenſibus & uerbis ineptæ. Et in his ſeruantur numeri, neglecta ſyllabarum quantitate. Verum utcunq; hoc alibi toleratur, ineptiſſimum ſit, ſi nunc concionator uulgari lingua conetur ad iſtũ modum apud populum dicere, ne uideatur ineptos quoſdam imitari, qui ſe rhetoriſtas appellant. Ratiocinatio quam Græci διαλογισμὸν appellant, commodiſſima eſt Eccleſiaſtæ ad imperitam loquenti multitudinem. Siquidem & intentionem excitat, & ad docilitatem appoſita eſt, & perſpicuam reddit orationem atq; etiã uiuidam non ſine iucunditate. Ea fit quum ipſi nos interrogamus, & ijdem ad interrogata reſpondemus, perinde quaſi duo ſint colloquentes. Hoc ſchemate plurimum uſus eſt facundiſſimus ille Chryſoſtomus, magis etiam Auguſtinus, in his duntaxat ſermonibus, quos habuerunt apud populum in exponendis ſcripturis. Vnum de innumeris exempli gratia proferam, quo lector intelligat quid uelim, proferam autem è commentarijs in pſalmum 30. Zelum dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam. Quid eſt quod dixit, Zelum dei habent Iudæi, ſed non ſecundum ſcientiam? Audi quid ſit, non ſecundum ſcientiam. Et mox. Quis eſt qui non ſaluatur gratia? In quo non inuenit ſaluator quod coronet, ſed quod damnet. Ac paulo poſt: Omnes enim peccauerunt, & egent gloria dei. Quid eſt, egent gloria dei? ut ipſe liberet, non tu. Quia tu liberare non potes, indiges liberatore. Quid eſt quod teiactas? Quid eſt quod de lege & iuſtitia præſumis? Varijs autem modis adhibetur hæc figura, uel quum ipſi nobis quæſtionem proponimus, uel quum alium proponentem facimus, uel quum ab auditoribus reſponſum exigimus, aut ab alia perſona quã fingimus, interdũ ab ipſo autore, quem interpretamur. Primæ ferme exemplum erit. Hæc nonne uidẽtur palam inter ſe pugnare. Atqui tam non pugnat ſcriptura cum ſcriptura, quàm ſpiritus ille, cuius afflatu prodita eſt, ſecũ nõ pugnat. Quomodo igitur nodum hunc explicabimus? Perfacile id fiet, ſi diſtinxerimus tempora &c. Itidem Paulus. Quid igitur? Lex peccatum? Abſit, ſed peccatũ non noui &c. Secundæ hoc. Hic nobis obijciet aliquis: Si fas eſt iurare, cur id Chriſtus tã accurate uetuit? Tertiæ hoc. Adeſte chariſſimi, mecũ quærite, mecum pulſate, Quid ſibi hoc loco uult ſpiritus ſanctus &c. Itẽ facio uos huius cauſæ iudices, utrũ hæc contumelia eſt in deum, an non eſt. Hãc quidã appellant communicationẽ. Quartæ illud. Quid habes quod ad hæc reſpondeas Iudæe? Tu ſcripturam de Dauide interpretaberis, non de Chriſto. Sed ipſa res ueſtram reijcit interpretationẽ. Dauidis ante tot annos extincti, ſepulchrum extat, oſſa illius continens, ſed oſtende ſi potes oſſa Chriſti &c. Frequenter ita Chryſoſtomus. Quid hic agis ô Paule, prius illa docuiſti, nunc longe diuerſa uideris loqui. Nec minus frequenter Auguſtinus ut in pſalmũ 31. Sed

Ratiocinatio

ipſum

ipsum Paulum ipsi Paulo opponamus & dicamus ei. At nos quodã modo permittis impune peccare, quũ dicis: Credidit Abraham deo &c. ac mox teipsum audi ô Paule: &c. Deinde facit Apostolũ respondentẽ: Propterea hoc tibi dixi ô homo. Ad huius figuræ similitudinem accedũt interrogatio, subiectio & sermocinatio. Habent gratiã in loco adhibita, sed non sine modo. Immodicum autem erit quicquid addideris Augustino, duntaxat apud populum disputanti. Non in loco adhibebuntur quum sententia nec habet aliquid affectus, nec difficultatis. Audiui quendam qui proposita quæstione, qua specie corporis essemus resurrecturi, uultum & sermonem uertit ad imaginem crucifixi, quæ chori locum ab inferiore templo diuidit, & cuculla paululũ à fronte reducta, Quid ais, inquit, bone uir, resurgemus quales nũc sumus? Forte aderant eius monasterij monachi aliquot admodum pueri. Cõcionabatur enim doctor Dominicanus in templo benedictinorum, Videte, inquit, quàm sint pusilli. Num tantilli resurgent? Hæc & his frigidiora quædam ad crucifixum. Mox composito uultu, quasi pro Christo respondit, Frater, tu multa quæris. Hic dialogismus non uno modo frigidus erat & ineptus. Is qui impudentissime atq; adeo impie contaminauit Hieronymi commentarios in psalmos, frequenter affectat hoc schematis genus, Augustinum scilicet imitatus, subinde infulciẽs, uide quid dicat, quum res nullam exigat attentionem peculiarẽ: bis ineptus, & quod temere adhibet, ubi nihil opus, & quod nõ animaduertit hoc sermonis genus, nec Hieronymo esse familiare, quum is Hieronymi personã sibi sumpserit, nec in commentarijs, qui scribuntur eruditis, perinde congruere, quemadmodum apud populum loquenti. Contrarium hoc differt à contentione, quod illic uehemẽtiæ causa contraria contrarijs opponũtur. Hic idem fit probandi gratia, quum argumentamur ex comparatione. Proinde hoc contrarium aut schema non est, aut idem est cum contentione. Alioqui omnis cõmoda collectio deberet esse schema. Tale est illud Euangelicum: Si terrena loquenti non creditis, quomodo si dixero uobis cœlestia credetis? Continuatio huic finitima non est figura, sed uel sententia uel argumentatio, quæ si breuis est, aut euidens, aut alioqui commoda, non ideo statim schema est.

Contrarium

Continuatio

Subiectio quoniã non est simplex argumẽtatio, iure inter figuras recensetur. Tolle quod idem interrogat, & respondet, nihil aliud erit quàm argumẽtatio. Veluti si loquaris hunc in modũ. Iste diuitias quas possidet, quum nec ex patrimonio sit cõsequutus, nã patris bona uenierũt, nec ex hæreditate, quũ ab omnib. necessarijs sit exhæredatus, nec ex industria, quũ sit ignauissimus, nec ex dono, quũ nullũ habeat amicũ, superest, ut eas malis artib. sibi parauerit. Simplex argumẽtatio est à diuisione. At si hoc pacto efferas, Quæro unde iste diuitias nactus est? An amplum patrimonium relictum est? At patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit? non potest dici, imò

Subiectio

imo à neceſſarijs omnibus exhæredatus eſt &c. Ita demum fit figurata ar-
gumentatio, ſed alia figura. Subiectionis ſpecies eſt communicatio, de
qua ſupra meminimus, quoties cum iudicibus aut auditoribus ueluti delibe
ramus. Vt in hoc rerum ſtatu, quid unuſquiſq; ueſtrũ feciſſet, aut quid mihi
faciendum cenſuiſſet? Recuſaſſem munus quod princeps imponere deſti-
narat? Prouocaſſem in me principis iram. Suſcepiſſem? Nec ego par eram
tanto oneri, nec ingenio meo cõgruebat hoc negotij genus. Excuſaſſem æta
tem, ualetudinem, imperitiam? Non audiunt monarchæ cauſationes, ubi
quid impenſe cupiunt. Sed agedũ fingite me parem negotio, Fingite ſuſce-
piſſe. Quid potui facere? Obtemperaſſem collegis? Crudelis fuiſſem in eos
quos iudicabam innocentes. Obſtetiſſem collegis? Cõieciſſem me in idem
diſcrimen, in quo erant qui ad ſupplicium rapiebãtur. Quod unum licuit fe
ci, uerti ſolum. Hoc ſchema ſi ſcite adhibeatur, nõ ſolum ad perſpicuitatem
Gradatio facit, uerum etiã ad acrimoniam. Gradatio, Græcis κλίμαξ, multum
addit uenuſtatis ac iucunditatis. Ea fit, quoties ita per gradus oratio diſtin-
guitur, ut dictio finiens particulam præcedentem inchoet ſequentem. Qua
le eſt illud Maronis, Vos hęc facietis maxima Gallo, Gallo cuius amor &c.
Et, iuuenum pulcherrimus Aſtur, Aſtur equo fidens. Torua leæna lupũ ſe-
quitur, lupus ipſe capellam. Hæc plus habent iucũditatis q̃ grauitatis. Sed
frigidius eſt quod affectauit Auſonius in monoſyllabis. Res hominum fra
giles alit & regit & perimit ſors, Sors dubia æternũq; labans &c. Cæterum
quum gradatio fit per correctionem, etiam ad acrimoniã facit. Vt illud Ci-
ceronis. Hic tamen uiuit. uiuit? Imò etiam in ſenatũ uenit. Minus offendet
affectationis ſpecies, ſi res ipſa gradus habeat, uelut in genealogijs, aut in ſe-
rie magiſtratuum ſibi ſuccedentium. Atq; etiam in rebus. Aphricano uirtu-
tem induſtria, uirtus gloriam, gloria æmulos cõparauit. Item, Ver propellit
æſtas, æſtatem excipit autumnus, autumno ſuccedit hyems. pueritiam exci-
pit adoleſcentia, adoleſcentiã iuuentus, iuuentutem ætas uirilis, uirilem æta-
tem ſenectus, ſenectutẽ mors, mortẽ immortalitas. Item negligẽtia pariter
rorem, error lapſum, lapſus flagitium, flagitium conſuetudinem, cõſuetudo
impudẽtiam, impudẽtia mentẽ reprobam, mens reproba deſperationem.
Tale eſt illud Pauli: Caput mulieris uir, caput uiri Chriſtus, Chriſti autem
deus. Mirum uerò quantopere Ioannes Euangeliſta ſit hoc ſchemate dele-
ctatus: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deũ, & deus erat ver-
bum: ac mox, Sine ipſo factum eſt nihil. Quod factũ eſt, in ipſo uita erat,
& uita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam nõ cõpre-
henderunt. Eſt tamẽ huius ſchematis uſus aliquis ad acrimoniã, ſi ſumatur
per amplificationẽ. Quale ſit, Occidiſti amicum, amicũ inquam occidiſti, &
occidiſti non ferro, ſed ueneno, ueneno autẽ omnium præſentiſſimo linguę,
Definitio linguæ tartareo ueneno tinctæ. Definitio per ſe nõ eſt ſchema, alioqui
omnis

omnis definitio, quamuis recta, schema esset. Quum enim dicimus, Iustitia est uirtus, qua cuiq; tribuimus quod debetur, nulla est figura. At quum dicimus, Adolescētia est flos ætatis, metaphora est, ut, senectus est hyems ætatis. Rursum si dicas, sic amare ut lædas, non est beneuolentia, sed imprudentia, Correctio est. Sed hac ratione omnis sententia, omnisq; argumentatio posset inter schemata referri. Transitio docenti accommoda est, reuocans in memoriam quod dictum est, & paucis ostendens quid sit dicēdum. De hac dictū est, quum de diuisione loqueremur. Quot autem sint huius formæ, in commentario de Copia demonstrauimus. Commutatio plurimū habet gratiæ, inuerso sententiæ ordine. Non est uiuendū ut edas, sed edendū ut uiuas. Item, Non possidet pecuniā, qui seruit pecuniæ, sed cui seruit pecunia. Tale est illud Euangelicum: Nō homo propter Sabbatum, sed Sabbatum propter hominem. Rursus illud Lacænæ, quæ rogata an ad uirum accessisset. Non, inquit, sed ille ad me. Huius generis est illa non sine causa laudata sententia. Si quid turpe facias cum uoluptate, uoluptas abit, turpitudo manet: si quid honestum facias cū labore, labor abit, honestum manet. Circuitio Græcis periphrasis, unum uerbum pluribus circumloquitur: interdum ornatus causa, uelut illud:

Transitio

Commutatio

Circuitio

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum gratissima serpit.
Sentit initium noctis. Item illud eiusdem.
Aspice, aratra iugo referunt suspensa iuuenci,
Maioresq; cadunt altis de montibus umbræ.
Et iam summa procul uillarum culmina fumant.

Tot uerbis circūloquutus est uesperā. Interdū uerecundiæ causa circūloquimur, ut Salustius dixit, ad requisita naturę. Et nos dicimus exonerare aluū, pro cacare. Et reddere lotiū pro mingere. Quanq; interdum obscœnior est periphrasis uerbo simplici. Nonnunq; & ad dignitatē orationis facit, uelut apud poetas: Diuum pater atq; hominū rex, pro Ioue. Romanæ facundiæ princeps, pro Cicerone. Et nos pro Paulo doctorem gentium dicimus.

Distributio, quæ singulis personis aut rebus dispertitur quæ cōueniunt, si cōmoda accedat breuitas, non parū adfert decoris orationi, præsertim in præcipiendo, Vt, Principis est toti reip. prospicere. Procerū, salubribus cōsiliis principis solicitudinē adiuuare. Magistratuū est, iniunctū munus bona fide gerere. Populi est, principis ac magistratuum imperata fideliter obire. Episcoporū, quæ ad pietatē faciunt modis omnib. promouere. Monachorū, pro salute omniū deprecari dñm. Itē, Mariti est diligere mitiq; imperio regere uxorē. Vxoris est reuerenter obsequi marito. Dñi est, seruis uti pro hoibus nō piumētis. Seruorū est, timere dominos, & eis dicto audiētes esse. Patris est, amāter erudire liberos. Liberorū est ex aio parere iussis parētum.

Distributio

Huius

Huius generis est illud Apostoli Rom. XII. Qui tribuit in simplicitate, qui præest in solicitudine, qui miseretur in hilaritate. Similiter illud Ioannis in epistola cap. II, Scribo uobis patres &c. Congeminatur schematis gratia, si aliud accedat schema. Vt, Ocio corrumpitur ingenium, industria crescit & augescit. Frugalitas seruat rem, luxus dissipat. Diuitiæ docēt arrogantiam, Paupertas modestiæ magistra est. Imperitia confidentiam parit, eruditio timidos reddit: cæremoniæ superstitionem alunt, fides & charitas pietatem.

Notatio Notatio quæ Græcis ἠθοποιία dicitur, quoniam mores & ingenium cuiusq; suis depingit coloribus, plurimum habet oblectamēti. Veluti si describas imaginem luxurioſi, prodigi, parci, auari, amantis, meretricis, adulatoris, hęredipetæ, temulenti, glorioſi, ambitioſi, zelotypi, iracūdi, inuidi, superstitioſi, ostētatoris, qui uelit haberi doctus, quum non sit, diues, quum non sit, nobilis quum non sit, aut sanctus quum non sit. Huius schematis exemplum commode reddi non potest, nisi multis uerbis. Exemplorum magnus est apud comicos & tragicos, nec pauca apud Ciceronem. Feruntur notæ quædam nomine Theophrasti, non omnino reiiciendæ, sed uix dignæ tanto autore. Ecclesiastæ uero sic ubiq; temperandus est sermo, ut non tam

Sermocinatio personas impetere uideatur, quàm ipsa uitia. Sermocinatio, quæ cuiq; personæ sermonem affingit congruentem cum decoro, uelut uiro forti, mulieri, tyranno, seni, puero, iuueni, si scitè adhibeatur, est quidem narrationis uirtus, schema quur dici debeat non uideo. Est autem notationis pars, siquidem illa affingit mores, hæc orationem. Vtraq; pertinet ad hypotypoſin, quæ partes omnes complectitur. Video priscos illos tametsi pios sibi non nihil permisisse in affingendis sermonibus, dum loquentes faciunt, non ea quæ uere dicta sunt, sed quæ dici potuerint. Velut in historia septem Machabæorum, singulis adolescentibus & matri sermo tribuitur, nō quod his uerbis usi sint, sed talibus, aut similibus uti potuerint. Argumentū est, quod aliter loquuntur in libris Machabęorum, aliter apud Iosephum. Ac ne ueri simile quidem est inter Agnetem, procum & tyrannum eos sermones intercessisse, quos illis attribuit Ambrosius. Idem sibi permiserunt quidam, qui sanctorum uitas scripto prodiderunt. Veluti Pauli Eremitæ, Antonij, Hilarionis & Malchi. Hoc exemplum quatenus imitandum uideatur, alijs discipiendum relinquo. In sacris historijs nolim quicquam affingi, quod tamen & à nonnullis concionatoribus ipse audiui. Affingebant quibus uerbis Herodes appellarit Christum, quibus uerbis pronunciarit sentētiam Pilatus, & quæ Christi anima ad singulos inferorum circulos fuerit concionata, & quid illi ab illic detentis respōsum sit. Simili fictione ponebat ob oculos extremum iudicium. Erat enim natiua quadā eloquētia præditus. Audiebam hæc non sine uoluptate, sed puer. Hæc fiunt excusatius, si concionator præfetur ea tradita in humanis historijs, aut probabilem esse cōiecturā talia &

talia

talia fuisse dicta, aut dicenda. Quidam appellant pias contemplationes, & sunt profecto, si imaginemur ea, quæ rebus & personis congruunt. Quod in sanctorum uitis frequēter deprehendimus parum attente obseruatum. Veluti Sulpitius in uita Martini, facit illum ita respondentem imperatori: Donatiuum tuum militaturus accipiat, mihi qui Christianus sum pugnare non licet. Alia fuerat adferenda causa. Nam id temporis etiā sub impio Cæsare si iustum bellum indixisset, pugnare fas erat. Si nefas erat Christiano pugnare, oportuit ante baptismum à militia recedere, nec stipendium imperatoris accipere. Dein ne uideretur ignauus, non recusat inermis per medios hostium cuneos penetrare, hoc est, facere quod Christiano nefas esse fuerat professus. nec tanti erat ignauiæ conuitium, ut ad id depellendum fuerit tentandus deus. Nec satis meminisse decori uidetur, qui ex autore, ni fallor, Bonauētura, fingebat uirginem matrem à filio petijsse, ne subiret mortem: quumq; ille respōdisset, secus esse decretum à patre, adiecit illa, saltem eligeret mortem minus crudelem, minusq; ignominiosam q̄ erat crux. Respon sum est, tantam esse peccatorum enormitatem, ut alia morte dilui non possent. Virgo hic quoq; repulsam passa, saltem, inquit, uerte me in lapidem, quo tantæ calamitatis sensu caream. In hac fictione quantum sit absurditatis, ne dicam blasphemiæ, non est opus indicare. Res ipsa seipsam loquitur. Ipse hęc inuitus cōmemoro, nec in aliud cōmemoro nisi ut uitētur. Signi ficatio, quæ aut emphasis est, aut ἐμφάσεως species, quoniā plus indicat auditorū cogitationi, q̄ uerbis exprimit, plurimū adfert iucūditatis orationi, nōnunq; & dignitatis acrimoniæq; nō parū. Ea fit uarijs modis. Per hyperbolen, de qua diximus, ut de prodigo: Iste de tā amplo patrimonio sibi ne testā quidem, qua petat ignē, reliquā fecit. Per ambiguū. Vt Cicero rogatus quando fuisset occisus Clodius? Respondit, sero, Ancipiti uerbo subindicans tam pestilentem reipub. ciuem multo ante fuisse tollendum. Per reticentiam, de qua dictum est. Vt Fabius de pueris in maiorum gremio sedentibus, negat se uelle, quid timeat dicere. Nimiū est, inquit, quod intelligitur. Per consequentiam, quum ex posterioribus intelliguntur priora. Vt, huius pater sese cubito solet emungere. Intelligimus fuisse salsamētarium. Per similitudinem. Vt, Dionysius Corinthi, quum tecte monemus, ne princeps ita se gerat, ut regno exigatur. Tale est illud Hieronymi ad Augustinū. Memento Daretis & Entelli. Rursus, bos lassus fortius figit pedem. Huc faciūt pleraq; prouerbia, quæ ad ænigmatis naturam accedunt. Quale est, Noctua uolauit, quum significamus inconsulte instituta feliciter cessisse. Et, sub omni lapide dormit scorpius, quum significamus nihil esse tutum ob latentes insidias. Per occultationem, ut apud Ouidiū Myrrha tecte nutrici confitetur amorem patris: O felicem coniuge matrem. Simile est illud in Hippolyto Senecæ, dum Phædra recusat nomen matris ut superbū, mauultq;

Significatiō

uel soror,uel famula uocari,sed famula potius. Huius schematis usus interdum conueniet Ecclesiastæ, uel quum tutum non est rem aperte proloqui, uel quum id prohibet pudor. Eas duntaxat figuras recensuimus, quæ uisæ sunt concionatoribus Euangelicis conuenire. Supereſt sententia, Græcis γνώμη, quæ commoda breuitate demonstrat, quid in uita sit agẽdum, aut quid fieri soleat. Variatur hoc genus per omnes figuras, & si in locoaptecp interserantur uelut emblemata seu gemmæ potius, multiplicem commoditatem adferunt orationi, fidem & autoritatem, dignitatem, iucunditatem & acrimoniam. Cauendũ tamen, ne nimiũ sint crebræ, honestior enim uestis est gemmis distincta, quàm tota gemmis operta. præterea ne futiles sint, aut stultæ, ne palàm falsæ, ne quouis loco infulciantur. Futiles appello, quæ nec sensus argutia, nec ullius schematis gratia commendantur. Audiui quendam sub festum conceptæ uirginis sic adhortantem ad ieiunium. Quidam, inquit, aiunt Ecclesiam hodie nulli indicere ieiunium. Istuc fateor esse uerum, sed qui non eget fauore cauponariæ, non est necesse ut ieiunet. Hæc sententia multis uitijs laborat, simul & futilis sordidacp, & stulta & falsa. Palàm falsas, uelut magnorum fluminum etiam fontes sunt nauigabiles. Aut nunquã ex probo patre nati sunt improbi liberi. Iam ut magni refert, quas gemmas, quo loco inseras, ita plurimum interest, quod sententię genus ubi intertexas. Vitandum & illud, ne præter decorum adhibeãtur. Absurdum enim fuerit, si quis adulescentulo, aut lenoni graues attribuat sententias: aut in re ludicra leuicp stoicorum adhibeat paradoxa. Quisquis sententias dicit, quodammodo præcipit, ac leges præscribit. Ea res magis congruit personis autoritate præditis. Sed longe magis mouent, ac plus habent grauitatis, si è probatis ac celebribus autoribus proferantur. Velut è libris canonicis, è scriptis philosophorum, aut illustrium ecclesiæ doctorum, aut è sermone hominum, qui prudentia ac uirtute claruerunt. Quod si quando inciderit, ut improbatæ personæ dicto uelimus uti, uelut tyrãni, scorti, aut histrionis, aut tractatione commendabimus, quemadmodũ solemus in exemplis facere, aut argute quidem, sed improbe dictum ad sensum commodiorem detorquebimus. Prioris exemplum hoc esto, si detesteris auaritiam, conueniet illud Publianum: Tam deest auaro quod habet, cp quod nõ habet. Sic ergo commendabitur. non refert è cuius ore sonet ueritas, ubicunq; ea est, illius est qui dicit, Ego sum uia, ueritas, & uita. Ethnicus erat, mimus erat qui scripsit, sed dictũ est quouis Christiano, quouis Apostolo dignũ. Item si adhorteris ad liberalitatem in pios, sed egenos, congruet illud eiusdẽ Mimi. Beneficium dãdo accepit, qui digno dedit. Alterius exemplũ illud esto. Hortanti ad fiduciam de Christi promissis, conueniet illud, Ego spem precio non emo. Lenonis dictum est, sed cui res erat cum malæ fidei pollicitatoribus. Nobis tutum est spem precio emere, quoniam sponsorẽ habemus, qui

Sẽtẽtiarum genera

qui seipsum abnegare nō potest. Autoritatē habēt & uulgo iactata, præsertim si accedat uetustas. Nisi enim illa uera essent, nō uno omniū ore celebrarentur, nec tot seculis animos hominum occupassent. Porrò quū sit infinita sententiarum uarietas, aliquot species referā, sed præcipuas. Est sententiæ genus quod uniuersale uocant, nullis circūstantijs implicitū. Vt, omnes sibi melius esse malūt quàm alijs. Est ad rem siue personā relatum, Ad rem, ut, Nihil est tam populare q̄ bonitas. Ad personā: Princeps qui uult omnia cognoscere, necesse habet multa ignoscere. Simplex est cui nihil admiscetur. Vt, Nihil tenacius hæret, quàm quòd pueri didicimus. Si admisceas rationem, fit perfectū enthymema. Vt, quoniā tenera ætas nondū uitijs prauisq̄ cupiditatibus occupata est, tenacius hæret quod pueri didicimus. Itē, Non est fidendū percontatori, quia garrulus idē. Est gemina. Vt, obsequiū amicos, ueritas odiū parit. Obsequiū & ueritas, amicos & odiū, uoces inter se contrarię sunt. Duo tamen proloquia inter se non pugnant. Obsequium parit amicos, ueritas parit odium. Laudatur genus quod conficitur ex duabus sententijs diuersis. Quale est illud ex tragœdia Vari. Mors misera non est, aditus ad mortē est miser Mors et aditus ad mortem nō sunt contraria, sed diuersa. Iam est sententia recta, nihil habēs tropi, aut alterius schematis. Vt, amico fideli nihil est quod possit cōparari. Est cui gratiā auget additus tropus aut figura. Velut per interrogationem, Vsq̄ adeo ne mori miserum est? Acrius hoc quàm si dixisset, Mors nō est misera. Tale est & illud ex Ouidij Medea: Seruare potui, perdere an possim rogas? Est quæ transfertur ad personam certā, ut iam sententiæ faciem amittat. Velut illud Ciceronis: Nihil habet Cæsar tua fortuna maius, quàm ut possis, nec natura melius, quàm ut uelis seruare quàm plurimos. Est sententia quàm uocant epiphonema. Ea est rei narratæ aut probatæ summa acclamatio. Quæ si cōmodè accinatur, multū habet aculeorū. Narrationi accinitur illud apud Maronē:

Epiphonema

Tantæ molis erat, Romanam condere gentem.

Probatæ rei, ut illud M. Tullij: Quorū igitur impunitas Cęsar, tuę clemētię laus est, eorum te ipsorū ad crudelitatē acuet oratio? At nō statim quod epiphonema est, idē & sententia est. Certè quod ex Vergilio prolatū est, sentētia non est, nisi intelligas magna imperia, à magnis difficultatibus habere exordia. Hoc genus affectari cœpit in declamationibus applausus gratia: hinc demigrauit in forum, tandem in omnia studia, ut iam post rem denaratam, aut probatā, auditor aut lector expectaret aliquot argūtum epiphonema cui applauderet. Hinc factū est, ut quū hæc figura rara sit apud Ciceronem, & eiusdem ætatis eloquentes, crebro tamen reperiatur in Hieronymo, Ambrosio & Gregorio. Velut hoc de Petro, qui dixit: Ecce relinquimus omnia. Multum reliquit, qui sibi nihil retinuit. Quin & uulgares rhetoristæ senserunt hoc decus, qui interdum uersibus certo numero comprehen-

sis,pro clausula accinunt breuem & argutam sententiam. Velut in rythmis, quos Gallus quispiam addidit in choream mortis. Conuenientius adhibetur in epilogis,in quibus quæ præcipua sunt in toto argumento, infiguntur auditorum animis. Apte tamen & singulis partibus adhibetur interdum. Veluti si quis detestatus periurium,sic acclamet: Deum negat quisquis per illũ peierat.aut dehortatus à temere iurãdo,sic accinat, Qui sine causa assuevit iurare,is & peierabit,si qua inuitet causa. aut si insectatus uitiũ ebrietatis hoc modo claudat,Cui placet ebrietas,placeat & insania.Item,qui humanitatis putat,amicum porrectis poculis ad temulentiam adigere,idem humanitatem appellet,amico dementiæ uenenũ dare. Similiter adhortationem ad liberalitatem in egenos,ita licebit claudere,Qui pauperẽ subleuat, Christum demeretur non hominem.Aut ita,Non donat homini,sed deo fœnerat,quisquis opitulatur egeno.Cæterum ut gratiam habet,si commode incidat,ita frequentia & affectatio tædium adfert, & quod est grauius fidem abrogat dicenti.Iam fieri non potest,ut qui ad singulas narrationis aut probationis partes conetur ὠὶφωνεῖμ, non aliquando frigidas recipiat clausulas.

Noema

Est aliud sentẽtiæ genus quod Græci νόημα uocãt,nos intellectum dicere possumus, quum tecte significamus, quod auditor ex sese diuinet. Exemplum adferam ex declamatione.Soror fratri,quem sæpius è ludo gladiatorio redemerat, dormienti præcidit pollicem.Ille cũ sorore agit iniuriarum.Pro sorore itaq; dicitur iuueni, Dignus eras qui integram haberes manum.Hic sermõ uidetur esse commiserantis, quum exprobret potius seruile ingenium, qui toties frustra redemptus, tandẽ pollice mutilatus ne posset esse gladiator,tamen cum beneuola sorore agat iniuriarum. Qui tali ingenio sunt,digni sunt qui depugnent in harena. Sed hæc species nõ uideo qui possit esse usui Ecclesiastæ,quemadmodum aliquot aliæ, quas à Fabio commemoratas ob id sciens prætereo.Nisi forte quum dicẽdum est de flagitio,quod honeste nominari non possit, sed auditorum cogitationi relinquitur. Quale est illud Hieronymi de Fabiola, Puella nobilis pati cogebatur,quod nulla ancilla pateretur:uicinia loquebatur,ipsa tacebat. Ex his facile diuinat auditor non stupidus,quid Hieronymus uoluerit intelligi.

In diuinis literis frequenter occurrunt sententiæ geminatæ, uel subiecta ratione,de quo genere diximus,uel similitudine,uel comparatione, uel contrario,uel diuerso,uel affini,uel eadẽ alijs uerbis repetita.Similitudine. Sicut aqua extinguit ignem,ita eleemosyna extinguit peccatum. Comparatione, ut, Precium scorti uix unius est panis,sed precioſam uiri animam rapit. Item.Est aurum & multitudo gemmarum, uas autem precioſum labia scientiæ.Contrario,ut,Stultus ut luna mutatur, Sapiens autem permanet ut sol.Item animus gaudens floridam ętatem facit,spiritus tristis exiccat ossa. Diuerso,ut,Peccare humanum est,sed in peccato perseuerare,diabolicum est

est. Affini, ut, Iustus ut palma florebit, quasi cedrus Libani multiplicabitur. Eadem, ut, os iusti meditabitur sapientiã, & lingua eius loquetur iudicium. His fere rationibus pleræq; sententiæ duplicantur in libris canonicis. Græci quod sic accinitur ad alterius imitationem, ἀντῳδὴν appellant, uoce hinc deducta, quod olim in Canticis aliquid accini consueuit ad prioris modulationis imitationem. Is mos deinde transiit ad poetas & oratores. Quanquam in Comœdijs diuerbia certis modis recinebantur, quo magis infigerentur animis auditorum. Constat autẽ apud Hebræos plurimũ fuisse musices usum. Ad multas quidem commoditates, ut dixi, conducunt sententiæ, si graues, argutæ & elegãtes in loco intertexantur. Restat metaphora, quæ principatum tenet inter omnes orationis uirtutes. Nulla persuadet efficacius, nulla rem euidẽtius ponit ob oculos, nulla potẽtius mouet affectus, nulla plus adfert dignitatis, uenustatis aut iucunditatis, aut etiam copiæ, de qua nunc dicẽdum est, si prius admonuerimus, exempla magnam habere uim, & ad persuadendum, & ad inflammãdos animos æmulatione uirtutis. Cum primis autem ea mouent, quæ ducuntur ab ijs, quorum est irrefutabilis autoritas, quę sic summa est in Christo, ut pene sit sola. Neq; enim quicquid à patriarchis aut prophetis gestum est in uetere testamento, aut à sanctis in nouo, protinus ad uiuendi regulam trahendum est, nisi quod de illis narratur sit indubitatæ ueritatis, aut ab ipsa scriptura cõprobetur. Veluti quod Dauid urgente necessitate comedit sacros panes, quos Hebræi propositionis appellant. Magis item mouent domestica & imparia. Id autem arte efficiendum est, ut omnia nobis domestica uideantur, quę sacris uoluminibus prodita sunt. Vna enim est omnium piorum ciuitas ac domus, & nobis illa gesta sunt, nobis prodita literis. Imparia sunt quæ ducuntur ab ethnicis, à ueteris testamenti cultoribus ad Euangelij discipulos, à fœminis ad uiros, à pueris ad senes, à laicis ad sacerdotes & monachos, à patrefamiliâs ad principẽ, à milite ad theologum. Petuntur autem & ab animantibus brutis, quæ naturæ ductu plurimas habent uirtutum imagines. Veluti quod columbæ uiso miluo condensant sese, sicut boues & equi uiso lupo, ipso facto nos admonentes firmissimum præsidium esse in concordia. Item, quod elephanti non sinunt iuniores uagari absq; pædagogo, quodq; non coeunt, nisi in locis semotis ac solitarijs. Quod columbæ seruant fidem coniugij, Turtures etiam à digamia abhorreant amisso compare. Præterea quod pleraq; animantia non incunt, nisi certis anni temporibus: quodq; nec mares appetant grauidas, nec grauidæ mares admittant, atq; his similia innumera. Quin & à plantis, ab elementis, à corporibus cœlestibus uirtutum exempla petere licebit. Velut ordinis, concordiæ, obedientiæ, quod leges à deo præscriptas nunquam uiolent, quod munia à conditore delegata cõstanter obeant. Sed hæc fortassis alicui magis uidebuntur ad similitudines pertinere. Illud artis

Metaphora

Exempla

est, ut exempla quæ per se sunt imparia, per amplificationem ac diminutionem magis imparia uideantur. Id fit collatis omnibus circunstantijs. Veluti si sacerdotes ad continẽtiam exhorteris, Primus gradus est in sexu: Agnes & Cæcilia fœminæ erant, alter in ætate, puellæ erant. Tertius ab habitu corporis, egregia forma. Quartus in educatione & fortuna, è claris & diuitibus prognatæ, in delicijs educatæ. Quintus in cõditione, liberæ erãt, nullis astrictæ uotis. Sextus in uarijs circunstantijs, ut à parentibus ad matrimonium urgebantur, à procis egregijs expetebantur, nec ullis tamen machinis expugnari poterant, ut uirginitatem licito etiam matrimonio commutarent. Et isti uiri, quidam etiam prouectæ ætatis, in literis ac monasterijs educati, uotis astricti, dehortantibus amicis, proposita infamia non leui, clamãt se non posse continere, sed aut arripiunt uxores, aut alunt cõcubinas, aut quod est omnium sceleratissimum, uago concubitu contaminant omnia. Est & illud artis, efficere imparia quæ paria sunt: aut quod est maius, imparia in diuersum uertere, hoc est, ex minore maius, ex maiore minus facere. Verbi causa ponamus esse paria, quod Petrus ter abiurauit dominum, & quod nũc quidam deficiunt ad Iudæos, Turcas aut hæreticos. Hæc fient imparia per circunstantias. Petrus abnegauit, sed nihil aliud quàm Iudæus: nondum nouerat Christum, nisi uelut in somnis, nondum hauserat cœlestem spiritum: & abiurauit subito terrore perculsus, & abiurauit tantum, nõ professus est sectam Christo inimicam, non obtrectauit domino suo. Deniq; sui compos non erat quum abiuraret. Mox ut ad se reuersus est, fleuit amare. Sed quanto tu sceleratior, qui nullo cogente metu, tua sponte, post haustum in baptismo spiritum, post gustatum uerbum dei bonum, destinato consilio deficis ad hostes, nõ Christi tantũ, sed totius nominis Christiani. Et illic hęres, illic æquo animo audis blasphemias in deum & dominũ tuum: quin & ipse non temperas à conuitijs, rursus illum suffixurus in crucẽ, si liceret. Nec post tot annos ad te redis, sed exultas in malicia tua &c. Inuersio fiet hoc modo. Maior impietas uidetur quod Iudas uendidit prodiditq; dominum, quàm si pontifex aut sacerdos uendat sacramenta, aut Euangelium prædicet insyncere. Sed propius intuenti maioris impietatis est quod nos facimus. Illi nondum erat notus Christus, quemadmodum notus est nobis. Nondum pro illo mortuus erat, nondum resurrectione inclaruerat, nondum miserat spiritum sanctum. Nec Iudas hoc animo uẽdidit Christum, ut occideretur, sed sperabat elapsurum, quemadmodum aliquoties se subduxerat. Argumẽto est, quod mox ut uidit captum, confessus est apud emptores se prodidisse sanguinem innoxium, abiecit denarios, abijt ac suspendit seipsum. Felix si Christo fuisset confessus, quod Iudæis confessus est, & ad lachrymas ac misericordiam potius cq; ad laqueum confugisset. Et tamen quod Iudas fecit, cessit in salutem totius orbis. Sic erat decretum, sic Christus uoluit, sic erat

necesse

necesse fieri. At quanto Iudam anteeunt impietate, qui Christum iam orbi notum, iam in cœlis regnantē interimunt, adulterantes dei uerbū, per quod reuiuiscunt animæ, fidem sine qua nulla cuiquam est salus, corrumpentes, charitatem quam ille uoluit in animis hominum accendi, extinguentes. Et quū hæc assidue faciant, tamen non sibi displicent ut Iudas, non agnoscunt crimen suum, sed ex impijs factis laudem etiam quærūt. Christū uere produnt, qui id perdunt, cuius gratia Christus mortuus est. Ab exemplis fabulosis, quanquam & his ratione quadam utūtur oratores, Ecclesiasticæ in totum abstinendum censeo, dunta xat apud promiscuam multitudinē. Video quidem fuisse morē nostra memoria, ut concionatores narrationibus quibusdam uterentur sub orationis finem, quæ uideri poterant studio cōficta ad terrorem incutiendum rudibus & obduratis, aut ut rem alioqui frugiferam persuaderent. Veluti de quibusdam impie uiuentibus, qui à dæmonibus abrepti sunt: aut de archidiacono, qui quū audisset in templo recitari, Qui se humiliat exaltabitur, Falsum est, inquit, si me deiecissem, huc dignitatis nunquam emersissem. Mox fulmen cœlitus immissum, & blasphemam linguā & uitam abstulit. Simile est de lena, cui diabolus pollicitus est par calceorum, si quendam uirū sanctum, quē ipse multo tempore tentauerat frustra, ad incontinētiæ lapsum pertraheret. Lena perfecit ac petijt mercedem ex pacto. At dæmon illi calceos longæ hastæ præfixos porrexit ultra fluuium, ipso facto cōfitens eā mulierē esse tam sceleratam, ut ipsis etiā dæmonibus esset abominanda. Non referā plures formas, hæc dixisse satis est, ut lector intelligat quid sentiam. Et in his sunt quædā ab autoribus haud quaquā leuibus prodita, & ita uerisimilia, ut uera credi possint: rursum quædam adeo arguta appositaq; , ut etiā si conficta sint, pro ueris aut certe probabilibus referri debeant. Nam quæ pro confictis narrātur, quoniā fide carent, aut frigent, aut ridentur etiā, nisi abeant in naturā parabolarū. Totum autem hoc genus exemplorū parcius, & cum delectu adhibendum, præsertim apud eruditos. Tantū de exemplis hic admonuisse satis est. Nā de his & supra in hoc opere, & in alijs meis lucubrationibus satis multa diximus. *Exempla fabulosa*

Nunc ad metaphoram, & hinc deriuatas figuras redeo. Metaphora ipso nomine declarat quid efficiat. Trāsfert enim uerbū à propria significatione per similitudinē ad alienā alicuius cōmoditatis gratia. Veluti quū hominem ira cōmotum dicimus excāduisse aut exarsisse, quod ab igni translatum est ad animū, aut adolescentiam deferbuisse, aut despumasse, quod ab ollis ductū est, initio exundantib. ac spumā reiectantibus. Metaphoræ simillima est catachresis, Latinis abusio: hoc tantū interest, q; in metaphora, quū uox sit propria, tamen translaticia malumus uti, q; hæc ad efficiēdum quod uolumus sit cōmodior. Vt qui dicit, animum sapientis adamantinū, dicere poterat constantem & immobilem. At qui gemmas dicit in uitibus, aut luxu- *Catachresis*

riem in herbis,lætitiã in ſegetibus,abutitur uoce translatitia, quoniam pro-
Allegoria pria deeſt. Quod ſi totus ſermo conſtat translaticijs ſit allegoria, hinc
dicta quod aliud loquatur,aliud intelligi uelit. Qualis eſt tota oda Flacci,cu
ius initiũ,O nauis referẽt in mare te noui Fluctus &c. Similitudo uero,ſiue
collatio,eſt explicata metaphora. Veluti,Demẽs ſit,qui remp. conetur ſub-
uertere,qua perdita ipſe incolumis eſſe non poſſit: ſimplex eſt ſermo, quia
propriis conſtat uerbis. At ſi dicas:manifeſtæ dementiæ ſit, remp.uelle de-
mergere,qua demerſa ipſi quoq; ſit naufragio pereũdum,Metaphora eſt,
quia propriis translaticia ſunt admixta. Sin ita loquaris,patriæ pernicie mo
lienti: Tu quid nauem in qua ueheris, ſtudes pertundere, qua demerſa tibi
quoq; communi naufragio pereundum ſit? Allegoria eſt. Rurſus ſi dicas:
Quemadmodum demens haberetur,qui nauem pertunderet, in qua uehe
retur ipſe:ita extremæ ſtultitiæ ſit,remp.in qua uiuis uelle perdere,qua per-
Imago dita tu non poſſis eſſe incolumis, Collatio eſt. Imago minimum differt à ſi-
militudine,quum ſit ſimilitudinis ſpecies. Nam ſimilitudo adhibetur ad or-
natum,ad uoluptatem, ad perſuadendum, ad euidentiam,ad grauitatem,
& ab omni genere rerum aſciſcitur. Imago tantum ab animantis forma du
citur,& ad rem uel amplificandam,uel oculis ſubiiciendam facit:ut ſi homi
nem rapacem ac uirulentũ depingas:ſimilem iubato draconi, qui oculis ar-
dentibus,dentibus acutis,unguibus aduncis, hiãte rictu per omnia uolitet,
circumſpiciens ſi quẽ reperiat,cui poſſit aliquid mali faucibus afflare,quem
Effictio ore attingere,diſſecare dentibus,lingua aſpergere, unguibus dilacerare.

Effictio ſpecies eſt hypotypoſeos,quæ nõ ab alia forma petit ſimilitudi-
nẽ,ſed ipſam hominis formã pictura quadã ponit ob oculos,appoſite ad id
quod agit,ſiue uelit inuiſum reddere, ſiue ſuſpiciendum. Veluti,An nõ uo-
bis uidetur natura, mẽtis turpiſſimæ imaginem in ipſo corpore depinxiſſe.
Caput turbinatũ,oculi ſtrabi,naſus aduncus,os uiperinũ, lingua hæſitans,
uox gallinacei, gibbus in tergo propemodũ capite altior,uenter prominẽs,
crura diſtorta, pedes utroq; claudicantes &c. Porro quot modis adhibe-
tur ſimilitudo, & à quot rerum generibus petitur, quoniam abunde tradi-
tum eſt à Quintiliano rhetorum omnium diligentiſſimo, & à me quoque
in commentariis de Copia, non hic uulgata protritaq; repetam. Illud tan-
tum admonebo,curandum ut ſimilitudo quadret ad id cui adhibetur,ne ſit
ſordida aut obſcœna,ne accerſat à rebus ignotis populo cui loquimur, niſi
natura rei ſit tam inſignis,ut hoc etiam ipſum diſcere ſit operæpretiũ,ne du
ra & affectata,ne talis ut ſtatim in diuerſum torqueri poſſit. Hoc ſchemate
ſcatet undique ſcriptura diuina, præcipue ſermones Euangelici, quæ ta-
men fere non ſumuntur,niſi à rebus uulgo notiſſimis. Inter Eccleſiæ docto-
Similitudo frequens in literis ſacris res nullus largius utitur hac figura,quàm Ioannes Chryſoſtomus. Simi-
litudo ſiue quod Cicero mauult, Collatio hac nota differt, & ab imagine,
& ab

& ab effictione, quod præter alias uirtutes frequenter, non dilutam habet ratiocinandi uim: ueluti quoties quod aduersarius adfert, ad aliquid simile transferimus, in quo demonstratur euidēs absurditas. Arianus sic argumentatur: Pater utrū gignit uolens an nolens? Si nolens, non est deus: si uolens, utiq; uerbum est filius uoluntatis, non naturæ. Hoc simili retunditur. Tuus pater utrū uolens an nolēs genuit te? utiq; uolens. Igitur nō naturæ, sed uoluntatis es filius. At qui hoc manifestam habet absurditatem. Rursus quod adferūt, Quod gignit, prius oportet sit genito, Pater igit̄ est filio antiquior, ita confutatur. Vtrum est antiquius sol, an radius à sole promanans? Quod ibi uideri poterat probabile, hic apparet egregiè stultū. Similiter quum ita ratiocinantur, Genitum & ingenitū inter se pugnant, sed pater solus dicitur ingenitus, proinde non est eiusdem naturę cum filio, itaq; nec deus: simili repelluntur. Primus homo non est genitus, sed ex argilla factus, nō est igitur eiusdem naturæ cum cæteris hominibus qui nascuntur. Vnde consequitur aut ipsum falso dictum hominem, aut cæteros qui progignuntur è parentibus, nō esse uocandos homines. Quo nihil absurdius. Itidem quum filium excludunt à consortio diuinæ naturæ uerbis Euangelij, Vt cognoscant te solum uerum deum, & quem misisti Iesum Christum, Si solus, inquiunt, pater uerus deus est, quo ore filius prædicatur deus? Repelluntur testimonio Baruch 3. Hic est deus noster, & nō æstimabitur alius ad illum. Id porrò de filio dici declarat id quod sequitur, Post hæc in terris uisus est, & cū hominibus cōuersatus est. Similia sunt, Solus hic est deus, &, non est alius: quæ uerba si urgeamus, solus filius erit deus, excluso patre & spiritu sancto. Hoc argumentationis genere sæpe feliciter utitur Gregorius Theologus & Hilarius. Exemplis congerendis supersedeo, præsertim quod hoc loco admonemus alieniore, quia prius non ueniebat in mentem. *Solus quid excludat.*

Pro qualitate simili tudinis uariabitur orationis character. Iucundus erit, si à rebus iucundis ducetur, grandis si à rebus sublimibus, acris si à rebus terribilibus, mediocris si à rebus mediocribus, humilis, si ab humilibus. Iucundæ dictionis exemplum erit, Quemadmodum blandis flatibus aspirante Fauonio, squalor & tristitia hyemis depellitur, omnisq; naturæ facies ueluti noua iuuenta repubescit, arbores nouis ornātur frondibus, gramina blande uirentia uarijs florum luminibus distinguuntur, amnes labuntur amœnius, sol ipse totaq; cœli species mitiore aspectu delectat oculos: ita simul atque hominis animum afflauerit diuini spiritus gratia, protinus abit uitæ prioris deformitas, procq; uitijs omnis uita decoris uirtutibus enitescit: dicas eum feliciter renatum. *Orationis uarius habitus*

Grandis illud. Sicuti deus quum nullius egeat, tamen suapte natura gaudet omnibus benefacere: ita qui deum patrem appellant, debent gratis de omnibus, quod in ipsis est, benemereri.

Acris hoc. Expallescis ad afflatū aut morsum uipæ, & ad medicū curris?

Quanto

Quanto magis horrenda turpitudo, quæ uenenum habet omnibus uipe/ris præsentius, quantoq; celerius quærenda medicina?

Mediocris hoc. Quemadmodum qui iuxta Hesiodi consilium crebro parua paruis addunt, tandem euadunt diuites: ita qui in uirtutibus semper ad meliora proficit, tandem perfectus euadit. Humilis siue submissę illud. Quemadmodum mendici si quid habent boni cœlant, sed pannos & ulcera ostendunt, quo spectantium benignitatem prouocent, Sic nos oportet non iactare nostra benefacta apud deum, sed mala nostra profiteri, si uelimus illius in nos misericordiam prolicere. Iam præter illos tres orationis characteres, quos rhetores commemorant, & quorum Augustinus aliquot exempla profert, tum è canonicis libris, tum è doctoribus ecclesiasticis, sunt complures aliæ differētiæ. Est acris & mollis, est ardens & placida, est austera & florida, est dulcis & amarulenta, est elaborata & simplex, est dilucida & inuoluta, est recta & obliqua, est fusa & in compendium contracta. Ergo posteaquam Ecclesiastici muneris candidatus hæc quæ de amplificationibus & schematibus commemorauimus in promptu ac uelut in numerato habuerit, hac ratione poterit ad usum accommodare. Thematis quod sibi sumpsit explicandum omnes partes diligenter circunspiciat, facile deprehensurus quæ splendorem, quæ uehementiam, quæ iucunditatem, aliásue dictionis notas recipiant. Mox ad singulas uirtutes artis præsidia accommodabit. Hoc exemplo demonstrare perlongum sit. Aliquod tamen qualecunq; simulachrum proponam, unde reliqua cōiiciat lector ingenioſus. Sit argumentum concionis paralyticus ille Matthæi 9. Lucæ 5. Primum si res gesta commode narretur, multum delectationis ac perspicuitatis habebit oratio, nōnihil etiam affectuum. In ipso statim exordio offert sese locus communis, de admirabili bonitate domini Iesu, cuius tota uita nihil aliud erat, q; in omnes homines exposita beneficentia. Reperies quibus ultro contulerit beneficium, uelut ei qui manū habebat aridam. Non reperies cui petenti negarit opem. Adeo erat inexhausta bonitas, & indefatigabilis charitas. Subinde commutat locum, at non immutat benefaciendi studium. Obambulat non animi gratia, sed ut latius diffundat suam benignitatem. Aut docet, aut consolatur, aut uiuificat, aut sanat, aut pascit, aut liberat, aut secedit oraturus. Docendo medetur animis, sanando morbis insanabilibus, reliquisq; miraculis, fidem astruit suæ doctrinæ, gratis omnia. Et quum secedit, nobis secedit, nobis orat, pro nobis gratias agit patri. Nec ab ullo discedit loco, quin ibi relinquat & suæ charitatis monumenta, & Euāgelicę philosophiæ semina, & honestæ opinionis fragrantiā, & paternę glorię materiā. In Iesu igit' uerissimū erat, quod ab Ethnico quodā dictū est, Deus est iuuare mortales. Erat, inquit Lucas, uirtus ad sanādum omnes. Erat ipsa uirtus non ad lædendum, sed ad iuuandum, nō hos aut illos: nec enim est exceptio

Schematibus quō utendum

Exempla per schemata tractandi argumentum

Locus cōmunis de bonitate Iesu

Metaphora

exceptio personarum apud deum, sed simpliciter omnes. Erat illi naturale tunctis benefacere. Quocunq; circũferas ignem, calfacit. Vbicunq; sol est, lucet. Quacunq; dilabitur aqua, rigat. Vbicunq; diffunditur unguentum, spargit odoris gratiam. Seruator erat, nihil aliud cupiebat, nihil aliud poterat nisi seruare. Si quis perit, suo uitio perit. Talem decebat esse uitã eorum, qui se Christi uicarios profitẽtur, & sunt. Recedit igitur à crassis Gerasenis, rogatus ut abiret à finibus ipsorum, qui magis timebant potentem, q̃ amabant benignum, ac uehementius commouebantur iactura porcorũ, quàm delectabantur salute hominum. Nec his tamẽ tam crassis indignatur mansuetissimus seruator, tantum abscedit, & rursus transmisso lacu redit in ciuitatem suam Capernaum, nõ quod illic natus esset, sed quod ibi tum temporis perpetuum haberet domicilium, alioqui Bethleem natus erat, Nazareth educatus. Ciuitas erat Galilææ, unde & pro Galilæo est habitus, littoralis, apta negociatoribus, & quod diuitias comitari solet, luxu diffluens, ac fastu turgida. Hæc est enim in quam alibi clamat: Et tu Capernaũ, nunquid usq; ad cœlum exaltaberis? usq; ad infernum detraheris. Apud hos tamen corruptissimos non dedignatus est habere domicilium agnus ille mansuetissimus, qui uenerat nõ ut uocaret iustos, sed peccatores inuitaret ad pœnitentiam. Quærit miseros ille misericors, quærit ægrotos tã amicus medicus. Solus absq; fastidio uersatur inter peccatores, qui solus erat ab omni peccati contagio immunis. Docebat in domo quadam sedens. Apparet domum fuisse plebeiam quæ nomen non habet, nec sella quicquã habebat insigne, quum hisce temporibus Rabini quidam Christo multum dissimiles, non nisi in templis dicant è sublimi suggesto, quod byssinum aut aureũ peristroma honoris gratia prætegat. Non improbo studium illorum, qui hoc honoris deferunt doctoribus, sed improbandi sunt qui affectant. Cæterũ ubi cunq; Christus est, ibi sacra basilica est, ubicunque sedet, siue in colle quopiam gramineo, siue in sordida nauicula, siue in conuiuio, ibi sublimis cathedra est cœlestis philosophiæ. Hic locus est communis quomodo deceat Ecclesiasten in omni loco de Christo loqui, non in templo tantum. Primum docet. Deinde sanat paralyticum. Potior hominis pars est animus. Hæc igitur merito priorem curã sibi uindicat. Oratione medetur animis, quorum morbi longe periculosiores sunt q̃ corporũ. Vbiq; dominus ultrò docet, miracula non ædit, nisi per occasionẽ, ac ferè rogatus. Nec enim in aliud adhibentur illa, nisi ut dictis fidem & autoritatem concilient apud incredulos. Et ecce inter loquendum præsto est exerendæ uirtutis materia. Paralyticus grabato affixus à baiulis aliquot defertur, qui nihil addubitant, quin dominus & possit salutẽ dare, cui nullum morbi genus immedicabile, quin & uelit, si modo sub oculos misericordis ueniat miserandæ calamitatis spectaculum. Sed differta turba fores obsidens, non dat aditum misero.

Sententia

Contraria

προοιμιακὴ σία

Quis

Quis enim patiatur diuelli ab oratore tam facundo? Tanta autem uis hominum affluxerat, ut domo plena, plurimi ad fores ac feneſtras inhiarent ſermoni Ieſu. Tam ardentes animos oportet adferre Chriſtianos ad Eccleſiaſticam concionem. Non eſt ibi Chriſtus qui docet, ſed Chriſti uerbum eſt quod docet, & ſpiritus Chriſti loquitur per os hominis. Quid interim excluſi baiuli? Non ſinunt eam occaſionē elabi è manibus. Rem iuxta mundum impudentem moliuntur: ſed iuxta Græcorū prouerbia, inutilis eſt pudor uiro egeno. Et hic locus communis incidit, de his quos pudor deterret à confeſſione criminum. Felix impudentia eſt quæ per fidem impetrat tortius hominis ſalutem. Exemplum ſimile eſt de muliere peccatrice, quæ non erubuit paſſis capillis in phariſaicum conuiuium irrumpere inuocata. Magno conatu ſarcinam ſuam in tectū domus ſubuehunt. Veriſimile eſt enim eam domum nullas habuiſſe contignationes, nec tectum noſtratibus ſimile, ſed planius, in quo liceat ambulare: quod genus ædificia nonnulla uidentur adhuc apud Italos & Hiſpanos: ac nudata tecti parte, penſilem paralytici cum cum ſuo grabato demittūt ad pedes Ieſu. Roget aliquis, quin expectabant finem concionis? Sciebāt dominum undiq; à multis appellari, nec uſquam procedere, niſi denſiſſima uallatum turba: ſe uero cum ſua ſarcina parum expeditos ad conſequēdum, aut per turbam penetrandum ad Ieſum. Hic amplificanda eſt admirabilis domini manſuetudo. non indignatur ſermonem ſuum funeſto ſpectaculo interrumpi, non incuſat improbitatē baiulorum, ſed fiduciā approbat. Vt uidit, inquit Euangeliſta, fidem illorum. Subiectio Quid? An non uidebat fidem illorum priuſquam paralyticum demitteret? plane uidit. Quid enim nō uidet ille, cuius oculis occultiſſima cordium ſunt conſpicua. Sed humano more Euangeliſta de Chriſto loquens, tū ait illum uidiſſe, poſteaquam omnibus factum eſt perſpicuum. Sic deus in Geneſi: Nunc cognoui quod timeas dominum. Poterat dominus & foris manenti paralytico ſalutem dare. Sed hoc diſpenſatione factum eſt, ut excluſus paralyticus, ac demum per tegulas in domū demiſſus, illi theatro perſpicuum faceret, quantum apud deum ualeat fides nihil hæſitans, ſimulq; declaret in Chriſto diuinam eſſe naturam. Conuenerat enim numeroſa multitudo, non tantum ex omnibus caſtellis Galilææ, uerumetiam ex oppidis Iudææ, atq; adeo ab ipſis Hieroſolymis, nec iam plebeia turba tantū, ſed phariſæi quoq; & legis doctores. Atq; hic locus inſignis incidet, quantam uim habeat fides, poſteaquam baiulorum fides adeo fuit grata Chriſto, ut ob eam ſalutem dederit miſero. Nam de fide paralytici nihil expreſſum habemus. Solet enim is morbus & animi ſtuporem inducere. Habebant autem baiuli multiplicem de Chriſto fidem, de potentia, de miſericordia, de manſuetudine, quæ nulla interpellantium importunitate poterat offendi. Et hic annotādum erit, quod dominus interdum ad alienā fidem ædit miracula.

Veluti

Veluti quum Archisynagogo,cui nunciata est mors filiæ,dicit:Noli timere, tantummodo crede. Itidem quum eiusdem Euangelistæ cap.IX. patri dæmoniaci dicit: Si potes credere,omnia possibilia credenti. Rursus hic locus erat hypotyposi,quę ponat ob oculos miserandum illud paralytici in graba to iacentis spectaculum. Nihil enim aliud poterat infelix quàm iacere, iam non homo,sed semiuiuum cadauer,luridus,squalidus, situ & carie obsitus, atque in ipsis penè stragulis putrefactus. Hic è libris medicorum describetur morbus, & per comparationem amplificabitur. Ipsum paralyseos nomen indicat ea dissolui neruos, nerui autem motus autores sunt, motus est ipsius uitæ uita,ut ita loquar.Quid enim refert habere membra corporis, si nullus horum sit usus? Occupat autem hoc malum non modo corpus externum,uerumetiam linguam,deniq; & ipsam mentis sedē.Stupet animus, memoria perfluit,nullum iudicium,nullus animi uigor.Qui sic uiuit,non uiuit nisi in pœnam suam,si tamen ea uita dicenda est.Est autem hic morbus imprimis ex illorum genere,cum quibus frustra luctatur ars medicorū, qui quum maxime expediunt omnia pharmaca, nihil aliud quàm uexant miserum,& cruciatum exasperant,frequenter & mortem accelerant.Hoc loco plura dici poterūt,unde nascatur hic morbus,& quibus rebus exasperetur, & quantum malorum adferat homini. Dein cum alijs atrocissimis morbis comparandus est.Horrendum malum lepra,sed nec membrorū usum adimit,nec mētis uigorem hebetat,& fœdus magis est,quàm cruciabilis. Abominandum malum morbus comitialis, sed magnis interuallis concedit requiem. Ingentes cruciatus habet pleuritis,sed breues, ut quæ aut cito tollit hominem,aut abiens optatæ sanitati restituit,nec ita cōtumax est aduersus medicorum remedia.Similiter dicet de cæteris morbis,ne fiam prolixior.Iacet igit ad pedes Iesu cadauer infelix, baiulis è tecto prospectantibus.Non procumbit in genua, non componit manus, non orat, omnia membra morbus occuparat, tantum iacet cadaueri similis. Et tanto magis procumbit, quia procumbere non potuit, tanto magis loquitur, quia loqui non potuit. Apud misericordem loquax res est ipsa calamitas. Hic mihi contemplate promptam & effusam domini liberalitatem. Multo plus largitur quàm expectabant baiuli. Probabile est enim illos nihil aliud expectare,quàm ut homo paralysi liberaret. At dominus qui perspicit intima cordium,uidit hominem magis ægrotare animo quàm corpore, & pleraq; corporum mala ab animi uitio proficiscuntur. Primum igitur interiorem hominem à peccatis liberat.Vide porrò qua mãsuetudine, qua facilitate condonat uniuersa delicta.Non prodit commissa,non exprobrat, non obiurgat, non exigit pœnam aut satisfactionem.Sed quid? Confide,inquit,fili,remittuntur tibi peccata . iuxta Matthæum filiū uocat, iuxta Lucam hominem. Ante nec homo erat nec filius, utrunq; fit condonatis peccatis. Iubet esse

Hypotyposis

Comparatio exaggerans

γνώμη

bono animo, pro commerita obiurgatione consolationem impertiens. Et quum tale exemplum nobis ædiderit summus ille omniũ dominus, in quo nullus erat criminum reuus, non pudet quosdam, tãto supercilio sæuire in lapsos, quum ipsi sæpe grauioribus madeant uitijs? Vides lector hic quoq; locum esse per comparationem amplificandi seruatoris mansuetudinem, & quorundam sacerdotum in peccantes sæuitiam. Nos breuitati studemus. Nullus opinor erat in eo cœtu, cui liquidò persuasum esset, in Christo geminam esse naturam, diuinam & humanam. Nondum enim uenerat tempus hoc aperte profitendi, sed prius dictis ac factis potissimũ insinuãdum erat in animos hominum. Erant, ut dixi, in ea concione pharisæi & legis doctores, quos Lucas ait sedisse ueluti domino pares. Horũ animos offendit ea uox: Remittuntur tibi peccata. Erat enim inaudita illorum auribus, præ se ferens diuinam autoritatem. Didicerant ex Esaia, solum deũ esse qui condonaret peccata. Sciebant sacerdotes non ipsos remittere peccata, sed tantum oblatis hostijs precibus agere cum deo, ut dignaretur populi delictis ignoscere, quum ipsi quoque delictis obnoxij egerent expiatione. Solus dominus uelut ex ꝓpria perpetuaq; uirtute, sine uictimis, sine precibus aut ullis expiationibus, solo uerbo condonat, nõ has aut illas culpas, sed uniuersa peccata. Nusquam enim legitur dominus fuisse precatus miraculum æditurus, quod potestatem haberet non precariam, aut certis limitibus circumscriptam, sed naturalem, propriam, perpetuam ac plenam. Nec tamen hic obliuiscatur suę modestiæ. Sacerdos qui nihil aliud est, quàm homo, dicit: Ego te baptizo, ego te absoluo. Christus non dicit, ego tibi remitto, sed remittuntur tibi peccata. Hęc uox esse poterat prophetę, dei clementiã nunciantis. Simili modestia dicit mulieri peccatrici, Lucæ 7. Remittũtur tibi peccata. Et tamen tacitis cogitationibus obmurmurant pharisæi & legis periti, Quis est hic qui loquitur blasphemias? Solus deus potest remittere peccata. Qua fronte sibi uendicat homo quod dei propriũ est? Hic incidet locus communis, q̃q; calumniosa res sit supercilios scientia. Item alter, nullam esse pernicios iorem impietatem, quàm quæ se pietatis obtẽtu uenditat. Mouet istos scilicet gloria dei, & blasphemiæ calumniam impingunt filio dei, legis cognitio armat illos ad calumniandum, ex qua debuerãt intelligere Iesum esse Messiam à lege promissum, qui liberaret populum Israeliticum à peccatis suis. Quur taciti murmurant? Quia metuebant turbam, quia nondum illorum inuidia ad extremũ profecerat. Qui nunc intra se murmurãt, ij sunt qui post clamant apud Pilatum: Nos habemus legem, & secundum legem nostram debet mori: quiq; crucifixo exprobrãt, Alios saluos fecit, seipsum saluum facere nõ potest. Et hic est locus communis, quomodo prauis cupiditatibus corruptus animus, per occasionem paulatim glisc it ad maiorẽ impietatem, ac benefactis etiam magis ac magis exasperatur, donec rapiatur in

in reprobũ ſenſum, odiumq; tandem in rabiem erumpat. Quid interim dominus? Pergit tueri autoritatem ſuam, ac uel hoc argumẽto declarat ſe non eſſe quemlibet hominem, quod ad tacitas illorum cogitationes reſpondet, Solus enim deus eſt καρδιογνώστης, quas in hoc prodit ut ſanet. Nec blaſphemiæ conuitium regerit, nec populum in illos concitat, ſed irrefutabilibus argumentis tuetur autoritatem ſuam. Quur, inquit, male cogitatis in cordibus ueſtris? Non creditis huic remiſſa peccata, quia mentis habitum non cernitis. Sed paralyticum uidetis. Quem ſi uerbo erexero, credite & animum uerbo ſanatum eſſe. Quod non cernitis, per ſe maius eſt, ſed à uobis pluris fit quod ſenſibus expoſitum eſt, quia corporis oculos habetis, fidei oculos non habẽtis. Vtrum eſt facilius dicere, remittũtur tibi peccata: an dicere, ſurge & ambula. Hac uoce dominus reddit illos attentos ad futurũ miraculum, ne quid poſſent tergiuerſari. Vtrunq; dictu facillimum eſt, Remittuntur tibi peccata, & ſurge & ambula: ſed ut ſciatis, inquit, filio hominis utrunq; æque facto facile, & oculis ueſtris faciam fidem. Et hoc loco annotãda eſt Ieſu modeſtia, Non ait, ut ſciatis me eſſe deum, ſed ipſa re diuinam naturam ſibi aſſerens, uerbo ſe filium hominis appellat. Hic ſuſpenſis expectatione miraculi omnium animis atq; oculis, Dominus ait paralytico: Surge tolle grabatum tuum, & abi in domum tuam. Nec mora, ſurgit alacer, integris uiribus, nullum morbi ueſtigium præ ſe ferens, adeoq; nõ languidus, ut ipſum lectum, in quo decubuerat, tolleret in humeros, ac domum deportaret. Eius generis ſunt fere Chriſti miracula, ut ſubito præſidio uirtutẽ præſentaneam præ ſe ferant. Abit ille iam non mutus, ſed glorificãs deum. Roget quis quur iubetur abire domũ? ut ſuis qui paralyticũ nouerant, quosq; diutinis obſequijs uexauerat, prædicaret Ieſum, eſſentq; certi teſtes reddítæ ſanitatis, qui morbi fuerãt cõſcij. Quid hoc ſpectaculo glorioſius? Quid hic habes phariſæe quod tergiuerſeris? Quid habes legis perite? Num adhuc dubitas paralytico remiſſa fuiſſe peccata? Non erras dum credis ſolum deum remittere peccata. Sed ex ipſis factis intelligere debueras in hoc homine latere deum, & eum agnoſcere, quẽ tot oraculis promiſſum expectabas. Promittis alijs Meſſiam ex lege, & præſentẽ occaſione legis calumniaris. Sed neq; turba obſtans, neq; phariſæorum inuidia in aliud profecit, q; ut euidẽtiore miraculo Chriſti diuina uirtus pateſceret. Tacẽt interim phariſæi, grauiore paralyſi correpti, quàm fuerat ille paralyticus. Multitudo indocta religioſius interpretans ea quæ gerebantur timore concutitur, deũq; glorificat, qui talem poteſtatem dediſſet hominibus. Magnus ad pietatem gradus eſt timor dei. Videt hominem Ieſum, nec ultra id quod uidet, audet de illo concipere, ſed tamen ex admirandis factis glorificat deum in homine operantem. Hic affectus multum abeſt à phariſæorum calumnia. Hactenus iudicauimus quæ partes in ipſa narratione recipiant ex arte, uel iucundi

Interrogatio Apoſtrophe

tatem,uel affectũ,uel uehementiã, tametsi lector ipse per se plura dispiciet.

Sensus mystícus Allegoriæ uero tractatio maiores etiam affectus admittet,si declares paralysim animi multis partibus esse miserabiliorẽ paralysi corporis. Quàm infeliciter paralyticus est,qui manus non habet ad subueniendũ egenis,sed habet ad rapinas,qui membra nõ habet ad officia charitatis, sed habet ad luxum,ad libidinem,ad uiolentiam. Qui linguam non habet ad docẽdum & consolandum proximũ,sed habet expeditam ad nugandum,ad turpiloquiũ,ad obtrectandum. Cuius animus ad Christi doctrinam stupet,ad ea quæ sunt huius mundi uiuidus est. Totus iacet non in grabato, sed in cœno uitiorum omnium. Defertur à baiulis non ad Christum,sed ad omne dedecus. Baiulos autem habet,ambitionem,auaritiam,luxum, libidinẽ, liuorem & odium. Atq; interim quum sit omnium miserrimus,sibi uidetur uiuere ac florere. Hic locus erit apostrophæ. Quousq; cõputrescis in latebris tuis infelix? Quin tibi paras alios baiulos,qui te deferant ad oculos Christi,si pedibus tuis ingredi non potes. eò te deferet eleemosyna,ac piorũ hominũ preces: deferet proximo condonata iniuria, deferet Ecclesiæ fides. Tantum ut agnoscas tuã ipsius calamitatem. Nec est quod desperes,si diu in uitijs computruisti. Ibis ad misericordem medicum,unde audies, Fili remittuntur tibi peccata tua,surge & ambula. Addi poterit etiam exhortatio,quum ad omnes Christianos,tum uero pręcipue ad episcopos & pastores,ut Christum pro uiribus imitentur, & si non possunt uerbo tollere morbos corporũ, tamen salubri sermone studeant mederi proximorũ animis,docendo, admonendo,consolando,ægrotos foueant,egenis opitulentur,oppressis patrocinentur,nec ob hoc ab hominibus captent emolumẽtum aut laudem, sed à Christo mercedem expectent. Cætera lectori conijcienda relinquo. Nam uereor ne in hoc exẽplo diutius uideat immoratus, cuius instituti postulat ratio.

Varij tropi in scripturis Referũtur apud Grãmaticos & alij tropi præter eos quos commemorauimus, & sunt qui nondum apud rhetores aut grãmaticos inuenere nomẽ. Totus enim hominũ sermo tropis differtus est. Sic autẽ uisum est diuinę sapientię nobiscũ uulgatissimo more quodã modo balbutire. Quod apud Matthęũ legit,idipsum & latrones improperabãt ei, Augustinus putat ἀτοπώσιν siue hypallagen esse numeri,quum alij Euangelistæ referant, unum tantũ Christo fuisse conuitiatum, quemadmodum dicimus Romanũ militẽ pro exercitu. Tametsi non me fugit,esse qui locũ hunc expediant absq; tropo. Itidem in uerbis Pauli,quum de se alijsq; uiuis Christianis loquẽs ait,qui simul cum Christo nos sedere fecit in cœlestibus: Augustinus libro de agone,indicat esse temporis enallagen. Et uulgo quod certo futurũ credimus,factũ dicimus. Si tales animos præstiteritis in prælio,uicimus. Si ista poteris regi persuadere,euasisti. Ad hunc tropum pertinere uidetur quod habetur Geñ.3. Puluis es,& in puluerẽ reuerteris. Iam enim Adã non erat

erat puluis, alioqui quomodo diceretur reuersurus in id quod erat? Quanquam hic uideri posset Synecdoche, quæ materiæ nomine uocat quod ex materia confectũ est, quemadmodum pro gladio ferrum dicimus, & retia lino contexta, lina uocamus. Eodem tropo Gen. 2. de Eua dictum est, hoc nunc os ex ossibus meis, non quod iam esset os, sed quod ex osse facta. Similis forma Exodi 7. quod iam serpens erat, adhuc dicitur uirga, quoniam è uirga mutatum erat. Deuorauit, inquit, uirga Mosi uirgas magorum. Rursus Hieronymus in Matthæum annotauit esse temporis ἱστορικὸν, quũ Simon dicitur leprosus, quia fuerat. & Paulo Erastus dicitur Arcarius ciuitatis. & Abigail adhuc dicitur uxor Nabal, quum iam transisset in matrimoniũ Dauidis, mortuo Nabal. Multis aũt scripturæ locis Iacob & Israel usurpatur pro gente ex eo prognata. Vt apud Esaiam: Israel autẽ me nõ cognouit. Item Matth. 9. Nunquam apparuit sic in Israel. Et in Cantico uirginis, Suscepit Israel puerũ suum. Item psalmo 78. Comederunt Iacob, & locum eius desolauerunt. Ad aliquam synecdoches speciẽ pertinent illa, Non enim uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Apostolos fuisse loquutos Lucas abunde testatur in Actis, sed tropo is loqui dicitur, quo autore, & cuius dono loquitur homo. Huius formæ est illud: Sermo meus non est meus, sed eius qui misit me. Tropus autorem indicat, nam alibi dominus sæpe uocat sermones suos. Annotauit hoc Augustinus in psalmum quartum, hunc esse morem scripturarum, ut ipsi deo tribuant quod in nobis agit. Quale uolunt esse illud Pauli Rom. 8. Ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Neq; enim gemitus competit in spiritum sanctum. Porrò quod legimus psalmo 59. Ego confirmaui columnas eius, sine dubio metaphora est. Neq; enim terra columnis nititur, quæ suopte pondere libratur, sed inconcussam illius stabilitatem scriptura columnas uocat, annotante Ambrosio. Ad Synecdochen & illud mihi pertinere uidetur, quod in Euangelio dominus loquitur ad sinistram constitutis, Nõ noui uos. Nec est necesse, ut hic nosse interpretemur fecisse, quod facit Augustinus epistola 47. ad Valerianum: Quid est, inquiens, non noui uos, nisi uos ego tales nõ feci. Eiusdẽ schematis esse putat, quod de Christo legimus, qui peccatum non nouerat, id est, non fecerat. Quin potius scriptura sic loquitur, ut dicat deũ illa nouisse quæ approbat, ignorare quæ reprobat. Ita loquitur psalmus: Nouit dominus uiam iustorum, quasi uiã impiorum nesciat. Similiter Matth. 25. fatuæ uirgines audiunt, nescio uos. Eodem tropo dictum est Hieremiæ: Priusquam te formarem in utero noui. Id esse uerum confirmat quod sequitur, & antequam exires de uulua sanctificaui te. quod prius dixerat noui, uelut interpretans explanat sanctificaui. Rursus 2. Timoth. 2. Nouit dominus qui sunt ipsius. Item 1. Cor. 14. Si quis autem ignorat ignorabitur. Quin & uulgo à quibus abhorremus, ea dici-

Cap. 2

mur ignorare. Vt, Nescit tarda molimina, spiritus sancti gratia. Et nō nouit adulari qui ex animo amicus est. Postremo notos uocamus non inimicos, sed amicos. Eos negamus nos nosse, quos animo obfirmato odimus, citra spem reditus in gratiam. Significantius aūt dictum est de Christo, non nouit peccatum, cꝫ si dixisset, non fecit, aut non cōmisit peccatum. Est species synecdoches, quum efficientem causam effecti nomine donamus, aut contrà, Vt horrere dicitur qui friget, & pallescere qui timet, & erubescere, qui pudescit, etiāsi non mutet colorem, & deperire dicitur, qui impotēter amat, & auersari dicimur eos quos odimus. Contrà notos admittimus & amplectimur. Adde huc ꝙ in parabola Euangelica inimicus homo fecisse dicitur, quod fecit diabolus, ipso domino in hunc modū exponente. Atqui diabolus non est homo. Quanquā hic esse potest allegoria, potest esse synecdoches species, quæ signi nomē ponit pro re designata, ut est, idē ualeat quod significat. Quo tropo dictum est illud Geneseos 41. Septem spicæ sunt septem anni ubertatis. Septem boues sunt septem anni famis. Eodē schemate Paulo dictum est, petra aūt erat Christus. Nam ideo spiritualem appellat, quod aliquid sacratius significabat. Itidem dominus in Euāgelio: Bonū semen sunt filij regenerationis, zizania aūt sunt filij maligni. Sic de improbo facto dicimus, Hæc est tua impudentia, quū factum non sit impudētia, sed eam declarat, & ab ea proficiscitur. Quemadmodū scriptura nonnunquam cōcupiscentiæ nomine designat peccatū, non quod omnis cōcupiscentia sit peccatū, sed quod à peccato proficiscatur. Sic infantibus asscribitur peccatum, nō quod proprie sit in illis ullum peccatū, sed tantū priuatio gratiæ originalis, procliuitas naturalis ad peccandū, & calamitas humanæ uitæ peccatum dicitur, quòd hæc à peccato primorū parentum proficiscantur. Quanquam hac de re scio quorundā uariare sententias. Præterea quum Apostolus scribit Corinthijs: Eum qui non nouerat peccatū, pro nobis peccatū fecit: ni tropum recipias, sensus absurdus & impius est. sed per tropum quum ait, peccatū fecit, sentit hostiam pro peccatis aliorum immolandam. Quod genus est illud, sacerdotibus dictum, peccata populi comedetis, quod de uictimis uiuerent. Præterea quod Paulus negat se accepisse Euangeliū suum ab homine, siue per hominē, rectus sermo sensum exprimit impium: Christus enim etiam nunc homo est, sedens ad dextram patris. Vix tamen inuenias huic tropo nomen. Simile est quod scribit Galatis: Si adhuc hominib. placerem, Christi seruus non essem. Atidem Paulus Corinthijs scribit: Sicut ego per omnia omnibus placeo. In priore loco placere dixit assentari, & homines uocat spiritu Christi uacuos. Secundo loco placere dixit obsequi ac morem gerere, ne quem offenderet. Quid hic memorem de sermonibus, quibus undiqꝫ redundant sacri libri, præsertim ueteris instrumenti, per quos quæ nobis uel iuxta corpus, uel iuxta animū adsunt, deo tribuūtur, ue

2. Cor. 5

Gal. 1

1. Cor. 10

luti

luti quum dicitur, iraſci, furere, pœnitere, odiſſe, obliuiſci, reminiſci, reſpicere, auertere faciē, extēdere brachiū, ſedere, ſurgere, inclinare aurē, aliaq; huius generis innumera, quæ ſi ſimpliciter accipias, falſum & impium habent ſenſum. Sed hæc quomodo ſint intelligenda, dilucidè exponit Gregorius Nazianzenus lib. Theologiæ 5. & Auguſtinus quū aliàs, tum lib. ad Simplicianum 2. multum diſſentiens ab iſtis, qui tropos ueluti res humiles, grāmatiſtis relinquendos arbitrātur, ceu theologis indignos. At Auguſtinus uir tantus cenſet uigilāter attendendos, atq; etiā memoria tenendos, q; horum cognitio ſcripturarū ambiguitatibus diſſoluēdis ſit, ut ait, præcipuè neceſſaria. *Troporū cognitio neceſſaria*

Quod in annotationibus interdū indico quomodo medendū ſit hyperbatis, quidā magni nominis Theologus, religione Franciſcanus, nunc etiā opimi cenſus epiſcopus ſic irriſit, non in cōuiuio, ſed in publica frequentiq; concione. Quid nos docet Eraſmus? Docet cōſtruere. Ego didici conſtruere ante quadraginta annos: eadē opera deridens Origenē, Hieronymū, Ambroſium & Auguſtinū, qui frequenter indicant ordinē cōtextus, & quod eſt his minutius, admonent quo loco ſit ponenda hypoſtigme, reſpirādi nota, quo caſu accipienda uox, & quō pronunciandus ſermo, enunciando an percontando, quibus de rebus Auguſtinus accuratè diſſerit de doctrina Chriſtiana lib. 3. Alter in cōuiuio, quū reſponderē id quod citabat per hyperbolen dictum eſſe, ſubſannās, Ia, inquit, Quid eſt hyperbole? Ea uox ſatis declarabat quàm ſtudioſe uerſaretur in euoluendis magnis illis Eccleſiæ doctoribus, quum ſibi tamen uideretur omnibus numeris abſolutus theologus.

Conſtat igitur ſcripturam canonicā, typis, ſchematibus ac tropis opertam eſſe. Nullus tamen tropus, nec ullum ſchema plus exhibet Eccleſiaſtis negotij, quàm allegoria, de qua nunc dicendum erat accuratius: diceturq;, ſi prius admonuerimus, illud in primis ſpectandum Eccleſiaſtæ, ne qua occaſione deflectat à germano ſcripturæ ſenſu, quā & alijs tropis præter eos quos recenſuimus, uariam eſſe conſtat. De quibus illud in uniuerſum præcipi poteſt, non eſſe accerſendum tropum, ſi rectus ſermo pium ac ſanum habet ſenſum, ac reliquis ſcripturæ locis congruentem, niſi tropus adhibitus ſubſeruiat ſimplici ſententię. Verbi gratia, quum audimus deum dicentem, Pœnitet me feciſſe hominē, aut quū legimus dei brachiū, uultum, aures & pedes, quoniā rectus ſenſus palā abſurdus eſt, neceſſario tropus accerſitur, q; ſcriptura manifeſtè pronūciet deum eſſe ſpiritū, nec in hunc ullū cadere affectū humanum, quū ſit immutabilis eſſentia. Ego ſum, inquit, qui ſum. Quanq; abſurdus ille ſenſus nō eſt ſcripturæ, ſi proprièe uelimus loqui, ſed uerborum iuxta ſimplicē intelligentiam. At quum dominus porrigens panem apoſtolis dicit: Accipite, hoc eſt corpus meū, quod pro uobis traditur: ſi per tropū, eſt, interpreteris ſignificat, aut corpus interpreteris ſignū corporis, nō ſunt defuturi qui tuæ reclamēt interpretatiōi. At ſi hūc in modū interpreteris *Germanus ſcripturæ ſenſus in primis ſpectandus* *Hoc eſt corpus meum*

preteris,hoc ſymbolum quod uobis exhibeo,ſignificat indiſſolubilem unitatem meam,qui ſum caput,& corporis mei myſtici,quod eſt Eccleſia,quoniam tropus ſubſeruit recto ſenſui,non eſt reiiciendus. Iam ſunt quædam uoces aut loquutiones ſcripturæ peculiares,ut ædificare pro iuuare,deſtruere pro lædere,placere pro captare laudem,Et ſunt quędā multifariam uſurpatæ,ut lex,caro,ſpiritus,mūdus,Sunt & idiomata quædā linguarum, quæ niſi agnoſcantur,uerba nuda ſenſum reddunt abſurdum. Interim & in rectis ſermonibus uel ambiguitas,uel obſcuritas,aut cōtrarietas torquet lectorem. In his omnibus illud oportet perpetuū eſſe cōcionatoris & uotum & ſtudium,ut germanū ſenſum aſſequatur, ſiue ex ueterū interpretatione, ſiue ex uigilāti ſagaciq; locorū collatione, ſiue ex cōſideratione temporum ac perſonarū,ſiue ex præcedentiū & conſequentiū tenore, ſiue ex ipſis ſcripturæ fontibus,aut uaria interpretatione, ſiue ex diutina meditatione, ſiue ex pura deprecatione cū fide coniuncta. Procul autē abſit ab illorum affectu,qui ſe faciunt ſcripturæ dominos,obtorto collo detorquentes eā ad ſenſum,quem ipſi ſecum adferunt,idq; uel gloriæ cauſa,cuius pœnitet iſtos, ſi nihil niſi ab aliis dictū adferant,uel uincendi ſtudio, uel ſocordia quadam, dum ita tractant diuinas literas, quaſi tractent cuiuslibet hominis ſcripta. Beatus Paulus locis cōpluribus ſe profitetur œconomū ac diſpēſatorē myſteriorū dei,in diſpenſatoribus autē quoniā tractant rem non ſuam, ſed domini,præcipue requiri fidē:Et alibi dicit,ſe ideo per dei miſericordiam à Iudaiſmo ſegregatum ad Euāgelij prædicationē,ut eſſet fidelis. Timotheum uero filium ſuum in Chriſto chariſſimum ad imitationē ſui prouocans hortatur,ut in doctrina Euangelica ſe Deo,cuius negotiū agebat,præbeat operarium probatum & ἀνεπαίσχυντον, hoc eſt,qui nec erubeſcat apud omnes profiteri Chriſti philoſophiam, licet mundo ſtultitia aut inſania uideatur,& adeo recte tractet ueritatem,ut ipſe ſuo uitio nullam inuidiā aut ignominiam conciliet Euangelio.Id autem bifariam ſolet committi, ſi uel Eccleſiaſtes inquinatis moribus fidem abroget ſanæ doctrinæ, uel ſcripturam in alienos ſenſus detorqueat,& ad humanos affectus accommodet. Vtrunq; graue crimen,ſed poſterius hoc pernicioſius. Paulus ſiquidem non admodum indignatur illis qui uel ad quæſtum ſuum,uel ad cōflandam Paulo inuidiam prædicabant euangeliū,dummodo alioqui ſyncere Chriſtū annunciarent.Multos alienat doctoris uita palàm improba, at qui ſunt æquiores dum reputant Chriſtum dixiſſe:In cathedra Moſi ſedent ſcribæ & phariſæi,quæ dicunt facite,quæ faciunt nolite facere: primum ſi ſcelera docentis euidentiora ſunt,quàm ut excuſari ualeant,tamen eleuant,aut ita ſecum cogitant.Homo eſt,ſi nunc malus eſt,cras fortaſſe bonus erit:ego Chriſti doctrinam amplector,per quodcūq; os eam mihi promit dominus. Cœleſtis illa ueritas, nullius moribus poteſt inquinari. At qui ſcripturam ad humanos

Vnde germanus ſenſus colligitur

mānos ſenſus detorquent,funditus tollunt omnē illius autoritatem, dum ē diuina faciunt humanam. Fit autem,ut deprehenſo fuco, etiam tum quum recte ſyncereq; docent,fide careant. Id ſi ſtudio fiat, deteſtabilis eſt impietas,& aduerſus Chriſti ſpiritū execranda blaſphemia, quæ nec in hoc ſeculo remittitur nec in futuro. Huc fere deferuntur hæretici, dū increſcente peruicacia,tandem traduntur in reprobū ſenſum, & obſtinata malicia nullum refugiunt facinus,modo regnū infelix quod occuparūt retineant. At idem ſi fiat per inſcitiam,aut incuriā humanam, aut pio denicq; ſtudio,probādus eſt animus integer,corrigēdus error, excitanda negligentia, cōdonandum quod iuuandi proximi affectu cōmiſſum eſt. In prima culpa nemo nō hæret aliquando. Nullus enim poſt apoſtolos tā eruditus atq; in ſcripturis exercitatus fuit,ut nihil omnino reſideat quod diſcat. Item nemo tam uigilans eſt,ut per humanā imbecillitatem non dormitet alicubi. In tertio ſanctiſſimi etiā eccleſiæ doctores ſibi nonnunquā indulſerunt, præſertim ij qui ſeſe ad Origenis exemplum cōpoſuerunt. Quorū de numero ſunt Ambroſius ac Hieronymus. Cæteri Græci parcius ac uerecundius uſi ſunt hac licentia. Sed de his poſt incidet dicendi locus.

Voces ſcriptūrarum alio detortæ

Nunc operæpreciū arbitror aliquot indicare uoces, in quibus recentiores nōnihil ſibi permiſerunt, ſiue id ignorantiæ,ſiue incogitantiæ, ſiue pio ſtudio quis uelit adſcribere, aut alio quocunq; colore uel tueri uel extenuare: Frequēter in diuinis uoluminibus obuiæ ſunt hæ uoces,mundus,religio,religioſus,ſanctus,frater,obedientia, apoſtaſia,perfectio,eleemoſyna,paupertas,alieq; cōſimiles,quas uidemus multis iam ſeculis deflecti,non dicam in ſenſum impium, ſed tamē nōnihil abhorrentem à germano ſenſu ſpiritus. Quid ſit mūdus natiuo ſignificatu, norunt omnes. Cæterū quum ſcriptura dicit: Et mundus eum non cognouit. Ego uos elegi de mundo. Si de mundo eſſetis, mundus quod ſuū erat diligeret. Si mundus uos odit,ſcitote quod me uobis priorem odio habuit. Totus mundus in malicia poſitus eſt. Item Paulus dum impios dæmones appellat rectores huius mundi, ad hunc inquā modū quoties loquitur ſcriptura,non damnat mundū à deo conditum,nec homines in hoc mundo uitam agentes,ſed peruerſum amorē rerū huius uitę mortalis,quē comitatur diffidentia erga deū, neglectus æternæ uitæ, & omniū uirtutū,quæ nos eò conducunt. Hic autē mundus nō poteſt oſtendi digitis,quoniā in animis & intimis affectibus ſitus eſt,potius q; in cœlibatu,amictu uictúue corporali. Complures igitur abutuntur hac uoce, qui quoniā Franciſci aut Benedicti inſtitutū profeſſi ſunt,aiunt ſe renunciaſſe mūdo,ſeq; mūdo mortuos prædicant,cæteros nō abſq; contumelia mūdanos ac ſeculares appellāt,quum hæc ſit profeſſio Chriſtianorū omniū cōmunis qui in baptiſmo renunciāt mūdo & huius domino Satanæ & omnibus pompis ac uoluptatibus eius. Qui diligunt ea quæ ſunt huius mundi,mundani ſunt, quocunq; cenſeātur

Mundus quid ſit in ſcriptura

titulo

titulo,quacunq; ueſte tegantur, quocunq; cibo aut potu placẽt naturæ egeſtatem. Qui mortificauerunt membra quæ ſunt ſuper terram, & cum Chriſto ſpiritualiter reſuſcitati, quæ ſurſum ſunt quærunt, quæ ſurſum ſunt ſa-
Col.3 piunt,hi uere mundo ſunt mortui, quemadmodum gloriatur Apoſtolus: Mihi mundus eſt crucifixus,& ego mundo. Sed quæ ſunt iſta membra terrena,quæ ſanctus Paulus iubet mortificari? Sunt affectus & actus omnes, qui repugnant ſpiritui Chriſti,quorum aliquot nominatim exprimit Apoſtolus,ſcortatio,immundicia,libido,concupiſcentia mala,auaritia,ira,indignatio,malicia,maledicentia,ſermo obſcœnus,mendacium. Nam ambitio ſub auaritiæ nomine poteſt intelligi. Hos & horum ſimiles affectus, neque enim omnes recenſuit Apoſtolus,qui ſpiritu Chriſti domuit, peremit, extinxit,ac pro his in ſe uiuentes habet,miſericordiam,benignitatem,humilitatem,modeſtiam,patientiam,ignoſcentiam,charitatem,is demum cũ Paulo gloriari,uel quod tutius eſt deo gratias agere poteſt, quod mundus ipſi crucifixus ſit & ipſe mundo. Quod ſi profeſſio præſtat ut dicamur mundo mortui,hæc profecto eſt omnium Chriſtianorum cõmunis, Sin malarum cupiditatum conſopita rebellio præſtat iſtud, excutiant ſeipſos monachi, an ab his affectibus puros gerant animos, nec iactent ſe apud homines,ne gloriando perdant theſaurum ſuum,ſed apud ſe deo gratias agant ut proficiant. Neq; enim omnium eſt Pauli more de ſe prædicare: Curſum conſummaui,fidem ſeruaui &c. Saltem ne cæteris Chriſtianis faciant cõtumeliam, quum nullum ſit uitæ genus, in quo non debeat ac poſſit homo eſſe mundo mortuus. Nam qui mundum hũc diligunt, quocunq; ſe titulo uenditent,fruſtra tincti ſunt lauacro regenerationis. Verum iſta quidã non negant,ſed aiunt hunc titulum præcipue quadrare in monachos, qui ob hoc ipſum quædã aliis conceſſa abiurarunt, quo facilius poſſint carnis affectus extinguere,ſubtracta illis materia,qua ſolent uel ali,uel reuiuiſcere. Præſtet igitur hanc eminentiam,non iactitent,ac tales ſeſe præbeant in omnibus,ut homines intelligant eos eſſe uere mũdo mortuos,atq; illorum exemplis ad perfectionis ſtudium accendantur,ipſi uero de ſe modeſte,tũ ſentiant,tum loquantur. Quod ſi ſpectamus non quid præſtetur,ſed quid præſtari oporteat,in nullos magis cõpetit hic titulus, quàm in Epiſcopos, Cardinales ac ſummos Pontifices,qui proximas Chriſto uices occupãt, quo mortalium nemo fuit magis huic mundo mortuus. Ex huius autẽ dictionis abuſu ſequitur & aliud incommodum. Quod nã inquis illud? Dum laici atq; etiam ſacerdotes à monachiſmo liberi,audiũt ſolos monachos ac monachas appellari mũdo mortuos,putãt ad ſe nõ pertinere, quæ de mortificãdis affectib.tradũt ſcripturę:ſibiq; cõceſſum exiſtimãt amare quę ſunt huius mundi. Atqui ad excitandum oĩm pietatẽ magis cõduxerit, ſi quæ de morte ſpirituali docẽt arcanæ literæ,ſic tractent,quaſi nõ ad monachos tantũ,nec ad

ſacerdotes

sacerdotes aut episcopos, sed ad principes quoq; ad milites, ad cõiugatos, breuiter ad omnes pertineant, qui in baptismo mundi & satanæ contemptum professi sunt. Nunc nõ uulgi more tantum, sed pontificum etiam decretis adeò mors hæc uindicatur monachis, ut matrimoniũ quoq; dirimat, ratum duntaxat, non consummatum commixtione corporum, idq; alterutro etiam reclamante. Quemadmodum inquiunt, mors corporis in totum soluit omnem matrimonij nexum, ita mors spiritualis soluit uerum licet ac perfectum matrimonium, nisi accesserit congressus connubialis. Meũ non est pontificũ aut theologorũ placita conuellere, arbitror tamen hũc unum esse articulum, quem expediret exactius discuti. Apostolus sanctos appellat omnes Euangelio initiatos, non quod omnes essent à uitijs puri, sed quod in baptismate Christo consignati, & ut ita loquar, dedicati, unde & loca & uasa sacra siue sancta dicuntur. Atq; huius nominis usus perseuerauit usque ad ætatem diui Augustini. Quẽadmodum enim D. Paulus sanctos appellat honoris gratia, in Christo renatos, ita illi omnem Christianũ honoris gratia sanctum appellabant & fratrem. Nũc eos tantum sanctos appellamus, quorum memoriam religiose colit ecclesia, quiúe pontificum auctoritate in diuos relati sunt. Atq; haud scio an hodie quidã pro diuis colantur, quod ueterum literis sancti appellentur, ueluti quum Hieronymus honoris gratia Epiphaniũ sanctum appellat, quod esset Christianus. Simi liter fratrum amabile nomen, quod olim erat omnium Christianorũ commune, nunc usurpatione & ad paucos contractum est, & pene pro honorifico factum est contumelioſum. Iudæi sui generis & gentis homines tantum fratres appellabant, cæteros non dignabantur eodem titulo. At Paulus cæteriq; apostoli dilatarunt hanc appellationem honoris & charitatis ad omnium nationum homines Christi religionem professos. Non reprehendo quod monachi sese inuicem fratres appellant. Cæterum quod alios non dignantur eodem titulo, fortasse non uacat crimine, quũ omnis Christianus Christiano sit frater, & inter omnes oporteat esse, toties ab Apostolo prædicatã φιλαδελφίαν. Quo minus probandi sunt qui factitijs sodalitatibus fœderati, se mutuo fratres appellãt. Si tibi frater est, qui fuit Hierosolymę, ubi tu fueris aliquando, quanto iustius frater haberi debet, qui eodem quo tu fonte renatus est, per eandẽ fidem eidem Christo dicatus, ijsdem imbutus sacramentis, in idem corpus, quod est Ecclesia, insitus, ad eandẽ uocatus hæreditatem. Si D. Antonius, Cornelius aut Georgius conciliat fratres, nimirũ his omnibus maior est Christus. Consimili abusu contractũ est religionis nomen. Religio uera est, cũ tremore seruare quæ nobis præcepit deus, & ut beatus Iacobus docet, Visitare pupillos & uiduas in afflictione illorũ, quibus uerbis continentur omnia charitatis in proximum officia, & immaculatum, inquit, sese custodire ab hoc seculo. Seculum appellat, quod

Sanctus omnis baptizatus

Frater omnis Christianus

Sodalitates factitiæ

Religio quid in scripturis

Ioannes

Ioannes appellat mundum. Atqui hanc religionem omnes Christiani professi sunt, cuiuscunq; nationis, status aut ordinis fuerint. Proinde qui monachos appellant religiosos, humaniter faciunt, hoc illis tribuentes, quod esse deberent, & sunt fortasse. At qui se ob hoc ipsum religiosos appellant, quòd in uerba Benedicti aut Francisci iurarint (nam hi soli apud Latinos scripserunt regulam) mihi quidem uidentur ambitiose facere. Nihil enim interest utrum quis dicat, Ego sum religiosus, an ego sum pius, ego sum sanctus. Quis autem ferat ita loquentē? Si professio instituti, quod Benedictus aut Franciscus tradidit, aut amictus quem illi præscripserunt, si tamē ullum certum præscripserunt homines pij, sed quorū neuter eruditione scripturarum præcelluit, prestat homini ut religiosus appelletur: quanto iustius id præstabit professio, qua nos totos ad fontem sacrum Christo redemptori addixi mus. Quod si uitæ meritis tribuendus est huius cognominis honos, ne spectemus pallium aut cingulum hominis, sed in dictis ac factis obseruemus, contemptum honorum, neglectū pecuniæ, modestiam in uerbis, benignitatem in egenos, clementiam in delinquentes, charitatis affectū erga cunctos. Arrogans igitur sermo est, nos religiosi, nos mundo mortui: nihilo tolerabilior quàm si dicāt, nos sancti, nos perfecti. Verum ad arrogantiam accedit etiam contumelia, quum sacerdotes à monachismo liberos ac laicos negāt esse religiosos, sed mundanos appellant ac seculares, quum ex diametro pugnent inter sese, mundanum aut secularem esse, & esse Christianum. Iam illa est ueræ religionis natura, ut quo magis accedit ad perfectionem, tanto magis sese deijciat. Pius itaq; monachus, quum ab alijs honoris gratia audit religiosus, dicat, utinā essem quod audio, sed heu procul absum ab istius tituli dignitate. Qui parem, aut etiam inferiorem appellat dominum, ciuilis est, sed si alter serio se prædicet dominum, nōne risui futurus est omnibus? Proinde ad corrigendos omnium mores fuerit cōducibilius, si Ecclesiastes ea quæ scriptura præcipit, de morte spirituali, de abnegādo mūdo, de mortificandis secularibus desiderijs, de religionis obseruatione, doceat ad omnes Christianos pertinere.

Obedientia quid

His adhæret celebre nomen obediētiæ, quod quidam detorquent ad confirmandam hominū autoritatem, ne dicam tyrannidem, quum præcipua ueraq; obedientia sit, credere scripturis diuinis, obtemperare præceptis illarum, & in omnibus omnes cupiditates & affectus humanos submittere uoluntati diuinæ: quod non tantum pertinet ad præcepta credendi ac uiuendi, uerum etiam ad tolerantiam afflictionum, quas secum adfert hæc uita uarijs erumnis obnoxia. Sic Paulus scribēs Romanis appellat obedientiam fidei. Similiter ad Corinthios scribit omnes sanctos glorificare deum propter obedientiam cōfessionis Corinthiorum in Euangelio Christi. Itidem Petrus: In obedientiam & aspersionē sanguinis Iesu Christi. De Christo scriptum est, quod patri fuerit obediens usque

2. Cor. 3

ad mor

ad mortem. Hinc eluxit martyrum obedientia, ad quorum exemplum accedunt quicunq; calamitates uel ob iusticiæ studium adactas, uel ex huius uitæ conditione obiectas, tanquam à deo immissas, æquo patiuntur animo. Hic si quis dixerit: Quid igitur? Non debet homo homini obedientiã? Maximè, sed secundum deum. Alioqui Paulus nequaquam commemoraret inter enormia scelera, non obedire parentibus: Nec toties admoneret, ut serui obediant dominis suis ex animo, uxores maritis, populus regi ac magistratibus? Itaque rectè monent, qui exhortantur ut pareamus ijs, quibus est in nos legitima autoritas. Quod ni fiat, non potest consistere pax & tranquillitas. Cæterum & ijs qui sunt cum autoritate, & ijs qui subsunt, commendanda est obedientia dei: qui præsunt, ne quid præscribant suis quod dissideat à præceptis dei, cui & ipsi debent obedientiam: qui subsunt, ut homini pareant, non metu, aut adulatione, aut spe cõmodi, sed in homine obediãt deo: qui si iusta & æqua præcipiet, sic reputent secum, deum ista postulare, non hominem: sin molesta præterq; modestiam, tamen obtemperent, nõ quòd ille dignus sit obsequio, sed quòd ita placitum sit deo, ut amore pacis & concordiæ inferiores obsequundent superioribus suis, non solum commodis ac modestis, uerum etiam morosis ac difficilibus. Hæc obedientia patientiæ laudem promeretur. Verum si superioris autoritas compellat ad impietatem aut turpitudinem, primum erit Christianæ moderationis excusare nepharium obsequium. Si precibus nihil proficitur, quærenda ratio qua se subtrahat illius autoritati, uel fuga, si non datur uia commodior. Si nec hoc licet, audiat præscriptor iniustus uocem illam apostolicam: Vtrum oporteat hominibus obedire potiusquam deo, tu ipse iudex esto. Nunc quidam ita prædicant humanam obedientiam, ut summam illam, quam omnes deo debemus obscurẽt. Pontifex toties exigit obedientiam à principibus, Episcopus à clericis ac presbyteris suis, Abbas à monachis, additur iusiurandũ, ut periurij crimen obijci possit, nisi per omnia mos geratur hominis uoluntati, ne dicam libidini. Nam interdum fit, ut præpositus aliquis indoctus, stultus, fortasis nec sobrius, monachum per sanctam obedientiam, quasi per rem diuinam obtestetur, ut obtemperet. In quo? Non ut castè uiuat, non ut abstineat ab ebrietate, non ut fugiat hypocrisim Sed quid? Ne discat Græcè, aut ne attingat libros eloquentium, aut aliud his etiam ineptius, quod intelligi malim quàm exprimere. Si monachus Baccho seruit, si uentri indulget, si scortatur, si obtrectat, si odio & inuidia madet, si nihil attigit sacrarum literarum, nec periurus est, nec inobediens. Si negligit imperata non sobrij ac supercilioſi præpositi, horrendum facinus admissum est, uiolata sancta obedientia, scelus carceribus & capite plectendũ. Tenetur subditus dicto audiẽs esse præposito suo, sed non magis quàm præpositus tenetur expẽdere quid præscribat subditis suis. Sic et perfectionis uocabulum arctamus ad paucos

Perfectionis nomen

perfectionē æſtimantes rebus externis: ac proinde monachi, quibus in to/
tū interdictus eſt eſus carnium, perfectiores habentur ijs, quibus non in to/
tum interdictus eſt, & nudipedes, perfectiores iudicātur calceatis. Atqui ad
omnes Chriſtianos pertinet illa uox Euangelica: Eſtote perfecti, ſicut & pa
ter ueſter perfectus eſt. In quo igitur ſita eſt perfectio inquies? Id continen/
ter explicat dominus, Qui ſolem, ait, ſuum facit oriri ſuper bonos & malos,
& pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Qui profecit ad eum charitatis gradum, ut
ex animo de omnibus benemereri cupiat, ſiue digni ſint ſiue indigni, is ſibi
quidem non uindicabit, ſed tamen promeruit perfecti titulum, quatenus in
hac uita contingit perfectio. Nec ullum eſt uitæ genus, in quo non liceat eſſe
Caro perfectos, iuxta ſuum cuiq; modum. Quidam ubicunq; carnem legūt
in Paulo, putant fieri mentionem de cōcupiſcentia Veneris, eoq; quod Pau/
lus Corinthijs ſcribit, ſibi datum ſtimulum carnis, de libidinis affectu inter/
pretantur, quum Apoſtolus ibi ſtimulum carnis appellet externas afflictio
nes, quibus ob Euangelium diuexabatur, in quem ſenſum & aliàs eam uo/
cem uſurpat, interdum carnis nomine deſignans quicquid ab hominis natu
ra proficiſcitur: ut iam caro ſit non tantum affectus craſsior, puta libidinis
aut crapulæ, uerum etiā ipſa hominis ratio, imò totus homo cū uniuerſis na/
turæ uiribus, ſi deſit Chriſti ſpiritus. Idem uſu uenit in nomine cōcupiſcen/
tiæ, quam ferè de Veneris appetitu interpretantur, quū eius uocis ratio mul
Apoſtatæ qui proprie to latius pateat. Supereſt deteſtabile nomen apoſtatæ, quæ uox Græcè
neſcientibus atrocior eſt quàm Latina, deſertor aut transfuga: Et apoſtaſia
peius ſonat quàm defectio. Græcis aūt uxor, quæ diuortiū cū marito fecit,
ἀποστάσιον dicitur, ac repudij libellus ἀποστάσιον appellatur. Item quum miles
ab Imperatore ſuo deficit ad hoſtem, ἀποστάτης dicitur: & populus qui de/
ſciſcit à principe, ἀποστῆναι dicitur. Denicq; diſcipulus qui recedit à placitis
ſui doctoris, ἀποστάτης appellatur. Veluti ſi quis ab Stoicis deficiat ad peri/
pateticos, aut ſi quis ex Nominali fiat Realis. Hinc ueteres Chriſtiani, qui
ab Euangelica fide defeciſſent ad ueterem paganiſmum aut Iudaiſmū, eos
infami uocabulo uocabant apoſtatas, quòd ab imperatore Chriſto, cui ſe/
mel dederant nomen, ad Satanam quem abiurarant deſciuiſſent. Princeps
autem omnium apoſtatarum fuit Lucifer, quoniam primus defecit à deo
cōditore ſuo, qui primos humani generis parētes eò pellexit, ut & ipſi negle
ctis dei iuſsis ſerpēti potius obtemperarēt. Optimo igitur iure Chriſtiano
rū aures exhorrent apoſtatæ nomen. Nihil enim execrabilius cq; ſi Chriſto
ſemel initiatus deficiat ad Belial. At hodie plericq; nominis huius inuidiam
detorquent in eos, qui Benedicti aut Franciſci deſerūt inſtitutum, aut ſi nō
deſerunt, tamen aliquid immutant è ſacro cultu. Nolim hic illis eſſe patro/
nus, qui cū ætate matura, nullo metu cōpulſi, nullis artibus illecti, ſuapte ſpō/
te certoq; animi decreto religioſo cuipiam cœtui ſemet addixerint, amore
huius

huius mũdi deserunt institutũ. Nam hi digni profecto sunt,quibus inuratur leuitatis & inconstantię nota. Sed illud notandũ arbitror,quòd quũ longè grauius sit mutare professionem, quã in baptismo Christo testib. & angelis et hominibus nuncuparis,ad Satanã ac mundũ abiuratũ relabi,quàm à genere uitæ ab hominibus reperto discedere:tamen monachus etiam si sit ebriosus,scortator,maleficus,maledicus,impostor, auarus, modò ne mutet amictum non audit apostata. Dira minantur illi ab irato Benedicto,qui ab huius præscriptis discesserit, & ab irato Christo nihil putant metuendum, eis qui in contumeliam imperatoris sui toto pectore mundo satanæq; militant. At qui scripturam syncerè tractare uolet,huius cognominis infamiam docebit in omnes hærere,qui quum semel Euangelij regulam sint professi, uestemq; candidam innocentiæ symbolum ab Ecclesiæ manib. acceperint, tamen toto pectore mundo & satanæ seruiunt, interdũ ne à uerbis quidem blasphemis & impijs temperantes. Proinde si Christianis persuasum esset, tales homines quãuis laicos uerius esse apostatas, ac magis infames magisque detestabiles esse,quàm monachum transfugam,quem horrent & abominantur,non ita passim uulgus lætaretur quum male fecerit, & exultaret in rebus pessimis. Quàm multi sunt qui quod opes per fas nefasq; congerunt,prudentiæ uolunt imputari,qui constupratas uirgines, uiolatas aliorũ coniuges in gloria numerant,ferociam in proximos, sæuitiam in uindicandis iniurijs,fortitudinem ac magnanimitatem uideri uolunt, hoc freti quòd laici sint:quumq; candidam uestem,quam in professione baptismi susceperant,una cum tota Christi regula abiecerint,atq; à totius Ecclesiæ contubernio sese subtraxerint,tamen sibi plaudunt,& apostatam execrantur, qui pallij colorem mutarit,aut ab humano sodalitio recesserit,si nõ impio, certè humano. Simili errore deo dicati dicuntur, qui monachismum professi sunt: non hoc reprehendo, illud reprehendendum est, quòd hoc elogium sibi ceu proprium ac peculiare uindicant,quasi cæteri Christiani deo dicati non sint. Omnes sunt eodem Christi sanguine consignati, omnes Christo sacri sunt,qui semel Euãgelij gratiam professi sunt. Itaq; qui scripturæ locũ, Nolite tangere Christos meos,ad sacerdotes tantum ac monachos accommodant,rectius facerent si ad omnes Christianos accommodarent. Qua fronte pro prophanis habentur,quorũ pectora spiritui sancto pro templis consecrata sunt? Si impiũ est polluere aut uiolare templũ ab homine suffraganeo unctũ,quãto sceleratius est uiolare templum, quod deus per cœlestem sui spiritus unctionẽ sibi dedicauit,quod unigeniti sui precioso sanguine cõsignauit,non minio. Hoc pacto si scripturam à sua latitudine non contrahemus ad paucos,sed ad omnes applicabimus ad quos pertinet, nequaquam simplex fuerit utilitas. Primum superciliũ adimetur ijs qui titulis huiusmodi sese uenditãt: deinde securitatem excutiemus ijs, qui quòd laici dicantur ac

Dicati deo omnes Christiani

mundani,ſibi perſuadẽt ad ſe non pertinere,quæ ſcriptura præcipit de perfectione uitæ Euangelicæ,deq; ſynceritate religionis. Execrabile flagitium habetur,ſi quis monacham ſtupro polluat, idq; eo habetur execrabilius, ſi patrator inceſti ſit monachus. Nec in hoc ſane erratur. Atqui quum omnes Chriſtũ profeſsi deo dicati ſint,religioſe cogitat qui omnem coitum illicitũ pro inceſto ducit, quandoquidem utrunq; corpus Chriſto dedicatum eſt. Nunc uulgus leuem ac propè nullam culpã eſſe putat, quoties ſolutus ſtuprum committit cum ſoluta,quum nullus Chriſtianus liber ſit ad peccandum,ſed quoniam Chriſti religionem profeſſus eſt, quoties cõmittit quod phas non eſt, aduerſus arctiſsimam profeſsionem ſuam peccat.

Ex eodem errore manat, quòd inexpiabile crimen uulgus exiſtimat, ſi quis quid eripiat ſacerdotibus aut monachis,nec in hoc ſanè fallitur: ſed ibi fallitur,quum leuem culpam ducit,ſpoliatis proximis laicis. Sacrilegium eſt, quandocunq; Chriſtianus fraudat Chriſtianum. Sacrũ enim eſt,quicquid poſsidet deo conſecratus. Quod monaſteriis datur, deo dari dicitur, & uerum eſt, ſi modo pietatis reſpectu detur: ſed errant qui putant nõ dari deo, quod liberis, uxoribus,& cognatis egẽtibus datur: imò peccatum enorme, ac Paulo quoq; deteſtatum committunt,qui fraudatis filiis ac domeſticis facultates ſuas collegiis ac monaſteriis largiuntur. Et dominus in Euangelio taxat eos,qui fraudatis parentibus ditant Corbonam. Vt autem Eccleſiaſtes appoſitè & ad rem ſcripturam accommodet, non ſat habet è collectaneis aut elenchis ſententiolas decerpere, ſed ipſos adeat fontes, atq; ex iis quæ præcedunt,quæq; ſequuntur,germanum ſcripturę ſenſum rimetur. Interpretes autem cum delectu iudicioq; legendi ſunt,in genere tamen Græci Latinos ſuperant in ſynceriter tractandis ſcripturis, & antiqui recentiores. Ad Græcos enim prius dimanauit Euangelium quàm ad Latinos, & ipſa natio ſemper ingeniis felicibus excelluit. Vetuſtas autem gemina eſt: altera priſca,et Apoſtolorũ temporibus aut æqualis,aut uicina,cuius ordinis ſunt, Clemens,Papias,Ignatius,Iuſtinus,Irenæus,Origenes & Tertullianus. Altera media eſt,quæ tulit Athanaſium, Baſilium Chryſoſtomum & Cyrillum,apud Latinos,Ambroſium, Hieronymum & Auguſtinum, Eccleſia iam per inſultus hæreticorum ſatis in ſcripturis exercitata, & infidei dogmatibus confirmata. Priſci igitur cum reuerentia quidem legendi ſunt, at non ſine delectu,ſed rurſum maiore cum uenia quàm recentiores,quòd illis temporibus quoniam de multis nondum exertè pronunciarat Eccleſia, nõ erat impiũ addubitare, modo hic adeſſet animus,ut ueritate patefacta protinus uel error,uel dubitatio poneretur. Simul illud obſeruãdum, aliquot libellos uehementer priſcorum titulo æditos, quos illi non conſcripſerunt, quod idem accidit in mediæ antiquitatis celeberrimis ſcriptoribus,Ambroſio, Auguſtino,Hieronymo,ut de Græcis ſileam. In hoc ordine primæ tribuuntur Auguſtino

Fontes ſcripturarum

Græci præſtant Latinis

Augustino,quòd is suis definitionibus plurimum adiuuerit scholas theologicas. Hos ergo qui monent reuerenter esse legendos, nec temerè reiiciendum quod definiunt, rectè monent: at qui nobis legem præscribunt,ut quod illi in ambiguis aut obscuris scripturarum locis interpretati sunt,pro articulo fidei habeatur,ut iam phas nō sit,experiri an uerior magisq; germanus scripturæ sensus possit inueniri,& duram & parū æquam legem nobis præscribunt:quando nec ipsi doctores sibi postulant hāc autoritatem,sed solis scripturis canonicis eam deferunt, & illi ipsi qui legem hanc præscribunt, quoties res postulat ab illorum opinione dissentiunt. Adde quod ipsi quorum autoritatem nobis inuiolabilem esse uolunt, frequenter inter se dissentiunt, interim & ipsi à seipsis. Dein in confesso est eos in enarrandis scripturis frequenter hærere, neq; raro non assequi uerum scripturæ sensum,sed multa perperam interpretari. Vt ne commemorem quòd illi quoniam plerunq; uel loquuntur,uel scribunt populo, multa dederunt imperitæ multitudinis affectibus,cui non semper conueniunt exactiora. Verum in iis,inquiunt,pro oraculis audiendi sunt in quibus cōsentiunt. Fateor multorum celebrium consensum ad fidem uehementer facere,si is sit perpetuus. Verum quid facias,si duo tresue consentiant, ac totidem dissentiant? Totus Ecclesiæ consensus facit, ut credamus Christi matrem nunquam à uiro fuisse cognitam, tametsi id in scripturis expressum non est,eò quod nullus unquam orthodoxus hac de re dubitauit. At qui quum in exponendo scripturæ loco Hieronymus & Augustinus consentiunt, Origenes & Ambrosius dissentiunt,non arbitror esse nephas id sequi quod uidetur esse rectius,modò adsit Christiana modestia,absit peruicacia. Nec ideo uacillat scripturarum autoritas,si quem locum hic aut ille non assequitur:nec prorsus abrogatur doctorum autoritas,si cum iudicio aut reuerentia legantur. Siquidem horum commentationes etiam quum ambigunt aut errant, præbent occasionem aliquid exactius inueniendi. Tanta autem est, tamq; inexhausta scripturarum opulentia in mysteriis recondita,ut nunquam defuerit neq; defuturum sit,quod rimetur eruatq; studiosorum pia sedulitas,semper incōcussis fidei catholicæ dogmatibus. Nec turpe est quamlibet magno doctori in quibusdā scripturæ locis ambigere,in quibusdam ingenuè fateri, non intelligo,præsertim quum quædam illic habeantur,quę spiritus sanctus noluit ad plenum intelligi:quod genus sunt, quæ dominus in Euangelio uaticinatur de consummatione mundi. Item quæ Paulus scribit Thessalonicensibus: Tantum nunc qui tenet teneat,donec de medio fiat. Hunc locum Augustinus ingenuè fatetur se non intelligere. Porrò in citandis scripturarum testimoniis pro nostra uirili annitēdum est,ne quid aliò detorqueamus quàm habet germanus scripturæ sensus,præsertim quoties pro fidei dogmatibus pugnamus

A doctorum interpretatione quatenus liceat dissentire

2. Thess. 2

aduersus hæreticos. Videmus enim & ueteres hac in parte sibi nonnihil indulsisse, & recentioribus quibusdam usu uenire, ut quum in scholasticis palæstris sint exercitatissimi, in allegandis scripturarum testimonijs non perinde felices appareant. In causa esse suspicor, quòd quidam ad certas difficultates, quæ plus faciunt ad ostentationem, & eo magis indies ad lubescunt ingeniosis, quodammodo consenescant. Itaq; uerso rerum ordine fit interdum, ut Aristoteles, aut humanæ rationes serio citentur, scripturarum testimonia pro more potius quàm ex animo. Sunt quædam decantata, ac uelut in prouerbium uersa, quæ à parum attentis, frequẽter parum in loco adhibentur. Quod genus est: Regnum cœlorum uim patitur, & uiolenti rapiunt illud. Hoc ferè detorquent ad uigilias, inedias reliquasq; corporis afflictiones. ac pia quidem sententia est, exhortans ut uim faciamus cupiditatibus nostris, quę rebellionem moliuntur aduersus spiritum, utq; cum beato Paulo castigemus corpus nostrum, et in seruitutem redigamus: uerum is non est germanus eius loci sensus. Similiter quod Paulus Romanis scribit: Rationabile obsequium uestrum, huc deflectunt, quasi Apostolus admoneat moderandam esse corporis macerationem: & hæc interpretatio rectum quidem habet sensum, sed à Pauli mente longè alienum. Rursus locum qui est Deuteronomij cap. XXVIII. Et erit uita tua quasi pendens ante te, & non credes uitæ tuæ, quidam etiam ueterum interpretati sunt de Christo crucifixo, quem Iudæi uiderũt pendentem, nec illi crediderunt, cui si credidissent, per eum uitam assequi poterant. Verum ipsa sermonis consequentia declarat alium eius loci sensum esse: uidelicet deum minari populo, si uiolent ipsius præcepta, fore ut ad gentes ignotas dispergantur, inter quas summa cum formidine uiuant, semper expectantes ne occidantur, etiam si nemo paret occidere. Hanc Moses appellat uitam pensilẽ, cui diffiderent. Sic habet locus: Erit uita tua quasi pendens ante te, Timebis die ac nocte, & nõ credes uitæ tuæ. quod in medio positum est, & quod præcedit, & quod sequitur, exponit. Porrò credere positum pro confidere. Fatebitur aliquis hunc esse germanum sensum, sed per allegoriam de Christo intelligi. Vitiosa est allegoria, cui repugnat sensus rectus. Nam si de Christo accipis, frustra additum est quasi. Et Iudæi non in alienis regionibus, sed in Iudæa uiderunt Christum in cruce pendentẽ, nec illi crediderunt. Recentiores quod habetur in genesi: Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, huc detorquent, quasi his uerbis prohibitum sit matrimoniũ inter parentes et liberos. Quod si uera prædicant, parum appositè citauit hoc testimonium Christus in Euangelio, in hoc allegans, ut ostẽdat coniugij uinculum esse prorsus indissolubile. Item quod est in Deuteronomio & in Apocalypsi: Nihil addetis ad uerbum quod uobis loquor, nec auferetis ex eo: quidam eò detorquẽt, quasi

Detortæ scripturæ exẽpla

Deut. 4

quàsi nefas sit in æditione ueteris instrumenti fontes Hebræorũ aut translationes Græcorum consulere, aut in nouo ex Græcis codicibus petere uel lectionem synceriorem, uel sensum magis germanum, quum multo aliud sentiat scripturæ locus, Imò qui collatione locorum, ac præsidio linguarum rimatur germanum sensum, is uerè implet quod iussit Moses. Contrà qui ex scripturę uerbis perperam intellectis aliud pro alio interpretatur, is demum & aufert non uerba, sed quod est maius, ipsam scripturæ mentem, & addit quod scriptura non agnoscit. Ad hanc rem plurimum momenti adferet linguarum peritia, uariaq; diuersorum translatio, modo adsit iudicium ac delectus non sinister. Iam, ut dicere cœperam, prisci doctores sibi nonnunquam permittunt, ut scripturæ uoces ad id quod agunt detorqueant, præsertim ubi pugnant aduersus hæreticos, aut exhortantur ad perfectionem. Exempla crebrius sunt obuia quàm uellemus. Nonnulla tamen proferam, partim quo dilucidius fiat quod dico, partim quo cautius uitemus hãc licentiam. Origenes in Homilijs quas scripsit in Lucã, quod est in uirginis Cantico: Quia respexit humilitatẽ ancillæ suæ: sic interpretatur, quasi Maria suã prædicet modestiam, qua promeruit fieri mater dei, atq; hoc commentum posteriores ferè sequũtur, quum immodestię sit suam ipsius prædicare modestiã. Imò his uerbis sanctissima uirgo suam profitetur indignitatẽ, quem admodum Diuus Paulus profitetur se Apostolorum infimum, atq; etiam indignum Apostoli nomine. Neq; enim hæc humilitas declarat uirtutem, sed abiectam conditionem, & ut ita loquar, uilitatem: Id esse uerum planè liquebit si quis totius cantici tenorem attentius obseruet. Qua de re quoniam aliàs sat diligenter admonuimus, non onerabimus hic lectorem pluribus uerbis. Non mentiuntur, qui dicunt uirginem summopere placuisse deo per insignem illam modestiam. Verum illa modestia magis exprimitur, si accipiamus ipsam profiteri suam indignitatem. Minus quidem peccatur, quum aberrantes à germano scripturæ sensu, quiddam adferimus quod æque piũ sit, & alijs scripturę locis continetur. Optimũ tamen est, si fieri possit, nusquã à uera scripturarum intelligentia deflectere. Ita quum eiusdem loci uariæ feruntur interpretationes, non ea arripienda est, quæ maxime facit ad præsens argumentũ, sed ea quã iudicaris esse germanam. Veluti quũ beatus Hieronymus aduersus Iouinianum efferens uirginitatem, arripit hãc lectionem, μεμόλυσται γυνὴ καὶ παρθένος, quasi tanta sit uirginum dignitas, ut mulierũ nomine nõ debeat censeri. Verũ alibi fatetur, hũc sensum nõ esse ueritatis apostolicæ. Possem innumera huius generis exempla proferre. Sed admonitionem scribimus non reprehensionem. Hæc itaque docendi gratia dicta uidentur sufficere. Eadem synceritas præstanda est in explicandis allegorijs, in quo ueteres aliquot sibi plus satis indulserunt, præsertim Origenes, qui multis uidetur nimium libenter recedere à litera, quum ea sit

Allegoriæ quomõ tractandæ

basis ac fundamentum allegoriæ. Ad Origenis exemplum frequenter accedũt Ambrosius & Hilarius, interdum & Hieronymus, quum huius uerba sint in Mal. caput primũ: Vbi manifestissima prophetia de futuris texitur, per incerta allegoriæ nõ oportet extenuare quæ scripta sunt. Origenem nonnihil excusat temporum ratio. Olim ingens dissidium erat inter Iudæos & Gentes, adeo ut Iudæi indignarẽtur quenquam ad Euangelij gratiam admitti, nisi circumcisus Mosi legem profiteretur. Contrà Gentes odio superstitiosæ ac supercilios æ nationis, etiam à lege abhorrebant, adeo ut extiterint qui Vetus testamentum in totum esse reijciendum contenderent, nec ab eodem deo proditum esse crederent, à quo proditum est Nouum, uidelicet offensi, partim narrationum quarundam specie, quæ parum uidebantur consentaneæ ueris, aut parum respondentes maiestati scripturę diuinæ. Qualis est tota ferè conditi orbis historia. Item Lya sponso nocte supposita pro Rachel, & unius noctis concubitus mandragora redemptus à sorore. Amores ac uindictæ Sampsonis, acerbitates minarum quas habet Deuteronomij cap. XXVIII. Partim multudine præscriptionum de lepra, de sacrificijs, de ciborum delectu, de uestitu, &c. Quæ prima fronte uidentur ad superstitionem tendere magis quàm ad ueram pietatem. Partim sæuitia uindicandi, si quid in his prętermissum fuisset, ac duritia quorundam præceptorum, quæ non satis humanitatis præ se ferunt: ueluti quod legimus de diluuio, & arca Noe, de tot milibus trucidatis ob erectũ uitulum aureum, de tot milibus, partim terra dehiscente absorptis, partim igni cœlitus immisso exustis, ob seditionem motam aduersus Aaron ac Mosen. De Acham lapidato, totaq; illius familia cum facultatibus igni consumpta, ob pallium coccineum, & nonnihil auri & argenti clàm ex hostium præda subreptum. De hoc quod iubentur tot gentes internecione delere, perpetuoq; auersari odio. De Oza subita morte percusso, quòd arcam lapsuram porrecta manu sustentauerit. Alia sunt huius generis innumera, quum in Nouo testamento sit simplex ac perspicua ueritas, neque quicquam quod superstitionem aut sæuitiam sapiat, sed synceritatis & mansuetudinis plena omnia. Quemadmodum igitur Paulus, quo simul & Iudæorum superstitionem corrigeret, & gentibus persuaderet legem ueterem nequaquam repudiandam, sed sanctam ac bonam esse, si recte intelligatur, post Christum typorum inuolucra explicuit, & allegoriarum fontes aperuit, Sic & Origenes uir pius ac Paulini spiritus, quo Græcis cõmendaret ueteris instrumenti libros, per allegorias ostẽdit etiã in illis, quæ in speciẽ immitia, ac superstitiosa uidebantur latere sensum Euangelicũ. Quo in studio si fuit immodicus, tempori est tribuẽdũ. Quod sic à me dictũ accipi uelim, nõ ut in totũ Origenẽ culpa liberẽ, sed ut uenia dignus habeatur, uir alioqui multis magnisq; uirtutibus cõmendabilis. Quanquã aũt in his locis, quorũ allegoriã nobis non aperuit canonicæ

Qua occasione allegoriæ inductæ

canonicæ ſcripturę autoritas,nō imputatur crimen impietatis,ſi quis ſedulo citraq; contentionem ,adfert ſententiam , quā ibi fortaſsis non cogitabat is qui ſcripſit,modo pietati congruat quod adfertur: tamen quātum humana induſtria præſtari poteſt , bona fide cauendum eſt , ut quod interpretamur quàm minimè ſit uiolētum ac detortum. Id autem fieri nequaquam poteſt, niſi ſenſus hiſtoricus ſiue grammaticus,cui ſuperſtruitur allegoria, fuerit exacte perceptus ac perpenſus. Etenim ſi in fundamento fuerit erratum , non poteſt quadrare quicquid ſuperſtruxeris. Imò quo fuerit operoſior ſtructura,hoc erit deformior atq; abſurdior. Omnes ueteres uno ore myſticū Canticum Solomonis per allegoriam accommodant Chriſto ſponſo et Eccleſiæ ſponſę. Hoc recentiores pertraxerunt ad ſacratiſsimam uirginem Ieſu matrem inxta carnem, Nec deeſt quod tergiuerſentur. Fatentur Canticum ad Chriſtum & Eccleſiam pertinere , non tamen abſurde per tropologiam applicari ad ſponſi matrē,quæ inter Chriſti ſponſas primas tenet. Omnes autem piorum animæ Chriſti ſponſæ ſunt. Paulus in Eccleſiæ corpore,ſecūdum caput quod eſt Chriſtus,primū locum tribuit Apoſtolis , qui fuerunt proximi ſodales ſponſi. Præclarum autem erat inter ſponſi ſodales principatum tribuere uirgini matri. At ſit eximia beatiſsimæ uirginis dignitas , ac cedat huic etiam ordinis apoſtolici maieſtas , multa tamen ſunt in eo cantico, quæ parum uerecundè caſtiſsimæ uirgini tribuerētur , loquor iuxta ſenſum humanarum aurium, alioqui ſcio in eo argumento nihil eſſe nō myſticum. Huius rei nullum pono exemplum,quod facile ſint occurſura, quiſquis hoc canticum uel ſemel legerit. Adde his,quædam illic eſſe , quæ parū cōgruant uirgini ab omni labe criminis immuni. Quod genus: Nigra ſum ſed formoſa. Nolite me conſiderare quòd fuſca ſim. Et quæſiui eum & non inueni, inuenerunt me cuſtodes ciuitatis &c. Verum utcūq; hic tergiuerſetur aliquis,illud in confeſſo eſt,ſcripturā myſticā prēter omniū ueterū interpretationem nonnihil deflexā à ſenſu germano. Quod ſi nobis permittimus, ut quicūq; ſermones in myſticis libris figurant eccleſiā,eos ad uirginē matrem accōmodemus,quemadmodū dicitur ortus cōcluſus,fons ſignatus,ita dicatur & Arca Noe,& domus in qua comedebatur phaſe, Domus Raab, Templū Salomonis, Caulæ ouiū,unicū altare. Cœnaculū in quo Chriſtus celebrauit nouum phaſe. Ciuitas Sion, Cœnaculum in quo diſcipuli acceperunt ſpiritum ſanctū,et huius generis alia. Durius eſt,quod quæ in libris hagiographis dicta ſunt de ſapientia,qui iuxta ſenſum anagogicum eſt filius dei , detorqueamus ad uirginem matrem. Ego ab initio & ante ſecula creata ſum,et uſq; ad futurum ſeculum non deſinam, Dominus creauit me initio uiarū ſuarum & cætera. Non me fugit hęc commento prædeſtinationis detorqueri ad uirginem,ſed eadem ratione poterant ad omnes homines pios accommodari.

Allegoria nō poteſt quadrare, niſi ſenſu grammatico bene percepto

Exempla detortarum allegoriarum

Ioſue 2.

Huius generis eſt quod D. Ambroſius in oratione funebri,multa quæ in

Cantico

Allegoriarũ non congruentium exempla

Cantico Salomonis dicũtur de Christo transfert ad corpus Valẽtiniani defuncti, plura ad animã illius, quę ibidem dicuntur de sponsa ecclesia. Fateor hoc pio studio fieri, sed ego maluissem imperatorem absq; scripturarũ uiolentia prædicari. Beatus Augustinus non affectatione, sed interpretatione parum cõmoda deceptus, dũ enarrat titulum Psalmi trigesimi tertij, quàm uiolentis utitur allegorijs. Titulus sic habet: Psalmus Dauid quum mutauit uultum suum coram Abimelech, et dimisit eum & abijt. Locus qui est primi Regnorum capite uigesimo primo, sic à Septuaginta redditus est: ἠλλίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ προσεποιήσατο ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἐτυμπανίζεν ὡσὶ ταῖς θύραις τῆς πόλεως, καὶ παρεφέρετο ἐπὶ τοῖς χερσὶν αὐτοῦ. Hunc ex Hebraica ueritate sic reddidit Hieronymus: Et mutauit os suum coram Achis, & collabebatur inter manus eorum, & impingebat in ostia portæ. Augustinus autem iuxta uersionem è Septuaginta translatione ductam, legit hũc in modum: Mutauit uultum suum corã eo, & affectabat, & ad ostia ciuitatis tympanizabat, & ferebatur in manibus suis. Quoniam autem hic erratum est in fundamento, hoc est, in sensu historico, uide quot modis claudicat allegoria, quam Augustinus ad Christum accommodat. Primum quod est in titulo psalmi: Dimisit eum & abijt, Interpretatur quasi Dauid dimisso rege Achis abierit, quum sensus sit, Achis dimisit Dauidem, atq; ille dimissus abijt. Est enim ἀπέλυσεν. ἀφλύει uero qui finit aut iubet abire quempiam. Et huic sensui magis congruit allegoria, quod Christus, quem populus Iudæorũ pro insano reiecit, Crux enim Iudæis erat scandalo, per Apostolos Euangelij gratiam transtulit ad gentes. Deinde quod legit pro προσεποιήσατο affectabat, accõmodat ad Christi desideriũ, qui desiderio desiderabat sua morte redimere genus humanũ, piè magis quàm apte. Nam προσεποιήσατο illic idem est quod ὑπεκρίνατο, id est simulabat, hoc est aliud præ se ferebat quàm erat res. Rursum quod legit, ferebatur in manibus suis, interpretatur de Christo, qui suum corpus & sanguinẽ in suprema cœna suis manibus porrexit Apostolis suis dicens. Accipite, comedite, hoc est corpus meum, quum iuxta uersionem Hieronymi longè sit alius sensus historicus, uidelicet quod Dauid collabebatur inter manus uolentium eum apprehendere, quasi parum consistens pedibus, quod est furentium & ebriorum. Est enim non ἐφέρετο, sed παρεφέρετο, quod est ferri impetu, quò non oportet. Iam ut demus uerum esse quod uerterunt Septuaginta, ferebatur in manibus suis, sensus historicus nihil habet absurdi. Quum enim simularet insaniam, fingebat se destitui pedibus, & manibus suis sese sustentabat, corpore impingens in portam ciuitatis. At Augustinus hic recedit à litera. Quomodo, inquit, intellígatur in ipso Dauid secundum literam, non inuenimus, in Christo autẽ inuenimus, quãdo commendans ipsum corpus ait, Hoc est corpus meũ. Ferebat enim illud

illud corpus in manibus suis. Intolerabilius est quod quidam arcã Noe, quæ iuxta ueterum interpretationem typum habet Ecclesiæ, detorquent ad uirginem matrem Iesu. Audiui ipse quendam, non theologũ, sed sacro amictu, quem & morientes ambiunt, uenerabilem, suo iudicio ualde sapientem, in celebri festo uirginis, in templo primario, frequentissima cõcione, tota hora nihil aliud agentem uel satagentem potius, quàm ut totam arcæ structuram, quæ refertur in Genesi, per allegoriã ad uirginem accommodaret, idq; ea fronte co'que supercilio ac gestu, ut facile agnosceres hominem sibi uidere rem egregiam ac præclaram explicare. Dictu uero mirum quàm sudarit, ut persuaderet, in uirginẽ quadrare ligna leuigata, eaq; intus ac foris oblita bitumine, trecentorum cubitorum longitudinem, quinquaginta latitudinẽ, triginta altitudinem, fastigium cubiti unius, fenestram additam in summo, in imo additum hostium, cœnacula et triplicem cõtignationem, aliaq; quæ nihil necesse est singillatim, & ad Ecclesiam accommodare. Quãquam beatus Petrus uelut ansam porrexit antiquis, ut arcam interpretarentur Ecclesiam. In diebus, inquit, Noe quũ fabricaretur arca, in qua pauci, id est, octo animæ saluæ factæ sunt per aquam, quod & nos nunc similis formæ saluos facit baptismus. In baptismo mergitur homo uetus: in arca, quæ est ecclesia, saluí fiunt electi. Non tamen oportet omnes historiæ partes ad allegoriam pertrahere. Quomodo uero quadrabit in uirginem, quod octo homines cũ omni genere animantium, exceptis piscibus ingressi sunt arcam? Quid autem fructus ex ea cõcione retulit populus? Fructus nihil, tædij permultum. Ibi profecto sum admiratus Christianæ concionis patientiam, qua uir ille satis impudenter abusus est. Quin & diuus Hieronymus hac in parte nonnihil indulget sibi, præsertim quum omni armorum genere depugnat cum aduersario, aut quoties plenis uelis fertur in laudẽ uirginitatis, aut quæ huic proxima est uiduitatis. Vnum atq; alterum locum exempli causa proferam. Scribens ad Gerontiam aduersus uiduam iterantem coniugium, citat illud Hieremiæ: Facies meretricis facta est tibi, impudorata es tu. Neq; enim illic propheta quicquam agit de digamia aut polygamia, sed gentem Israeliticam, quę ad idolorum cultum & omnem impietatem neglecto deo, emet auerterat, confert mulieri quæ relicto uiro legitimo prostituit se multis amatoribus. Qua fronte ergo tam atrox conuitium detorquetur in Christianam fœminam, quæ concessis utitur, perseuerans in sancta religione? Nec interim quæcunque denuo nubit, libidinis causa nubit: fieri potest ut optet prolem, fieri potest ut quærat domus suæ gubernatorem, aut inopiæ nutricium. Sed fac incontinentiæ quæri remedium, longe aliud est obfirmata impietas, aliud humanæ carnis infirmitas. Denique culpa uenialis, non diuellit nos ab amicitia dei. Alioqui nullus haberet deum propitium. Huc accomodat & quod est Geneseos sexto, digamiã inter immun

1. Pet. 3

Hieronymus in allegorijs alicubi uiolentus

Hieremiæ 3

da

da animalia,imò inter serpentes ponens. Non iam excutio quid discriminis sit inter homines & animalia,rursus inter mũda & immunda,inter quadrupedia,uolatilia & reptilia. Mihi immunda,in quibus sunt & reptilia, uidentur notare tinctos quidẽ baptismo,sed corruptè uiuẽtes, qui tamẽ in Ecclesia largius accepta,seruantur in spẽ resipiscentię.ut conueniat hic typus cum parabola Euangelica,qua sagena referta bonis & malis piscibus trahitur ad littus. Itaq; dure dicitur serpens,mulier quæ nupsit iterum, utens Apostoli consilio:adolescentiores uiduas uolo nubere. Quòd si serpens est, quisquis imperfectus est,& uirgines erunt serpentes,atq; adeo Christiani pariter omnes. Eodem adducit Pauli locum ad Timotheũ. Magnam domũ quidam interpretantur hunc mundũ, sed largiamur per magnã domũ intelligi Ecclesiam. In hac uasa aurea sunt,insigni pietate præditi,argentea probi quidẽ & illi,sed notæ inferioris, atq; hæc quidem honestis usibus deputata sunt. Lignea & fictilia quæ dicuntur in contumeliam facta,sunt hæretici,schismatici,& impiè uiuẽtes,quos tamen tolerat ecclesia in spem pœnitẽtiæ: quod indicat Apostoli sermo qui subiicitur:Si quis igitur se mundauerit ab istis, erit uas in honorem. Et quemadmodum ollæ fictiles ac matulæ uasa sunt ignominiosa,tamen ad totius domus usum necessaria sunt: sic hæreticorum improbitas,& persequutorum sæuitia,per occasionem multũ utilitatis attulerunt ecclesiæ Christi,dum illi pios exercent ad eruditionẽ, hi ad patientiã ac mãsuetudinem. Quo igitur iure quæ bis nubit matulæ cõparatur? Quod autem Paulus illic agit de hæreticis,declarant quæ præcedũt: Ex quibus est Hymenæus & Philetus,qui deuiauerunt à ueritate, dicentes resurrectionẽ iam factam esse,& fidem quorundam subuertebant. In hunc sensum & grauissimi doctores Apostoli sermonem interpretantur. Adnectit his parabolam Euangelicam: Nam quum,inquit,in semente terræ bonæ, centesimũ & sexagesimum, & trigesimum fructũ Euangelia doceant,& centenarius pro uirginitatis corona primum gradum teneat,sexagenarius pro labore uiduarum,in secũdo sit numero,tricenarius fœdera nuptiarum ipsa digitorũ coniunctione testetur, Digamia in quo erit numero? Imò extra numerum. Certè in bona terra nõ oritur,sed in uepribus & spinetis uulpium, quæ Herodi impiissimo cõparantur, ut in eo se putet esse laudabilem,si scortis melior sit, si publicarum libidinum uictimas superet, si uni sit prostituta, non pluribus. Hunc in modum Hieronymus studio castitatis uelut æstu quodam propemodũ abreptus in Tertulliani scopulos impingit. Atqui huius parabolę allegoria non est eadem apud interpretes Siquidem Origenes primũ locum tribuit martyribus,proximum uirginibus,tertium cõiugatis. Quod si fœdera nuptiarum tertium gradum obtinent, quomodo est extra numerum,quæ est in fœdere coniugij? Iam si uelimus ad ordinem quẽ Paulus indicat accõmodare parabolam,qui primas tribuit Apostolis,proximas prophetis

1. Timoth. 2

1. Cor. 12

phetis,tertiãs doctoribus,quartas uirtutibus,quintas gratiæ curationum, ſe xtas opitulationibus,ſeptimas gubernationibus,octauas generibus lingua/ rum,nonas interpretationibus ſermonum,ubi erũt etiam monogami? An in nullo numero? Imò ubi quarti uſq; ad nonum? quando parabola Euan/ gelica tres tantũ bonæ terræ gradus habet. Quod ſi digamia nullo in nume ro eſt,nec oritur in terra bona, ſine cauſa damnatus eſt Tertullianus, quod digamiam excludere tẽtarit ab Eccleſia: & rem impiam docet Paulus, qui a/ doleſcẽtiores uiduas uult nubere,ac matresfamiliãs fieri, & filios procreare. Ad hæc,ſi mala terra ſunt,& cum impiſſimo Herode uulpibus comparan tur,quicunq; curis ſeculi diſtringuntur, eodem titulo cenſebuntur & prima nuptiarum fœdera,quæ Hieronymus bonã terram appellauit. De utriſq; enim ita loquitur Apoſtolus: Alligatus es uxori,noli quęrere ſolutionem:ſo 1.Cor.7 lutus es ab uxore,noli quærere uxorem:ſi autem acceperis uxorem non pec/ caſti,& ſi nupſerit uirgo non peccat. Tribulationem tamen carnis habebunt huiuſmodi. Tribulationem autem carnis apellat curas externas, quas ſecum trahit coniugium,uelut cum affinibus neceſſaria cõmercia, marito debitum obſequium,fidem uxori debitam,ſolicitudinem alendorum,educandorum & elocandorũ liberorum. Atqui hæ curæ adeo non ſunt malæ,ut crimen ſit eas non obire,modo hactenus gerantur,ut non auocent à pietate: Tũ enim demũ incipiunt eſſe ſpinæ,quæ ſuffocant uerbum ne fructum exerat. Alio/ qui & uidua ſi liberos habet, cogitur huiuſmodi curis aliquã ſui partẽ dare. Quod ſi ob id digamia comparatur malæ terræ ſpinis ac uepribus obſitæ, quod externam adferat ſolicitudinem,facit idem uirginis coniugium,quod Hieronymus ad trigeſimum fructum exiſtimat pertinere. Simplicior eſt al legorię ratio,ſi per centeſimum fructũ accipiamus ſummam pietatem,per ſe xageſimum mediocrem, per trigeſimum infimam. At non ſtatim malũ eſt quod infimum eſt. Vbicunq; enim eſt ordo,ibi ſummum medium & infi/ mum ſit oportet,quę res ſunt & inter angelos & apoſtolos. Rurſum ſi malę terræ deputatur quod imperfectum eſt,hoc ipſum ſi uirgo nubat, defluit à perfectione perpetuæ caſtitatis. Præterea ſi generatio & educatio liberorũ, quoniam abſq; ſolicitudine non geritur, ad infrugiferam terram pertinet, quomodo Paulus dicit mulierem fieri ſaluam per filiorum generationem ac fidelem educationem? Nam id ſubindicat quum addit,ſi in fide permanſe/ rint. Minus itaq; coactũ erat ſi fructum cententeſimũ ſexageſimũ ac trigeſi mum,non ad profeſsionũ formas, ſed in omni uitæ genere ad animorũ pu ritatem referamus. Sunt uirgines fatuæ quæ à ſponſi thalamo excluduntur, ſunt uirgines ſqualidæ,quę uix trigeſimum adferunt fructum,ſunt coniuga tæ,quę centeſimum adferunt. Eodem accommodat,quod Lamech primus Gen.4 omnium memoratur duxiſſe duas uxores,atq; hunc uult eſſe typum hære/ ticorum,qui unicam Eccleſiam in plures diuidunt. Hoc quid attinet ad mu/

lierem,quæ defuncto marito nubit alteri, quum Lamech simul duas duxerit uxores,Ada & Sella. Hieronymus appellat illum maledictum, quod unde hauserit nescio,certè si fuit execrabilis,nō ob hoc fuit quod duxerit duas uxores,sed quod fuerit homicida,quēadmodū Cain. Quod si maledictus erat, qui duas habebat uxores, quid dicemus de laudatissimis patriarchis, Abraham,Isaac & Iacob, quid de Dauide,qui quū haberet plures uxores, Michol Saulis filiam repudiatā & post repudium alteri nuptam, rursus ad se reuocauit. Quomodo autē potuit dici Lamech maledictus, legitimo coniugio obseruans præceptum domini: Crescite & multiplicamini, & replete terram. Porrò quoniam ubi semel à synceritate scripturarum discessum est, pluribus opus est furcis, ut id quod ui detortum est suo tueamur loco: ut ostendat hoc præceptum, Crescite & multiplicamini, ante diluuium & post diluuium ualuisse,post æditum Euangelium non item, adducit illud Pauli: Tempus breue est,Et illud Ioannis Baptistæ: Iam securis ad radices arborū posita est,quæ syluam legis & nuptiarum Euāgelica castitate succidat. Item illud Ecclesiastæ: Tempus amplexandi, & tempus longè fieri à complexib. Atqui Paulus non ideo commemorat tempus esse breue, ut abstineretur à cōiugio, sed ut qui uxores haberent,haberēt eas quasi nō habētes,hoc est, ne sic essent uxorij, ut studium pietatis uoluptatis gratia negligerent. Atqui hic Pauli sermo pertinet non ad digamos propriè, sed ad omne matrimonium,uel ad omnia potius humanæ uitæ negotia. Qui urgent de coniugio, quin eadem opera urgent de ementibus & possidentibus? An hodie qui se mundo mortuos profitentur,emunt tanquam quod emptum est non possideant? Nec illa securis qua Iudæos terret Ioannes, succidit legem & nuptias,sed carnales cupiditates:nec à coniugio reuocauit Ioannes,sed ad pœnitentiam inuitat. Iam si tempus amplexandi pertinet ad ueterem legem, tempus abstinendi à complexibus ad nouam,non digamia tantum, sed omne coniugium interdictum erit Christianis. Huiusmodi permulta sunt in scripturis ueterum,quæ si pergam omnia commemorare,nascetur ingens uolumen. Quanquam autem hæc scripturas detorquendi ratio excusabilior est in exhortando,dehortando aut cōsolando,quàm in docendo,aut in cōuincēdis hæreticis,tamen optabilius est,nusquā à scripturarū germana sententia recedere. Huc pro uiribus annitenti,si quid secus acciderit,par est paratā esse ueniam,ijs qui consultò id faciunt nō item. In antiquis uero qui alioqui pleraq; doctè ac syncere tractant in diuinis uoluminibus,æquum est huiusmodi næuos dissimulare potius quàm imitari. Expedit tamē hæc commonstrasse, non ut suggillemus uiros optimè meritos de religione Christiana, quorum memoriam optimo iure ut sacrosanctam ueneramur, sed ut Ecclesiasten ad syncerè tractandas scripturas reddamus instructiorem.

De allegorijs Nunc quando ipse sermonis cursus nos huc propemodum deduxit, nō uidetur

uidetur intempestiuũ de ratione allegoriarũ differere. Quanquã D. Augustinus abũde de ijs tradidisse uidetur, in libris de doctrina christiana, et nos olim in Methodo nonnulla attigimus, nõ grauabimur tamen de ijsdẽ, quãtum ad præsens institutum satis erit admonere. Metaphora fons est complurium troporum, collationis, imaginis & abusionis, ænigmatis, allegorię, prouerbij & apologi, & si qui sunt alijs huic affines generi. Metaphora autem, ut in superioribus attigimus, est, quum alicuius commodi gratia recedi tur à uerbis propriis, ac per similitudinem aliunde trãslatitia mutuamur. Ea potest in uno uerbo esse, ut quum dicimus, iuuẽtutem hominis auolare, aut animum ira incanduisse. Auolare tantum, & incandescere translatitium est, cætera propria Quod si fit necessitate, quia desit proprium uerbum, abusio est, quam Græci κατάχρησιν appellant. Veluti quum Vergilius dicit: Lætas segetes, et Luxuriem segetum. Vix enim reperias proprias uoces, quibus exprimas quod sensit poeta, nisi per circuitionem id efficias, sed incommodius. Frequenter autem sententia translatitijs ac proprijs inter se mixtis effertur. Quod si tota cõstat translatitijs, erit allegoria. Veluti si quis ueterem dolorem ac iam tempore cõsopitum oratione renouãti dicat: Quur uulnus cicatrice obductum refricas? Allegoria est, Matthæi III. Cuius uentilabrũ in manu ipsius &c. Huic si accidat commoda breuitas, ac publicus usus, erit παροιμία, ut si quis inuoluto negocijs, quæ nec tueri possit, nec ab ijs libera ti, dicat, lupũ auribus tenes. Cui si accedet obscuritas, ænigma erit. Quod genus illud, De ore fortis egressa est dulcedo, quum sensus esset, in ore leonis repertum mel. Huic simile illud Diogenis, qui malum tibicinem, quoniam ab omnibus deserebatur, salutabat gallum. Gallus excitat à somno, & excitari dicuntur, qui surgunt & abeunt. Vt autem metaphora breuis est similitudo, ita similitudo siue collatio est explicata & ad rem accommodata metaphora. Exempli causa, citra lectionem sterilescit eloquentia, metaphora est. Explica, Quemadmodum ager nisi subinde lætamẽ adhibeas, cultu exhauritur ac sterilescit: ita stilus assidua scriptione ieiunus redditur, nisi crebra autorum lectione instruatur. Similitudo est. Quæ si in hoc adhibeatur, ut rei faciem ponas ob oculos, erit imago. Veluti si dicas uirum ferocem ruisse in prælium similem draconi, diducto rictu, ardentibus oculis, erectis iubis. tud. 14

Rhetores, ut antè diximus, allegoriam definiunt perpetuam metaphoram, uerum in sacris literis, & apud doctores ecclesiasticos ea uox latius usurpatur, interdum pro quouis tropo. Nonnunquam & pro typo, Velut Apostolus Galat. IIII. quæ Genesis narrat de Sara & Agar, decẽ; Isaac & Hismaele uocat allegoriam, quum cõstet in narratione nullum esse tropum, sed in ipsis rebus gestis subest altioris sententiæ significatio. Non me clam est, neotericos in scripturis quadruplicem tradere intellectum, historicum siue grammaticum, tropologicum, allegoricũ & anagogicum. Hos ita digerunt, *Allegoria an differat à tropologia & anagoge*

ut singulis doctoribus suum tribuant, Hieronymo grammaticum, Gregorio tropologicum, Ambrosio allegoricum, Augustino anagogicum: Hæc distributio non dissimilis est illi, quę singulos articulos symboli in singulos apostolos partita est. Cæterum prisci doctores nō agnoscunt nisi duos sensus grammaticum siue literalem, aut si mauis historicum: & spirituale, quem uarijs appellant nominibus, nunc tropologiam, nunc allegoriam, nunc anagogen, nullo tamē discrimine. Id quod perspicuū eruditis esse potest, quum ex uarijs doctorum locis, tum præcipuè ex Hieronymi commentario in epistolæ ad Galatas caput quartum, rursus in Esaiæ caput XV. in Ezechielis XVI. in Amos tertium. Item Origenis Homilia super Numeros undecima. Quin & ipse Paulus Galat. IIII. allegoriam appellat, quum per Saram ait designatam cœlestem Hierosolymam, quę est Ecclesia triumphans. Porrò recentiores uiderunt in his sensibus esse nō mediocre discrimen, eoq; uocabula generalia ad species coartarunt. Etymologiæ harum uocum diuersæ sunt, sed eodem recidunt. Allegoria Græcis dicta est, quòd aliud dicitur, aliud intelligitur, quæ ratio competit & in ironiam: tropologia quod recedi/tur à simplicitate sermonis, & quod sentimus figura nouamus, à τρέπω uerto. Vnde tropi dicuntur schemata, quòd nouam faciem addant oratio/ni. Tametsi quidam & hæc distinguunt, licet parum constanter. Anagoge hinc dicta est, quod ab humili sensu subuehat scripturā ad sublimiora. Neque tamen absurdè fecerunt, qui docendi gratia distinxerunt has uoces, ut tropologia sit, quoties scripturam ad singulorum mores erudiendos accommodamus. Nam τρόπος Græcis tria significat, schema, modum, & uitam ac mores hominis. Hic autem sensus infimo proximus est, in ipsa obiter historia indicans quæ ad bonos mores conferunt. Allegoria, quum scripturā accommodamus ad Christum, & huius corpus mysticum Ecclesiam militantem. Anagoge, quum hinc euehimur ad Ecclesiam triumphātem, et substantias separatas, usq; ad trinitatis fastigium, ultra quod nullus est excessus.

In eodem sermone tres sensus

Sumamus uerbi gratia, Abrahamum tres uiros excipientem hospitio. Hic historia quæ narratur Geneseos capite XVIII. basis est. Hanc si accommodes ad commendationem hospitalitatis, multa suppetūt argumenta. Procul uisis occurrit Abraham, ignotos homines dominos appellat, seipsum serui nomine designans: procumbens in terram, obnixè rogat, ut ad se diuerterent. Hoc ubi impetrasset, homo centenarius curriculo festinat in tabernaculum, mādans Saræ, ut celeriter coquat è similа panes subcinericios. Illa, licet anus nonagenaria, alacriter obit imperata. Sic instituerat uxorem suam patriarcha. Ipse interim cucurrit ad armentum, adducturus uitulum, non quemlibet sed tenerrimum & optimum. Alioqui poterat hoc mandare famulis, quos habebat non paucos. Vitulum tradit puero coquendum. Currit & puer, ac sine mora iussa peragit: ut in familia bene instituta omnes

sunt

sunt in officio. Delectum uituli non committit famulo, delectum tradit famulo, non suffugiens ministerium, sed ut hospitalitatis officium celerius peragereturNec interim à ministerio cessat senis optimi sedulitas. Apparat butyrum & lac, uitulumq; coctum apponit eis. Ipse interim honoris causa astat uescentibus sub arbore, tanquam paratus ad ministerium: abeuntes deducit. Hæc omnia nobis declarant, quanta cum alacritate sint accipiendi hospites. Hic incidunt loci morales, talem ferè esse familiam, qualis est paterfamiliâs. Humanitatẽ ea alacritate præstandam hospitibus, quasi beneficium non des sed accipias: neq; notis tantum ac benemeritis, uerum etiam ignotis & humilibus. Abraham enim nihil aliud existimabat eos esse initio nisi homines. Nam quod singulari numero ait, Domine si inueni gratiam in oculis tuis, ob id unum appellat, quòd is uideretur honoratior, cuius assensum si impetrâsset, de cæterorum animo non dubitabat. Annotanda & uerborum modestia, quibus illos inuitat: lassis ut putabat, & famelicis nihil promittit nisi requiem sub arbore, lotionem pedum & buccellam panis, quasi dicat, nihil mihi sumptus aut negocij adferetis: quum tamen quàm potuit lautissimum conuiuium illis destinasset. Item locus est, uxores maritis suis dicto audientes esse debere, similiter & famulos dominis. Ex his multa dicendi materia in eos qui cupidè utuntur hospitio alieno, ipsi hospitem nõ aliter quàm anguem fugiunt, aut si quos excipiunt, tristes & cum tædio id faciunt. Rursus in uxores, per quas non licet maritis hospitem in ædes suas inducere, alioqui rixis & iurgijs perturbãt domum, non admodum dissimiles uxori Socratis, quę uasa mensæ subuertit, quòd conuiuę diutius sederẽt, non iam uescentes, sed philosophicè fabulantes. Iam quod refecti promittunt Sarę sterili partum, significat non perire quod hospitibus impenditur, sed à deo multo cum fœnore reponi, siquidem Abraham pro uitulo filium accepit. Rursus quod pro hominibus accepit Angelos, significat quicquid amore dei proximis impenditur, deo impẽdi non homini, iuxta Christi testimonium. Quod uni ex his minimis feciſtis, mihi feciſtis. Potest autem & ad frugalitatis exemplum accommodari, quòd homo prædiues ac liberalis quum treis exciperet, nihil apparatus fecit præter uitulum, ac panem subcinericium, neq; quicquam addit condimentorum, præter lac & butyrum, hoc est, caseum. Vini nulla mentio. Tum enim deliciæ erant, haurire de puteo bonæ uenæ. Quis nunc non fastidiret panem calidum modo sub cineribus coctum? aut uitulum coctum, priusquam è cæde refrixisset? Qualis erat domus in qua nec panis erat, nisi fortè cibarius. Nam simila pro delicijs paratur hospitibus. At hodie in diuitum ædibus inexpectatus hospes si aduenerit, inueniet aprugnam arte coctam, ac ceruinam crusto triticeo incoctam, inueniet capos & perdices similiter in crusto coctas, succo iam gratiore, quàm si recentes essent. Inueniet phasianos pridie assos & lepores, hoc pa-

lato gratiores, quod sunt teneriores, nihil horum absq; cõdituris aromatis. Inueniet preciosas aues muria conditas aromatica, ne quid dicam de piscium luxu, decq; bellarijs atticis. Paratius erat occidere capos aut perdices, atq; his teneritudinem arte asciscere, si occisi dulci uino mersarentur. Verum hæc artificia gulæ nondum nouerat antiquitas. Frugalitatis exemplum habet & illud, quòd tantus patriarcha, pro domo tabernaculum habet, pro cõclaui arborem, nec in arcibus habitat, sed in conualle, nostrorum temporum diuitibus exprobrans luxus & ambitionis intemperantiam. Pertinet & illud ad mores, quòd Sara non prodit in conspectum uirorum, sed intra tabernaculum manens peragit quæ maritus imperarat. Maritus stat in ostio tabernaculi, Sara stat post ostium in tabernaculo occulta, eoq; dicunt: Vbi est Sara uxor tua? Solus maritus nouit, ubi sit uxor. Porrò quod deducit abeuntes, admonet, hospitem uenientem alacriter excipiendum esse, uolentem abire non esse remorandum, sed officiose deducendum: quum hodie mira uideatur hospitalitas, si hospitem etiam ad seria negocia properantem arte retineãt inuitum, magno ipsius incommodo, uelut occultatis equorum frenis, aut simili commento, quidam etiam non nisi bene potum. Atq; ita demum existimant pulchrè expletos omnes hospitalitatis numeros. Deinde quòd Abraham intellecto periculo Sodomæ tam instanter orat, ut parcatur multitudini, admonet esse piorum hominum pro impijs interpellare domini misericordiam. Ciuilitatis uidetur, quòd Abraham non obtundit hospites percontationibus, unde uenitis, quò tenditis, quid agitis? Sed tacitus illos deducit, donec ultrò quid agant, aperiant. Si recipimus neotericorum distinctionem, hæc uideri potest tropologia, uelut adhærens historiæ, quæ tamen non minus habet iucunditatis quàm utilitatis, ingerens studiosarum oculis exempla piorum hominum, quorum actus tam diligenter nobis commendant scripturæ ut imitemur. In hac parte explicanda uigilans quidem ac dexter est Origenes, sed admisces sensus retrusiores. Chrysostomus hanc ferè solam tractat, sed argute iuxta ac feliciter. Id opinor maluit, quod harum rerum annotatio præsentẽ adfert utilitatem ad instituendos hominum mores, & ob hoc magis mouent auditorem, quod à singulis agnoscuntur, & ad singulos pertinent, tum maiore cum fide audiuntur, q; allegoriæ aut anagogæ, quæ interpretis ingenio reperiuntur, & quodammodo arbitrariæ sunt, eoq; nullum habent pondus ad confirmanda fidei dogmata. At tropologicum sensum ipsa historia secum defert, traditq; sensui communi. Nec tam est sensus à grammatico diuersus, quàm huius declaratio, Veluti quum artifex in tabula magno artificio depicta ostendit spectatoribus, quid ibi sit egregium & admiratione dignum. Non omnes æque iudicant de pictura, sed omnes agnoscunt quod indicatur, quemadmodum nos tropologiam indicauimus in hac historia. Accedet allegoria

goria,si Abraham qui dictus est pater omnium credentium, personam gerat populi fidelis,quæ est ecclesia: quæ Christum, qui uelut hospes uenit in hunc mundum,excepit hospitio,sicut ait Ioannes: Quotquot autem accepe runt eum. Quum increduli audiant: Hospes eram, & non collegistis me. Huic ecclesia mactauit uitulum tenerrimum & optimũ, quicquid in terris amabile est,amore Christi cõtemnens,apposuit cibum ipsi gratissimum, de quo testatur in Euangelio:Ego cibum habeo mãducare, quem uos nescitis. Fidem hominum esuriebat,fidem eorundem sitiebat, quum diceret Samaritanæ, Da mihi bibere. Deducit abeuntem, dum contemptis ijs quæ sunt super terram desiderio fertur in cœlum. Postremò Sara prius sterilis parit Isaac,id est,gaudium,dum per fidem ad spiritum euectis humanis cupiditatibus,quarum typum habet mulier,tota fœcundatur sobole uirtutum, quæ gaudium adferunt nunquam auferendum. Verum hæc allegoria tropologiæ mixta uideri potest. Sublimior erit,si uitulum optimum ac tenerrimũ interpretemur Christum immaculatum ac mansuetissimum,qui mactatus est pro salute mundi. Deus enim sic dilexit mũdum,ut filium suum unicum tradiderit in mortem pro uita generis humani. Aut si subcinericios panes interpretemur reconditum scripturarum intellectum, qui tres comeduntur à tribus,mysterio trinitatis,idq; sub arbore Mambræ,quæ uox Hebræis sonat perspicaciam: proinde non comeduntur à Iudæis, qui Mosi uelamen habẽt impositum cordibus suis, nec agnoscunt patrem,filiũ,et spiritum sanctum unũ esse deum,affixi literæ,nec perspicientes reconditos legis sensus.

Supereſt Anagoge, quæ nobis aperit mysterium ineffabilis essentiæ diuinæ,quę una eademq; est in tribus personis,patre,filio & spiritu sancto. Tres uidit simul stantes,humanam speciem uidet,et tamen procidens in terram adorat,& iam mutato numero dicit,Domine,si inueni gratiam in oculis tuis. Ac mox: Lauentur pedes uestri. Et quum comedissent, rursus mutatur numerus. Cui dixit: Reuertẽs ueniam ad te. Ac mox: Dixitq; dominus: Nunquid cœlare potero Abraham. Et,Scio enim. Rursus quum intercedit pro Sodomis astans coram domino,singulari numero dicit: Nunquid perdes iustum cum impio? Breuiter in tota hac narratione, dominus unitatis numero refertur,nusquã domini,in alijs additur numerus multitudinis, ut agnoscas unum deum in tribus personis,quem nosse & intueri cominus Ecclesiæ triumphantis est beatitudo. Vltra hæc quò progrediatur interpretatio scripturæ non inuenies. De nominibus igitur non erimus anxij, si de re conueniat. Notati sunt qui in scripturis nimium libenter recedũt à sensu grãmatico,sic amplectentes sensum allegoricũ,ut infimum illũ negent consistere. E diuerso fuerunt qui sic oderunt tropos,ut uniuersam scripturam in eum sensum accipiendam putarint, quem ipsa uerba simpliciter exprimũt. Quorũ de numero fuerunt Anthropomorphitæ,qui putabant deũ esse corporeum

Litera occidit

poreum humana ſpecie, quod legerẽt hominem eſſe factum ad imaginem dei, præſertim quũ ſcriptura paſsim deo tribuat humana membra, faciem, os, oculos, aures, manus, brachia, pedes. Simili errore crediderũt deum moueri ac mutari affectibus humanis, quia legunt illum iratum & placari, furere & flecti ad miſericordiam, facere aliquid & facti pœnitere, neſcire & reſcire, denicq; odiſſe & amare, quum in deũ nulla cadat mutatio. Idem error genuit nobis Euchitas, qui quoniam in Euangelio legerant ſemper orandũ, & nunquam ceſſandum, per omnem uitam ocioſi pſalmorum infinitã uim quotidie demurmurabant. Nec defuerunt qui ſeipſos execarent, quod in Euangelio legerent eos fore beatos, qui ſe caſtraſſent propter regnũ dei. Nec alia res fefellit chiliaſtas, quàm locus apocalypſeos ſine tropo intellectus. Erant & qui conarentur quadraginta dies ac noctes ſine cibo trãſigere, quòd hoc à domino factum legerent. Nec hodie deſunt qui lumbis præcinctis incedũt, quòd dominus iubeat ſuos eſſe lumbis præcinctis: qui cruces ligneas manibus geſtent, quia legerunt, Qui non tollit crucem ſuam et ſequitur me, non eſt me dignus. In Africa quæ iuxta prouerbium ſemper aliquid nouorum monſtrorum gignit, erant qui ultro in ethnicorũ conuiuia incurrerent, non ob aliud niſi ut ab eis occiderentur, quidam etiam minis adigerent alios ut occiderentur, quia legerant: Qui perdiderit animam ſuam, in uitã æternam inueniet eam. Eiuſdem ſuperſtitionis erat, quod Donatiſtæ quum iuſſu Cæſaris cõueniſſent, ut cum Catholicis ſub iudice delegato de controuerſis dogmatibus conferrent, iuſsi ſedere à comite Cæſaris, recuſarunt tam pertinaciter, ut & iudex prẽter morẽ, ſtans coactus ſit cauſam cognoſcere. Rogati quur nollent ſedere, reſponderunt ſe commoueri pſalmi uerbis, Nõ ſedi in cõcilio uanitatis, & cum iniqua gerentibus non introibo. Hoc ſermone notantes catholicos quibus cum erat diſputandum, nam hos habebant pro uanis ac mendacibus & impijs. Salſe uero ſuperſtitionem illorum illuſit, qui reſpondit: Si uos mouebat pſalmi uerſiculus, nec introiſſe in hoc concilium oportuit. Ibidem enim additur, & cum iniqua gerentibus non introibo. Dicuntur & hodie repullulaſcere Sabbatarij, qui ſeptimi diei ocium incredibili ſuperſtitione obſeruant. Eodem è fonte manauit phariſæorum ſuperſtitio, qui uerba legis circumferebãt in fimbrijs ac phylacterijs, quoſſem per eſſent in oculis, cò quod dominus præcepit Deuteron. ſexto: Erũtq; uerba hæc quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo, & narrabis ea filijs tuis, & meditaberis ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atq; conſurgens. Et ligabis ea quaſi ſignum in manu tua, eruntq; & mouebuntur inter oculos tuos, & cętera. Nimium affixi uerbis, non intellexerunt huiuſmodi tropis cõmendari uehemens ſtudiũ ac meditationẽ legis. Feruntur & his tẽporibus eſſe Chriſtiani, qui baptizatis frontẽ inurunt ferro cãdenti, quod
Mar. 3 in Euangelio legunt: Ipſe uos baptizabit in ſpiritu & igni, non intelligentes

per

per ſpiritum & ignem ſignificari uigorem fidei & charitatis euangelicæ. Ab hac ſuperſtitione non uidentur multum abeſſe quidam, qui uerba ut ſonant amplectentes quoniam legerunt: Qui uenit ad me & non odit patrem ſuum, & matrem, & uxorem, & filios, fratres & ſorores, exiſtimāt ſe nihil debere parētibus, nihil liberis ſi ſe abdāt in aliquod monachorum collegium: ac ſponſam etiam deſerunt inuitam & reclamantem, ſi nondum interceſsit coitus. Si Chriſtianus ethnicis quoq; parentibus debet honorem & obſequium, modo ne uioletur pietas, quanto magis Chriſtianus debet Chriſtianis. Et ſi Paulus iubet uxorem Chriſtianam manere in contubernio & obſequio mariti increduli & idololatræ, ſi modo ille non quærat diuortiū: quanto minus conuenit, ut ob factitiam religionē ſponſus ſponſam deſerat? Qui uero conſiſtit, ut dominus qui alibi præcipit ut & inimicos diligamus, hic præcipiat ut parentes & uxores odio perſequamur? Odium non eſt hic maleuolentiæ peruerſus affectus, ſed fidei robur, quo naturalem pietatem ſpirituali pietate ſuperamus, quoties incidit caſus, ut alterutra ſit deſerenda. Alioqui ſi phas eſſet ob monachiſmum uxorem aut parentes deſerere, liceret eadem ratione uitam abrumpere: ſed uita contemnenda non eſt, niſi quum incidit articulus, ut aut impietas ſit admittenda aut mors oppetenda, Veluti quū dicit perſequutor, aut thus incende Ioui, aut ceruicem præbe ſecuri. Vt igitur ad Iudaiſmū uergunt qui tropos & allegorias excludunt à ſcripturis, ex lege quæ iuxta Paulum ſpiritualis eſt, reddentes carnalem: ita ſcripturæ fundamentum & robur ſubuertunt, qui ſenſum infimum reiciūt, quum huc nulla cogat neceſsitas. Reddunt enim illam arbitrariā, ut iam humana ſit potius quàm diuina. In hūc lapidem, ut dixi, nimiū frequenter impingit Origenes, nonnunquam tamen & alij: quorū eſt Ambroſius ingens eccleſiæ lumen, in quo nihil eſſet reprehendendū, niſi hoc conduceret ad Eccleſiaſtarū eruditionem. Quemadmodū enim Hieronymus prodidit Origenis errores, quo minore periculo libri illius ab orthodoxis legerentur: ita expedit in magni nominis autoribus lapſus quoſdam ceu næuos indicare, quo maiore cū fructu, minore cum periculo legantur. Non tamen hic multis onerabo lectorem, pauca quædam exempli gratia proferam. Diuus Ambroſius tractans locum Euangelij, quo narratur Petrus ter abnegaſſe dominum, ut crimen apoſtoli uel excuſet, uel eleuet, rem totā ad allegoriā ſeu tropologiam detorquet. Primum quod ſcribitur ſtetiſſe ad prunas, quoniam frigus erat, interpretatur frigus mentis, & hactenus recte. Etenim in quo refrixit fidei uigor & charitatis ardor, abnegationi proximus eſt, neq; quicquam deeſt præter urgentem occaſionem. At uiolentum eſt quod addit: Frigus erat mentis, non corporis. Itē quod paulo ante præceſsit: Si tēpus cōſideremus, frigus eſſe non poterat. Quid enim uetat quo minus per æquinoctiū uernū nox habeat ſuū rigorē, quum Romæ noctes etiā ſolſtitiales habeant ſua

Ambroſius indulgens allegorijs

ſua frigora? Addit: Adeo nouum fuiſſe Petrũ potuiſſe peccare, ut peccatum illius nec ab Euangeliſtis potuerit comprehendi: ob id, opinor, quod Petri negationem non referant eodem modo, aut uerbis obliquis referant. Iam quis non ſtatim uideat hoc uiolentius dictum? Dein quod Petrus ab oſtiaria compellatus, quod eſſet ex eorum numero qui cum Galilæo, aut cum Ieſu Nazareno erant, reſpondit, Neſcio quid dicas: Ambroſius ſic interpretatur quaſi nõ ſit uox negãtis, ſed ſeparantis ſeſe à proditione mulieris. Quod ſi uerum eſt, quomodo conſtat ueritas Euangeliſtæ, qui ait: At ille negauit coram omnibus, dicẽs: Neſcio quid dicis. Deinde quomodo uerũ erit quod dominus futurum prædixerat: Antequam gallus bis cantet, ter me abnegabis: ſi hæc non eſt prima negatio, maximè quum ſequatur apud Matthæũ, Et iterum negauit. Si quod priori ancillæ reſpondit, Neſcio quid dicas, non eſt negatio: quomodo quod alteri ancillæ abiurauit dominum, Mathæus dicit, Et iterum negauit. Rurſus æque uiolentum eſt, quòd Petri ſermonem abiurantis ſe fuiſſe cum Ieſu Galilæo, ſiue cum Ieſu Nazareno, ſic interpretatur, quaſi Petrus negando ſe noſſe Ieſum Galilæum aut Nazarenum, profeſſus ſit Ieſu diuinam naturam: Neſcio, inquit, Galilæum, neſcio Nazarenum quem filium dei noui: habeant homines locorum uocabula, dei filium patria non poteſt nuncupare, cuius maieſtatẽ locus nullus includit. Primum certum eſt, hoc non ſenſiſſe euangeliſtas, quod interpretatur Ambroſius, Alioqui eiuſdem impietatis eſt, negare Ieſum hominis filium, & negare dei filium. Hoc etiam frigidius eſt quod ſequitur: Petrus accuſatus quod eſſet ex his qui erant cum Ieſu Galilæo reſpondit, Nõ ſum, huc detorquet, quaſi Petrus non abnegarit Chriſtum, ſed reiecerit uerbum æternitatis, Erat. Nõ enim, inquit, erant qui eſſe cœperũt, hoc eſt dicere, Ille ſolus erat, qui in principio erat. Atqui erat per ſe non eſt uerbum æternitatis, ſed hic ſermo, In principio erat, ſermo eſt æternitatis. Quod enim fuit ante creaturam omnem, initio careat neceſſe eſt. Simillimum eſt quod protinus annectit, Non ſum. Illius eſt enim eſſe, qui ſemper eſt: Atqui hoc nec Petrus ſenſit, nec euangeliſta. Rurſus quum urgeretur quod inter Galilæi diſcipulos fuiſſet, iuxta Marcum iterum negat. Hoc ſic excuſat. Negauit ex illis ſe eſſe, non Chriſtum negauit. Negauerat hominum conſortia, non dei gratiam. Negauerat ex illis eſſe ſe, qui cum Galilæo erant, non negauit cum dei filio. Atqui quum hæc ſit una è tribus negationibus, ſi non negauit Chriſtum, quomodo uerum eſt quod Chriſtus prædixit, Ter me negabis? Denique quum magis urgeretur à circunſtantibus, qui præter corporis ſpeciẽ etiam linguam in argumentum adducebant, tertio cum execratione negauit ſe noſſe hominem: Bene, inquit, negauit hominem, quem ſciebat deum. Tandem fatetur Petrũ negaſſe, ſed nõ peieraſſe. Id probat arguta quædã ratione quã nõ ſatis aſſequor. Denicꝙ, inquit, ubi iuſiurandũ eſt, ibi cauta reſpon

ſio

sio est. Nam etsi negauit Petrus, non tamen peierauit, quia nec deum periturum esse memorauerat. Hoc sentit, opinor, quod Petrus secundũ Marcum, appellatus primum ab ancilla, quòd fuisset cum Iesu, tantum negauit dicens, Necq; scio, necq; noui quid dicas. Rursus appellatus ab ancilla ac proditus, iterum negauit, nec aliud quicquam additur: ut scias, inquit, euangelistam ueritati quàm gratiæ plus dedisse. Veritatem, ut opinor, appellat simplicem facti enarrationem, gratiam sensum mysticum, quẽ uult in Petri uerbis latere. Tertio quum ab astantibus urgeretur, cum iureiurando & execratione negauit, dicens, Nescio hominem istum quẽ dicitis. Hanc Ambrosius cautionem uocat, Non noui istum hominem quem uos dicitis. Et ideo non peierauit, quia non promiserat Christo se non negaturum deum, quũ dicetet, Te non negabo: hoc est, quem dei filium semel professus sum. Igitur hominem abiurans non peierat. Rursus quum ait, non sum, excusat quòd non esset hominis Apostolus, sed Christi: quemadmodũ Paulus negat se Euangelium suum accepisse ab homine aut per hominẽ, sed per Iesum Christũ. Atq; hunc locum persequens hoc agit, ut persuadeat Paulum æque negasse Christum ac Petrũ, nisi quod Petrus texit sensum suum, Paulus expressit. Atq; ut multa transiliam, ne tædio sim hæc legenti: Quod Lucas scripsit Petrum appellatum, respondisse Non noui illum, hoc cõmento tuetur. Bene dixit, Temerarium quippe erat, si diceret quod nosset eum, quem mens humana non potest comprehendere. Nemo enim nouit filium, nisi pater. Ita quum iuxta Lucam iterum appellatus ita respondet Non sum ego, hoc colore fucat, Maluit, inquit, se negare, quàm Christum. Tertio appellatus iuxta Lucam, respondit Nescio quid dicas: sic interpretatur Ambrosius, Sacrilegia uestra nescio. Cæterum quoniam obiici poterat, si Christum non negauit Petrus, nec peierauit, ubi est fides domini, prædicẽtis Ter me negabis. aut quid est quod ad se reuersus tam amarè flecuit Petrus? Sic elabitur ut dicat Petrũ in hoc agnoscere culpam, quòd inuolute & ambiguis uerbis Christum professus sit deum & hominem, quum id oporteat ingenuè & exertè facere. Hæc quis non intelligit esse coacta præter scripturæ mentem, ut iam excusemus impietatem, sic accipientes negari Christum esse hominem, qui negat eum nihil aliud esse quàm hominem, Sed interim dum commento ludit, excluditur exemplum quod in primis erat inculcandum, hominem quantumuis fortem ex se se nihil posse, si suis fidat uiribus, & nisi totus pendeat à gratia dei, quum Petrus qui fidei robore & charitate in dominum cæteros apostolos antecedebat, ac de se tam magnificè professus esset haud dubium quin ex animo, ad mulierculæ uocem tam miserè sit exanimatus, quid facturus in tormẽtis & mortibus? Tolerabilis est allegoria, q, Petrus negauit in domo Caiphę. In synagoga negatur Christus, in ecclesia syncera constansq; professio est. Itẽ illud, quod Petrus non erupit in fletũ, nisi posteaq;

illum

illum respexit Iesus. Rursus illud quod piorum hominum insignes lapsus, plus ædificant interdum ecclesiam quàm aliorum innocentia. Ita Petri negatio docuit omnes, ne quis fidat humanis uiribus. Docuit nemini in crimen lapso spem esse resipiscentiæ, nisi Christus eum suo dignetur intuitu. Docuit nullum esse tam atrox facinus, quod non abluant pœnitentiæ lachrymæ. Quemadmodum & peccatricis euangelicæ exemplum, magno solatio est Christianis omnibus. Poterant igitur & hæc & alia multa ad sensum tropologicum accõmodari, quæ diligenter persequitur Origenes, uidelicet quòd Petrus ideo lapsus est, quoniam Iesum sequebatur è longinquo, quòd lucis sese admiscuerit, quòd nox esset & frigus, quòd nondum audisset galli cantum, quòd non fleuerit, nisi egressus atrium pontificis. Petri uero peccatum non excusat, sed unico tantum colore extenuat, quòd abiurauit dominum nondum accepto spiritu sancto, quum, ut ait Ioãnes, nemo possit profiteri dominum Iesum nisi in spiritu sancto. Et ideo Petro fuit parata uenia. Cæterum eos qui post acceptum spiritũ seu uerbis seu factis abnegãt Christum, rursus eum sibi crucifigentes & sacrosanctum illius sanguinẽ pro polluto habentes, difficile est renouari ad pœnitentiam. Hæc inquam, nec inuiliter, ne sine gratia differuntur apud populum. Quod genus est & illud. Petrus iuxta Matthæum ad primam appellationem tantum respondit, nescio quid dicas. Quum ab alia ancilla impeteretur, negauit cum iureiurando: tertio quum urgeretur ab astantibus, iuriiurando addidit execrationem ac deuouit seipsum. Ita qui semel recessit à Christo, nisi reuocetur per domini clementiam, semper ad peiora prolabitur, donec tradatur in reprobũ sensum: quemadmodum Petrus à mẽdacio deuenit ad periurium, à periurio ad execrationem, fortasse cum Iuda ad suspendium denicq; peruenturus, nisi mature Iesus in eum flexisset oculos. Sed Ambrosij uiolentiam in excusando peccato Petri notat (ni fallor) Hieronymus in commentarijs his uerbis. Scio quosdam pij affectus erga apostolum Petrum, locum hunc interpretatos, ut dicerent Petrum non deum negasse sed hominẽ, & esse sensum Nescio hominem, quia scio deum. Hoc cq; friuolum sit, prudens lector intelliget: si sic dẽfendũt apostolum, ut deum mendacij reum faciant. Ita Hieronymus. Similis est uiolentiæ, quod hunc uersiculum Psalmi XXIII. Attollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ: attribuit angelis qui perstiterant in pristino statu, adhortantibus eos qui uacillabant, nec adhuc malicioſum à deo desciscendi propositum sumpserãt, ut resipiscerent: & putat aliquos resipuisse, & hoc erat introire regem gloriæ, quũ tale quiddam nullus usquam memoret scripturæ locus. Hoc hausisse uidetur ex Origene, Nam & Hieronymus in hunc psalmum simile quiddam attingit etiam si non affirmat, ullos resipuisse. Impudentius peccant qui confictam allegoriam mendacio fulciunt. Cui uitio fuit affinis ille de quo refert

Figmento scripturæ expositæ

refert beatus Hieronymus, enarrãs epistolæ ad Ephes. cap. 5. Is enim apud populatem concionem, cui interfuit Hieronymus, perinde quasi in theatro captaret plausum multitudinis, potius q̃ interpretaretur scripturæ mysteria, hæc apostoli uerba: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi, siue continget te Christus, accommodauit ad Christũ in cruce pendentem, qui hoc sermone cõpellarit Adam ibi sepultũ sub ipsa cruce, ut sanguine Christi potuerit aspergi. Atq; ut hoc commẽtum redderet probabilius, quasi linum, ut aiunt, lino connectens, addidit aliud figmentum, eũ locum ideo fuisse dictũ Caluariæ, quod illic sepultũ fuerit caput ueteris hominis, uidelicet Adæ, quum Hieronymus doceat Adam fuisse sepultũ in Hebron Arbæ, non in monte Caluariæ. Itaq; aut uanitas fuit assequetare secus q̃ habet scriptura, aut temeritas pro certo affirmare, quod adeo certum non est, ut uix sit uerisimile. Deinde mutauit scripturam, ac pro ἐπιφαύσει σοι, id est, illucescet tibi, legit ἐφάψεται σου id est, continget te. Quanquam autẽ erant tum apud Græcos, tum apud Latinos exemplaria quæ hanc quoq; lectionem aut similem habebant, ipse tamen Apostolici sermonis tenor indicat priorem lectionẽ esse germanam. Huic tamen cõmento mire fuit applausum ab imperita multitudine, cui sæpe gratior est nouitas, quàm ueritas. At non conuenit ut Ecclesiastes suam orationem ad multitudinis uoluptatem accommodet, sed illud potius agendum, ut populus assuescat ijs quæ sunt optima delectari. Hæc ueterũ negligentia demanauit ad posteros, quorum nonnullis etiam elegans uisum est, scripturam obtorto collo ad sensum q̃ maxime alienum pertrahere. Extant commentarij cuiusdam, nomini parcetur, qui quod est apud prophetam Abacuc, Turbabuntur pelles terræ Madiam: quod iuxta literam dictum est de tẽtorijs Aethiopiæ, iuxta moralem intellectum applicari potest ad impios, quorum conscientia tandem perturbanda sit terrore iudicij: detorsit ad Barptolemæũ excoriatum, nimis impudenter etiamsi uera fuisset historia: nunc hoc etiam impudentius, quod ecclesia eam ut fabulosam reiecit. Quis enim sic loqueretur de apostolo excoriato, Turbatas esse pelles illius? Quod nunc referam nec legi, nec ipse uidi, sed ab homine minime uano qui præsens audiuit, accepi. locus tacebitur, ne quis offendatur morosior. E schola quidam prodijt iam aliquem gradum adeptus in theologia, in urbe totius regionis celeberrima, in frequentissima concione sui specimen daturus. Is edidicerat duodecim signa zodiaci, eaq; magno studio ad allegoriam detorquebat, multis admirantibus, subridentibus nonnullis, quibus erat plus nasi. Quàm inutili labore uir ille se torserat tribus aut quatuor mensibus. Nam ante tantũ spacij solent prẽmoneri, qui certis diebus eo loco dicturi sunt, quo ueniant prẽparatiores. Narrabat idẽ, alium theologiæ doctorem, non è multis unum, sed ut in scholastica theologia, ita in disciplinis liberalibus omnibus insigniter eruditũ (nam mihi familiariter

Abac. 3

miliariter fuit notus) in eadem urbe, loco omnium celeberrimo, post trimestrem meditationē, ex infimis grammaticæ rudimētis conatum docere mysterium sacræ triadis, eam accōmodando ad congruentiam nominis & uerbi. Cum eo theologo quum cōmentarer de uarijs similitudinibus, per quas docti conati sunt aliquam triadis imaginē ostēdere, dixit, nulla ex re aptius proferri similitudinē unius essentiæ in tribus personis, quàm in figura trianguli mathematica, in qua sunt tres lineæ ęquales eadem superficie. Quod tamen ridiculi causa non cōmemoro, præsertim quum in priuata cōfabulatione dictum sit. Prius illud in tam celebri frequentia nimis erat frigidū. Quid multis? hæc licentia paulatim eò processit, ut ista à magnis theologis pro summa laude cœperint affectari. Ipse audiui theologiæ doctorem Parisijs laurea donatū, ordinis diui Dominici, profecto doctum insigniter & humanum, qui per totam quadragesimā aliquid admiscuit ex euangelica parabola de filio prodigo, iucunde magis ꝙ grauiter affingēs, quid illi accidisset discedenti à patre, quid reuertenti, ad hunc modum. Vbi nunc est noster filius male frugi? Quid rerum gerit? Venit ad molam aquatilē. Ibi restat. Hic perferebantur è scripturis testimonia de rotis molæ uersatilis, & ad aberrātem accōmodabantur. Postero die. Vbi nunc noster prodigus? Quid agit? Reperit popinam. Quid illic? Vescitur. Quid eduliorū? Appositæ sunt illi linguæ incoctæ crusto triticeo, artocrea uocant quidam. Hic adhibebantur testimonia de linguis hominum perniciosis. Singulis item diebus tale quoddam figmentū adferebatur, nōnulla fortasse cum titillatione aurium popularium, quanto cum animorū fructu, nescio. At qui diuina scriptura fœcundior est, ꝙ ut huiusmodi fabulis oporteat horā eximere. Et si delectandus est auditor, habet scriptura sua uiridaria, in quibus liceat decentius reficere animum. Iam compertū habeo inter eos qui uitam profitentur contemplatiuam, ac sibi tales uidentur, haberi libellos in quibus simili studio fictis narrationibus addebantur allegorię. Vnam exempli causa ponam. Viator quidam lassus, uidens arboris truncum insedit. Non erat autem arboris truncus, sed draco cōuoluto corpore dormiens. At bestia pondere insidentis, & calore excitata, erexit caput, ac uiatorem deuorauit. Hinc affingebatur allegoria. Viator est omnis Christianus, qui cupit in hoc mundo conquiescere, sed ubi quietem quærit, mortem inuenit. Proinde qui tutò uult iter suū absoluere, à mundo sese subducat, & fiat monachus. Quanꝙ hoc quoꝙ tolerabilius, quàm quod quidam manifesto falsis affingūt allegoricas interpretationes. Ipse meis auribus audiui quendam nō eruditum, sed religionis opinione commendabilem, atꝙ ob muneris autoritatē grauem, qui in fine concionis feriæ, erat enim dominicus dies quadragesimę, quo tempus expleret, adiecit aliquot fabulas, quarum unam exempli causa narrabo. Aiebat in regione nescio qua esse auem ἀνώνυμον, pulcherrimis plumis decoram, eas plumas

Allegoriæ cō fictis rebus additæ

plumas illi certis anni temporibus defluere, ac iam deplumem, miserabiles ædere uoces, nec finem omnino facere donec plumæ renascerentur. Hic allegoria. Auis illa designat hominem, cuius plumæ sunt uirtutes, quæ quum deciderint, lamentis pœnitentiæ reuocantur. Templū erat auditoribus differtum, inter quos erant eruditi plures quadraginta, & in his doctores nonnulli. Euangelium erat ex Ioannis capite 9. Quomodo Iesus cæco nato restituerit oculos. Euangelistæ narratio tam prolixa est, ut huius cōmoda expositio potuerit totam occupare horam, ac populum attentū retinere. Hæc si dissimulātur quid supereſt, nisi ut Ecclesiastes in suggesto narret, interpretetúr ꝙ sua somnia. Tametsi non defuerunt qui fictis somnijs demulserint aures concionis. Verum ut hæc inuitus commemoraui, ita libens ad alia digredior. Quædam exempli causa commonstrasse compulit necessitas. Prudentis Ecclesiastæ fuerit à tali specie quàm longissime submouere sese.

Proinde ut ad id quod institueramus sese nostra referat oratio, Pariter impij sunt, qui uel typos uel allegorias submouent è scripturis, & qui sectantes allegoriam sensum historicum reijciūt, ubi nulla cogit necessitas. Sed in his sobria mediocritas est seruanda. Inter allegoriam autem & typum hoc interest. Quæ facta narrantur ut aliud significent, typos ac figuras appellamus: ut serpens æneus in stipite pendens, typus fuit Christi sublati in crucem in salutem omnium credētium. Allegoria magis sita est in doctrina ac præceptis. cuius generis fere sunt, quæ lex Mosi præcepit, de ædificando templo, de uestitu sacerdotum, de ritibus sacrificiorum, de circunciſione, deꝙ cibis mundis & immundis. Cæterum quod ad tractationem attinet, eadem est ratio typorum & allegoriarum. Bifariam autem ab allegoria à typisue receditur, uno modo quum quod narratur factum aut futurum simpliciter intelligitur, nec admittitur sensus interior, Veluti si quis per petrā unde Hebræis in deserto fluxit aqua, neget significatum Christum, aut per Mosi faciem uelo obtectā neget significari Iudæos reijciētes Euangelij gratiam, per Christum omnibus reseratam. Item si quis quæ de regno Christi prędicta sunt à prophetis, neget esse completa, quod iuxta sensum historicum non apparent ea quæ promissa sunt. Nam prophetæ spirituale regnum intelligi uoluerunt, Iudæi expectant regnum mundanum. Sic à typo recedere, impium est. Quum enim sensus historicus ueluti corpus sit scripturæ, sensus recōditior uelut anima, nimirum ab ipsa scriptura recedit, qui quod illius est optimum repudiat. Sit hoc exempli causa dictum de typis. Consimilem in modum impius sit qui quæ Moses præcepit de uictimis ac ciborum delectu putet hodie iuxta sensum externum obseruanda esse: aut quoniam dominus beatos pronūciat eos qui se castrassent propter regnum dei, sic accipiat, quasi deo gratū sit futurum, si quis amore pudicitiæ sibi amputet membra genitalia. Nam iuxta domini sensum execuit sese, qui Vene-

Typi & allegoriæ differentia

Quando fas non est ab allegorijs recedere

reæ uoluptatis affectum ſtudio pietatis abiecit. His modis impie receditur
Quando bene receditur ab allegoria à typis & allegoriis. Altero modo pie receditur, quũ hiſtorico ſenſui tanq; baſi ſubſtratæ ſuus habetur honos, ſed huic ad maiorẽ auditorũ fructum inducitur ſenſus myſticus. Veluti qui non negat Euam ſerpentis allo quio corruptã in criminis ſocietatem uocaſſe maritũ ſuum, ſed huic fundamento addit allegoriam ſiue tropologiam: Satanã fallacibus promiſſis ſolicitare inferiores hominis affectus, ut à dei præceptis recedat, ab affectibus autẽ carnis etiam rationẽ pertrahi in aſſenſum criminis. Eua perſuaſa comedit, Adam non perſuaſione ſerpentis, ſed nimia in uxorem charitate uictus eſt, potius q; ſeductus. Noſtra Eua, caro eſt: Adam, ratio, ſiue ſpiritus. Ca-
Prouer. 15 ro infirma eſt, ſpiritus autẽ promptus. Item quod docet Solomon, Reſponſio mollis frangit iram, ſermo durus ſuſcitat furorem: iuxta ſenſum grãmaticum quod dicitur uerum eſt, iratum hominem placandum eſſe uerbis blandioribus, quem ſi uerbis aſperis exacerbes, iam irã uerti in furorem: nõ peccat tamen qui ſententiam accommodat ad peccatorem reſipiſcẽtem. Deus hominum peccatis offenditur, qui ſi reſipiſcant, & ſuam agnoſcẽtes culpam ad eius miſericordiam confugiant, frangunt iram ac minas dei: ſin perſiſtãt in ſua malicia, & admoniti, dicant in corde ſuo non eſt deus, iam ira dei uertitur in furorem: & qui contemnunt dei patientiam ad pœnitentiam prouocantis traduntur in reprobum ſenſum A grammatico ſenſu, quemadmodum ſuperius admonuimus, quem Paulus literam appellat, recedere interdum cogit neceſſitas, interdum ſuadet utilitas. Neceſſitas cogit, quum in uerbis eſt abſurditas. Euidens abſurditas eſt in uerbis domini, quum iubet erui ac proiici dextrum oculum, qui ſit offendiculo, aut amputari manum & abiici: aut odiſſe, patrem, matrem, fratres, ſorores, atq; inſuper animam propriam: quum beatos pronunciat qui ſe caſtrauerunt propter regnũ dei. Similiter quum beatus Paulus iubet mortificari membra noſtra quæ ſunt ſuper terrã, ac prunas ardentes congeri in caput inimici. Vtilitas ſuadet, quoties in uerbis ſcripturę ſimpliciter intellectis exigua aut nulla eſt utilitas, aut ſi qua eſt, tamen in ſenſu myſtico longe eſt uberior. Hiſtoria quomodo Iacob auxerit gregem ſuum, quomodo huic Laban impoſuerit Lya pro Rachele ſuppoſita, non uideo quid habeat utilitatis, ſi perſiſtas in ſenſu grammatico. Niſi forte quis hinc exemplum ducat temperantis pariter & cõſtantis animi in Iacob, qui tanta contumelia deluſus non receſſerit ab amicitia, ſed conditionem quamuis iniquam admiſerit: tum quatuordecim annis abſtinuerit à congreſſu formoſiſſimæ uirginis, quã ſupra modum adamabat, quum hodie uix impetrari poſſit à ſponſis, ut unum menſem ſibi temperent, quin furtim cum nuptis miſceantur, interdum nec ętate expectata quę puellas uiri patientes reddit. Rurſus quũ Solomon hortatur nos ad exemplum formicæ, ut illius exemplo paremus in iuuentute, quo alamur in ſenectute

ctutè,nō inutilis eſt admonitio,ſed qualē ethnicus ingereret filio ſuo. Multo autem uberior eſt fructus,ſi totam hanc uitam interpretemur ætatē noſtram,in qua datum eſt bene agere.Hanc oportunitatem qui negligit, poſt mortem hyems eſt,in qua non licet bene operari,ſed quiſq; mercedem accipit,prout geſſit in corpore,ſiue bonū ſiue malum. Neceſſitate igitur depellimur à litera,quoties ſcripturæ uerba,ni tropum adhibeas, manifeſtam habent falſitatem aut abſurditatem, aut alioquí ſenſum pugnantem cum doctrina Chriſti,prſq; moribus. Veluti quum propheta dicit,Sedebit ſolitarius,& leuabit ſe ſupra ſe.Sermo grammaticus non conſiſtit. Nullus enim poteſt ſeipſum leuare ſupra ſe,ſed fides eſt quæ mētem hominis attollit ultra naturam hominis.Itē quod de Chriſto uaticinatur pſalmus,Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis,&c.ſi legitur iuxta literam,falſum eſt. Nuſq; enim legitur tale quicquam feciſſe dominus, nec alius ſanctorū quiſquam. Hæc tamen falſitas non eſt in ſcriptura,ſed in eo qui perperam accipit ſcripturam, quum tale nihil ſenſerit qui ſcripſit. Abſurditatis exempla paſſim obuia ſunt.Quod genus eſt,quum deus in Geneſi loquitur,Pœnitet me feciſſe hominem.In deum enim nulla cadit pœnitentia.Rurſus quum Abrahæ loquitur,Deſcendam & uidebo,utrū clamor uerus uēnit ad me, an non ſit ita,ut ſciam.In deū enim nulla cadit ignorātia. Tale eſt illud Pauli Rom. duodecimo,quod modo retuli: Hoc faciens, carbones ignis cōgeres ſuper caput eius.Hic abſurditas cum falſitate cōiuncta eſt. Qui cibum & potum dat inimico,multum abeſt ab eo qui congerit ardētes carbones in caput hominis,quod aduerſus inimicos etiam abſurde fieret. Scripturæ ſermo quadrifariam diuiditur.Quædam dicuntur,nec ſunt. Quædam ſunt,nec dicuntur.Quædam dicuntur,& ſunt.Quædam nec dicuntur nec ſunt. Primæ claſſis ſunt,quum deus dicitur obdormiſſe,aut iraſci,aut auertere faciem, aliaq; huius generis innumera,quorum nihil uerè cadit in deū: ſed quod ſub his uerbis latet,congruit deo.Secundi ordinis eſt,quod filius dicitur homuſios patri,pater ingenitus & ἀνάρχος,quum nihil horum expreſſum ſit in ſacris literis,ſed hinc certa ratiocinatione colligūtur. Tertiæ ſortis eſt, quod Paulus appellat Chriſtum deum & hominem.Hoc enim citra omnem tropum uerum eſt.Quarti generis ſit,ſi quis dicat treis perſonas eſſe treis deos natura diuerſos,aut mundum caruiſſe initio,quod nec ſcriptum eſt,nec ullo tropo uerum eſt. In his igitur quæ ſunt primæ claſſis neceſſariò recedimus à uerbis,& ad tropologiam confugimus.alioquí litera occidit. Vt autē eius quod tertio loco poſuimus exemplum aliquod proferatur:quod in cantico myſtico in laudē Solomonis canitur,ſexaginta ſunt reginæ,octoginta concubinæ,adoleſcentularum non eſt numerus,exempli pernicioſi ſit, ſi uerba ut ſonant intelligantur,& ad Chriſtianorum mores accommodentur.Huic aſſimile eſt quod in eodem cantico ſponſa loquitur ſponſi ſodalibus, quos

inuitat in hortum suum: Comedite amici mei, & bibite & inebriamini charissimi. Rursus Hieremiæ 25. Bibite, inebriamini & uomite. Multo aliud sentit scriptura, cꝫ uerba sonant. Huiusmodi quædam reperiuntur & in Euangelio. Dominus iubet ut ferienti maxillam unã præbeamus alteram, quod nec Paulus nec ipse dominus præstitit alapa cæsus: & per iniuriam auferenti pallium, addamus & tunicam. Atqui præter bonos mores est, peccanti, studiose grauius peccãdi dare occasionẽ. In huiusmodi sermonibus hyperbole est, deterrens à uindicta. Illud annotandum, quod interdũ etiamsi constet infimi sensus ueritas, nec ulla sit in uerbis absurditas, aut aliud pugnans cum sana doctrina, tamen occidit litera si illi adhæresca mus. In causa est mutata temporum ratio. Tale fuerit, si quis nũc uitulos imponat altari, quod olim religionis erat, nunc esset impietas. Pręterea si typos legis & uaticinia prophetarum de Christo uenturo, sic accipiamus quasi nõdum uenerit. Qui perniciosissimus error in hodiernũ usqꝫ diẽ tenet infelices Iudæos. Huic similis est error eorum qui quæ uentura promittũtur suo tempore, sic accipiunt quasi iam facta sint. Sic insaniit Phygelus cũ suis gregalibus, qui dicebant iam resurrectionem esse peractam, excitato Christo cum aliquot sanctis, qui moriente Christo reuixerunt iuxta Matthæum, quũ dominus apud Ioannem 5. apertè doceat omnes resurrecturos. Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocem filij dei, & procedẽt qui bona fecerunt, in resurrectionem uitæ: qui uero mala, in resurrectionẽ iudicij: idem docet Paulus. Simili dementia tenentur & hodie quidam, qui asseuerant uenisse Antichristũ cum pseudoprophetis. Contra hos uenisse Enoch & Heliam cum suis prophetis. Quanquam certo certius est, uenturam aliquando seculi consummationem, neqꝫ uerò pauca iam præcesserunt indicia, tamen arbitror istos diuinatores insanire. Verum hæc utcunqꝫ habent, illud consultum est, ut quisqꝫ se paret ad extremum diem: ne quum uenerit, inueniat imparatos.

Per allegorias nõ probari dogmata fidei

Iam quod beatus Augustinus in epistola ad Vincentium scripsit, insignis esse impudentiæ, si quis fidei catholicæ dogmata tentet probare per allegoriam, cum exceptione est intelligendum, quam ille nõ prætermisit. Addit enim: nisi habeat & manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura. Proinde non est fas de typis & allegoriis dubitare, quarum inuolucra nobis aperuit scriptura canonica. Sicut Christus aperuit quid significaret serpens æneus, quid Ionas post triduum è ceti uẽtre redditus. Euangelistæ commonstrarunt quid senserit dominus, quum diceret, Soluite templum hoc & in triduo excitabo illud: item quum iuberet cauere à fermento Pharisæorũ. Quin ipse dominus parabolas aliquot dignatus est explicare. Quemadmodum Esaias exposuit allegoriã de uinea, quæ pro uuis genuit labruscas. Similiter Petrus indicauit diluuium typum fuisse baptismi Christiani. Paulus docuit petrã unde Hebræis fluxit aqua in deserto

ſerto, deſignaſſe Chriſtum. Idem hiſtoriam Saræ & Agar accõmodat ad legem & Euangelium. Et uelamen quo Moſes loquutus populo texit faciem ſuam, docuit eſſe typum cæcitatis Iudaicæ, quæ non perſpicit ſpiritualem legis intelligentiam. Aperuit & Iſaac geſſiſſe figuram Chriſti: nõ dixit in ſeminibus, ſed in uno ſemine, quod eſt Chriſtus. De his & ſimilibus non eſt fas dubitare, eo quod habeant teſtimoniũ ab his quorum eſt irrefragabilis autoritas. Hæc ſi Gregorius fuiſſet interpretatus, nõ fuiſſet impiũ uel dubitare, uel etiã diſſentire, nec ex his quicq; potuiſſet efficaciter pbari, propterea qd nobis incertũ eſſet, an hoc ſenſiſſet ſpiritus ſanctus. Fieri em̃ non poteſt, ut per id quod incertum eſt aliquid certò probemus. Quædam allegoriæ uel per ſe, uel ex ipſo ſermonis tenore, uel ex alijs ſcripturę locis diluceſcunt. Quod genus eſt illud Ioannis baptiſtæ, Matthæi 3. Iam enim ſecuris ad radicem arboris poſita eſt. Quoniam præceſſit, Progenies uiperarum quis oſtendit uobis fugere à uentura ira, & cętera. Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham: quia poteſt deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ, Perſpicuum eſt quid ſibi uelit ſecuris metaphora, nimirum fore ut ni mature pœnitentiam agerent, populus Iſraeliticus inſanabiliter reijceretur propter obſtinatam incredulitatem, & euangelij gratia Abrahæ nepotibus promiſſa transferretur ad gentes, Abrahæ fidem imitantes. Allegoria uero Pſalmi ſeptuageſiminoni, Vineam de Aegypto tranſtuliſti, perpetua uſq; ad Pſalmi finem, etiamſi parum diluceret ex uerbis admixtis, de Aegypto, & eieciſti gentes, tamen ex Eſaiæ capite quinto lucem acciperet: Illic enim ipſe propheta ſuam allegoriam interpretatur, Vinea domini exercituum domus Iſrael eſt, & uiri Iuda germen delectabile eius. Quod autem de uinea dixit, Expectaui ut faceret uuas, & fecit labruſcas, ſic explicat, Expectaui ut faceret iudicium, & ecce iniquitas, & cętera. Item ex capite tertio, Vbi dominus expoſtulans cum ijs qui moribus impijs corrumpebant & uiolentia opprimebãt populum Iſraeliticum, ait, Vos enim depaſti eſtis uineam meam. Quemadmodum & Hieremiæ duodecimo: Paſtores, inquit, multi demoliti ſunt uineam meam. Quoniam autem allegoria uineæ frequens eſt apud ſacerdotes, etiam principes ſacerdotum & Phariſæi intellexerunt parabolis Ieſu de conductis in uineam, & de colonis uineæ qui occiderunt filium, ipſorum malitiam denotari, & offenſi quærebant inijcere manus domino. Parabola uero de tribus, quinque & decem talentis per ſe liquet, admonens ut quiſque facultatem ſibi à deo donatam conferat ad utilitatem proximi ſui, donec ueniat tempus iudicij. Rurſus ſunt quæ tantum habent caliginis ut nullo humano ingenio poſſint ad liquidum explicari, Quales quũ aliæ multæ ſunt apud prophetas, tum uero apud Ezechielem in initio ænigmata rotarũ: & à capite quadrageſimo, deſcriptiones ac dimẽſiones templi. Igitur ex uehemẽter obſcuris nihil poſſis

euincere, si incidat controuersia, nec ex ambiguis. Euidens sit oportet, quod coarguat aduersarium, aut confirmet ambigẽtem. Etenim si cuius interpretationem proferas, dicet hominis esse commentum: si tuam ipsius, ridebit somnium tuum & locum aliter interpretabitur. Itaq; nihil agunt, qui confessionem sacramentalem asserere conantur ex Christi uerbis: Ite, ostendite uos sacerdoti. Iuxta rectum sermonem perspicuum est, quare Christus ita iusserit, nimirum ad euidentiam miraculi, si ijdẽ sacerdotes à quibus fuerãt iudicati, pronunciarent eos esse mundos. Quod isti addũt allegoria est, iuxta quam si lepram accipimus hæreticum errorem, solis hæreticis imposita est confitendi necessitas. Hic fortasis alicui uenit in mentem, si hæc uera sunt, pleraq; allegorias esse inutiles. Nam quo conducunt si nihil probant? Atqui longè secus est. Plurimum ualent ad excitandum languentes, ad consolandum animo deiectos, ad confirmandũ uacillantes, ad oblectandum fastidiosos. Neq; enim Ecclesiastæ semper res est cum hæreticis aut impijs, qui nõ allegorias tantũ, uerũ etiã euidẽtissima scripturarũ testimonia, uel reijciũt uel deprauãt interpretatione. At qui dociles sunt, etiã piorũ hominum commentationes fauentibus animis excipiunt. Adde huc, quod ut non constet spiritum sanctum hoc sensisse quod adfert interpres allegoriæ, non constat tamen spiritum sanctum hoc non sensisse. Imò probabilius est eum hoc sensisse, si modo quod adfertur, consentaneũ sit fidei sanæ dogmatibus & alijs scripturæ locis. Et piæ mentis est, credere doctorem, uitæ sanctimonia probatum, diuinitus accepisse quod interpretatur. Neque enim est abbreuiata manus domini. Nec absurdum est hoc quoq; uoluisse spiritum sanctũ, ut scriptura nonnunquã uarios gignat sensus, pro cuiusq; affectu: Sicuti manna cuiq; sapiebat quod uolebat. Nec hæc est scripturarum incertitudo, sed fœcunditas. Quamobrem autem Deus uoluerit scripturam hoc genus inuoluctris, & alijs obscuritatibus opertam & inuolutam esse, eleganter explicat Augustinus in opere de doctrina Christiana. Expediebat cœlestis philosophiæ mysteria sic uelari impijs, porcorum exemplo conculcaturis margaritas, ut tamen pijs ac docilibus pateret aditus. Conducebat & humanæ mentis somnolentiæ excitandæ. Quod in promptu est, negligimus iuxta Græcorum prouerbiũ, in foribus hydriam, ad recondita semotaq; sumus auidiores. & ut magis illa iuuant, quę pluris emuntur: ita chariora nobis sunt, quæ cum labore sumus assequuti, q̃ quæ ultrò obtigerunt. Præterea quemadmodum multa per uitrum aut succina pellucent iucundius, ita magis delectat ueritas per allegoriã relucens. Postremo sicut habet plus caloris radius speculo aut ęnea pelui exceptus, ita uehementius afficiunt animos nostros quæ per allegoriã traduntur, q̃ quæ simpliciter narrantur. Quod idẽ usu uenit in picturis. Altius insidũt animis nostris quæ de Christo referuntur, quod sua morte nos liberarit à tyrannide Satanæ

Quatenus utiles allegoriæ

Quare scriptura inuolueris operta

Satanę,ab ignorātia ueri,à ſeruitute peccati,ſi adhibeatur allegoria de phaſe. Quid,quod etiam memoriam adiuuant. Nam qui profitētur artificium memoriæ per imagines quaſdam infigunt animis quod nolunt per obliuionē excidere. At huiuſmodi ſignis, multo rectius imprimitur animis noſtris, quod non oportet obliuiſci. Propheticum eſt prius ſigno rem adumbrare quàm aperte narretur. Ea res tum facit ad fiduciam, tum ad docilitatē audi torum, Sic euangelio fidem aſtruunt figuræ ueteris inſtrumenti, & oraculorum ænigmata. Deniq; perſpicaciſſimus ille Gregorius Nazianzenus libro theologiæ quinto, demonſtrat in cœleſti philoſophia, docendi rationē eſſe commodiſſimā, ſi non ſtatim aperiantur ſumma, ſed per gradus quoſdam, auditores deducantur ad perfectam cognitionem. Ita uetus teſtamentum typis & ænigmatibus ueluti rudimentis præparabat mūdum ad lucē Euangelicam. ſic ipſe Chriſtus paulatim ſuis aperuit illa ſublimia, non protinus, ſed parabolis & ambigue dictis atq; admirandis factis huc præparauit ac paulatim formauit animos diſcipulorū, ut primū crederēt eſſe bonū uirum, deinde prophetam, mox in eo ſuſpicarentur aliquid prophetica dignitate ſublimius, tandem uirtutē & homine maiorem in eo agnouerunt. Sed hæc omnia uelut in ſomnis, donec ueniret ſpiritus ille igneus, qui ſomnū excuſſit atq; deduxit in omnem ueritatem. Ne ad fidei quidem dogmata prorſus inutiles ſunt allegoriæ. Non euincūt quædam, ſed ſolidis adhibitæ teſtimonijs, lucem & gratiam addunt. Exemplum eſto locus qui eſt apud Ezechielem capite 37. de oſſibus aridis, quæ ad uocem prophetæ colliguntur, & adductis neruis in ſuum quæq; locum reponuntur, mox carne conueſtiuntur, deniq; ſpiritu inducto reuiuiſcunt ſurguntq;. Senſus grammaticus nihil habet niſi ſignū & imaginem uaticinij. Nec allegoria prima deſignat reſurrectionem corporum, quam nobis promiſit dominus: ſed innuit fore, ut populus diſperſus ac deſperatus quaſiq; mortuus ac ſepultus, congregetur in unū, & ab afflictionibus reſpiret. Id eſſe uerum ipſa prophetiæ declarat interpretatio. Nec opus eſt hoc teſtimonio ad probandam reſurrectionem, alijs ſcripturæ locis abunde probatam. Si tamen accedat, non mediocrem gratiam & euidentiam adiungit, neq; nobis cōſtat an ſpiritus ſanctus illic geminam allegoriam nobis commēdarit. Similis locus eſt Iob 19. Scio quod redemptor meus uiuit, & in nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum, & rurſum circundabor pelle mea, & in carne mea uidebo deum: & cætera. Satis conſtat hæc dici aduerſus amicos Iob, qui ſic loquebantur, quaſi ob impietatē Iob afflictus eſſet à deo, nec ulla ſpes ſupereſſet fortunæ melioris. Iob autē ſibi bene conſcius, reſpondit ſe certam habere ſpem, ut deus qui immiſit calamitatem, ab ea redimat, ac in ſterquilinio iacētem erigat, & cui iam ſcabies & fames, pellem & carnes exederat, priſtinam reſtituat ualetudinem, rurſuſq; cum deo propitio colloquatur, qui tum uidebatur auerſus

sus, Nam quod dixit, In nouissimo die, sentit ante mortem. Impium tamen esset asseuerare quod ibi spiritus sanctus non significarit nobis uerã corporum resurrectionem. Adsimili tropo dictum est in psalmo 26. Credo uidere bona domini in terra uiuentium: pro eo quod erat in hac uita. quemadmodum Ezechias desperãs uitam ait. Non uidebo dominũ deum in terra uiuentium. Non euincit allegoria, cõfirmat tamen, nec est à pijs reijcienda.

Allegoriarũ delectus

Cæterum illud erit prudentis Ecclesiastæ, in allegorijs adhibendis habere delectum. Is autem uarius est, Primum quoties eandem allegoriam doctores uarijs modis interpretantur, eam sumet, quæ ad germanum sensum proxime uidebitur accedere. Quod si nullius commẽtum placet, ipse suum proferet, quod tamen temere fieri non oportet. Nec expedit apud imperitam multitudinem diuersas autorum interpretationes adferre, quod ea res præter tædium quo grauantur auditores, eleuat allegoriarum fidem. Nec necesse est omnes allegoriæ particulas superstitiose excutere. Ea res frigus adfert dictioni, sed eæ tantum attingendæ, quæ maxime congruunt, quęcp tractatione magis splendescunt, & ad concitandos affectus sunt conducibiliores. Quemadmodum enim in exponendis prophetarum oraculis quædam admixta sunt, non ut aliquid significent, sed ut narrationem cõcinnent connectantcp: ita in locis allegoriam habentibus quędam ad sermonis contextum admixta sunt. Nec oportet allegoriam longius persequi cp res postulat. Exemplo fuerit ipse dominus & Paulus, qui summatim attingunt allegorias. Velut ex eo qd Christus dixit, Soluite templũ hoc, & in triduo excitabo illud, quidam quorum fuit Irenæus, ratiocinati sunt dominum in carne uixisse annis quadraginta, eò quod templũ totidẽ annis extructum legimus. Atqui non eousqp proferẽda erat similitudo. Alioqui alia plurima quæ templo adsunt, erant ad Christi corpus accõmodanda. Satis erat per templum intelligere corpus domini, per destructionem mortẽ, per erectionem intra triduum, resurrectionem. Hoc admoneo quod nonnulli ueterum hac quoqp in parte sibi plus satis indulserunt. Quodcp iuxta rhetorum præcepta monet Augustinus, ne in grandi genere dictionis & in uehementioribus affectibus concitandis diutius immoremur, idem obseruandum in explicandis allegorijs, quæ ueluti condimenta sunt aspergenda, facile abitura in fastidiũ, si pro cibis adhibeantur. In his explicandis cõcionator perspicuitate ac festiuitate dictionis, tũ crebra sententiolarũ interiectione, postremo tropis ad probabilitatẽ ac iucũditatẽ faciẽtibus, studebit omne tædiũ ac frigus secludere.

Allegoriarũ ſpecies

Iã inter species allegoriarũ, eæ frequẽtius sunt adhibẽdæ, quæ longius absunt à periculo tædij, è quib. est tropologia de qua superius admonuimus. Origenes & qui se ad huius imitationẽ cõposuerunt, libẽter philosophantur de litera & spiritu, de ecclesia ex gentibus congregata, & synagoga. Verum hoc allegoriarum genus tempestiuius erat in ecclesiæ primordijs

mordijs, quum adhuc ferueret contentio inter Euangelium & legem Mosaicam, inter Iudæos & Christianos, necp pauci ab Euangelij gratia in Iudaismum retraherentut. Non desunt tamen hisce temporibus Iudæi qui in synagogis suis conuitijs lacerant Christum super omnia glorificandum, at cum his non est nobis conflictatio. Tolerat hoc obstinatum hominum genus Christiana lenitas in spem resipiscentiæ, quam Paulus futurã aliquando prædixit. Planè Pauli beneficio supersunt illius gentis reliquiæ, cui utinã dominus aperiat cordis oculos, ut nobiscũ agnoscãt uerum Messiam deum & hominem, extra quem nulla est uera salus. In superioribus ostendimus, quantum cõmoditatis habeat eius formæ tractatio, quam recentiores appellant tropologiam. Eam diuus Hilarius nõ attingit, sed Origenem, ut opinor, sequutus, Gerasenorũ ciuitatem, unde dominus rogatur ut abeat, interpretatur, populum Iudaicũ qui repulit Euãgelij gratiam: Christi ciuitatem ad quam reuehitur, populum fidelium, quæ est ecclesia. paralyticũ uult totius gentis humanæ habere typum, qui per fidem in Christum sanatur, & ab omnibus liberatur peccatis: annotans & illud quod non dictum est paralytico Sanus esto, sed dicitur Constans esto: quum Græce sit θάρσει, quod nihil aliud sonat Latinis, quàm confide, aut bono animo esto. Mox & literam conuellit, idcp nimis Origenicè, quo allegoriæ faciat locum. Non legimus, inquit, aliquid peccasse paralyticũ. ac sentẽtiam uiolentam testimonio parum congruente cõfirmat, adducens de cæco nato: de quo dominus pronunciat, quod nec ipse nec parentes peccatis cõmeruissent, ut cæcus nasceretur: nec enim protinus simpliciter peccatis carent, quibus ob peccatum non est inflicta calamitas. Ad hæc, ut constet cæcũ caruisse peccatis, non statim consequens est & paralyticũ caruisse peccatis. At certo certius est paralyticum non caruisse peccatis. Alioqui iuxta sensum historicũ, uanus erit sermo Christi, Remittuntur tibi peccata. Non enim, inquit, paralyticũ peccasse aliquid accepimus. An non palàm dicitur peccasse, cui dicitur, Remittuntur tibi peccata? Ille bene annotauit, à Christo per fidem remissum, quod lex laxare non poterat: & addit, Fides enim sola iustificat. Atqui hæc est uox tot clamoribus hoc seculo lapidata, quæ in Hilario reuerenter auditur. Porrò quod à domino dictum est paralytico, Abi in domum tuam, interpretatur paradisum, unde fuit eiectus Adamus, cuius aditus denuo per Euãgelium patefactus est homini. Ista quidem non ineptè dicuntur, sed nemo non uidet, quãto sint duriora, minuscp probabilia ijs quæ de tropologia commonstrauimus, cum hoc quod in ecclesiæ primordijs tempestiuius dicebantur.

Allegoriæ unde sumẽdæ potissimum

Iam quemadmodum refert quam allegoriæ speciem tibi deligas, rursus cp cõmodis rationibus eam tractes, ita nõnihil refert, unde sumas allegoriarũ fundamẽta. Qua de re uideor idẽ admonere posse, quod de scripturarũ testimonijs, ut ex his potissimũ libris proferãtur, de quorũ autoritate nulla unquam

unquam fuit dubitatio,nec apud Hebræos,nec apud Græcos,nec apud Latinos. Cuius ordinis sunt,Genesis,Exodus,Leuiticus,Numeri,Deuteronomium,Iosue,Iudicum,Ruth,Regnorum quatuor,Paralipomenon duo,totidem Esdræ,Hester,Iob,Psalmi,Esaias,Hieremias,Ezechiel,Daniel,Prophetæ duodecim. Atq; hi quidē ueteris instrumēti. Noui uero sunt hi,quatuor Euāgelia,Acta apostolorū,Pauli epistolæ omnes,excepta ea quæ scribitur ad Hebræos,Prima Petri,& prima Ioānis. Nō quod cæteris adimam autoritatem,sed quod horum præcipua sit autoritas. Quidam impēse cauti,conantur omnium autoritatem æquare, nituntur̄q; nobis persuadere, etiam tertium & quartum Esdræ, quorum somnia cōtemnit Hieronymus, sancti spiritus afflatu scriptos esse:& librum cui titulus Sapientia,quem plerīq; Philonis esse credunt,à Solomone fuisse conscriptum,quum nec stilus conueniat, & ipsa res satis præ se ferat, hoc opus post Christi tempora esse conscriptum. Videbitur hæc alicui ciuilitas, uerum ea ciuilitas magis eleuat pondus scripturæ canonicæ,quàm cōfirmat. Nec enim sine causa primores ecclesiæ reiecerunt apocrypha,aut certè semouerunt. Tropologiæ nusq; non est locus,ut interim his uocibus abutamur docendi gratia. Cæterū allegoria & anagoge nō pati felicitate in quibuslibet scripturæ libris inducitur. In Genesi,Exodo,Leuitico,Numeris,Deuteronomio, maiorem habēt gratiam. In Iosue,Iudicum, Ruth, Regem, Paralipomenon, Esdræ & Hester, nō item,nisi quædam è multis deligas. Dauid enim & Solomon in quibusdam Christi typum gerunt. Neq; nullus tamen delectus esse debet in superioribus libris. Neq; enim mysticum sensum habēt omnia,& sunt quæ per allegoriam aut anagogen tractata frigent. Tametsi non defuerunt qui omnia deflexerint ad sensum spiritualem. Quorū de numero est Augustinus, & hoc recentior Eucherius,alīq; nonnulli. Vt autem aliquid exempli causa
Gen. 30 proferam,Sunt qui Genesis trigesimo,Liam deformem,sed fœcundā,Rachelem,formosam,sed sterilem,detorqueant ad allegoriam:Augustinus etiam illud quod eodem capite narratur, de nocte redempta mandragoris, quasi citra allegoriā locus parum haberet dignitatis aut utilitatis: mihi contrà uidetur. Primum hic animaduertenda est diuinæ bonitatis dispensatio, quæ diuersis dotibus æquat omnes. Racheli formam dedit,qua cōmendaretur marito, Liæ fœcunditatem usq; ad quartam prolem, ut iam sororem æquarit gratia. Liam mœstam consolatus est. Racheli formosæ addidit sterilitatem,ne nimis aduersus sororem insolesceret. Ad bonos mores pertinet & illud,quod uxores tanto studio nituntur placere uiris suis, nō philtris aut fucorum lenociniis,sed patiendo. Vigebat adhuc illud præceptū, Crescite & multiplicamini,& replete terram. Rachel inuidit sorori suæ. Quid autem inuidit? Non uoluptatem cōcubitus,sed fœcunditatem. Tantus autem erat amor prolis,ut prius quàm ipsæ concipere possent,ancillas suas utraq; maritō

rito ſubiecerit, quod ante feciſſe legitur & Sara: multo aliter affectæ, quàm hodie quædam fœminæ, quæ pharmacis arceſſunt ſterilitatẽ, ne parturiendi nutriendiúe laborem ferant, aut ne quid ſenij formæ cõcilient, ut ne commemorem quarundam execrandam impietatem, quæ fœtum iam uiuum in utero necant aut pharmacis eijciunt. Annotandum & illud, quod pro ſingulis partubus deo gratias agunt, nimirum intelligentes & ſterilitatẽ & fœcunditatem arbitrio numinis immitti. Frigidius etiam fuerit, ſi quod illic narratur de uerſicoloribus uirgis ad allegoriam detorqueamus. Nihil ne igitur fructus præter narrationis uoluptatem? Eſt aliquid moribus accommodum. Eximiæ fidei exemplũ eſt, quod Iacob homini nec fido, nec commodo, tot annis ita ſeruierit, ut ipſe Laban fateretur ſe Iacob fideli miniſterio fuiſſe locupletatum. Illud autem agit uir manſuetiſſimus, ut abſq; iurgio & cum bona pace diſcedat à ſocero difficili & moroſo. Da mihi, inquit, uxores ac liberos meos, ut proſpiciam domui meæ. Nihil petit mercedis præter uxorem ac liberos. Hac uerecundia uir alioquí durus commotus ultro offert mercedem. Iacob autem ne qua in re moleſtus eſſet, pro prẽterita ac futura ſeruitute nihil aliud petit, niſi ut quod de gregibus in poſterum naſcerentur uarium, ipſius eſſet: quod unius coloris, ſoceri. Eã conditionẽ ut æquiſſimam Laban cupide recepit, ſciens in pecudibus rarum eſſe uariũ colorem. Hic uero pateſcit fiducia Iacob erga deum. Neq; enim ſecundum naturam eſt, ut ex uirgis uerſicoloribus obiectis naſcantur uariæ pecudes. Magni negocij eſt ab improborum commercio ſine rixa diſcedere. Vides in loco qui uidebatur frigidus, & penè dixerim abſurdus, non uulgarem latere doctrinam ethicam. Sit hoc exemplum unum plurimorum loco poſitum. In huius generis locos ſi quãdo incidet Eccleſiaſtes, ab allegorijs & anagogis abſtineat: aut ſi putabit adhibendas, ſummatim paucis & in tranſcurſu attingat: tropologiam tractet accuratius. Non ab re fuerit ob ſimpliciores quoſdam & illud admonere, nihil obſtare, quominus eadẽ res typus ſit plurium, aut idẽ ſermo diuerſas habeat allegorias. Verbi cauſa, Manna quod Hebræis fluxit in deſerto, figuram habet ſermonis euangelici, quo paſcuntur animæ piorum: & idem typũ habere poteſt, corporis & ſanguinis dominici in euchariſtia, quẽadmodum aperit ipſe dominus Ioannis ſexto. Et eadẽ Hieroſolyma nunc typum gerit eccleſiæ militantis in terra, nũc triumphantis in cœlis. Item Goliath à Dauide proſtratus figuram habet Chriſti deijcientis Satanæ tyrannidẽ, & hominis pugnantis ſpiritu aduerſus carnem. Interdum unus typus gradus eſt alterius: ueluti ſerpens æneus in ſtipite fixus præſignauit Chriſtum crucifixum. Ac rurſus Chriſtus in crucẽ ſublatus admonet nos, ut abducti ab amore rerũ terrenarũ, ſpiritu feramur in altum, ac mundo carniq; moriamur. Idem dici poteſt de omnibus quæ dominus geſſit in terris, quę ſicuti figuris adumbrata ſunt in uetere teſtamẽto,

ita nobis typi sunt, quid agere debeamus. Tantum de figuris. Allegoriæ exemplum illud est: Moses Deuteronomij 22. uetat ne quis aret in boue & asino. sensus allegoricus esse potest, ne misceamus Iudaismum cum Christianismo: non enim conueniunt clamante Paulo, Si circuncidamini, Christus nihil uobis proderit. potest & hic esse: ne sic profitearis te Christianum, ut simul & mundum colas & deum. Rursus hic. Noli simul & theologiam profiteri, & pari studio mundanæ philosophiæ deditus esse. Non onero lectorem turba exemplorũ, qui ex uno facile conijciet cætera. Incidit interdum, ut uideantur diuersæ allegoriæ, quum non sint. Verbi gratia, Origenes interpretatur siliquas porcorum, quibus ille parum frugi filius cupiebat explere uentrem, carmina poetarum: alius interpretabitur eas, Platonicam aut Aristotelicam philosophiam, alius honores aut opes aut delicias huius seculi. Nec hi sensus diuersi sunt, sed eiusdem generis species. Solus deus qui est summum bonum, uere satiat hominis mentem, à quo si excideris, quicquid illud est in quo cupis acquiescere, siliquæ porcorũ sunt. Postremo eiusdem plures esse posse typos aut plures allegorias, quemadmodum & similitudines, notius est quàm ut sit admonendum. Videor mihi de tropis & allegorijs satis disseruisse ad alia transiturus, si illud adiecero, quod admonet D. Augustinus, ut in explicandis scripturarum obscuritatib. dilucida sit concionatoris oratio. Ob causas quas commemoraui expediebat scripturã canonicam alicubi inuolucris opertam esse. At nõ idem cõuenit scripturarum interpreti. Lux sit oportet quod discutiat tenebras. Hoc fortasse uideri possem sine causa admonuisse, nisi uiderem quosdam in docẽdo imitari sermonem propheticum, ut ad intelligentiam ænigmatũ opus sit alio interprete.

Sunt qui fortiter negent in canonicis libris ullam inesse obscuritatẽ, modo adsit peritia sermonis & sensus communis. Quorum opinioni hactenus certè faueo, ut optarim esse ueriſſimam. Sed una uoce reclamãt omnes ecclesiæ doctores, & in his ij quoq; qui nec linguarum peritia nec sensu communi caruerunt. Obscuritas autem non solum ex tropis, sed compluribus alijs ex causis nascitur, quas hic summatim commemorare non ab re fuerit, simulq; commonstrare quibus rationibus difficultates possint expediri: tametsi de his sparsim in superioribus nonnihil attigimus, & uigilantissimus ecclesiæ doctor Augustinus, quum in diuersis opusculis suis, tum præcipue in libris de doctrina Christiana, multa præcepit. Vt autem ordiamur ab infimis: Interdum remoratur lectoris intelligentiam codex scribarũ aut deprauatorum uitio mẽdosus, id quod aliquot locis usu uenit beato Augustino. Huic incommodo remedium erit, si consulueris exẽplaria castigatiora. Interdum ex eo quod Græcus aut Latinus interpres uel perperã uel obscure, uel ambigue reddidit quod uertit. Huic incõmodo quatuor ratiõibus licet mederi, si uel fontes ipsos consulas, Hebræorum aut Chaldæorum in ueteri

Obscuritates unde & quõ discutiendæ

ueteri instrumento, Græcorum in nouo, uel ueterum interpretationes excutias, unde deprehendi potest germana lectio, uel diuersas conferas uersiones: fit enim frequenter ut quod hic obscurè aut ambiguè uertit, alius diluci/de transferat: uel eorum denicp cõmentarios adeas, qui in hoc sumpserunt operam, ut huiusmodi difficultates submouerent. Ad id tametsi ueterũ diligentia non parum adiuuerit sacræ philosophiæ studiosos, tamen quoniã nunquã cessat deprauatorũ improbitas & scribarũ oscitãtia nunquã exper Deprauata
gíscitur, semper erit necessarius restituentium labor. Qua quidẽ in re & nos præter alios pro nostra uirili sumus adnisi. Vtinam tantũ præstare potuisse mus, quantũ optauimus. Quot seculis in tẽplis canitur ex Psalmo quadra/ Ps. 41
gesimo primo: Ita desiderat anima mea ad deum fontem uiuũ, pro fortem uiuum: quemadmodum uerterunt Septuaginta, et habet Hebraica ueritas. Augustinus hanc particulam non attingit, fortem, & uiuum appellat, ut distinguat à simulacris mortuis quæ non possunt homini conferre salutem, et à malis liberare. Quot seculis ex epistola ad Hebræos priuatim ac publicè Hebr. 13
legũt, Fide quidã placuerũt angelis hospitio exceptis, pro latuerunt angelis hospitio exceptis. Germanã lectionẽ scriba deprauauit, nõ agnoscens Græci sermonis proprietatẽ. Et huius generis sunt innumera. Nonnũquam ex proprietate linguarũ nascitur difficultas. Habet cũ unaquæcp lingua suas loquendi formas peculiares, quas si transferas in aliã linguã, non intelligun tur ab ijs quib. altera tantũ lingua cognita est. Quod genus est, Hebræi geminatione uocis significãt ἐπίτασιν, ut quũ dicunt, Ficus bonas bonas, pro uehementer bonis: & Ficus malas malas, pro uehemẽter malis. Et Græci dicunt, Noui tibi gratiam: pro habeo tibi gratiã: Latuit aduersus seipsum loquutus, pro insciens aduersus seipsum loquutus est. Hanc, inquam, sermonis formam quoniam non agnouit quisquis ille fuit, deprauauit locũ apud Paulum, Placuerunt angelis hospitio exceptis. Habet & sermo Latinus idiomata sua, quę perturbant huius peritia leuiter tinctos. Septuaginta multum Hebraismi reliquerant in sua uersione, cuius partem aliquam explicuit Augustinus in libris loquutionum. Hieronymus autem æditione sua peregrinitatẽ eam adeo submouit, ut propemodum plus sit Hebraici idiomatis in nouo testamento Græco quàm in uetere. Idem remedium est aduersus ambiguitatem, siue uocis, siue compositionis. Paulus 1. Corinth. xv. iurat per suam gloriam. Quotidie morior per uestram gloriam. Verum hæc præpositio apud Latinos anceps est, eocp qui tantum Latine sciret, ambigeret utrum ea gloria Paulo causa fuisset, quur quotidie moreretur, an iuraret per eam gloriam, At uox Græca νὴ non est anceps, sed tantum iurando asseuerantis. Vnde apud Latinos per, uerterũt in propter: & in nonnullis Græcorum codicibus deprehenditur διὰ pro νὴ, id quod duplici de causa potuit accidere: siue quod aliquis codicem Græcum emendauit ad nostram depra

uatam lectionem,quod sanè plurib.in locis factum,est uerisimile:siue quod Græci complures abhorruerint à iureiurando,tam diligenter à Christo interdicto,contendantq; Paulum nusquam iurasse. Quidam horrent dei filium iuxta diuinã naturam dici creaturam, quod Latinis creari dicitur hoc quod prius non erat. At non horret Athanasius neq; Gregorius Nazianzenus & Hieronymus,si modo sic interpretemur creaturę uocabulũ,quemadmodum illi iuxta Græcam uocem interpretantur. Græcis κτᾶσθαι uox est ambigua,quemadmodum & κτίσις. Neq; enim solum κτᾶσθαι dicitur quod instituitur aut conditur, sed etiam quod paratur ad aliquẽ usum,unde κτῆμα possessio,non quod possessor creauerit seruum aut domum,sed quod sibi ad usum pararit. Vnde Tertullianus Græci sermonis peritus κτίσιν fere uocat non creaturam,sed paraturam. Paratum autẽ esse quod est sine initio,nihilominus absurdum est, quàm prædestinatum esse. Porro filius ab æterno fuit prædestinatus, ut homine assumpto mundũ redimeret. Non est igitur quod offendamur,quum legimus Ecclesiastici 24. de sapientia dictũ:Et qui creauit me,requieuit in tabernaculo meo.Ac mox, Ab initio & ante secula creata sum:&c.Item Prouerbiorum 8. Dominus possedit me ab initio uiarum suarum. quod illic uerterat creauit, hic uertit possedit: Græcis idem est uerbum ἔκτισεν. Nonnunquã obscurat intelligentiam, antiquitatis ignoratio, plurima siquidẽ in rebus humanis nouat ætatis diuturnitas. Veluti quod scripsit Horatius,Scriptor utroq; tuum laudabit pollice ludum: nemo fuerat intellecturus, nisi ueteres admonuissent, olim qui fauerent pollicem premere solitos. Itidem quod est in Psalmo 68. Aduersum me loquebantur,qui sedebant in porta: iuxta sensum grammaticũ minus liquebit,nisi moniti fuerimus, olim Iudæos in portis urbium solitos exercere iudicia. Ad id facit quod Deuteronomij 21. pater filium contumacem iubetur adducere ad seniores illius ciuitatis & ad portam iudicij. Præterea secũdi Regum decimo quarto, Absolon stans in ingressu portæ inuitat ingredientes & egredientes,ut suas causas ad se deferant.Similiter quod dominus Pharisæis exprobrat latas fimbrias & phylacteria,uix quisquam intellexisset,nisi periti antiquitatis admonuissent, Pharisæos hunc morem arripuisse ex Deuter. cap. 6. Ligabis ea in manu tua, & erũt immota ante oculos tuos. Interdum ambiguitatem parit uox diuersa significans, aut certe diuersis modis usurpata. Prioris exempla multa sunt apud Hebræos, dictiones quæ ĩsdem literis & ĩsdem notis res diuersas significant: rursus,quæ ĩsdẽ elementis,sed mutatis notis diuersa significent.Apud Græcos τέλος finem declarat & uectigal,unde dicti telonæ qui exigunt uectigalia. Celebratur Euripidis sententia,ἀχαλίνων στομάτων ὁ τέλος δυσχίας. quod ita uertêre quidam non indocti,Effrenis oris finis infortunium. at mea sententia rectius uertissent, Effrenis oris uectigal infortunium. ut

uectigal

uectigal perinde ualeat quasi dicas, fructus. Apud Latinos os aliud significat quum paternus casus habet oris, & aliud quum habet ossis. Nisi quod iuxta grammaticos discrimen prodit ipsa pronunciatio: si producas os, est illud unde dicitur oris: sin corripias, est unde ducitur ossis. Produces, si sic efferas quasi sones os per geminum oo: corripies, si per unicum, ut nūc uulgus pronunciat. Nam longarum ac breuium syllabarum differētia pene in totum sublata est, nisi si quam faciat accentus: qua de re disseruimus in libello de rectè pronunciādo. Posterioris exemplum illud esto. Consummatio in scripturis interdum sonat perfectionem, ut dominus in cruce, Consummatum est. Interdum παυολεθρίαν, siue internicionem, Velut Esaiæ 10. Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam. Item Hieremiæ 4. Deserta erit omnis terra, consummationem tamen non faciam: id est, non semel perdam uniuersos. Ita spiritus, interdum pro flatu ponitur, interdum pro affectu hominis, interdum pro spiritu sancto. Idem sentiēdum est de multis alijs uocibus, quarum de numero sunt, mundus, lex, caro. Exemplis quoniam plurima sunt, supersedeo, ne fiam prolixior in re non obscura. De remedio mox dicam. Huic incommodo finitimum est quum uel idē nomen proprium pluribus est cōmune, uel unus nominibus duobus aut pluribus designatur. Prioris exemplum est: Apud Ægyptios multi reges dicti sunt Pharaones, multi Ptolemæi: apud Babylonios multi Nabuchodonosores: apud Iudæos sub Babylonijs multi Iechoniæ. Similiter in scripturis, plures Darij, plures Xerxes, plures Antiochi, plures Cyri. Et in Euangelio legūtur tres aut plures Herodes, ijdē nomine, personis diuersi. Ea res etiam in humanis parit minus attentis magnam confusionem, in quibus occurrūt multi Catones, multi Tarquinij, multi Bruti, multi Scipiones. Idem usuenit in nominibus locorū. Notum est omnibus duas esse Galilæas, quarum altera discretionis gratia dicitur Galilæa gentium. Ita sunt duæ Salem: altera iuxta Iordanem in tribu Effraim olim ditio Sichimitarum, ubi legitur baptizasse Ioannes, Ioannis 3. altera quæ notiore uocabulo dicitur Hierosolyma. Eadem difficultas est & in humanis historijs, quam ex parte discussit Stephanus, qui scripsit de urbibus. Nunc posterioris exemplum accipe. Libro Paralipomenon secundo, Ochosiam regem trinominem reperimus, siquidem capite uigesimoprimo appellatur Ioachim natu minimus filiorum Iehoram, Idem mox proximo capite dicitur Ochosias: Constituerunt autem habitatores Hierusalem Ochosiam filium eius minimum regem pro eo. Rursus in capite præcedenti, quum referuntur nomina filiorum Iehoram, pro Ochosia dictus est Azarias. Similiter qui apud Matthæum in genealogia dicitur Iechonias, apud Lucam 3. dicitur Neri. Idem in libris regum & Paralipomenon uocatur Ioachim. Rursus qui apud Lucam uocatur Zorobabel, Neemiæ tertio dicitur Barachias. Sic Matthæus dictus est

Propria nomina

Leui.Paulus,Saulus.De locis res euidẽtior eſt, quàm ut opus ſit exemplis. Sed de hononymis & ſynonymis, quoniã hoc argumentum plures habet ſinus & anfractus,non ingredior altius, Qui uolet & cui uacabit,poterit ſuper his plenius edoceri,libris Beroſi,Philonis,Ioſephi, tũ è Hieronymi uarijs annotationibus, præcipuè è catalogis quos de locis contexuit, tum ex commentarijs Annij recentioris. Nec indiligenter hanc partem tractauit Ioannes Driedo.Nos ad reliqua properamus. Ambiguitas aliquoties naſcitur ex uaria diſtinctione,uelut,hæretici ſic diſtinguebant. In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat: uerbum hoc erat in principio apud deum.ne cogerentur uerbum profiteri deum,ſed tantum fuiſſe apud deum. Rurſus qui uolunt excludere ſpiritum ſanctum à cõſortio diuinitatis,ita diſtinguunt, Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt,ut ſpiritum faciãt creaturam. Simile eſt ad Romanos 4. Quid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundum carnem: hæc particula ſecũdum carnem,referri poteſt ad uerbum inueniſſe,poteſt & ad patrem noſtrum.Huius formæ in ſcripturis occurrũt innumera.In hoc ambiguitatis genere explicando eadem eſt ratio, quæ in polyſemis dictionibus,aut uariè uſurpatis. Primum omnis ſententia, quæ pugnat cum inuiolatis fidei dogmatibus reijciẽda eſt.Quod ſi in uarijs ſenſibus nihil eſt aduerſum ſanæ doctrinæ,ex ipſa ſermonis ſerie quærẽda eſt germana lectio.Obſeruandum quid præceſſerit eum locum,quid cõſequatur,unde cœperit qui loquitur,quò progreſſus ſit,& quò euaſerit.Hic non nihil ualebit & aliorum locorum collatio. Sæpe fit ut idem ſenſus hic uerbis ambiguis enunciatus, alibi ſermone perſpicuo efferatur. Quin & pronunciatio nonnunquam uariat ſenſum. Plurimum enim refert, utrum enunciando pronuncies,an interrogando ſeu percontando.Quanquam in illo:A Nazaret poteſt aliquid boni eſſe? percontatio non uoce tantum, uerum etiam nota ſcribentis diſcernitur.Sed ironia nullam habet notam, ſola pronunciatione diſtinguitur.Quod genus eſt illud,Dormite iam & requieſcite.Quod ſi notæ uariant,partim ex ipſo ſenſu, partim è ſermonis tenore colligitur uera lectio.Dormite iam & requieſcite: ſi accipias uelut ab imperante dictum,ſenſus uidetur abſurdus.Rurſus 1.Cor.6. Secularia igitur iudicia ſi habueritis,contemptibiles qui ſunt in eccleſia,illos conſtituite ad iudicandum:per ironiam eſſe dictũ indicat,quod mox ſequitur. Ad uerecundiam ueſtram dico. Verum de his nõnihil attigimus in ſuperioribus,quum de tropis ageremus, & in Annotationibus non pauca produximus exempla. Ab ambiguis recedam,ſi illud admonuero, ſermonem Hebraicum & Græcum plus habere ambiguitatum,quàm Latinum.Apud Hebræos partim in cauſa eſt,quorundam elementorum ſimilitudo, quæ parum attentis præbet erroris occaſionem, partim puncta quæ ſubnotantur literis: ea in priſcis

priſtis illorũ codicibus nõ apponebãtur,& tamen ex his mutatis uarius na/ſcitur ſenſus. Apud Græcos autem quod in uerbis eadem uox frequenter ad diuerſa genera,aut ad diuerſos modos pertinet, ut in eo quod modo ex Paulo citaui,ad iudicandum conſtituite, κρίσατε, incertum eſt, utrum ſit conſtituitis,indicandi modo, an conſtituite imperandi. Item ad Coloſſen/ſes ſecundo,Quid adhuc decernitis, δογματίζεσθε, incertum eſt actiuéne an paſſiuè accipiatur. Quanquã & apud Latinos ſæpe per hypallagen mo/dus pro modo ponitur. Non facies furtum, non eſt prædicentis ſed præci/pientis. Vnicum hoc exemplum pro innumeris poſitum eſto. Quin & arti/culus in alium translatus locum,diuerſam parit intelligentiam. Non me/diocre negotium exhibet tractantibus ſcripturas ſpecies contradictionis, uanitatis aut abſurditatis,quum certo certius ſit,tale nihil eſſe in libris cano/nicis. Nonne quum Ioannes ſcribit,Si dixerimus quod peccatum nõ habe/mus,noſipſos ſeducimus,& ueritas in nobis non eſt: pugnare uidetur cum eo quod habetur in eadem epiſtola, Qui natus eſt ex deo non peccat, ſed generatio dei conſeruat illum. Rurſus quod ſcribit Paulus,Viri diligite uxo/res ueſtras,ſicut Chriſtus dilexit eccleſiam, Et quod præcipit Moſes, Ho/nora patrem & matrem:contrarium apparet ei quod dominus in Euange/lio pronunciat Lucæ 14. Si quis uenit ad me & non odit patrem ſuũ & ma/trem & cætera,non poteſt eſſe meus diſcipulus. Item quod Chriſtus inter/dixit Apoſtolis,In uiam gentium ne abieritis,pugnat cum eo quod ijſdem dicit,Ite in orbem uniuerſum,& docete omnes gentes. Hoc autem incom/modum facile per tropos & allegorias tollitur:aut certe temporum aut per ſonarum diſcretione. Ante mortem dixit,In uiam gẽtium ne abieritis: poſt reſurrectionem dixit,Ite in orbem. A pluribus exemplis abſtineo, ne faſti/dio ſim lectori. Vanitatis ſpecies turbat lectorem, quoties eadem res diuerſe narratur, aut numerus annorum rationi temporum non congruit. Marcus cap.15.ſcribit Ieſum fuiſſe crucifixum hora tertia,quum Ioãnes de/cimonono tradat Pilatum hora ferme ſexta ſediſſe pro tribunali. Non con/ſiſtit autem ut crucifixum accipiamus,antequam eſſet damnatus. Sudatur etiã à quibuſdam, ut quæ in Actis cap. 7. habetur, Stephani narrationem doceant congruere cũ ea quæ eſt in Geneſi,quodq; Lucas capite nono, re/fert de Saulo proſtrato, uidetur cum ipſius Pauli narratione diſſentire. Nec eadem raro accidit in literis euangelicis. Vanitas autem uidetur quod diſcrepat, quum ſimplex ſit ſermo ueritatis. Plurima uero de Meſſia præ/dicta ſunt in uetere teſtamento, quorum nihil apparuit in Chriſto. Ve/luti quum prophetia dicit, Eleuabitur mons domus domini ſuper om/nes colles, & ſedebit ſuper ſolium Dauid,& cætera. Item quum deus legi/tur impoſuiſſe capiti eius coronam de lapide precioſo, & unxiſſe eum præ participibus ſuis. Præterea de pugnis & uictoriis ex attritis hoſtibus,

Obſcuritas ex contrarietate

Obſcuritas ex ſpecie uanitatis

de gladio addito femoti, quum nihil horum in Christo cõspectum sit, sed omnia contrà. Quæ res scandalo fuit non solum uulgo Iudęorum, sed ipsis etiam Apostolis. Ne illa quidem unquam acciderũt, quæ Esaias undecimo, futura prædixit in aduentu Christi, Vitulus & leo & ouis simul morabuntur, & puer paruulus minabit eos, &c. Absurditatis speciem habent quæ ante retulimus de eruendo oculo & proiscienda dextera. Item de congerendis prunis in caput inimici. Pręterea, Oportet nasci denuo. Et, Nisi efficiamini sicut paruulus iste, & cætera. Ad hæc, Nisi mãducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitam in uobis. Ad redigenda in concordiam, quæ uidentur pugnantia, præter alios plurimum adiumenti attulit beatus Augustinus multis uoluminibus. Idem sentiendũ de falsa specie uanitatis, quam frequenter scripturis impingit impius ille Porphyrius. absurditatis species tropis & allegoriis discutitur. Interim & illud iuuat ad concordiam, si loco diligenter inspecto deprehendas diuersis uerbis eandem esse expressam sentẽtiam. Rursus si meminerimus, nec prophetas, nec euangelistas res eo narrare ordine quo gestæ sunt, sed interdum ut ipsis in mentem uenerunt, ita temperante spiritu sancto ob nostram aliquã utilitatem. Quin & illud animaduertendum quædam eadem uideri, quum similia sint non eadem. Rursus quędã eadem bis esse facta, ueluti quod Moses elicuit aquam è petra, bis factum est, quum plerique credant tantum semel factum. Siquidem Exodi 17. Moses percussit petram Oreb apud Raphidim mansione undecima, priusquam uentum esset ad montem Sina, ubi prodita lex est, cui loco nomen inditum, tentatio. Idem numerorum xx. bis percutit petram in deserto Sin iuxta Cades mansione xxxiii. post perfectum tabernaculum. In priore loco non legitur offendisse dominum, hic legitur offendisse. Et hic locus dictus est, contradictio. Chrysostomus existimat Christum bis flagello uendentes & ementes è templo deturbasse, eo quod euangelistæ insigniter in temporis ratione dissonant. Ioannes enim capite secundo refert factum statim in initio miraculorum, postquam dominus in Cana Galilææ mutarat aquam in uinum, alij Euangelistæ narrant quasi factum sit paulo ante passionem domini.

Absurditatis species

Difficultas ex persona non animaduersa

Quosdã turbat nõ animaduersa persona sub cuius nomine sermo profertur. Quidã enim scripturæ canonicæ libri constant personis, ut Iob & Canticum Solomonis. Quanquã & in his qui non sunt dramatici, interdũ qui loquitur, tacitè sibi sumit personam alienam, docendi gratia. Quæ Paulus scribit Romanis capite septimo, Scimus enim quòd lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, uenundatus sum sub peccato. Quod enim operor non intelligo. Nõ enim quod uolo bonũ, hoc ago, sed quod odi malũ illud facio, et cætera: quoniam non uidebãtur conuenire in tantum apostolũ, uetustiores interpretati sunt illic Paulũ docendi gratia in se suscepisse personã hominis

Iudaici

Iudaici & imperfecti, atq; adhuc aut carni seruientis aut ancipiti bello cũ carne pugnantis. Similiter in Ecclesiasta, multa dicũtur sub aliena persona, quæ parum cõgruunt in eum qui loquitur afflatu diuini spiritus. Tale quiddam & in ipso Christo liceat deprehendere. Quum enim dicit Chananeę, Non est bonum sumere panem filiorum & mittere canibus: sub persona uulgaris Iudæi loquitur, potius quàm ex animi sui sentẽtia, alioqui peccasset ipse, qui quod pronunciauit nõ esse bonum, fecerit. Eam uero personam induit, ut mulieris fidem redderet euidentiorem, simulq; Iudęis incredulis hac imagine declararet quàm efficax res sit fides, quæ uel ab inuito, ut ita loquar, Christo miraculum extorserit. Siquidem quasi lassatus tandẽ ac uictus dixit, O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut uis. Præterea quũ loquitur discipulis, Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, &c. Apostoli episcoporum ac sacerdotum personam gerunt, ipse dominus dei & hominis personam gerit. Rursus quum satellitibus dicit, Si me quæritis, sinite hos abire: dominus sub cuiusuis episcopi seu pastoris persona loquitur: Apostoli plebei gregis personã gerunt. Est enim fidi pastoris pro salute sibi creditæ plebis uitam impendere, si res postulet. Adhæc, quoniam Christus & corpus ipsius mysticum idem sunt: dominus quædam in se recipit, quæ non in ipsum, sed in illius membra cõpetunt, Veluti quod ex psalmo 21. Christus in cruce pendens usurpat, Longe à salute mea uerba delictorum meorum: ad Christi corpus pertinet, cuius peccata in se recepit. Alioqui Christo tribuere delictum, extremæ sit impietatis. Rursus in psalmo sexagesimooctauo, quem Christo patienti tribuunt iuxta allegoriam, sub corporis sui persona loquitur, Domine tu scis insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt abscondita. Simili modo apud Zachariam capite tertio, inducitur sordidatus, & à peccatis mundato dantur mutatoria, diciturq;, Si ambulaueris in præceptis meis: quæ omnia à membris transferuntur in caput, eò quòd caput & corpus unum sunt, quemadmodum maritus & uxor una caro sunt, quod mysterium Paulus appellat magnum in Christo sponso & ecclesia sponsa. Agnoscit hanc indiuiduam societatem etiam sensus communis, & uulgaris loquendi consuetudo. Si quis lædat pedẽ aut aliud membrum, lingua clamat, quur me lædis, quum ipsa læsa non sit, sed una loquitur pro membris omnibus. Itidem Christus iam immortalis, nec ullis patens iniurijs, clamat, Saule Saule quid me persequeris? Huc cõfert magnus ille Gregorius, merito dictus Theologus, quod Paulus primæ Corinthiorum decimoquinto, scribit fore, ut quum deus filio subiecerit omnia, tunc & ipse filius subiectus reddatur patri. Atqui Christus iuxta naturã diuinam nulli subiectus est nec erit unquam, quum sit æqualis patri: iuxta assumptum hominem, nunquam fuit rebellis patri, sed obedientem se præbuit usque ad crucem: cæterum si contempleris caput & corpus unam esse personam

Christus & corpus eadem persona

sonam,nondum omnia subiecta sunt illi, nec ipse totus subiectus est patri, ob nostram rebellionem. Huic simile est, quòd quoniam in hypostasi siue persona Christi sint plures naturæ,quædam de homine prædicantur, quæ illi non conueniunt,nisi secundum diuinam naturam: rursus quædam de uerbo prædicantur,quæ in illum non congruunt,nisi secundum humanam naturam.Prioris exempla sunt passim obuia,ueluti quum apud Ioannem dicit,Nemo ascẽdit in cœlum,nisi filius hominis,qui est in cœlo. Christus enim id temporis iuxta hominem assumptum non erat in cœlo.Posterioris illud,quum scribit Apostolus,Sic deus dilexit mundum,ut filium unigenitum tradiderit in mortem. Christus nõ fuit traditus in mortem nisi iuxta naturam humanam,nec dicitur unigenitus dei filius,nisi secundum naturam diuinam. Quin hoc ipsum Christus humanæ naturæ uocabulũ est, neq; enim iuxta diuinam fuit unctus gratia, ne secundum corpus quidem unquam fuit unctus,sed secundum animam. Fuit enim ille tergeminus gigas,è tribus ut ita loquar,constans naturis,corpore humano,anima humana,& diuina natura. Vnitas autem personæ facit,ut promiscuè quædam de illo prædicentur,non obseruata naturarũ proprietate. Rectè dixeris deum pro nobis mortuum, quum nec iuxta diuinam naturã, nec iuxta animam, sed tantum iuxta corpus assumptum sit mortuus.Et in Symbolo dicitur descendisse ad inferos,utiq; iuxta animam, quum corpus eò non descenderit. His mihi uideor non absurde attexturus,quòd quemadmodum in eadem persona fuit deus & homo, ita in tota dispensatione qua uersatus est in terris,deprehendas licet summæ illius naturæ pariter & nostræ terrestris manifesta indicia. Concipitur in utero fœmineo,sed de spiritu sancto,& angelo paranympho. Illud hominem decebat, hoc deum ac dei filium. Statis mensibus gestatus est & creuit intra latebras humani corporis, sed nõdum natus agnoscitur dominus ab Elizabeta:agnoscitur à Ioãne, qui tum gestabatur & ipse:prædicatur à Zacharia oriens ex alto mũdi redẽptor. Nascitur humano more,uerum ante omnia secula natus ex patre deo deus:nascitur ex muliere,sed ex uirgine:nascitur sine commixtione uiri, ac matris integritatem non uiolauit,sed consecrauit.Fascijs aliorũ infantiũ more est inuolutus,sed idem resurgẽs semet è fascijs euoluit.In præsepe reclinatus est,sed huic angeli cœlitus decãtant hymnũ deo dignũ. Hunc stella lucida designat:hũc magi spreto Herode adorãt ac mysticis honorant muneribus. Circunciditur infans,sed ab Anna & Simeone agnoscitur, lumen gentium & gloria plebis Israeliticæ. Profugit in Aegyptum, sed Aegyptiorum idola profligat.Duodecim natus annos cum legisperitis disputat in templo, percontans uicissim & audiẽs,sed in puero senes demirantur quiddã homine maius. Obtemperauit parentibus,sed non erat hominis uox,quũ ait,Quid est quod me quærebatis? An nesciebatis q̃ in his quæ patris mei sunt,oportet

In Christo tres naturæ

tet me esse? Lassus ex itinere petit aquam, sed idem in nuptijs uertit aquam insipidam in uinũ optimum. Idẽ ut deus clamat, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Idem promittit ipsum agnoscentibus aquam uiuam, salientem in uitam ęternam. Promittit in se credentibus, fore ut ipsi quoq; profundant de uentre suo flumina aquæ uiuæ. Tingitur aqua ut homo, sed aquas ut deus sanctificat, & abluendis omnibus omnium peccatis efficaces reddit. Orat ut homo, sed in orantis uerticem descendit ac manet spiritus sanctus, auditur paterna uox, Hic est filius meus dilectus. Cum peccatoribus uenit ad baptismum, sed honoratur Ioānis testimonio, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. prius illud erat hominis elogium, sed innocentis: posterius hoc non competit nisi in deũ. Tentatur, sed uolens, sed uicit, & nobis uicit. Esuriuit, quod est hominis, sed post dies quadraginta: sed idem è paucis panibus expleuit multa hominum millia. Vehitur nauigio, sed idem quum uult ambulat super aquas, & Petrũ simul ut dubitauit pessum euntem leuat. Somno grauatus est, sed excitatus uerbo uentis imperat & mari, moxq; pro ęua tẽpestate facta est tranquillitas magna. Persoluit didrachmum, sed è pisce monstrato extractum. Audit dæmoniacus, sed idem uirtute dei propellit omne dęmonũ genus. Quærit quæ sit inscriptio & quæ imago numismatis, sed idem toties respõdet ad tacitas pharisæorũ cogitationes. Quærit ubi situs sit Lazarus, sed eundem sola uoce euocat è sepulchro. Impetitur lapidibus, sed non attingitur. Ducitur ad præcipitium, sed per medias insidias euadit intactus. Lachrymatur, sed nostram deplorans miseriam. Atq; idem quum uult eijcit plorantiũ turbam, excitaturus archisynagogi filiam: & uiduæ lachrymas uertit in gaudium, restituens illi filium pro mortuo uiuũ. Sensit humanæ naturæ incommoda, sed idem nutu pellit omne morborum atq; incommodorum genus. Consputus ac flagellatus non habebat speciem neq; decorem oculis hominum, sed Dauidi apparet speciosus præ filijs hominum: sed idem in monte transfiguratur, facies resplendet super claritatem solis, uestes superant candorem niuis. Gessit formam serui ut homo, sed ut deus coruscat miraculis. Nec est quod quis hic obturbet, ædiderũt & alij sancti miracula. Fateor, sed nulli tam multa, nulli tam præsenti uirtute, nulli cum simili autoritate. Nunquam enim Christus æditurus miraculũ orasse legitur, aut inuocasse patris auxilium. Habebat quidẽ à patre, sed eandẽ cum patre, potentiam. Iudicatur à Caipha, accusatur, atq; ut agnus obmutuit: sed quum adiuratus per deum uiuum, ait, Posthac uidebitis filium hominis sedentem à dextris uirtutis dei, &c. diuinitatis uocem emisit. Sedere enim ad dextram, æqualis est. Aequalem esse deo nõ cadit nisi in deum. Tollitur in crucem, sed ibi deuicit Satanam. Pendet inter latrones, sed alteri uoce regia dicit, Hodie mecũ eris in paradiso. Dira patitur ut homo, sed obortæ tenebræ, declarant deum.

Moritur

Moritur,sed emisso ualido clamore. Deponit animam suam,sed sponte,po testatem habens resumendi eam. Velamen templi rumpitur, finduntur sa xa,reuiuiscunt,mortui. Moritur,sed ea morte mundo uitam reparauit, Se pelitur,sed idem non aperto sepulchro resurgit immortalis. Descēdit ad in feros,sed redijt triumphans,opimam prædam secum abducens. Subduci tur uisibili corpore in cœlum, sed mittit paracletum per quem inter homi nes dilargitus est cœlestia donaria. Ad hunc modum si quis in omni Chri sti uita philosophetur, ut illius persona è uarijs naturis fuit permixta, si fas est eo uerbo uti,quo tamen usus est beatus Augustinus, ita comperiet ubi que uicissim emicantia,dei & hominis argumenta. Nunc ipse sermonis cursus nobis quodammodo uellicat aurem, ut paucis loquamur de regulis

Ticonij regulæ Ticonij,cuius ingenio delectatus fuisse uidetur Augustinus, quanquā ho minis dogma detestaretur. Erat enim in factione Donatistarū siue Dona tianorum,tametsi in multis ab illis dissidens. Quin etiam libris æditis acerri me cum eis depugnauit. Contra quos,inquit Augustinus, inuictissime scri psit,& illic inuenitur absurdissimi cordis,ubi eos nō omni ex parte relinque re uoluit. Primam regulam appellat de Christo & eius corpore mystico,

Regula prima quod est ecclesia,ex quibus uelut una constituitur persona. Eoq; scriptura sic temperat sermonem,ut interdū à capite transeat ad corpus, contrà à cor pore ad caput. Exemplum adfert ex Esaiæ capite 61. Quasi sponsum deco ratum corona,& quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sponsi nomē ad Christum pertinet, sponsæ ad ecclesiam. Poterit tamen è scripturis exem

Regula secunda plum depromi hoc congruentius. Secundā appellat de corpore Chri sti bipartito,Augustinus mauult de pmixta ecclesia. Est enim ecclesia quæ dam nobis incognita,in qua non sunt nisi pij,& ad uitam prædestinati. At tamen propter sacramentorum communionem etiam impiè uiuētes & hæ retici tolerantur in Ecclesia bonis permixti, sicut in Euangelica sagena mali pisces bonis admixti trahuntur ad littus, donec per angelos fiat separatio. Exemplum adfert è Cantico, Nigra sum,sed formosa, ut tabernacula Ce dar,ut pellis Solomonis. Quod ait, Nigra sum sicut tabernacula Cedar: pu tat ad malos Christianos pertinere, eo qd' tabernacula Cedar sint Hismaelis. At quod dicit, Sed formosa ut pellis Solomonis: ad pios Christianos, & uiua Christi membra refert. Quanquam & hoc exemplum uidetur coactius,& quoniam nititur allegoria,non multum habet ponderis. Aptius est quod refert ex Esaiæ 42. Et educam cæcos in uiam quam nesciunt, & in semitis quas ignorant ambulare eos faciam. Ponam tenebras coram eis in lucem,& praua in recta. Hæc citra controuersiam pertinent ad eos qui Christo uenienti crediderunt. At subito sermo propheticus ad eos transit,qui re stiterunt Euangelio, Conuersi sunt retrorsum,& cætera. Quanquā nec hoc exemplum satis quadrat ad regulam: neq; enim dominus secundum allego

riam

tiã proprie loquitur de Iudæis, sed de uniuersis gentibus, ex quibus aliquot crediderunt, alij conuersi sunt ad deteriora. Hic igitur locus magis pertinet ad quartam regulam. Tertiæ regulæ titulum fecit. De promissis & lege, siue ut Augustinus mauult De litera & spiritu, aut de gratia & mandato. Euangelium est promissio gratiæ per fidem absq; operibus. Lex mandatis terret ac deijcit conscientias exigens opera, quum gratiam non addat. Omnia autem bona opera ex fide uelut è radice nascuntur & aluntur. Hic oportet sacrorum uoluminum lectorem esse cautum & uigilantem, ne quum uidet exigi opera, existimet se suis uiribus implere posse quod præcipitur: aut quum legit eos qui sunt ex fide liberos esse à lege, putet se non obligari ullis præceptis scripturarum. Lex prælucens commõstrat quid sit agendũ, quid fugiendum, gratia præstat ut quod iubemur præstare ualeamus. Neq; tamen protinus oportet despondere animum, si propter carnis quam circunferimus infirmitatem non ad plenum præstamus ea quę præscribit lex, modo perseueremus in fide & charitate. Supplet enim de suo Christi bonitas quod nostris deest uiribus. Ipse enim est iustitia nostra, & perfectio nostra, si modo in illo permaneamus. Quartam regulam appellat de genere & specie, siue de toto & parte. Frequenter in scripturis de Babylone, aut alia quapiam gente dicitur quod ad uniuersos pertinet. Iuxta hanc rationem quod in Christum maxime competit, etiam ad illius membra transfertur. Contrà quod de tota Ecclesia dictum est, accommodatur ad singulos homines. Interdum scriptura à specie transit ad genus. Exemplũ est Ezechielis trigesimo sexto. Prior prophetiæ pars nominatim conuenit in domum Israel: Non propter uos ego faciam domus Israel, &c. At quod sequitur, Et effundam super uos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis uestris, &c. ad eos quoq; pertinet, qui crediderunt ex gentibus. Huic affine est, quod scriptura frequẽter ueluti de uniuersis loquitur, quod ad certos quosdam tantũ pertinet, Veluti quũ dominus loquitur in Euangelio: Quum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Nonne uidetur promissa mortalium uniuersorum conuersio? At pauci crediderunt, si conferantur cum his qui perstiterunt in incredulitate. Tale est illud Pauli, Omnes quæ sua sunt, quærunt. Hic sermo nec in Petrum nec in Barnabam aliosq; complures competit. Item illud Psalmi, Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Hæc & quæ sequuntur non quadrant in uniuersos Iudæos. In omni populo uelut duo sunt populi, alter bonorum, alter malorum. Geminus est Israel, qui quum laudatur quanquam sermone generali, tamen de pijs tantum est intelligendum. Rursum quum accusatur, de impijs accipiẽdum est. Idem sentiendum est de Pharisæis, de diuitibus, de Christianis, de sacerdotibus, de monachis, de principibus. Quod in genere dictum est, ad speciem

Regula tertiá

Regulá quarta

Regulæ duæ ex Ambrosio

est referendū. Hæc plurib. differit, quisquis fuit qui scripsit duos perquā ele gantes libros de uocatione gentiū. Nā phrasis multū discrepat ab Ambro siana. Adijcit ibidē aliā regulā de obseruatione temporū. In scripturis enim interdū quod ad diuersorū temporū homines pertinet ita promittitur, quasi de una eiusdē ætatis gēte dicatur, Veluti quod Petrus scribit, Vos aūt genus electū, regale sacerdotiū, gens sancta, &c. Qui aliquando non populus, nūc autem populus dei: qui non consequuti misericordiam, & cætera. Quū hæc scriberet Apostolus, iam illi qui dicti sunt non populus, nō erant in uiuis. Et tamen ita sonat Petri siue prophetæ sermo, ut ipsi uideantur nunc eligi qui prius fuerant derelicti. Cæterum huiusmodi loquutiones pertinent non ad eosdem homines, sed ad eiusdem gentis homines. Ab his non est prorsus alienum, quod propheticus sermo ita nonnunquam est tēperatus, ut quum pleraq; pariter & secundum historicum sensum congruant alicui personæ puta regi, secundum allegoricum alteri puta Christi, tamen admisceat quæ dam, quæ non consistunt nisi per allegoriam, neq; quadrent in utranq; per sonam. Exemplū suggerit Psalmus octuagesimus octauus, Posui adiutoriū in potente, & exaltaui electum de plebe mea. Inueni Dauid seruū meum, o leo sancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum, & cætera. Hęc simul congruunt & in Dauid secun dum literam, & in Christum iuxta sensum spiritualem. Cæterum illud, Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ: an in Dauī dem quadret, nescio. At illud, Et ponam in seculū seculi semen eius, & Thro num eius sicut dies cœli, non congruit nisi in Christū. Quemadmodum nec illud, Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar: semen eius in æternum manebit. Et, Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum. Simile est Esaiæ decimoquarto. Vbi quædam admiscētur quæ iuxta literam non competunt in Nabuchodonosorem, eoq; de diabolo Lu cifero exponuntur, Veluti quòd de cœlo decidit in terram, & quòd dixerit in corde suo, Ascendam super altitudinem nubium & similis ero altissimo. Quin in toto hoc Esaiæ uaticinio quod duobus capitibus XIII & XIIII cō texitur, quædam dicuntur quæ palàm pertinent ad Babylonem à Medis e uertendam, sed admiscentur quæ de terrena Babylone non possunt intelli gi, uelut illud, Non habitabitur usq; in finem, & cætera. Constat enim Ba bylonem post illud excidium fuisse instauratam & habitatam. Sed huius generis exempla permulta occurrunt in propheticis literis, à quibus recēsen dis abstineo breuitatis studio. Prudentib. sat est specimen indicasse. Ad Ti

Regula quinta conij regulas reuertor, quarū quintā ponit de temporū quātitate siue de nu meris. Quod Matthęus. XVII scribit Christū post sex dies assumpsisse tres discipulos ad uisionē montis, Lucas post octo dies, non cōsistit, nisi per sy necdochen intelligas partē diei qua hæc dominus loquebatur, & partē diei

post

post rem peractam, pro duobus diebus numerari. Simile est quod Christus dicit, se post tres dies resurrecturũ. De numero ponit exẽplum è Psalmo, Septies in die laudem dixi tibi, ut cum illo cõueniat sensus, semper laus eius in ore meo. Tametsi neuter sermo caret tropo. Siquidem & septies positum est pro frequenter, & semper positum pro assiduè. Petro dictum est ut fratri condonaret, usq; ad septuagies septies, quũ dominus sentiat toties condonandum fratri, quoties peccauerit & resipuerit. Verum hæc ratio latius patet, & in superioribus de hac dictũ est. Sextæ regulæ Ticonius titulum fecit, recapitulationem. Scriptura frequenter dilatis quæ cœperat, redit ad ea quæ prius dixerat, quo rẽ explicet euidentius, Veluti Geneseos capite secundo, reditur ad descriptionem paradisi & hominis in eo collocati, quum in primo capite sit hoc factum. Simile quiddam annotauimus Ioannis 18. de Christo ducto ad Caiapham, deq; Petri negationibus. Et alia quædam exempla profert Augustinus, in quibus fit occultior ad priora redditus. *Regula sexta*

Septima Ticonij regula est de diabolo & corpore eius, quę uelut unam personam constituunt, quemadmodum Christus & ecclesia. Ac simili ratione quædam dicuntur in scripturis de Satana, quæ magis agnoscũtur in membris eius. Retrorsum, quædã de malis hominibus, quæ uerius prędicantur de diabolo. Hæc quanto potui cõpendio percurri, de quibus latius differit Augustinus libro de doctrina Christiana tertio, capite trigesimo, & aliquot sequentibus. In superioribus uarias tradit rationes explicandi difficultates, ad quas in arcanis uoluminibus resistere possunt parũ exercitati. *Regula septima*

Idem libro ad Honoratum de utilitate credendi, capite secũdo, refert se à nescio quibus accepisse, neq; enim eos nominat, scripturam omnem ueteris testamenti, quadrifariam tradi: secundum historiam, secundum ætiologiam, secundum analogiam, secundum allegoriam. Secundum historiam, quum docetur quid dictum, quidúe gestum sit, aut nõ gestum quidem, sed tamen ita scriptum quasi gestum sit. Secundum ętiologiam uerò, quid qua de causa gestũ dictúmue sit. αἰτία Græcis causam sonat, hinc αἰτιολογία causæ redditio: pro qua uoce quidam supposuerunt etymologiam. Secundum analogiam, quum ostenditur uetus & nouum testamentum nulla in parte discordare, sed in omnibus consentire. Nam ἀναλογία Græcis est rerum diuersarum ob aliquam inter ipsas similitudinem collatio, pro qua quidam mutarant anagogiam. Secundum allegoriam autem quum docetur multa quæ scripta sunt, non iuxta sensum grammaticum accipienda, sed ut figurate dicta. Ad historiam arbitrãt pertinere, quod dominus apud Matthæum Iudæis calumniantibus, quod apostoli sabbato spicas euulsas manibus confricarent, ac uescerentur, urgebat enim fames, respondet: Non legistis, inquit, quod fecit Dauid, quum esuriret ipse & qui cũ eo erant, quum intrauit in domum dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei *Quatuor modis tradi scripturam*

manducare,neq; eis qui cum eo erant,sed tantũ solis sacerdotibus.Hic nullus est tropus,sed quod in nouo testamento gestum est, ueteris testamenti facto defenditur. Ad ætiologiã refert illud, quod quũ dominus docuisset non licere cum uxore facere diuortium,nisi adulterij causa, & obiectũ esset à Iudæis quod Moses permisisset quacunq; de causa repudiare uxorẽ,modo daret libellum repudij, Christus nec reiecit quod adferebatur ex uetere testamento,nec suã sententiã immutauit, sed reddita causa soluit quæstionem.Hoc,inquit,Moses propter duriciã cordis uestri permisit uobis,ostendens temporarium fuisse quod concesserat Moses, nec idem licere sub luce euangelica.Huic simile sit,Olim dictum est, Crescite & multiplicamini: & patriarchæ habuerunt plures uxores.At Euangelium uocat eos beatos qui se castrauerunt propter regnum dei. Verum hæc difficultas soluitur reddita causa,quur illis permissa sit polygamia, ad generis humani propagationem,quo satis multiplicato,ad propagandum per orbem Euangeliũ expediebat ab uxoribus temperare.Similiter dicẽdum est de sacrificijs alijsq; cęremonijs quæ certis de causis Iudæis præscriptæ fuerũt,siue ne prolaberentur in ritus paganorum,siue ut illa præfigurarent Christum uenturum.Hęc merito sublata sunt,uelut umbræ, posteaq; per aduentũ Christi illuxit ueritas.Quædam præcipiuntur prima fronte ridicula, nulla reddita causa, ut Deuteronomij 22. Moses prohibet usum uestis è lino lanaq; cõtextæ.Prohibet arari iuncto boue & asino.Si dicamus duobus iumẽtis imparibus incommodam esse arationem,causa uidebitur leuior, q; ut legi diuinæ conueniat.Quis autem nescit bouem & asinum non congruere eidem iugo.Si dixerimus ideo prohiberi uestem lino cõmixtam, quod olim linea fuerint in delicijs,oportuit in totum prohiberi linea.Interdum causa legi addita, non minus absurda uidetur q; ipsa lex.Non seres, inquit, uineam tuã altero semine,ne & sementis quam seuisti,& quæ nascuntur ex uinea,pariter sanctificentur,Quid erat periculi,si utraq; pariter sanctificarentur? In talibus igitur ratio ab allegoria petenda est,quemadmodum Paulus ad allegoriã trahit,Non obligabis os boui triturãti.Nunquid,inquit,boues curę sunt deo? Imò & passerculi curæ sunt deo.sed præcipua causa erat,quã indicat allegoria.Iã per analogiã ostẽditur ueteris & noui testamẽti cõgruentia,qua ingnauiter sudatũ est à pijs hominib. qui conati sunt prolatis innumeris exẽplis demõstrare,nihil præcipi in nouo testamẽto,qd' in ueteri nõ præcipiatur,neq; quicq; esse gestũ,qd'nõ sit uel à prophetis prædictũ, uel typis adumbratũ. Supest allegoria de qua uideor in superiorib.dixisse qd' satis est. Verum hoc opus Augustinus scripsit presbyter,nondum ad plenum exercitatus in sacris literis, & scripsit amico sed Manicheo. Possent fortassis ex uetustis ac nouis autoribus plures regulæ colligi, sed mihi quidem uidetur esse regula omniũ efficacissima, si quod recte admonet Augustinus, prius

amemus

amemus sacras literas, quàm discamus, idq; certo persuasum habeamus, in illis nihil esse neq; falsum, neq; leue aut humana mẽte scriptum, sed omnia plena cœlestis philosophiæ, dignaq; spiritu sancto, quacũq; specie sese offerant, si ut oportet intelligantur. Mox cum hoc animo, totum scripturæ corpus attente legatur, diutinaq; meditatione reddatur familiare. Hic tempus erat huius operis libro tertio finem imponere, nisi quod in primo libro polliciti sumus nos de iudicio & consilio quædam fusius dicturos, tametsi si quis memoria teneat quæ in superioribus sparsim diximus, de utroq; quod ingenioso sit satis dictum uidetur. Ostẽdimus enim ex uarijs allegoriarum formis, quas potissimum expediat eligere. Rursus uniuerso themate cũ omnibus suis membris atq; opibus sub oculos posito, eas modo partes seligendas, quæ uidebuntur & ad docendum utiliores, & ad commouendos auditorum animos efficaciores, & ad continendas aliqua uoluptate mentes hominum magis accommodæ, atq; in horum singulis præcipua sumenda, ne turba laboretur. Quod idem faciendum in argumentis & sententijs. Quanquam enim Quintilianus dissentit ab illis qui iudicium subnectũt inuentioni, quod ne inuenit quidem qui stulta aut inutilia inuenit: dein non illic tantum, sed in omnibus oratoris officijs, in omnibus orationis partibus adhibendum iudicium & consilium: est tamen & inter utilia delectus aliquis, & inuentionis calore multa nobis prima specie blandiũtur, quæ propius inspecta displicent. Ad hæc indicatũ est quæ uitia traducẽda apud promiscuam multitudinem, quæ silenda aut summatim attingẽda, quę rursus depingenda & exaggeranda: Præterea quomodo ad auditorum ingenium captum & affectum attemperanda sit oratio. Breuiter quomodo tota oratione spectandum, quid causa, quid persona, quid tempus, quid locus, quid cõsuetudo postulet, atq; interim etiam quid deceat. Hæc nimirum ad iudiciũ pertinent, quod Fabius putat nihilo magis arte tradi posse, quàm gustũ aut odorem. Totum enim hoc à natura & sensu rerum præsentiũ proficiscitur. Laudatur Demosthenis cõsilium, quod quum suaderet bellum Atheniẽsibus, mira ratione sic temperarit orationis colorem, ut & spem faciat melioris in posterum successus, nec tamen offendat animos populi, cuius negligentia factum esset, ut hactenus parum prospere fuisset pugnatum. Monstrat igitur nihil hactenus ratione gestum esse. Poterat enim emendari negligẽtia. Alioqui si nihil esset erratum, non erat quur in posterum melior euẽtus speraretur. Rursus si incusasset populi segniciem, alienasset illorũ animos. Difficile est autem persuadere iratis. Eoq; in asserenda reipub. libertate maiorum laude uti maluit, qui rem fortissime administrassent. Siquidẽ populus ille faciles habebat aures, & natura consequens erat, ut meliora probantes peiorũ pœniteret. Plura Fabius refert è Cicerone, sed unũ hoc ad id quod agimus satis est. Hic mihi reputa an non maiore consilio Petrus orauerit

Consilium Ecclesiastæ

Consilium Petri

apud Hierosolymitas,ante omnia submouens temulentię suspicionẽ. Quis enim crederet uino delirantibus? Quoniam autẽ inuidiosum erat futurum, quod sibi diuini spiritus afflatum uindicarent,nõ usus est humana ratione, quemadmodum in suspicione temulentiæ,sed apud Iudæos utitur prophetę testimonio,quod apud illos esset sacrosancta prophetarũ autoritas. Nec de se quicq̃ proprie loquitur Petrus,sed de discipulis. Non enim ait, Non sumus ebrij:sed,Hi non sunt ebrij. Ac Ioelis uaticiniũ ita recitat,quasi tantum donum non in illos paucos tantum,sed in uniuersos Iudæos esset effusum,si modò crederent in Iesum. Et prophetabunt,inquit,filij uestri & filię uestræ,&c. Addit clausulam plausibilem,Et erit, omnis qui inuocauerit nomen domini,saluus erit. Quod aũt de Iesu crucifixo necessario prędicãdum erat,apertè quidem narrat,sed absq̃ ullo conuitio. Quin potius eleuat magnitudinem criminis, quum ait rem gestam definito consilio & præscientia dei,quumq̃ addit,Per manus iniquorũ, in certos quosdam malos culpam reijciens. Idem euidentius facit cap. 3. Et nunc, inquit, fratres scio quod per ignorantiam feciſtis sicut & principes uestri. Sed deus qui pronunciauit per os omnium suorum prophetarum,pati Christum suum sic impleuit. Similiter tam impij facinoris inuidiam in ipsam ætatẽ reijcit. Saluamini, inquit, à generatione ista praua. Miraculorum autem à Christo æditorum, quoniam recens erat memoria,ipsos facit testes. In medio,inquit,uestri sicut scitis. Fuit & illud consilij,quod apud rudem Iudæorum turbam non pronunciat apertè Christum deum: tãtum appellat eum uirum approbatũ à deo. Et aliquanto post nihil aliud asseuerat, q̃ quod deus hunc Iesum quem illi affixerant cruci, feciſſet dominum ac Messiam,quem à prophetis promissum expectabant. Similiter in altera concione,appellat Iesum Christum filiũ dei. Iudæi qui detestabantur gentes q̃ plures facerent deos,ipsi penitus infixum animis habebant,non esse nisi unũ deũ,haudquaq̃ tuliſſent protinus initio prædicationis hominem in cruce mortuum appellari deum. Satis erat quædam aspergi narrationi, quæ significarent in Christo fuisse quiddam homine maius. Nec est quur hic quidã uociferẽtur,quod dico, à compluribus orthodoxis diligenter est annotatum, & hanc docendi rationem probat ingeniosiſſimus ille Gregorius Nazianzenus in libris de theologia. Neq̃ uero probarim si quis nunc apud Christianos ad istum modum prædicaret Christum,sed detur tale auditorium quale tũc obtigit Petro,laudabo dicentis prudentiã,in suũ tempus differentis, quod frustra & cum offendiculo diceretur ante tempus. Quod si indignantur hæc à sanctiſſimis uiris annotari,uidentur obliti q̃ dominus,quum primũ mitteret suos ad prædicandum,interdixit,ne dicerent ipsum esse Messiam. Eodem pertinet,q̃ non dicit,Suscitauit seipsum,sed deus suscitauit illum à mortuis. At qui uere poterat illud dicere iuxta dogma Euangelicum,Soluite templum hoc & in tri-

duo

duo excitabo illud. Miracula nō probat testimonio scripturarum. Erant enim sub oculis omnium Iudæorum gesta: sed resurrectionem quam pauci uiderant, probat ex Psalmo 15. Quoniam nō derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Quoniā autem is Psalmus titulum habebat, ipsi Dauid, Iudæi uaticinium hoc ad regē Dauid referebant, quod idem faciunt in alijs multis. At Petrus euidenti ratione demonstrat prophetæ sermonē non cōpetere in Dauidem, sed in Christo fuisse completum, qui nō iacuit in sepulchro nisi partem diei sexti & noctem. Sabbatum item totū cum parte noctis, nec illius caro sensit ullam corruptionem. Veritus autē Petrus ne Iudæi parū ęquis auribus audirent, Dauid de quo magnifice sentiebant, & sepultū & in sepulchro cōputruisse cæterorū hominū more, præmollit quod necessario dicendum erat, Liceat inquiens fratres, liberè loqui apud uos. Eumq; honorifico titulo appellat patriarcham & prophetam. Et ut tollat omnē offensionē, ostendit ipsum Dauidem de Christo, non de se loquutū quū illa scriberet. Ad uitandam offensionē facit, q; toties iterat, Viri fratres, sicut in altera concione, uiri Israelitæ. Erat hic titulus apud Iudæos magnopere gratiosus. Tandem aperit cuius gratia hæc omnia dicta fuerant, ut resipiscerent & in nomine Iesu Christi acciperent idem spiritus donum, quod in alijs mirabantur: ostendens Iohelis uaticinium non ad paucos illos, sed ad omnes pertinere. Vobis enim, inquit, est repromissio & filijs uestris. Nondum exertè pronūciat Iohelis promissionem etiam ad gentes pertinere, tantum dicit, Et omnibus qui longe sunt, quoscunq; aduocauerit dominus, quod Iudæi nō de gentibus dictum accipiebant, sed de Hebræis omnibus, qui per diuersas nationes erāt dispersi. Paulus aperte pronunciat deum non Iudaicæ gentis tantū, sed omnium etiam gentium esse deum. Iam enim eluxerat Euangelium. Quid Petrus? Deus, inquit, Abrahæ, & deus Isaac, & deus Iacob, deus patrū nostrorum: ad Iudæorū affectus ac morē uerba sua temperās. Rursus quū docuisset Iesum non ab uno atq; altero, sed ab omnibus prophetis fuisse promissum, fauorabili sermone adiecit: Vos estis filij prophetarū & testamenti quod deus disposuit ad patres nostros dicens ad Abraham, In semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Vobis primū deus suscitauit filiū suum, misit eū benedicentē uobis. Inuidiā excitare poterat, si tantū dixisset Iesum quem illi crucifixerant, ad tantū honoris à deo fuisse subuectum. Nunc omnis inuidia tollitur, quum addit totū hoc quod in Christo gestum est, ad illorum salutem esse gestum. Et tamen inter illos erant, qui Christum toties spreuerant, toties conuitijs affecerant, interdum & præcipitium & lapidationem molientes, denique qui furiosis uocibus clamauerant, Crucifige, crucifige. Annotatum est à pijs hominibus & Pauli consilium prudentiáque, qua primum Athenis in Martis uico Christum gentibus annunciauit ad *Pauli consiliū*

Euangelicam philosophiam prorsus rudibus. In his erant Epicurei qui negant ullos esse deos: aut si sunt, negant illis esse curæ res mortalium. Et stoici inutiles auditores gratiæ euangelicæ, quippe qui sapientem suum æquarent dijs, atq; hominis summum bonum in ipsius hominis uiribus collocarent: reliqua turba miserabili caligine omne dæmoniorum genus pro uero deo colebat. Apud tale theatrũ, an non prudenti iudicio sit opus, si quis uelit cũ aliquo fructu audiri? Quomodo igitur Paulus insignis ille dicendi artifex? Necessaria erãt, detestari idololatriã, prædicare unũ uerũ deum, à quo foret speranda uera salus, ijs qui respuissent, at non nisi per fidem in Iesum Christum. Cæterũ quo consilio, quo temperamento proponit ista? Num orditur ab execratione criminis idololattriæ? num appellat deos Atheniensium ligna ac lapides, aut quod his deterius est impios spiritus, deo inuisos, & generi humano inimicos? Nũ exprobrat illis nepharia crimina, per quæ traditi fuissent in reprobũ sensum, qualia cõtexit in epistola ad Romanos? Nequaq;. Nondũ enim expediebat. Sed moderatissime dicit se ex illorũ simulacris ac monumentis deprehendisse, Athenienses nõ uacare omnino superstitione: superstitionis uerbũ mollius est, q; idololatriæ, & hoc ipsum mitigat, per cõparatiuũ, superstitiosiores. Sic enim scripsit Lucas. Atq; hoc ipsum rursus attenuat, addens quasi. Quid sibi uult hæc apostoli ciuilitas? Quò spectat? Quid captat? Num timebat Athenienses? Nequaq;. Sed lucrum affectat, & assequutus est. Sciebat Athenienses esse deditos cultui simulachrorũ quemadmodũ & cæteras gentes, etiã antequam ueniret Athenas. Verum ne uideretur sinistram de Athenienſibus opinionẽ secum attulisse, aut esse curiosus in rep. aliena, ait se superstitionẽ illorũ deprehendisse è simulachris in publico positis, idq; nõ studio, sed forte prætereuntẽ. Nec ea uocat idola, aut impietatis monumẽta, sed mitiore uerbo σεβάσματα, quod & in bonã partẽ sonat. Quicquid enim colimus aut ueneramur σεβάσμα dici potest. Consilij fuit & illud, q; aræ titulum non refert ut habebat, Dijs Asiæ & Europæ & Africæ, Dijs ignotis ac peregrinis. Volebant enim hanc aram esse dicatam omnibus dijs, & nequis deorum indignaretur prætcritus, adiecerant, Dijs ignotis & peregrinis: sed ait se uidisse aram inscriptam Ignoto deo, è titulo decerpens quod erat usui futurum. Nec tamen hic est ullum mendacium. Titulus enim quum addit Dijs ignotis, fatetur esse aliquẽ deũ Athenienſibus ignotũ. Quid egit hac prudentia? Nimirum quo pronioribus uteretur illorũ auribus, si nõ uideretur nouæ religionis autor, quod apud Atheniẽses capite plectebat, sed eũ prædicare deũ, quẽ ipsi iam dudũ licet insciẽtes colerẽt. Similis color habet & in rhetorũ præceptis, quo iam factũ esse docetur, de quo an fieri debeat, cõsultatur. Olim lex pœnam minabatur exulibus, si ad pomœria ciuitatis unde fuerãt eiecti, accessissent. Exules quidã ad muros ciuitatis accesserunt, ac depulsis hostibus patriam

obsidione

obsidione liberarunt. Deliberatur an ob eam pietatem debeât in ciuitatem recipi. Qui suadet, hoc colore utitur, ut dicat eos iam tum fuisse receptos, quum insigni pietate sua declararent sese exilio indignos, ac ex eo tempore tacitis patriæ suffragijs fuisse restitutos. Iam illud mihi considera, quibus uerbis prædicet ignotum. Nō ait, Deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob: quemadmodum Petrus apud Iudæos uerba faciens, sed sermone ita temperato, ut posset & ab Ethnicis patienter audiri: Deus qui fecit mundū & omnia quæ in eo sunt. De hoc quoq; philosophi disputabāt, an mūdus esset conditus. Et Plato fatetur illum conditum à deorum selectorum filijs, quos ille dęmones appellat. Ouidius autem nō ueritus est scribere, Hanc deus & melior litem natura diremit. Et addit Paulus, Hic cœli & terræ quū sit dominus, non in manu factis habitat, nec manibus hominum colitur indigens aliquo, quum ipse det uitam omnibus & inspirationem & omnia. Hactenus nihil dicit, quod ferri non posset. Nec enim deerant apud Ethnicos qui faterentur, unicum esse summum deum, quem Iouis nomine designari credebant, cuius uirtutes uarijs deorum ac dearum nominibus exprimerentur, ueluti præscientia Apollinis, sapientia Palladis, fortitudo Martis, &c. Consimilem in modū Maro dixit, Iouis omnia plena. Summi illius dei prouidentia gubernari mundū ethnici complures & crediderunt & scripto prodiderunt. Quin & primum hominem ex argilla formatum per somnium illos intellexisse, declarat uetustissima Promethei fabula, eoq; nihil offensi sunt quum audirent, fecit ex uno omne genus hominū, in hoc ut habitarēt in terra diuersis regionibus, addito lumine naturali, per quod ex rebus conditis deducerentur in notitiā ueri dei. Tametsi uel ex his quæ in nobis sunt liceat numinis potentiam, sapientiā ac bonitatē deprehendere. Hoc ipsum enim quod uiuimus, quod mouemur, quod sumus aliqd, dei munus est, qui nos cōdidit & cōditos seruat. Nec hic usq; audis testimonia prophetarum, quibus usus est Petrus apud Iudęos. Sed Arati testimoniū producit, Ipsius & genus sumus: non illum quidem nominans, sed quod erat ad persuadendum accōmodatius: Sicut, inquit, & uestratium poetarum quidā dixerunt. Tametsi uocē poetarū, suspicor à recentioribus additā, uel hoc argumēto, quod petuetustus ille Irenæus citans hunc locū, nō apponit poetarum, nec Augustinus: quasi dicat, non adduco prophetarum testimonia quæ cōtemnitis, sed uestræ professionis scriptores non oportet à uobis reijci. Deinquum unius Arati uerba proferat, tamen utitur multitudinis numero, dixerunt: quod eadē sententia sit apud Callimachum, Homerum & Hesiodum πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, nec apud poetas tantum, sed apud alios quoq; scriptores. Quemadmodum de Alexādro magno proditum est, quod fuerit filius Iouis, non quod ille solus esset, uerum quum Iuppiter sit omniū hominum pater, tamē eos potissimū pro filijs agnoscit, qui uirtute præcellunt, & in

Oratio Pauli accōmoda auditoribus

Paulus apud Ethnicos scitat gentiū poetas

Additum est aliquid in uerbis Pauli

Arati testimonium arte tractatur

& in cæteros homines q̃p maximè benefici sunt. Nunc illud obserua quanta prudentia Arati testimonium ad id quod agit accommodet. Si deus non abest ab unoquoq; nostrum, cuius beneficio spiramus & uiuimus, non est utiq; uisibilis aut corporeus, aut aliquo sensu perceptibilis, multo minus q̃p anima nostra, quum ille sit animæ nostræ uelut anima. Dein si genus illius sumus, non decet ut filij de tanto parente humilem gerãt opinionem. Constat enim animum longe præstantiorem esse hominis partem, sine qua corpus nihil est. Atqui corpus hominis longe præstat simulachris ligneis, lapideis, æreis, argẽteis, aureis, in quib. nec sensus est ullus, nec motus, nec à deo condita sunt, sed à fabro: proinde qui simulachra colunt, id habẽt pro deo, quod est deteriore hominis parte uilius. Vides quanta cautione, quantoq; temperamento demonstrarit culturam idolorum non esse religionem, sed superstitionem. Hic certe erat locus excandescendi in Athenienſium cæcitatem, qui quum ista didicissent è suis autoribus, tamẽ res mutas ac mortuas pro deo colerent. Verum nec hic quicquam acerbius loquitur. Totam superiorum seculorum amẽtiam in ipsa tempora reiecit, atq; in dei dissimulationem, ut quicquid hactenus gestum esset, per ignorantiam in qua deus passus est homines ad tempus cæcutire, excusaretur: tantum ut nunc ad coruscantem euangelij lucem resipiscant. nec hic ad Athenienses proprie sermonẽ dirigit, sed quo minus offenderet, in genere loquitur, Vt omnes, inquit, ubiq; pœnitentiam agant. Ostendit præteritorum paratam esse ueniam ad meliora se se recipientibus. Alioqui instare seuerum iudicium ijs, qui tantam numinis gratiam aspernarentur. Nec ita loquitur, Nos uobis annunciamus instare iudicium, & ad pœnitentiam cõfugiendum: sed deus, inquit, annunciat. Nulla adhuc mentio de Christo, cuius illi nullam habebant notitiam.

Docẽdi ratio à notis incipit

Naturalis autem docendi ratio à notis capit initiũ. Hic aduerte, Paulus qui in epistola tam sublimi tuba Christi maiestatẽ personat, quàm parce illum attingit. De diuina natura, nulla mentio: de cruce item silentium, quæ gentibus erat stultitia. Tantum uirum appellat, quem deus in hoc produxisset, ut per eum illustrata ueritate, resipiscẽtibus gratis daretur uenia criminum omnium, increduli iam inexcusabiles iustas darent pœnas. Nec hic adducit prophetarum testimonia, sed unico tantum argumento probat quod dixit, quod deus illum à mortuis suscitauit. Constat quamplurimis illũ fuisse mortuum, & constat resurrexisse. Hoc argumento fides facta est omnibus. Cæterum ad resurrectionis mentionem quidam ridebãt, alij modestiores dicebant, Audiemus te de hoc iterũ. Aliquousq; profecit, qui cupit plenius edoceri. Atq; hic uidet apostoli sermo fuisse interruptus, deserentib. ipsum auditoribus. Nec ultra uoluit illos urgere, sed exiuit, inquit Lucas, de medio illorũ, expectans cõmodiorem occasionẽ. Atq; hoc ipsum factũ est Pauli prudentia, quod nec conspectus est, nec conuitijs affectus, nec manuum iniectione

lectione uiolatus, sed incolumis discesserit, non tamen absq; lucro. Qui ipsi adhæserunt, eos plenius edocuit, in quibus erat Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij quidam cum eis. Hinc liquet, quantam energiam habeat sermo prudenti mãsuetudine temperatus. Possem in aliis Apostolorum orationibus hoc pacto consilium indicare, sed nolo grauare lectorem. Hæc ingeniosis sufficerint. Dicet quispiam, Ista sunt obsoleta, quid ad horum temporum Ecclesiastas? Fateor postea quàm Christi nomen per uniuersum orbem inclaruit, nõ esse simili temperamento de illo loquendum. Sed multa tamen incidunt concionatoribus, in quibus consimilem in modum & iudicio & consilio sit opus. Veluti quum coguntur suã apud populum tueri autoritatem, quod fieri non potest, nisi dicant aliquid de suis laudibus. At nulla in re fastidiosius est hominis ingenium. Non fert ullam iactantiæ speciem, etiam si dicantur ueriss ima, atq; adeo cõfessa quoque. Imò uix ferunt quenquam ab alio laudari. Eoq; prisci aduersus fascinationem adhibebant remedia. In hoc igitur casu necesse est, eas adhibere rationes, quæ monstrant quomodo quis seipsum laudare possit citra inuidiã. Prudenter attenuandum si quid uirtutis in nobis est, & hoc ipsum diuinæ munificentiæ tribuamus, à qua datum sit ad auditorum utilitatem. Item si quid egregij præstitimus ita mitigabimus, ut dicamus nos illa uoluisse magis quàm præstitisse, & uoluisse ipsorum causa quibus loquimur. Tum si laudem omnem cum auditoribus communicabimus, adscribentes illorũ precibus aut alacritati si quid præclarè gessimus. Quorundã uero officiorũ ipsos testes faciemus, & ad eos iudicium de nobis deferemus. Postremò si tota oratione præ nobis feremus, quòd inuiti nec sine pudore ad illa dicẽda descẽderimus. Interim ab inuidiosis comparationibus abstinẽdum, atq; etiam à prauis submissionibus: qualis sit, si theologiæ doctor & in sacris literis eximius, dicat se omnium ignorantissimum. Nam hic sermo magis habet ironiam, quàm modestiã. Satis est dicere, si quid theologicæ cognitionis auxiliante dei gratia, diutino studio sum consequutus, & si quid dominus ad uestram utilitatem mihi largiri dignatus est. Paulus Apostolus quum cogeretur apud Corinthios tueri autoritatem suam aduersus pseudoapostolos, quanta cautione uitat arrogantiæ comitẽ inuidiã. Imponit sibiipsi personã insipientis, rogatq; ut hæc uelut ab insipiẽte dicta sapientes ipsi ferãt æquis auribus. Solent enim homines cordati minus indignari, si quis per ætatem imperitus, aut natura parum sapiens aliquid de se ipso loquatur gloriosius. Mos erat olim ut imperatores è bello reuersi sua gesta apud populum denarrarent. Militaris ac plausibilis erat oratio, eoq; concedebatur illis aliquid magnificentius de se prædicare. Quid ni, quibus dabatur triumphus, res omnium maximè Thrasonica, & nisi cõsuetudo excusaret, ridicula. Et tamẽ illis etiam curæ erat uitare inuidiam, dum laudis maximã partẽ cum militib. diuidunt

Inuidia quomodo uitanda concionatori, aut offensio auditorum

2. Cor. 11

diuidunt, omnemq; rerum successum dijs suis, & populi felicitati adscribũt, potius quàm suæ uirtuti aut prudentiæ. At Paulus suos egregios labores, quos euangelij causa exhauserat, immaniaq; pericula quæ subierat dũ studet omnibus prodesse, uocat infirmitates. Quum ad uisionis commemorationem uentum est, supprimit nomẽ suum, atq; aliam supponit personam. Scio, inquit, hominem. Et clausulam adijcit, Factus sum insipiens. Vos me coegistis. Eosdem facit testes suorum officiorum. In omnibus, inquit, manifestatus sum uobis. Idem mirè facit 1. ad Thess. 2. Nam & ipsi scitis fratres: rursus ibidem, Et uos testes estis & deus, &c. Deniq; dũ miracula uocat in testimonium, uide quanta utitur submissione. Tametsi, inquit, nihil sum, signa tamen apostolatus mei facta sunt super uos in omni patiẽtia, in signis & prodigijs & uirtutibus. In priore ad Corinthios capite septimo, quũ certò sciret se dei spiritum habere, tamen ad euitandam inuidiam ita loquutus est, Puto autem quod & ego spiritum dei habeam. Nec hoc temere adiecit, sed ut doctrinæ suæ assereret fidem & autoritatem. Non tamẽ quicquid decuit Apostolum idem deceat concionatorem quemlibet. Vbiq; autẽ decori cũ primis habenda ratio est. A iuuene requiritur maior modestia, præsertim si nondum meritis & officijs erga populum sibi parauit gratiam & autoritatem. Seniorum de se commemoratio leuius offendit. Tribuitur aliquid & amplitudini personæ, puta si loquatur episcopus aut cardinalis, præter muneris dignitatem, etiam doctrina uitæq; sanctimonia commẽdatus.

Reprehensio quõ mitigãda

Similiter quum res postulat, ut uitia quædam arguantur, quibus populus omnis, aut è populo proceres sunt obnoxij, consilio nimirum est opus. Vix reperias quemquam tam placidæ mentis, ut obiurgationem patienter ferat, præsertim eos qui opibus, nobilitate, honoribus, aut principatu tument, quos aculeatis sermonibus irritare non expedit. Laudatur Theodosij patientia, sed unius erga unum. Quid hic faciet concionator? Primũ ita temperabit obiurgationem, ut præ se ferat quod inuitus ad eam descẽderit, nec suum agat negocium, sed eorum periculo commoueatur, quibus & pro sua charitate ex animo bene uult, & ex officio delegato cogitur eorũ saluti consulere, ut pro quibus domino sit redditurus rationem. Interim cauẽdum ne reprehensio sapiat amarulentiã odiúmue, sed multo charitatis & humanitatis admixtu condiatur: interdum & laudis. Optarim charissimi, ut qui tam multis uirtutibus estis commendabiles, ne sinatis gloriam uestram isto neuo seu labe contaminari. Tale est illud in Phormione, Vt alia facta tua sunt: & illud Pauli, Currebatis bene. Nonnunquam extenuandum crimen aliquo modo, ueluti si quod plerosq; habet inuolutos, dicat esse paucorum, & culpæ partem in alios reijciat, aut in errorem uel ignorantiam. Sic Paulus Galatarum ab Euangelio defectionem, appellat fascinationem, criminis atrocitatem in pseudapostolos transferens. Simili ciuilitate lenit incredulitatem

dulitatem suæ gentis, Testificor illis quod zelum dei habent, sed non secundum scientiam. Ita multa mala bonus excusat animus. Moderatius ferimus corrigi factū, si probetur affectus. Si quid iam ad principē pertinebit, potetit uel occupationibus illius adscribi, per quas fit ut multa eum fallant, uel in delatores & infidos consiliarios reiici. Illud perpetuò obseruandum, ut personis quantum licet, parcatur. Gratiosa est apud omnes humanitas. Cauendum autem, ne gētem, aut ciuitatem, aut ordinem uniuersum uituperemus. Veluti quidam uniuersam Germaniam insimulant temulentiæ, quum hoc uitium sit paucorum, nec ulla sit natio quę non habeat intemperantes. Italiā notant nephariæ libidinis, quum illic sint plurimi ab ea labe intacti. Sic quidam incessunt monachos, quasi uniuersi sint mali, quum inter eos multi sint boni: nonnulli fortasis et inter milites. Idem dictum esto de aulicis, negociatoribus, & similibus hominum generibus, quæ non improbat ecclesiastica doctrina. Etenim quum nullum sit non permixtum bonis ac malis, qui uniuersos damnat, quoniam odio potius quàm iudicio loqui uidetur, fide caret, & apud æquos plus inuidiæ sibi concíliat, quàm illis in quos inuehitur. Idem accidit in unius hominis laude, aut reprehēsione. Vix ullum reperias hominem tam absolutum, in quo non aliquid desideres: rursus uix ullum tam malum, quin habeat aliquid admixtum quod laudetur. Proinde qui sic laudant aliquem, ut nihil in eo non mirentur, aut prętер modum candidi uidentur, aut adulantes, utroqꝫ modo fide carent. Contrà qui sic insectātur hunc aut illum, ut alba (quod aiunt) amusi damnent omnia bene dicta pariter et male dicta, nō de re iudicare, sed hominis odio furere uidētur. Adeo quidam fauent Augustino, ueterum enim exemplis utor libentius, ut piaculum existiment quicquam illius conuellere. Rursus Origenem sic odere non nulli, ut uix nomen ipsum ferre possint, quum & Augustinus in quibusdam sit hallucinatus, & Origenes lapsus suos tam multis egregiè dictis abunde pensarit. Eadem impotentia quidam utuntur in eos in quorum scriptis deprehendunt, quod prima fronte uidetur ab ipsorū placitis discrepare. Mox sæuus clamor, Hæreticus, hæreticus: surdis & impotentibus uociferationibus & illa damnant, quæ in orthodoxorum libris ut piè dicta leguntur ab orthodoxis. Si doctrinam impiam uellent extrudere, maiore cum fide id facerent, si bene dicta à perperam dictis separarent, atqꝫ etiam illa quæ pium sensum reciperent, cōmoda interpretatione iuuarēt. Etenim quæ recta sunt, laudari decet in quacūqꝫ persona. Qui uero in persona inuisa probat ea quę probari merentur, quę non probat integro certoqꝫ iudicio damnare uidebitur. Quod rhetores præcipiunt, si quando res cōpellat, ut cōtra parentes, fratres, sorores, aut alioqui cognatos sit dicendū, ita sermo tēperetur, ut quoad fieri potest, & pietatis & charitatis & humanitatis habita ratio uideatur: idē multo magis obseruandum Ecclesiastæ erga populū. Paulus admonet parentes

Personæ, genti & ordini parcendum in reprehendendo

Laudans omnia aut uituperansomnia, uterq; ineptus est

Reprehensio ecclesiastæ debet esse paterna

rentes,ne ad amaritudinem prouocent liberos suos.Et in comœdijs à uiris ingenioſis obſeruatum eſt,ut nulla ſit patris tam acerba oratio, quin aliqua paterni affectus ueſtigia habeat inſperſa.Talis itaq; ſit Eccleſiaſtæ reprehẽ ſio, ut charitas non ira loqui uideatur.Eam nec nimis acerbã, nec nimis frequentem eſſe decet,nec diuturnam,ſed ſic ad placidiora tranſeundum,ut appareat inuitum in neceſſarijs quidem illis,ſed ſubamaris aliquantiſper fuiſſe cõmoratum.Eſt & illa mitigandæ reprehenſionis ratio,ſi noſtrã perſonã admiſceamus.Satis hactenus indultũ huic uitio chariſsimi. Nunc reſipiſcamus & ad meliora cõuertamur.Quod tamen nõ faciendũ eſt,niſi aut in genere, aut in his quæ non tam habent crimen q̃ humanã infirmitatẽ.Nec enim conueniret,ut concionator,obiurgãs adulteros fateatur ſe adulterum. Satis eſt dicere,Ego peccator peccatores admoneo. Itẽ ſi ipſos quos reprehendimus,iudices faciamus,quemadmodum fecit Petrus, Vtrum oporteat magis obedire deo an hominibus, uoſipſi iudicate. Conſulat quiſq; ſuũ animum fratres,an quod alijs facit,uelit ſibi fieri, & quãtopere commoueretur ſimili iniuria laceſsitus. Accedant preces et obteſtationes,quæ ſæpenumero uehemẽtius mouent q̃ minæ.Nec pudeat hoc facere Eccleſiaſten,quod nõ puduit facere Paulũ tam inſignem apoſtolũ.Interim tamen cauendũ Eccleſiaſtæ,ne dũ uitat admonitionis aſperitatẽ incidat in adulationẽ, præſertim apud præpotẽtes. Vt palàm latrare in principes ſeditioſum eſt, ita coràm in os adulari ſcurrile eſt & abiectũ.Priore modo peccatur à nõnullis,ſed poſteriore multo plures delinquunt.Profuerit hoc quoq;, ſi cõcionator deteſtaturus crimen aliquod,ſcripturam ipſam loquentẽ adducat ſic.Audiãt qui taliũ ſcelerũ ſibi cõſcij ſunt,nõ me,ſed ſcripturã.imò ſimul omnes audiamus deũ per os apoſtoli ſui loquentẽ.ſequamur ad quod inuitat,uitemus quod cõminatur,omniũ dominus & iudex.Hic uero non ſolũ perſonarũ,ſed & rei,loci ac temporis habenda eſt ratio.Id quatenus & quouſq; ſit faciendum, certis regulis tradi non poteſt,ſed ex re præſenti perpenditur. Itaq; conſilium frequenter pugnat cum artis præceptionibus.Tempore læto lęta dicere conuenit. At diuus Baſilius paſchalem orationẽ auſpicatur ab obiurgatione, deplorans quòd totius quadrageſimæ labores ſubito perdiderit, populo ad cõuiuia ſolitasq; uoluptates reuoluto.Reprehenſionis occaſionem præbuit auditorum raritas. Item aliter temperandus eſt ſermo Eccleſiaſtæ in ſacra cõcione,aliter in conuiuio, cui conueniunt hilariora, & moleſtus eſt qui perpetuo loquitur.Rurſus aliter dicendum eſt apud uirgines deo dicatas, aliter apud milites ad bellum accinctos.Apud promiſcuam turbam,quæ nullum hominum genus non habet,magno conſilio eſt opus, ne quid dicat quod puram ætatem ac mentes innocentium inficiat: rurſus ne quam perſonam, aut ne quem ordinem perſtringat. Quædã ita dicenda ſunt, ut non intelligantur niſi ab ijs ad quos ea pertinẽt. Quædã in genere dixiſſe ſatis eſt, Ve-

Consilium petit

luti

luti de pudicitia cõiugali. Nec enim expedit apud permixtã multitudinem singulatim explicare quot modis ea uioletur. Idem sentiendum de uirginitate. Imago castitatis ponenda ob oculos, non est necesse exprimere, quot modis contaminetur uirginitas etiam citra cõcubitum. Noui quendam qui populo expositurus quot modis maritus abuteretur uxore, iussit è templo discedere quicquid illic erat uirginum. Discesserunt aũt plurimi non uirgines, itaq; res in iocũ abijt. Et ij qui iussi sunt abire, tãto auidius cupiebãt ex alijs discere, quænam essent illa mysteria. Huius generis multa sunt, quæ melius admonentur in priuatis colloquijs, aut in sacris confessionibus, quæ uel ob hanc tantam utilitatem non uidentur respuendæ. Iam sic est uulgi ingenium, ut multa quæ bene dicuntur rapiantur in alium sensum, aut trahãtur in occasionem suis cuiq; uitijs blandiendi. Itaq; necesse est concionatorem in omnem partem habere uigilantes oculos. Exempli gratia, Si quid dicitur in detestationem nephariæ Veneris, continuo sibi blandiuntur scortatores & adulteri, sibiq; sancti ac puri uidentur. Horum igitur arrogantiæ protinus medendum est, hoc pacto: Spero quidem neminem esse in hac concione talibus obnoxium morbis, uerum non est quod hinc nobis placeamus, quum sit alioqui abunde multum spurcitiarum in nobis, meretricijs amoribus, adulterijs, stupris uirginum & incesto cõtaminatis. Eadem cautio adhibenda est in proponendis dogmatibus, ne similes uideamur imperitis medicis, qui sic opitulantur hepati, ut perdãt stomachum. Imperita turba quũ toties audit totam legem abrogatam per Christũ, qui nos redemit à maledicto legis, sic interpretatur sibi, quasi liceat cuiq; q̃d libeat facere, quum nũc minus liceat delinquere, per gratiã abrogata lege. Sed illis lex abrogata est, qui ex fide & charitate ultro præstant, quod lex præcipit, nec tamen opera sua sibi arrogant, sed adscribunt gratiæ Christi: in quibus si quid per humanam infirmitatẽ prætermissum aut imperfectũ est, cõfugiũt ad merita Christi, atq; hinc supplent, quod in ipsis diminutũ est. Itidem quũ audiunt sola fide iustificari hominẽ, ex operibus nostris nullã esse iustitiã, nec referre qualia sint opera nostra, modò credamus Christum esse iustitiã nostram: uulgus eò rapit, quasi nõ oporteat studere bonis operibus: quũ apostoli uix aliud magis inculcent, cũq; ut qui Christo cõmortui sunt in baptismo, cum eo resurgant in nouitatem uitæ. Quòd si omnia opera nostra mala sunt, sicuti docent quidam, multum tamen discriminis est, inter largientẽ sua pauperibus, & inter rapientem aliena, inter ieiunantem ac temulentum, inter orantem, et turpiloquio garriẽtem. Fiduciã operum humanorũ adimere piũ est, præsertim eorũ quæ nõ proficiscũtur ex fide & charitate, quæ seruit ubicũq; potest proximi cõmodis, sed ad cæremonias accedũt, ueluti sic uesci aut uestiri, aut currere Compostellã, aut Hierosolymã. Eundẽ in modũ quũ uulgus audit, nõ esse opus satisfactione, q̃ Christus pro nostris peccatis dederit pœnas,

Cautio in carpendis uitijs, & dogmatibus paradoxis

Lex abrogata quomodo intelligatur

Sola fide nos iustificari quo modo intelligendum

Opera uicina superstitioni

Satisfactio

sic interpretatur, quasi liceat impune peccare, et in malefactis securũ esse. Hic error plus habet periculi, cũ si quis credat satisfactionẽ esse tertiã partẽ pœnitentiæ sacramẽtalis: quũ sit præter naturã, ut qui certò credat deũ ultorem esse malefactorũ, non timeat illũ iudicem: aut qui reputãs illius in nos ineffabilem benignitatẽ, ardeat illius amore, non sibi displiceat, non indignetur, nõ à se pœnas exigat, qui tantum ac talẽ suis sceleribus offenderit. Ne dicã interim, quod non semper habent fidem iustificantem, qui perseuerant in uitijs. Fides est res uiuida, ubicunq; est, ociosa esse non potest. Videant igitur illi ne sibi dent uerba, & aut uacui sint dono fidei, aut mortuam habeant, & cum impijs spiritibus communem. An fieri potest, ut qui pauperes spoliauit, si uerè resipiscat, non conetur iniuriam beneficio pensare? Quidam satisfactionis nomen reijciunt, pensationis admittunt. Patiar immutari uocabulum, modò res maneat. Nec his tamen officijs oportet prorsus acceptam ferre remissionem peccatorum, sed misericordiæ diuinæ per fiduciam erga redemptorem Iesum. Pauca è multis exempli causa produxi. In cæteris omnibus eandem circunspectionem adhibere debet Ecclesiastes, ne dum sedulò commendat uirtutem aliquam, quibusdam foueam in quam incidant, aperiat: dumq; iacentes conatur erigere, allidat eorũ capita.

ECCLESIASTAE SIVE DE RATIONE CONCIONANDI, AVTORE Des. Erasmo Roterod. liber quartus.

SVPEREST elenchus siue index materiarum in quibus potissimũ uersatur Ecclesiastes, quẽ tamen sibi quisq; rectius finxerit: nos nihilominus uel occupatioribus ut uacet, uel pigrioribus ut libeat hoc laboris deuorare, nostra qualicunq; opella saltem aliqua ex parte auxiliabimur. Primum igitur personas quasi columnas quasdã totius ædificij statuamus, quo facilius ad suum quæq; locum digerantur. Illud igitur in primis spectemus, triplicem esse hierarchiam iuxta Dionysium, cœlestem, ecclesiasticã & politicam. Tametsi politica magis est pars Ecclesiasticæ quàm species diuersa. Ad præsens tamen negocium accommodatius est eam distinguere. Addi possunt docendi gratia duæ, monarchica & spiritualis. Cœlestis est illa beata societas angelorum, qui non mutarunt domicilium suum, & animarum quæ uita piè acta in corporibus, meruerunt in angelorũ asciscí consortium. Huius rei publicæ felicitas, tametsi uacat omni molestia atq; etiam metu malorum, nondum tamen consummata est, consummãda in resurrectione corporum. Ecclesiastica est corpus Christi mysticum, piorũ adhuc

Hierarchia triplex

adhuc in terris militantium,& in fide ac ſpe ambulantium. Quod rurſus bi fariam accipitur,uel ut hoc nomen non cõplectatur, niſi uiua ueraq; mẽbra Chriſti ad beatam immortalitatẽ deſtinata,quæ ſoli deo nota ſunt: uel pro tota congregatione ſub cõmunibus eccleſiæ ſacramentis uiuentium,quę ma los bonis permixtos cõplectitur ac tolerat.Politica eſt publicus ciuitatis aut regionis ſtatus,qui legibus,plebiſcitis,cõſuetudinib. & autoritate magiſtra tuum tuetur externam multitudinis tranquillitatem,in his potiſsimum quę ad facultates & corporũ incolumitatẽ pertinent. Hanc nihil uetat eſſe uariã in diuerſis ciuitatibus. Nã præter quatuor illas quas ueteres cõmemorarũt, Monarchiam,Democratiam,Ariſtocratiam & Oligarchiam, poſſunt aliæ reipub.ſpecies exiſtere.Et fieri poteſt ut in diuerſis ciuitatibus leges ſint con trariæ,quarum nulla tamen improbetur. Velut in quibuſdam regionibus, lex iubet ut hæreditas in ſolidum cedat natu maximo,rurſus in alijs,ut natu minimo. At eccleſiaſtica hierarchia,quoniã diuinis regitur legibus, & Chri ſti immutabilibus inſtitutis,ſemper eodem ſtatu ſit oportet. Licet in ritibus nonnullis ac cæremonijs ſit nõnulla uarietas.Iam politica poteſt eſſe penes Ethnicos,quam tamen apoſtoli propter publicum ordinem et concordiam contemni uetuerunt,pronunciantes & illam poteſtatẽ eſſe à deo,& ſuo quo dã modo ſeruire iuſtitiæ diuinæ. Monarchica eſt, ſiue uniuerſalis,qua deus ueluti rex ac dominus omnium agit & gubernat uniuerſa, quæ non ſolum complectitur corpora cœleſtia,uerumetiam omne animantiũ & plantarum genus. Adhæc etiam impios dæmones & animas æterni addictas ſuppli/ cijs. Hæc tametſi per ſe deformia ſunt,tamen admixta illuſtrant decorũ uni uerſi,demonſtrantq; ſummi monarchæ iuſtitiam. Spiritualis eſt cuiq; ho/ mini peculiaris,per quam fit ne caro rebellionem moueat aduerſus ſpiritum contẽptis legibus diuinis.De hac dominus in Euãgelio: Regnum dei intra uos eſt. His omnibus præſidet ſummus ille monarcha deus,conditor,ſerua tor & gubernator omniũ,quo uno nihil maius,nihil melius eſſe poſsit. Cui/ us natura ut habet per ſe,nec ab homine,nec ab angelis cõprehendi poteſt. Nec ulla ſunt humana uerba quibus propriè de illa loquamur,nec ullę ſunt humanæ mẽtis imagines,quæ illam uerè repręſentent noſtro intellectui. In fuſus eſt per omnia,ipſe tamen in ſe manet immenſus:cõplectitur omnia, i/ pſe incõprehenſus. Condidit & cõdit omnia in tempore,ipſe ſine tempore ſempiternus,cõſeruat & gubernat omnia ſine ſollicitudine,eodem intuitu ui det omnia, præſentia,præterita & futura.Simpliciſsimus eſt, nec in eo aliud eſt ſapientia,aliud potentia,aliud bonitas,aliud ſcientia, aliud miſericordia aut charitas,ſed hęc omnia in illo ſimpliciſsima eſt eſſentia,ad quam omnia condita quantumuis ſublimia ſi conferantur,nihil ſunt.Solus enim uerè eſt, qui in ſeipſo eſt immutabilis,nec initium habẽs,nec finẽ habiturus. Ad hũc igitur ceu fontẽ omnia referenda ſunt, cuius nutu geruntur omnia. Quod mirè fit in ueteris inſtrumenti uoluminibus, in quibus nihil geritur aut dici/

Leges Chriſti immutabiles

Dei ſummæ dignitas

tur absq; mentione dei. Expedit enim ut dei nomen frequenter inculcet Ecclesiastes, ut quemadmodum ait Apostolus, sit deus omnia in omnibus. Secus faciunt mundanæ philosophiæ dediti, qui deum quodammodo faciũt ocioſum, ac naturæ tribuunt omnia: atq; etiam illa quæ sacræ literæ narrant, tanquam præter communem naturæ cursum facta, detorquẽt ad causas naturales, ueluti de quinq; ciuitatibus terræ hiatu absorptis, quo loco emersit lacus Asphaltites, bitumen ferens, quem quidam appellant Mare mortuũ. Rectius illi qui cuncta ascribunt primariæ causæ, nec ullum discrimen esse uolunt, inter miraculũ & ea quæ fieri uidentur naturalibus causis, nisi quòd hæc quotidie fiunt, illa rarius. Veluti quòd mare certis uicibus recedit & accedit, quod fontes sursum scaturiunt, quòd sol oritur & occidit, ignis urit, aqua refrigerat, miraculo tribuunt. Neq; conuenit ut quispiam de illa imperscrutabili natura dei minus magnifice sentiat, quod diuina scriptura nobiscum ueluti cum infantibus balbutiens, ut ita loquar, deo tribuit oculos, aures, manus, brachia, reliquaq; membra hominis. Item quod tribuit illi affectus humanos, iram, odium, pœnitentiam, aut quod cum uocabulis rerum conditarum interdum designat, ueluti quum solem appellat, aut lapidem aut leonẽ, qua de re superiore libro nobis dictũ est. De deo propriè negantur omnia, nihil de eo propriè prædicatur, etiam quum uita dicitur aut mens, aut pater, aut deus denicq; si Dionysio credimus. At ineffabilis illa maiestas, quatenus homini phas est, per fidem creditur magis quàm intelligitur, sed in illo arcano silentio, ubi conticescunt omnes humani intellectus imagines. Credendo ut ait quidam, intelligitur, adorando enarratur. Rursus non officit simplicissimæ naturæ dei, quod audimus eam tribus personis esse distinctam, patris, filij & spiritus sancti, quũ his tribus sit una eadẽq; indiuidua essentia, ac proinde unus sit deus. Vnũ enim sit oportet, quod simpliciter summum est. Patris persona inuisibilis dicitur, quod in nulla specie uisibili legitur unquam apparuisse, quũ filius apparuerit in corpore humano in eandem personam assumpto, Spiritus sanctus in specie columbæ & linguarum igneārum, licet eas res non assumpserit, ut filius naturam humanã, sed tantũ ut signum adhibuerit. Patris itaq; persona simplicissimè est simplex. Filij persona tribus constat naturis, diuina quam eandem habet cũ patre & spiritu sancto, anima humana & corpore humano: sic enim cõueniebat, ut medius esset inter deum & homines. Pater autem cui summa est autoritas, per filium redemit ecclesiam, per spiritum sanctum gubernat. Deus tametsi nullius eget, tamen omnia creauit propter se. Siquidem hic est finis omnium rerum conditarum, ut cognoscant & glorificent conditorem suum. Præsidet igitur in omnibus hierarchijs idem, sed non eodem modo. In cœlesti præsidet & utitur angelis ministris, ibi sine intermissione concordi omnium uoce celebratur & glorificatur. In Ecclesiastica præsidet & utitur angelis suis, hoc est, episcopis, prophetis & doctoribus. Hæc autem ut aspirat ad illam cœlestem

Causæ secundariæ

Deo scriptura tribuit humana ut ab hominibus intelligatur

Vna deitas trium personarum

Patris persona

Filij persona

Spiritus sanctus

Monarchia dei uaria

ſtem Hieroſolymam,ita pro uiribus illam imitatur.per fidem contemplans faciem dei,& ſi non iugibus,tamen frequentibus hymnis glorificans principem ſuum: quanquam hic interim noſtræ cantilenæ ſuſpiriis ac lachrymis permixtæ ſunt,aliiſq; neceſsitatibus uariis interrumpuntur.

Præſidet in hierarchia politica tanquam externorum quoq; bonorum autor, ad publicam tranquillitatem bonis magiſtratibus utens, malis abutens.Et in hac eſt nonnulla cœleſtis illius hierarchiæ imago, licet obſcurior, & ut ita loquar, craſsior. Præſidet in ea quam monarchicam diximus, tanquam conditor et gubernator uniuerſi,in qua etiam illa quę uocem non habent,ipſo conſpectu ſuo loquuntur potẽtiam, ſapientiam ac bonitatem conditoris ſui. Nam iuxta ſermonem euangelicum ille paſcit paſſerculos,ille ueſtit lilia,ille ſolem ſuum iubet oriri,ille pluuiam fœcundandis agris effundit. Quin & ipſe tartarus et impiorum ſpirituũ cohortes ipſa re prædicãt inuictam eius potentiam,cui nemo poteſt reſiſtere,ueritatem in promiſsis, iuſtitiam in præmiis,bonitatem in eos quos à tantis malis miſericorditer ſeruauit, & ad tantam felicitatem elegit. Denicq; præſidet ſingulariter in pectoribus hominum piorum per ſpiritum ſuum,conſolans eos in afflictionibus,corroborans in tentationibusperficiens chariſmatibus ſpiritualibus. Et hic laudatur,dum pro lætis pariter ac triſtibus aguntur illi gratiæ. Quemadmodum autem uniuerſus mũdus,uelut unum eſt animal,ita ſingulus homo ueluti parua quædam ciuitas eſt,ſiue parua eccleſia. Quod in illa eſt epiſcopus,hic eſt ratio:quòd illic eſt populus,hic ſunt affectus. omnes hæ politiæ aliqua ex parte referunt imaginem illius cœleſtis,in qua ſummus eſt ordo,ſummaq; concordia. Habemus igitur quatuor perſonas,patrem conditorem & autorem omnium ueluti fontem ſupremum, Filium redẽptorem, ſpiritum ſanctum gubernatorem,& Chriſti corpus eccleſiam. Quanquam enim Chriſtus & eccleſia una quodammodo perſona eſt, tamen ad docendum accommodatius eſt eam d ſtinguere. Hæ tamen omnes in unum tendunt. Quemadmodum enim pater,filius & ſpiritus ſanctus natura ſunt unum,ita qui per fidem & charitatem Chriſti membra ſunt, per illum in trinitatis unionem quatenus licet aſſumuntur. Hic igitur habemus exemplũ ſummæ concordiæ. Nunc ad contraria ueniẽdum. Deo monarchæ oppoſitus eſt princeps tenebrarum, non rex ſed tyrannus, cuius malitia deus abutitur,ad exercendos electos ac puniendos impios. Quemadmodum autem deus eſt fons & autor omnium bonorum,ita ſatanas princeps & pater eſt omniũ malorũ:nõ quòd ſint duo ſumma principia, quẽadmodũ delirãt Manichęi,aut q; ulla ſubſtantia per ſe ſit mala:ſed q; ſicut ipſe ſatanas bene cõditus à deo,ſua peruerſa uoluntate degenerauit in malũ,ita res alias à deo bene cõditas,quantũ poteſt uitiat & corrũpit. Porrò quũ unus ſit,tamẽ tres perſonas diuinas refert in diuerſum. Pater cõdidit omnia bona, hic quantũ poteſt corrumpit omnia cõdita. Et ſicut ille habet angelos quorum miniſte-

Contraria monarchijs dei

Comparatio monarchiæ dei & ſatanæ

rio utitur ad ſalutem hominũ,ita hic habet impios dæmones, per quos ſolli citat homines ad peccandum. Filius redemit collapſum genus humanum, hic ut primos homines pertraxit in ruinam,ita quotidie totis uiribus in hoc incumbit,ut redemptos retrahat in ſeruitutem. Itẽ ſicut Chriſtus eſt caput eccleſiæ,ita hic habet ſua membra,ſuumq; corpus in quo regnat. Iam ſicut ſpiritus ſanctus per fidem in Chriſtum purificat corda mortaliũ, ita hic per diffidentiam ac rebellionem inquinat hominũ mentes. Rurſus patri tribuitur ſumma potentia ad ſeruandum,filio ſumma ſapientia ad redimendum, ſpiritui ſancto ſumma bonitas ad gubernandum. In hoc ſumma poteſtas ad lædendum,niſi nutu dei refrenaretur:item pro ſumma ſapientia eſt ſumma aſtutia ad perdendum, ſumma malitia ad ſeducendum ac turbandum ordinem. Spiritus omnia conglutinat ac continet, hic omnia quæ poteſt diſſoluit ac diſsipat.

LEX

Adhæc in omni rep. bene inſtituta primam autoritatem obtinẽt leges, quæ quo ſunt æquiores,hoc melior eſt ciuitatis ſtatus. Proximus igitur locus dabitur legi diuinæ,qua nihil iuſtius, nihil ſanctius,nihil ſalubrius. Ab optimo data eſt optima, quemadmodum à ſatana peſsimo peſsimæ leges ueniunt, ex diametro pugnantes cum legibus diuinis. Hæc eſt lex carnis, cuius ſatelles peccatum, ſtipendium mors.

Legis nomen multifariam uſurpatur

Legis autem nomẽ multifariam accipitur in literis arcanis. Interdũ pro parte legis,quæ typos & cęremonias continet, uelut in Euãgelio:lex & prophetæ uſq; ad Ioannem. Necq; enim præcepta decalogi per Chriſtum antiquata ſunt,ſed quemadmodum prophetas appellat,non totam ſcripturam prophetarum,quæ multa præcepta cõtinet euangelica, ſed uaticinia tantum de Chriſto uenturo,quæ nõ aliter ceſſarunt quàm ceſſat promiſsio, eo iam exhibito quod promittebatur. Interdum uſurpatur pro præceptis ſuppliciũminantibus uiolatori, de qua Paulus, lex iram operatur: quam alibi uocat legem operum,cui opponitur lex fidei,ſiue lex gratiæ:quæ gratis promittit iuſtitiam per fidem in Chriſtum. Dei uoluntas certiſsima regula eſt, honeſti atq; inhoneſti. Hanc uoluntatem ſuam expreſsit nobis per ſcripturas canonicas,quarum eſt inuiolabilis autoritas. Totum autem hoc ſcripturarum corpus interdum appellatur lex diuina, complectens utriuſq; teſtamenti uolumina. Quemadmodũ autem Ioannes Baptiſta clauſula fuit ueteris legis, duntaxat ſecundum eam partem quam ceſſare diximus,& initium nouæ:ita epiſtolæ apoſtolorum catholicæ nouo inſtrumento finem imponũt. Hactenus enim conſiſtit irrefutabilis autoritas. Cætera cum iudicio recipienda ſunt & ad diuinam regulam examinanda. Lex dei ſemper eadem eſt,quemadmodum dei uoluntas eſt immutabilis. Varie tamen exhibita eſt pro ratione temporum & perſonarũ. Quod ad hominem pertinet quatuor tẽpora ſpectãda ſunt,cõditi,lapſi,reſtituti & perfecti. Cõdito data

Legis tempora quatuor

eſt

est lex: ne comedas, si comederis ilicò morieris. Quemadmodum angelis cõditis data est lex, ut seruirent conditori suo, qua uiolata collapsi sunt irrecuperabiliter. Ac statim in paradiso lex satanæ pugnare cœpit cum lege diuina. Comedite, si comederitis non moriemini, sed eritis sicut dij. Hic homo primum suo ingenti malo expertus est satanam esse mendacem, deũ ueracem: simulq; didicit quid sit negligere legem dei, & obtemperare legibus satanæ. Secundum tempus est exilij, in quo multis seculis uixerunt homines absq; præscriptis legibus, sed tantum lege naturę, quę nondum erat tam grauiter uitijs obscurata quàm fuit progressu temporum. Nec huic legi defuit gratia dei, suggerens pijs, si quid forte naturæ deesset. Lex autem naturæ latissimè patet. Ea quippe uiget in omnibus rebus conditis etiam in his quæ sensu carent aut ratione, ueluti corpora cœlestia tot annorum milibus obeunt præscripta munia. Maria, flumina, fontes, plantæ & omne animantium genus, suæ quodq; naturæ legibus obtemperant, quia carent libero arbitrio. Soli angeli & homo, quoniam data est libera uoluntas corruerunt suo uitio non conditoris. Quod enim datum erat ad felicitatis incrementum, sibi uerterũt in exitium. Quòd si quando cætera creatura uidetur oblita legum suarum, hoc est, quum sol lunæ obiectu, aut densis nubibus tectus subducit diem, quum ex syderum infausto concursu nascuntur pestes mortalibus, quum mare egressum limites suos exundat in uicos & urbes, quum aer ad uitam datus pestilenti afflatu adfert mortem, quum animalia quæ dominio hominis subiecta sunt, impetunt homines, nimirũ hinc est, quòd omnia quodam modo per hominis peccatum uitiata sunt, simulq; cum homine congemiscunt ac laborant, expectantia reuelationem filiorum dei, quemadmodum docet Apostolus. Et tamen quoties creatura sæuit in homines, quoniam id facit nutu conditoris à quo gubernatur, non recedit à lege diuina.

Lex Mosi quare inducta

Post hæc iam increscente hominum malitia, ac lege naturæ propemodum obliterata, successit lex per Mosen data, quæ nominatim ostenderet, quid nephas esset quid phas, & ab illis pœna deterreret, ad recta præmijs inuitaret. Vulgus enim existimabat sibi licere colere uarios deos quos sibi finxerat hominum superstitio, quemadmodũ & ritus uarios sibi finxit. At lex Mosi clamat, unum deum coles, & coles his ritibus. Qui læsus erat, putabat sibi licere occidere inimicum. Sed reclamat lex: Non occides. Quod commissum est, lex ulciscetur non homo. Itidem qui uehementer amabant, persuaserãt sibi licere quod libebat. Reclamat lex, non mœchaberis, non facies furtũ, nõ cõcupisces aliena. His cãcellis cohibita est hominis natura, ne prolaberetur in omnem impietatẽ. Postquã uero & hoc dei donum hominum impietas sibi uerterat in materiam grauioris damnationis, nouissimis tẽporibus data est lex euangelica, quę per fidem et gratiam daret salutẽ, sub qua militamus auxiliante Christo, donec parta uictoria ad perpetuũ triũphum recipiamur

recipiamur in cœlos. Illic nulla est infelicitas quæ pugnet aduersus legẽ dei, nulla est rebellio. Omnium harum legum autor est deus, sed uetustæ legis ministeꝛ fuit Moses seruus dei, nouæ legis ministeꝛ est Christus, quatenus est homo, autor, quatenus filius dei. Post hanc nulla expectatur alia lex, sed iudicium extremum & consummatio mundi. Temporum omnium dispensatio spectabat ad Christum, qui uigor est & perfectio omnium legum. At sub lege naturæ penè erat ignotus filius, magis ignotus spiritus sanctus. Vt truncꝫ lex Mosaica insinuabat magis quàm declarabat, umbris & figuris delinians, ac prophetarum oraculis demonstrans, sed uelut eminus ac per nebulam. Christus autem aduenies ueluti sol dispulsis omnibus nebulis, tum per se, tum per spiritum sanctum patefecit omnem ueritatem, aperiens quod in cortice literæ latebat, & palàm exhibens quod lex typis designarat, prophetæ sub inuolucris promiserant.

Deus paulatim innotuit

Lex uetus quibus constet

Lex uetus constat historia, præceptis, typis, cæremonijs & promissis. Quanquam cęremoniæ typi sunt, at non retrò quicquid typus est, cæremonia est: uelut serpens æneus, aut aqua de petra fluens typus erat, cæremonia nõ erat, sed holocautoma sic erat cæremonia, ut pariter esset typus. Mundũ sic esse conditũ à deo, nemo certũ sciret, nisi docuisset historia Geneseos. Præcepta duplicia sunt: quæ præcipiunt bonos mores ac pietatẽ, perpetua sunt: quæ præscribunt cæremonias, iuxta literam abrogata sunt, iuxta sensum spiritualem abrogata non sunt. Nec enim iubemur imolare holocautomata: iubemur tamẽ nos totos in dei uoluntatem tradere: nec prohibemur uesci suilla, sed à suillis affectib. abstinere iubemur: nec prohibemur uesci anguillis, sed limosis terrenarum rerũ curis inuolui prohibemur. Pro cæremonijs aũt quas plurimas habebant Iudæi, quasdam etiã in speciem absurdas, pauca sacramenta data sunt ecclesiæ, ueluti pro circuncisione baptismus, pro uictimis pecudum, sumptio corporis dominici. Tertium præceptorum genus est iudicialiũ. Sic enim appellat diuus Augustinus. Velut, lex uetus citra peregrinarum exceptionem prohibet adulterium, sola tamen uxor deprehensa iubetur lapidari, uiro nulla pœna certa statuitur. Et uiri zelotypiæ, lex tristi remedio medetur. Viro permittit repudium, si qua turpitudo offendat in uxore, mulieri nullum diuertendi ius conceditur. Ad hoc genus pertinent honor & gradus in contrahendo matrimonio, et talionis permissa uindicta, & supplicia certis facinoribus præscripta, aliaꝫ permulta, è quib. quædam uidemus & hodie seruari à Christianis, quædam prorsus sublata, quædam mitigata, quædam immutata, contracta quædam, rursus alia dilatata. Zelotypiæ remedium quod Moses concesserat sublatum est. Quemadmodum præter alias & illa lex abrogata est, quę Deuteronomij 22 iubet lapidibus obrui puellam quam maritus non repererit uirginem, ob stuprũ clàm in domo parentũ commissum. Adulterij pœna mitigata est, repudij ius contractum

Historia Præcepta triplicia

Noua lex quid in uetere mutarit

tractum est, quod ad causas attinet, dilatatum quod ad personas attinet: quicquid enim iuris habet uir ad repudiandum, idem nunc habet uxor. Immutatum est, inducto nouo diuortij genere, quod manente coniugij uinculo, separat consuetudinem connubialem. Gradus item propinquitatis contraxit ecclesia, quemadmodū diaconis & sacerdotibus in totum ademit ius ineūdi matrimonij. Dixerit hic aliquis, Est igitur liberum in hoc genere tollere, mutare, dilatare, contrahere pro cuiusq; arbitratu. Nequaquā. Quæ dominus aut apostoli confirmarūt aut immutarunt, obseruāda sunt ut ab illis præscribitur. Quæ publica ecclesiæ autoritas, præsertim conciliis uniuersalibus præscripsit, & usu publico ac diutino comprobata sunt, decet obseruare reuerenter: nec aspernanda sunt quæ pontifices iustis de causis in publicam utilitatem præcipiunt. Tametsi interdū ita sunt inter se confinia, quæ docendi gratia uerbis distinxit Augustinus, ut uix possis liquidò dignoscere, et cōsultissimum est à scripturæ legibus nō temere discedere. Huius generis sunt illa quæ pertinent ad humanitatem atq; æquitatem, de iubileo, de ueste nō tollēda à uidua pignoris loco, de ueste reddenda pauperi ante noctē quam pignori acceperis, de remittendo ex acie qui sponsam duxerit, nec eam cognorit, qui domum ædificauit, quam nōdum dedicarit, qui pauido sit corde. Item de non prohibendis qui spicas colligere uelint post terga metentium. Inter promissa quædam sunt, in quibus idem fit quod in præceptis cęremonialibus. Neq; enim hic expectare decet terram melle & lacte manantem, internecionem hostium nostrorum, aut omnium gentium dominium: Sed expectamus terram cœlestem, quæ solidam & inconcussam habet tranquillitatem, mortificationem cupiditatum carnaliū, ac uictoriam spiritualem de omnibus quæ aduersantur pietati. Noua lex ueteris est tum explanatio, tum epitome. Ea similiter constat historia, doctrina, præceptis, sacramentis, exhibitione promissorum, gratia, & exemplo pietatis omnium absolutissimo. Historia nihil admirabilius, nihil amabilius, nihil certius. Ea continet ortum, progressum & exitum redemptoris usq; ad Acta apostolorum quæ nobis tradidit beatus Lucas. Doctrina palàm explicat, quod in lege fuerat ænigmatibus inuolutum, eruitq; sensum mysticum in literis abditū, quem absq; interprete percipere non poteramus. Quis enim suis uiribus diuinare potuisset, serpentem æneum, aut petram aqua scatentem, aut Ionam è uentre ceti redditum uiuum, præsignasse Christum in cruce tollentem peccata mundi, aut eundem suo spiritu reficientem & abluentem credentium animas, aut post triduum è sepulchro reuiuiscentem? An Euangelica doctrina aliquid addat ueteri legi, equidem in medio relinquo, quemadmodum & de præceptis, alijs concedo iudicium. Sunt enim uiri graues qui putant ab Euangelicis præceptis ideo plus exigi, quòd copiosior addita est gratia. Alij sentiunt nihil exigi noui, tantum explanatius repeti quæ præcepit

Cōstitutiones ecclesiæ non spernendæ

Promissa

Lex noua quid sit et quibus constet

cepit lex uetus:uerum in his parciſsimum eſt euangelium,magis infigens ea quæ ſunt ſpiritus & gratiæ,uerecp̃ pium reddunt. Iam ſi cęremonias accipiamus generaliter pro omni cultu externo,eſt & in ſacramentis nouæ legis,aliquid expoſitum ſenſibus. Nam & aqua uidetur ac tangitur, & oleum cernitur,tangitur & odore ſentitur,uerba audiuntur. Quædam autẽ recepta ſunt à priſcis eccleſiæ primoribus,quæ accedunt ad ſpeciem Iudaicarum cęremoniarum. Velut ocium diei dominici,indictum ieiunium iiſdem diebus quibus Iudæis indixit Moſes,& ſi qua ſunt huius generis alia, quæ non ideo ualẽt, quòd uetus lex præcipiat ſed quod ab eccleſia recepta ſint,tanquam ab apoſtolis tradita. Quædam non ſunt quidem eadem, ſed ſimilia. Vt quæ eccleſia præſcripſit de ocio dierum feſtorum,de diſcrimine ciborum,de unctione & raſura ſacerdotum, de formis & coloribus ueſtium, in quibus Chriſtiana charitas quantum in ipſa eſt,uitat infirmorum offenſionem, hac tamen cautione,ne ſupra modum alat ſuperſtitionem. Nihil eſt autem promiſſum in ueteri lege,quòd Chriſtus non euidentiſsimè exhibuerit,exceptis iis quę ſpectant ad progreſſum eccleſię & conſummationem mundi:et quo certior eſſet exhibitio,ipſe frequẽter per ſe, frequentius per apoſtolos dignatus eſt oſtendere,qui typus aut quod uaticinium quo facto fuerit impletum. Velut apud Lucam quarto. Quum dominus in ſynagoga recitaſſet uaticinium Eſaię:Spiritus domini ſuper me,propterea quòd unxit me,euangelizare pauperibus miſit me &c. adiecit: Hodie hæc ſcriptura impleta eſt in auribus ueſtris. Sic & Ioannes quum narraſſet domino non fuiſſe fracta crura,citans ex uetere lege, Os nõ comminuetis ex eo:ſignificat totum argumentũ agni paſchalis fuiſſe figurã Chriſti. Et in actis Philippus Diaconus locum Eſaię quem Eunuchus non intelligebat,oſtendit in Chriſto completum. Ac Petrus turbam ad linguarum miraculum attonitam, docet hoc à Iohele fuiſſe prædictum:quemadmodum quod eſt in Pſalmis, Non dabis ſanctũ tuum uidere corruptionem,docet non in Dauidem competere, ſed in Chriſtum, cuius corpus exanime paucioribus horis fuit in ſepulchro quàm ut potuerit putreſcere. A gratia uero noua lex potiſsimum habet nomen quæ dicitur Euangelium. Quid enim eo nuncio lætius quàm per fidem in Chriſtum gratis condonari omnibus omnia peccata,ſolui inimicitiam quę prius erat inter deum & homines, ac pro paradiſo terreſtri aperiri regnum cœlorum. Nec tamen abſcp̃ fide & gratia quiſquam deo placuit in uetere lege, ſed in noua cũcta hæc,et euidentius prædicata,& largius effuſa,& latius diffuſa. Habebat uetus lex exempla uirtutum egregia, uelut fidei in Abraham,manſuetudinis in Moſe & Dauid:quorum ille deum interpellauit pro ſeditioſis,hic Sauli toties pepercit quum liceret hoſtem interimere:iuſtitiæ in Samuele,obedientiæ in Iſaac: ſed in uno Chriſto uirtutum omnium abſolutum exemplar oſtenſum eſt,in quo nihil uitij aut defectus fuit admixtum

Cæremonias quaſdam ab lege uetere recepit eccleſia

Lex gratiæ quare dicitur

xtū. Ex his quæ diximus loci cōplures oriuntur. De differētia ueteris & nouæ legis, de sacramētis utriusq;. De cōsonantia utriusq;, & quatenus uetus abrogata per nouā, quatenus non. De autoritate scripturę canonicæ, et quo usq; porrigatur. Autoritas cōstat indubitabili fide eorū per quos ꝓdita est. Primi autores sunt Christus & spiritus sanctus, Moses & prophetæ omniū unanimi cōsensu, & q̄d maius est testimonio Christi probati: dein apostoli, martyres & cōfessores, qui uel scriptis, uel omniū rerū contēptu, uel utroq; fidem confirmarunt. Accedūt huc miracula tam euidentia & tam multa, ut nullam recipiant tergiuersationē. Præterea cōsensus scripturarū inter ipsas. Nouum testamentum congruit cum uetere, & uniuersa scriptura sic undiq; sibi constat, ut nihil usquā dissideat, modò rectè intelligatur, id quod in nulla humana philosophia reperitur. Adde certitudinē: neq; em̄ scriptura quę rit & ambigit, quod faciunt philosophi, dum argumentis uarijs disputant: sit ne mundus conditus, sit ne post corporis obitum superstes anima: sit ne deo cura rerum humanarum: sed de omnibus quæ cognitu necessaria sunt, certò ac definitè pronunciat. Adde his consensum tot seculorum ac tot nationum. Nullus enim philosophus tam exactè scripsit de rebus diuinis & humanis, ut uel unius regionis aut ciuitatis concordem meruerit assensum, quum per uniuersum terrarum orbem, tantum honoris tantumq; reuerentiæ deferatur scripturis, ut harum fiducia innumera uirorum ac mulierū milia non dubitarint sese in omnes cruciatus ac mortes tradere. Nam scripturę maiestatem reuerentur & impij. Itaq; dum huius urgentur autoritate, confugere solent ad adulterinas interpretationes. Postremo cōfirmatur effectu siue energia. Nulla enim humana scriptura sic rapit ac transformat totū hominem, quum simplici sermone sit prodita, nec philosophiæ mundanæ subtilitate se uenditans, nec rhetorum lenocinijs blandiens auribus hominum. Addam illud coronidis loco, quòd nulla alia doctrina magis consentanea sit naturæ quàm scriptura diuina. Quid enim magis secundum naturam, q̄ ut creatura se totam submittat suo conditori. Natura per se sui conseruationem appetit ac perfectionem. Vtrunq; uerè prę̄stat scripturarum obedientia. Summum bonum ac felicitatem natura desiderant omnia. Vtrunq; sola scriptura diuinitus inspirata docet. Exoritur alius locus de intellectu scripturarū uestigando, de quo superiore libro satis mihi dixisse uideor. Quoniam autem lex per occasionem gignit & aggrauat peccatum, peccatū aūt parit mortē, hic locus existit de duplici genere peccati, decq; duplici genere mortis. Sub peccati nomine continentur omnia uitiorū genera, quorū infinita est differentia. Vitijs opponuntur uirtutes. Sed ex præcipuis confitiendus elēchus. In quibus principem locū obtinent fides, spes & charitas, quas quidā appellant heroicas. Super his existit uaria cōsideratio, uerbi gratia, quid sit fides, & quot modis ea uox usurpetur in sacris uoluminibus, &

Autoritas scripturæ canonicæ unde

Hæreticorum confugium

Virtutes & uitia

Fides

Spes Charitas

quotuplex sit,& cui parti naturæ respondeat, & cur inter heroicas uirtutes primas teneat,et quid huic repugnet,aut quid affine sit,postremò in quibus insigniter eluxerit. Fides enim est certa persuasio de omnibus quæ necessaria sunt ad salutem. Interdum usurpatur pro fide præstantis pollicita. Ita deus dicitur fidelis, quia non fallit in promissis. Interdum pro fiducia simplici de promissis dei. Ita laudatur fides Abrahæ, qui iussus non dubitauit occidere filium unicum,in quo promissa erat illi numerosa posteritas. Nonnunquam est assensio quæ subsistere possit sine spe & charitate. Sic dæmones credunt piè uiuentibus per Christum esse paratam uitam æternam,quã tamen nec amant,nec sperant. Similiter multa credunt homines impij. Interdum fidei nomen complectitur hæc omnia simul, certam persuasionem de ijs quæ narrant ac docent scripturæ sacræ, certam fiduciam de promissis dei,ac plenam obedientiam qua homo se totum submittit diuinæ uoluntati. Item est fides infusa,& fides acquisita,fides præteritorum,præsentium ac futurorum. Respondet autem ei parti quæ in nobis dicitur ratio siue intellectus,per quam cognoscimus & iudicamus. Hanc naturæ uim offuscatã perficit fides. Huic ob id tribuitur principatus, quòd ostium sit ad salutem: per fidem enim cætera nobis largitur deus,& absq; fide impossibile est placere deo. Affinia sunt opinio & scientia. Opinio est probabilium,scientia est euidentium. Probabile est tingere infantes institutũ fuisse ab apostolis, nõ damnaretur tamen qui de hoc dubitaret. Hac moderatione recipienda sunt multa scolasticorum theologorum placita,quæ per scripturas euidẽter probari non possunt. At totum esse maius quacunq; sui parte, non credo, sed scio, Et si animal est quicquid sentiendi uim habet,scio bouem esse animal. De plantis & urticis dubito. Contraria sunt:caro,quæ nihil credit nisi quod uidet,ac disceptans curiositas: philosophia mundana, quæ nihil credit, nisi quod hominum argumentis probatur: Iudaica duricies quæ diffidit uerbis dei,nisi subinde uiderint miracula.

Fidei quare tribuatur principatus

Fides quid efficiat in nobis

Existit alius locus quid efficiat in nobis uera fides. Ante omnia iustitiã adfert gratuita peccatorum omnium remissione, & hinc tranquillam securamq; conscientiam,dilucidam omnium rerum cognitu necessariarũ cognitionem. Certissimam fiduciam de scripturis canonicis,promptam ac simplicem obedientiam, Verum dei timorem,religiosam diuinæ maiestatis uenerationem,cõtemptum mundi,cœlestium amorem, infractum animi robur aduersus omnia terriculamẽta,modestiam in prosperis, odiũ sui in delictis, diffidentiam uirium ac meritorum,certam fiduciam de misericordia dei.

Fides quibus rebus alatur aut uitietur

Rursus alius, quibus rebus alatur fides, quibus attenuetur. Alitur frequenti precatione,crebra gratiarum actione, crebra corporis dominici sumptione,frequenti scripturarum lectione,ac rerum cœlestium quotidiana cõtemplatione,et indefessis charitatis officijs erga proximum. His autem contrarijs

trarijs attenuatur, ac tandem emoritur. In quibus autem hæc uirtus eluxit, in elencho tempestiuius notabitur.

E regione fidei est diffidētia siue incredulitas, cui congruunt quę suprà diximus, fidei contraria. Ac diuersa gignit in nobis: accumulat iniustitiam, per hanc enim & bona opera mala sunt, nec finit unquam requietam esse conscientiam, inducit mentis cæcitatem, dubia reddit omnia. De scripturis ambigit, ut iam non omnino contemnat: parit rebellionem, docet dei contemptum, aut timorem cum odio coniunctum. Docet hypocrisim, superstitionem et Idololatriā, amorem rerum fluxarū, neglectum cœlestiū. Deijcit animum in aduersis, insolentem reddit in prosperis, facit ut homo tandem exultet in rebus pessimis. Docet hominem suis fidere uiribus, dei misericordia diffidere. *Fidei cōtraria*

Spes adhæret fidei, magisq; est fidei pars quàm diuersa species, ac sic interdum loquuntur scripturæ, ut fidem pro fiducia certaq; spe uideantur usurpare. Ita Paulus prędicans Abrahæ fidem: Qui contra spem inquit, in spem credidit. Et ad Hebræos, Fides est substantia rerum sperandarum &c. Ad Rom. 8. spem appellat expectationē bonorum quæ non uidentur. Nemo sperat, quod non credit. At non statim speratur quod creditur. Ea igitur pars uiuę fidei qua expectamus promissa dei, spes dicitur. Hęc præstat, ne quando delassemur hic seminandis bonis operibus certi in proximo esse tempus, quo messuri sumus uitā æternam: néue defatigemur perferendis malis, scientes hasce temporarias afflictiones nihil esse ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. *Spes à fide quid differat*

Spei opponitur desperatio, ac temeraria præsumptio siue confidentia, qua quis ex suo spiritu sibi promittit quod nō promeretur, aut qua quis suis uiribus absq; dei gratia sperat se cōsequuturū felicitatem æternam.

Charitas est qua super omnia diligimus deū tanquā summum bonū, eoq; frui cupimus, & proximo bene uolumus propter deum. Neq; em̄ heroica charitas est, si naturali affectu diligamus, parentes, uxorē ac liberos, nisi simul amemus eos propter deū. Neq; uerā erga illos gerimus beneuolentiam, nisi huc spectet affectus noster, ut illis opitulemur pro uiribus, ad consequendā uitam æternam. Vtraq; alteri sic cohæret, ut diuelli non queant. Nemo uerè diligit deum, qui proximū non diligit. Nemo uerè diligit proximū, si uacat amore dei. Hæc aūt uirtus perficit naturę uim, quæ dicitur uoluntas, qua expetimus salutaria, ac refugimus aduersa, quēad modū fides perficit intellectū. In his enim duobus sita est summa felicitatis humanæ, ut per oculū ac lumē fidei citra errorē uideat homo quid sit expetendū, quid fugiendum, per charitatē exequatur quod dictauit fides. Fides gignit charitatē, charitas uicissim alit fidē bonis operibus, quod innuit euāgelica parabola. In fatuarum lampadibus fidei lumen extinguitur, oleo charitatis deficiente. Fit em̄ frequenter ut mali mores, & peccādi assiduitas, fidē si minus extinguant, certè reddant frigidiorē. Et aucta fides uicissim alacrio *Charitas gemina*

rem reddit charitatem. Hi sunt duo fontes omnium uirtutum, ac bonorum operum, quæ sunt fructus, per quos dignoscitur arbor bona aut mala.

Fides & charitas fontes omnium bonorum operum

Fides radix est, charitas rami, quasi porrigens undiq; fructus, quos alit radicis succus. Quicquid enim ex his fontibus non oritur, & si magnam habeat speciem pietatis, aut peccatū est, aut si peccatum non est, nō confert aduerā salutem. Quoniam autem per pietatis uiam ingredientibus multa occurrūt molesta, spes baculi uice addita est, quæ laborantes sustentat expectatione præmiorum, ne delassentur aut desperent, etiā si mille mortes circumstent.

Supereſt nunc uirtutū omnium ac uitiorū catalogum texere, ac per locos digerere. De quibus non me fugit, quū alios aliquot, tum beatū Thomā Aquinatem fusissimè scripsisse. Ex quibus cuiuis procliue fuerit quæ commoda uidebuntur excerpere, & in elenchum digerere, & ut ante sum testatus, satius erit ut sibi quisq; cōtexat locorum indicem. Cuius operæ si quem piget, huic præcipua magis quàm omnia curabimus annotare, ut alienam industriam adiuuisse uideamur, potius quàm excluſisse. Theologicos fontes iam indicauimus. Quatuor autem illi fontes omnium rectè factorum quos acutè prodidere philosophi, omnibus sunt noti, prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia. Ad hæc enim genera species omnes referri possunt. Prudentia cum fide congruit, iustitia cum charitate, fortitudo cum spe. Temperantia iustitiæ species est, docens quantum tribuendum sit affectibus, quātum corpori, quantum animo, & quantum negandum: & hactenus cum fide pariter & spe conuenit, q; cupiditatibus frenum imponit, quæ tumultibus suis frequenter & fidei iudicijs obstrepunt, & charitatis impetum remorantur.

Primus itaq; nidus designetur pietati. Hoc nomen complectitur omnem affectum, cultū, omniaq; officia quæ debemus ijs unde uitam accepimus. Summa itaq; pietas debetur deo, cui debemus quicquid sumus, proxima patriæ, tertia parētibus ac liberis, quarta præceptorib. & catechistis, qui sunt ueluti mentium parentes. Quinta ijs quorum beneficio à morte aut alioqui grauissimis periculis seruati sumus. Hæc omnia partes sunt iustitiæ.

Pietas heroica & moralis

Adoratio

Ad primā speciem pertinet summa illa ueneratio, quā Græci λατρείαν appellant. Ea nulli rei creatæ cōmunicabilis est. Hic cultus non animo tantum exhibendus est, uerūetiam corpore, quòd deus totius hominis conditor est. Cultus aūt diuinus in eò primum situs est, ut de eo digna ipso sentiamus, ut illum super omnia reueream ur, super omnia amemus, super omnia glorificemus, super omnia obediamus, ab illo petamus omnia, nec ab alio quicq; uerorū bonorum tanquā ab autore speremus, & in omnibus gratias agamus.

Locus communis

Hic locus occurrit, quàm effusa sit dei erga humanū genus charitas & munificētia, cuius causa condidit hāc admirabilē mundi fabricā, cui & angelos suos addidit ministros, cuius amore filio proprio non pepercit, sed in mortem tradidit illū &c. Alter locus adhæret, de immensa dei misericordia, placabilitate

cabilitate & clementia erga nos. Confertur eodem religio in ſuſcipien/ *Iuſiurandum*
do ac prẹſtando iureiurando. Pietati contraria eſt impietas, ad quã propius pertinẽt idololatria, iuſiurandum ob friuola ſuſceptum, periurium, blaſphe mia, murmur in aduerſis, obliuio dei in proſperis, artes maleficæ, ſortilegia, & quicquid eſt huius generis quod uel manifeſtam, uel occultã cum dæmo/ nibus habet conſpirationem. Poſtremo hæreſis. Hæreſim autẽ appello, nõ quemuis errorem, ſed peruicacẽ malitiam, alicuius commodi gratia peruer/ *Hæreſis quid*
ſis dogmatibus turbantem eccleſiæ tranquillitatem. In genere uerò omne crimen cum impietate cõiunctũ eſt. Quiſquis enim admittit ſcelus, aliquam rem creatam creatori præfert, & à deo ad ſatanam deficit, unde & Paulus a/ uaritiam idololatriam appellat.

Incidet & ille locus, de ingratitudine hominum erga deum: quæ exag/ gerabitur, ſi inter ſe conferantur dei benignitas, lenitas ac beneficentia, et ho minum obſtinata malitia.

Incidet quæſtio de uariis ritibus diuini cultus, qui plericꝫ nũc alij ſunt cꝫ *Ritus uarij*
fuerunt in lege ueteri. Item de cultu ac inuocatione diuorum, decꝫ uſu ſta tuarum & imaginum, decꝫ ſuperſtitioſo cultu dei aut diuorum. Rurſus inci/ det locus quid ſit tentare deũ. Ad ſecundã ſpeciem pertinet, quàm mul *Pietas in pa/*
ta debeamus patriæ, quæ genuit, quæ bonis legibus educauit, cui & ipſos pa *triam*
tentes debemus, pro qua mors oppetenda ſit ſi res poſtulet. Ex aduerſo, cꝫ immane ſcelus ſit, patriæ bellum inferre, aut aliis rationibus lædere. Tũ qui/ bus modis optimè gratia patriæ referatur. Contrà, quibus potiſsimum uio letur patriæ charitas. Huic adhæret locus de eccleſia catholica, quæ non *Eccleſiæ ciui/*
ſolum eſt una ciuitas, uerumetiam unum corpus. Chriſtianus enim omni *tas*
Chriſtiano non tantũ ciuis eſt, uerumetiam frater. Hic tractabitur quanta reuerẽtia debeatur eccleſiæ, contrà, quãta ſit impietas, aduerſus eam rebellio nem ac ſeditionẽ excitare. Adhibebitur amplificatio per cõparationẽ, quan/ to arctiora ſint uincula ſpiritus quàm naturæ.

Congruit his, quid honoris debeatur regibus ac magiſtratibus, & quan to plus iis qui muneribus eccleſiaſticis funguntur.

Ad tertiam pertinet tractare quibus modis ſeruatur præceptum, quod *Pietas in*
iubet honorare parentes. Et quas ob cauſas phas ſit parentum iuſſa neglige *parentes*
re. Rurſum quid parentes debeant uiciſsim liberis ſuis, & quomodo educan di ſint. Ad quartam ſpectat tractare, non eſſe ueros parentes qui tan/ *Pieta in præ/*
tum corpora gignunt educantcꝫ, multo plus deberi iis qui formant inge/ *ceptores*
nium, ueluti qui bonis legibus, liberalibus diſciplinis, ac ſalubribus præce/ ptis inſtituunt ad bene uiuendum, ſed ante omnia qui formant teneros a/ nimos ad pietatem. Ex diuerſo exaggerandum multo ſceleratius eſſe, iu/ uenum aut puellarum animos maleficis artibus, aut impiis opinionibus in/

ficere,ꝙ si parentes corpora liberorũ ui detorqueant ad quæstũ, aut prosti/tuant,aut exponãt etiam:quæ nemo non detestatur,quum illud sit uulgare.

Quinta tractabit locum, esse paria, dare uitam ei qui non habebat, & habenti seruare perituram. Imò hoc esse præstantius. Necꝙ enim parentes dant uitam liberis,qui frequenter in congressu ne optãt quidem ut nascatur proles.Rursus quum maxime optent,non prouenit tamen:At medicus aut amicus sua industria,suoꝙ periculo restituit uitam, alioqui perituram. Hic per amplificationem accedit locus, quanta pietas sit, conuertere impium ad pietatem:uelut ethnicum aut Iudæum ad religionem Christianã,aut hæreticum ad columbæ consortium, aut mundo uiuentem ad pœnitentiam ac studium uitæ correctioris. Nimirum hoc amplius est quàm corporis uitam restituere.

Christianæ charitatis latitudo

In his quæ hactenus commemorauimus,sita sunt officia summæ charitatis,iuxta gradus quosdam. Christiana uero charitas non his finibus includitur, sed latissimè profert sese uscꝙ ad capitales inimicos,cupiés omnib. prodesse,& dignis & indignis,uidelicet ad exemplũ supremi patris qui solẽ suum facit oriri super bonos & malos,ac pluit super iustos & iniustos, & ad exemplũ Christi, qui pro inimicis mortuus, & in cruce patrem deprecatus est,pro ijs à quibus occidebatur, & insuper amarulentissimis blasphemijs incessebatur. Reliquæ igitur charitatis partes in his potissimum sitæ sunt,ne quem lædamus iniuria,benefaciamus omnibus quibus licet, malos amore Christi toleremus,aut etiam corrigamus si detur facultas. Obligatio charitatis plerunꝙ sumitur ex qualitate personarum,de quibus iam partim diximus. Verbi causa,plus officij debemus fratri,aut sorori, aut domesticis quàm alienis, plus benemeritis quàm nihil promeritis, plus Christianis quàm ethnicis,plus piè uiuentibus quàm impure. Nonnunquam ex modo necessitatis. Alieno de uita periclitanti succurrẽdum est potius quàm amico, qui uestẽ detritã mutare uult honestiore. Ordo uero sumitur ex genere rerũ,quarũ aliæ pertinent ad corpus,aliæ ad animũ præcipuã hominis partẽ. Et in utrocꝙ genere ordo est. Ad corporis necessitatẽ pertinent,tectũ,uestitus,uictus,sanitas,uita:& his cõtraria,inopia domus,nuditas, sitis et fames, morbus,cruciatus & mors. Ad animũ eruditio,tranquillitas,pietas,et his aduersa,insciția,afflictio,impietas quę mors est animi. Maius aũt beneficiũ est eximere maliciam ab animo,ꝙ morbũ corpore depellere. Et grauius lædit qui bonam famam eripit homini,quàm qui pecuniam surripit. Nam fama uita quædã hominis est,& homicidij genus est calumnia. Hic existit locus, quot modis iuuemus aut lædamus proximum. Iuuamus suppeditando uitæ necessaria egenis,consolando afflictos, consilio perplexos, doctrina errantes, amanter obiurgando, aut etiam castigando grauius delinquentes, in quos

Ordo charitatis

in quos nobis est autoritas. Ita charitatis officium præstat iudex qui punit nocentem mœrens & inuitus,& pater flagellans filium. Lædit autem qui lasciuienti ætati pecuniam suppeditat peccandi materiam. Lædítur proximus exemplo uitæ pernicioſæ,ſicut iuuatur exemplo bono. Hic aperit ſeſe latissimus campus,de beneficentia,liberalitate,parſimonia & profuſione. Itē alius de ſarciēdis incommodis, quibus proximum leſimus. Quędam enim reſtitui poſſunt,ut facultates:quædam ſanari poſſunt,ut iritatus cōuitijs,poteſt molli ſermone placari,& in mœrorem coniectus,poteſt conſolatione reponi ad tranquillitatē. Quædam utcūqꝫ reſtitui poſſunt,ut fama mendacio læſa,uera prædicando quadantenus reponitur. Alia nec reſtitui, nec ſanari poſſunt,penſari tamē aliqua ex parte poſſunt,ut uirginitas erepta, aut uita. Si ducitur ſtuprata, bene penſata eſt erepta uirginitas:ſi dote data elocatur nuptum,utcunqꝫ penſata eſt pudicitia & ſarta fama. Iam circa primum charitatis gradum,qui eſt neminem lædere, complures exiſtunt loci,de homicidio & furto,de rapinis,damno & iniuria,de adulterio,de calumnia,de negociatione licita & illicita,de uſura,de fide & perfidia,uelut in cælandis aut effutiendis arcanis,de ſynceritate in cōmercijs, de fucis & impoſturis, in uerbis ac factis. De ueritate & mendacio,quid ſit,& an alicubi ſit licitum. Et ubi diſſimulanda ſit ueritas. Denicꝫ omnis iniuſtitia,aduerſus deum impietas, aduerſus hominē iniuria,utracꝫ aduerſatur charitati. Fons aūt omnium uitiorum hinc eſt, quod hominū imbecillitas magis obtemperat carni quàm ſpiritui. Hoc igitur præſtat Chriſtiana temperantia,non ut careamus in totum affectibus,quod quidam Stoici docuerūt,ſed ut illis deuictis, quæ ſpiritus ſunt ſequamur. Hæc pulcherrimum uirtutum chorum ſecum adducit, uerecundiam,uirginitatem, caſtitatē,ſermonis parſimoniam, ſobrietatem, candorem,ſimplicitatem,ignoſcentiam, & animi perpetuam cōſtantemꝫ tranquillitatem,cumꝫ his omnium actionū ornamentum,decorum. Contrà intemperantia teterrimum gregem ſecum trahit,impudentiam, centum impudicitiæ formas, futilem garrulitatem, quam Græci uocant ἀκεμτολογίαν, luxum, temulentiam & ſomnolentiam, concupiſcentiam, iram, uindictam, auaritiam, inuidiam, ſuſpicionem, aliásque innumeras animi perturbationes, & ſuper hæc omnia, omnium actionum dehoneſtamentum ἀπρεπείας, id eſt, indecorum. Quoniam autem, ut dixi, pietatem ſectantibus multa perpetienda ſunt,quæ naturæ humanæ moleſta ſunt,atque etiam horrenda, opus eſt inuicto animi robore ac fortitudine, non ea quam ſomniant philoſophi, ſibiꝫ pollicentur ex propriis naturæ uiribus, ſed ea quam in nobis gignit diuinitus data fides & ſpes, animat excitatꝫ charitas. Nihil non moliuntur in nos impij ſpiritus, quos Paulus huius mundi rectores appellat. Sollicitat caro, quam uelimus nolimus, nobiſcum

Loci communes de liberalitate & contrarijs

Reſtitutio

Loci cōmunes circa gradus charitatis

Radix uitiorum

Temperantiæ chorus

Fortitudo uera quid

ſcum circumferimus, oppugnat mundus. Facultates eripit fur aut fraudator, hic abiurat creditum, ille depoſitum, ſycophanta famam eripit, uiolentus pulſat, tyrannus ſæuit in liberos, aut cruciatus intentat, & uitam denique eripit. Nulli mortalium res tam proſperæ ſunt, quin habeat patientiæ materiam. Sed in his omnibus, ut ait Apoſtolus, ſuperuincimus per fidem, ſpem & charitatem quæ eſt erga Chriſtum Ieſum.

Virtutum omniũ colophon

Virtutum ac uitiorum ſumma genera uideor mihi magna ex parte cõplexus. Supereſt in bonis modeſtia ac perpetuum proficiendi ſtudium, in lapſis reſipiſcentia ac pœnitẽtia. Modeſtia excludit humanam gloriã, quæ perfectis quoq; ſolet in mediis uirtutibus inſidiari. Studiũ proficiendi duabus de cauſis neceſſariũ eſt: uel quia quiſquis cõſiſtit in uia uirtutis, proximus eſt periculo ne relabatur, uel quia uerè bonus non eſt, qui non cupiat ſeipſo fieri melior. In hac eñ uita nihil eſt tã perfectũ, ut non recipiat acceſsionẽ & incrementũ uirtutis: Extrema uitiorũ linea eſt, deſperatio pertinax. Extrema uirtutum linea eſt cum certa ſpe reſurrectionis, ac bona fiducia de miſericordia dei, de meritis Ieſu Chriſti, deq; gratia ſpiritus ſancti, feliciter obdormire in domino.

Reliquũ eſt ut ex iis quæ ꝓpoſuimus, texamus indicis capita ſiue titulos, ac deinde ad ſingulos ſyluã aliquã Eccleſiaſtæ ſuggeramus, præſertim è ſacris (literis

TITVLI.

1 Deus quid, quantus & qualis in ſeipſo, et quomodo diſtinctus in tribus perſonis. Definitioni cognata ſunt, quot nominib. deus deſignetur in ſacris literis, & ſingulorum etymologia apud Hebræos, Græcos & Latinos: præterea quot modis dei nomen uſurpetur in arcanis literis.

2 Qualis deus in rebus conditis.

3 Quomodo præſideat in ſingulis hierarchiis, monarchica, cœleſti, eccleſiaſtica, politica, & ſpirituali ſiue peculiari.

4 Quis ſatanas & quale illius regnum, ſeu tyrannis potius.

5 Lex diuina, & quæ circa hanc.

6 Peccatum quid & quotuplex.

7 Fides, ſpes & charitas.

8 Pietas multiplex.

9 Charitatis partes ſeu gradus & ordo.

10 Temperantiæ chorus.

11 Fortitudo Chriſtiana.

12 Modeſtia ſiue humilitas, ac iuge proficiendi ſtudium.

13 Pœnitentia & deſperatio.

14 Mors Chriſtiana

Hæc ferè ſunt ſumma rerũ capita, quæ nũc in ſuas partes diuidemus, diui

demus

demus inquam; non concidemus. nam si quid erit adiungendum, in syluis adijcietur.

Dei natura siue essentia.

Deus infinitus & incomprehensus uniuersæ creaturę.

Deus summè uel infinitè potens, sapiens & bonus.

Deus unus & simplicissimus.

Deo patri quid proprium, & quid illi tribuitur.

Filio quid proprium, & quid illi tribuitur.

Spiritui sancto quid proprium, & quid illi tribuitur.

Hic incidet locus, de rebus diuinis religiose & sobriè loquendum.

Item locus contra curiosas quæstiones ac temerarias definitiones.

Deus cognitus

Deus, quum hæc uox complectitur treis personas, quomodo præsideat & gubernet uniuersa condita, in quibus & dæmones cum damnatis, & bruta & inanima. Hic incidet locus, quomodo deus reluceat in omnibus rebus conditis, & ex his cognoscitur.

Deus quomodo præsideat in ecclesiastica hierarchia, quæ est ecclesia & corpus mysticum Christi.

Hic multi incidunt loci,

Ecclesia & quæ circa hanc

Quid sit ecclesia & quotuplex.

De mixta, an possit errare.

Quot sunt sacramenta & quæ singulorum uis.

Qui ministri, & quod illorum officium.

Quale ecclesiæ exordium, incrementũ & consummatio.

Quomodo præsideat in politica, & quid hæc ab illa differat.

Loci, Quæ sunt principum munia erga rem publicam.

Quatenus his obediendum etiam idololatris.

De concordia publica.

De pace & bello & iure belli.

Quomodo deus præsideat in singulis piorum animis.

Loci. De partibus hominis quæ sunt corpus & anima.

Anima regit, corpus seruit, ut in coniugio.

Item uires animæ, ratio, appetitus & uoluntas.

Ratio rex. Appetitus sæpe rebellis, uoluntas rationi obtemperat. Sin secus, intestinum bellum ac seditio. Iudex interim & carnifex conscientia. Itẽ quomodo ob hanc congruentiam in scripturis sæpe de Christo prædicentur, quę ad corpus mysticũ pertinent, et cõtrà, quemadmodũ in Christo ob unitatẽ personæ deo tribuuntur quæ sunt hominis & contrà. Interdũ quod in ecclesiã uniuersam quadrat, ad singulos homines accommodatur.

Satanas & quæ circa hunc

Quid sit regnum dei & quotuplex

Quod sit regnum satanæ. i. aduersarij.

An sit

An sit aliquod mali principium,& an ulla substantia mala ex sese.
Cur huic concessa nocendi potestas.
Quomodo in diuersum referat dei proprietates.
Quale corpus illius & membra.
Quomodo à Christo deuictus sit,& à nobis uinci possit.
Quæ regni satanici consummatio.

LEX

Lex & quæ circa hanc

Lex unde dicta,& quid sit,& quot modis usurpatur in scripturis
Lex dei & leges hominum quid differant.
Lex dei in angelis uiolata peperit exitium,& ex angelo fecit diabolum.
Lex dei expressa in paradiso uiolata, ex innocente fecit nocentem, è felici miserum.
Lex dei seruatur in brutis & inanimis.
Lex naturę inscripta cordibus hominum uitijs semper in peius fruticãtibus penè obliterata fuit.
Lex Mosi tabulis inscripta lapideis per occasionem reddidit Iudæos deteriores,& iram dei prouocauit,& quo modo.
Lex uetus quibus rebus potissimum constet.
Quatenus antiquata sit,quatenus non.
Lex noua quibus cõstet,& quibus ueterem excellat,Miraculis. Historia saneratiore. Doctrina pleniore, euidentiore & certiore. Præceptis absolutioribus ac magis spiritualibus. Sacramentis leuioribus,sed efficacioribus. Exhibitione promissorum in uetere. Promissorum sublimitate. Gratia latius & abundantius effusa.
Exemplis multo perfectioribus.

Scriptura & quæ circa hanc

Canonicæ scripturæ inuiolabilis autoritas quousq; se proferat,et quibus rebus constet.
Indubitata fide autorum.
Consensu tot seculorum ac nationum.
Approbatione Christi citantis ueterem legem.
Innumeris & euidentibus miraculis.
Vita & morte apostolorum,martyrum ac uirginũ innumerabilium.
Consensu utriusq; testamenti.
Consensu totius scripturæ inter sese
Consensu cum ratione naturali
Certitudine dogmatum
Energia siue efficacia in transformando.
Quibus modis peruenitur ad uerum intellectum scripturarum.
Quomodo quidam dicuntur à lege liberi.

LEX SATANAE.

Lex satanæ in omnibus aduersatur legi diuinæ
Narrat falsa & impia.
Fallit præstigijs pro miraculis.
Deprauat sanam doctrinam.
Præcipit absurda ac pestifera.
Sacramentis pestiferis in exitium trahit initiatos.
Promittit falsa bona,& pertrahit in uera mala.
Pro gratia afflat furorem.
Exemplis abundat pestilentissimis.
His præsidijs ac lenocinijs conijcit miseros in mortem gehennæ

Lex satanæ quibus modis aduersetur legi diuinæ

VIRTVTES ET VITIA.

Virtutes Heroicæ.
Fides,quid,& quot modis usurpetur.
Fides quid in nobis efficiat.
Fidei quur primæ dentur inter heroicas.
Fides cõparata ad opinionẽ & scientiam utracꝫ certior est
Quæ cadant sub fidem.

Virtutes heroicæ & quæ circa has

ADVERSA.

Fidei quæ aduersantur.
Diffidentia.
Sapientia mundi animalis.
Fiducia propriarum uirium.
Rebellio.
Murmur,& Inobedientia.
Spes quid,& quomodo à fide differat.
Aduersantur huic desperatio,& temeraria præsumptio.
Charitas heroica quid,& quotuplex.
Charitas & fides inter se collatæ.
Dona spiritus uaria.

Fidei contraria

Spei cõtraria

De uirtutibus in genere

Pietas in deum quid
Latria quid,& quibus modis persoluitur.
Immensa dei in nos beneficentia & bonitas.
Adhæc est locus,de religiose suscipiendo & fideliter prestando iureiurãdo.
Item de uotis suscipiendis aut non suscipiendis.
Quomodo deus colitur in sanctis.
Inuocatio diuorum,& usus imaginum qualis.
Quis optimus cultus dei ac diuorum.
Diuini cultus uarij ritus.

Pietas in deũ & huic cognata

Contraria

Contraria pietati.

Idololatria.

Quomodo generaliter in omni crimine sit idololatria

Iusiurandum temerè susceptum,& periurium.

Blasphemia quæ & facto committitur.

Murmur in aduersis.

Obliuio dei in prosperis.

Artes maleficæ aut curiosæ

Hæresis. Ingratitudo in deum.

Superstitiosus cultus dei ac diuorum.

Tentare deum quid

Pietas in patriam

Pietas in patriam,& quot nominibus huic debeamus.

Quibus modis patriæ referatur gratia.

Contrà,quibus potissimum uioletur patriæ charitas.

Hic locus incidet,de concordia,pace,seditione & bello.

Item quod officium regum,principum & magistratuum.

Quid uicissim his debeat populus.

Congruit his de ecclesia locus,quæ est patria Christianorũ omniũ communis,& quantum honoris huic debeatur,& huius primoribus.

Pietas in parentes & quæ circa hanc

Pietas in parentes

Quomodo seruetur præceptum dei de honorandis parentibus

Quas ob causas liceat parentum imperata negligere.

Officia parentũ erga liberos. Quorũ præcipuum est recta educatio.

Officia liberorũ erga parentes.

His congruunt officia maritorũ erga uxores,contrà,uxorũ erga maritos

Quid reliquis cognatis debeatur.

Pietas in præceptores & quæ circa hãc

Pietas in præceptores.

Verius parentes dicuntur,qui gignunt ac formãt animũ,q̃ qui corpora.

De catechistis,episcopis & doctoribus.

De ipsa ecclesia quæ mater est credentium.

Contraria.

Qui mentes inficiũt impia doctrina, sceleratiores sunt ijs qui distorquẽt aut exponunt,corpora suorum.

Pietas in eos qui dederunt uitam & huic adhærentia

Pietas in eos qui dederunt uitam.

Paria sunt dare uitam ei qui non habet,& seruare alioqui periturũ. Imò hoc posterius esse præstantius.

Locus de honorandis medicis.

Comparatio medicorum corporis & animorum.

Nihil maius quàm conuertere peccatorem.

Occidit qui pereuntem non seruat,quum possit.

Charitas

Charitas in genere.

Qui gradus Christianæ charitatis, ne quem lædamus, ut quibus licet benefaciamus, ut malos si corrigere non possimus, toleremus ob Christum, aut etiam benefaciamus. *Charitas in proximum & quæ circa hãc*

Locus de eleemosyna & liberalitate.
Ordo charitatis in proximum, & quid homo debeat sibi.
Quibus modis iuuetur aut lædatur proximus.
Quibus modis homo lædat seipsum.
Restitutio qua sarcimus incommoda, quibus proximum affecimus.

Contra gradus charitatis.

Primo & secundo aduersantur homicidium, quo eripitur uita corporis. *Charitati aduersantia*
Calũnia & obtrectatio, qua eripit fama, cui adhæret falsum testimonium.
Furtum & huius species, quibus eripiuntur facultates.
Adulterium, quo homini eripitur quod ipsi seipso charius est.
Homicidium non solum uenenis & ferro, uerum etiam & lingua & animo committitur.
Sic adulter est quisquis concupiuit uxorem alienam.
Adulter spiritualis qui corrumpit animam.
Ad furti genus pertinet iniqua exactio, iniusta negociatio.
Vsura.
Abnegatum depositum, aut debitum.
Opera quæ debebatur, mala fide præstita.
Impostura in contractibus.
Fraus in promissis.
Mendacium quid sit, & an alicubi licitum.

Chorus temperantiæ.

Pudor optimus innocentiæ custos. *Temperantia & huic adhærentia*
Locus de pudore hominum & dei cuncta uidentis.
Virginitas spontanea & uera.
Virginitatis custodia.
Virginum officia.
Castitas coniugatorum & uiduarum.
Horum statuum comparatio.
Sermonis parsimonia & gratia.
Sobrietas perpetua, & quatenus macerãdũ corpus ieiunijs alijsq; laborib.
Candor omnibus fauens.
Simplicitas nihil temere suspicans.
Perpetua animi tranquillitas.
Modestia siue humilitas.
Mansuetudo.

Comitas ſine adulatione.

Intemperãtia & huic adhærentia

Decorum omnium actionum ornamentum.

Chorus intemperantiæ.

Improbitas ſiue intemperantia.

Contemptus dei cuncta uidentis, etiam abditiſſima cordis.

Virginitas adacta & falſa.

Stuprum & reliquæ libidinum ſpecies.

Impudicum coniugium etiam citra adulterium.

Laſciua uiduitas à Paulo notata.

Futilis loquacitas.

Luxus, ocium, ſomnolentia & ebrietas.

Ebrietas ex alijs affectibus.

Malignitas ſubinuidens alienis bonis.

Suſpicio in malum prona.

Animus uarijs affectibus uacillans.

Arrogantia & philautia.

Sæuitia, moroſitas & implacabilitas.

Aſperitas uultus & morum.

Adulatio, quæ perniciosiſſima eſt, quum quis ſibi eſt αὐτοκόλαξ.

Indecorum ſiue ἀωρεωὶς, omnium actionum dehoneſtamentum.

Fortitudo Chriſtiana.

Magnanimitas & quæ circa hanc

Magnanimitas philoſophica & Chriſtiana quomodo differant.

Magnanimitatis ſpecies, prima quæ tolerat aſpera corpori, ut damna, exilium, cruciatus, mortem, & negligit his contraria.

Secunda quæ contemnit animo moleſta, cõtumeliam, infamiam, iniurias, & ſimilia, & negligit uindictam.

Tertia quæ fiducia Chriſti contemnit ſatanam, & quicquid poteſtas illius minitatur.

Mala non ſunt accerſenda, ſed quum incidunt patienter ferenda: perſequutionem quatenus liceat fugere.

An ueritas ubiq; proferenda & quatenus.

Qua moderatione pœna ſumenda de nocentibus.

Quatenus ſuſcipiendum & gerendum bellum.

De falſa ſpecie magnanimitatis.

De catena uirtutum.

Clauſula.

Clauſula uirtutũ ac uitiorum

Perpetuum proficiendi ſtudium.

Pœnitentia tempeſtiua & ſera.

Deſperatio pertinax ac ſenſus reprobus.

Mors Chriſtiana.

Elenchi finis.

SYLVA

Reliquum est ut ad singulos titulos syluam aliquam sibi quisq; cõferat. ea constabit rationibus,confirmationibus,testimonijs,præcipuè scripturarum typis ac figuris, quæstionum solutionibus,similibus,exemplis,amplificationibus,sententijs,prouerbijs,& his similibus. *Sylua dicendi unde congerenda*

DEI NATVRA

Dei natura explicari non potest uerbis humanis. Describi utcunq; potest,ueluti si dicas: Deus est summum bonum,deus est infinita uirtus,deus est quo nihil melius aut maius esse potest. Solus deus uerè est,qui incommutabiliter est sine tempore,qui est ipsum esse, & ab hoc uenit omnibus rebus cõditis,ut sint aliquo modo.Exod.3.Ego sum qui sum,& ὁ ὤν misit me ad uos.Et in Apocalypsi sic notatur aliquoties, ὁ ὤν. Nec est alia uox quæ propius accedit ad exprimendã naturam diuinam.Quod ab ethnicis quoque animaduersum est, qui duabus literis in Apollinis tẽplo dicatis, E I, iudicarunt aptissimè exprimi dei essentiam,simplicissimã, æternam & incommutabilem:nam ἦ Græcis sonat es. Huic proximum locũ uindicat nomen deus,quod tamen relatiuum est, quemadmodum dominus. Dicitur enim deus Hebræorum,deus Abraham,deus meus & deus uester, quemadmodum rex,dominus & princeps.Ens huius aut illius non dicitur.Proinde dominus in Euangelio diuinam naturam suam exprimens ait, priusquã Abraham fieret ego sum.Quum dei natura sit ineffabilis, tamen in scriptura uarijs nominibus designatur. Geneseos 32. Quur quæris nomẽ meum? In angelo deus erat.Id arguit quod dictus sit pro Iacob Israel,id est, fortis erga deum.Et sequitur:Vidi dominũ facie ad faciem &c. Ad idem facit nomen loco inditum,Phanuel,id est,à conspectu non angeli sed dei.Similiter Iudicum 13. Quur quæris nomen meũ,quod est mirabile. Rursus Exodi sexto. Et nomen meum Adonay non indicaui eis,loquens de Abraham, Isaac & Iacob.Eodem facit nomen tetragrammaton,quod quatuor elementis scribitur,sed quæ sonari non possint.Eas Iudæi sic dedicarant ineffabili naturę dei,ut nephas esset quicquam aliud ijsdem literis describere. Rursum Psalmo 64. iuxta ueritatem Hebraicam:Tibi silentium laus deus in Sion.Sion speculam interpretantur: ubi res omnes corporeas & incorporeas usq; ad ipsas mentes seraphicas transgressus, conscenderis in speculam illam sublimem,ibi consilescunt omnes humanæ uoces, & omnes humani intellectus imaginationes. Item Psalmo decimoseptimo, Posuit tenebras latibulum suum. Vnde & ἀόρατος appellatur,id est,inuisibilis, non quod corporalibus oculis cerni non possit, quod idem competit in animam hominis & in quemuis angelum,sed quod à nullo creato intellectu ut est,possit comprehendi.Exodi tricesimotertio.Non uidebit me homo & uiuet. Ioannis quarto.Deum nemo uidit unquam.Paulus item inuisibilem appellat.Id cognominis *Deus quid & qualis in se* *Deus solus uere est* *Dei uaria nomina* *Tetragrammaton nomen* *Silentium dei summa laus*

minis quidam patri ueluti proprium assignant, quum iuxta superiorem naturam sit omnibus personis cõmune. Filius assumpsit corpus uisibile, & spiritus sanctus in specie columbæ super uerticem domini, super discipulos in specie linguarũ ignearum apparuit. At similiter pater Mosi in rubo ardenti apparuit, & Abrahæ in angelo: & patris uox audita est, Hic est filius meus. Item, Clarificaui & iterum clarificabo, quum nullo hominis sensu percipi possit illa natura. Verum sic pater dicitur solus inuisibilis, quemadmodum dicitur solus sapiẽs, solus immortalis, quod ab hoc manet filio & spiritui sancto, natura inuisibilis, immortalis, & omniscia. Paulus Coloss. 1. filiũ appellat imaginem dei inuisibilẽ. Hilarius patri peculiariter ascribit ęternitatem, non quod ille solus careat initio temporis, sed quod solus careat origine naturæ. Duæ personæ ab ipso sunt, ipse à nullo. Quod Hilarius appellat æternitatem, theologi recentiores appellãt perfectissimam principij rationem. Daniel. 7. eadem de causa dicitur antiquus dierum. Filio tribuit imaginem, quemadmodum facit & Paulus Heb. 1. non quod spiritus sanctus minus sit similis patri ẽq; filius, sane quod ad naturã attinet, sed quod cum filij nomine magis congruat similitudinis ratio. Quur autem filius dictus sit nasci, spiritus procedere, satis est credere, etiam si certa ratio reddi nõ possit à nobis.

Attributa personis ex cõsuetudine scripturarum

Deus unus prædicatur: Et non est, inquit, alius præter me. At quum illa summa natura nulli sit cõmunicabilis extra sacrã triadem, tamẽ uocabulum in mysticis literis frequenter ad alios transfertur utroq; numero. Velut Exodi 7. Mosi loquitur dominus: Ecce constitui te deũ Pharaoni, quod per eum declaraturus esset suam diuinam potentiam. Vnde & Magi cõfessi sunt in Mosi miraculis esse digitum dei. Frequenter autẽ appellatur deus deorum, ea forma qua Christus dicitur sanctus sanctorũ, quod omnes infinitis partibus antecellat. Verum ut sanctus sanctorum non diceretur nisi essent plures sancti, ita non diceretur deus deorũ nisi essent & alij dicti dij. Vt psal. 81 Deus stetit in synagoga deorũ, in medio autẽ deos dijudicat. Item psal. 46 Dij fortes terræ uehementer eleuati sunt. Similiter & angeli dicuntur dij, ut in Psalmo: Minuisti eum paululum ab angelis. Hebraice est eloim, unum ex cognomentis dei, tametsi uox est ancipitis numeri Exodi 22. Dijs nõ detrahes, & principi populi non maledices. Deos dicit publica dignitate præcellentes, quem locum Paulus citat in Actis. Nam si de simulachris aut dijs gentium sensisset scriptura, secum ipsa pugnaret, quæ toties detrahit dijs. Rursum psal. 81. Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes, quem locũ in Euangelio dominus aperuit in prophetas competere, dum depellit blasphemiæ crimen, quod deum patrem appellans, significasset se esse filium dei. Geneseos 31. Rachel furatur deos patris sui, haud dubium quin idola. Et Paulus secundæ Corinthiorum quarto, satanam appellat deum huius seculi. Idem fatetur, alijs esse multos deos & multos dominos, quũ Christiani nõ agnoscant

ſcant niſi unum deũ ac dominum. Poſtremo de pſeudapoſtolis dicit, quorum deus uenter eſt. Cæterum ſcriptura quoties hoc cognominis tribuit aliis, addere ſolet unde liqueat diſcrimen. Moſi dicit, ecce poſui ſiue feci te deum. At fieri non cadit in uerum deum. Nec abſolute dicit feci te deum, ſed addit Pharaoni. Similiter in Pſalmo addit, in medio autem deos dijudicat, dijudicari non competit in deum uerum. Item Pſalmo quadrageſimoſexto, ſancti uocantur dij terræ, & dicuntur eleuati. Pſalmus octauus non poteſt intelligi de uero deo, ad quem nulla creatura poteſt comparari. At illic homo pronunciatur paulo inferior. Exodi uigeſimoſecundo, Dijs non detrahes, ſcriptura exponit ſeipſam, & principi populi tui nõ maledices. Pſalmo octogeſimoprimo, quũ addit, & filij excelſi omnes, declarat eos ſic deos uocari, quemadmodum uocantur omnes ſancti quos deus adoptauit in numerum filiorum. Itidem Rachel non appellat ſimpliciter deos, ſed deos patris ſui. Quemadmodum dicuntur dij gentium dæmonia, Ita ſatanas dicitur deus huius ſeculi, hoc eſt, incredulorum & in hac uita collocantium felicitatem. Sic deus uenter eſt non abſolute, ſed illis eſt qui quæſtum anteponunt deo. Item deus dicitur illorum à quibus diligitur & colitur, Pſalm. Beatus populus cuius dominus deus ipſorum. Ad differentiam aliorum deorum interdum appellatur deus uirtutum, ſiue dominus exercituum, dominus omnipotens conditor cœli & terræ, deus Hebræorum, deus Abraham, Iſaac & Iacob, deus patrum noſtrorum. Ab effectu deus pacis, deus conſolationis, deus ultionum. Præbebit nonnullam dicendi materiam & nominis etymologia apud Hebræos, el, eloim, Adonay, & myſterium tetragrammati, apud Græcos quare dicatur θεὸς, apud latinos deus. Nam uulgo god à bonitate dictus uidetur. Adnotandum & illud, quod hæc uox deus, aut dominus in diuinis literis interdum ſic uſurpatur, ut complectatur uniuerſam triadem, ueluti quum dicitur omnipotens, æternus, conditor omnium, redemptor ac ſeruator: alijsúe nominibus quæ perſonarum omnium ſunt communia. Interdũ ut ſit nomen perſonæ. Veluti quum dicitur deus tradidiſſe filium in mortem, quemadmodum frequenter uſurpatur apud Paulum, præſertim quum mox ſubijcitur mentio filij, quem crebrò domini nomine deſignat. Rom. primo, In Euangelium dei quod ante promiſerat de filio ſuo. Rurſus in Euangelio: Vt cognoſcant te ſolum uerum deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Item in Pſalmis, Dixit dominus domino meo. Vox prior patrem notat, altera filium. Item quum in ſymbolo filius pronunciatur deus ex deo, intelligitur filius ex patre. Similiter quum dicitur deus natus ex uirgine, aut aſſumpſiſſe corpus humanum, Deus perſonæ nomen eſt. De ſpiritu ſancto non eſt perinde in promptu exemplum, quod & fatetur Gregorius Nazianzenus in theologiæ libris, quanquam certiſſimis argumentis colligitur ſpiritum eſſe deum, nuſquam

Scriptura dei nomen nulli tribuit, niſi cũ additamento, unde liqueat nõ intelligendum de uero deo

Etymologia nominis dei

Dei nomen interdum perſonæ eſt, interdum omnibus perſonis commune

Spiritus diuinitas

tamẽ aperte uocatur deus,niſi recipimus locũ,qui eſt apud Paulũ 1. Cor. 3 Qui uiolauerit templũ dei,diſperdet illum deus. Præceſſit enim mentio ſpiritus.Vnde quidam magni nominis theologus literis prodidit hoc prolo/quium,Tres ſunt dĳ,in aliquo ſenſu poſſe uerũ eſſe,nimirum illo,tres ſunt perſonę quarum unaquæq; deus eſt.Licet addat,eiuſmodi ſermonis formã nequaquam utendum eſſe.Cæterum an recipiendũ ſit quod theologus ille prodidit,aliorum eſto iudicium. Superſunt nomina quę ex donis illius uel ob aliquam ſimilitudinem attribuuntur.Veluti quum dicitur,ſalus,pax, uita,gaudiũ,uictoria,gloria,ſpes,auxiliũ & iuſtitia noſtra,quod hæc nobis largiatur.Similiter cum dicitur,deus ſalutis,deus totius conſolationis &c.operationum ac donorũ illius cognomina ſunt.Item cũ dicitur,ſol,lux,fons uiuus,leo,lapis aut aliud ſimile.Et in his tutius prædicantur de deo,quæ minus ſuut ſpecie magnifica.Fuerunt enim qui ſolẽ colerent pro deo,quũ leonẽ nemo ſanus pro deo habuerit.De quibus quoniã ſatis fuſe tractat Dionyſius de diuinis nominibus,non eſt quur hic repetam.Omnia uero nomina quæ declarãt naturam ſublimiorem,ſunt omniũ perſonarum cõmunia, quanquam ſcripturæ conſuetudo quædã certis perſonis tanquã peculiaria tribuit,ueluti quũ patri tribuũt omnipotentiã & ęternitatem,filio ſapientiã, ſpiritui ſancto bonitatem.Primi generis ſunt,deus,rex,conditor,lux,uita,ſalus & his ſimilia.Excipiuntur illa quæ pertinent ad perſonarum proprietatem.Quod genus ſunt,pater,genitor,principium ſine principio,mandans filio,operans per filium &c.

Dei cognomina ex effectu

Patri quæ propria

FILIVS.

Idem ſentiendum de filio,qui pluribus nominibus in ſcripturis deſignatur quàm pater,aut ſpiritus ſanctus,propter triplicem in eadem perſona naturam.Iuxta ſuperiorem naturã appellatur deus,lux,uita,iuſtitia,ſanctificatio,redemptio,reſurrectio,ſapientia,potentia,ueritas,redemptor,ſeruator, quę quum abſolutè dicuntur,communia ſunt patri & ſpiritui ſancto,quum ad aliquid,non item.Veluti cũ dicitur deus de deo,lux de luce,ſapientia patris.Tale eſt quòd dicitur filius uerbum aut ſermo, quòd patri ſit intimus, et ab eius mente uelut à fonte promanet.Item quod dicitur imago patris et ſplendor & character paternæ naturæ.Rurſus quòd eſt principiũ de principio, & quòd à ſe nihil operatur, licet operetur per ſe, quia nullius eget auxilio. Quanquam in his quædam habet cum ſpiritu ſancto communia, licet in ſcripturis non euidẽter attribuantur ſpiritui.Veluti quod dicitur homuſios,tametſi uox hæc in ſcripturis canonicis non inuenitur, eſt tamen à priſcis orthodoxis magno conſenſu recepta.quòd ſi homuſia dicuntur quę ſunt eiuſdem eſſentiæ, trium perſonarum eadem eſt eſſentia.Secundum hanc ſi intelligitur ſimilitudo, omnes inter ſe homuſij ſunt. Sed an pater rectè dicatur filio homuſios, aut ſimilis, dubito:certè non rectè diceretur imago

Filĳ dei cognomina

Homuſĳ cognomẽ etiam ſpiritui conuenit

imago filij. Nonnulla tribuuntur filio iuxta naturam assumptam, quæ nec in patrem, nec in spiritum sanctum competunt. Veluti quũ dicitur filius hominis, nouus Adam, Iesus Christus, id est, unctus à patre plenitudine gratiæ, uerbum incarnatum, pastor, ouis, agnus, pontifex, Melchisedec, sine patre in terris genitus, sine matre cœlesti natiuitate, filius uirginis, obediens, denique hostia, peccatum, execratio & uermis.

DE SPIRITV SANCTO

Spiritus sancti cognomia

Spiritui sancto uix ullum nomen proprium inuenitur in sacris literis, excepta processionis proprietate. Nam ipsum spiritus uocabulum toti triadi commune est. Paracletus quatenus sonat consolatorem, omnibus personis conuenit, quatenus sonat aduocatum, est spiritui cum filio commune. Christus enim intercessor est inter deũ & homines, & spiritus sanctus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Similiter sancti ac boni siue beniqni cognomen omnium personarum est commune. Quod uocatur χάρισμα, hoc est, donum, habet cum filio commune, quem pater donauit nobis. Dicitur spiritus rectus, spiritus principalis, spiritus omnia scrutans, digitus dei, ignis, sanctificator. Sunt & alia ex effectis ac donis ipsius nomina: ueluti spiritus adoptiõis, spiritus ueritatis, spiritus libertatis. Et apud Esaiam undecimo, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus cõsilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, deniq; spiritus timoris domini. Huius diuina natura, quum ex alijs pluribus argumentis, tum ex eo præcipue liquet, quod in plerisq; scripturæ locis eius mentio adiungatur trinitati. Statim in Genesi, patris uox fiat ad filium pertinet, & factum est. Et spiritus domini ferebatur super aquas. Baptizatur filius, auditur uox patris, in specie columbæ descendit spiritus sanctus. Pater resuscitat filium, is in cœlum receptus mittit spiritum sanctum. Dominus iubet credẽtes tingi aqua, in nomine patris, & filij & spiritus sancti. Similia loca sunt non pauca, quæ declarant absq; spiritu sancto triadem imperfectam esse.

Spiritus absoluit diuinam triadem

PERSONARVM DISTINCTIO

Personæ nomen & personarum distinctio

Personæ nomen non est in scripturis canonicis, hoc duntaxat sensu. Græci hypostases appellabãt, Latini quidã tres substãtias. Ob Arianos utraq; uox uenit in suspitionem.

Subtilitates theologorum scholasticorum quæ uarijs argutationibus disputant, quomodo personæ inter se differant, non sunt obijciendæ populo. Satis est profiteri unum esse deum, tres personas, quarum omnium eadem sit natura, eadem diuinitas, potentia, sapientia, bonitas. Nec tutum est proferre simulacra rerum conditarum, ad declarandam eandem naturam in tribus personis, quod quicquid adhibueris, multam habet dissimilitudinem. Summæ illi naturæ nihil est simile. Quod si uidebitur commodũ adhiberi docendi gratia similitudinem, præfandum est eam non congruere, nisi tenui

tenui quadã umbra. Pater gignit, filius nascitur, spiritus procedit, siue emanat, à patre in filium, ut Græci quondam: à patre & filio, ut nũc tradunt Latini. Quid autem interſit inter nasci & procedere, & quare spiritus non dicatur filius, satis est credere, non est necesse excutere. Proinde mihi uidentur uix excusari posse à temeritate, qui quicquid de diuinis personis credimus, professi sunt se humanis rationibus demonstraturos.

Patris æterni tas & autoritas

Patris æternitas statim ostẽditur Geneſis 1. In principio creauit deus. Qui erat in principio deus, utiq; nullũ habuit principium. Autoritas eius declaratur ibidem. Creat omnia ex nihilo. Creata benedictione multiplicat, Crescite & multiplicamini. Designat homini locum, præscribit cibum, iniungit opus. Iungit matrimonio, Geneſis 2. Præfigit legem, Ex omni ligno &c. Dat prolem, Gen. 4 Possedi hominem per deum. A deo bono nihil nisi bonum. Vidit deus cuncta quæ fecerat, & erant ualde bona.

Deus pater creat per filium. Patris uox est, fiat lux. Et facta est lux, nimirum per filiũ. Et initio spiritus domini ferebatur super aquas. De quo prius dictum est, creauit, mox dicit faciamus hominem. Nõ est colloquium cum angelis, sed patris ad duas personas.

DEVS INNOTESCENS.

Deus quomodo innotuit

1 De sublimibus illis diuinę naturæ mysterijs, uix tutum est homini loqui. Certe non est phas quibuslibet, nec apud quoslibet, nec quouis loco, nec uerbis quibuslibet.

2 Iis tantum phas est, qui sensus habent ad contemplationem rerum intelligibilium exercitatos, & quibus pura mens est, atq; ab omnibus humanis affectibus tranquilla.

3 Atq; hoc ipsum etiam religiose, sobrie, multaq; cum reuerentia & humanæ imbecillitatis testificatione.

4 Nec apud crassos & rudes, aut impios citius irrisuros quàm credituros, sed apud tales, apud quales Paulus aperiebat arcanam sapiẽtiam suam, cæteris nihil sciebat nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.

5 Nunc apud quosdam mos est, ut in fine conuiuij apud crassos negociatores è Scoto aut alio simili scriptore tractetur problema, de subtilitatibus rerum diuinarum non necessarijs, idq; uerbis fictitijs, quæ nec scriptura nouit, nec sensus hominum communis agnoscit.

6 Deum esse etiam ethnicis perspicuum fuit, uidelicet ex rebus mirabiliter conditis & gubernatis. Quid autem sit deus, hoc est dei naturam, ut est in se, aut quomodo generet filium, aut quomodo spiret tertiam personam, nulla lingua potest eloqui, multo minus intellectus creatus assequi.

Nulla creatura ad plenum intelligit dei naturam

7 Angeli multo dilucidius intuentur deum quàm nos terrenis corporibus onusti, & inter hos alijs alij perfectius. At ne seraphici quidem spiritus qui proximi assistunt, infinitam illam maiestatem ad plenum comprehendunt.

hendunt,sed eam cum tremore adorant.

8 Quod si deus legitur Mosi loquutus facie ad faciem, non posse simpliciter intelligi declarat ipsa sensus absurditas. Deus enim nullã habet faciem, sed per comparationem accipiendum est, Moses euidentius nouit deum q̃ cæteri. Item quod ait Ioannes, uidebimus eum sicuti est, per comparationem est accipiendum. Propius ac dilucidius uidebimus, hoc est, intelligemus quàm nunc intelligimus: uidelicet non per fidem, & in ænigmatum involucris, atq; in speculo rerum conditarum, sed tum res conditas potius in ipso deo contemplabimur, quemadmodum faciunt angeli. *Deus Mosi lõcutus facie ad faciem quõ intelligendum*

9 Operæprecium autem est uidere, quibus gradibus illa incomprehensibilis natura humano generi innotuit. Ante omnia secula deus pater sibi, ut ita dicam, loquebatur per filium præsente spiritu sancto. Sed quandiu in se manebat sibi soli notus erat. *Quibus gradibus deus innotuit*

10 At condito per filium mundo, cœpit aliter loqui per filium, & ut ita loquar, alio modo genuit filium, quãdo iuxta illam supremã philosophiam, patri promere uerbum suum nihil aliud est quàm gignere filium.

11 Ex hoc igitur tam mirabili spectaculo etiam ethnici ratiocinando collegerunt numen sempiternum, omnipotens & immortale, non aliter quàm si quis spectans tabulam incredibili artificio pictam, ex ijs quę uidet animo concipiat egregium ingenium pictoris, licet aliâs ignoti. Aut si quis audiẽs insignem artificem scite modulantem cithara, miretur ingenium illius qui citharam temperat, etiam si non uideat hominem. Sic intelligimus admirabilem animæ uim agentis in humano corpore. Itidem deprehendimus in uniuerso mundo immensam dei potentiam, sapientiam & bonitatem, etiãsi dei naturam ut est, cogitatione consequi non possimus. Vniuersa enim creatura nobis quodammodo loquitur deum, & hinc diuinæ notitiæ rudimẽta qualiacunq; , dum curiosa mens hominis ex rebus uisibilibus deprehendit naturam inuisibilium. Primum animam hominis esse quiddam præstãtius quàm Aristoteles arbitrari uidetur in libris de anima, sic nobis describens animam, ut eadem finitio quadret in animam asini aut anseris. Alij deprehenderunt animam esse rem immortalem & à corpore separabilem, & aliquo pacto participem esse diuinæ naturæ, scintillam illinc profectam suspicantes, non ita multum aberrantes à scriptura, quæ narrat deum luteo Adę simulachro inspirasse spiraculum uitæ. Deprehenderunt etiam esse spiritus incorporeos & inuisibiles. Deprehenderunt unum spiritum esse summum ac principem, quem Iouem appellabant. Postremo mundum hũc esse conditum. Per hos gradus uenerunt ad aliquam notitiam summæ illius mentis unde condita sunt omnia, in quibus tamen nihil est tam egregium, quin infinitis partibus sit infra primam causam. *Prima dei notitia ex creaturis*

12 Post hæc euidentius innotuit per spiritum suum loquentẽ per ora prophetarum

Secunda dei notitia ex prophetis

phetarū, per ænigmata quædam nō minimam significationem præbens de filio suo, sed paucis, & omnia typorum ac figurarum inuolucris operta.

Tertia dei notitia per filiū ex uirgine natum

13 Deinde præparatis utcunq; mortalium animis, familiarissime nobis loquutus est, per filium suum natū ex uirgine. Iam enim uerbum quod erat deus, apud patrem deum sine initio, factum est nobis contrectabile, & omnibus expositum sensibus.

Quarta dei notitia per spiritū sanctum

14 Postremo efficacissime nobis innotuit per spiritum sanctum cœlitus emissum in discipulos, qui & hodie requiescit in sinu spōsæ Christi, quæ est ecclesia sanctorum.

15 Qua quidem in re perspicere licet singularem dei erga nos æquitatem, qui quum nosset naturæ nostræ imbecillitatem, non statim se totum nobis aperuit, sed paulatim ac per gradus quosdam ad tam sublimem philosophiam perduxit. Aliquousq; nos prouexit lege naturæ. Quod tibi nolis fieri, alteri ne feceris. Atq; hinc etiam apud ethnicos tot leges prohibentes furtum, homicidium, adulterium. Nec omnino defuit legum æquitas, quæ sæpe numero certat cum quibusdam Christianorum constitutionibus, nam superat dicere religio est. Sint hæc prima theologiæ cœlestis elementa.

Deus quare uoluit paulatim innotescere

16 Post hæc genus humanū eò cæcitatis prolapsum, ut pro uno deo colerent innumeros, pro uero deo dæmones impios, bruta animātia, ligna & lapides, per legem Mosi promouit à monstris & simulacris ad unius ueri dei cultum, nec tamen prorsus interdixit pecudum immolationem, sed hoc permisit cum gentibus idola colentibus cōmune. At interim solus pater agnoscebatur. De filio aut nulla, aut obscura mentio: De spiritu sancto tum ratior tum obscurior.

17 A Mosi lege traduxit nos ad Euangelium, non protinus exhibitū, sed promissum, hinc tam admirabilis Messiæ expectatio.

Christus in carne quō paulatim insinuauit se nobis

18 Tandem Christus aduenies submouit uelamen legis, & à carnalibus prouexit nos ad spiritualia. Nec id tamen repente, sed quasi per gradus ab humilioribus ad sublimiora promouit. Hominem primum exhibuit, deinde magnum hominem, uidelicet prophetam & prophetis maiorem, deum frequenter appellauit patrem suum, quum ipse se filium Adæ profiteretur, & alijs uerborum inuolucris nonnullam diuinæ naturæ significationem dedit. Sed longe maiorem miraculis & resurrectione. Ac discipulis iam utcunque edoctis promittit spiritum paracletum à patre procedentem, & per spiritum sanctum tribuit apostolis potestatem remittēdi peccata, iubetq; eos baptizare in nomine patris, & filij & spiritus sancti. Alibi profitetur se plura habere dicenda, sed ea tacuit, quod nondum essent capaces. Magna cœlestis philosophiæ rudimenta parata sunt, sed hæc uelut in somnis omnia adhuc carnem sapiebant, donec sublata corporis præsentia ueniret spiritus ille igneus, qui carnem uertit in spiritum.

Nec

19 Nec ista fuit numinis inuidentia, sed humanitas, semet ad nostram infirmitatem accommodantis, exemplo matrum: quæ si simul omnẽ cibum in os infantis inuergerent, præfocarent citius quàm pascerent, eoq; lactea quædã ac præmansa paulatim inserunt, donec ætatis accessu, capaces fiant cibi solidioris. Si Moses retrahens à cultu multorum deorum, statim apertuisset patrem filium & spiritum sanctũ pari honore colendos, à turba deorum ad tres deos reuocasset. Quando enim illis crassis quibus ægre persuaderi potuit, non esse nisi unum deum, persuaderi potuisset, tres esse pari honore colendos, & eos tres esse unum deum.

20 Atq; hæc ratio & ad docendum aptissima est, & ad persuadendũ efficacissima est. Præscribere tantum, est quodam modo cogere. At mens humana melius ducitur persuasione quàm præceptis cogitur.

21 Eodẽ temperamento usi sunt apostoli in propagando Euangelio. Ipse dominus nulla in parte contempsit legem, sed impleuit omnem iustitiã, clamans se nõ in hoc uenisse ut legem solueret, sed ut legem cõsummaret. Apostoli uero nõ protinus damnarunt uictimas & circumcisionem, non ignari q̃ difficile sit, ritus quibus à progenitoribus traditis iam assueueris nouare. Beatus Paulus Timotheũ passus est circumcidi, & ipse tonsus suscepit uotum in Cenchreis, nec Petrus audet baptizare Cornelium, nisi uiso admonitus. Ac probabile est initio passos apostolos, ut per circumcisionẽ ex ethnico fieret quis Iudæus, nimirũ ab hoc gradu prouehendus ad Christum. In his apostoli ad tempus indulserunt inuincibili Iudæorũ pertinaciæ. Deinde in concilio Hierosolymitano Petrus cẽsuit gentes ab onere legis esse liberandas. Quanquam Iacobus quædam excepit. Mox Petrus ausus est uesci cibis quibuslibet, & Paulus non dubitauit clamare, si adhuc circumcisionem prædico, quam ob causam à Iudæis patior persequutionem.

Mosi lex quõ paulatim abolita

22 Tandem eò profecit hæc apostolorũ æquitas, ut non gentes tantum, sed ipsi etiam Iudæi totam fiduciã collocarent in gratia Christi, suaq; sponte circumcisionem cæterosq; ritus patrios negligerent.

23 Simili ratiõe cõducit uti, si quis error inueteratus, aut si qua cõsuetudo, multis seculis occupauit animos. Non statim omnia, sed paulatim abroganda sunt, donec persuasi ultrò recedant à consuetis. Sic medici nõ statim admouent efficacissima pharmaca, sed leuioribus remedijs morbũ attenuant.

24 Quin hoc ipsum fuit diuinæ bonitatis, nostræ imbecillitati consulentis, quod Christus corpus suum subduxit in cœlũ, nec id protinus, sed post resurrectionem frequentibus interuallis ostendens se suorum cõspectibus, quo paulatim assuescerent spiritu non nisi cœlestia cõtemplari. Expedit uobis inquit, ut ego uadã. Etenim si deus inter nos assidue uisibilis uersaretur, tantaq; lenitate toleraret hominum immania crimina, quanta nunc tolerat, nonne protinus ueniret in contemptum, ac nobis usu ueniret, quod euenit

in apologo ranis,trabi pro rege missæ insultantibus?

25 Illud frequẽter inculcandum auditoribus, ut omnia gerant tanquam sub oculis dei cuncta uidentis,etiam arcana cordium:qui si quãdo dissimulat toleratq; mala nostra, timendum est ne grauiorem ultionem paret,si clementem neglexerimus.

ANGELI

Angeli quatenus amãdi & colendi

Angeli quoq; multis nominibus sunt nobis amandi, uel quia domino communi familiariter inseruiunt, uel quia iussu summi principis ex animo bene uolũt electis,additi nobis custodes aduersus impios spiritus, quorum præsentia nos deberet à peccando deterrere. Contristamus enim illos, & à nobis profligamus, quoties contemptis dei præceptis satanæ paremus instinctibus. Ille cum suis satellitibus nusquam non uigilat ut perdat,hi semper uigilant ut tueãtur. Tot enim casibus exposita est humana uita,ut pauci infantes peruenirent ad adolescentiam, pauci adolescẽtes ad uirilem ætatem,pauci uiri ad senectutem,nisi nostri curã assiduam gererent angeli. Par est redamare,qui nobis bene uolunt:par est uenerari, qui naturæ sunt sublimioris,& in amore dei constabiliti. Deferũt nostra uota ad deum,referunt ad nos illius munificentiam, solatium adferunt in afflictionibus, Nam & Christũ in agone confortasse leguntur:inspirant sancta desideria, adiuuãt in tentatione,bonis nostris exhilarãtur, malis quodammodo indolescunt,

Angeli quõ leguntur adorati

omnes expectant consummationem corporis Christi. Adorandi tamen non sunt, licet in ueteris instrumenti uoluminibus legamus adoratos angelos,uelut Geneseos decimooctauo. Sed intelligendum est, uel illos in angelis adorasse deum,uel adorandi uerbum positum pro uenerandi, quemadmodum legimus & reges adoratos. Quanquã hoc ipsum honoris angelus recusat in Apocalypsi, agnoscens ad quam dignitatem per uerbũ carnem factum subuecta esset natura humana, secq; conseruum profitetur,quum in ueteri testamento patiantur se uocari dominos. De natura angelorũ non est necesse altius philosophari,quàm in canonicis libris traditum est. Angelos esse constat,ac per hos deum administrare res hominum. Ordinũ quorundam tituli proditi sunt,quorũdam etiam propria nomina. Mentes sunt incorporeæ, quæ si quando apparent,assumptitiam speciem exhibent oculis. Dicuntur uiri,non quod ullus sexus sit in angelis,sed quod ea specie sese

Angeli dicti uiri

ostendunt. Quoniam autem humanæ mentis hebetudo ægre credit esse quod non uidet,expedit illud teneris protinus animis instillare,esse spiritus

Angelorũ natura qualis

inuisibiles, testes omnium actionum nostrarum, atq; adeò cogitationum quoq;,quibus grata est sobrietas,pudicitia,ueritas,simplicitas, & quicquid ad ueram pietatem pertinet:ut omnes excludas homines, angelum tamen habes spectatorem. Similiter agendum,ut de sanctis uita defunctis religiosam imbibant opinionem. Ex his quæ tantum delibauimus,facile con-

iicie-

ijciet lector prudens, quot uoluminibus esset opus, si quis singulatim omnia conetur persequi, preterquam quod ineptum atq; ingratum etiam esset omnia formulis præscribere, ac uelut infantibus cibum præmansum in os inserere. Quod igitur superest operæ, studiosis peragẽdum relinquo, ut ex cussis diuinis uoluminibus sibi quisq; decerpat, quod ad concionandũ usui fore iudicabit, eaq; in ordinem commodum digerat. Velut hæc, quod prima hominis natiuitas fuit è luto, quemadmodum & reliquorum animantium, propagatio ex carne. Secunda natiuitas è spiritu, propagatio per uerbi prędicationem. Gen. 2. formauit dominus deus hominem de limo terræ. Genesis primo, benedicit illis deus. Crescite, inquit, & multiplicamini. Sed hãc benedictionem deus prius impartijt piscibus, reptilibus & uolucribus. Idem repetitur cap. 8. & 9. hominibus & animantibus ad exiguum numerum redactis. De feliciore generatione propaganda præcepit dominus: Ite in orbem uniuersum & prædicate Euangelium omni creaturæ. Sic multiplicatus est nouus homo & noua in Christo creatura. De priore dictum est masculum & fœminam creauit eos: de posteriore dixit Paulus, In Christo non est mas & fœmina, sed noua creatura. Debetur igitur honos coniugio, quod ipse deus instituit & benedixit, sed maior honor debetur ijs qui se castrauerunt propter regnum dei, hoc est euangelij prædicationem. Preterea prima lex erat, ne comederis, alioqui morieris. Ea statim declarauit esse uerum quod scripsit Apostolus, lex irã operatur. Atq; hic tota rei imago ob oculos ponitur, quo pacto ab innocentia prolapsus fiat in peccatum. Lex occasio est, instigator serpens, abutens hominis libero arbitrio, ac promittens impunitatem. Illecebra pomũ est. Seducitur Eua, caro nostra, per hãc ratio pertrahitur in criminis societatem. Peccatum ilicò comitatur conscientia perturbata, quæ prius erat secura. Erubescunt, abdunt se fugitantq; conspectum dei, quum post lapsum unicum sit remedium ad oculos dei confugere. Appellati tergiuersantur, Adam in Euam, Eua in serpentem culpam reijcit, quum ad placandum deum efficacissima res sit confessio. Hinc erumnarum omnium examen, quibus uita mortalium affligitur, Mortis & satanæ regnum. Eandem ob causam Cain non meruit ueniam, quoniã appellatus parricidium tergiuersando dissimulare maluit quàm confiteri. Apud deum quem nihil fugit, stulta est tergiuersatio, tutissima confessio. Ex peccato nata seruitus. Genesis tertio, Sub potestate uiri eris, & ipse dominabitur tui. Dux fuerat ad delinquendum, abrogatur illi autoritas. Quin & uiro abrogatum est dominium in omne genus animantium, quæ nunc uarijs modis impetunt hominem, palàm, dolo, ui, uenenis, ut uix usquã liceat esse tutum. In herbis ac fructibus arborum, in terra, in aquis, quot sunt uenenorum species uelut insidiantes hominum uitæ, ab his omnibus tuta fuisset innocentia. Iam matrimonij duo præcipui fructus sunt, iucunda uitæ socie-

Quæ annotanda in scripturis

Homo natus & renatus

Lex peccatũ operans

Conscientia

Confessio

Seruitus ex peccato

Coniugij bona uitiata

tas,non est bonum hominem esse solum,& proles. Vtrunq; bonum uitiatum est per peccatũ,mulier pro socio dominum habet, & sæpenumero tales contingunt uxores,ut optabilius sit hominem esse solum. Supereſt pariendi facultas,quæ graues adfert nixus,interdum & mortem. Quin & liberi ferè tales contingunt,ut fortunatum uideri possit orbum esse: quãdo primogenitus Euæ parricida fuit. Ad exprobrandum autẽ nostri temporis hominibus luxum & gulæ delicias,cui nec terra,nec maria sufficiunt, faciet quod Gen.1.nullum cibi genus permissum est præter fruges terræ,& arborum fœtus. Atq; hic pastus erat homini cum cæteris animantibus cõmunis usq; ad diluuium. Nec interim de uino ulla mentio. Primus Noe planta uit uineam cap.9.atq; experimẽto comperit è uino temulentiam, è temulentia omne dedecoris genus nasci. Quanta uero olim fuerit liberorũ erga parentes reuerentia declarat,quod Sem & Iaphet auersis uultibus texerũt pudẽda patris,quæ quoniam uiderat Cham,ditis execrationibus deuouetur. Ab hac uerecundia multum absunt,qui nudi cum filijs ac filiabus in ijsdem lauant balneis. Posteaq; homines cœperunt esse carniuori,cœperunt & animantia laniatu uiuere,ac uicissim homines deuorare. Per luxũ decreuit longæuitas. Deceret autem,ut qui per gratiam euangelicam meditantur pristinum innocentiæ statum,ad eandem frugalitatẽ semet exerceant. Inter tam multos solus Noe prædicatur,quod fecerit omnia quæ præceperat illi deus, eoq; cum paucis fide sua seruatus est,cæteris diluuio obrutis. Per solam fidem salus,sed intra arcam,extra ecclesiam nulla est salutis spes. Ante hunc laudatus est Enoc qui ambularit cum deo, nec de hoc scribitur quod mortuus sit quemadmodum de cæteris,sed è medio sublatus est à deo, ne quis crederet clàm per insidias interfectũ fuisse. Præreptus est seculo indies magis ac magis ad omnem malitiam deuergenti. Iam enim inuaserat idololatria,iuxta Hebræorum interpretationem,legunt enim cap.4. Tũc cœpit inuocari nomen domini,quod dei nomen soli ac lunæ tribui cœperit. Inundauit & nepharia libido,ut legis cap.6. Sequitur Abraham euãgelicæ fidei nobilissimum exemplar,qui pro Abram dictus Abraham,uxoris nomine diminuto,significat per fidem euangelicam glisctem decrescere in nobis carnis tyrannidẽ. Nec is genuit Isaac nisi iam emortuo corpore,tum ipsius tum uxoris,cui iam desierant muliebria. Isaac risum seu gaudium sonat. Hoc arcanum gaudium mentis sibi bene conscię,non nascitur in nobis, nisi per spiritum mortificatis carnis affectibus. Hinc cap.12. opulentia notatur discordiarum parens, inter famulos Loth & famulos Abrahæ. Sed Abraham æquitate sua paci consuluit. Interdum disiunctio melius alit amicitiam q̃ propinqua familiaritas. Abraham ut uere spiritualis non dijudicat terram, sed ubiuis habitat in tabernaculis,ueluti peregrinus in hoc seculo,totus pendens à nutu dei. Loth quanq; & ipse iustus, tamen gradu longe inferiore, seligit

Luxus quõ inualuit

Longæuitas

De Enos qui præcessit Enoch

Caro & spiritus

ſeligit terrã amœnam & irriguam:ac ciuitates nõ ipſe quidem ædificat, ſed ab alijs ædificatas inhabitat. At Abraham in tabernaculis cũ angelis ac deo colloquitur. Loth in ciuitate periclitatus eſt: Abrahã nihil ædificat niſi altaria domino, dei gloriã quærens non ſuã: nec colit uites, quæ res male ceſſit Noe, ſed effoſſis puteis quærit uenas aquæ uiuæ. At impij filij Adam dum conãtur extruere turrim uſq; ad cœlum pertingentẽ, ac celebre reddere nomen ſuũ ſuper terrã, ex unica lingua, tot linguarũ ſpecies nobis pepererunt. Diſſidiorũ mater eſt ambitio, ambitionis parens ſuperbia. Nec aliunde ueniunt inter mortales, tot bella, tot lites, tot ſectæ, tot opinionũ diſſidia. Si uere quæreremus gloriã dei, unanimes una uoce deũ glorificaremus. Huc prodit Iſaac Chriſti typus, quẽ in nobis gignit fides, & cuius gratia benedictionem meruerunt omnes gentes. Cui reſpondet Iſmahel ancillæ filius, homo ferus & pugnax. Nam ſtatim à puero pugnare cœpit cum Iſaac. Sed per Chriſtũ ceſſit legis auſteritas contentioſos ac pugnaces gignẽs, & uicit gratia, ſpiritus libertatẽ adferens. Eiecta eſt Agar cum filio ſuo, nihil uiatici ſecum deferens niſi utrem aquæ, uidelicet inſipidæ literæ, donec illam Chriſtus uertit in uinum. Hinc origo circumciſionis puritatẽ Euangelicam deſignãtis per ſpiritum reſectis carnis affectibus. Sed quemadmodũ Iſaac per infantiam lacte alitus eſt, ita & Chriſtus in nobis habet infantiã ſuam, quibus lacte opus eſt nondũ patientibus ſolidi cibi. Verũ ubi creuit puer & à lacte ſubmotus eſt, apparauit Abrahã grande conuiuium. Interim expro brantur noſtrorũ temporũ matribus deliciæ, quod Sara uiri tam potentis uxor ſuis uberibus non grauata eſt lactare filium ſuũ, præſertim iam anus. Sed has quoq; formas deſino perſequi, ne tędio ſim lectori. Cæterũ qui ſe parat eccleſiaſtico muneri, quũ in ſcripturarũ hortis aſſidue uerſabitur, huiuſmodi ſibi decerpet, quo dicenti ſint ad manũ. Nec ea ſolum annotabit, quæ faciunt ad uirtutum commendationem ac uitiorum deteſtationem, uerum etiam illa quæ pertinent ad dogmata theologica, hoc eſt quid ſentiendum de deo ac diuinis perſonis, quid de Chriſto incarnato, quid de eccleſia, quid de reliquis fidei articulis. Super hæc uigilanter obſeruabit, quas leges actionibus humanis præſcribant arcanæ literæ: ueluti quomodo contrahendum matrimoniũ, aut quibus de cauſis dirimẽdum: quatenus fas ſit bellum ſuſcipere. Quomodo creandi magiſtratus. Quatenus obtemperandum principum ædictis. Quomodo tractandi hæretici. Quid agendum in perſequutione fidei cauſa mota. In his tamen omnib. cõſulet eorũ lucubrationes, qui ſibi diutina meditatione reconditã ſcripturarum ſcientiam parauerunt, uitæq; ſanctimonia, ac iudicandi ſynceritate magnã in eccleſia cõcilia runt autoritatem. Hic plurimum conducent ſcholaſticæ conflictationes, ſi ſobrie peragantur, & ſcripturarum fundamentis potiſſimum innitantur. Nec aſpernandũ ſi quid ſuper his ſtatuit eccleſiaſtica ſynodus. Id ut longe

Pugna inter carnem & ſpiritum

Sententiæ de rebus diuinis

Officia uitæ

Scolaſticæ diſputationes probantur

tutius est, quàm propriæ inniti prudentiæ, ita ad alendam concordiam utilius est. De locis communibus, de typis & allegorijs, de sententijs, deq; ijs quæ insigniter accidunt in hominum uita, satis dictum arbitror libris superioribus: nihil supereſt nisi ut exẽplum aliquod proponatur uniuersa supellectile dicendi perfectum & absolutum: quod tamẽ ipsum res esset iusti uoluminis. Veluti si quis concordiam studeat commendare. Primum definiet quæ sit uera concordia, consensus bonorum in re bona. Malorum enim in malis consensus non est concordia, sed conspiratio. Concordes autem dicuntur, quod omnibus sit cor unum, quemadmodum dicũtur & unanimes, quod pluriũ una sit anima. Quod esse non potest inter eos qui duplici sunt corde, & aliud gerunt in ore, aliud cœlant in pectore. Huius concordiæ autor est cœlestis ille spiritus, omnia conglutinans & connectẽs. Quemadmodum enim spiritus hominis quãdiu uiget in homine, singula corporis membra seruat in suis compagibus, quæ destituta spiritu soluuntur: ita postea quam in discipulos descẽderat Christi spiritus, erat illis omnibus cor unum & anima una, teste beato Luca. Idem sentiebant, idem loquebantur, nempe magnifica dei, non opiniones hominum. Vt autem primus ac summus cõcordiæ autor deus est, ita satanas primus seminauit discordiã inter deum & homines. Summum & archetypum cõcordiæ exemplum est, trium personarum eadem natura, eadem uoluntas, eadem potentia. Proximũ Christus, cui sic adglutinata est ecclesia, ut deus, homo, & uniuersa piorum societas unam constituant personam, & per hanc indiuiduam societatem ueniunt in cõsortium patris & spiritus sancti. Corpus unum est cum capite. Caput unum est cum patre & spiritu sancto. Tertium est in societate membrorum mystici corporis inter ipsa, quod exemplum frequenter nobis ingerit beatus Paulus. Multa membra sunt uarijs officijs designata, & tamen unum corpus sunt, adeo ut cuiuslibet membri iniuria ad totũ corpus perueniat, & singulorum gloria cõmunis sit omnium. Vtriusq; concordiæ symbolum est in synaxi, hoc est, in communione corporis & sanguinis dominici. Quartum est in coniunctione maris & fœminæ. Ex duobus fit una caro, adeoq; tenaci charitatis glutino copulantur, ut homo citius sustineat à matre ac patre diuelli q̃ ab uxore. Quintum est in coniunctione corporis & animæ, quæ & ipsa coniugio quodam cohærent. Animus pro uiro est, corpus pro uxore. Animus imperat sed amanter, corpus obsequitur. Porrò q̃ arcto nexu cohæreant, declarat diuulsio. Nihil enim morte tristius. Quantum animæ debeat corpus, declarat exanime cadauer. Vbi tunc species, ubi uisus, ubi auditus, ubi uox, ubi motus? Anima uicissim diuulsa non conquiescit, donec ad uetus contuberniũ reuocetur. Sextum exemplum est in corporibus cœlestibus, quæ iussu conditoris, quum uarie moueantur, tamen tot annorum milibus perpetuo fœdere tuentur concordiam. Septimũ est

ista

in elementis, quæ quum natiuis qualitatibus dissideant, tamen admirabili temperamento sibi uicissim inseruiũt. Terra immobilis librat omnia circumfusa, aqua irrigat, aer refocillat, ignis agit. Octauum est in brutis animantibus ijsq; diuersis. Apes & formicæ in commune laborant, admirabili politia inter se concordes. Boues uiso lupo uelut in aciem sese coniungunt. Viso miluio condensant se columbæ. Quin & prisci mortales, quo tutius ac iucundius uiuerent, ciuitatum fœdera repererunt. Nihil enim aliud est ciuitas, cq̃ multorum amicitia ijsdem legibus concorditer parentium, ac mutuis auxilijs sese tuentium. Possunt etiam ex rebus inanimis peti concordiæ exẽpla. Sagittas singulas facile frangas, iunctas non possis. Itidem fila singula fragilia sunt, coniuncta firmissima sunt. Sic multæ res sunt quæ iunctæ seruantur, corrumpendæ si separes. Veluti uinum in cyatho uapescit, in magno uase seruat uigorem. Sic & aqua in hydria uitiatur, in puteo non uitiatur. Vitis quoniam sibi non sufficit, amplexu firmiorum sese fulcit. Quod idem facit cucurbita. Huc addendum quod nulla tutior acies, quàm quæ conferta mutuò sese scutis defendit, nec ferè uincuntur in bello, nisi quum milites se segregant desertis ordinibus, aut quum inter duces discordia est. Adeò res efficax est concordia, ut latrones quoque ac piratæ intelligant, non successurum quod agunt, nisi qualicunque amicitia inter se fœderatis. Quid quod ipsa natura tot lenocinijs inuitat, tot occasionibus cogit ad amicitiam. Addidit genuinum affectum, inter parentes ac liberos, inter fratres ac sorores, inter cognatos & affines, inter eiusdem gentis ac ciuitatis homines. Breuiter inter omnes similes, uelut inter pueros, inter senes, inter eruditos. Hinc est quod gracculi gaudent societate gracculorum. Grues simul deuolant. Corporum autem & ingeniorum atque etiam fortunæ dotes, ita partita est inter homines natura, ut nemo sibi sufficiat, sed omnes egeant mutuis aliorum auxilijs. Ex his facile perspicit lector, quot exempla cõcordiæ possent ex omni genere rerũ congeri. Iam ut satanas tyrannidem suam discordijs confirmat, ita Christus regnũ suũ concordia stabilit. Hoc est quod oramus quotidie in precatione dominica, adueniat regnum tuum, fiat uoluntas tua, quemadmodum in cœlo, ita & in terra. Ecclesia petit uniuersum regnum tranquillum ab omni rebellione liberum. Christus erat lapis angularis, qui connectit utrunque parietem, & Iudæorum & Gentium, qui demolitus est maceriam, quæ dirimebat deum & homines, abrogauit chirographum delicti, quo nos satanas tenebat obligatos, atque affixit cruci, nouúmque pacis & gratiæ chirographum nobis suo sanguine consignauit, per quod pro inimicis facti sumus filij dei. Ipse est intercessor & conciliator inter deum & homines, hodieq; regnans cum patre est aduocatus noster, ea loquens quæ ad pacem nostram faciunt. Quàm autem fuerit natura pacificus, uel illud declarat, quod Pilatum & Herodem redegit

degit in gratiam. Quum, inquit, exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me. Quanta erat turba deorum in mundo, quæ portenta pro numine colebantur. Quot erãt nationes, linguis, ritibus ac moribus dissimillimæ, sed omnes ad unius dei cultum pertractę sunt, ad eandem gratiam uocatæ, & in unam ciuitatem, imò in unum corpus coagmentatæ. Hinc distinguendæ sunt concordiæ species. Prima est hominis cum deo, quæ per fidem & innocentiam contingit. Secunda est hominis cum homine quam conciliat Christiana charitas. Tertia est cuiusq; hominis secum, quam præstat mens sibi bene conscia, & caro spiritui obtemperans. Hæ sic inter se cohærent, ut aut adsint omnes, aut absint omnes. Nemo secum habet pacem, in cuius pectore tumultus est cogitationum sese accusantium ac defendentium. Nemo cum deo pacem habet, qui dissidium habet cum proximo. Post hæc è libris diuinis petentur exempla concordiæ. Veluti Genesis decimotertio, Abraham de iure suo concedens inferiori Loth, excusit rixas, & aluit concordiam. Cõsimilem in modum Iacob locum dans furori Esau, dein reuersus blandis sermonibus ac muneribus mitigans eum. Pari comitate cauit, ne inter Laban socerum & ipsum oriretur inimicitia. Iudicum primo, Iudas & Simeon iunctis copijs superant Cananæum, iuxta uetus prouerbium, frater adesto uiro. Lenitate ali concordiam, sæuitia gigni discordiam exemplum ex tertio Regum duodecimo in Roboam, qui sequutus iuuenile consilium alienauit à se decem tribus. Similium exemplorum magna uis colligi poterit è sacris uoluminibus, nec pauciora è libris humanis. Superfunt loca quæ nobis commendant concordiam. Ac statim in Genesi: Non est bonum hominem esse solum, faciamus illi adiutorium simile ipsi. Similitudo mater est amoris, & amicitia in rebus difficilibus auxilio est, res prosperas facit iucundiores. Ecclesiastes quarto: Væ soli, quia si ceciderit non habet subleuantem & cætera. Prouerbiorum decimooctauo, frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma. Ecclesiastici uigesimo quinto, inter ea quæ probata sunt & apud deum & apud homines commemorantur hæc, concordia fratrum, amor proximorum, & uir ac mulier sibi bene consentientes. In nouo testamento tot illa præcepta de charitate, de diligendis etiam inimicis, tot exhortationes Pauli ad unanimitatem, ad fraternam dilectionem, quo uocant nisi ad concordiam? Cum omnibus, inquit, hominibus quod in uobis est pacem habentes, non uos defendentes charissimi. Sunt & apud ethnicos sententiæ grauiter dictæ. Qualis illa, Concordia res paruæ crescunt, discordia magnæ dilabuntur. Nec hanc partem longius persequar, sat habens indicasse. Ordinem & argumentorum copiam suppeditabit diuisio. Nihil magis secundum naturam hominis quàm amicitia. Ecce quàm bonum & quàm iucundum &c. Nihil deo gratius quàm bonorum consensus: nihil ad incolumitatem

corporis

corporis & animæ tutius. Ex his declarabitur quantum commodorum secum adferat concordia. Adhærent istis, quibus rebus paretur uera amicitia, & quibus alatur cõfirmeturq́, quibus uitietur atq; amittatur. Hic locus erit explicandi quæ sint officia Christianæ amicitiæ, & quàm res sit pestilens, fucatus amicus atq; adulator. Iam totidem partes adhibendæ sunt ad discordiæ reprehensionem, quot ad concordiæ commendationem ostẽdimus adhibendas, quas omnes singulatim persequi, quàm sit infiniti negocij iamdudum opinor per se liquet, præsertim si quæ ueluti per transennam ostendimus, conemur explicare. Quare uisum est hic quarto libro finem imponere, perquàm breui fateor, ut à me est inchoatus, sed abunde prolixo si quis sibi ad hoc specimen cætera congeret.

ECCLESIASTAE, SIVE DE RATIONE CONcionandi, per Des. Erasmum Roterodamum, Finis.

INDEX RERVM INSIGNIORVM quæ in hoc opere tractantur, iuxta ordinem Alphabeti.

A

Aaron exemplar Ecclesiastæ fol. 54
Aaronis puritas et consecratio Ibidem
Aaronis uestis & cultus descriptio & significatio 38
Abrahæ laus 434
Absurdis in specie quomodo præfandum 136
Absurda cur admixta sanis 137
Absurditas non est in scriptura, sed in crasso intellectu 331
Absurditatis species in scripturis 380
Abusio quid differat à metaphora 319.351
Academis committendi adolescentes bonæ spei 56
Actio πρόβασις 50
Addere ac diminuere quid sit 51
Additum aliquid uerbis Pauli 393
Adhortatio ad Ecclesiastas 85
Adiuncta in Topicis 214
Admonitio sobria 165
Admonitorum genus 162
Admonitio schema 306
Adoratio 415
Adulationẽ fugiat Ecclesiastes 398
Aenigma 351
Aequalitas in pronunciando 251
Aetas contemptum pariens 99
Aetatum habitus quomodo corrigen 113 (di 105
Aetas omnia nauat
Aetas personæ 185
Aetatis tractatio 187
Aetiologia 167.387
Affectatæ deliciæ in sermone 307
Affectatio personæ 185
Affectationis tractatio 193
Affectus in narratione exordiali 131
Affectus an mouendi 243
Affectus prohibent Stoici 243
Affectus mouere necessarium ecclesiastæ 276
Affectuum duplex genus 277
Affectus quomodo mouendi 276
Affectus qui est, alios afficit 285
Affectus temporarij 284
De affectibus multa Macrobius 278
Affectus sibi quisq; excitat quatuor modis 285
Affectus suos Cõcionator habere debet in potestate 287
Affectus acres breues esse oportet 288
Affectus ex rei nouitate 289
Affectus ex fictis narratiũculis 290
Agabus longe inferior apostolis 84
Ἄγυρτοι 7
Alexander magnus filius Iouis discipulus Aristotelis 111
Allegorias explicat propheta 85
Allegoriæ quomodo tractandæ 114
Allegoria schema 320
Allegoria schema operosum 331
Allegoria uitiosa 342
Allegoriæ quomodo tractandæ, & qua occasione inductæ 343.344
Allegoriarum fontes Paulus aperuit 344
Allegorijs nimium indulsit Origines ibid.
Allegoria non potest quadrare, nisi sensu grammatico bene percepto 345
Allegoriarum detortarum exempla ibid.
Allegoriarum non congruentiũ exempla ex Ambrosio et Augustino 346
Allegoriarum formæ uanæ 351
Allegoria an differat à tropo & anagoge 351
Allegoria, tropologia & anagoge unde dictæ 352
Allegoriæ conflictis rebus additæ 362
Allegoriæ & Typi differentia 363
Ab Allegorijs quando non est recedendum ibid.
Quãdo bene receditur ab Allegoria 364
Allegorijs nõ probari efficaciter dogmata fidei 366
Allegoriæ authenticæ quæ ibid
Allegoriæ unde diluceſcant 367
Allegoriæ prorsus obscuræ ibidem
Allegoriæ quatenus utiles 368
Allegoria duplex in eodem sermone 369.374
Allegoriarum delectus 370.372
Allegoriæ quatenus tractandæ 370
Allegorijs non immorandum ibid.
Allegoriarum species quæ his temporibus magis conueniat ibid.
Allegoriæ unde sumendæ potiss. 371
Allegoriæ locus non aptus 373
Allegoria duplex in eodem sermone 374
Allegoria à genere in species deducta una est non plures ibid.
Allegoria 387
Amandum tibi quod alijs suades 33
Ambiguum & obscurum 168
Ambiguitas gignit obscuritatẽ 375
Ambiguitas maior apud Hebræos et Græcos 378
Ambitiosa citatio 249
Ambrosius indulgens allegorijs 357
Amplificatio per locos cõmunes 263
Amplificatio in nomine 266
Amplificatio per incrementum 267
Amplificatio per cõparationẽ 268
Amplificatio utilis ecclesiæ 266
Amplificatio à minore, cum reuera sit à maiore 369
Amplificatio à locis & circumstantijs 270
Amplificatio p ratiocinationẽ 272
Amplificatio ab instrumento 273
Amplificatio per congeriem 275
Amplificatio ab occasione & cæteris circumstantijs ibid.
Amplificatio simul & è uerbis & rebus 276
Anachorita longe inferior Ecclesiaste 77
Anachoritis præstantior uicarius pastor 78
Anagoge unde dicta 352
Anagoge in eodem argumento 355
Ἀνακεφαλαίωσις 242
Analogia quid differat à similitudine 212
Analogia latius ducta 234
Analogia 387

Anathemata 29
Angelus Ecclesiastes 8
Angelo maior Euangelista 81,86
Angeli quatenus amandi & colendi 432
Angeli quomodo leguntur adorati ibid.
Angeli dicti uiri, & eorum natura qualis ibid.
Angeli spectatores operum nostrorum ibid.
Anglorum mos ineptus 99
Angustia Christianæ ditionis unde 63
Animal quid sit 204
Animantium naturas referre pro exordio 131
Animam cum corpore interire, secundum Plinium 226
Animæ consideratio 18
Anima natura personæ 185
Animæ naturæ tractatio 191
Animorum peculiares notæ ibid.
An sermonem liceat affingere personis 312
Antanaclasis 306
Antedicta & facta 185
Anthropomorphitarum error unde 355
Antichristi aduentus 366
Antinomia 168
Antiquitatis ignoratio parit obscuritatem 376
Ἀντίσροφον 224
Antitheton 302
Aposiopesis 296
Apostatæ qui proprie 338
Apostata est omnis Christianus qui contra professionem Christo factam seruit mundo ibid.
Apostoli dicti, lux mundi, angeli dei & dij 8
Cœli & prophetæ 9
Apostrophe, schema 303, 327
Apostrophe in sensu morali 328
Arati testimonium arte tractatur 394
Arcæ Noe amplitudo 138
Arcam Noe interpretantur Virginem matrem 347
Arca Noe typus ecclesiæ ibidem & 434
Argumentationis initium 182
Argumentorum inuentio 183
Argumenta unde petenda 184
Argumentationum formæ 239
Argumentatio quinq; partium ibid.
Argumentatio quatuor partium 240
Argumentum trium partium ibid.
Argumentatio duarum partium ibidem
Argumentatio unius proloquij ibid.
Argumentatio quomodo exhilaranda 242
Argumenti eiusdem multæ propositiones unde sumantur 175
Argumenti uarijs propositionibus tractati aliud exemplum 176
Argumentorum seu probationum loci 177
Argumentationes uitiosæ 224. & sequentibus
Ars obest nisi dissimuletur 110
Artes per ætatem modo gustandæ ibid.
Ars quomodo contemnenda 112
Artis peruersa imitatio 254
Articulus fidei definitore Richardo 205
Articulos fidei pictores distinxerũt, non Theologi 206
Asinarum pietas 132
Assueratio pro prolatione 240
Assiduitas ecclesiastæ 93
Astrologia quatenus utilis 116
In Astrologos dilemma 224.
Ἀσωδέτου 292
Audiendi etiam inepte dicentes 118
Ατεχνοι probationes 167
Ατεχνα secundi generis 181
Attributa personis ex consuetudine scripturarum 424
Auaritia causa contemptus Euangelij 67
Auditorum docilitas 105
Auditores fastidiosi, contemptores ecclesiæ dei, 106. Frigus addunt dicenti ibid.
Auditor quomodo sublcuat dicentem 108
Augustini phrasis 120
Augustinus misere balbutiens 255
Augustinus nunquam fuit monachus eremita 256
Augustino sermones falso tributi 255
Augustini clerici non erant Monachi 256
Augustinus alicubi in allegorijs uiolentus 346
Aulici quomodo tractandi 397
Aurẽ mane erigere, quid apud Esaiam 31
Auri contemptum persuadere plus est quàm dare aurum 75
Autorum ecclesiasticorum comparatio 119
Autoritas ecclesiastæ quibus rebus amittitur 18
Autoritas quomodo cum comitate coniungenda 78
Autoritas concionatoris quomodo tuenda apud populum 395
Autoritas scripturæ canonicæ 372, 409

B

Baltheus quid 42
Baptizat etiam laicus 86
Baptismus infantium 410
Baptismus pro circunciſione ibidem
Basilij & Nazianzeni immodica in maceranda carne seueritas 26
Basilij autoritas 74
Basilij euidentia in 40. martyribus 285
Benedictus, durus 139
Bernardus iucundus 124
Βιαιον, id est, uiolentum cõfutandi genus 225
Bona interna impediuntur sæpe malis externis 7
Bona externa in laude 152
Bona corporis in laude quomodo tractanda ibid.
Bona animi duplicia in laude ibid.
Bona externa utroq; ualent, ut & mala 154
Bonauenturæ figmentum de matre Iesu 313
Brachiorum prolatio in pronunciando 49

do 260
Buccæ quid agant in pronunciando 259

C

CAnes muti 50
Canes boni & mali 95
Canis lingua medica ibidem
Canum dignitas ibid.
Canicies uenerabilis quæ 100
Cantabant olim in templis Laici 58.122
Canticum Salomonis detorquent ad Virginem matrem 345
Cantus unde in templis 231
Caput aperire quid sit 37.40
Caro & sanguis Christi scriptura sacra 81
Caro & spiritus 44
Caro quid in scripturis 338
Cartusianis præstantior uicanus pastor 78
Castitas & huic adhærentia 421
Casus siue euentus 200
Casus insignes in uita, ad uehementiam accommodantur 265
Catachresis, schema 319.351
Cathedra Christi 323
Caudæ uocum ineptæ 125
Causarum genera 121
Causæ circumstantiæ 194
Causæ quatuor omnium rerum ibid.
Causa efficiens in topicis 215
Causas tres addit Themistius ibid.
Causæ latius ductæ 238
Causa rei absurdæ absurda in speciem 388
Cautio in carpendis uitijs, & dogmatibus paradoxis 399
Causæ secundariæ 420
Causa primaria ibid.
Cæremoniæ consecrationis sacerdotum ad quid ualeant 35
Cæremoniarum quid abrogatum 406
Character indelebilis Scholasticorũ 220
Χαρισμα 427
Cæremonias quasdam ab lege uetere accepit ecclesia 408
Charitas duplex, humana, & illa fidei comes 33
Charitas negotiosa 62
Charitatis affectus quid agat 282
Charitas quibus rebus conciliatur 282
Charitas gemina 411
Charitatis Christianæ latitudo et ordo 414
Charitas in proximum, & quæ circa hanc 421
Charitati aduersantia ibidem
Chiliastarum error unde 356
Chorepiscopi 59
Chori admixti concioni 247
Christianus nemo indoctus 29
Christiani omnes deo dicati 339
Christianæ ditionis angustia 93
Christus ecclesiastes summus 8
Christi nomina, & ecclesiastarum 8
Christus solus dicitur uerbum dei ibid. & 9
Christi uocabulum magis conuenit humanæ naturæ ibid. & 382
Christus singulari modo filius dei 9
Christi beneficia in ecclesia 9
Christi & diaboli concionatoris antitheſis 11
Christus ecclesiastis exemplar ibid.
Christi & Ioannis institutio quid differant 27
Christus ecclesiastes in baptismo designatus 13
Christus unum tantum mortuum attigit 37
Christus non est usus ornatu sacerdotum nec Apostoli 38
Christi caro & sanguis scriptura sacra 81
Christus aperuit inuolucra uaticinio rum 85
Christus nondum omnibus uenit 94
Christus quomodo occiditur etiam hodie ibidem
Christus non ora facturus miracula 326
Christus sub alterius persona loquẽs 381
Christus & corpus eadem persona ibid.
In Christi uita utriusq; naturæ indicia 326.382
Christi tres naturæ 382.402
Christus primum non aperte prædicatus deus 390
Christus in carne quomodo paulatim insinuauit se nobis 430
Chrysostomus qualis 120
Chrysostomus excusatus 179
Chrysostomi euidentia in Babyla 286
Chrysostomus in primis amat Tropologiam 354
Χρόνος & καιρὸς quid differant 187
Cidaris in capite quid significet 40
Circuitio, schema 311
Circulatores apud Anglos 252
Circunstantiæ personæ 184.185
Circunstantiæ rei 194
Circunstantiæ amplificantes 273
Circunstantiæ ad nihil utiles nisi ad affectus 278
Clamor quid in scriptura 91
Clamor subitus 253
Clausula uirtutum ac uitiorum 422
Clerici Augustini non erant monachi 256
Κλίμαξ 310
Cœli apostoli, prophetæ 9
E Cœnobijs olim & Anachoritis accersebantur ad episcopi munus 27
Collatio quid differat à Metaphora 258
Commotio personæ 185
Communia generi iudiciali & suasorio 121
Communiter accidentia in Topicis 215
Communicatio, schema 296.310
Commutatio, schema 311
Comparatio in consolando 162
Comparationis status 168
Comparatio in locis argumentandi 216
Comparatio non est locus separatus 232
Cõparatio latius ducta ad mores 238

Comparatio in amplificando 268
Comparatio partium in amplificando 269
Comparationis in amplificando aliud genus 271
Compar, schema 293
Cõparatio exaggerãs in argumentando 325
Comparatio monarchiæ dei & satanæ 405
Comparatio disciplinarum 155
Compositio uocum ibid.
Complexio, schema 291
Conciliatio scripturarum 389
Concionator diabolus 11
Cõcionatores mittendi ad nouas terras 65
Concionator & princeps personæ præcipuæ in repub. 111
Concionatoris oratio explanata 112
Concionator suos affectus debet habere in potestate 287
Conclusio extrema orationis pars 243
Concordia quid, & eius commendatio 435
Conditio personæ 185
Conditionis tractatio 190
Conduplicatio, schema 294
Confessio ante concionem 34
Confessionis sacramentalis probatio inualida 234
Confessio 399.433
Conformatio seu prosopopœia, schema 302
Conformatio in argumento 326
Congeries in amplificando 275
Coniecturæ in concionando 167
Coniecturæ à qualitate temporis à facultate 200
Coniugium sacerdotis 38
Coniugata etymologiæ affinia quid ab hac differant 209
Coniugij bona uitiata 433
Consecrationis cæremoniæ ad quid ualeant 35
Conscientiæ bonæ lætitia 68
Conscientia comes peccati 433
Consecratio Aaronis 34
Consecrationẽ prophanare quid 40
Consequentia in topicis 215
Consequentia latius ducta 237
Consilium & iudicium quid differant 22
Consilium & iudicium ecclesiasticæ 389
Consilium Demosthenis ibid.
Consilium in carpendis uitijs 396. et sequen.
Consilium Petri 390
Consilium Pauli 398
Consolatorium genus 161
Constitutiones ecclesiæ non aspernandæ 407
Contemptum quæ pariant, autoritatemúe 97. & præced.
Contentio, schema 302.309
Contentio, id est, collatio in amplificando 275
Continuatio, schema 309
Contrariæ leges 168
Cõtraria in locis argumentandi 218
Contradictoria in locis ibid.
Contraria specie quum re non sint 226
Contraria latius ducta 236
Contraria quædam aperte, quædam tectius ibid.
Contraria in amplificando 271
Contrarium, schema 309
Contraria in argumentando 323
Contraria monarchijs dei 405
Conuersio schema 291
Conuersis ex atrocibus criminibus non statim fidendum 38
A Conuiuijs plebeijs abstineat Ecclesiastes 98
Conuiuator est Ecclesiastes 107
Copia linguæ paranda 118
Cor fons orationis 10
Cor duplex ibid. 16
Quale cor, talis oratio 11
Cor purum in primis ecclesiastæ necessarium ibidem
Cor nouum ecclesiastæ 12
Cordium innouator spiritus sanctus ibid.
Cor mundum in ecclesia 12
Cor & lingua ignea ibid.
Cordis præparatio 45
Coronides concionum 246
Correctio, schema 294
Correctio in amplificando 267
Corporalis exercitatio ad quid utilis 25
Corporis gestus 260
Corpus animi instrumentum 201
Corpus ita temperandum, ut sit aptum animæ organum ibid.
Creaturæ uocabulum quomodo conuenit filio dei 376
Crocodilites, argumentationis genus 225
Crudelis in seipsum 280
Cultus Aaronis descriptus & sequen. 38
Cultus ecclesiæ 263
Cultus dei uerus 412
Cultus diuini ritus uarij 415
Cultus diuorum ibid.
Cura præpostera in rebus humanis 54
Custodes, Euangelij præcones 92

D

Dæmones unde dicti 16
Dauid episcopus Traiecten. reijcit indignos 57
Decimarum rigidi exactores notantur 103
Decorum personæ nosse 88
Decorum peculiare 265
Dedicatio templorum unde 230
Definitio 167
Definitio in Topicis 203
Definitio unde constet 204
Definitio uitiosa ibid.
Definitionem absolutam difficulter inuenis 205
Definitionum formæ uariæ 206
Definitio ridicula ibid.
Definitio à fine 207
Definitio à simili, contrarijs, causis, analogia, & à laude ibidem
Definitio à uituperatione ibidem
Definitionis tractatio secũdaria 218
Definitionis tractatio iuxta dialectícos 222
Definitio latius tractata per ecclesiasten 227
Definitio, schema 310
Deflexus ad laudem aut uituperium 153
Delectare docendo quid 123

Delectus ecclesiastæ 71
Deligendus ecclesiastes 54
Delphinorum charitas erga partum 132
Demonstratiuum genus 150
Demonstratio, schema 304
Demosthenes quomodo naturam uicit 250
Demosthenis laus 119
Denominatio et intellectio, schemata 296
Deprauata in scripturis sacris 375
Depulsio criminis 171
Descriptio pro definitione 205
Descriptio plenior & apta concioni 228
Descriptio astricta & fusa 229
Descriptio, schema 301
Desperatio 411
Detortæ in alium sensum scripturæ exempla 342.&343
Deitas trium personarum una 402
Deus homini per hominem largitur sua dona 19
Ὁ θεὸς πλῆς 65
Deus est iuuare mortales 322
Deus paulatim innotuit 406
Dei natura siue essentia 417
Deus cognitus ibidem
Deus quid & qualis in se 416.423
Deus solus uere est 423
Deus nomen relatiuum ibidem
Dei uaria nomina ibid.
Deus deorum, quomodo dicatur 424
Dei nomen scriptura nulli tribuit nisi cum additamento 425
Deus uirtutum, dominus exercituũ ibid.
Deo dare, quid sit 7
Dei summa dignitas 401
Deo scripturam tribuit humana, ut ab omnibus intelligatur 402
Dei nomen frequenter inculcandum ibid.
Dei naturam nulla creatura ad plenum intelligit 428
Deus Mosi loquutus facie ad faciem quomodo intelligendum 429
Dei cognomina ex affectu 426
Deus quomodo innotuit 428.429
Dei nomen interdum personæ est, interdum omnibus personis commune 425
Dei nominis etymologia ibid.
Dei notitiæ quatuor 429.& seq.
Deus quare uoluit paulatim innotescere 430
Dij ac filij dei, omnes pij 8
Dij angeli dicuntur & iudices 424
Diabolus concionator 11
Diaconorum officium 58
Diaconi non temere recipiendi 58
Dialecticæ & Rhetoricæ cognatio 110
Dialectica cogit 110
Dialecticæ utilitas 183
Dialectica rixosa inutilis ibid.
Διαλογισμὸς schema 308.305
Dialogismi Augustino peculiares 308
Dialogismi uarius usus ibid.
Dialogismus non in loco adhibitus 309
Dialogismus in argumento 327
Dicati deo omnes Christiani 339
Dicendi gratia peculiaris 117
Differentia separat & constituit speciem 208
Differentia, id est, dissimilia 213
Differentia & proprium latius tractata 229
Difficillimum, omnium ingenia nosse 76
Difficultas concionandi ex parte populi 22
Difficultas muneris ecclesiastici ex uarijs circumstantijs 54.76
Difficultas ex persona animaduersa 380
Digamia non interdicta Christianis 347
Dignitas à deo, non ab homine 30
Dignitas ecclesiastæ 79
Dignitatis fastigium 88
Dilemma Theophrasti notatum 223
Dilemma in Astrologos 224
Dilemma uitiosum ibid.
Dilemma inter schemata 301
Διήλωσις 40
Διήλωσις quid sit mystice 41
Diminuendi ratio 275
Diminutio simul & è uerbis & ex rebus 276
Diminutio, schema 301
Discenda pietas ab infantia 32
Discenda optima ac necessaria, non omnia 47
Disciplinæ quomodo tradendæ, & earum utilitas 111
Disciplinarum compendium & quomodo parandæ 115.116
Disiunctio, schema 296
Dissimile in argumentando 813
Dispensator fidelis mysteriorum dei 19
Dispensatores gratiæ dei Euangelistæ 20
Dispensatores percussores damnantur 21
Dispensationis prudentia ibi.
Dispensatio temporis 63
Dispositio rhetorica 126
Dispositio quadruplex 244
Disputationes scholasticæ probãtur 435
Distinctio ante definitionem 218
Distinctio in pronunciando 257
Distinctio Nazianzeni 365
Distributio, schema 311
Diuisio bifariam accipitur 142
Diuisio promittens certas parteis ibidem
Diuisio promittens certa quid habeat commodi 142
Diuisio quando necessaria ibi.
Diuisio concisa in minutas particulas improbatur 143
Diuisio ex causæ uisceribus petenda est ibid.
Diuisionis concisæ exemplum 144
Diuisio principalis tantũ partes promittens 145
Diuisionis difficultas 146
Diuisio propositionum uaria 168

Diuisionis partes non semper eodem ordine repetendæ in respondendo 169
Diuisionis intentio quomodo paratur, & quæ conducant 172
Diuisio per plures gradus facta non sine fictione 175
Diuisio & partitio in locis dialecticis 209
Diuisionum dialecticarũ species ibid.
Diuisionis tractatio secundaria 219
Diuisionis tractatio iuxta dialecticos & rhetores 223
Diuisionis exemplum è sacris literis 231
Diuisio quadruplex 244
Diuisio concionis inepta 247
Diuisio, schema 301
Dicendi ratio leti patet 87
Docere munus episcopi proprium ibidem
Docendi difficultas ex parte populi 22
Docendi uerbum bifariam accipitur 218
Docendi ratio quibus constet 218
Docendi ratio latius patens 221
Docendi ratio à notis incipit 394
Docere munus episcopi perpetuum 87
Docere, suadere & exhortari quid differant 122
Docere primum officium Ecclesiastæ 123
Dociles qui sint 108
Docti omnes Christiani 29
Doctorum ecclesiasticorum uaria ingenia 104
Doctores qui potissimum legendi 119
A Doctorum interpretatione quatenus liceat dissentire 413
Doctrina Christi & Ioannis quid differat 28
Doctrinæ operæ iungantur 33.42
Doctrina Aaronis & Ecclesiastæ Euangelici quid differant 43
Doctrina sacerdotum est, non principum 76
Doctrinæ concordia 92
In dogmatib. paradoxis cautio 399
Dogmata fidei non probari allegorijs 366
Dominus non orat facturus miracula 326
Dominus exercitium 425
Domini nomen, Christum sæpius designat ibid.
Dona sua deus homini per hominem largitur 19
Donatistæ ridiculi 356
Dormitantes auditores frigus addũt dicenti 106. & 208
Dotes humanas perficit spiritus 46.236
Doxologia, pars cultus diuini 122
Draco gratus in nutricium 131
Dubitatio 295

E

Ecclesia quid Græcis 7
Ecclesia apostolica quando degenerarit 40
Ecclesia fœcundior synagoga 82
Ecclesia permixta bonis et malis 438
Ecclesiæ constitutiones nõ aspernandæ 407
Ecclesia ciuitas 91.413
Ecclesia & quæ circa hanc 417
E cœnobijs olim & Anachoritis arcessebantur ad episcopi munus 27
Ecclesiastes quid proprie 7
Ecclesiastes duplex ibid.
Ecclesiastes rex ibid.
Ecclesiastes summus Christus 8
Ecclesiastes inidoneus 8.23
Ecclesiastæ hierarchici dignitas, nomina ibid.
Ecclesiastes minister tantum, Christus autor 11
Ecclesiastæ Apostoli ibidem
Dauid 12
Ecclesiastæ quæ necessaria, copiose 11.18
Ecclesiastes afflatus 13
Ecclesiastæ in donis dei proficiendũ ibidem
Ecclesiastæ periculum duplex 14
Ecclesiastæ summissio, fortitudo, & constantia 15
Integritas & innocentia 16. & in de Monogamia 18
Ecclesiastæ autoritas quibus rebus admittatur 18
Ecclesiastes etiam à suspitione crimi nis debet esse immunis 16
Ecclesiastes omnium oculis expositus est 19
Ecclesiastæ nõ perit suus fructus ibi.
Ecclesiastis conuenit, Oeconomi uerbum 20
Ecclesiastes dispẽsator gratiæ dei ibi.
Ecclesiastæ unicus scopus, Ecclesiæ salus, lucrum domini 24
Ecclesiastes ferus ac sæuus damnatur 21
Ecclesiastæ animum quæ res potissimum muniant 24
Ecclesiastæ præeminentia latius tractata 28.165
Ecclesiastæ uita inculpata sit 33
Pietatis exemplar 40
Ecclesiastes hoc præstat, quod inter officia episcopi summum est 40
Ecclesiastes infimis etiam debet officium 41
Ecclesiastæ mali pœna 44
Ecclesiastæ sibi uindicantes spiritum prophetiæ ibidem
Ecclesiastæ munus angelicum uerius quàm humanum 47
Ecclesiastes inexploratus non recte admittitur 47
Ecclesiastæ populi silentio & patientia abutentes ibidem
Ecclesiastæ summa functio docere 48
Ecclesiastæ munus superat regiam dignitatem ibid.
Ecclesiastæ dignitas multis circumstantijs amplificatur 49
Ecclesiasten malum quæ maneant pericula 49
Ecclesiastæ non conueniunt sordida negocia 52
Ecclesiastæ munus desiderare nõ est uitium 53
Ecclesiastes lingua rẽ gerit 11.54.75
Ecclesiastes deligendus 54.71
Ecclesiastes impudẽter semet ingerẽs (55
Ecclesiastæ patientia 67
Ecclesiasten bonũ quæ maneant præmia 67 68
Ecclesiastæ triumphus Ecclesiæ

Ecclesiastis promissus est consessus in thronis duodecim 69
Ecclesiastæ & regis comparatio 73
Ecclesiastes regibus superior ibid. & 76
Ecclesiastes Anachoritis præstantior. 77
Ecclesiastes maiora promittit, & minatur atrociora quàm propheta synagogæ 85
Ecclesiastes maior Ioanne Baptista/ ibid.
Ecclesiastes prophetarum propheta est 85
Ecclesiastici muneris præparatio 26
Ecclesiastes agnoscat dignitatem suam 88
Ecclesiasten superbia decet apostolica 89
Ecclesiastæ sublimitas, per nomen Sion 90
Ecclesiasta speculator 92
Ecclesiastæ assiduitas 95
Ecclesiastæ quæ res conciliet autoritatem 96
Ecclesiastes ne temere accipiat munera, et à conuiuijs plebeijs abstineat 98
Ecclesiastes quatenus à quibus accipiat 105
Ecclesiastæ perfecti forma 105
Ecclesiastæ diligentiam iuuat populi docilitas 106
Ecclesiastes ut dei legatus audiendus 107
Ecclesiastes medicus Agricola 108
Ecclesiastæ officia 103
Ecclesiastæ iudicium & consilium 389
Ecclesiastes quomodo seipsum laudare possit citra inuidiam 395
Ecclesiastæ reprehensio debet esse paterna 118
Educatio personæ 185
Educationis tractatio 188
Effictio, schema 320
Eiusdem sermonis allegoria duplex 374
Elephantum pudor 132
Elocutio rhetorica 116
Emphasis in amplificando 274
Emphasis, schema 513
Enoch laudatus 434
Enos, qui præcessit Enoch ibid.
Enumeratio 242
Epaminondas officio ulli bene gerendo conciliauit dignitatem 48
Epilogus quo conducat 242
In epilogo quid seruandum 243
Epilogus ornamentorum mystico/rum 43
Epilogus rerũ quæ requirendæ sunt in ecclesiasta 24
Epilogus attentionis 108
Epiphonema, schema 315
Ad Episcopi munus è Cœnobijs olim & Anachoritis arcessebantur 27
Episcoporum functio summa in ecclesiastas translata 40
Episcopus officij nomen, & militare uerbum 53
Episcopi excusantur quod ditione externa muniti sunt 56
Episcopi Germaniæ magis excusantur ibid.
Episcopi Romani primatus ibid.
Episcoporum præcipuæ partes ibid.
Episcopi auocamenta & sobrietas 61
Episcopi regum mancipia 77
Episcopum agere difficilius quàm agere regem 75
Episcopi officia quinq;, & ea inter se collata 86
Episcoporum præposterum iudicium 88
Episcopi factitij ibid.
Episcopi quidam ignorant suam dignitatem 89
Episcopi ueteres integriores 102
Epitheton, schema 305
Epitheta superstitiosa ibidem
Epitheta poetarum ibidem
Epitheta non in loco apposita ibidem
Epitheta diuina 306
Epomis 39
Equiuoca pariunt ambiguitatem 376
Erasmi sacerdotium in Anglia 62
Esaias exemplar ecclesiastæ 50
Esaiæ locus explicatur 50
Esse, pro significare 330
Ετόρωσις in sacris literis 328
Ετόρωσις temporis 329
Ethopœia 312
Etymologia loco definitionis 206
Etymologia moraliter tractata 228
Etymologiæ exempla 229
Etymologia nominis dei 425
Etiam inepte dicentes expedit audire 118
Euangelica perfectio in ecclesiasta 101
Euangelista uoluntarius 20
Euangelista angelo maior 81.86
Euangelista maior Ioanne Baptista 82
Euangelium honorificare quid sit 53
Euangelium crux comitatur 67
Euangelium multi cuperent extinctum, quæstus gratia ibid.
Euangelium quid sit proprie 218
Euangelij & legis discrimen 385
Euangelium quare dicatur lex gratiæ 408
Euchitarum error unde 356
Euentus 260
Euenta siue casus in locis 215
Eulogiæ dicebantur, quæ olim sponte dabantur 102
Exaggeratio in cõsolando 153
Exclamatio stolida 257
Ab Exclamatione ordiri quibus permissum ibidem
Exclamatio schema 291
Exempla facile inueniunt imitatores 100
Exempla magis mouent imparia 132
Exempla in argumentãdo 211
Exempla à brutis sumpta 212
Exemplum latius ductum 234
Exempli imparis exemplum 235
Exempla, schema 317
Exempla omnium sanctorum nobis domestica sunt ibid.
Exempla ab inanimis ibid.
Exempla fabulosa quomodo tractanda 319
Exempla conficta ibid.
Quædam mali exempli si simpliciter intelligan-

intelligantur 365
Exemplum per schemata tractandi argumentum 322
Exempla detortæ scripturæ 342.343
Exemplaria sint emendatissima 374
Exercitatio corporalis parum utilis Pietas maxime 25
Exercitatio futuri concionatoris 118
Exhortatio ad prædicandum euangelium Barbaris 66
Exhortatorium genus & eius partes 158
Exhortatio à misericordia 159
Exhortatio ab odio, amore & inuidia
Exhortatio quomodo mitiganda ibid.
Exigui gregis bonus pastor 72
Ex inferioribus superiora 270
Exordium prophetarum 71
Exordium, & exordium alienum 127
Exordium unde petendum ibid
Exordium est scriptura, seu thema ibid.
Exordia scurrilia 128
Exordium Petri 129
Exordium ab historia ibid.
Exordium à parabola 130
Exordium à re præsenti acceptum 133
Exordium Posthumij & Scipionis ibid.
Exordium à laude personæ ibid.
Exordium Pauli ibid. & 22
Exordium à simili 134
Exordium à transitione 135
Exordium à sententia à nobis reperta ibid.
Exordio non semper opus 136
Exordium quod necessarium ibid.
Exordium respondens materiæ lætæ 138
Exordium respondens materiæ tristi 139
Exordij loco propositio & diuisio 140
Exordium locus à Quintiliano additus 209
Exordium, incrementum, summa latius tractata 230
Exordium tacitum ineptum 254
Ex paribus imparia facere arte 318
Expectatio in exhortando 158
Experientia tarda 111
Explanata concionatoris oratio 112
Expolitio, schema 302
Extenuanda quæ negari non possunt 149
Externa mala impediunt interna bona 7
In Externis operibus quatuor uitanda sunt 25.26
Externa quoq; conciliant gratiam Ecclesiæ, aut adimunt 97
Extra ecclesiã nulla consecratio sed execratio 36

F

Fabulatores Ecclesiastæ notantur 124
Fabulæ monachorum ridiculæ 125
Fabula Romana 226
Facile in suadendo 149
Facultas in argumẽtis quomodo tractanda 200
Facundiam suggerit pietas 109
Falsum non semper contrarium est uero 226
Fauor quomodo conciliatur 103
Ferire femur, indignantis 261
Festa Christianorum læta 138
Fictio in argumentando 210
Fictio non est locus separatus 232
Fides requiritur in dispensatore 19.21
Fides pro miraculis, scriptura pro oraculis 79
Fidei definitio 207
Fides aliena 324
Fides sola iustificat 371
Fides, spes & charitas 409
Fidei acceptio 410
Fide perficiturratio deprauata ibid.
Fides quid efficiat in nobis, et quibus rebus alatur aut uitietur 410
Fides & charitas fontes omnium bonorum operum 412
Fidei contraria 411.419
Figmento scriptura exposita 360
Figmentis humanis plus tribuitur q̃ diuinis consilijs 69
Figuræ rhetoricæ 290
Figuræ, uide typus 8
Filij dei fideles omnes ibid.
Filij dei ac dij ecclesiastæ ibid.
Filius dei singulari modo Christus 9
Filij persona 402
Filij dei cognomina 426
Filio quæ propria 427
Fines eiusdem rei plures 195
Finis tractatio ad multa ualet ibid.
Finis aggrauat aut extenuat factum ibid.
Finis in admonendo ibid.
A fine æstimantur omnia ibidem & 196
Finis secundarius 196
A fine felicitas cuiusq; ibid.
Finis latius tractatus 238
Finis inuersus ibid.
Flectere tertium orationis officium 126
Fœminalia lintea quid significent 42
Fontes scripturarum adeat ecclesiastes 340
Forma perfecti ecclesiastæ 103
Forma substantialis quæ 204
Forma latius ducta 238
Fortitudo ex fide 12
Fortitudo ecclesiastæ 15
Fortitudo ecclesiastæ aduersus calumnias 17
Fortitudo uera quid 415
Fortitudo christiana, & quæ circa hanc 422
Fortuna personæ 185
Fortunæ tractatio 189
Francisci diui sententia de mendicitate 105
Frater omnis Christianus 335
Fraternitates factitiæ ibid. & 98
Frequentatio, schema 302
Friuola quidam pro serijs reprehendunt 164
Frons in pronunciando 258
Frontem percutere indecorum 261
Frugalitas Apostolica 69
Fulcire lassum quid apud Esaiam 30
Functio sacerdotis Mosaici & Euangelici quid differant 43

Functio ecclesiastæ longe superat regiam 73
Functiones sacerdotis inter se collatæ 86
Funebres orationes 125

G

GAudium bonæ conscientiæ 68
Genus suasorium & eius partes 147
Genus personæ 185
Generis tractatio 190
Generis & patriæ tractatio 186
Genus in Topicis quomodo tractetur 207
Genera subalterna quæ Græci uocãt ὑπάλλαλα ibid.
Genus, species &c. denuo tractata 222
Genus summum 208
Genus interdum pro specie usurpatur ibid.
Genus ac totum latius tractata 229
Geometriæ utilitas 116
Germaniæ mos superstitiosus 99
Germanus scripturæ sensus inprimis spectandus 331
Germanus sensus unde colligitur 332
Gestus alius mimum, alius decet ecclesiasten 262
Gestus aliunde asciti perperam ibid.
Gladiatores ad bellum inepti 110
Gloria quæ consequitur bonos ecclesiastas 67
Gloria & ignominia in hortando 159
γλώσσης διδασκάλος ἄξιος 10
γνώμη 314
γνώμη in argumentando 325
Græci præstant Latinis in enarrandis scripturis 340
Gradatio 310
Gradatio ad uehementiam 310
Grammatica disciplinarum omnium fundamentum 112
Grammaticæ nomen multa complectitur ibid.
Grammatica unde petenda 115
Gratiæ diuinæ cooperatur industria nostra, & quatenus 45
Gratia dicendi peculiaris quibusdam addita 117
Gratitudinis exempla 131
Gratis pauci docent 67
Gratuita prædicatio 100
Grauissime peccant qui torquẽt scripturas 333
Gregorius pontifex Romanus quot curis suffecit 62
Guilhelmus Vuaramus archiepiscopus Cantuariensis 60
Gulæ delitiæ quomodo inualuerint 434

H

HAbenti dabitur quomodo intelligendum 15
Habitus corporis personæ 185
Hebraicorum nominum religio 137
Hæresis quid 413
Hæretici obdurati indomabiles 64
Hæreticorum interdum argumenta irrefutabilia in speciem 241
Hæretici non habent scripturas 241
Hæretici quatenus tolerantur 71
Hæreticorum peruicacia 333
Hæreticos multos dedit litera occidens 355. & sequen.
Hæreticorum confugium 409
Herodes multi hodie quoq; 67
Hierarchia triplex 400
Hieremias exemplar ecclesiastæ 32
Hieronymus Sauonarola 247.288
Hieronymus matrimonio minus fauet 348
Hieronymi commentarij in psalmos contaminati 309
Hieronymus in allegorijs alicubi uiolentus 347
Hierosolymitana profectio 66.68
Hilarius seueri ingenij 124
Hilarius Origenis imitator 371
Historiæ diuorum quatenus attingendæ 157
Historiam complectitur grammatica 115
Historiarum usus in exordio 129
Circa historiam quæ considerandæ cui primum adhæret Tropologia 352
Historia etiam magnam habet utilitatem 372
Historia sacra testis mundi conditi 306
Hollandica simplicitas 105
Homini per hominem deus largitur sua dona 19
Hominis inconstantia 77
Hominis carnalis præposterum iudicium 88
Homo ad quid natus 195
Homo Platonis 206
Hominem quid separet à brutis 208
Homo quomodo dicatur conditus ad imaginem & similitudinem dei 233.10
Homo mystice, materia informis 238
Homo natus & renatus 433
Homœoptoton 307
Homœoteleuton ibid.
Homusij cognomẽ etiam spiritui conuenit 426
Honesti species quæ 147
Honorificare Euangelium quid sit 55
Honos habitus bonis ecclesiastis 14
Honos non affectandus 78
Humilitas mala 89
Hymni recentiores 123
Hypallage 328
Hyperbole à quodam stolide irrisa 331
Hyperbole in amplificando 267
Hyperbole, schema 297
Hyperbole in literis sacris 297.366
Hyperbole in nouo testamento 299
Hyperbole in scriptoribus ecclesiasticis 299
Per hyperbolem quædam sanctorum dicta excusantur ibid.
Hypocriseos natura & præstigiæ 129
Hypostases tres 427
Hypotyposis inter schemata 301.34
Hypotyposis in argumento 325

I

IDioma interdum gignit obscuritatem 375
Idola pastores 50
Ieiunia uera & superstitiosa 26

Ieiunij laus 143
Ieſus magis cõuenit homini Chriſto
Ieſus ſordidatus 381 (8
Ignis diuinus & alienus 33
Ignorantia ſui quid pariat 89
Imago & ſimilitudo dei quomodo in homine 10. 233
Imago, ſchema 320. 351
Imagines ad quid conducant 290
Imitatio uocis ac geſtus indecora 252
Impedimẽta interna plus habent momenti 70
Impietas & huic affinia 413. 420
Inæqualitas concionum apud Italos 247
Incongrua ſermonis affectio uitanda 312
Incredibilibus quomodo præfandum 137
Incrementum in amplificando 267
Incrementi modus ſecundus tertius & quartus 268
Inductio in probationibus 211
Inductio non eſt locus ſeparatus, ſed loci tractatio 232
Indulgentiæ unde hucuſq; proceſſerint 231
Induſtria adhibenda ut ad eccleſiaſtæ munus ſis idoneus 44
Induſtria noſtra cooperatur gratiæ, & quatenus 45
Ingeniorum habitus uarij 104
Ingeniorum notæ peculiares 191
Ingratitudo populi erga doctores 19
Ingratitudo populi erga eccleſiaſtas 77
Ingratitudo hominum erga deum 413
Inſanis qua arte medendum 161
Inſtigatio Eccleſiaſtæ 90
Inſtitutio Chriſti & Ioannis quid differant 27
Inſtrumentum locus quo tractetur 200
Intellectio ſchema 296
Intẽperãtia & huic adhærẽtia 422
Intẽtio criminis, depulſio, ratio &c. 171
Interna bona pauci præſtant, externa plures 25
Interpretatio, ſchema 295
Interrogatio & apoſtrophe in argumentando 316
Interrogatio, ſchema 291
Interuallum longius in pronunciando ubi faciendum 258
Inuentio rhetorica 126
Inuentio propoſitionum difficillima 168. 170
Inuidia quomodo uitanda concionatori, aut offenſio auditorum 395
Inuidioſa laudatio quomodo mitigãda 154
Inuocatio poſt propoſitionem 140
Inuocatio propoſitionẽ complectens ibid.
Inuocatio Virginis hodie in uſum recepta quatenus probanda 141
Ioannes phiſcerus epiſcopus Roffenſis 4. 62
Ioãnes baptiſta minor eccleſiaſtæ 82
Ioannes uitrius franciſcanus 290
Ioci quatenus deceãt eccleſiaſtẽ 124
Iocis exhilarare populum indignum eccleſiaſta ibidem
Iratis perſuadere difficile eſt 389
Iræ affectus quatenus tentandus 282
Irenei error 282
Ironia in ſacris literis 124. 300
Ironiæ uariæ ſpecies 300
Ironia rarius utitur Eccleſiaſtes ibi.
Irriſa inſulſe hyperbole 331
ἴδιᾳ καὶ πάθη 277
ἰδιωμάτων quæ differẽtia 278
Italiæ paſtores nihil exigunt 102
Italorum cultus decentior 263
Italorum ſpectacula 99
Iucundum in ſuadendo 147
Iudæi obſtinati 64.
Stulti 79
Iudæi non habent ſcripturas 241
Iudicatio 172
Iudices ſacerdotes 87
Iudicium & conſilium apud rhetores quid differant 22
Iudicium deeſt multis 68
Iudicia hominum præpoſtera 88
Iudicium & conſiliũ eccleſiaſtæ 389
Iuriſperitia quatenus conducat 116, 172
Ius eligendi epiſcopum quare populo abrogatum 72
Iuſiurandum diſſuadere 150
Iuſiurandum 381
Iuſiurandum in exhortando 241
Iuſiurandum ad cultum dei pertinet 413
Iuſticia externa in munda 33
Iuſtificari nos ſola fide quomodo intelligendum 399

L

Labiorum & rictus moderatio in pronunciando 260
Laſſitudo corporis & animi 38
λαγνίαι 412
Laudabile ab honeſto ſeparatum 148
Laudandi mortui 125
Laudandi quomodo uiui 154
Laudans omnia aut uituperans omnia, uterq; ineptus eſt 297
Laudatio inuidioſa 145
Laudatio per comparationem 156
Laudatio per conficta miracula ibi.
Laudatorium genus 122
Laudatorij thematis partes 158
Laudatoriarum partium loci ibid.
Laus rei in exhortando 158
Laus perſonæ in exhortando ibid.
Laudare ſeipſum quomodo poſſit eccleſiaſtes citra inuidiam 395
Legatus trifariam peccat 49
Legatus dei eccleſiaſtes maximas res habet in mandatis 52. 107
Leo gratus in medicum 131
Leonis ſophiſtæ exordium 133
Lex cum terrore lata eſt 92
Legis & Euangelij diſcrimen 385
Lex abrogata quomodo intelligatur 399
Leges Chriſti immutabiles 401
Legis nomen uarie uſurpatur 404
Legis tempora quatuor ibid.
Lex naturæ 405
Lex Moſi quare inducta ibid. & 430, 871
Lex uetus quibus conſtet 406
Lex noua quid in uetere mutarit ibi.
Lex noua quid ſit, & quibus conſtet 407
Lex gratiæ quare dicitur Euangelium 408

Lex, & quæ circà hanc 418
Lex noua quibus ueterē excellat ibi.
Lex ſatanæ quibus modis aduerſetur legi diuinæ 419
Legis uelamen Chriſtus ſubmouit 431
Lex Moſi quomodo paulatim aboli/ta 431
Lex peccatum operans 433
Legitima dei quæ 43
Liberalitas regia eccleſiaſtæ 73
Libri q̄ potiſſ. legēdi eccleſiaſtæ 119
Licentia, ſchema 301
Lingua rē gerit eccleſiaſtes 11.54.75
Lingua noua Eccleſiaſtæ 12
Linguæ apoſtolorū frigidæ ibid.
Lingua Chriſtus occiditur 94
Lingua medica 94
Linguæ uis in utraq; partem ibid.
Linguarum peritia ibid.
Linguarum uernacularū gratia 119
Linguæ uulgaris peritia neceſſaria eccleſiaſtæ 117
Linguarum utilitas ibid.
Linguarū inter ipſas cōparatio 117
Litera occidit 355
Literæ ſectatores ſuperſtitioſi ibid.
Litera occidens multos dedit hæreti cos ibid.
Nec litera nec tropologia reijci/enda ibid.
Locus è pſalmo lxvij. expoſitus 95
Loci partium laudatoriarum 151
Loci dialectici quadrifariam dicun/tur 202
Loci generales, de quibus Ariſtote/les 203
Locus circūſtantia rei quomodo tra ctandus 196
Locus grauat & extenuat factum ibid.
Locorum omnium catalogus 216
Loci cōplures circa rem eandem ex/emplo demonſtrati 219
Locorum finia notanda 239
Loci communes amplificandi gratia triplices 263
Ex locis iiſdem diuerſa petuntur 268
Locus communis de bonitate Ieſu in argumento 322
Locus cōmunis de charitate dei 412
Loci communes circa gradus chari/tatis 415
Loci communes de libertate & con/trarijs ibid.
Locus non aptus allegoriæ 373
Longæuitas quomodo decreuerit 434
Λόγιον 40
Loqui ad cor quid ſit 92
Loth & Abraham collati 434
Lucerna ardens & lucens quid 33
Luctus ſacerdotum qualis 37
Lux mundi Apoſtoli 8
Lux doctrinæ operumq; 33
Lux quomodo inualuit 434
Per luxum decreuit longæuitas ibid.

M

Macedonius monachus 75
Maceratio carnis externa quatenus utilis 25
Macrobius multa de affectibus 278
Magicæ artes qua moderatione re/prehendendæ 163
Magnanimitas laudata 90
Magnanimitas, & quæ circa hanc 422
Maieſtas regia 73
Maius & minus quomodo dijudican dum 212
Mala externa impediunt bona inter na 7
Mali ſpecies uitanda 16.18
Mane erigere aurem, quid apud E/ſaiam 31
Mannæ allegoriæ 373
Manus ſacerdotis conſecrabantur 35
Manuum impoſitio ibid.
Manuum ac digitorum geſtus in pro nunciando 260
Mariæ puritas 18
Matrimonio ſuadere aut diſſuade/re 150
Matrimonium Hieronymus minus fauet 347
Matrimonij fructus præcipui qui, ui de coniugium
Mediæ antiquitatis autores 340
Medici ſpirituales, eccleſiaſtæ 108
Medici ut parentes honorandi 414
Membrum, ſchema 292
Memoria artificialis improbatur 248
Memoriā quæ iuuent, aut lædāt 249
Mendicaſſe nec Chriſtus nec Apo/ſtoli leguntur 69
Mendicorum & circulatorum apud Italos pronunciatio 252
Mens ſermonis fons 10
Mentis humanæ præſtantia ibid.
Mētis habitus relucet in corpore 109
Metaphora, ſchema 317.319.306
Metaphora in argumento 322
Metaphora fons eſt multorum tro/porum 351
Metaphora quid differat à ſimilitu/dine 351
Metropolitani 60
Michael Hiraldus canonicus Carno tenſis 26
Milites quomodo tractandi 397
Minus egent ſacerdotes eccleſiæ, q̄ ſynagogæ 101
Miracula nunc non exquirenda 46
Miracula nunc minus neceſſaria 79
Miracula ad tempus 79.83
Miracula ceſſare expediebat 83
Miraculum quid 83
Miracula ſanctorum conficta 156
Miracula quatenus commemoranda
Miracula fidem faciunt 313 (157
Miracula nemo ſic ædidit ut Chri/ſtus 353
Miſericordiæ affectus crebro tentan dus 280
Miſericordiæ nomen multa comple/ctitur ibid.
Miſericordia unde mouetur 281
Miſericordiæ affectus à circumſtan/tijs ibid.
Miſſæ priſcorum veſtigia 246
Miſſilia preciosa ſparſit eccleſiaſtes
Mithridates multilinguis 119 (106
Modeſtia & ſummiſſio diſpenſatoris
Modeſtia Chriſti 327 (20
Modeſtia eccleſiaſtæ inſigni opus eſt 14
Modus pro inſtrumento, quomodo tractandus 202
Moleſtiam quæ res mitigent in con ſolando 161
Monachorum ſuperſtitio 59.357
Monachorum auſtera genera 68

Monachis præstãtior ecclesiastes 77
Monachorũ quorũdã arrogãtia 78
Monachi cur peculiariter dicantur mundo mortui 334
Monachismi laudes 170
Monachiætate Chrysost. ad episcopatum uocati 189
Monastica uita plus habet austeritatis quàm iudicij 68
Monasteriorum educatio qualis 188
Monasteria olim scholæ pietatis ibi.
Monasterium quid proprie 256
Monarcha unus deus 401
Monarchia dei uaria 402
Monarchiæ dei contraria 403
Monarchiæ dei & satanæ comparatio ibid.
Mons Sion, sublimitas ecclesiasticæ 90
Montes sunt ecclesiasticæ 29
Morata narratio probabilis 277
Mors ob Euangelium optanda etiã 66
Mors non accidit ante diem ibidem
Mortuum excitare, minus est quàm conuertere peccatorem 84
Mortui laudandi 123
Mortuo inquinari, & morticinum contingere quid sit 37
Mos ineptus uulgi apud Anglos 99
Mos superstitiosus Germaniæ ibid.
Mosaicæ disciplinæ seueritas 43
Moyses concionabundus 34
Moyses bis elicuit aquã de petra 380
Moysi lex quomodo paulatim aboli
Mundicies duplex 33 (ta 430
Mũdicia ecclesiasticæ eximia debet esse
Mundus quid sit in scriptur. 333 (34
Mundo mortui qui, & mundani ibi.
Munera ne temere accipiat ecclesiastes 98

N

NAres quomodo moderandæ in pronunciando 259
Narratio, pbabilis quomodo fiat 130
Narrationẽ quid cõmendet potiss. 131
Narratio ficta damnatur 132
Narratio de Roberto Licensi 288
Natio personæ 185
Nationis tractatio 186
Naturæ aptitudo iuuatur à spiritu 23
Natura quomodo corrigenda 104
Naturæ uis indiscendis artibus 116
Naturæ inclinationes 117
Naturam in pronunciando sequi optimum 249
Naufragium fidei periculosissimũ 72
Nazianzeni seueritas 26
Necessariũ duplex in suadendo 148
Negociatores quomodo tractan. 397
Nec litera, nec tropologia reijciẽda
Nemo Christianus indoctus 29 (355
Nemo simpliciter inculpatus excepto Christo 17.18
Nemo sic ædidit miracula ut Christus 383
Nihil expetitur nisi sub ratione boni
Noe laus 434. (195
Noema, schema 316
Nolarum consecratio 230
Nomina insculpta gemnis 39
Nomina Hebraica sacra 137
Plera q; diuinitus indita 194
Nomina gestare humeris quid 41
Nomen personæ 185
Nominis tractatio 193
Nominum immutatio 194
Nomina ex euentu, & rebus ibid.
Nominum diligens explicatio 218
Nosce teipsum 88
Nosse quomodo in scripturis accipitur 319
Notatus qui contaminauit Hieronymi commentarios in psalmos 309
Notatio, schema 312
Nouitas affectata non decet ecclesia/
Nouitas affectatæ exẽpla ibi. (stẽ 289
Nouit. offendit 430
Nõs 10
Nubes uolantes, doctores 29
Numero differentia 208
Nuptiarum pompa 99

O

OBedientia quid in diuinis literis, & quatenus debeatur hominibus 336
Obedientia quatenus debeatur improbis 337
Obiectio contra gratuitum Euangelistam 100
Obiurgatio diluta est ab improbo profecta 33
Obiurgatio adulans 165
Obiurgatio inuida ibi.
Obiurgatio quomodo mitiganda ibi.
Obscuris quomodo præfandum 137
Obscura non sunt per obscura exponenda 374
Obscuritates unde, & quomodo discutiendæ ibi.
Obscuritati quomodo medendũ 378
Obscuritas ex cõtrarietate sermonis 379
Obscuritas ex specie uanitatis aut absurditatis ibid.
Obscuritas ex persona non animaduersa 380
Obsecratio in exhortando 160
Obsecrationis uis 241
Obtestatio per epilogum in exhor/ Obtestationis uis 241 (tando 160
Occasio in locis 215
Ab Occasione amplificatio 273
Ocium à negotijs secularibus ecclesiasticæ necessarium 36.16
Oculi prophetici 93
Oculi in pronunciando plurimum agunt 258
Oculorum habitus in pronunciando damnatus 259
Occupatio, schema 294
Occupatio in laude 154
ὁ ἀδύτος & πᾶς 63
Oeconomi uerbũ cõuenit ecclesiastis
Oeconomi modestia ibid. (20
Officia in nimis multos dispertita 63
Officia uitæ præscribũt sacræ literæ
Oleo ungi quid sibi uelit 35 (439
ὁ λόγος, solus Christus 8
Omne nõ semp ad totũ refertur 385
Omnis caro fœnum, quomodo intelligendum 90
Operum bonorum duplex genus 24
Opera bona addenda precationi ibi.
Opera addenda uerbis 42
Opera bona ex fide uelut è radice nascuntur 385
Opera nostra omnia mala 399
Opera uicina superstitioni ibi.
Oppositæ in locis 214
Optima ac necessaria discenda, non omnia 47
Oratio necessaria ecclesiasticæ 16.

Orant

Orant pro populo ſacerdotes 87
Orationis iucunditas uaria 113
Oratoris officia quinq; 116
Orationis partes ibid.
Orationes palàm adulantes 154
Orationis uarius habitus ſiue chara-cter 321
Oratio Pauli accommoda auditori-bus 393
Ordinare ſacerdotum eſt 87
Ordo ſingularum uocum 244
Ordo propoſitionum ibid.
Ordo argumentorum 245
Ordo partium principalium 245
Ordo quorundam recentiorũ in con cionando 246
Ordo graduũ in pietate 348. & ſeq.
Ordo charitatis 414
Organa muſica in templis perſtrin-guntur 231
Origenes qualis 120
Origenes hodie quibuſdam inuiſus 180
Origenes nimium allegorijs indul-gens 344
Excuſatur ibid.
Origenes gaudet deſtruere hiſtori-am 357

P

PAcem annunciare quid 96
Palmæ natura 114
Par, impar in tractandis ſimilibus ex emplis 212
Paracletus 427
Paradoxa ad oſtentationem ingenij 148
Paragoge, inductio in probationi-bus 211
Paralyſis corporis 325
Paralyſis animi 328
παρηχίαι 306
Parentes in laude 152
Ex paribus imparia facere arte 318
Parochi unde dicti 72
Parodæ 317
παροιμίαι in argumento 324
παρρησίαι 301
Parſimonia temporis 63
Partes orationis rhetoricæ quæ & quot 116
Partium in diuiſione delectus 149
Partes in ſuadendo matrimonio ibi.
Partes in diſſuadendo matrimonio 150
Partes in diſſuadẽdo iuſiurandũ ibi.
Partitio uitioſa 146
Partitio Ciceronis laudata 169
Partitionis tractatio iuxta dialecti-cos 223
Paſtor multarum eccleſiarum 49
Paſtor malus non paſtor 50
Paſtor malus datur ob rebellionẽ po puli 55
Paſtor idolum, ibidem 56
Paſtor bonus exigui gregis 72
Paſtores idoneos præficere, prima cura epiſcoporum 56. 72
Paſtores mali quoq; à deo dantur, & quatenus proſint 71
Pater, Verbum, Spiritusſanctus 16
Pater æternus peculiariter 42. 4
Patris perſona 402
Patris quæ propria 426
Patris æternitas & autoritas 428
Patria conciliat contemptum 99
Patria in laude 152
Patriæ tractatio 186. 190
πάθη, id eſt, affectus quõ mouendi
Pauci gratis docent 67. (276
Pauli prodigioſa modeſtia 14
Pauli uarietas in docendo 21
Pauli induſtria & uigilantia 44
Paulus cur Mercurius dictus 46
Paulus quomodo glorificat Euange lium ſuum 53
Paulus allegoriarum interpres 85
Pauli ſuperbia 89
Pauli exordium 133
Paulus in pſona aliena locutus 380
Pauli oratio accõmoda auditoribus
Paulus apud ethnicos citat gen (339 tium poetas 363
Pauli modeſtia in pprijs laudib. 395
Peccatorẽ conuertere plus eſt quàm excitare defunctum 84
Peccata quædam dicuntur non ſine tropo 330
Peccati generati imago pulchrè 433
Peccati comes conſcientia 435
Peccati confeſſio ibid.
Pecuniam non attingentes 69
Perfectio euãgelica in eccleſiaſta 101
Perfectionis nomen quid ualeat 337
Periculum duplex eccleſiaſtæ 14
Pericula quæ maneant Eccleſiaſten malum 49
Periphraſis, ſchema 311
Permiſſio, ſchema 295
Porta, pro iudicio 376
Permutatio ſchema, ſiue Ironia 300
Perſonæ decorum noſſe 88
Perſonæ circumſtantiæ 184. & deim.
Perſonæ propriæ admixtio mitigat admonitionem 160
Perſonæ propriæ admixtio in repre hendendo 166
Perſonæ qualitas interdum facti ſpe ciem mutat 397
Perſonæ nomen, & perſonarum di-ſtinctio 427
Petri negatio uiolenter defenſa 357
Petrus exemplum pœnitentiæ memo rabile 359
Phantaſia affectum in nobis excitat 285
Phantaſiarum conceptio 287
Philippus Macedonum rex 88
Philoſophiæ peritia quid conducat 172
Phyſicã quatenus neceſſaria 116
Picturæ mendaces de Auguſtino 757
Pietas à deo poſtulandã 23
Pietas duplex, corporalis & ſpirita lis ibid.
Pietas ab infantia diſcenda 32
Pietas uera ſuggerit facundiam 109
Pietas heroica & moralis 412
Pietas in patriam & parentes 415
Pietas in præceptores ibid.
Pietas in deum, & huic cognata 419
Pietas in patriam & parentes, & quæ circa hanc 420
Pietas in præceptores, & quæ circa hanc ibid.
Pietas in eos qui dederunt uitam, & huic adhærentia ibi.
Pilapij 64
Plebanus contumeliæ nomen 71
Plinij error de anima exuta 226
πολύπους ueſtis 39
Pœna mali eccleſiaſtæ 44

Poeticen cõplectitur grãmatica 115
Politia duplex ut eccleſiaſtes 7
Politia mõralis in eccleſia 417
Polyſema 376
Populi docilitas excitat doctorẽ 105
Poſſibile in diſſuadendo 149
Poſthumij exordium 133
Præcepta quatenus neceſſaria 111
Præcepta triplicia 406
Præcepta Euangelica 407
Præceptionum multitudo reſecãda 116
Propheta allegorias explicat 85
Præciſio, ſchema 296
Præco legis, & eccleſiaſticus quid ſonat 92
Prædicatio gratuita 100
Præiudicia 177
Præmia quæ maneant bonum eccleſiaſtem 67
Præmij magnitudo ibid.
Præmium æternum 105
Præmij magnitudo in exhortando 259
Præmunitione ubi potiſſ. opus 241
Præparatio ad munus eccleſiaſt. 86
Præpoſtero iudicio quomodo peccetur 26
Præpoſtera iudicia hominum 88
Praua hypotypoſis 304
Precatio imprimis neceſſaria eccleſiaſtæ 16
Precationi addita bona opera 24
Precatio ſacerdotum eſt 87
Princeps idoneus eligendus 8
Princeps malus datur ob maliciam populi 55
Principes quidam obſtant Euangelio 64
Princeps bonus populi ſalus 70
A principib. & epiſcopis præcipua ſalus aut pernicies ibid.
Princeps malus interdũ prodeſt 71
Principes quid honoris debeant ſacerdotibus bonis 76
Princeps & concionator perſonæ præcipuæ in repub. 111
Priſci quomodo legendi 340
Priuata in locis 214
Priuatio latius ducta 236
Probationum loci 177
Probationum duplex officium ibid.
Probationis initium 182
Probationis inuentio 183
Proceſſio 427
Procurſio in pronunciando 261
Prodigalitas temporis 63
Prodigioſa Pauli modeſtia 14
Promethei allegoria 30
Promiſſa ueteris teſtamẽti quomodo accipienda 407
Pronominatio, ſchema 296
Pronunciatio 249
Prophetæ dicti Apoſtoli 9
Prophetæ ſcripturarum interpretes
Prophetæ mendaces 71 (70
Prophetarum genera 79
Prophetæ noui teſtamenti ibi.
Prophetia ſumma, ſcripturarum enarratio 80
Prophetiæ ueteris & nouæ diſcrimen ibid.
Prophetant etiam impij ibid.
Prophetæ ſedecim ſacri ibid.
Propheta allegorias explicat ibid.
Prophetia uetus cum miraculis nunc minus neceſſaria ibid.
Prophetia noua 81
Prophetæ ueteres nouis longe inferiores 84
Prophetia muta & uocalis 85
Propoſitio debet eſſe breuis ac diluci da 141
Propoſitiones non cohærentes 146
Propoſitionũ inuẽtio difficilima 168
Propoſitionum diuiſio ibid.
Propoſitiones aduerſariorum animo præcipiendæ 172
Propoſitiones primariæ & ſecundariæ 175
Propoſitiones per fictiones ibid.
Propoſitiones ſimplices & inuolutæ 174
Propoſitiones unde inueniendæ 170
Propoſitionum ordo ibid.
Propoſitio propoſitioni ſeruiat ibid.
Propoſitiones particulares 171
Propoſitionis uox accipitur triſariã
Propoſitiones per ſe notæ 181 (ibid.
Propoſitio dura quõ mitiganda 214
Proprium quid in locis 205
Proprium perfectiſſima ratione 208
Propria nomina obſcuritatem pariunt 377
Proſa in templis 125
προσωνομασία 306
προσονομασία in argumento 323
Proſopopœia, ſchema 302
Prouerbium 351
Prudentia diſpenſatoris 21
Prudentiæ cum ſimplicitate coniunctæ exemplum in Paulo 21
Prudentiæ partes, iudicium & conſilium, apud rhetores 22
Prudentia naturalis neceſſaria conacionatori 25
Prudentia donum ſpiritus ſancti 25
Prudentij exordium 134
Pſallebãt olim laici in templis 58. 122
Pſeudomenus ſyllogiſmus 224
Pudor officit memoriæ 249
Pueri ab infantia diſcant pietatẽ 32
Pueri quomodo ueſtiendi 165
Puerorum uaria ingenia 102
Pugna inter carnem & ſpiritũ 435
Pugnãtia in locis argumentandi 214
Pugnantia latius ducta 236
Pugnantia quædam aperte, quædam tectius ibid.

Q

Quæſtio, dubia propoſitio 171
Quæſtio circumſtantijs inuoluta 175
Quæſtionum ſumma diuiſio, an ſit, quid ſit, & quale ſit 203
Quæſtus eccleſiaſta indignus 52
Quæſtus gratia multi deſpiciunt Euangelium 67
Qualitatis ſtatus ubiq; incidit 167
Quatuor neceſſaria ad parandam diſciplinam 116

R

Radix uitiorum 415
Ratiocinatio in amplificando ex antecedentibus 272
Ratiocinatio in amplificando ex coniunctis ibid.
Ratiocinatio in amplif. ex inſequentibus 273
Ratiocinatio, ſchema 308
Rationale pontificis qd ſignificet 41 387
Recapitulatio 222
Recurſus per loca

Regionum differentiæ 105
Regulæ duæ ex Ambrosio 385
Regulæ Ticonij 384. & seq.
Rei circumstantiæ 294
Relatiua latius ducta, eadem tectius
Religio quid in scripturis 335 (237
Religiosos se quidam arroganter uocant 336
Reliquiæ sanctorum ad quid conducant 290
Repetitio, schema 291
Repugnantia in Topicis 215
Repugnantia latius ducta 237
Reprehensio uitiorum quomodo mitiganda 396
Reprehensio ecclesiasticæ debet esse paterna 398. 110
Rerum uocabula imprimis cognoscenda 113
Rerum artificialium uocabula ibid.
Rerũ natura in allegorijs agnoscenda est 118
Res imprimis mouet affectus 278
Restitutio 418. 421
Reticentia 296
Rex Aethiopiæ fertur agnouisse põtificem Romanum, sed uereor ne sit fabula 64
Rex ecclesiastes 9
Regis & ecclesiasticæ comparatio 73
Regem agere facilius est quàm agere episcopum 75
Regib. superior Ecclesiastes 76. 48
Regnum Christi tranquillum 437
Rhetoricæ compendium 116
Rhetorica aut cito discitur aut nunquam ibid.
Rhetorica an sit ars 121
Rhetorum præcepta quatenus conducunt cõcionatori 121
Rhetorica nõ ars sed prudẽtia 110. 23
Rhetoricæ partes seu officia quinq;
Rhythmi inter schemata 307 (126
Ridiculæ narrationis exempla 125
Ridiculum de Zelando 211
Ridiculum de Frãciscano quodã 262
Risus Paschalis 125
Risus in pronunciando 259
Ritus uarij cultus diuini 413
Roberti Licensis facundia 283
Eiusdem uehementia improba 288
Robur ex fide 12
Rodolphus agricola 203
Romæ mos improbatus 199
Rumores 178
Rusticitas sancta nihil est 29

S

Sabbatarij ridiculi 356
Sabbatum propter hominem 8
Sacellani domestici 58
Sacerdotij Mosaici expositio allegorica 34
Sacerdotis ornamenta 34
Sacerdos etiam familiã debet habere puram 35
Sacerdotis manus, caput & uestes consecrabantur ibid.
Sacerdotẽ nudare caput, quid sit 37
Sacerdotis coniugiũ & sobrietas 38
Sacerdotis Mosaici & euãgelici functio quid differant 43
Sacerdotum turba inutilis 58
Sacerdotum officia in nimis multos distributa 63
Sacerdotũ contemptus unde 74. 78
Sacerdotes olim honorati ibid.
Sacerdotes qui se ad uilia demittunt ministeria 78
Sacerdoti malo quoq; debetur honos
Sacerdotis officia quinq; & ea (79
inter se collata 86
Sacerdotum est dirimere principum dissidia 87
Sacerdotes ecclesiæ minus egent q̃ synagogæ 101
Sacerdotiorum pluralitas uni imposita 59
Sacerdotia syncerè conferenda 60
Ad sacerdotium qui admittendi 97
Sacramentorum uis arcana 9
Sacramenta ecclesiæ 74. 86
Sacramẽta Christianorũ pauca 406
Sacramenta sine doctrina non prosunt 87
Sacrificium in consecratione 35
Sacrilegium quid 340
Sanctorum superstitiosus cultus 99
De sanctorum laudibus parcius dicendum 123
Sancti quomodo laudandi 152
Sanctorum peccata nõ sunt excusanda 153
Sanctorum historiæ quatenus attingendæ 157
Sanctorũ uirorũ diuersa ingenia 191
Sanctus sanctorum Christus 424
Sanctus est omnis baptizatus 335
Sapere & scire differunt 16
Sapientiæ liber post Christi tempora scriptus 372
Satanas & quæ circa hunc 417. 418
Satisfactio minus efficaciter probata
Satisfactio caute docenda 399 (134
Scabies Gallica 10
Schema quibusdam dicebatur obliquè dictum 223
Schemata in amplificando 274
Schemata quid cõferũt orationi 291
Schematibus quomodo utendum 322
Schismatici execrati 36
Scholæ instituendæ 56
Scholasticæ subtilitates notãtur 427
Scholasticæ disputatiões, pbãtur 435
Scipionis exordium 133
Scire & sapere differunt 16
Scientes dicti Dæmones ibi.
Scriptura pro oraculis 79
Scripturarum interpretatio summa prophetia ibid. & 80
Scriptura sacra, caro et sanguis Christi 81
Scripturæ sacræ consuetudo 136
Scripturas non habẽt Iudæi neq; Hæretici 241
Scripturæ sensus germanus imprimis spectandus 331
Scripturam torquentes grauissime peccant 333
Scripturarum uoces aliò detortæ ibidem & 343
Scripturam in quibusdam noluit ad plenũ intelligi spiritus sanctus 341
Scripturæ non nisi aptè citandæ 341
Scripturæ detortæ exempla 342
Scripturæ sanctæ quadruplex intellectus 352. & 353
Scriptura figmento exposita 360
Scriptura quadrifariam loqtur 365
Scriptura quare inuolueris operta
Script. diuinæ catalog 372 (368
Et autoritas 409
Scripturæ obscuritates unde, et quomodo discutiendæ 374

Scripturæ deprauatio 375
Scripturæ quomodo redigendæ in concordiam 376.378
Scripturam tradi quatuor modis, ex Augustino 387
Scriptura & quæ circa hanc 418
Scriptura, dei nomen nulli attribuit nisi cum additamento, unde liquet nō intelligēdū de uero deo 425
Scriptura quomodo legenda concionatori 433
Secutis allegoria 367
Sedere, tranquillitatem signat 90
σημεῖα 181
Semper citare ineptum 248
Senectutis contemptui quomodo medendum 100
Sensibus expositа magis admiratur uulgus 84
Sensuum ac membrorum usus 201
Sensuum corruptela ibid.
Sensus mysticus in argumento 328
Sensus germanus scripturæ unde colligitur 332
Sensus tres in eodem sermone 352
Esensibus uarijs quis eligendus 343
Sententiæ amplificandæ 264
Sententiarum genera 314
Sententiæ uitiosæ ibid.
Sententiæ legum uiċe ibid.
Sentētiæ ab improbis quomodo commendandæ ibid.
Sententia quomodo corrigitur ibid.
Sentent. formæ in sacris literis 316
Sententiæ in argumento 323
Sententiæ de rebus diuinis annotandæ 453
Sermo dei, solus Christus dicitur 8
Sermonis, cor siue mens 10
Sermonis fons usus ibid.
Sermo pestilens ibid.
Sermo uerus non discrepans à mente ibid.
Sermo ingenijs accōmodandus 192
Sermones falsò tributi D. Augustino 254
Sermoncinatio, schema 303.312
Sermonē an liceat affingere personis
Serpentes etiam sibilo nocēt 10 (312
Seruitus ex peccato 433
Seueritas disciplinæ Mosaicæ 43
Sexus personæ 185
Sexus tractatio 186
Sibi quisq; quomodo excitet affectus 285.287
Signa 181
Significatio, schema 313
Significationis schematis uariæ species
Silentium dei summa laus 423 (es ibi.
Simile dē bello & studio scripturarū
Similium congeries 232 (54
Similia latius explicata 233
Similia in schematibus 319
Similiter cadentis, schema 307
Similitudines quō tractandæ 114
Similitudo in locis 210
Similitudo fallarum 213
Similitudo non semper quadrat per omnia 234
Similitudines falsæ cauendæ ibid.
Similitudo dissimilis ibid.
Similitudo falsa, obscura, incerta ibi.
Similitudo, schema 320
Similitudo frequens in sacris literis
Similitudo in confutando 321 (ibid.
Similitudo quid differat à Metaphora 351
Similitudo & imago quid differant ibi.
Simulatio in consolando 16
Sobrietas episcopi 61
Sobrietas sacerdotum 38
Sodalitates factitiæ 335
Sola fide nos iustificari, quomodo intelligendum 399
Solus quid excludat 321
Sorites argumentationis genus 224
Species mala uitāda ecclesiastæ 16.18
Speculator Ecclesiastes 92
Speculatoris officium 93
Spes successus in hortando 159
Spes à fide quid differat 411
Spei contraria 419
Spiritus principalis quid 13
Spiritus in diuinis 10
Spiritus rectus in ecclesiasta 13
Spiritus recti exemplum ibi.
Spiritus sanctꝰ innouator cordiū ibi.
Spiritum triplicem Dauid petit ibid.
Spiritus prophetiæ 44
Spiritus dotes humanas perficit, nō adimit 46
Spiritus mendax quare immittitur 46
Spiritus diuinitas 426
Spiritus sanctus 420
Spiritus sancti cognomina 427
Spiritus absoluit diuinā triadē 427
Spoliare nouas terras, non est exempli Christiani 65
Status 146
Status cognitio quid cōferat 121.167
Status causarū ad argumentādū 166
Studia personæ 185
Studiorum tractatio 193
Suasorium genus & eius partes 147
Subsuasorio genere multa continentur ibid.
Subdiuisio 143
Subiectio, schema, & eius species 293.327
Subiectio in argumento 324.327
Subitus clamor 253
Sublatio 182
Substantiæ acceptiones 204
Sulpitius notatus 315
Summa episcoporum functio quæ 88
Summa delegantur infimis, & infima pro summis retinentur ibidem
Summa regum functio quæ ibid.
Superbia bona 89
Superbia Pauli ibid.
Superbiam apostolicam imitentur episcopi ibid.
Supercilia in pronunciando 258
Superstitio & præposterum iudicium &c. 26
Superstitio quorundam uitam monasticam profitentium 59.357
Superstitiosi populi ritus quomodo tollendi 88
Syllogismus quibus constet 240
Sylua dicendi unde cōgerenda 425
συναθροισμὸς 302
Synagogæ & ecclesiæ discrimen 82
Synecdoche, in sacris literis 329.386
Syon mons, typus ecclesiæ 90

T

TAbulæ 176.177
Talentorum parabola 67
Τὰ περὶ τὸν, latius ducta 236
Telonæ qui 376
Telonia unde 230

A templo discedere, & cognatos inuisere quid 36
Tẽporis dispẽsatio & parsimonia 63
Tempus in laude & uituperio 151
Tempus circunstantia rei 197
Temporis tractatio quomodo conueniat ecclesiasticæ 198
Tempus occasio peccandi 199
Tempus officia prouocans ibid.
Temporis ἐτέρωσις 329
Temporum ratio quædam è pijs facit impia 366
Temperantiæ chorus 415
Tẽperantia, & huic adhærentia 421
Temulentia & incontinentia fidem & autoritatem eleuãt ecclesiasticæ
Tertullianus qualis 129 (98
Testimonia 179
Tetragrammaton nomen 423
Tẽporum obseruatio necessaria in sacris literis 386
Thema è scripturi 127
Thema alienum ibid.
Thema longius petitum 128
Thema aliò detortum ibid.
Thema è scripturis, ueterum exemplum ibid.
Thema cum laude ibid.
Theodos. submisit se Ambrosio 74
Theodosij patientia rara 596
Thomas Morus 225
Thomas Aquinas qualis 120
Tiara 40
Ticonij regulæ 584. & deinceps
Tinnitus doctrinæ 95
Tinnitus argenti & auri 96
Tintinnabula 39
Tintinnabula mystice 42
Tormenta 178
Torquentes scripturas qui & quàm grauiter peccent 332.333
Traditionibus humanis plus tribui, quàm consilijs diuinis 69
Traductio, schema 306
Transitiunculæ loco diuisionis 146
Transitio, schema 311
Translatitia nomina 114
Tres res in genere fidem conciliant auditori 177
Trinitas in unitate 402
Tropi omnes in sacris literis reperiuntur 297
Tropi uarij in scripturis 328
Tropus nomine carens 330
Troporum cognitio necessaria 331
Tropi quando necessarij 331
Tropus subseruiens recto sensui 332
τρόπ & Græcis tria significat 352
Tropologia historiæ primum adhæret ibidem
Tropologiam inprimis amat Chrysostomus 354
Tropi uarij in scripturis præter dictos 328
Triumphus ecclesiasticæ 68
Tuba concionatoris 91
Tubis sacerdotalibus acclamat populus, quid significet ibid. & sequen.
Tunica quid 42
Turba sacerdotum inutilis unde 58
Tussis aut suspirium pro interuallo
Tutum in suadendo 148 (258
Typi & allegoriæ differentia 363
Typi etiam memoriam adiuuãt 369
Typi etiam ad persuadendum faciũt ibid.
Typus alterius typi gradus 373
Typus esse potest eadem res plurium ibid.

V

Vacillatio indecora 261
Vacuitas à negocijs mundanis 16,36
Vanitatis species turbat lectorẽ 379
Varia uocis promendæ uitia 250
Varij status in codẽ argumento 168
Vehementia dicendi 265
Verbũ dei solus Christus dicitur 8.9
Verbum increatum, omnipotens 9
Verbum incarnatum ibid.
Verbi prædicati uis 74
Verbi dei auscultatio ardens 124
Verecundia interpretis 118
Veritas interdũ supprimenda 22.51
Veritas quomodo dispensanda 51
Veritati obediunt cæsares 74
Veritas proloquiorum frequentior pendet à grammatica 115
Veritati non semper opponitur falsitas 226
Vestigia prisci moris in missa 246
Vestes sacerdotis consecrabantur 35
Vestes Aaronis quid significent 38
Vestitus sit Christianis dignus 164
Vestis quæ decora concionanti 263
Vestis indecora iactatio ibid.
Vetustas autorum duplex 340
Vicani pastores 59
Vicanus pastor Anachoritis præstantior 78
Vicarij conducti 55
Vinea ecclesia 367
Vinorum infectores 270
Vinum cicuta temperatũ 24
Virgines inclusæ uerbo dei pascendæ sunt 59
Virginitas, & huic adhærentia 421
Virtus eximia etiam impijs uenerada 16
Virtutem circa difficilia uersari 149
Virtutis uis 74
Virtutes & uitia 409
Virtutes morales 412
Virtutes heroicæ & quæ circa has 419
Virtutum omnium colophon 416
Vitæ immoderata austeritas 26
Vita doctrinæ respondeat 35
Vitium proximi tegendum 42
Vitia quæ autoritatem eleuant, quæ uirtutes augeant 97.98
Vitiosis quomodo præfandum 137
Vitiorum obiurgatio 139
Vitia quatenus arguenda publice 163
Vitia quædam reprehendere, docere est ibid.
Vitia habenda odio, non homines 165
Vitiorum reprehensio quomodo mitiganda 396
In uitijs carpendis cautio 399
Vitiorum radices 415
Vitiorum linea extrema est desperatio 416
Vna deitas trium personarum 402
Vnctionem prophanare quid 40
Vnctio capitis, & λόγιον in pectore quid significent 41
Vnus multis negotijs quomodo possit sufficere 61
Vocabula rerum in primis cognoscenda 113

Vocabula rerum diligẽter explicanda 218
Vocabuli mutatio in amplificando 266
Vox ſynagogæ exilis 91
Voces ſcripturarum aliò detortæ 333.342.343
Vocis moderatio 250
Vox nec exilis, nec immodice grandis 250
Vocis promendæ uaria uitia 250
Vox optima quæ, & quatenus immutanda 251
Vox Stentorea 253
Vocis ac geſtus imitatio indecora (252
Voces rerum imitatrices ibid.
Vocis perpetua contentio 253
Vocis quanta uarietas ibid.
Vocum compoſitio 115
Vocum & ſententiarum diſtinctio in pronunciando 257
Vocum diligens explicatio 218
Vſura damnata in Euangelio 172
Vtile in ſuadendo 148
Vtriuſq; naturæ indicia in Chriſto 382
Vuaramus epiſcopus Cantuar. 60
Vultus moderatio in pronunciando 258

FINIS.

BASILEAE IN OFFICINA FROBENIANA, PER HIERONYMVM FROBENIVM ET NICOLAVM EPISCOPIVM
AN. M D XL

FRO
BEN